

ANUL IX

2

1966

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

2

ANUL IX

BUCUREȘTI
1966

COMITETUL DE REDACȚIE :

**V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE, IL. LEONTE, I. MĂRCUȘ,
M.REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU**

P. PALIU — secretar de redacție

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin — Telefon 13.37.77.

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

**ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
ÎN DOMENIUL CONSTRUCȚIEI DE STAT ÎN ȚARA NOASTRĂ ÎN
PRIMA ETAPĂ A REVOLUȚIEI POPULARE**

DUMITRU I. MAZILU

În anii glorioși ai revoluției și construcției socialiste România a devenit o țară cu o economie socialistă, în plină dezvoltare, cu o cultură înfloritoare, puse pe de-a întregul în slujba creșterii bunăstării celor ce muncesc. Realizările istorice dobândite de poporul nostru în anii care au trecut de la eliberare, în opera de construire a socialismului, demonstrează că Partidul Comunist Român și-a îndeplinit cu cinste datoria față de popor, față de patrie¹. În pregătirea revoluției, în procesul construirii noii orânduiri sociale, tot timpul Partidul Comunist Român — forța politică cea mai înaintată a societății românești — s-a situat în fruntea șuvoiului revoluționar, conducind și călăuzind energiile creatoare ale poporului din victorie în victorie. *În procesul marilor bătălii de clasă ce au avut loc în primii ani ai revoluției populare s-a format și s-a consolidat statul democrat-popular român* — care a devenit treptat un instrument de seamă al revoluției și construcției socialiste. Pornind de la teza marxist-leninistă, potrivit căreia statul e un fenomen social complex, partidul nostru a acordat o deosebită atenție construcției tuturor verigilor sale, făuririi și dezvoltării sale, în ansamblu.

Insurecția armată din August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român — constituind începutul unei noi epoci în istoria poporului român² — a declanșat procesul revoluționar al sfârșimării aparatului de stat burghezo-moșieresc și făuririi unui aparat de stat, în măsură să rezolve sarcinile revoluției. În condițiile concret istorice ale desfășurării revoluției, Partidul Comunist Român a relevat necesitatea obiectivă a sfârșimării mașinii de stat burghezo-moșierești și a chemat, imediat după insurecția armată victorioasă din August 1944, la luptă pentru schimbarea conținutului aparatului de stat. Astfel, într-un apel al P.C.R. la 21 septembrie 1944, se arăta: „Pentru asigurarea la timp a aprovizionării, transportului și echipării luptătorilor de

¹ Nicolae Ceaușescu, „*Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*“, Ed. Politică, București, 1966, p. 66.

² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 53.

pe front, pentru asigurarea succesului luptei noastre se impune: curățirea aparatului de stat și administrativ, a instituțiilor și întreprinderilor industriale și comerciale de slugile hitleriste, de legionari și spionii lor, de uneltele clicii Antonescu...“³. (subl. ns. D.M.) Masele populare, urmînd chemarea partidului, au avut de înfrînt — și în realizarea acestor sarcini — rezistența înverșunată a claselor exploatare⁴, care urmau să mențină și chiar să dezvolte un aparat de stat opus voinței și intereselor vitale ale poporului.

În aceste împrejurări, partidul arată că una din cele mai importante și urgente sarcini este organizarea clasei muncitoare. Obținînd — printr-o luptă aprigă împotriva reacțiunii — dreptul de organizare, cei ce muncesc, într-o perioadă relativ scurtă, după înființarea Comisiei de Organizare a Sindicatelor Unite, constituie un mare număr de sindicate. Astfel, numai la București funcționau 14 sindicate, dintre care unele numărau zeci de mii de membri⁵. Din septembrie pînă la sfîrșitul anului 1944 numărul muncitorilor organizați în sindicate crește de la 150 000, la peste 400 000⁶.

În același timp, partidul arată ce măsuri trebuie luate pentru schimbarea conținutului, formelor și metodelor de activitate ale aparatului de stat. Încă în proiectul de platformă propus de Partidul Comunist tuturor forțelor democratice se arăta: „Pentru ca România să devină o țară cu adevărat democratică trebuie ca toate legile, decretele, dispozițiile reacționare și antipopulare precum și toate măsurile excepționale ale guvernelor dictatoriale să fie anulate. Armata și întregul aparat administrativ să fie curățate de elemente fasciste și profasciste“⁷. Dar, pentru realizarea cu succes a democratizării aparatului de stat, trebuie să se asigure întărirea „în primul rînd, a poziției partidului în stat, în aparatul de stat și în organizațiile de masă“⁸. Aceste sarcini, deosebit de importante, s-au realizat în cursul marilor bătălii de clasă⁹ desfășurate între clasa muncitoare și celelalte forțe sociale progresiste în frunte cu Partidul Comunist Român, pe de o parte, și clasele exploatare, în frunte cu partidele „istorice“ și camarila regală, pe de altă parte, în cursul cărora s-a hotărît soarta puterii de stat. Forța mișcării revoluționare se concretizează, în apariția — în focul marilor bătălii de clasă — a elementelor noii puteri populare: formațiunile de luptă patriotice. Frontul Național Democrat, masele populare stăpine pe

³ „Scînteia“, nr. 1 din 21 septembrie 1944.

⁴ „Scînteia“, nr. 3 din 23 septembrie 1944; nr. 8 din 28 septembrie 1944.

⁵ „Scînteia“ nr. 6, din 26 septembrie 1944.

⁶ În întreaga țară au loc numeroase acțiuni organizate sub conducerea Partidului Comunist, pentru mobilizarea celor ce muncesc la luptă împotriva forțelor reacționare, de demascare a activității antipopulare a guvernelor cu majoritate reacționară. „Scînteia“ nr. 7 din 27 septembrie 1944; „Scînteia“ nr. 9 din 29 septembrie 1944). De asemenea, au loc puternice manifestări împotriva guvernului (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49 dosar nr. 8833, f. 410, 419, 464.)

⁷ „Scînteia“ nr. 6 din 26 septembrie 1944.

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 2 secretariat, dosar nr. 3, f. 75.

⁹ I. Rădulescu, „Schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților săi în etapa democratică a revoluției populare“, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.“, nr. 1/1965, p. 60—64.

stradă, în uzine și fabrici, comitetele țărănești înfăptuind reforma agrară. De pildă, la S.T.B., Industria Iutei S.A.R. București¹⁰, la Astra Română Ploiești¹¹, și în multe alte locuri din țară comitetele de fabrică, sprijinite de masa largă a muncitorilor, au impus conducătorilor întreprinderilor hotărârile lor, acționând pentru refacerea țării, redresarea producției¹². În multe întreprinderi Comitetul sindical a trecut la înlocuirea conducătorilor reacționare și alegerea unor directori cu o atitudine democratică¹³.

Muncitorii dau un sprijin susținut țărănimii în alegerea comitetelor țărănești¹⁴, în general, în organizarea luptei sale împotriva moșierimii¹⁵. Comitetele țărănești — acționând ca organe nemijlocite ale maselor — rezolvă numeroase probleme privind organizarea și mobilizarea țărănimii la traducerea în viață a liniei politice a Partidului Comunist Român¹⁶. Aceste comitete impun moșierilor schimbarea învoielilor¹⁷, împart moșiile proprietarilor plecați¹⁸, fac inventarul mașinilor agricole și-l dau „sub conducerea unui comitet al statului.”¹⁹

Un moment important al bătăliei pentru putere l-a constituit luarea cu asalt a prefecturilor, primăriilor și preturilor și înlocuirea prefectilor, primarilor și pretorilor reacționari cu elemente progresiste²⁰. Masele populare, sub conducerea comuniștilor, au început procesul sfărâmării aparatului de stat local burghezo-moșieresc și al creării noului aparat de stat. Aceste organe — alese de mase, peste capul organelor centrale²¹ — au rămas un timp în afara controlului organelor centrale administrative. Luând naștere împotriva voinței majorității reacționare din guvern aceste organe iau o seamă de măsuri care contravin orientării date de elementele reacționare din aceste guverne. În acest sens, sint edificatoare măsurile luate pentru sprijinirea inițiativei maselor în vederea înfăptuirii reformei agrare — împotriva dispozițiilor date de elementele reacționare din guvernul Sănătescu²² — pentru promovarea

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 9274, f. 33, 53.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, dosar nr. 9283, f. 120.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 8831, f. 64, 224, 270, 288.

¹⁵ La chemarea P.C.R. mii de echipe de muncitori au plecat la sate pentru a ajuta țărănimia în organizarea luptei antifeudale, pentru reforma agrară.

¹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8831, f. 64.

¹⁷ Ibidem, f. 224, 281.

¹⁸ Ibidem, f. 64, 224, 270.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond M.A.I. — Administrația de Stat, dosar nr. 262, f. 170. Documentul nr. 3291, din 29 mai 1945 al Prefecturii Județului Constanța.

²⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosarul nr. 8331, p. 373, 376, dosar nr. 8833, f. 379, 402, 403, 404, 405, 469, 474—483, 608, 628 și urm.

²¹ „Scinteia”, nr. 56, din 29 octombrie 1944, nr. 58 din 17 noiembrie 1944.

²² Arh. St. Buc., fond M.A.I., Administrația de stat, dosar nr. 261, f. 169. Prin ordinul circular nr. 55 157 din 22 septembrie 1944, ministrul de interne, generalul Aldea, a cerut tuturor prefectilor și primarilor să nu împroprietărească cu loturi de casă unele categorii de cetățeni. S-au emis și alte ordine similare. Totodată, reacțiunea trece la constituirea unor organe proprii „Comisii guvernamentale pentru studiul reformei agrare”, care aveau menirea de a tergiversa realizarea reformei și a se opune activității comitetelor pentru reforma agrară. Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, Cabinet Militar Sănătescu-Rădescu, 1944—1945, dosar nr. 63, f. 86, 92, 97.

unor măsuri democratice pe plan local. În acest fel, apar și se dezvoltă trăsături noi în sistemul organelor de stat locale încă în perioada 23 August — 6 Martie 1945, trăsături care se vor dezvolta pe deplin în perioada de după instaurarea guvernului democratic.

În bătălia pentru putere, un rol de cea mai mare importanță a revenit formațiunilor de luptă patriotice. Create încă înainte de 23 august 1944 din inițiativa și sub conducerea P.C.R.²³, formațiunile de luptă patriotică au participat activ în luptele pline de sacrificii, alături de armată împotriva trupelor fasciste. Comitetul Central al partidului a dat indicații concrete cu privire la modul de constituire a formațiunilor de luptă patriotice, statornicind sarcinile ce le reveneau²⁴ și indicând modalitățile concrete de procurare a armamentului ce le era necesar²⁵. În Moldova²⁶, la Hunedoara²⁷, la Ploiești etc., aceste formațiuni cuprind mii și mii de muncitori, în primul rând, din marile centre industriale²⁸, întărindu-se și consolidându-se continuu în pofida încercărilor reacțiunii de a le slăbi eficiența și chiar de a le desființa²⁹. Partidul Comunist Român demascând aceste acțiuni ale reacțiunii³⁰, mobilizează masele celor ce muncesc la lupta pentru creșterea rolului lor în apărarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii. Aceste măsuri luate de partid au cheazăuit extinderea contribuției formațiunilor patriotice la epurarea aparatului de stat, la descoperirea și îndepărtarea elementelor fasciste din fabrici, uzine, la demascarea și curmarea activității lor reacționare³¹.

O importanță deosebită a avut, în bătălia pentru putere poziția armatei, care, urmînd chemarea P.C.R., s-a alăturat cauzei poporului, întorcînd armele împotriva Germaniei hitleriste. Numeroase elemente cinstite din aparatul de stat, dîndu-și seama de justetea liniei politice a partidului comunist s-au ridicat împotriva politicii potrivnice intereselor poporului desfășurată de elementele reacționare din aparatul de stat³². În urma acțiunilor de la 24 februarie 1945, forțele revoluționare

²³ La începutul lunii septembrie 1944, conducerea partidului a organizat o ședință în care a analizat stadiul activității de constituire a formațiunilor patriotice și a trasat sarcini concrete pe linia îmbunătățirii activității lor. Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 35, dosar nr. 1, f. 15—16.

²⁴ Vezi Instrucțiunile provizorii pentru organizarea formațiunilor de luptă patriotice pe întreaga țară, Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 35, dosar nr. 1, f. 1—4.

²⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 400, f. 217.

²⁶ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. fond Iași, dosar nr. 8831, f. 357.

²⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 35, dosar nr. 4, f. 14.

²⁸ Ibidem, fond nr. 49, dosar nr. 8831, f. 357.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 9278, f. 1.

³⁰ Ibidem, fondnr. 1, dosar nr. 400, f. 248.

³¹ Ibidem, dosar nr. 8840, f. 1, 11, 14, dosar nr. 8842, f. 148, 150, 152.

³² Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie desolidarizarea publică a unui grup de generali și ofițeri superiori față de politica reacționară a lui Rădescu, la 26 februarie 1945, și manifestarea atașamentului lor față de F.N.D. („Știința”, nr. 153, din 1 martie 1945). În diferite verigi ale aparatului de stat sînt demascate și înlocuite elementele reacționare cu cetățeni devotați cauzei poporului. (Vezi Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8833, f. 731, 734, 735.)

și-au intensificat lupta în vederea răsturnării guvernului Rădescu³³, demascând activitatea criminală pe care acesta o desfășura cu sprijinul lui Iuliu Maniu și a altor conducători ai partidelor „istorice”. Partidul Comunist arată maselor însemnătatea și necesitatea alcătuirii unui guvern al Frontului Național Democrat. În chemarea Consiliului F.N.D. către popor se arată că „singura garanție că România va păși cu hotărâre pe calea unei reale și definitive democratizări”³⁴, o constituie instaurarea unui guvern democratic. În întreaga țară au loc numeroase acțiuni de masă prin care se cere un guvern F.N.D. La Moreni, de pildă, are loc un mare miting al muncitorimii petroliste la care iau parte peste 100 000 de oameni care cereau guvern F.N.D., arestarea tuturor fasciștilor etc.³⁵. La București, Constanța, Galați etc. au loc demonstrații similare. La Palatul regal soseau zilnic mii de telegrame prin care se exprima consensul unanim al țării să demisioneze guvernul Rădescu și să se instaureze un guvern F.N.D.³⁶. Aceste telegrame, erau adoptate în mitinguri largi a mii de oameni ai muncii. De pildă, la 10 februarie 1945, peste trei mii muncitori gălățeni cer demisia lui Rădescu și formarea unui guvern F.N.D.³⁷, iar la 27 februarie 1945 cele câteva mii de muncitori de la Rafinăria „Vega” — Ploiești scriu următoarele: „cerem imediat demisia guvernului Rădescu..., cerem să vină imediat la guvern F.N.D., singurul care va înțelege să-și facă datoria față de țară și popor”³⁸. Asemenea telegrame trimit muncitorii și țăranii din Iași³⁹, Cluj, Banat etc. Hotărîrea maselor de a promova un guvern F.N.D., era nestrămutată, iar ea s-a realizat cu succes sub conducerea partidului comunist la 6 martie 1945.

Instaurarea primului guvern din istoria țării în care clasa muncitoare avea rolul conducător „a însemnat o mare victorie a luptei revoluționare din România”⁴⁰, determinînd schimbări importante în esența statului nostru⁴¹, care constau în statornicirea puterii muncitorești-țăranesti, înfăptuită în scopul desăvîrșirii sarcinilor revoluției burghezo-democratice și pentru pregătirea condițiilor trecerii la revoluția socialistă. Această esență democratică a statului a exercitat totodată, o influență

³³ „Scînteia” nr. 150, din 25 februarie 1945, nr. 151 din 26 februarie 1945. „Timpul” din 26 februarie 1945, Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8835, f. 54, 57, 58, 67/2, 70.

³⁴ „Scînteia”, nr. 156 din 3 martie 1945.

³⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., dosar nr. 2194/3234, vol. 10, f. 285.

³⁶ Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Serv. Probleme Interne, dosar nr. 30/1945, f. 16 și urm.

³⁷ Ibidem, fond Președ. Cons. de Miniștri, dosar nr. 32/1944—1945, f. 36.

³⁸ Ibidem, fond Casa Regală, Serv. Probleme Interne, dosar nr. 30/1945, f. 40.

³⁹ Ibidem, f. 16.

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste României”, loc. cit., p. 57.

⁴¹ I. Rădulescu, „Din activitatea Partidului Muncitoresc Român pentru întărirea statului democrat-popular și perfecționarea funcțiilor sale”, în „Din istoria contemporană a României”, Ed. științifică, București, 1965, p. 324—326; I. Ceterchi „R.P.R. — stat socialist”, Ed. Politică, București, 1962, p. 57—67.

hotărâtoare asupra formei sale monarhice *constituționale*, monarhul fiind nevoit a înfăptui acele măsuri legislative impuse de masele populare prin guvernul democrat care le reprezenta interesele. Dacă, în perioadele anterioare monarhul dicta la unison cu burghezia și moșierimea măsurile ce le găsea de cuvință, în perioada de după 23 August 1944, și mai cu seamă în urma instaurării guvernului democratic, monarhia a fost nevoită să asculte, tot mai mult, de voința și interesele poporului. De aceea, analiza tuturor laturilor vieții de stat atît sub aspectul conținutului, cît și sub aspectul formei trebuie să se efectueze pornindu-se de la examinarea atentă a esenței statului și evoluției sale încă în acești ani ai puterii populare.

Începută odată cu insurecția armată, lupta pentru schimbarea esenței statului nostru a înregistrat o victorie hotărâtoare prin instaurarea guvernului democrat. Dar, și în continuare partidul a acordat o atenție deosebită consolidării succeselor obținute. În acest sens, indicații prețioase au fost date de Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945. În raportul prezentat la Conferință s-a relevat că „*Îndrumarea economiei noastre înțeleasă pe plan larg de echilibrare și armonizare a diferitelor compartimente pe baza unor planuri stabilite în amănunt, îndrumarea aceasta este cu putință și trebuie realizată. Ea presupune însă un aparat de control suplu și eficient și o organizare a administrației de stat care să corespundă noilor nevoi. Aceasta este iarăși una din problemele principale care se pun astăzi statului și care va trebui rezolvată neîntîrziat*”⁴² (subl. ns. — D.M.). Pentru realizarea acestei cerințe, Conferința a indicat măsuri eficiente în vederea epurării elementelor necorespunzătoare din aparatul de stat, judecării criminalilor de război, democratizării consecvente a vieții de stat, antrenării maselor populare în rezolvarea sarcinilor ce se impuneau pe plan economic și pe plan politic. Evident, toate acestea au contribuit la întărirea și consolidarea continuă a puterii populare.

Instaurarea guvernului democrat, în care Partidul Comunist Român deținea un rol preponderent⁴³, a însemnat, de fapt, *ocuparea poziției centrale în sistemul organelor statului*. În condițiile concrete existente în țara noastră, guvernul devine instrumentul principal al puterii populare, care — cu sprijinul organizațiilor democratice — imprimă o orientare corespunzătoare întregului aparat de stat, realizînd politica promovată de forțele democratice în frunte cu Partidul Comunist Român.

Dindu-și seama de rolul important ce revenea guvernului, reacțiunea a recurs la numeroase manevre pentru a-i împiedica activitatea. Așa de pildă, la sfîrșitul anului 1945 s-a organizat așa-numita „grevă regală”, regele refuzînd în decurs de 5 luni să semneze legile și decre-

⁴² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 81.

⁴³ În acest guvern forțele democratice dețineau președenția Consiliului de Miniștri și 14 ministere din totalul de 17. Reprezentanții grupării burgheze conduse de Gh. Tătărașcu dețineau vicepreședenția Consiliului de Miniștri și 3 ministere. (Decretul 709 din 6 martie 1945, publicat în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 54 din 7 martie 1945, f. 1702; Vezi și Decretul nr. 710 din 6 martie 1945, publicat în Monitorul Oficial nr. 54, f. 1702).

tele guvernului, pentru a le da un caracter de acte „neconstituționale”. În acest fel, se urmărea a se da activității guvernului un caracter „ilegal”. Pe de altă parte, unele cercuri imperialiste au exercitat permanent presiuni asupra guvernului român⁴⁴, prin nerecunoașterea sa și prin refuzul de a încheia tratate de pace cu România. În aceste condițiuni, reacțiunea internă și internațională a scontat pe o eventuală victorie în alegeri a elementelor reacționare.

Dar, acțiunile antipopulare puse la cale de reacțiunea internă și externă au suferit un eșec lamentabil. Forțele democratice în frunte cu P.C.R. au obținut o victorie strălucită în alegerile din noiembrie 1946. În urma alegerilor, în guvern au avut loc schimbări care au dus la întărirea continuă a poziției forțelor democratice. Însă trebuie arătat în același timp, că, menținându-se și în urma alegerilor unii reprezentanți ai burgheziei în guvern, s-au întâmpinat o seamă de greutăți în adoptarea măsurilor politice și economice mai importante; pentru fiecare lege, decizie sau măsură favorabilă redresării economice și situației materiale a populației muncitoare, dându-se o luptă ascutită⁴⁵. În această luptă, sub îndrumarea partidului, nu forțele democratice au făcut concesii, ci, dimpotrivă reprezentanții clasei burgheze au fost obligați să le facă⁴⁶. Aceasta este urmarea firească a schimbărilor survenite în raportul de forțe în favoarea clasei muncitoare și țărănimii muncitoare, care s-au accentuat și mai mult în noiembrie 1947 prin înlăturarea ultimilor reprezentanți ai burgheziei din guvern. Îndepărtarea acestora din guvern a fost o măsură imperios necesară, pentru că ei — folosind pozițiile ce le aveau — au încercat, prin diferite forme și metode, să se împotrivescă procesului de democratizare a vieții politice, promovării măsurilor economice și politice progresiste. Elementele democratice au demască activitatea reacționară a reprezentanților burgheziei⁴⁷, cerind insistent promovarea unor elemente democratice⁴⁸. În aceste condițiuni, cei 7 reprezentanți ai P.N.L. Tătărăscu, în urma adoptării moțiunii de neîncredere a parlamentului au fost nevoite să-și prezinte demisia ce le-a fost acceptată la 5 noiembrie 1947. Analizînd esența acestei schimbări, partidul a subliniat că, înlăturarea tătărăscienilor *n-a fost o remaniere oarecare de guvern, ci o fundamentală schimbare a caracterului pe care-l avea, o schimbare*

⁴⁴ Gh. Tuțui, Al. Savu, „Lupta maselor pentru instaurarea și consolidarea puterii populare în România, pentru trecerea la revoluția socialistă”, în „Din istoria contemporană a României”, Ed. Științifică, București, 1965, p. 290.

⁴⁵ „Scînteia”, nr. 670 din 8 noiembrie 1947.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 282, f. 26, 28.

⁴⁷ O dovadă în acest sens o constituie faptul că în unele ministere salariații au cerut în adunări îndeapărtarea elementelor dușmănoase, corupte. Așa de pildă, la Ministerul de Finanțe („Scînteia” nr. 868 din 12 iulie 1947.) De asemenea, au fost demascate încercările de tergiversare a epurării la Ministerul de Externe. (Vezi Putregaiul de la externe trebuie extirpat, în „Scînteia” nr. 365 din 3 noiembrie 1947.) Într-un memoriu, temeinic documentat, sindicatul de la Ministerul de Externe cere epurarea elementelor reacționare. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8844, f. 60—65.)

⁴⁸ Măsuri importante sînt întreprinse pentru îndeapărtarea elementelor necorespunzătoare din Ministerul Educației Naționale și pentru înlocuirea lor cu elemente progresiste. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8844, f. 261—264.)

a caracterului puterii. Guvernul democrat, în noua lui structură, exprima deja cu fidelitate interesele clasei muncitoare, interesele țărănimii muncitoare și ale intelectualității înaintate. Îndepărtarea tătarăscienilor a fost ultimul act pe calea curățirii guvernului de reprezentanții burgheziei. El se transformă astfel, într-un organ al puterii proletariatului. În urma abolirii monarhiei, guvernul devine un instrument important de realizare a politicii partidului în domeniul economiei și culturii, de îngrădire și lichidare a relațiilor de producție capitaliste și de făurire a noilor relații de producție, socialiste.

În făurirea statului democrat-popular român, un loc foarte important l-a ocupat *constituirea parlamentului*, care fusese desființat în urma instaurării dictaturii militare-fasciste antonesciene. Partidul a desfășurat o muncă susținută în vederea precizării mai întâi, a menirii sociale a noului parlament, precum și pentru pregătirea alegerilor parlamentare. Constituirea noului organ suprem al puterii de stat reprezenta o verigă foarte importantă în cadrul măsurilor generale pentru consolidarea și dezvoltarea puterii populare, pentru întărirea și extinderea cuceririlor revoluționare ale poporului nostru. Între măsurile luate de partid în vederea pregătirii alegerilor parlamentare un loc central ocupă Plenara C.C. al P.C.R. din 25—28 ianuarie 1946. Efectuînd o analiză profund științifică a situației social-politice a țării, Plenara a elaborat tactica de urmat pentru obținerea victoriei în alegeri. Astfel, la Plenară se sublinia: „În împrejurările actuale, judecînd după rolul pe care l-am avut pînă în prezent în guvern și rolul pe care-l vom avea în viitor, clasa muncitoare reprezentată prin cele două partide : comunist și social-democrat în guvern și în parlament, ar constitui baza în jurul căreia s-ar grupa toate forțele democratice ale țării”⁴⁹. Plenara a arătat, totodată necesitatea crerii tuturor condițiilor trebuincioase colaborării comuniștilor cu social-democrații, pentru rezolvarea în comun a sarcinilor Frontului Unic Muncitoresc⁵⁰. De asemenea s-a subliniat că alegerile sindicale din 1946 reprezintă „...o acțiune pregătitoare a campaniei electorale”⁵¹. În același timp s-au trasat sarcini importante în direcția sprijinirii Frontului Plugarilor în scopul creșterii influenței sale la sate pentru a sustrage masele țărănești de sub influența partidelor istorice”⁵². Tot atunci, s-a subliniat necesitatea întăririi legăturilor cu Partidul Național Popular, ca exponent al păturilor mijlocii în vederea închegării unui front comun al tuturor forțelor democratice. Trebuia să se dezvolte pe mai departe colaborarea dintre F.N.D. și P.N.L. — Tătărăscu, care — pe baza propunerii P.C.R. — urma să candideze în alegeri pe aceeași listă cu toate partidele și organizațiile, ce au luat parte la formarea guvernului democrat la 6 Martie 1945⁵³. Prin aceasta partidul urmărea să folosească contra-

⁴⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 6, f. 175.

⁵⁰ Ibidem, f. 174—175.

⁵¹ Ibidem, dosar nr. 397, f. 11.

⁵² Ibidem, dosar nr. 6, f. 177.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 397, f. 12.

dicțiile din rîndul claselor exploatatoare. Astfel, dacă programul de guvernare al F.N.D. a fost acceptat de gruparea burgheză tătărăscăană cu multe rezerve, platforma B.P.D. a fost acceptată în întregime. Importanța acestui fapt este deosebită întrucît, forțele participante la guvernul de la 6 Martie 1945 se prezentau, în felul acesta, în fața alegătorilor cu un program comun. Reacțiunea a făcut presiuni asupra grupării tătărăscăne să nu participe pe liste comune alături de comuniști. Unii lideri al P.N.L. susțineau că este aproape imposibilă continuarea „colaborării în operațiunile de alegeri”⁵⁴, iar în unele localități întrerup colaborarea, urmărind a pune în fruntea listei un liberal⁵⁵. Contradicțiile din rîndurile exploatatorilor devin și mai ascuțite. În timpul pregătirii alegerilor, gruparea P.N.L. — Tătărăscu își intensifică atacurile în presă și în întruniri nu numai împotriva P.N.L. — Brătianu, ci și împotriva P.N.T. — Maniu⁵⁶. În acest fel, slăbește și mai mult puterea de influențare a reacțiunii, crește influența forțelor democratice.

Partidul a dat de asemenea indicații pentru creșterea rolului Uniunii Femeilor Antifasciste în mobilizarea maselor de femei la realizarea politicii guvernului. În același timp, Plenara a elaborat măsuri cu privire la mobilizarea tineretului la refacerea țării, la creșterea rolului organizațiilor de tineret în educarea în spirit revoluționar a tinerei generații⁵⁷. Era necesară demascarea caracterului reacționar al partidelor „istorice”. Partidul a folosit pe teren peste 20 000 de îndrumători, care au desfășurat o muncă susținută pentru clarificarea maselor, explicîndu-le în ce constă esența politicii cercurilor reacționare și superioritatea politicii P.C.R. Astfel, toate forțele partidului alături de alte forțe democratice au fost mobilizate pentru asigurarea victoriei în alegeri. Un rol de seamă a avut, în această muncă, elaborarea platformei-program cu care urmau să se prezinte în alegeri toate forțele democratice din țară⁵⁸. Așa cum se sublinia la Plenară, trebuia constituit un asemenea organ, care să exercite puterea muncitorilor și țăranilor. Dar, pentru a făuri un organ reprezentativ, cu adevărat popular, era necesar să se treacă la democratizarea sistemului electoral, desființîndu-se sistemul primei majoritare existent anterior, în temeiul legii electorale din 1926.

Pe baza indicațiilor partidului s-a trecut la înfăptuirea reformei electorale prin care se desființa Senatul și se acorda drept de vot femeilor și militarilor. Prin lupta partidului aceste indicații au fost înscrise în acte normative, fiind transpuse în viață⁵⁹.

Măsurile luate, sub conducerea partidului, în vederea pregătirii alegerilor au asigurat desfășurarea lor — pentru prima dată în istoria țării — într-un mod cu adevărat liber și democratic. Alegerile din noiembrie 1946 au prilejuit confruntarea directă a celor două forțe opuse —

⁵⁴ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Ploiești, fond nr. 2, dosar nr. 6, f. 77.

⁵⁵ Ibidem, fond nr. 1, dosar nr. 37, f. 9.

⁵⁶ „Drapelul”, anul III, nr. 434, din 4 iunie 1946.

⁵⁷ Ibidem, f. 13.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 6, f. 181.

⁵⁹ Monitorul Oficial (Partea I), nr. 161, din 15 iulie 1946.

democrația și reacțiunea — confruntarea în care forțele democratice au reușit o victorie hotărâtoare⁶⁰. În aceste împrejurări noua reprezentanță națională a devenit organul revoluției populare, instrumentul puterii muncitorești-tărănești și împreună cu guvernul a adus noi limitări, foarte importante prerogativelor regale. Atât prin componența, prin sarcinile pe care le rezolva, cât și prin formele și metodele sale de activitate, noul parlament era principial deosebit de parlamentele burghezo-moșierești. Astfel, din numărul total al membrilor noului parlament⁶¹ făceau parte 77 muncitori, 56 țărani precum și numeroși intelectuali progresiști. Pe baza indicațiilor partidului, reprezentanța națională a adoptat importante acte normative cu privire la reorganizarea guvernului, etatizarea Băncii Naționale, crearea Oficiilor industriale, înființarea Controlului economic, adoptarea unor reforme fiscale, monetare, administrative, judecătorești, etc., care au exercitat un rol deosebit în desăvârșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice și pregătirea acelor condițiuni ce se vedeau a fi necesare în vederea trecerii la revoluția socialistă.

Trebuie relevat, în același timp, că noul organ reprezentativ s-a dovedit a avea un conținut de clasă cu adevărat popular și prin măsurile de control asupra organelor administrației de stat, contribuind la îngrădirea — și pe această cale — a activității elementelor reacționare precum și prin aportul adus în demascarea și eliminarea reprezentanților claselor exploatoare din viața politică a țării.

La scurt timp după abolirea monarhiei, la 24 februarie 1948, Adunarea Deputaților s-a autodizolvat, iar în martie 1948 au avut loc alegeri pentru Marea Adunare Națională a R.P.R., organ *suprem* al puterii de stat socialiste. Încă din primele săptămâni ale existenței sale, Marea Adunare Națională — prin legile adoptate — consfințește cuceririle revoluționare dobândite și statornicește noi principii de constituire și activitate a organelor de stat, proclamând și garantind, totodată, drepturile și libertățile fundamentale ale poporului.

Înțelegerea justă a caracterului complex al făuririi, sub conducerea partidului, a statului democrat-popular, presupune, totodată, cercetarea aspectelor caracteristice pe care le-a cunoscut construcția noastră de stat și în celelalte verigi centrale și locale. Partidele „istorice” și camarila regală au încercat să mențină și în aceste verigi, elemente fasciste, reacționare, urmărind prin diferite metode, să împiedice promovarea elementelor democratice.

Pe baza indicațiilor partidului, guvernul democrat adoptă — încă în primele zile după venirea la putere — o serie de măsuri care dejoacă planurile reacțiunii. Un loc deosebit de important în acest sens îl ocupă

⁶⁰ În aceste alegeri, din totalul voturilor, Blocul partidelor democratice (împreună cu Uniunea Populară Maghiară), a obținut 79,6%, deci asentimentul majorității covârșitoare a populației. Victoria hotărâtoare în alegeri a constituit un nou prilej de manifestare a încrederii maselor în trăinicia puterii populare, un important prilej de noi și însemnate angajamente în lupta pentru consolidarea statului democrat-popular. Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8849, f. 1—199, ibidem, dosar nr. 8847, f. 1, 73 și urm.

⁶¹ „Scînteia”. nr. 690, din 23 noiembrie 1946.

măsurile luate în vederea purificării administrațiilor publice⁶². În vederea studierii problemei coordonării, simplificării și organizării aparatului de stat se organizează în iulie 1945, o comisiune pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri⁶³.

Ca urmare a preluării conducerii Ministerului Industriei și Comerțului de către forțele democratice, în decembrie 1946, acesta se transformă dintr-un organ de sabotare a economiei naționale, într-un instrument de refacere și dezvoltare a acesteia. Pe linia măsurilor enunțate se înscrie și instituirea Comisiei ministeriale pentru realizarea programului de redresare economică și stabilizare monetară⁶⁴. Hotărârile acestei Comisii aveau putere executorie, fiind obligatorii pentru instituțiile publice precum și pentru instituțiile și persoanele private.

Reorganizându-se Președinția Consiliului de Miniștri, se precizează că „realizează funcțiunile de coordonare și îndrumare unitară a activității de guvernare”⁶⁵. Se modifică unele dispoziții din legile de organizare a ministerelor⁶⁶ și se iau măsuri importante în vederea efectuării în mai bune condițiuni a Comerțului Exterior⁶⁷, în scopul preluării treptate a controlului asupra comerțului exterior.

Trebuie arătat, totodată, că, rezolvarea de către stat a o seamă de sarcini economice a impus crearea treptată a unor organe, care — specializându-se și profilându-se în anumite ramuri ale vieții economice — trebuiau să desfășoare o activitate corespunzătoare, în vederea rezolvării acestor sarcini. Așa de pildă, cu prilejul reorganizării Președinției Consiliului de Miniștri, a fost constituit Consiliul Superior Economic, prezidat chiar de către președintele Consiliului de Miniștri, care avea un rol consultativ în stabilirea unui plan economic general, în scopul ușurării

⁶² Legea nr. 217 din 30 martie 1945, Monitorul Oficial (Partea I-a), nr. 74 din 30 martie 1945, f. 2433—2434.

⁶³ Legea 566 din 14 iulie 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I-a), nr. 138, din 16 iunie 1945, f. 6025.

⁶⁴ „Scînteia” nr. 860 din 3 iunie 1947.

⁶⁵ Legea nr. 301 pentru organizarea Președinției Consiliului de Miniștri din 18 aprilie 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 91 din 19 aprilie 1945, f. 3267.

⁶⁶ Se desființează Ministerul Economiei Naționale, se contopesc Ministerele Lucrărilor Publice și Comunicațiilor. Dezbaterile problemelor reorganizării transporturilor s-a făcut în scopul de a realiza o conducere unitară în acest domeniu de activitate. Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 8967, f. 7—11. Vezi precizările făcute în Decretul-lege pentru organizarea Ministerului Comunicațiilor și Lucrărilor Publice, Legea nr. 264, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 85, din 12 aprilie 1945, f. 2983—2984. Totodată, s-a organizat Ministerul Minelor și Petrolului. Legea nr. 382 pentru înființarea și organizarea Ministerului Minelor și Petrolului, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 105 din 12 mai 1945, f. 3918. În același timp, măsuri importante sînt luate în vederea reorganizării Ministerului Învățămîntului. Se propune adoptarea unor reforme noi pentru aplicarea dispozițiilor învățămîntului superior și reglementelor școlare de învățămînt superior. Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 8969, f. 3—7.

⁶⁷ Legea 427 pentru înființarea și organizarea Comisariatului General al Comerțului Exterior și al Acordurilor Economice cu Străinătatea, din 31 mai 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 122, din 1 iunie 1945, f. 4368—4572.

muncii de dirijare a economiei de către Consiliul de Miniștri⁶⁸. Un alt exemplu îl constituie instituirea — în toamna anului 1945 — a Comisiei interministeriale a campaniei de însămințări, care avea dreptul să ia hotărâri obligatorii pentru departamentele specializate. În același timp, o seamă de organe economice, capătă împuterniciri mai largi. Așa de pildă, Ministerul Industriei și Comerțului, Subsecretariatul General al aprovizionării primesc atribuții pentru „dirijarea“, „limitarea“, controlul producției, circulației și consumației mărfurilor și produselor. Institutul de cooperatie devine mandatarul statului pentru colectarea produselor agricole și distribuirea la sate a produselor industriale, uneltelor agricole, semințelor și altor mărfuri de primă necesitate.

Un moment foarte important în cadrul măsurilor luate de partid pentru formarea sistemului organelor economice necesare statului proletar l-a constituit organizarea Ministerului Industriei și Comerțului în 1947. În adoptarea acestor măsuri, partidul a pornit de la faptul că „organismele de conducere economică în stat reclamă o reclădire potrivită unei normale dezvoltări“⁶⁹, pentru că, ele luaseră naștere „în mare parte din necesitățile economice de război“, fiind „adaptate mai târziu condițiilor postbelice“⁷⁰. Prin noua organizare a Ministerului Industriei și Comerțului, partidul urmărea să realizeze „refacerea unității de conducere economică“, astfel ca să se poată „realiza maximum posibil în domeniul redresării, refacerii și valorificării puterii economice ale țării“⁷¹.

Din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist Român, în iunie 1947 a luat ființă *Comisia Ministerială pentru redresarea economiei și stabilizarea monetară*, care a jucat un rol hotărâtor în realizarea măsurilor preconizate de partid pentru îmbunătățirea situației economice și financiare. În același timp, sînt înființate, la 10 iunie 1947⁷² *Oficiile industriale*, care — înlocuind vechile oficii economice au competență teritorială — au exercitat un larg control funcțional asupra întregului circuit al producției pe ramuri industriale ceea ce a eliminat caracterul anarhic imprimat producției de patroni. Prin organizarea oficiilor industriale „se dă un foarte mare sprijin marilor unități de producție, tuturor marilor întreprinderi sau, mai exact, tuturor întreprinderilor care prezintă un interes deosebit pentru economia națională și care pot juca un rol hotărâtor în acțiunea de redresare economică și de refacere a țării“⁷³. În organizarea oficiilor industriale partidul a pornit de la necesitatea concentrării industriale pe ramuri de producție, lichidării neajunsurilor existente. Partidul a subliniat că, aceste oficii au constituit „un astfel de instrument, care să ne permită să punem ordine în activitatea de produc-

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 8969, f. 34—35.

⁶⁹ Ibidem, dosar nr. 9040, f. 5.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, f. 6.

⁷² Legea nr. 183 pentru înființarea și funcționarea oficiilor industriale din 10 iunie 1947, publicată în Monitorul Oficial (Partea I) nr. 129, din 11 iunie 1947.

⁷³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 9049, f. 7.

ție și să determinăm astfel cursul reprizei economice“⁷⁴. Partidul a subliniat faptul că, crearea oficiilor economice a dat posibilitatea unei repartizări în mai bune condițiuni a materiilor prime și împiedicării întreprinderilor parazitare, care formau în acele împrejurări „sursa de aprovizionare a pieții negre, să fure și să risipească aceste materii“⁷⁵.

Răspunzînd obiecțiilor făcute de reprezentanții partidului liberal cum că „Oficiile industriale ar spori capitalul străin“, P.C.R. a arătat că „România este o țară mică și bogată, cei care vor găsi interes să acorde împrumuturi României o vor face — ținînd seama de condițiile pe care ni le vor pune eventual, fiindcă, ca stat independent n-am putea să primim în orice condițiuni împrumuturile oferite de cei care s-ar arăta dispuși să ni le acorde“⁷⁶. Totodată, partidul a atras atenția asupra faptului că, în situația grea economică în care se găsea țara, Oficiile industriale, jucau rolul unor importante și necesare instrumente economice a căror înființare era cerută de viață⁷⁷. La 14 iunie 1947, Partidul Comunist Român, face importante propuneri în vederea îmbunătățirii situației economice a țării care constau în : a) repartizarea mai rațională a brațelor de muncă ; b) extinderea muncii în acord ; c) stabilirea ordinii în producție prin asigurarea disciplinei⁷⁸ ; d) creșterea producției agricole⁷⁹ ; e) îmbunătățirea transporturilor⁸⁰ etc. Pentru realizarea acestor propuneri, partidul a subliniat necesitatea ridicării calitative a aparatului de stat existent, crearea unor organe de control economic „în vederea unei mai bune reglementări a consumului principalelor materii prime, mărfuri industriale, a combustibilului și a produselor alimentare“⁸¹. Totodată, partidul a arătat rolul și importanța *Consiliului Superior al Economiei Naționale* în traducerea în viață a măsurilor preconizate. „Prin compunerea lui... prin aparatul pe care îl are și prin însăși rațiunea lui de existență, el poate răspunde cu prisosință acestei însărcinări“⁸².

Partidul a acordat, totodată, o atenție deosebită aparatului de evidență și control. Astfel, imediat după victoria obținută în alegerile din 1946 a fost etatizată⁸³ — după o luptă ascutită — Banca Națională a României. Această măsură a avut o influență hotărîtoare în transformarea sistemului bancar, într-un instrument economic eficient al clasei muncitoare, îndreptat împotriva claselor exploatare. În urma etatizării, Banca Națională a primit dreptul de control asupra creditelor

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, f. 8.

⁷⁶ Ibidem, f. 12.

⁷⁷ Ibidem, f. 13.

⁷⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 9054, f. 3—5.

⁷⁹ Ibidem, f. 6.

⁸⁰ Ibidem, f. 7.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ion Gheorghe Maurer, Expunerea în ședința Consiliului de Miniștri din 14 iunie 1957, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar nr. 9054, f. 11.

⁸³ Legea nr. 1056 pentru etatizarea și organizarea Băncii Naționale a României, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 296, din 28 decembrie 1946.

bancare, de stat sau particulare etc., realizându-se, astfel, centralizarea creditelor și finanțelor în mîinile statului democrat-popular. Astfel, organele financiare joacă „un rol important în opera de însănătoșire financiară și economică a țării”⁸⁴, lovind îmbogățirea ilicită și mai cu seamă, în speculă, mobilizînd capitalurile disponibile și dirijînd rezervele de credit în scopuri exclusiv productive⁸⁵. Prin etatizarea Băncii Naționale privilegiul de a emite bilete de bancă este încredințat „Băncii Naționale ca mandatară a statului cu dreptul de a dirija și controla creditul”⁸⁶. Desigur, naționalizarea întregului sistem bancar a fost posibilă numai în urma instaurării dictaturii proletarietului. Acest act a constituit una din premisele de cea mai mare importanță pentru trecerea la dezvoltarea planificată a întregii economii naționale. Dînd o înaltă apreciere etatizării Băncii Naționale, Dr. Pentru Groza arăta în ședința Consiliului de Miniștri din 12 decembrie 1946 că, „...această reformă corespunde din punct de vedere al importanței ei, cu reforma agrară în sectorul agricol”⁸⁷. În noiembrie 1948 a fost reorganizat întregul sistem de credit și bancar, înființîndu-se un organism adecvat — Banca Republicii Populare Române.

În procesul făuririi statului democrat-popular un loc de cea mai mare importanță îl ocupă formarea armatei populare, legată de popor, în măsură să apere cuceririle sale revoluționare. Încă în condițiile grele ale desfășurării insurecției armate, răspunzînd chemării partidului și exprimînd voința și hotărîrea de luptă a poporului, armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste. Participarea în războiul antihitlerist⁸⁸ a avut influențe importante asupra procesului democratizării armatei, slăbind continuu influențele reacțiunii. Începutul de democratizare a armatei, stăruitor sabotată de reacționarii din guvernele de pînă la 6 Martie 1945 — se arată în raportul C.C. al P.C.R. la Conferința Națională — a dat un puternic impuls nu numai pentru susținerea loviturii finale împotriva hitlerismului, dar și pentru legarea ei temeinică de năzuințele poporului și ale guvernului.

Cu toate încercările disperate ale forțelor reacțiunii de a menține vechile stări de lucruri în armată⁸⁹ și de a folosi pozițiile ce le aveau în scopul de a lovi în mișcarea democratică⁹⁰, armata română a parcurs

⁸⁴ Ibidem, dosar nr. 9054, f. 10.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, dosar nr. 9019, f. 6.

⁸⁷ Ibidem, f. 16—17.

⁸⁸ N. Goldberger, Gh. Zaharia, „Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din România”, în „Din istoria contemporană a României”. Ed. Științifică, București, 1965, p. 258—263.

⁸⁹ Mai ales în perioada 23 August — 6 Martie 1945, elementele reacționare din armată au recurs la metode teroriste, de intimidare a elementelor democratice, mergînd chiar pînă la îndepărtarea lor din armată.

⁹⁰ Cîteva exemple sînt edificatoare. Astfel la Uzinele Mărgineanca, încercînd să împiedice organizarea muncitorilor, Comandamentul Uzinelor a dat un ordin în care se preciza: „Oricine va fi găsit că se dedă la asemenea manifestații întruniri politice — precizarea ns. — D.M.) va fi imediat identificat și trimis în judecata Curții Marțiale”, Șcînteia nr. 13 din 3 octombrie 1944; Ele-

un drum consecvent de continuă democratizare. În acest scop, Partidul Comunist a arătat necesitatea imperioasă a reorganizării armatei și creării unei armate cu adevărat populare. „Pentru ca armata noastră să-și îndeplinească cu succes îndatoririle ... — se arăta în Apelul C.C. al P.C.R., publicat în *Scînteia* la 21 septembrie 1944 — se impune ... reorganizarea temeinică a armatei, curățind-o de toate elementele fasciste, profasciste”⁹¹. De asemenea partidul chema la luptă pentru a se făuri „o armată a poporului, o armată conștientă de menirea ei, sprijinită pe încrederea și dragostea maselor populare, o armată democratizată și susținătoare a democrației”⁹². O influență hotărîtoare în formarea armatei populare au executat-o transformările revoluționare ce au loc în țară. Militarii armatei române, au înțeles, tot mai mult, justetea politicii Partidului Comunist Român, protestînd vehement față de acțiunile reacționare puse la cale de guvernele Sănătescu și Rădescu și de acoliții lor din armată. O dovadă elocventă în acest sens o constituie eșuarea încercării lui Rădescu de a înăbuși, cu ajutorul armatei, acțiunile revoluționare ale maselor în lupta pentru putere. Clasele exploatatoare nu mai puteau folosi armata împotriva maselor, împotriva acțiunilor pentru eliberarea de sub jugul asupririi și exploatării.

Instaurarea guvernului democrat a însemnat un important pas înainte pe drumul făuririi armatei populare⁹³. Pe baza indicațiilor partidului, din armată sînt înlăturate elementele reacționare, Guvernul democrat ia măsuri eficiente pentru îmbunătățirea continuă a înzestrării și aprovizionării armatei, ceea ce a influențat în mod pozitiv rezultatele obținute pe frontul antihitlerist.

Conferința Națională a partidului din octombrie 1945 a elaborat sarcini importante pe tărîmul construcției militare în scopul întăririi compoziției, orientării sale, capacității de luptă. Pentru traducerea în viață a acestor sarcini C.C. al P.C.R. a adoptat un ansamblu de măsuri organizatorice. Astfel, a fost creată, pe lîngă C.C. al partidului o secție militară, precum și o Comisie Centrală compusă din 3 membri care se ocupa de problemele reorganizării armatei și, în general, de problemele curente⁹⁴. S-a intensificat activitatea Comitetelor regionale și județene ale partidului în problemele militare, mai ales, în legătură cu întoarcerea trupelor de pe front. Comitetele regionale de partid București, Banat, Dunărea de Jos, Cluj, Oltenia etc.⁹⁵, iau legătură cu majoritatea unităților militare, desfășurînd, pe linia resoartelor militare, o susținută muncă organizatorică și cultural-politică. C.C. al P.C.R. a analizat

mentele reacționare din armată au dat în mai multe rînduri ordin unităților subordonate să tragă în popor cu ocazia manifestațiilor, dar, ostașii — sub influența muncii politice a partidului — înțelegînd sensul reacționar al acestor ordine, se opuneau executării lor.

⁹¹ „Scînteia” nr. 1 din 21 septembrie 1944; Vezi și Chemarea Frontului Național Democrat către armată, Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 49, dosar nr. 8835, f. 57.

⁹² „Scînteia” nr. 12 din 2 octombrie 1944.

⁹³ Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pach. 2, dosar nr. 8/1945, f. 4—5.

⁹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 6, f. 200.

⁹⁵ Ibidem, f. 201.

rezultatele acestei munci⁹⁶ subliniind necesitatea creării de noi organizații de partid în armată și creșterii numărului militarilor simpatizanți ai partidului⁹⁷. Între 15—17 noiembrie 1945, C.C. al P.C.R. a avut o consfătuire cu secretarii comitetelor regionale ale partidului, la care s-a subliniat necesitatea colaborării cu soldații și ofițerii democrați din armată, pentru intensificarea educației politice și patriotice a tuturor militarilor⁹⁸. Ca urmare a traducerii în viață a acestor măsuri, în întreaga țară crește numărul membrilor de partid în armată⁹⁹. Plenara C.C. al P.C.R. din 25—28 ianuarie 1946, analizând pregătirea țării în vederea alegerilor din noiembrie 1946, a accentuat necesitatea ridicării pe o treaptă mai înaltă a muncii politice în armată¹⁰⁰, pentru desăvîrșirea sarcinilor construcției militare, pregătirii lor pentru participarea efectivă la viața politică a țării.

Un rol foarte important în lichidarea vechilor stări de spirit din armată a revenit aparatului politic, care, fiind înființat pe baza indicațiilor P.C.R., și desfășurându-și activitatea sub conducerea partidului — a dus o largă muncă de educare a armatei în spiritul devotamentului față de partid și popor, cultivînd fermitatea și abnegația în lupta împotriva dușmanilor patriei și poporului muncitor. Partidul a pus un accent deosebit pe munca politică în rîndul ofițerilor și subofițerilor, cadrele de bază ale armatei¹⁰¹.

Cu toate încercările reacțiunii interne¹⁰² și internaționale¹⁰³ de a împiedica procesul făuririi armatei populare, prin lupta maselor populare, a elementelor democratice din armată, sub îndrumarea permanentă a Partidului Comunist, s-au creat condițiile necesare pentru continua democratizare a armatei și reorganizarea ei în spirit nou¹⁰⁴. În 1947 a fost organizat pe baze noi departamentul armatei, primind denumirea de Ministerul Apărării Naționale. În urma instaurării puterii proletare s-a desăvîrșit procesul făuririi armatei populare, armată de tip socialist.

O importanță deosebită a acordat partidul nostru *făuririi și celorlalte verigi ale aparatului necesar apărării cuceririlor revoluționare ale*

⁹⁶ Ibidem, dosar nr. 3, f. 1.

⁹⁷ Ibidem, dosar nr. 6, f. 201.

⁹⁸ Ibidem, dosar nr. 4, f. 169.

⁹⁹ Ibidem, dosar nr. 6, f. 61, 94, 142.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 202.

¹⁰¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 6, f. 200.

¹⁰² Partidul Național Țărănesc în frunte cu Iuliu Maniu a încercat, în cadrul complotului organizat împotriva puterii populare să canalizeze sistematic activitatea elementelor reacționare din armată pe calea trădării intereselor poporului. Datorită vigilenței elementelor democratice din armată această acțiune a fost dejucată la vreme. Vezi Procesul P.N.Ț.

¹⁰³ La Conferința de pace de la Paris, cercurile imperialiste au încercat să obțină dizolvarea armatei române, urmărind să priveze poporul nostru de pavăza suveranității și independenței sale.

¹⁰⁴ Legea nr. 206 pentru organizarea armatei, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 141 din 24 iunie 1947.

poporului. Astfel, o sarcină urgentă era sfărîmarea vechiului aparat represiv-polițienesc burghezo-moșieresc, instrument de cea mai mare importanță în mîinile exploatatorilor în activitatea desfășurată împotriva maselor populare¹⁰⁵. S-au efectuat importante schimbări în compoziția întregului aparat al Ministerului de Interne aducîndu-se sub grija permanentă a partidului — numeroase elemente democratice, recrutate din păturile muncitoare ale populației, active, capabile să contribuie la crearea condițiilor necesare pentru rezolvarea sarcinilor economice specifice noii perioade de dezvoltare în care a pășit țara.

Măsurile de reorganizare luate au dus la transformarea acestor organe într-un instrument puternic al puterii populare.

Partidul nostru a acordat, totodată, o mare importanță schimbării conținutului de clasă al aparatului judecătoresc și făuririi — în acest fel — a unor organe puse pe deplin în slujba poporului.

Elementele fasciste străine intereselor patriei și poporului au fost îndepărtate din aparatul judecătoresc. S-au pus sarcini noi în fața organelor justiției, a căror realizare urma să contribuie la promovarea unei justiții pentru popor, în folosul poporului. Totodată, trebuie subliniat că aplicarea legilor de democratizare a țării, a legilor elaborate în vederea refacerii economice, a legilor privind judecarea criminalilor de război și a celor vinovați de dezastrul țării a necesitat o seamă de perfecționări chiar și în forma vechiului aparat judecătoresc. Astfel, pentru aplicarea legii nr. 312¹⁰⁶ a fost creată instanța acuzatorilor publici, iar pentru judecarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crimă de război s-a instituit o instanță specială, care a primit denumirea de Tribunal al Poporului. Din cei nouă membrii care alcătuiau completul de judecată doi erau judecători specialiști și șapte judecători ai poporului, aleși dintre reprezentanții maselor.

Numeroase probleme s-au ridicat în legătură cu realizarea sarcinilor desăvîrșirii reformei agrare. Întrucît, elementele reacționare din componența aparatului judecătoresc creau greutate în realizarea sarcinilor reformei agrare, pe baza indicațiilor partidului, prin legea pentru reforma agrară¹⁰⁷ se stabilește ca diferendele între sate și comune precum și între proprietarii și cei îndreptățiți la împrumut, diferende născute din aplicarea reformei agrare, să fie rezolvate nu de organele judecătorești, ci de comisiile de plasă pentru reforma agrară, create special în acest scop.

¹⁰⁵ Legea nr. 543, pentru desființarea Direcțiunei ordinei publice în Ministerul Afacerilor Interne, din 11 iunie 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I), nr. 155 din 12 iulie 1945, f. 5915.

¹⁰⁶ Adoptarea acestei legi s-a lovit chiar și după instaurarea puterii populare de împotrivirea acerbă a elementelor reacționare, și în primul rînd, a partidelor „istorice”. Vezi, Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 8968, f. 2—15, vezi Legea 312 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război, din 21 aprilie 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I) nr. 94, din 24 aprilie 1945, f. 3362—3364.

¹⁰⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosar nr. 8969, f. 35—53.

În vederea transpunerii în viață a sarcinilor economice trasate de partid pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic ¹⁰⁸, s-a urgentat procedura de judecată pentru unele infracțiuni, prevăzându-se judecarea lor imediată. Totodată, sînt înființate organele de control cetățenesc, pe lângă prefecturile de județ din țară, care aveau atribuțiuni importante „în combaterea speculei și sabotajului economic” ¹⁰⁹.

La 5 decembrie 1947 ¹¹⁰ are loc reforma justiției care a însemnat un pas important pe calea organizării judecătorești, în vederea realizării sarcinilor făuririi noii orînduiri sociale. Creîndu-se instituția asessorilor populari, aleși de mase și avînd rolul de participanți activi în completele de judecată se dă un caracter cu adevărat democratic organelor judecătorești. Ulterior, s-au adus perfecționări nu numai organelor, ci și sistemului de înfăptuire a justiției. A fost desființat parchetul și s-au pus bazele procuraturii populare, care are un rol de seamă, nu numai în realizarea justiției, ci și în supravegherea superioară a modului în care sînt respectate legile și celelalte acte normative bazate pe lege ¹¹¹.

Concomitent cu măsurile luate pentru făurirea verigilor centrale ale aparatului de stat, partidul a manifestat o preocupare susținută pentru *construcția de stat pe plan local*.

După cum precizam mai sus, încă în cursul desfășurării insurecției armate, masele populare, peste capul elementelor reacționare din organele centrale ale statului, au trecut la înlocuirea prefectilor, pretorilor și primarilor reacționari cu elemente democratice. La 6 Martie 1945, marea majoritate a prefecturilor, preturilor și primăriilor aveau în conducere elemente alese de popor. Instaurarea guvernului democrat a dat posibilitatea să se treacă la desăvîrșirea procesului democratizării administrației locale de stat. Mai întîi guvernul a confirmat conducerile organelor administrative locale alese de popor și a trecut la înlocuirea acelor numite de guvernul Rădescu. Se efectuează o îndrumare eficientă a activității organelor locale și un control permanent din partea organizațiilor democratice. O măsură importantă în direcția schimbării compoziției de clasă a organelor locale a fost reforma administrației, care a avut loc la 4 aprilie 1947 ¹¹². Aceasta a însemnat un pas înainte pe linia organizării și întăririi noului aparat al administrației de stat.

Congresul al VI-lea al Partidului Comunist Român, din 1948 a dat indicații prețioase în direcția înfăptuirii unor schimbări importante pe

¹⁰⁸ Legea 351 pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic, din 2 mai 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I) nr. 101 din 3 mai 1945, f. 3635—3646.

¹⁰⁹ Legea 352 pentru înființarea organelor de control cetățenesc din 2 mai 1945, publicată în Monitorul Oficial (Partea I) nr. 101 din 3 mai 1945, f. 3648.

¹¹⁰ Legea 341 pentru organizarea judecătorească din 5 decembrie 1947, publicată în Monitorul Oficial (Partea I).

¹¹¹ Constituția R.P.R., din 13 aprilie 1948; Legile de organizare judecătorească și a procuraturii din iunie 1952; Constituția R.P.R. din 24 septembrie 1952.

¹¹² Legea 135 din 4 aprilie 1947, publicată în Monitorul Oficial nr. 92 din 23 aprilie 1947.

planul organizării de stat locale. S-a subliniat necesitatea creării unor noi organe ale puterii populare cu atribuțiuni largi, chemate să îndrume activitatea administrativă locală, să asigure respectarea legilor și a drepturilor cetățenești, să înlocuiască bugetele și planurile locale, să asigure administrarea bunurilor comunale, să mobilizeze energiile și resursele materiale locale în vederea reconstrucției.

La 15 ianuarie 1949¹¹³, au luat ființă comitetele provizorii, care aveau caracterul unor organe locale ale puterii de stat cu caracter tranzitoriu către sfaturile populare, care au luat ființă în urma alegerilor din decembrie 1950. Astfel, se încheie procesul complex al transformării revoluționare a vechilor organe locale burghezo-moșierești și făuririi noului aparat local, instrument al puterii populare.

Făurit sub conducerea încercată a partidului nostru, statul democrat-popular român s-a întărit an de an, devenind — în urma trecerii la revoluția socialistă — principalul instrument al construirii socialismului. Statul nostru socialist prin conținutul său de clasă, prin funcțiile sale îndreptate spre slujirea intereselor fundamentale ale poporului, ca și prin întreaga sa activitate, intruchipează puterea politică a oamenilor muncii. Ca orice fenomen social statul evoluează, se dezvoltă continuu. „În condițiile desăvârșirii construcției socialismului crește și mai mult rolul statului, sporesc considerabil atribuțiile sale în organizarea, planificarea și conducerea economiei naționale, corespunzător intereselor propășirii țării și bunăstării întregului popor“¹¹⁴. Înfăptuirea rolului conducător al partidului în întreaga viață de stat, constituie cheazăia întăririi și dezvoltării continue a statului nostru socialist, garanția realizării cu succes a marilor sarcini ce-i revin în procesul desăvârșirii construirii socialismului și trecerii treptate la construirea comunismului.

R E S U M E

En relevant la caractère complexe de l'activité développée dans le domaine de la construction de l'Etat durant la première étape de la révolution populaire de notre pays, l'auteur souligne le rôle décisif du Parti Communiste Roumain dans la direction du processus de démocratisation de l'appareil de l'Etat, de la création d'organismes nouveaux, de l'établissement des tâches et des compétences pour la réalisation des nouveaux buts sociaux fixés à l'Etat. En établissant exactement le contenu et les tâches de la révolution populaire dans la première étape de son développement, le parti a fait voir la nécessité de la transformation de

¹¹³ Legea nr. 17 din 15 ianuarie 1949, publicată în Monitorul Oficial nr. 12 din 15 ianuarie 1949.

¹¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul C.C. al P.C.R., cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R.*, în „Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român“, Ed. Politică, București, 1965, p. 69.

l-Etat en un instrument principal de la révolution populaire, avec la vocation de contribuer à la perfection des buts poursuivis par la révolution bourgeoise et démocratique et de préparer les conditions de la transition vers la révolution socialiste. Ces missions complexes ne pouvaient être assumés par l'Etat que seulement dans les conditions de sa transformation révolutionnaire, en cessant d'être l'instrument de l'oppression et de l'exploitation pour devenir un instrument de la révolution employé par les masses populaires afin de réaliser les aspirations les plus ardentes vers la démocratie et vers le progrès social.

En précisant que l'insurrection armée du mois d'Août 1944 a constitué le commencement de la liquidation de l'ancien appareil de l'Etat — par le renversement de la dictature fasciste d'Antonescu — on fait voir dans cette étude que les étapes suivantes, à savoir: a) l'instauration du gouvernement démocratique ayant à sa tête le docteur Petru Groza, au mois de mars 1945, b) la constitution du Parlement démocratique (L'Assemblée des Députés) au mois de novembre 1946, c) la démocratisation de l'appareil répressif, et d) la formation de certains organismes économiques ayant pour but de réaliser avec succès les tâches de la révolution, représentent les moments les plus importants dans le processus de transformation révolutionnaire de l'ancien appareil de l'Etat sur la voie de la démocratisation de la vie sociale et politique en Roumanie.

INSTITUȚIILE SUPREME ALE MOLDOVEI IN SECOLELE XIV ȘI XV

AURELIAN SACERDOȚEANU

Vechile instituții ale României au stat adesea în atenția cercetătorilor istoriei noastre, care au adus contribuții importante pentru lămurirea lor. Cu toate acestea, atât în chestiuni de amănunt cât și în generalizări, încă nu putem spune că am ajuns la concluzii definitive. Aceasta datorită faptului că, pe de o parte nu s-a cunoscut material documentar suficient, sau nu a fost exploatat în ansamblul său, iar pe de altă parte s-au urmărit mai mult influențele externe lăsându-se cu totul la o parte contribuția factorilor interni, în fond hotărâtori. Aceasta în general.

În ce privește Moldova chestiunea este și mai încurcată, datorită faptului că a fost socotită o țară întemeiată prin „descălecăt”. Prin aceasta o dată cu stăpînul sau voievodul descălecător țara ar fi căpătat întreaga sa structură politică și administrativă, inclusiv o populație provenită prin imigrare. Explicația aceasta a fost luată de bună și socotită satisfăcătoare pentru exigențele vremii. Însă nimic nu este mai fals și mai greșit decît acest mod de a prezenta începuturile istoriei statului moldovean, care nu a putut fi creația unor oameni de pripas. Lăsînd la o parte alte mărturii istorice este suficient să dovedim aceasta prin vechile sale instituții social-politice, care nu sînt aduse de aiurea ci născute pe pămîntul Moldovei, transformate și dezvoltate într-un timp îndelungat și nu lipsit de acute frămîntări interne, care își au originea mult înainte de așa-zisul descălecăt.

Este lesne de înțeles că problema importantă și capitală a vechilor instituții nu poate fi rezolvată înainte de a lămuri numeroase chestiuni de amănunt pe care materialele documentare nu le arată în mod pozitiv. De data aceasta ne luăm sarcina să urmărim, cu toată atenția posibilă, instituțiile supreme ale Moldovei așa cum s-au dezvoltat ele pînă la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare, care și în această privință reprezintă o piatră de hotar, cînd unele obiceiuri mai vechi iau sfîrșit iar altele capătă un conținut nou. E vorba de domnie, de marea adunare a țării și de sfatul domnesc¹. Atenția principală o îndreptăm în mod deo-

¹ Considerațiile de față sînt un rezultat al cercetărilor noastre pentru stabilirea listelor marilor dregători ai Moldovei (*Sfatul domnesc al Moldovei pînă la Ștefan cel Mare*, în ms. din 1962, și *Divanele lui Ștefan cel Mare*, „Analele Universității „C. I. Parhon“ București, Seria st. sociale, istorie, nr. 5, București, 1956, p. 157—205), și pentru lămurirea a două instituții anterioare apariției statului (*Originea băniei și a „banilor“ la români* în ms. din 1963 și „*Procliticul*“ o instituție medievală românească, în ms. din 1964.

sebit asupra sfatului domnesc despre care nu avem încă o cercetare exhaustivă.

I. *DOMNIA*. Despre domn și despre exercitarea puterilor sale s-a scris relativ mult și adesea contradictoriu. Unii socoteau că domnia avea caracter patriarhal cu atributele unei conduceri în comun, în timp ce alții vedeau în domn un autocrat desăvârșit. În timpul din urmă Aurel Cazacu în această chestiune a adus puncte de vedere noi și juste încadrând instituția în sistemul feudal existent, în special din punctul de vedere al obligațiilor reciproce dintre domn și supușii săi².

Atribuțiile domnului. Actele de cancelarie arată cel mai bine poziția autorului lor teoretic, domnul, și precăderea pe care o avea față de sfetnicii săi. Concret cele mai vechi acte de cancelarie moldovenești arată că atribuțiile domnului erau destul de limitate. Orice acțiune politică sau juridică trebuia să fie consimțită și de sfetnici, ceea ce presupunea o egalitate între ei și domnul ales de ei. În general transmiterea directă a bunurilor funciare, uricul, se putea face fără intervenția domniei potrivit obiceiului³. Însuși cuvântul *uric* nu avea sensul ce i s-a dat mai târziu adică de act, ci pur și simplu însemna dreptul teoretic de stăpânire a pământului, a moșiei, și de transmitere prin moștenire directă⁴.

Există totuși hrisoave cu confirmări de cesiuni sau transmiteri de moșii în afara moștenirii directe. În asemenea cazuri apare actul domnesc emis de domn împreună cu sfatul său. Cea dintâi confirmare de vânzare pe care o întâlnim este de la 15 iunie 1431, când se întărește vislujenia lui Cupcici vornicul pentru numeroase sate și odată cu aceasta pentru trei sate cumpărate, fără a se arăta modalitatea cumpărării; hrisovul are 13 sfetnici⁵. Ceva mai târziu se arată și una din aceste modalități. Anume la 3 aprilie 1439, când pan Stanciul postelnic cum-

² V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 321—338. Noi vedem însă că în secolul al XIV-lea încă nu poate fi vorba de *dominium eminens*, iar păturile boierimii ca și ale slugilor domnești mai au nevoie de precizări. (Cf. idem, *ibidem*, p. 170—197. De altfel în secolul al XIV-lea nu e vorba de o singură țară, iar domnia însăși nu este unică și nu este lipsită nici de mari frământări competiționale. Pentru aceasta vezi A. Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnitor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*, „Romanoslavica”, XI (1965), p. 219—235.

³ De aceea avem așa de puține acte în speță. Primul, al lui Roman voievod din 1392 martie 30, e clar în această privință: lui Ionaș viteazul i se confirmă 3 sate din „uricul lui” (смѣ оуричка). Nu știu cine era acest Ionaș viteazul și nici unde erau satele sale în mod sigur. Toate actele care urmează au formula „am dat” sau „am miluit” *uric* cu tot venitul în vecii vecilor. Formula „unde este casa lui” (гдѣ ест дом еро) apare la 28 ianuarie 1409, iar „le-am întărit ocina lor” (потверданн есмѣмъ нмѣ отинны) la 18 august 1427 și 16 februarie 1428. Curioasă dar explicabilă lipse formula din 7 ianuarie 1403: „am desprins (dăruit) din ocina noastră” (i podillyj jesmy ot naszej otynyny). O încercare de identificare a topicelor vechi moldovene, la A. Sacerdoțeanu, *Așezările omenești în Moldova pînă la 1418*, „Arhiva românească” IX, 2 (1944), p. 191—214.

⁴ I. Bogdan, *Ohabă-ohabnic*, „Convorbiri literare”, XL (1906), p. 295—299. Id., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, 1913, p. 609. D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-romană*. Documente privind istoria României, Introducere, II, București, 1956, p. 29. A. Sacerdoțeanu, *Curs de diplomatică generală*, redacția 1953—1954 (dactilografiat), p. 55.

⁵ Nu mai facem trimiteri la publicațiile de documente în care se găsesc fiind cunoscute unde, după data lor, pot fi ușor de aflat.

pără de la Ivașco Horaiț cu 90 de zloți satul Plîșineți; hrisovul are 31 de membri în sfat. E mai caracteristică în această privință vânzarea satului Săseni pe Cotovțea, pe care o face pan Ivan Boldor lui pan Mihail pisar la 6 martie 1443, cu 50 de zloți. Tranzacția avusese loc în fața a 16 martori din care 7 erau boieri în sfat, iar confirmarea domnească are 32 sfetnici.

Mult mai interesant este cazul cu Șoldan Petru, a cărui soție e fiica lui Jule și căruia, împreună cu fratele său Miclouș, la 22 septembrie 1411, i se dă satul Tămîrtașeuți, iar numai lui și soției sale satul Movila Găunoasă. Acțiunea nu se motivează în nici un fel, nici măcar prin „slujba credincioasă” și nu rezultă nici condiția juridică a satelor. Se pare totuși că primul era ocina lor și numai al doilea era donație. Aceasta devine evident prin faptul că se spune apriat că în Movila Găunoasă fratele Miclouș „să nu aibă nicio treabă” și că din Tămîrtașeuți domnul a luat cinci curți (dvori) de tătari pe care le-a dat mănăstirii Pobrata. Sfatul are 19 sfetnici. În aceeași zi, prin altă carte, cele cinci curți de tătari luate de la (ot) Tămîrtașeuți sînt date ocină mănăstirii „cu voia lui Șoldan Petru”. De data aceasta sînt 22 sfetnici. Este limpede că domnul nu-și putea îngădui schimbul acesta de ocine fără asentimentul stăpînului⁶.

Asemenea cazuri se mai întîlnesc ulterior și aveau scopul să reglementeze alienarea moșiilor, dar ele arată în același timp și cît de limitată era puterea domnească.

Sînt însă unele cazuri cînd domnul emite acte fără intervenția sfatului, numai cu ajutorul logofătului și al diacului. Dar tocmai aceste cazuri întăresc afirmația noastră despre limitele puterii domnești. Dacă le analizăm pe acestea vedem cît de puține erau categoriile în care domnul putea să-și manifeste singur intervenția sa. Dintre aceste acte unele se adresează polonilor ca o corespondență personală, recunoașterea unor privilegii mai vechi, făgăduieli de supunere și mai ales cereri de ajutor. Adevăratele privilegii și efectuarea închinării însăși de regulă sînt însoțite ori de scrisorile speciale ale boierilor, ori de semnătura lor. Domnul nu este un *autocrat* față de ei ci un *mandatar* al lor. Încetează încrederea lor încetează și *funcția* domnului. Și în aceste împrejurări nu este nevoie totdeauna de toată „țara”. Virfurile boierimii o puteau reprezenta și numai ele. La 1 august 1404 sînt deajuns 17 pani să garanteze omagiul lui „pan Alexandru voievod”, pan ca și ei. În primul privilegiu comercial dat de domnia Moldovei, acela din 6 octombrie 1408 către lioveni, sînt numai 6 pani de frunte. Așadar, cînd chestiunile privesc numai condiția personală a domnului nu era nevoie să fie angajată toată țara.

⁶ Un caz asemănător întîlnim și în Țara Românească pentru mănăstirea Cozia. Aici însă apar două forme: unii boieri dăruiesc mănăstirii cu dragoste însă „după voia domniei mele” по воли господаря мн) la 20 mai 1388, iar alții, cărora domnul le-a luat locul (на хмьсто) iar în loc (въ мьсто) pentru ce le-a rămas din vechea ocină le-a acordat (осво-бодил) dreptul de ohabă. Textul este foarte important din punct de vedere juridic și merită o atenție deosebită. Despre acestea vezi însă observațiile lui A. Sacerdoțeanu, *La cronologia documentelor lui Mircea cel Bătrîn pentru Cozia*, „Hrisovul”, III (1943), p. 126–129.

La fel se poate spune și despre 19 scrisori adresate brașovenilor și unguirilor în general, care nu au sfetnici. Conținutul lor privește ori condiția personală a domnului ori simple acțiuni gospodărești.

Pînă la Ștefan cel Mare sînt însă nu mai puțin de 19 acte care se adresează mănăstirilor din țară sau din afară (este unul pentru Zografu). Și acestea privesc chestiuni de viajere, scutiri și imunități⁷. Fiind de ordin administrativ și temporar se repetă la fiecare domnie⁸. Numai cîteva au caracter donativ. Așa de exemplu, la 17 martie 1418, domnul confirmă dania lui Sin Birlici făcută mănăstirii Moldovița. Dar aici domnul nu confirmă cesiunea ci trebuie să consimtă la actul de voință al lui Sin fiindcă obiectul cesiunii nu era uric ci danie domnească făcută cîndva lui Birle, tatăl donatorului de acum. Deci se recunoaște numai schimbarea clauzei din vechiul act⁹. Acestei interpretări i s-ar putea opune cazul asemănător al lui Vană Porcu către mănăstirea Bistrița din 4 octombrie 1440. Dar aici este o deosebire esențială de conținut. Donatorul a lăsat cu limbă de moarte satul Lucăcești de pe Tazlăul Sărat să fie uric mănăstirii. Nu spune originea moșiei dar o putem bănuî, după cum arată alte acte din aceeași categorie : face parte ori din pustiu, ori din braniștea domnească. Ne gîndim la acest fapt fiindcă însuși domnul mai adaugă la dania lui Vană Porcu „un pustiu pe Susița la fîntîna lui Spravin“. Deci pentru locuri pustii, adică fără stăpîn, domnul putea dispune și singur. Cînd nu este această speță intervin fruntașii boierimii. Așa este cazul cu via mai jos de cetatea Neamțului pe care o cumpără călugărul Sava să-și facă chilie. La 25 august 1443 domnul admite cumpărarea, îi mai adaugă și chilia lui Macarie mai jos de mănăstirea Neamțului uric cu tot venitul, dar numai „cît va fi în viață“ iar la moarte poate dispune liber. Aceasta înseamnă de fapt că, după regula călugărească, nu putea reveni decît tot unui călugăr, ori mănăstirii de care depindea. Acest act nu are decît 6 sfetnici¹⁰.

⁷ Așa de pildă mănăstirea Pobrata la 26 iunie 1434 capătă de la Ștefan voievod 3 sâlășe de țigani, Slav Hirlovean, Coste cu ginere-său Negre și Miculița. Confirmările ulterioare au sfat însă cu număr mic de sfetnici, 5 respectiv 9; la 23 aprilie 1441 Ilie voievod întărește 4 sâlășe: Slav Hirlovean, Nicolae (probabil Miculița), Căliman și Bizilă (poate alte nume ale lui Coste și Negru), iar la 26 aprilie 1444 Petru voievod confirmă aceleași 4 sâlășe. Documentul din 11 iulie 1428 pentru 50 de biserici date mănăstirii Bistrița este suspect.

⁸ La 7 noiembrie 1409 Alexandru voievod dă mănăstirii Neamț iezerul Luciu la Prut, iar la 31 august 1429 același voievod îi mai dă un iezer la Zahorna și o prisacă, însă reconfirmarea din 23 decembrie 1430 spune că sînt din „averea noastră“, totuși are 17 sfetnici fiindcă i se adaugă mori și buți de vin. Confirmarea lui Petru voievod din 22 august 1447, mult mai cuprinzătoare, nu are sfat, după cum nici cea din 1 martie 1456, a lui Petru Aron, numai pentru Zahorna. O concluzie hotărîtă asupra acestei modalități nu se va putea obține decît cînd vom studia precis domeniul personal al domnului (*ocina, dedina*) și domeniul domnesc (*căști, braniște*).

⁹ Nu cunoaștem acest act, dar el poate nici nu a existat efectiv căci pe atunci donația verbală echivala cu cea în scris, tradiția acțiunii putîndu-se face simbolic. În acest mod trebuie să vedem transmiterea oricărei posesiuni atît prin înzestrare și testament cît și prin vindere-cumpărare la începutul statelor românești, cît și, mai ales, înainte de aceasta.

¹⁰ Astfel și actele donative către mănăstiri urmau regula obișnuită pentru transmiterea proprietății.

Alte 11 acte se referă la slugi, preoți, boieri și la întemeieri de mănăstiri ¹¹, la acordări de judecii ¹² și la danie „în cînste” ¹³. În toate însă există clauza prohibitivă „sub uric să nu se dea nimănui altuia”, iar în cîteva să nu aibă alt județ afară de domn. De aici reiese faptul că e vorba de boieri de pe o treaptă inferioară, afară poate de aceea pentru pan Todor Pobrăteanul, căruia i se face astfel cale către ridicare în rang. Cazul mi se pare semnificativ în special prin existența între aceștia și a popei Iuga, tatăl aceuia ce va fi Mihail logofătul.

Din cele ce preced putem afirma că domnul avea prerogative limitate numai la atît cît nu lezau drepturile marii boierimi. Avea însă dreptul să judece pe toți boierii, cum se vede din două acte ¹⁴.

Din alte două acte unul privește angajarea la oaste a patru ostași lituani ¹⁵ iar altul e o poruncă către județii de Bacău ¹⁶.

În toate aceste împrejurări domnul putea emite acte fără asistența sfatului.

II. MAREA ADUNARE A ȚĂRII. Existența unui stat organizat nu se poate concepe fără existența unei adunări generale sau diete care să discute și să ia măsurile impuse de împrejurări mai deosebite. Acestea puteau fi permanente, dar și întâmplătoare. În Moldova avem cîteva informații sporadice care atestă că au existat astfel de adunări, fără a putea spune în mod precis din cine se compuneau ele, căci nu poate fi vorba de o reprezentare generală. Damian P. Bogdan a avut norocul să sesizeze o astfel de adunare numită în document *soim*, și să-i prezinte caracterele sale generale prin comparație cu seimul polon ¹⁷. După aceea s-a lărgit informația și s-au tras concluzii valabile asupra existenței lui și asupra modului cum opera ¹⁸: Marea adunare a țării se deosebea de sfatul domnesc atît prin componența sa cît și prin activitatea ce îndeplinea numai pentru cazuri excepționale. Convocarea ei era un atribut al domnului.

Despre această instituție supremă, mai ales în Moldova unde informațiile documentare sînt mai concludente, față de ceea ce s-a spus pînă acum se mai pot aduce contribuții noi. În rîndul celor mai vechi mărturii, anterior anului 1441 cînd apare numele de *soim*, mai amintim: actul de închinare către poloni din 6 octombrie 1407 dat în Liov cu 27 pani ai Moldovei, actul de divorț al lui Alexandru cel Bun de

¹¹ Lui Toder și Ilie loc pe Tazlău să-și întemeieze mănăstire, 9 octombrie 1424, și popei Ioil pustie la Cîrligătură să-și facă mănăstire, 25 mai 1434.

¹² Lu Dragoș Urlat sat pe Tutova să-i fie judecie, 2 ianuarie 1432, și lui Jurj sat la obîrșia Săratei judecie, 8 octombrie 1434.

¹³ Lui Toder Pobrăteanul satul Giulești „să-i fie în cînste”, 30 iunie 1437.

¹⁴ La 15 aprilie 1423 Alexandru voievod judecă pentru hotar pe Veriga vatană cu fiii lui Rotimpan și la 20 decembrie 1431, cînd în pîra dintre Iliș și Jurj acesta își răscumpără gitul de la domn.

¹⁵ (1432—1442) Iliș voievod le plătește leafa cîte 5 grivne polone de lancie chezășind și paguba.

¹⁶ Ștefan voievod scrie judeților din Bacău și Troțuș să țină seama *смотрити* de cărțile domnești date brașovenilor și să nu li se facă nedreptate.

¹⁷ Damian P. Bogdan, *Acte moldovenesti dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1938, p. 7—11.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *Martile adunări ale țării*, în *Viața feudală* citată, p. 351—354. Idem, *Marea adunare a țării, instituție a orînduirii feudale în țările române*, „Studii”, X (1957), nr. 3, p. 163—165.

doamna Rimgailla din 1421 (decembrie 13) cu 51 pani, nu pentru despărțirea în sine, care era o chestiune personală a domnului, ci pentru faptul că doamna, o străină care prin despărțire redevine străină, căpăta dreptul să stăpânească în întregime ținutul Siret și satul Volhovățul (Volovăț lângă Rădăuți) cu toate cele ce țin de acestea, în tot timpul vieții ei domnul nerezervându-și nimic din ambele ocoale, ceea ce nu era puțin din pământul țării și din drepturile ei. Deci se aprobă o jurisdicție străină în interiorul țării. În sfârșit, la Liov în 1436 septembrie 19, credința lui Iliș este asigurată de 35 pani în timp ce actul personal al voievodului, cu aceeași dată, nu are nici una.

Ulterior astfel de informații se înmulțesc și fac să crească numărul cauzelor în care era necesar consensul general. Partea mai grea o constituie precizarea dacă ea opera și înainte de a exista domnia unică. În ce ne privește credem că astfel de adunări generale au existat și înainte de unificarea țării, dar pentru fiecare țară în parte ¹⁹.

III. *SFATUL DOMNESC*. Acesta a făcut obiectul celor mai multe considerații, în general prețioase ²⁰, dar o lucrare de amănunt lipsește încă. De aceea au putut fi făcute presupuneri pe care documentele cunoscute azi le înlătură, așa cum vor arăta mai departe.

Precăderea sfetnicilor. Ordinea înșirării sfetnicilor în sfatul domnesc este grăitoare pentru lămurirea ierarhiei și a demnităților. Încă de la început exista, de bună seamă, o pătură relativ întinsă de boieri. După o numărătoare aproximativă pe toată perioada (1384—1456), par a fi peste 400 dregători. Dar dacă socotim că în sfat rar se depășește numărul de 30 membri, atunci avem dreptul să scădem plusul participant la marile adunări cum ar fi cele din 1421, cea din 19 septembrie 1436 și cea de la Vaslui din 1456, în care cei ce depășesc cifra normală nu mai apar cu alt prilej, sau sciitorii de acte care nu trec în alte dregătorii, cam 33 inși, înseamnă că reducem cifra inițială cu peste un sfert, adică rămân mai puțin de 300 inși. Pe de altă parte, în această perioadă scurgându-se trei generații, ajungem cel mult la 100 familii, de bună seamă și acestea înrudite între ele. În realitate numărul lor era mult mai mic. Această boierime se considera că are dreptul să conducă țara, boierii fiind egali între ei și în egalitate cu domnul însuși.

În ce privește distincțiile nu avem dovezi suficiente să credem că erau luate în considerație în ele înseși. Cernat ploscarul era unul din

¹⁹ Vom relua această chestiune într-un studiu special. Credem că în această ordine de idei se impune să fie cercetată și înzestrarea mănăstirilor cu posesiuni din domeniul domnesc, cum și cedarea către terți a unor mănăstiri, cum este cazul cu mănăstirea Vișnevăț a egumenului Chiprian la 1429 februarie 10, act cu 26 mărturii în sfat.

²⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *Viața feudală*, p. 343—351. Rectificăm afirmația autorului că sfatul domnesc avea scopul să întărească *autenticitatea* actelor emise de cancelaria domnească (p. 344), în sensul că sfetnicii participanți consimeau numai la *acțiunea* discutată. Autenticitatea este o chestie formală care privea cancelaria domnească. Adunarea de la Vaslui din 1456 (p. 345) este a țării și numai actul justificativ *dat* la mîna Logofătului Mihail este un act oficial al domnului și al sfatului său (*rada*), care conține în sine protocolul ședinței marii adunări. Dacă admitem că „toți boierii țării făceau parte din sfat” (p. 348) și nu precizăm cine sînt acești boieri („boierul este un stăpîn de moșie sau de mai multe moșii” spune A. Cazacu în aceeași lucrare, p. 192), atunci sfatul domnesc s-ar confunda cu marea adunare, ceea ce nu este exact.

cei mai mari stăpini de moșii din acea vreme dar nu are decît această neînsemnată distincție și nu ia parte niciodată la sfatul domnesc. Abia se obosește odată să participe la alegerea unor hotare. Și sînt mulți boieri care preferă să fie mari la curtea lor. Aceasta nu înseamnă că în sînul întregii boierimi nu au fost deosebiri. Dimpotrivă, erau diferite pături și trecerea din una în alta se făcea după reguli anumite.

Însă îndată ce e vorba de funcții sau demnități atitudinea pare să se schimbe. Aici intervine o ierarhie care se precizează încetul cu încetul. Mai întîi în cadrul aceleiași funcții sînt de observat trei grade arătate prin sufixul *-el*, prefixul *sub-* și numele dregătoriei: logofețel, sublogofăt și logofăt²¹. De regulă dregătoriile în această vreme se întrebunțează fără distincția amintită însă ea apare cu claritate în ascensiunea aceleiași persoane în sfat²².

Între funcții la început nu pare să fie deosebire. Se impunea valoarea personală indiferent funcția teoretică ce va fi avut membrul sfatului și de aceea este foarte rar amintită. Numai pe timpul lui Petru Aron aceasta se practică mai mult, dar și acum ordinea între deținători este încă schimbătoare. Așa de pildă sfetnicii din 1456, care se constată că nu au avut niciodată dregătorii, au următoarea ordine de precădere: Bratul 2, Oană Julici 4, Cozma Șandrovici 10 iar Dragoslav 13. Mai sînt acum și alții ale căror dregătorii nu se spun deși le-au avut mai înainte: Duma Braevici *vornic* (1), Manoil *pîrcălab* de Hotin (3), Ivan Baicean *ceașnic* (8), Duma Micaci *spătar* (14), Coste Danovici *ceașnic* (5) și Tador Moicescul *spătar* (12). Din cercetarea tuturor dregătorilor din acest an constatăm: 2 vornici, 5 pîrcălabi, 2 logofeți, 2 ceașnici și 2 spătari, care se intercalează unii cu alții. Concluzia este: ori diferența de rang în funcție deci și în sfat impune ordinea, ori poziția personală a deținătorului, care poate fi și vîrsta. În mod egal trebuie să ne gîndim și la treptele dregătoriei însăși. Așa de pildă vornicia lui Hotco poate fi inferioară aceleia a lui Duma Braevici, cum deosebire poate fi între păhărnicia lui Ivan Baicean și a lui Dragoș, care la unul pote fi de prim rang iar la celălalt subpăhărnicie sau paharnic al doilea.

²¹ Steful vornicel (22 april și 3 septembrie 1428). Toma vornicel (4 ianuarie 1432), Steșco și Toma vornicei (15 iunie 1433), Coman și Vană Uriacle vornicei (4 april 1435). Toți sînt penultimii în sfat. Dacă luăm cariera lui Vană Ureacle vedem că reappare ca vornic în 1438, fiind la sfîrșitul primei treimi a membrilor din sfat (ca de exemplu 11/32 la 5 martie și 9/16 la 21 august 1438), poziție pe care o păstrează pînă la sfîrșit. În fruntea vorniciei nu va fi ajuns niciodată fiindcă locul prim îl deține Petru Hudici. În ce privește logofeția situația este mai clară. În afară de informația nesigură (trad. germană din sec. XVIII) despre „Bratei al 3-lea logofăt” la 6 iulie 1413, este sigur că scriitorii de acte care își spun logofăt nu pot fi decît în această treaptă; treapta a 2-a reiese însă în mod precis din poziția pe care o au logofeții în sfat cînd nu sînt executorii dispoziției domnești, cum se va vedea mai departe. Pentru alte funcții apare termenul însuși: la Băloș subceașnic (подчашии) și Berendei substolnic la 19 septembrie 1436. Explicat este cazul acestuia căci în text este (столиника) iar pe sigiliu подст(олника).

²² Ca de pildă la Dionis logofăt, Neagoe logofăt și Mihail logofăt.

Din nici o informație nu rezultă că trecerea de la o dregătorie la alta ar fi cumva îngrădită, după cum nu era îngrădită înaintarea în boierie. Nu era îngrădit nici accesul strănilor față de care opera obiceiul țării ca și pentru oamenii locului.

Componența sfatului. Mai dificilă este explicarea poziției celorlalți făuritori ai actelor, sfetnicii domnului. Aceasta se dezleagă prin analiza componenții sfatului.

Aici, în primul rând, este interesant de observat marea coloratură pe care o prezintă sfatul. În afară de numeroși sfetnici fără dregătorie și de câțiva viteji de la început, apar deja zece funcții care vor deveni importante și tot cam atâtea mai târziu socotite de a doua mână. Prezența lor de-a valma nu este întâmplătoare și nu poate fi atribuită faptului că nu se organizase sfatul domnesc. Esența constă în concepția de egalitate a întregii boierimi, care numai încetul cu încetul își va impune ea însăși o stratificare pe care o putem surprinde în terminologia de cancelarie prin *slugă*, *boier* sau *pan* ²² bis. Rangul ierarhiei boierești va deveni esențial în timp ce *funcția* rămâne încă de importanță secundară ²³. Din această pricină și lista sfetnicilor fără dregătorii este foarte întinsă ²⁴. De aici decurge faptul că la început sfetnicii nu au un anumit loc în sfat. Regula dominantă totuși se poate stabili.

Rudele domnești. Am arătat mai înainte în ce mod se prezintă precăderea în sfat. Trebuie să arătăm acum că totuși exista o prioritate. Domnia în vremea aceasta este agitată de succesiuni repezi, de obicei între frați și nepoți, căci nu se impusese încă principiul legitimității. Însă, indiferent de formula intitulăției din documente, în coroborare, pe lângă credința domnului consecvent menționată prima, urmează aceea a rudelor sale de grade diferite, nu totdeauna imediate. Seria începe la 1393 cu mama voievodului, cu fiii acestuia și cu un nepot de soră ²⁵.

²² bis *Jupan* și *pan*, ca și „sluga noastră Ivaniș viteazul” apar chiar din 1392; în 1395 apar *panii* și *boierii*. În documentele latinești apare *dominus*.

²³ De aceea se aminteste foarte rar deși mulți activează timp îndelungat; vezi Oană vornic de Suceava, Ivan Cupcici sau Vilcea.

²⁴ Se pare că la început stărostia (vornicia) a fost cea mai răspândită. Procedura obținerii ei trebuie să fi fost deosebită pentru orașe și târguri față de a satelor, unde domină cnezul și judele.

²⁵ 1393 noiembrie 18: Mușata mama voievodului, fiii săi Alexandru și Bogdan și Stețco nepot de soră. 1395 ianuarie 6: Mihail fratele voievodului (desigur același cu Mihail capitaneus moldaviensis din 1397). Mai târziu (1429) vom întâlni pe Bratul fratele doamnei lui Alexandru cel Bun, al 11-lea în sfat de 16 sfetnici, iar la 4 aprilie 1435 pe Mircea, fratele doamnei lui Ștefan voievod, al 10-lea din 21. În timpul lui Ștefan cel Mare Vlaicul este unchiul domnului ca frate al mamei sale, care mai are frați pe Iachim, Ioan și Cîrstea, iar surori pe Maria și Sora. Vlaicul are de fiu pe Duma, Iachim este tatăl lui Petrică și Vasco Iachimovici, Maria căsătorită cu Șandrea are fiică pe Dragna soția lui Clănău spătarul, iar Sora căsătorită cu Isaia vornicul are de fiu pe Dumșa postelnic. Toți acești unchi, cumnați și nepoți au făcut parte din sfatul domnesc. Vezi și M. Costăchescu, *Observări istorice. I. Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași, f. an.

Seria fiilor va continua în istoria Moldovei²⁶ dar a fraților²⁷ se încheie în 1451. Este de la sine înțeles că fii de domn nu pot fi considerați consilieri cît timp nu ajung maturitatea, dar calitatea de voievozi care li se dă uneori arată desigur tendința de a impune o legitimitate în succesiune, legitimitate care nu izbutește să fie recunoscută²⁸.

Mai greu de explicat este apariția „fraților” în intitulăția și în coroborarea documentelor, căreia i s-a zis tot *asociere* la domnie. Asocierea presupune o egalitate de drepturi, care nu pare să existe teoretic decît între Iliș și Ștefan și între acesta și Petru²⁹. Zicem „teoretic” prin faptul că în realitate ei nu conduc țara împreună și nici nu avem dovezi că au împărțit-o, fapt la care probabil nu s-a gîndit nici unul din ei³⁰. Realitatea este că sfatul se compune din partizani ai amîndurora³¹, uneori mărturisindu-se aceasta, dar fiecare din frați separat poate emite acte³².

²⁶ Alexandru cel Bun va aminti de „copii mei” în 1407 și-i va nominaliza apoi, Roman și Vasilisa (16 septembrie 1408), numai pe Roman la 18 april 1409, apoi pe Iliș (de la 1414 înainte) singur sau împreună cu Ștețco (30 ianuarie 1425), cu Ștețco și cu Petru (4 decembrie 1428) iar în 1429 april 17 — 1430 februarie se adaugă și Alexandru, care ulterior nu mai apare. Lui Iliș i se zice și voievod. Iliș voievod la rîndul său menționează adesea pe fiul Roman (1432—1442) zicîndu-i și voievod, iar Bogdan voievod amintește de patru ori (1450—1451) pe fiul Ștefan, viitorul Ștefan cel Mare. Acesta, ajuns domn, amintește consecvent pe fiii Alexandru (24 aprilie 1464 — ianuarie 1496), Petru (13 septembrie 1471 — 15 septembrie 1480), Bogdan (3 septembrie 1473 — 24 mai 1479), Iliș (3 septembrie 1473) și Bogdan Vlad (de la 11 august 1479), care îi va fi succesor în domnie.

²⁷ Cazul fraților lui Iuga l-am discutat în altă parte: *Succesunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*. Alexandru cel Bun va menționa pe fratele său jupan Bogdan (1400—1407), căruia nu-i zice niciodată voievod. Iliș voievod, cît timp domnește singur, pune pe fratele său pan sau jupan Bogdan, pe Ștețco și Petru. Cînd se ajunge la domnia dublă Ștețco devine Ștefan voievod (1436—1442); pe urmă el însuși va adăuga pe fratele Petru voievod (1444—1445) iar Roman pe fratele Ilișno (18 februarie 1448).

²⁸ Este sigur că în Moldova în secolul al XIV-lea n-a putut exista principiul dinastic și cu atît mai mult nu se putea invoca o legitimitate atîta vreme cît domnia este elegibilă (cf. A. Sacerdoțeanu, *Au fost aleși cei dintîi domni at Moldovei?*, „Revista istorică”, XXI (1935), p. 316—317, și mai nou *Succesunea domnilor Moldovei*). Dacă menționarea fiilor domnului este adusă în sprijinul acesteia atunci n-ar trebui să fie amintit decît unul dintre ei și în mod deosebit în intitulăție, ceea ce nu este cazul; figurînd numai în coroborăție devine un angajament asemenea cu acela al tuturor boierilor. S-a dat un conținut asemănător și așa zisei „asociere” la domnie. Toate cazurile atestate în vremea de care ne ocupăm, arătate în nota precedentă, arată tocmai imposibilitatea de a se fi conceput atunci o succesiune directă și demonstrează în mod evident că sînt numai ieșiri din impas.

²⁹ Asocierea este de neconceput pentru Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, Bogdan fratele lui Iliș și Ilișno fratele lui Roman, între altele și pentru faptul că nu li se zice voievozi.

³⁰ Marea boierime n-ar fi acceptat-o fiindcă în vremea aceasta multele lor moșii erau răspindite în toată țara și două regimuri de administrare nu le-ar fi convenit.

³¹ Un studiu amănunțit poate preciza care sînt acestea pornind de la actele emise separat în timpul domniei comune.

³² Este fapt cert că unele acte aparțin inițiativei lui Iliș, iar altele lui Ștefan. Actele date împreună prezintă o caracteristică: unele menționează credința lui Roman, fiul lui Iliș, altele nu. E de presupus că aparțin inițiativei lui Iliș cele care au pe Roman și din inițiativa lui Ștefan cele care nu-l au.

Aceasta fiind situația prezența rudelor domnului nu se explică decît prin faptul că și ele fac parte din frunțașii boierimii, alături de care își au locul în funcție de rangul pe care l-ar fi deținut chiar dacă nu ar fi fost la mijloc rudenia domnească³³. Cazul lui Bratul, fratele doamnei lui Alexandru cel Bun, este cît se poate de elocvent în această privință, fiind al 11-lea din 16 sfetnici în sfat³⁴.

Sfetnicii fără dregătorie. Apariția sfetnicilor fără dregătorie la rîndul său cere să fie explicată, deși aprioric sîntem înclinați să-i socotim deasupra dregătorilor. Aceștia sînt numeroși, însă nu putem spune că formează o pătură deosebită a boierimii. Pentru ei dregătoriile sînt accesorii. Orice angajament îi privește pe toți împreună și pe fiecare în parte. Formula de la început, care dispare relativ repede, „credința lui N. și a copiilor lui“ este semnificativă în această privință. Amintim că ea este identică cu a domnului. Tot așa credința „fratelui“ sau a „ginerelui“ arată această strînsă legătură a boierimii, indiferent de cine este domn și de care se consideră că nu se deosebesc întru nimic.

Clerul. S-a discutat mult problema participării în sfatul domnesc a clerului, în special a clerului înalt. Documentar acest lucru nu se confirmă decît sub Petru Aron care pune în fruntea sfatului pe mitropolitul Teoctist (17 iunie 1455 — 30 iunie 1456). Noi vedem în aceasta intenția voievodului de a schimba concepția egalității domnului cu boierii și de a lua din mîna boierimii privilegiul de independență, cel puțin cînd acestea activează în sfat. Dar mai mult decît atîta nu izbuteste³⁵. Cu toate acestea, impunînd în virful sfatului pe cel mai înalt ierarh al țării, este sigur că Petru Aron a căutat să frîneze competiția către această funcție și să diminueze puterea familiilor deținatorilor ei, care în Moldova și-a avut importanța sa.

Inovația lui Petru Aron nu s-a impus căci sub Ștefan cel Mare mitropolii nu apar în sfat decît în 29 de acte (din 316 acte cu sfat) din care 27 sînt din prima parte a domniei (1458—1470) și numai două ulterior (1472 și 1499) iar majoritatea lor privește interese bisericești.

Virfurile sfatului. Cine sînt aceia care pot ocupa funcția de virf al sfatului îndată după domn ?

Nu este nici un indiciu de existența unei priorități în deznădarea virfului sfatului la începutul perioadei de care ne ocupăm. Se pare că, de la o anumită vîrstă, locul acesta putea reveni oricărui din sfetnici, dovadă numeroasele alternanțe și bogata coloratură de nume, indiferent de demnitățile cîștigate în viață. După 1407 totuși se poate vorbi de o stabilitate mai mare deși există și acum alternanțe, însă mult limitate. Putem chiar stabili o listă de precădere cu Jurj staroste (1407—1408), Stanislav Rotompan (1409—1413), Mihail (Mihailaș) de Dorohoi (1414—1434), Vilcea vornic (1434—1439), Petru Hudici vornic (1440—1442),

³³ În asemenea situație teoria „originii divine“ a domnului rămîne în domeniul fantasticului.

³⁴ În timpul lui Ștefan cel Mare acest lucru apare cu toată claritatea. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, loc. cit.

³⁵ De altfel este locul să ne întrebăm dacă nu cumva mitropolitul Teoctist intervine în sfat, nu atît prin calitatea sa ecleziastică, cît prin aceea de a fi fost și el însuși boier de neam, cum vom constata în mod precis mai tîrziu. La acestea s-ar opune faptul că înaintașul său Iosif nu apare niciodată în sfat deși este rudă domnească.

Neagoe logofăt (1443—1448), Petru Hudici vornic (1449), Duma Braevici vornic (1450—1456 și 1460—1466), Stanciul pîrcălab de Cetatea Albă (1467—1479), Vlaicul pîrcălab (1480—1484), Zbere (1486—1489) și Duma Vlaiculovici (1490—1502).

Avînd în vedere instabilitatea domnului înainte de Ștefan cel Mare putem considera că virfurile sfatului domnesc au mai multă continuitate. Aceștia sînt folosiți adesea în cele mai deosebite acțiuni, dar nu se poate spune că prin ei se rezolvă toate chestiunile mai delicate. Sistemul de a se încredința tuturor misiuni speciale continuă să fie în acțiune³⁶.

Trebuie să arătăm însă că virful sfatului putea lipsi uneori. În cazul acesta avea locțiitor pe imediat următorul în sfat. Interesant este însă și faptul că uneori, fiind amîndoi prezenți, totuși alternează. În caz de vacanță locțiitorul devine titular de cele mai multe ori. O excepție remarcabilă o constituie venirea în fruntea sfatului a lui Jurj Lungul (Giurge Dolh) în 1503, care nu figurase niciodată în sfatul lui Ștefan cel Mare.

Vornicii. Vornicia pare să dezvolte mai vechea stărostie, care apoi va căpăta un alt conținut. Vornicii sînt de tîrguri și orașe, ca și de gloată, participînd deopotrivă la lucrările sfatului. Se impune în primul rînd vornicul de Suceava, în special datorită faptului că rezida în capitala țării, reședință domnească. O distanțare de ceilalți dregători intervine îndată. Poate datorită timpului îndelungat al vorniciei celui dintîi vornic Dragoe de Tulova (1387—1415), poziției personale a celui de al doilea, Oană, care pe lîngă că dispunea de o avere considerabilă, rămîne și el în vornicie timp îndelungat, 1407—1424.

Următorii doi vornici, Ivan Cupcici și Vilcea de Lipnic (1435—1439), durează mai puțin dar au stabilitate în funcție și încheie cariera politică prin sfîrșitul vieții. După aceștia încetează stabilitatea urmînd ca valoarea personală să se impună din cînd în cînd, iar vornicia intră în concurență cu logofeția. În timpul lui Ștefan cel Mare vor fi opt vornici dintre care Boldur va deține funcția timpul cel mai îndelungat (1491—1503).

Logofeții. Logofeția este funcție principală în cancelaria domnească. Logofătul se bucură de încrederea personală a domnului și este șeful cancelariei sale.

Cu toate acestea documentele spun foarte puține lucruri despre numărul logofeților și despre ierarhia lor. Unele acte nu au mențiunea cunoscută: „și am poruncit panului (slugii) noastre N. (să scrie) și să lege sigiliul“, formulă rezervată șefului cancelariei. Adesea apar în această poziție și logofeți subordonați, ba chiar și scriitorii actelor. Nu există o formulă specială pentru ierarhia lor. Din fericire, se întîlnesc cîteva mențiuni întîmplătoare din care rezultă că era un mare logofăt

³⁶ Exemplu tipic este acela al lui Mihail logofăt, care se găsește în sfat numai la 18 februarie și 30 iunie 1456, lipsind din celelalte documente, însă toate emise în 8, 13 și 29 iunie, dar va fi fost prezent cînd i s-a dat scrisoarea de încredințare a cărei dată de lună și zi nu o cunoaștem. El va fi avut în acest timp și misiunea anticipativă la turci. Aceasta va fi fost înainte de 4 aprilie 1456, cînd Cazimir îi oferă, lui și fraților lui, refugiu în Polonia. Scrisoarea de la Vaslui va fi fost obținută după această dată.

de vreme ce se vorbește de un sublogofăt³⁷. Totuși, din lista logofeților socotiți șefi efectivi ai cancelariei. Între aceștia pot fi amintiți Bratei (1401—1413), Isaia Girdovici (1414—1423), Ivan Cupcici (1422—1425) trecut apoi la vornicie, Neagoe (1425—1443) ajuns vîrf de sfat și Mihail (1443—1456). Toți ceilalți vor fi fost pe o treaptă mai jos, excepție făcînd unii logofeți ai domniilor prea trecătoare³⁸.

Locul pe care îl ocupă logofeții în ordinea din sfat, cînd nu sînt vîrf sau cu sarcina de a scrie actul și de a lega sigiliul, arătată la sfîrșitul documentului, este foarte schimbătoare și nu poate duce la o concluzie sigură³⁹. Totuși se poate distinge figura unora din ei.

Interesantă este cariera lui Neagoe logofăt. Nici un document nu face mențiune despre el în afară de prezența sa în sfatul domnesc nu mai puțin de 111 ori. Încă de la început, 2 martie 1422, apare ca grămatic însă îndeplinind funcția de logofăt al sigiliului, dovadă că avea un trecut în serviciul cancelariei domnești. În 1425 își zice logofăt îndeplinind aceeași funcție pînă în 1435. În această perioadă apare de trei ori în sfat, însă la sfîrșit⁴⁰ și o dată mult mai în sus⁴¹. Din 1436 face însă un salt mare ca logofăt ocupînd în sfat pozițiile 5—7, pînă în 1440⁴². Din 1441 pînă la 8 mai 1443 este al 2-lea sau al 3-lea în sfat⁴³. De la 3 august 1443 pînă la 10 decembrie 1448 păstrează funcția de logofăt dar este și primul în sfat. Cariera lui Neagoe logofăt este exemplul cel mai bun prin care se poate demonstra existența a trei trepte în această dregătorie: logofețel⁴⁴, sublogofăt⁴⁵ și logofăt, căruia i se va zice mai tîrziu mare logofăt.

Un caz asemănător cu al lui Neagoe logofăt este al lui Mihail logofăt. Mai întîi e grămatic, rar întîlnit dar mai totdeauna cu sarcina de a scrie actul și de a-i lega sigiliul (1422—1443). Pe urmă devine logofăt cu aceeași sarcină anunțată la sfîrșitul documentului (1443—1454)⁴⁶. Numai după aceea devine logofăt ocupînd pozițiile 5—7 de la începutul sfatului. Acest Mihail logofăt este o personalitate deosebită.

³⁷ Vezi nota 21. Termenul însuși apare ceva mai tîrziu, 13 martie 1458: panul Vulpaș *подканцляръ* I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 262.

³⁸ Un caz curios prezintă Di(o)nis sau Dieniș, multă vreme în funcție de logofăt (1435—1449), despre care vorbim mai departe. În orice caz rangul lui de logofăt este de a doua treaptă.

³⁹ Așa de exemplu, cînd Isaia logofăt apare în sfatul de la 31 martie 1423 este al 9-lea din 21 sfetnici în timp ce Cupcici logofăt scrie actul și leagă sigiliul. Cupcici însuși la 30 ianuarie 1425 este al 14 din 20 în timp ce Mihail gramatic scrie actul și leagă sigiliul; Simon logofătul la 24 august 1436 e al 13 din 24 iar la 21 august 1438 al 13-lea din 26. Dieniș logofăt la 24 februarie 1442 e al 20-lea din 26 în timp ce Neagoe e al 3-lea iar Pașco scrie actul și leagă sigiliul.

⁴⁰ La 12 mai 1425 al 7-lea din 20 sfetnici, la 1 și 19 iunie 1429 al 13-lea din 16 sfetnici.

⁴¹ La 4 iunie 1433, într-o făgăduială către poloni în care i se zice simplu „Neagoi pisar“, fiind al 8-lea din 31.

⁴² Excepție la 6 august 1440, cînd este al 9-lea din 26 sfetnici.

⁴³ Însă la 29 septembrie 1441 este al 16-lea din 31.

⁴⁴ Întrebuințăm termenul prin asimilare. Vezi mai sus nota 21.

⁴⁵ Vezi notele 21 și 37. Compară și cu dania din 20 decembrie 1437 către „pan Ion Ureclă păhărniceľ“.

⁴⁶ La 26 noiembrie 1445 în învoială cu panii poloni e numit *канцляръ*.

care a avut de îndeplinit și cea mai dureroasă sarcină politică a vremii, aceea de a comunica turcilor închinarea țării.

În timpul lui Ștefan cel Mare se întâlnesc numai trei logofeți : Ion Oobru (1457—1468), Toma (1468—1474) și Ion Tăutul(ovi) (1475—1507), toți foști dieci de cancelarie. În mod obișnuit sînt arătați la sfîrșitul documentului. Sînt însă cîteva excepții. Astfel Dobru în tratatul de pace din 4 aprilie 1459 este în fruntea listei de 11 sfetnici iar în dania către mănăstirea Zografu la 10 mai 1466, este al 4-lea din 14 sfetnici : Toma la 10 iulie 1468 în solia către brașoveni este al 5-lea din 13 sfetnici iar Ion Tăutul la 12 iulie 1499, tratatul de pace cu Ioan Albert, este al 4-lea din 25 și la 14 septembrie 1499, tratatul de alianță cu Alexandru, este în fruntea celor 22 sfetnici.

În pericada înainte de Ștefan cel Mare apar documente scrise de Mihul gramatic sau pisar ⁴⁷, și de Mihail Uric (uricel) ⁴⁸, care au fost socotite a fi alte nume ale lui Mihail logofăt. De asemenea apare și Mihail Oțel gramatic ⁴⁹, care este sigur altă persoană. În ce ne privește avem îndoială asupra identității Mihail-Mihul, deși sînt multe motive care pledează pentru aceasta ⁵⁰. Îi socotim deci ca persoane diferite, după cum rezultă dintr-o sumară comparare a scrisului și a limbii documentelor respective ⁵¹.

O explicație în plus se cere pentru Di(o)nis logofăt ⁵². Între 24 aprilie 1434 și 24 februarie 1442 apare în alternanță cu Dieniș spătar ⁵³ și de aceea a fost socotit aceeași persoană mai ales că, în 64 mențiuni, cei doi nu se întâlnesc niciodată împreună. Cu toate acestea sînt deosebiți : Dieniș este spătar ocupînd la început poziții la sfîrșitul sfatului iar din 1445 la mijloc ; Di(o)nis este numai logofăt arătat prin formula obișnuită de la sfîrșit, afară de 29 septembrie 1441 și 24 februarie 1442, cînd ocupă alte poziții de la sfîrșitul sfatului în timp ce funcția de

⁴⁷ La 1 iunie și 31 august 1429, 5 martie 1438, 10 mai și 30 iulie 1439, 25 iunie 1441, 7 mai 1443 și 27 iunie 1449. În primul și în ultimele două acte e anunțat cu formula de scriere a actului și de legare a sigiliului.

⁴⁸ La 4 și 15 iunie și iunie fără zi, 1433.

⁴⁹ La 21 aprilie, 13 iunie, 24 august și 7 decembrie 1436, 21 august 1438 și 16 april 1441.

⁵⁰ Ca frate al lui Mihul pisar, apare Duma aprod, în timp ce și Mihail, fiul popei Iuga, are un frate Duma. Vezi demonstrația lui M. Costăchescu, *Documente*, I, p. 501—506. Aici deschidem o paranteză. Actele lui Mihul (Mihail) logofăt s-au păstrat în Polonia și au ajuns la cunoștința noastră în serie aproape completă. Aceasta datorită faptului că posesorul lor, fugit și indigenat în Polonia, și-a sfîrșit zilele acolo în timpul lui Ștefan cel Mare. Între alte averi mobile ce va fi luat cu sine cîlîmpede că a dus acolo și documentele familiei. Documentele ulterioare arată că au fost urmași din neamul lui popa Iuga și că moșile lui Mihail logofăt au făcut obiectul unor tranzacții. Care a fost forma juridică pe care se bazau aceste tranzacții de vreme ce documentele care justificau posesiunea erau în afara hotarelor țării ?

⁵¹ Așa de pildă este o mare deosebire între scrisul lui Mihul gramatic, de o viguroasă personalitate, în documentul de la 30 iulie 1439 și al lui Mihul de la 24 iunie 1441, cu totul comun.

⁵² În grafiile ДИНИСЪ, ДѢНИСЪ, ДІОНИСЪ (20 decembrie 1437) ДЕНИСЪ și ДІЕНИСЪ. În Liov la 19 septembrie 1436, el arată că e de la Hropotouți (Хропотовскыи). Denis de la 3 august (1451) ar putea fi tot el.

⁵³ În grafia consecventă

logofăt o îndeplinesc alții⁵⁴. Această poziție este inferioară aceleia a lui Dieniș spătar.

Pîrcălăbii. Funcția pîrcălăbiei apare de timpuriu legată de trei cetăți: Neamț (1392), Hotin (1397) și Țețina (1403) iar mai târziu și Cetatea Albă. Desigur vor fi fost și alte cetăți, ca Roman de pildă, dar care nu apar în sfat. În timpul lui Ștefan cel Mare vor apărea pîrcălăbul (1457) și portarul (1479) de Suceava, pîrcălăbul de Chilia (1465—1484), de Cetatea Nouă sau Roman (1467), de Orhei (1470) și de Soroca (1499).

Trebuie să spunem că în general funcția aceasta este rar amintită. Mai mult o presupunem în formula invariabilă „de Neamț” sau „de Hotin” etc., legată de persoane care nu au legături de rudenie între ele ca să putem bănui posesia „ținutului” respectiv. Este adevărat că o posesie atât de întinsă poate fi concepută în această vreme⁵⁵ dar cînd este vorba de o cetate trebuie să excludem satele care ascultă de ea și deci nu pot fi boierești. În cazul acesta indicația nu-și mai are rost ca nume de persoană⁵⁶.

Dar pîrcălăbia nu trebuie legată numai de cetăți. Ea a putut fi și funcție administrativă pentru ținuturi sau formațiuni sociale mai mici, dar acestea nu apar în vremea de care ne ocupăm, ori se ascund la pîrcălăbii fără determinare topografică.

Viteji. De bună seamă că vitejii au fost mai numeroși la început dar ei dispar îndată ce se organizează statul. Trebuie să-i socotim echivalenți cu cavalerii, *milites* din documentele de limbă latină. În orice caz ei au avut rosturi ostășești și nu întîmplător cel dintîi pîrcălăb cunoscut e Dragoș viteaz. Unii din ei s-au ridicat la treptele înalte ale boierimii și în dregătorii⁵⁷ în timp ce pentru alții nu le-a rămas decît numele⁵⁸.

Alte dregătorii. În jurul anului 1400 apar și alte dregătorii: stolnicul (1395), vistiernicul (1399), postelnicul și ceașnicul sau paharnicul (1407). Altele nu sînt atestate în sfat decît mai târziu, cînd își fac apariția și cîteva mai mici. Mai curioasă este apariția tîrzie a spătarului (1434) și a comisului (1435), a căror sarcină este oarecum legată una de alta. Poate pentru că reprezentau un serviciu personal al domnului.

Afirmăm însă că datele apariției documentare nu înseamnă crearea funcției atunci. Acestea pot să fi existat și mai înainte sau atribu-

⁵⁴ De aceea credem că documentul cu data necompletă și atribuit anilor 1436—1441 iulie 20 (*Moldova în epoca feudalismului*, p. 3—5), nu poate fi decît din această vreme; scriitorul Cîrstea apare tot acum.

⁵⁵ Cel mai întins domeniu, care se constată la 15 iunie 1431, este al lui Cupcici vornic cuprinzînd un triunghi colosal: Virful Cîmpului, Gura Liubanei la Jijie și Vașcauți. Cupcici a căutat să-și adune toate satele alăturate de moșia lui de baștină Cupca de pe Sirețel. Așadar și Terebne trebuie căutată în acest ocol și cred că se poate identifica cu Tereblecea. Aceasta pentru că după enumerarea satelor hrîsovul definește și hotarul lor.

⁵⁶ În ce privește Țețina pare mai degrabă să fie un domeniu boieresc.

⁵⁷ Pe lângă Dragoș viteaz ajuns pîrcălăb numim și pe Dragoș devenit vornic de Suceava și pe Ionaș viteaz de la 1392, de bună seamă același cu Ivaniș viteaz de la 1395, ajuns și el vornic la 1397 (Ianusch dwornik) cunoscut apoi ca Oană vornic de Suceava.

⁵⁸ Cum este cazul cu Groza viteaz din 1395—1399, fără îndoială același cu Groze din 1392, și Tamaș viteaz din 1 august 1403.

țiile corespunzătoare vor fi fost îndeplinite de alții, care apar menționați în acte, dar nu în sfatul domnesc.

Cursus honorum. Documentele nu arată totdeauna funcția sau demnitatea pe care sftnicii o au în sfat, de aceea este greu de spus dacă poate fi vorba și de ascensiune în funcții. Faptul că în sfat nu se păstrează o ordine precisă arată că efectiv nu exista principiul ierarhiei absolute și în consecință nu poate fi vorba de un *cursus honorum*. Cu toate acestea, în secolul al XV-lea cu destulă greutate se poate descoperi și acesta. Așa de pildă Ivan Cupcici e logofăt și devine vornic (1422—1435), Negrilă e ceașnic, vornic și iar ceașnic (1427—1456), Radul Pisc tot așa e postelnic și spătar (1438—1465), Coste Perecichiu e vistiernic, pîrcălab, vornic și iar pîrcălab (1443—1453) iar Goian e comis, ceașnic și pîrcălab (1448—1470), Isaia postelnic, pîrcălab și vornic (1457—1489), Neag e comis și pîrcălab (1464—1490) iar Boldur e vistiernic și vornic (1486—1503). Obiceiul de a fi trecut cel puțin prin două funcții în viață se întâlnește destul de des.

Se înfiripează astfel posibilitatea creșterii în rang de la o funcție la alta, pe lângă trecerea de la o treaptă la alta în cadrul aceleiași funcții. Aceasta presupune însă și începutul ierarhizării funcțiilor, implicit și al demnităților.

Ierarhia funcțiilor și demnităților. Despre ierarhia funcțiilor am vorbit mai înainte arătînd că în cadrul aceleiași funcții se pot deosebi trei grade. În ce privește ierarhia dintre funcții deosebite e mai greu de arătat. Dimpotrivă, se pare că nu era avută în vedere. Așa se explică de ce unii nu au decît o singură funcție pe care uneori o dețin ani îndelungați. Am arătat aceasta la Oană vornic și la Neagoe logofăt. Se pot da exemple și de funcții mai mici, ca de pildă Domo(n)cuș stolnic (1409—1437), care își spune regulat funcția, și Ivan Baicean (1435—1456), care amintește adesea că e ceașnic.

Din exemplele date la *cursus honorum* mai putem trage unele concluzii. Mai întîi postelnicul e inferior stolnicului, comisul ceașnicului, vistiernicul pîrcălabului și logofătul vornicului. De asemenea spătarul este superior stolnicului. Dar ținînd seama de gradele aceleiași funcții este posibil ca de la pîrcălab să treci la vornic și apoi iar la pîrcălab, cum e cazul cu Coste Perecichiu sau cariera lui Negrilă. Cazul acesta îl explicăm prin aceea că ceașnicul în prima treaptă este inferior vornicului din aceeași treaptă, dar ceașnicul din treapta a doua e superior vornicului (vornicelului) încît trecerea iar la vornicie constituie înălțare în grad.

Concret putem spune că s-a putut avea următoarea ordine de preeminență: vîrfurile sfatului, boieri fără dregătorie, vornicul, logofătul, pîrcălabii, spătarul, vistiernicul, postelnicul, ceașnicul (paharnicul), stolnicul și comisul, toate socotite ca mari dregătorii pînă la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Alte dregătorii care apar în sfat sînt doar întîmplătoare: căpitanul, viteazul, starostele, procelnicul, posadnicul, globnicul, clucerul, portarul, sulgerul, gumenicul ș.a. Dintre acestea unele vor deveni funcții importante ca portarul de Suceava, fără îndoială continuatorul starostelui și vornicului de Suceava și a pîrcălabului de Suceava instituit de Ștefan cel Mare (1457—1458).

Fără îndoială, raționamentul de mai sus este o încercare de explicare, dar este greu să fie înlăturat. În tot cazul ierarhia funcțiilor nu trebuie să o excludem către sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm.

Două funcții concomitent. Un caz rar este acela al dregătorilor care dețin două funcții în același timp. Amintim în această privință pe Stan postelnic și vistiernic. Acest Stan apare mai întîi ca postelnic în 1407⁵⁹), apoi alternează cele două funcții și din 1412 rămîne numai vistiernic pînă în 1433. Dacă ar fi menționat „postelnic și vistiernic” numai o dată am fi putut crede că este o greșeală provenită din schimbarea dregătoriei, dar această redacție o aflăm de trei ori⁶⁰. Deci nu încape îndoială că a fost un moment cînd a acumulat amîndouă funcțiile. De altfel, întărim aceasta și prin mărturia de mai tîrziu, 10 octombrie 1454, a pisariului Gheorghe, care spune că este și cîntăreț⁶¹.

Aceste mărturii întăresc și ele presupunerea noastră că ierarhia începe să fie simțită. Dar mai interesant devine cazul acesta dacă socotim că au mai putut fi și altele asemenea cînd pe lîngă același nume vedem cînd o dregătorie cînd alta, fapt care arată că aceeași persoană putea avea două funcții în același timp⁶².

Originea și numele boierimii. Cum s-a putut constata din cele precedente membrii sfatului domnesc reprezintă pătura superioară a boierimii. Aceasta alegea din sinul ei și pe domn, cu care se considera în raporturi egale. Fără îndoială că această pretenție își avea originea în timpuri mai îndepărtate, cînd s-au instaurat stăpîinii de moșii, iar mai tîrziu prin o dominație de cucerire de tip ostășesc. Prima formă exista deja în feudalismul timpuriu⁶³, iar a doua nu o putem presupune că apare decît în momentul cînd scade puterea stăpînitoare a tătarilor și moldovenii încep să formeze cete de hărțuire⁶⁴. Șefii acestor cete de hărțuire capătă ascendență față de cei conduși fie în stare de aservire, fie liberi, iar ținuturile de sub ascultarea lor devin „țările” lor.

Cînd de la hartă se trece la un sistem de luptă mai avansat, ofensiv sau defensiv, era necesar să se organizeze totul pe baze mai potrivite. „Țările” cu conducătorii lor politici și militari ajung la un com-

⁵⁹ Credem că postelnic este un rang pe care îl va fi avut oricine îndată ce s-a născut boier și-și va păstra acest caracter și cînd funcțiile vor deveni efective.

⁶⁰ La 28 ianuarie 1409: *вѣра пана стана постелника и вѣстѣарника*; 22 septembrie 1411 (de două ori) aceeași formulă numai grafia fiind deosebită: *вѣстѣарника*. Diacul nu apare la nici un act, dar logofăt la primul este Isaia iar la ultimele Bratei.

⁶¹ La 10 octombrie 1454: *нук респорѣ сръбни и певец*. De obicei formula se traduce „a scris Gheorghe Sirbul și cîntăreț”, ceea ce e greu de admis. Copulativa „și” ne impune sau emendarea „Gheorghe Sirbul (diac) și cîntăreț”, sau trebuie să dăm alt sens lui *сръбниъ*. Aceasta mai ales că Safarik îl apropie de rus. *насеръ* provenind din *сиръ*, „orbis, ὄρφανός”, de care se îndoiește însă Mikolsich. În cazul acesta se poate presupune sau un sinonim pentru *diac* sau o altă funcție. Aceasta cu atât mai mult cu cît actul de la Vaslui din 1456 menționează în adevăr un Petru Sirbescul (*сръбескъ*), deci cu altă grafie.

⁶² Nu e același caz cu Dionis-Dieniș, pe care l-am discutat mai sus, și unde este limpede că sînt două nume deosebite.

⁶³ Presupunem aceasta anterior secolului al XIV-lea și e vizibil în nordul Moldovei.

⁶⁴ Care este evidentă în partea sudică a Moldovei smulsă de la tătari. Dar nu sînt excluse astfel de hărțuiri și mai înainte.

promis de intrajutorare care, pe cale pașnică sau violent⁶⁵, ajung să formeze o țară mai mare.

Procesul acesta de dezvoltare teritorială se încheie abia la începutul secolului al XV-lea. Sînt informații documentare de natură diversă care contribuie la lămurirea acestei probleme a „întemeierii” Moldovei.

O astfel de informație rezultă și din numele boierilor moldoveni în general, al sfetnicilor din sfatul domnesc în special, de care nu ne putem ocupa acum.

Din cele arătate în paginile de față rezultă că instituțiile supreme ale Moldovei își au originea într-o perioadă anterioară întemeierii statului, cînd existau acolo mai multe formațiuni politice mai mici. O dată cu întemeierea statului a început procesul de unificare teritorială și a instituțiilor sale în condițiile unor contradicții existente în sinul boierimii. Aceasta era încă nediferențiată în pături sociale și se considera egală cu domnul însuși ales de ea și considerat mandatarul ei. În această situație domnul lucra cu ajutorul mării adunări pentru chestiunile esențiale de guvernămînt și cu al sfatului pentru lucrările curente. Numai în timpul lui Ștefan cel Mare puterea politică a boierimii a fost înfrîntă, în jurul anului 1470, cînd domnul guvernează numai cu ajutorul unui sfat domnesc operativ compus numai din dregători. Boierimea fără funcțiuni nu mai participă decît în cazuri excepționale.

R É S U M É

L'auteur étudie les institutions suprêmes de la Moldavie, qui apparaissent dès après la fondation de l'Etat, à savoir : la principauté, la grande assemblée du pays et le conseil princier. Il cherche aussi à éclaircir l'origine, la structure et les attributions de chacune de ces institutions, ainsi que les degrés de développement parcourus jusqu'à la forme et au contenu mieux connus à l'historiographie antérieure.

C'est ainsi que la *monarchie princière*, qui est élective, représente un pouvoir de type féodal, avec des attributions limitées au respect des obligations réciproques existant entre le prince et ses sujets, obligations dont les aspects sont assez variés. En ce qui regarde la transmission de la propriété terrienne, l'assentiment du prince y était nécessaire seulement en cas de vente ou de changement de destination d'une donation princière antérieure. En ce qui regardait la transmission des terres par héritage, de père en fils, l'ainsi nommée *ocina* (alleu), l'assentiment princier n'était pas requis dans les premiers temps, mais plus tard le prince assume le droit de confirmation seulement. De la sorte on freinait l'aliénation des propriétés terriennes, qui constituaient le fonds principal de l'économie féodale. Il y eut de nombreux cas dans lesquels le prince, dans ses relations avec les boyards, ne faisait pas montre d'un pouvoir autocratique, mais faisait figure de mandataire des boyards. En général, les prérogatives du prince ne pouvaient pas léser les droits traditionnels de la classe des boyards. Cet état de choses se modifie vers la fin du règne d'Etienne le Grand, en ce sens que la monarchie acquiert une autorité plus grande pour la direction des affaires politiques de l'Etat.

⁶⁵ Motivarea este dată de A. Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*.

La grande assemblée du pays, qui était convoquée seulement pour des questions exceptionnelles, a, ainsi qu'on le constate, des origines plus anciennes. Après la centralisation de l'Etat, sa convocation était un attribut du prince, mais les décisions revenaient aux membres de cette assemblée. Parmi les cas exceptionnels dans lesquels intervenait cette grande assemblée il faut signaler l'élection du prince, l'inféodation du pays à un suzerain étranger et la concession de la juridiction sur une partie du pays à un étranger, avec toutes les immunités que pouvait accorder le pouvoir princier.

En ce qui concerne le conseil princier, que l'on ne saurait confondre avec la grande assemblée du pays, l'on constate que ses membres appartenaient aux hauts sommets de la classe des boyards féodaux, dont faisaient partie aussi les parents du prince. D'abord, les membres du conseil princier n'avaient par des charges administratives, et c'est pourquoi ils ne se croyaient pas tenus de participer aux travaux du conseil que selon leur bon plaisir. Plus tard, alors qu'ils ont participé, ils respectaient les principes de la prééminence. Cela devient évident dès l'apparition des charges administratives et des hauts offices dans le conseil, et on y établit une hiérarchie précise: le dvornic, le logophète, le pir-calab (administrateur régional), le spathaire, le vistiernic (trésorier), le postelnic (introduit des ambassadeurs), le tcheashnik ou paharnic (échanson), le stolnic (commis pour l'approvisionnement de la cour) et le comis (connétable, comes stabuli). Chaque charge avait deux ou trois degrés. On détermine de la sorte l'existence d'un vrai *cursus honorum*, bien précisé à la fin du XV-ème siècle. Le passage d'un degré à l'autre et d'une fonction à une autre fonction n'avait aucune restriction. On pouvait se hausser à partir de la plus humble des charges jusqu'au sommet de l'Etat.

De l'ensemble de cette étude il résulte que les institutions suprêmes (principales) de la Moldavie ont l'origine en une période antérieure à la création de l'Etat moldave, alors que sur le territoire que devait constituer la principauté moldave pré-existaient plusieurs formations politiques de moindre envergure. Dès la fondation de l'Etat a commencé le processus d'unification territoriale et d'unification des institutions, dans les conditions d'une contradiction existant au sein de la classe féodale des boyards. Celle-ci n'était pas encore différenciée en couches sociales et elle se considérait en tant qu'égale au prince-même, élu par elle et considéré comme son mandataire. En cette situation, le prince devait travailler à l'aide de la grande assemblée, pour les questions essentielles de gouvernement, et à l'aide du conseil pour les affaires courantes. C'est seulement durant le règne Ștefan cel Mare que la puissance politique des boyards a été vaincue, autour de l'année 1470, alors que le prince gouverne avec un conseil princier opératif composé seulement de boyards détenteurs de charges administratives. Les boyards dépourvus de pareilles charges ne participaient plus aux séances du conseil princier qu'en des cas exceptionnels.

Marii Dregători în Domnia lui Antonie Vodă din Popești (1669—1672)

ION IONAȘCU

Fiindcă în timpul cit bătrînul Antonie din Popești a fost în fruntea Țării Românești s-au accentuat luptele dintre cele două tabere boierești : a Cantacuzinilor și a Bălenilor, domnia acestuia marcînd poziția dominantă a facțiunii cantacuzinești, nu este lipsită de interes pentru istoriografie cunoașterea susținătorilor acestei domnii, printre care în prima etapă s-au numărat și cîțiva reprezentanți principali ai grupării Bălenilor, putîndu-se astfel ajunge la concluzii mai întemeiate asupra genezei și evoluției luptei acerbe pentru putere dintre aceste tabere feudale în a doua jumătate a secolului al XVII.

În conducerea Țării Românești, Antonie Vodă a fost ajutat de marii prelați și de boierii de frunte, care ocupau cele mai importante dregătorii. Această adunare a chiriarhilor și a marilor demnitari constituia divanul sau sfatul domnesc. Divanul se întrunea ori de cîte ori era nevoie. Reprezentanții bisericii nu participau decît la ședințele în care se discutau chestiuni în legătură cu această instituție sau se luau hotărîri de importanță generală.

Problemele de interes public ca : fixarea și strîngerea dărilor, apărarea și delimitarea hotarelor țării, judecarea slujbașilor abuzivi, întreținerea arterelor de comunicații etc., cum și chestiunile de caracter privat în legătură cu proprietatea și transmisiunea ei, tranzacțiile de cumpărare-vînzare, daniile, privilegiile și toate litigiile se rezolvau — în ultimă instanță — de domn în marele divan. Participau uneori și foști mari dregători.

Lăsînd la o parte pe diriguitorii bisericii, marii demnitari din domnia lui Antonie Vodă au fost următorii, în ordinea ierarhică a divanului :

Mare ban : *Mareș Băjescu* ocupă această dregătorie în tot timpul domniei, adică de la 10/20 aprilie 1669 și pînă la plecarea lui Antonie la Poartă, sfîrșitul lui ianuarie ¹.

¹ Ultimul act emis de Antonie Vodă și cunoscut nouă este porunca pe care el o dă episcopului Grigore de la Buzău, la 19/29 ianuarie 1672, ca să judece acolo pricina unui „roș” de la Modruzești (Ar. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Episcopia Buzău, pach. XXII/17).

Mare vornic : Neagoe Secuianu, numit probabil chiar de la 10/20 aprilie², a păstrat această demnitate pînă la 9/19 iunie 1669³; *Radu Popescu-Sintescu* apare întîia oară la 12/22 iunie⁴, iar ultima dată la 28 martie/7 aprilie 1670⁵; *Gheorghe Drugănescu* (Rodos), întîlnit prima dată la 13/23 aprilie 1670⁶, se menține pînă la sfîrșitul domniei lui Antonie. Ultimul divan cunoscut este din 4/14 ianuarie 1672⁷.

Mare logofăt : *Radu Crețulescu*, pe toată durata domniei.

Mare spătar : *Șerban Cantacuzino*, fără întrerupere.

Mare vistier : *Hzirea Popescu-Caridi* apare chiar de la începutul domniei⁸, primul divan cunoscut fiind din 22 aprilie/2 mai 1669⁹. Este întîmpinat în divan din 27 august/6 septembrie¹⁰ și se menține la dregătorie și după această dată, iscăbind mare vistier într-un zăpis din 29 septembrie/9 octombrie¹¹. În divanul din 31 octombrie/10 noiembrie¹², dregătoria de mare vistier nu figurează în act, dar Popa, înlocuitorul său, se arată tot în rangul de mare comis; *Papa Grecianu* întîlnit în această dregătorie cu începere de la 16/26 noiembrie 1669¹³ și pînă la 4/14 ianuarie 1672, ultimul divan¹⁴.

Mare clucer : *Gheorghe Gheșea*, cu începere de la 22 aprilie/2 mai 1669 și pînă la 28 martie/7 aprilie 1670¹⁵; *Pană Părdescu* apare în această demnitate întîia oară la 13/23 aprilie 1670¹⁶ și este men-

² Cînd s-au împărțit „toate boierile“ (Magazin istoric, vol. V, p. 3).

³ Arh. St. Buc., partida copii particulare, sub dată.

⁴ I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 225 nr. 709. În lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII („Studii și materiale de istorie medie“ vol. IV, 1960, p. 568) dregătoria lui Radu Popescu începe la 24 mai s. v. 1669, deci cu 20 de zile mai devreme decît data prezentată de noi. Faptul nu mai poate surprinde fiindcă lista menționată e alcătuită de șase persoane pe baza unui material detectat și transcris de zeci de persoane, pe cînd materialul prezentat în acest articol este munca unui singur om. Prin trimiterea ce facem la sursele respective, dăm posibilitate cercetătorilor să verifice exactitatea tuturor afirmațiilor, lucru pe care citata listă nu-l oferă. Pe de altă parte, în lucrarea de față se folosesc și documente din publicații nefolosite în listă.

⁵ Gen. P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în „Revista pentru istorie, arheologie, filologie“, XIII 1912, p. 61.

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXII/20, original slavon.

⁷ Idem Mănăstirea Sangov, pach. XXII/4.

⁸ Ghibănescu (*Divanurile domnești ...* în „Arhiva din Iași“, XXVIII, 1921, p. 185) admite că primul vistier al lui Antonie a fost „Panaite“, căruia i-a urmat Hzirea.

⁹ „Arhivele Olteniei“, III, 1924, p. 514.

¹⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Episcopia Argeș, pach. II/51.

¹¹ Em. și I. Virtosu, *Așezămîntele brîncovenești (1838—1938)*, București, 1928.

¹² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cozia, pach. I/8, netrebnice.

¹³ Ibidem, fond Mitropolia București, pach. XCII/2. Ghibănescu (op. cit.) nu cunoaște pentru anul 1669 decît pe Panaite și Hzirea.

¹⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Snagov, pach. XXII/4.

¹⁵ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XIII, p. 62.

¹⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXII/20.

ționat ultima dată la 18/28 ianuarie 1671¹⁷ *Gheorghe Ghețea* reapare abia la 14/24 septembrie 1671¹⁸ (documentele din lunile februarie-august se prezintă fie cu mențiunea dregătoriei, avînd locul numelui titularului lăsat alb, fie fără specificarea dregătoriei)¹⁹ și se menține pînă la 14/14 ianuarie 1672²⁰.

Mare postelnic:²¹ *Mihai Cantacuzino*, în toate divanele cunoscute, de la 22 aprilie/2 mai 1669 pînă la 4/14 ianuarie 1672.

Mare paharnic: *Gheorghe Drugănescu* apare chiar în primul divan din 22 aprilie/2 mai 1669 și este întîlnit neînterupt pînă la 28 martie/7 aprilie 1670²² (după această dată avansează la marea vornicie) *Vîlcu Grădișteanu*, întîlnit prima dată la 13/23 aprilie 1670²³ menținîndu-se pînă la capătul domniei.

Mare stolnic: *Pană Părdescu* figurează în această demnitate chiar de la 22 aprilie/2 mai 1669, data primului divan cunoscut, și se menține pînă la 28 martie/7 aprilie 1670²⁴ *Ivașco Băleanu* apare în divanul din 13/23 aprilie 1670²⁵ și păstrează această dregătorie pînă la mazilirea lui *Antonie*.

Mare comis: *Papa Grecianu*, menționat în această dregătorie chiar de la începutul domniei²⁶ și întîlnit ca atare pînă la 31 octombrie/10 noiembrie 1669²⁷; *Ivașco Băleanu* iscălește cu această demnitate într-un zăpis din 14/24 noiembrie 1669²⁸ și este întîlnit ca atare pînă la 28 martie/7 aprilie 1670²⁹ *Stoian Florescu* apare prima oară

¹⁷ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, pach. CLXXXIV/2.

¹⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Sărințar, pach. III/6 și 7.

¹⁹ Divanul din 6/16 septembrie 1671 încă nu are menționată dregătoria aceasta (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia București, pach. XCIV/21, secția istorică).

²⁰ Document citat.

²¹ Pînă la cluceria cea mare ordinea dregătoriilor este constant aceeași; dregătoriile următoare se succed variabil, în unele divane urmînd postelnicul, în altele paharnicul, iar în altele stolnicul. Dintr-un număr de 40 de divane din anul 1669, 31 au după clucer pe postelnic. Au admis, deci, ordinea prezentată de majoritatea divanelor.

²² „Revista pentru Istorie, arheologie și filologie“, XIII, p. 62.

²³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. vol. XXII/20. *Ghibănescu* (op. cit.) arată că primul paharnic al lui *Antonie* a fost *Vîlcu*, fără să precizeze familia, apoi *Gheorghe*.

²⁴ „Revista pentru Istorie, arheologie și filologie“, XIII, p. 62. La *Ghibănescu* (op. cit.) primul stolnic, în anul 1669, este *Ivașco Băleanu*, apoi *Paană*.

²⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXII/20.

²⁶ Divan din 22 aprilie/2 mai 1669 (Arhivele Olteniei, III, p. 514).

²⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cozia, pach. I/8 netrebnice.

²⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 1449, p. 143.

²⁹ Ibidem, ms. 1449, p. 143.

³⁰ N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 245, nr. IX. În lista dregătorilor (p. 576), *Ivașco* figurează mare comis numai pînă la 25 martie.

la 25 aprilie/5 mai 1670³⁰ și rămâne neîntrerupt în acest post pînă la 4/14 ianuarie 1672³¹.

Mare sluger: *Vîlcu Grădișteanu*, înfățișat cu această demnitate în primul divan din 22 aprilie/2 mai 1669 și menținut ca atare pînă în martie 1670. Nu se poate preciza luna exact, deoarece multe divane nu cuprind cele două demnități mai mici, aceea de sluger și aceea de pitar. Ultimul hrisov ce cunoaștem, care cuprinde și pe marele sluger este din 26 decembrie/5 ianuarie 1670³². Există un zapis de vînzare către Mareș vel ban, din 19/29 ianuarie 1670³³, în care iscălește ca martor printre alți divaniți și „Vălcu vel sluger”. Nu mai apare apoi pînă la 13/23 aprilie 1670³⁴, de astă dată ca mare paharnic, deci între aceste două date s-a produs avansarea lui Vîlcu și cu oarecare probabilitate se poate admite că pînă la 28 martie/7 aprilie 1670³⁵ el a păstrat slugeria și ulterior a devenit mare paharnic, cum este întîlnit la 13/23 aprilie. Divanul din această zi nu cuprinde și pe „vel sluger” și numele celui care i-a urmat lui Vîlcu se întîlnește numai în divanul din 21 aprilie/1 mai 1670³⁶. Este *Pătrașco Bălăceanu*, întîmpinat puțină vreme în divan, ultima dată la 10/20 iunie 1670³⁷; *Preda Urdăreanu* apare pentru prima dată la 14/24 august 1670³⁸ și dispare odată cu ultimul divan din 4/14 ianuarie 1672³⁹.

³⁰ N. N. Vlădescu, *Din trecutul boierimii românești: vel comisul Șerban Vlădescu*, în „Revista Arhivelor”, vol. I, (1924—1926), București, p. 239. În divanele din 13/23 aprilie (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXIII/20) și 21 aprilie/1 mai 1670. (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Tismana, pach. IX/45, netrebnice) locul de mare comis apare vacant. În hrisovul din 28 iulie/7 august 1670 el este citat și cu numele de familie „Florescul” (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Mitropolia București, pach. XVIII/5 netrebnice). Lista dregătorilor (p. 576) indică data de 10 mai 1670 ca începutul dregătoriei de comis a lui Stoian Florescu.

³¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Snagov, pach. XXII/4. Ghibănescu (op. cit.) admite că în anul 1669 au fost doi comiși: Stoian și Papa.

³² „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XII, 1911, p. 31—32. În lista dregătorilor (p. 582) se indică Vîlcu de la 23 aprilie pînă la 25 martie 1670.

³³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia București, pach. XXXIV/1.

³⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXII/20.

³⁵ N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 244—245.

³⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Tismana, pach. IX/45, netrebnice.

³⁷ Ibidem, fond Episcopia Rîmnic, pach. LXII/5. În nici un divan nu apare cu numele de familie, dar considerăm că acest Pătrașco este acel „Pătrașco vel setrar Bălăceanu”, care la 8/18 ianuarie 1669 se găsea printre boierii care așteptau la Ienișer (Tesalia) ca Sultanul să le dea domn pe Antonie vornicul. La 12/22 iunie 1669, Antonie Vodă confirmă printr-un hrisov lui Pătrașco biv vel setrar și soției sale, Chera Bărbătescu, dreptul de stăpînire a mai multor ocine (Filitti *Arhiva Cantacuzino*, p. 225, nr. 709).

³⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Mănăstirea Căldărușani, pach. VIII/9.

³⁹ Preda Urdăreanu, tatăl lui Barbu, viitorul ginere al lui Șerban Vodă Cantacuzino, moare la 3/13 februarie 1672, odată cu sfîrșitul domniei lui Antonie, și este înmormîntat la Mănăstirea Mihai Vodă din București (N. Iorga, *Inscripții, din Bisericile României*, I, București, 1905, p. 258). Pentru anul 1670 Ghibănescu (*Divanurile domnești în „Arhiva din Iași”*, XXIX, 1922, p. 32) nu

Mare serdar : Dumitrașco, întâlnit o singură dată în divan, la 1/10 august 1669⁴⁰, după marele sluger și înaintea pitarului.

Mare pitar : Tudoran Vlădescu prezent chiar în primul divan al lui Antonie Vodă, din 22 aprilie/2 mai 1669, și întâmpinat în această situație pînă la 31 octombrie/10 noiembrie 1669⁴¹, după care dată trece în lucrativa dregătorie de mare agă, în care apare într-un zapis din 14/24 noiembrie 1669⁴² *Coruia Ciovrnășanu*, întâlnit pentru prima oară în divanul din 18/28 noiembrie 1669⁴³, menținându-se pînă la 4/14 ianuarie 1672⁴⁴.

Logofăt al doilea : Radu-Toma Năsturel, fiul strălucitului cărturar din vremea lui Matei Basarab, Udriște Năsturel, figurează ca ispravnic (întocmitor) al actelor divanului de la 22 aprilie/2 mai 1669 și pînă la 4/14 ianuarie 1672⁴⁵. El ocupase această demnitate de secretar al sfatului domnesc și sub Radu Leon, întâlnit ca atare la 17/27 februarie 1665⁴⁶. Antonie Vodă îl întrebuință și în solii delicate, cum este aceea care avu misiunea să ceară de la Mihail Apaffy dacă nu extrădarea, măcar judecarea călugărului fugar Silvestru Leurdeanu⁴⁷.

Ceea ce prezintă deosebit divanul lui Antonie Vodă, de acel al înaintașului și succesorului său, este apariția marelui serdar printre dregătorii ce alcătuiau sfatul domnesc⁴⁸. O singură dată marele paharnic este citat „vel ceășnic”⁴⁹.

Pe lângă acești demnitari, care apar citați în actele date de Antonie în divan, mai răsar în documente și alți mari dregători, care nu sînt divaniți.

dă nici un nume de sluger dar socote că „în acest an se face revizuirea procesului la divan a lui Stroe biv vel vor. Leurdeanu...”, cu condamnarea și călugărirea la Snagov. Pentru anul 1672 nu prezintă nici un divan. Această lucrare este mai informată și mai sigură pentru faptele istorice din Moldova, dar pentru Țara Românească noianul erorilor o fac inutilizabilă.

⁴⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XVIII/32, hrisov prin care se confirmă mănăstirii și egumenului Damaschin, vinăriciul domnesc de pe moșia Văleni — Muscel.

⁴¹ Ibidem, fond Mănăstirea Cozia, pach. I/8, netrebnice.

⁴² Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 1449, p. 142—143.

⁴³ Ibidem, ms. 3683, f. 156—159, hrisov dat de Antonie Vodă Mănăstirii Cîmpulung pentru moșiile Vlădești și Domnești, în care vorbește de „strîmbăta-tea” făcută acestei mănăstiri de Radu Leon, care „fiind om strein, nu știa rîndul țării”.

⁴⁴ Document citat. La 27 iulie/6 august 1682, Preda, fiul lui „Coruia clucerul ot Ciovrnășani” — Mehedinți, vinde lui Șerban Cantacuzino pentru datoriile rămase pe urma răposatului său tată, 29 suflete de țigani cu cîte 20 taleri unul. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XXXIV/6.

⁴⁵ Document citat.

⁴⁶ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XIII, p. 50.

⁴⁷ N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, București 1902, p. XCVI—IX, la 15 iunie 1677, *părintele monah Selevestru* cumpăra o delniță la Ștefănești. Ibidem, p. 98, nr. XL.

⁴⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XVIII/32.

⁴⁹ Ibidem, fond Eforia Spitalelor Civile, document neinventariat, din 25 mai/4 iunie 1669.

Fiindcă e greu de stabilit ordinea exactă a ierarhiei acestor demnități, ele apărând sporadic și izolat în acte⁵⁰, le prezentăm într-o ordine directă cu frecvența lor.

Mare agă: Ivașco Băleanu apare la 29 septembrie/9 octombrie 1669⁵¹; Tudoran Vlădescu, citat prima oară la 14/24 noiembrie 1669⁵² este întâlnit ultima dată la 6/16 septembrie 1671⁵³.

Mare medelnicer: Stroe Parepa apare întâi într-un document din 20/30 iunie 1670⁵⁴ și ultima oară la 18 ianuarie 1671⁵⁵. Era nepotul lui Iordache vornicul din Cozleci și la 12/22 aprilie 1672 nu mai trăia, fata lui, Dancea, arătând că i s-a întâmplat lui moarte în zilele lui Gri-gore Ghica Voievod⁵⁶.

Mare armaș: Ilie, întâlnit pentru întâia dată la 29 septembrie/9 octombrie 1669⁵⁷, în 1671 este pomenit ca fost mare armaș⁵⁸. Vintilă Corbeanu apare într-un act din 17/27 ianuarie 1671⁵⁹.

Mare căminar: Dona Pepano, menționat în porunca domnească din 18/29 noiembrie 1670⁶⁰, prin care se acordă unele scutiri mănăstirii Mărculești de pe Mostiștea, zidită de el.

Mare portar: Ghinea, întâlnit ca atare în zăpisiul din 29 septembrie/9 octombrie 1669⁶¹.

Logofeți (scriitori) de divan: Mihai scrie primul hrisov ce se cunoaște pînă acum de la Antonie, din 22 aprilie/2 mai 1669⁶² și ultimul

⁵⁰ În această privință, cf. Const. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV*, în „Buletinul Comisiei Istorice”, vol. V, București 1926, p. 12 sqq., operă fundamentală relativă la formarea și evoluția demnităților în faza formării și consolidării statului feudal Țara Românească.

⁵¹ Em. și I. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 3.

⁵² Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 1449, f. 143.

⁵³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia București, pach. XCIV/21.

⁵⁴ G. M. Ionescu, *Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei, 1359—1709*, vol. I, București, 1906, p. 205—206.

⁵⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, pach. CLXXXIV/2.

⁵⁶ Ibidem, ms. 1473, f. 47 v.

⁵⁷ Em. și I. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 3.

⁵⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XVII/8, document din 17/27 ianuarie 1671; *Ibidem*, Mănăstirea Mărgineni, condică 165, f. 113, act din 20/30 iunie 1671. Acest Ilie era ginerele lui Radu postelnic Rudeanu și la 17/27 ianuarie cumpăra de la Chirca biv vel logofăt Rudeanu și de la fiul său, Diicul postelnic partea lor de moșie din Pîrvulești — Dimbovița și cu rumâni plătind 320 ughi. Este un personaj important din tabăra Bălenilor, care suferi aspre persecuții la sfîrșitul domniei lui Antonie. Cînd se vesti de domnia lui Duca fugi în Transilvania, unde se afla în 1674 (Pseudo-Căpitanul, p. 171, 182; Veress, *Documente*, XI, p. 165—168, cu eroarea că Duca Vodă n-a venit în noiembrie 1674, ci în 1673). Se pare că acest neastîmpărat Ilie este aceeași persoană cu Irimia monahul (în mirenje Ilie armașul) care zidește un schișor Hurezul din Slătioara — Romanai, închinat la Mănăstirea Brincoveni (cf. *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, vol. IV, 1911, p. 78. La 17/27 decembrie 1682, „acest Irimia monahul dădea un zăpis („Arhivele Olteniei”, pach. XX, 1941, p. 134).

⁵⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XVII/8. În 1660, Vintilă era logofăt, iar la 26 iunie/iulie 1669 viitor vistier *†*. *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XIII, p. 24, 58).

⁶⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Bradu, pach. I/19

⁶¹ Em. și I. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 3.

⁶² Arhivele Olteniei, III, 1924, p. 514.

la 19/29 iunie 1671⁶³ *Goran Stanciovi Olănescu* apare la 23 aprilie/3 mai 1669⁶⁴, cel din urmă act de divan pe care îl scrie fiind din 17/27 iunie 1671⁶⁵; *Gheorghe logofăt*, apare ca scriitorul a două acte din 23 aprilie/3 mai⁶⁶ și 20/30 iunie 1669⁶⁷; *Dumitrașco logofăt*, scrie cele mai multe din hrisoavele existente, avînd o splendidă caligrafie și ales talent de miniaturist; apare prima oară la 5/15 mai 1669⁶⁸ și scrie ultimul act din 9/19 decembrie 1671⁶⁹; *Badea* scrie un singur hrisov de la 8/18 mai 1669⁷⁰; *Alexandru din Săteni* întîmpinat înția oară ca diac în divanul lui Antonie 16/26 mai 1669⁷¹, el scrie ultimul hrisov cunoscut din domnia lui Antonie, la 4/14 ianuarie 1672⁷² *Mihai sin Stan log. din Tîrgoviște* scrie cel dintîi act la 18/28 mai 1669⁷³ și ultimul la 11/21 mai 1671⁷⁴ *Iorga* apare ca scriitor al unui singur hrisov din 7/17 iunie 1669⁷⁵; *Mihai logofăt Conțescul* întîmpinat prima dată la 9/19 iunie 1669⁷⁶ și ultima dată la 29 octombrie/8 noiembrie 1671⁷⁷; *Alexandru* scrie primul document din divan la 27 mai/6 iunie 1669⁷⁸ și cel din urmă la 20/30 noiembrie 1671⁷⁹ *Iane sin Gheorghe bir sufar* apare la 1/10 august 1669⁸⁰ și scrie ultimul hrisov la 14/24 august 1670⁸¹; *Ion sin Stanciul logofăt* scrie un singur document din 16/26 noiembrie 1669⁸² *Mușat logofăt* scrie un singur act la 12/22 ianuarie 1670⁸³; *Radu sin Gheorghe șufaru* scrie splendidul hrisov din aprilie 1670⁸⁴, dat mitropoliei ortodoxe de la Alba Iulia, dovedind talent de caligraf desăvîrșit, mai dînd din mîna lui încă trei hrisoave

⁶³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Polovragi, pach. XVI/3.

⁶⁴ Ibidem, fond Mitropolia București, pach. XXXVII/10.

⁶⁵ Ibidem, fond Episcopia Rîmnic, pach. LVIII/18.

⁶⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Căluu, pach. II/13.

⁶⁷ Ibidem, fond Mitropolia București, pach. CCXCIII/1, netrebnice.

⁶⁸ Ibidem, pach. LXXIV/1, netrebnice.

⁶⁹ Ibidem, fond Eforia Spitalelor Civile, neinventariat.

⁷⁰ Ibidem, secția istorică.

⁷¹ Ibidem, Mitropolia București, pach. CLXII/3.

⁷² Ibidem, fond Mănăstirea Snagov, pach. XXII/4.

⁷³ Ibidem, fond Mănăstirea Plumbuita, pach. XVI/15.

⁷⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XXXVII/44.

⁷⁵ Ibidem, fond Mitropolia București, pach. CXXXIV/4.

⁷⁶ Ibidem. Copii particulare.

⁷⁷ Ibidem, fond Mitropolia București, pach. CLXXXI/1.

⁷⁸ St. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, București, 1916, p. 435.

⁷⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Bradu, pach. XXXIX 7.

⁸⁰ Ibidem, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XVIII/32.

⁸¹ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România ms. 2080, f. 92.

⁸² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia București, pach. XCII/2.

⁸³ Ibidem, fond Eforia Spitalelor Civile, act neinventariat, relativ la m-reă Cornet, ctitoria lui Mares banul Băjescu. Credem că el este aceeași persoană cu „Mușat ot Bucșani”, scriitorul zapisului din 8/18 ianuarie 1669, făcut la Ienișer din indemnul lui Radu Năsturel. Tot el a scris „în cîmpul Țesciorilor” actul din 5/15 septembrie 1667, prin care cei 12 boieri hotarnici alegeau moșia din Țesciori — Argeș, pe care Mares vel vornic o dăduse Mănăstirii Tutana, schimb pentru moșia Mogoșăști — Muscel, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XIX ter./17).

⁸⁴ Orig. la Muzeul Brukenthal din Sibiu. Copie fotografică în posesia noastră.

din 14/24 mai⁸⁵, 6/16 august⁸⁶ și martie 1671⁸⁷; *Stoica logofăt, Serbanovici* este sluga bătrână și credincioasă a Cantacuzinilor; scrie un hrisov din 17/27 iulie 1670⁸⁸, ce se păstrează numai copiat într-un manuscris, și un altul din 28 iulie/7 august 1670⁸⁹, în care cercetătorul constată încă siguranță și artă, deși caligraful este acum un bătrîn de aproximativ 60 de ani.

Numărul acesta mare de logofeți de divan arată că Domnul avea o cancelarie impunătoare. Nu putem preciza numele diecilor de latinește, ungurește, grecește etc. din această cancelarie, dar înclinăm să credem că acel Radu logofăt fiul lui Gheorghe șufarul din Tîrgoviște, scriitorul faimosului hrisov slavon de danie, din aprilie 1670⁹⁰, prin ductul literelor și prezentarea titlaturei Voevodului, trădează o cunoaștere a practicei cancelariilor occidentale, de aceea îl considerăm printre diecii pricepuți în latinește. Aceasta ar fi și o explicație a faptului că Radu logofătul Gheorghevici, cum îi place să se numească uneori, apare scriitorul numai a citorva acte interne.

Ținem să accentuăm asupra faptului că în cei trei ani de domnie ai lui Antonie Vodă și în numărul destul de mare de documente interne, numai două⁹¹ sînt redactate în întregime în limba slavă veche, celelalte nu mai păstrează din practica de cancelarie slavă decît titlatura Domnului și stereotipa încheiere. De bună seamă, însă, că toți grămăticii divanului știau să facă redacțiunea unei hotărîri domnești în aceea slavă a documentelor noastre, întreșesută de cuvinte românești.

RÉSUMÉ

En partant du fait que la connaissance des boyards qui ont soutenu le règne du prince valaque Antonie de Popești (1669—1672) — règne durant lequel les luttes entre les deux partis des boyards de la féodalité, les Cantacuzènes et les Balcano, ont pris un aspect plus aigu — peut conduire à des conclusions mieux fondées sur l'origine et l'évolution des combats acerbes pour le pouvoir entre ces deux partis féodaux de la seconde moitié du XVIIe siècle, l'auteur présente, dans l'ordre hiérarchique du divan, les grands dignitaires du règne du prince Antonie.

⁸⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Hurez, pach. XV/3.

⁸⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XXVII/2.

⁸⁷ Ibidem, fond Mănăstirea Bradu, pach. VI/9. Aici își zice „stolnic”. Într-un hrisov din aprilie 1665, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cotmeana, pach. III/3) iscălește „Radu logofăt Gheorghevici”.

⁸⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România ms. 2756, f. 22v.

⁸⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia București, pach. XVIII/5, netrebnice. Din acest mare număr de grămălici din domnia lui Antonie Vodă, Ghibănescu (*Divanurile...* în „Arhiva din Iași”, XXVIII, 1921, p. 185; XXIX, 1922, p. 34—35) nu cunoaște decît doi: în 1669 pe Dumitrașco logofăt și în 1671 pe același Dumitrașco și pe Mihai diac. Pentru 1670 nici unul.

⁹⁰ Orig. la Muzeul Brukenthal — Sibiu. Cf. I. Pușcariu, *În orele libere*, p. 27—33; N. Iorga, *Socotelile Sibiului*, p. 289 nota.

⁹¹ Cel de-al doilea, din 13—23 aprilie 1670, adresat Mănăstirii Dealu, este scris de cunoscutul Goran Stanciovici Olănescu logofătul (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Dealu, pach. XXII/20).

DESPRE CODICOLOGIE *

DAMIAN P. BOGDAN

INCEPUTURILE ȘI DEZVOLTAREA CODICOLOGIEI

Interesul lumii moderne pentru evul mediu privind creațiile sale, manifestate prin gândire, artă, literatură, tehnică și instituții a făcut să crească foarte mult numărul lectorilor de texte medievale iar de aici generarea stringentei nevoi de cataloage și ghiduri îngăduind a extrage din manuscrisele în formă de carte toate știrile dorite ¹.

Astfel au apărut primele instrumente de lucru ale codicologiei datorite benedictinilor epocii clasice printre care un loc deosebit îl ocupă Bernard de Montfaucon (1655—1741)², creatorul științei paleografice. În lucrarea *Palaeographia graeca* ³ (Paris, 1708) el publică un repertoriu al bibliotecilor din vremea sa care conțineau mss grecești indicând totodată numărul și proveniența manuscriselor (p. XV—XXIX). În secolul al XIX-lea cercetările codicologice duse în cadrul paleografiei iau o mai mare dezvoltare. Pentru a ne opri numai la câteva exemple precizăm că în anul 1834 se creează în Rusia, Comisia arheografică — *Arheografičeskaja Komissija* — cu scopul de a depista, inventaria, cataloga și publica izvoare istorice și mai ales manuscrise codexuri. Cele aproape patruzeci de volume ale cunoscutei colecții *Polnoe sobranie russkikh letopisej* cuprinde în introducerea fiecărui volum descrierea a sute și sute de cărți manuscrise. Din anul 1849 începe să apară la Paris, *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, din care, pînă în 1931, apăruseră optzeci și cinci de volume. În anul 1861 arheologul Alexandru Odobescu publică catalogul unora dintre codexurile și tipăriturile ce se găseau în mănăstirea vilceană Bistrița ⁴. Opt ani mai târziu, ia ființă la Londra *Historical Manuscripts Commission* care a cercetat 400 de colecții de mss și a publicat 81 serii de rapoarte sub forma a câteva sute de volume cu descrierea res-

* Rîndurile ce urmează formează continuarea și sfîrșitul studiului publicat sub titlul: *Despre Codicologie*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1966, p. 63—90.

¹ François Masai, *Paleographie et codicologie*, p. 279.

² Vezi A. Dain, *Les manuscrits*, p. 71.

³ Titlul complet al lucrării este următorul: *Palaeographia Graeca sive de ortu et progressu literarum*, opera et studio Domni Bernardi Montfaucon, Sacerdotis Benedictini e Congregatione Sancti Mauri.

⁴ Vezi despre cataloagele românești de mss publicate în sec. al XIX-lea temeinica lucrare a lui N. Georgescu — Tistu, *Bibliografia literară română*, Academia Română, „Studii și cercetări”, XVIII, București, 1932, p. 117—124.

pectivă a izvoarelor specificate⁵. Secolul nostru aduce o extindere impresionantă a cercetărilor codicologice exprimate mai întâi prin faptul că știința codicologiei se definește ca unul dintre cele mai importante capitole ale paleografiei, se conturează ca disciplină științifică, pentru ca în cele din urmă devenind o știință independentă să se desprindă din paleografie și să capete o denumire proprie. Urmează apoi încadrarea codicologiei ca obiect de studii în unele institute sau centre naționale de cercetare științifică din diferite țări, ori se instituie chiar comisii care au drept preocupare studiul acestei științe. Codicologia ajunge să constituie tema discuțiilor unor congrese internaționale. Apar noi instrumente de lucru și studii care nu rareori au un caracter exhaustiv, se întocmesc bibliografiile codicologice.

CODICOLOGIA CA ȘTIINȚĂ APARTE

Meritul de a pune în evidență deosebirea cuvenită dintre paleografie și codicologie și a o contura ca disciplină științifică dându-i numele de *Handschriftenkunde*⁶ aparține cunoscutului paleograf și pedagog german Ludvig Traube (1861—1907) printre discipolii săi fiind între alții paleograful Paul Lehmann, urmașul lui la catedră, E. A. Lowe profesor la Universitatea din Oxford, L. Schiaparelli profesor la Universitatea din Roma și V. Novak, profesor la Universitatea din Belgrad. Astfel, în vol. I intitulat *Zur Paläographie und Handschriftenkunde*⁷ apărut în 1909 din lucrarea sa postumă: *Vorlesungen und Abhandlungen* sînt exprimate cele arătate mai sus. Deși lucrările lui Traube și ale școlii sale au adîncit obiectul propriu al codicologiei — denumind-o încă în primul deceniu al secolului nostru *Handschriftenkunde* totuși alți învățați germani nu au împărtășit noul punct de vedere științific. V. Gardthausen, de exemplu, în introducerea la lucrarea sa monumentală și clasică *Griechische Paläographie* (Leipzig, 1911—1913, I, p. 1—3) folosește tot termenul *Paläographie* deși introducerea citată suferă în chip vădit de absența noțiunii *Handschriftenkunde*⁸. Însă chiar și după

⁵ Vezi Adalbert Hortschansky, *Bibliographie des Bibliotheks und Buchwesens* în „Beihft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen“, XIX, 1950, p. 45; XXXIV, 1908, p. 73; XXXVII, 1910, p. 72 și A. Merzon, *Organizacionnye formy istoričeskoj nauki v Anglij*, în „Voprosy istorij“, 1963, nr. 3, p. 206.

⁶ Remarcăm aici faptul că pentru unele noțiuni științifice germană pe lângă că și-a creat denumiri proprii a păstrat și noțiunile universale, de exemplu *Handschriftenkunde* și *Paläographie*, care în secolul trecut constituie identități — unii învățați folosind numai *Handschriftkunde* în loc de *Paläographie* — ca și *Papyrkunde* alături de *Papyrologie* (Vezi de exemplu: „Centralblatt für Bibliothekswesen“, IV, 1887, p. 163, nota 1 și August H. Hoffman, *Handschriftenkunde für Deutschland*, Același sens avea pe atunci *Handschriftenkunde* și în știința olandeză (zevi de pildă: S. G. de Vries, *Middleleeuwsche Handschriftenkunde*. Rede bij de aanvaarding van het buitengewoon hoogleeraarsambt aan de Rijks — Universiteit Leiden.... Leiden, 1909, 32 p., apud Adalbert Hortschansky, op. cit. loc. cit., XXXVII, 1910, p. 72).

⁷ Volumul citat mai sus a apărut la München fiind redactat de P. Lehmann. Vezi despre *Handschriftenkunde* al lui Traube și studiul său *Zur Paläographie und Handschriftenkunde*, A. Dain, *Les manuscrits*, p. 71, cit și François Masai, *La paléographie greco-latine, ses tâches, ses méthodes* în „Scriptorium“ X, 1956, p. 290.

⁸ Vezi François Masai, op. cit., p. 290.

aparitia — în 1929 a *Introducerii în Handschriftenkunde* a lui Karl Löffler⁹ tot mai apare uneori în știința germană semnul egalității dintre *Handschriftenkunde* și *Paläographie*¹⁰. Poate așa se explică și faptul că paleograful italian Giulio Battelli în *Lezioni di paleografia* ediția a III-a din 1949, tratează capitole întregi din codicologie în cuprinsul paleografiei¹¹. Și aceasta în opoziție cu realitatea evidentă căci codicologia se desprinsese din paleografie încă de prin anul 1941 fapt precizat de A. Dain¹². De altfel, încă în 1940 învățatul olandez B. Groninger socotea că paleografia și codicologia au dreptul la o existență proprie, independentă¹³. Cea de a doua țară a cărei învățați încep să studieze temeinic codicologia ca un obiect propriu o constituie Franța.

Astfel, savantul Charles Samaran, la cursurile pe care acum câteva decenii le-a predat la *L'Ecole des Hautes Études* prezenta codicologia ca o știință independentă dându-i totodată și denumirea de codicologie¹⁴. Urmează apoi lucrarea lui A. Dain, *Les manuscrits*, în care capitolul închinat special codicologiei nu este cuprins decât în cadrul paginilor 71—86. Totuși datele codicologice ale lui A. Dain, coroborate cu cele ale lui G. Battelli sînt prețioase formînd la un loc un tratat întru totul complet de codicologie¹⁵.

DENUMIRILE ȘTIINȚEI CODICOLOGICE

Odată cu apariția revistei internaționale de codicologie — *Scriptorium* — în anul 1947, cu sediul la Bruxelles, codicologia capătă un nou impuls. Termenul francez — codicologie — se impune fiind folosit de specialiști francezi și belgieni, de cei din Anglia¹⁶, Cehoslovacia¹⁷,

⁹ Karl Löffler, *Einführung in die Handschriftenkunde*, Leipzig 1929, in-8, XII + 214 p. Merită prețuire și ceea ce K. Löffler dimpreună cu P. Ruf (în acest sens a se corecta și cele scrise de noi în „Revista Arhivelor”, 1, 1966, p. 67, nota 27) în *Allgemeine Handschriftenkunde* din *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, Weisbaden 1952, p. 106—162. Relevăm aici și Wilhelm Weinberg, *Bericht über Paläographie und Handschriftenkunde* (1962—1930) în „Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft”, Leipzig, 1932, Bb. 236, p. 85—113.

¹⁰ Vezi de exemplu: *Des Kluge Alphabet*, vierter Band, Berlin, 1937, p. 277, sub *Handschriftenkunde*.

¹¹ Vezi François Masai, *op. cit.*, p. 292.

¹² A. Dain, *Introduction à la paleographie*, in *L'Histoire et ses méthodes*, p. 530.

¹³ B. A. van Groninger, *Short Manual of Greek Palaeography*, Leiden, 1940, apud François Masai, *op. cit.*, p. 291. Același lucru îl va susține aproape un deceniu și jumătate mai tirziu și învățatul englez Ruth J. Dean, *The Science and Art of Palaeography* („Literature and Science. Proceedings of the Sixth Triennial Congress”) Oxford, 1954. International Federation for Modern Languages and Literatures, Oxford, 1955, p. 19—27) apud François Masai, *op. cit.*, p. 291.

¹⁴ Gilbert Ouy, *Les bibliothèques*, în „L'Histoire et ses méthodes”, p. 1088.

¹⁵ François Masai, *op. cit.*, p. 291.

¹⁶ Vezi de exemplu Douglas G. G. Young, *A codicological Inventory of Theognis manuscripts*, apud „Scriptorium”, VII, 1953, p. 3—36.

¹⁷ Cel d'ntii folosește termenul paleograful Vaclav Vojtisek, *O kodikologii in Vědecko — theoreticky sbornik knikovna*, praga 5/n. V, and Pavel Spunar, *Kodikologie a paleografie* în „Listy filologické”, IX, 1 (LXXXIV), 1961, p. 244, nota 2.

U.R.S.S.¹⁸, din România¹⁹ și chiar învățații germani îl folosesc²⁰ alături de cel mai vechi termen creat de limba germană adică *Handschriftenkunde*. În același sens ca în știința germană *codicologie* este folosit și de învățați olandezi²¹. Se insistă chiar asupra faptului că termenul *codicologie* echivalent germanului *Handschriftenkunde* are avantajul asupra acestuia din urmă în sensul că nu pune accentul pe caracterul cu totul accidental pe text scris la mână — cum face denumirea germană — caracter pe care cartea antică îl împărtășește cu un izvor scris din orice epocă, pe când, termenul *codicologie* pune toată greutatea pe natura cărții, pe codex. Și acest avantaj este prezentat de specialistul belgian F. Masai²². Însă există și un al treilea termen care designă noțiunea de *codicologie*. Astfel paleografi consacrați ca belgienii F. Masai, L. M. Delaissé și M. Wittek, sau francezii M.-Th. Vernet, Jean Irigoin și G. Ouy denumesc *codicologia* *arheologia cărții ms.* sau *arheologia cărții medievale*²³, pe temeiul că orice ms medieval, fie el cu file scrise cu aur, cu legătură de mare preț sau cel mai modest lucrat constituie un obiect arheologic²⁴. Însă F. Masai, merge și mai departe susținând că știința *codicologiei* face parte nu dintre științele zise auxiliare ale istoriei ci din rîndul științelor arheologice²⁵. Este totuși de subliniat faptul că atât F. Masai, cît și Delaissé, Wittek ca și Ouy folosesc deopotrivă și termenul de *codicologie*.

¹⁸ Vezi Z. V. Udalcova, XI *meždunarodnyj kongress vizantinistov v Mjunhene*, în „Vizantijskij Vremennik“, XV, 1959, p. 399.

¹⁹ Primul folosește termenul Sigismund Jakó *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, în „Revista Arhivelor“ nr. 1, 1965, p. 25.

²⁰ Vezi de pildă nota bibliografică a lui Oskar Tyszkowski la Willem de Vreese, *Over handschriften en kandschriftenkunde*, Tien codicologische studien, 1962, în „Zentralblatt für Bibliothekswesen“, an. 78, 1964, nr. 2, p. 110—111.

²¹ Vezi de exemplu lucrarea W. de Vreese din nota 20 de mai sus.

²² François Masai, *op. cit.*, p. 290.

²³ Vezi: François Masai, *Paléographie et codicologie*, „Scriptorium“, IV, 1950, p. 290—292; L. M. Delaissé, *Édition et codicologie*, „Scriptorium“ VII, 1953, p. 125—131; idem, *Le manuscrit autographe de Thomas à Kempis et l'imitation de Jésus Christ*, publications de „Scriptorium“. II, 1956; Martin Wittek, *Manuscripts et codicologie*, „Scriptorium“, VII, 1953, p. 274—297; M. Th. Vernet, *Les publications françaises relatives aux manuscrits, 1939—1940 et 1946—1950*, „Scriptorium“, XI, 1955, p. 113—119; Jean Irigoin, *Pour une étude des centres de copie byzantins*, „Scriptorium“, XII, 1958, p. 208—227, și Gilbert Ouy, *Les bibliothèques in „l'Histoire et ses méthodes“*, p. 1087—1090. Precizăm aici că Jean Irigoin în *op. cit.*, p. 210, vorbește și de *codicologie horizontală* sub care înțelege ancheta de tip orizontal adică cercetarea pentru o perioadă determinată a unui număr cît mai mare posibil de mss acesta spre a lămuri de pildă centrele în care se copiau texte bizantine. Același specialist folosește și termenul de *codicologie verticală* — anchetă de tip vertical, pe care o utilizează filologii cînd studiază, în vederea unei ediții, toate mss aceluiasi autor eșalonate pe cinci sau șase secole. Denumirea *codicologie orizontală* e folosită și de Charles Astruc — cercetător din cadrul Bibliotecii Naționale din Paris — termenul însemnînd transeiterare, reconstituirea mss pierdute, etc. (vezi „Scriptorium“, XIII, 1959, p. 140). Examen arheologic = *codicologie* și la Hubert Silvestre, vezi „Scriptorium“, XII, 1958, p. 313.

²⁴ Gilbert Ouy, *op. cit.*, p. 1087.

²⁵ François Masai, *op. cit.*, p. 292, însă în studiul său din „Scriptorium“, X, 1956, p. 281—302, nu insistă asupra celor scrise în 1950.

ORGANE ȘTIINȚIFICE CU PREOCUPĂRI CODICOLOGICE

Avîntul luat de codicologie a dus la crearea de instituții în cuprinsul cărora știința respectivă se află pe primul plan al cercetărilor. În 1927 se constituie în Belgia Fondul Național de cercetare științifică — *Fonds National de la Recherche Scientifique* (F.N.R.S.) care în 1954 publică *Vingt septième Rapport annuel 1953—1954*²⁶. Acest centru de cercetare științifică avea printre preocupările sale și studiul codicologiei. Zece ani mai târziu se înființează în Franța — cu sediul la Paris — *Institut de Recherche et d'Histoire des textes* (I.R.H.T.), încadrat în *Centre national de la Recherche scientifique* (C.N.R.S.), care se ocupă de tradiția manuscrisă a textelor din antichitatea clasică și creștină cit și din evul mediu, a textelor arabe și ebraice pînă pe la 1500. Astfel Institutul este constituit din: A. *Secție latină* (clasică și medievală) avînd ca obiect repertorierea literaturii latine a evului mediu, întocmirea de repertorii speciale pe categorii de opere determinate — statute sinodale, culegeri de incipit și explicit etc.); B. *Secția romană* — care se ocupă cu redactarea repertoriului bibliografic al textelor literare scrise în franceza veche și provensală, repertorierea sumară a tuturor mss conținînd texte literare în aceleași limbi; C. *Secția greacă* — are drept scop repertorierea bibliotecilor și a cataloagelor tipărite de mss grecești, inventarierea mss grecești, disparate, fișarea numelor copiștilor, a autorilor însemnărilor, a posesorilor de mss etc.; D. *Secția orientală* — repertoriază cataloagele și inventarele de mss tipărite și studiază mss arabe și ebraice; E. *Secția de documentare asupra mss evului mediu* — are ca obiect întocmirea de fișe și repertorii privind istoria manuscrisului începînd cu plecarea din mîna copistului, circulația, fixarea în biblioteci și în diferite colecții publice și private; F. *Secția de diplomatică* — se ocupă cu studierea cartulariilor Franței vechi și analizează pe fișe a tuturor actelor anterioare anului 1500; G. *Secția de umaniști* — repertoriază umaniștii francezi și străini pînă în secolul al XVII-lea și întocmește culegeri de specimene grafice provenind de la umaniști; H. *Subsecția de heraldică* — studiază mss de pînă la 1600 pictate cu arme ale primului lor proprietar și întocmește repertoriul devizelor heraldice și al *libri amicorum* și I. *Secția biblică și masoretică* — cu sediul la Strasburg. Pe lîngă I.R.H.T. funcționează o bibliotecă uzuală și o filmotecă destinată a conserva microfilmele celor mai bune manuscrise pentru fiecare text, asigurînd astfel atît ocrotirea mss cît și o foarte largă difuzare a lor — în 1965 existau aproape 25 000 mss din care jumătate reproduce integral. Activitatea Institutului este prezentată începînd cu anul 1958 printr-un *Buletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des textes*²⁷.

În anul 1959 Matenadaran-ul din R. S. S. Armenia devine Institut de cercetare științifică a manuscriselor vechi — *Naučno — issledovatel'skij Institut drevnih rukopisej* — pendinte de Consiliul de Miniștri al R. S. S. Armenia. Institutul posedă peste 14 000 de mss armenie — 4 000 fiind fragmentare — aproape 1 000 de mss, între altele în limbile

²⁶ Vezi „Scriptorium“, XI, 1957, p. 175—176.

²⁷ Vezi *Vingt-cinq ans de recherche historique en France (1940—1965)*, I. Paris, 1965, p. 124—125.

persană, arabă, georgiană, ebraică veche, greacă, latină, etiopiană, siriană, indiană, turcă, azerbaidjană și slavă. Institutul Matenadaran are 3 sectoare între care al doilea de bibliografie iar al treilea de studiere și publicare a textelor. Posedă, de asemenea, un laborator foto pentru microfilmarea mss și publică un Buletin intitulat *Vestnik Matenadara* — din care pînă în 1960 au apărut patru volume²⁸.

Dacă în unele țări s-au creat institute în cadrul cărora se duc numai cercetări codicologice cum este I.R.H.T. din Paris sau se întreprind și studii de codicologie ca în Matenadaran, în alte țări s-au înstituit comisii care au ca obiect întocmirea și publicarea inventarelor de mss cum ființa încă la începutul secolului al XX-lea *Deutsche Kommission über die Inventarisierung der literarischen deutschen Handschriften* de pe lângă Academia germană de științe²⁹, iar altele se preocupă și de catalogarea sumară a mss, cum este de exemplu *Komissija po istorij filologičeskoj nauki*³⁰ pendinte de Academia de științe a U.R.S.S. ori au drept scop numai catalogarea mss cum este de pildă *Komise pro soûpis rukopisû* (Comisia pentru catalogarea mss), de pe lângă Academia cehoslovacă de științe.

Avîntul pe care îl ia codicologia se manifestă și prin faptul că ea face parte din tematica unor congrese internaționale. De exemplu, la cel de la XI-lea Congres internațional de bizantinologie ținut la München între 15 și 20 septembrie 1958, savantul francez A. Dain și-a închinat comunicarea problemei codicologiei grecești. Autorul expunerii a înfățișat rezultatele cercetărilor din anii precedenți congresului, a indicat problemele ce urmează a fi abordate, a căror rezolvare va ajuta la dezvoltarea mai departe a acestei ramuri de știință. A. Dain a pus și problema creării unor institute de codicologie, înfățișînd în acest sens și munca ce se ducea la I.R.H.T. din Paris. Coraportori la comunicarea lui A. Dain au fost C. Giannelli din Italia și H. Hunger din Austria. Cel dintîi a prezentat o serie de date noi privind mai ales colecțiile italiene și franceze de mss, al doilea a făcut unele propuneri referitoare la programarea și organizarea cercetărilor codicologice mai ales în domeniul catalogării mss bizantine³¹.

INSTRUMENTELE DE LUCRU ALE CODICOLOGIEI

Drept urmare a discuțiilor purtate în domeniul codicologiei cel de al XI-lea Congres internațional de bizantinologie a recomandat retipărirea acelor cataloage de biblioteci cu mss grecești, mss care n-au depășit stadiul inventarelor³². După ce recomandarea congresului res-

²⁸ Vezi *Arheografičeskij ežegodnik za 1960 god*, Moscova, 1962, p. 371—372 și G. V. Abgarjan, Matenadaran, Erevan, 1962, p. 14—16.

²⁹ Vezi de ex. Adalbert Hortschansky, *op. cit.*, în XXIV 1908, XXXVII, 1909 și XXIX, 1911, din „Beiheft zum Zentrablatt für Bibliothekswesen“, respectiv, p. 72, 77 și 64.

³⁰ Sub îngrijirea acestei comisii se redactează *Spravočnik ukazatel' pečatnyk opisani slavjano — russkih rukopisej*.

³¹ Vezi Z. V. Udalcova, *X meždunarodnyj kongress vizantinistov v Mjun-hene*, în „Vizantijskij Vremennik“, XVI, 1959, p. 399—400.

³² Vezi *Akten des XI Internationalen Byzantinisten-Kongresse*, München, 1960, p. XLVI.

pectiv nu s-a materializat savantul german Johannes Irmscher — profesor la Universitatea „Humboldt“ din Berlin și director al Institutului de studii a antichității greco-romane, pendinte de Academia germană de științe din Berlin — a trecut la organizarea unui comitet internațional sub președinția lui A. Dain, care să realizeze retipărirea cataloagelor specificate. În același timp un colectiv de cercetători din cadrul institutului condus de J. Irmscher a trecut la munca de redactare, noul catalog neoprindeu-se la simpla reproducere prin offset a textului original, ci textul va fi completat astfel că noua ediție a catalogului va reflecta starea actuală a fondurilor de mss grecești ale bibliotecilor³³.

Printre publicațiile specialiștilor sovietici remarcăm în ordine cronologică repertoriul care cuprinde achizițiile de mss în sec. XVIII—XX, de către Biblioteca Academiei de științe a U.R.S.S., între autorii lucrării fiind E. Granstem specialistă în domeniul paleografiei grecești, competentă și în cel al paleografiilor slave (mai exact a textelor paleografice slave scrise în alfabet glagolitic și chirilic) și M. Kukuškina — cunoscută prin studiile temeinice în domeniul filigranologiei³⁴. În același compartiment se evidențiază repertoriul colecțiilor mss — cu numeroase mss românești și imprimate din Muzeul istoric aflat în Moscova³⁵ publicat de M. Șčepkina și T. Protas'eva specialiste în domeniul paleografiilor slave. Unele scăpări ale acestui repertoriu nu scad bogăția și noutatea informației, claritatea și conciziunea expunerii³⁶. Meritoriu este și repertoriul manuscriselor însumând cronici, lucrare datorită lui M. N. Tihomirov³⁷.

În domeniul cataloagelor ne interesează cel publicat de A. Jacimirski în anul 1905 și anume al mss slave aflate în bibliotecile românești³⁸. Despre această lucrare s-au scris lucrări pozitive dar și mai multe negative. La rîndul său autorul prezentului articol a relevat atît

³³ J. Irmscher, *Razvitie vizantinovedenija v Germanskoj Demokratičeskoj Respublike za poslednee pjatiletie*, în „Vizantijskij Vremennik“ XXIII, 1963, p. 230. Vezi în acest sens și comunicarea lui J. Irmscher, *Die „Catalogi codicum Graecorum lucis ope reimpressi“* de la Congresul de bizantinologie ținut la Oxford în sep. 1966.

³⁴ M.N. Murzanova, E. I. Bobrova și V. A. Petrov, *Istoričeskij očerk i obzor fondov rukopnogo otdela Biblioteki Akademij SSSR, Vypusk I—XVIII vek*, Moscova—Leningrad, 1956; A. I. Kopanev, V. A. Petrov, M. N. Murzanova, V. F. Pokrovskaja, E. I. Bobrova, E. E. Granstem și M. V. Kukuškina, *Istoričeskij očerk i obzor fondov rukopnogo otdela Biblioteki Akademij nauk SSSR. Sypusk II—XIX—XX veka*, Moscova—Leningrad 1958.

³⁵ M. V. Șčepkina și T. N. Protas'eva, *Sokrovišča drevnej pis' mennosti i staroj pečati. Obzor rukopisej slavjanskij, grečeskij a takže kring staroj pečati Gosudarstvennogo Istoričeskogo Muzeja*. „Trudy Gosudarstvennogo Istoričeskogo Muzeja. Pamjatniki kul' tury“ XXX, Moscova, 1958.

³⁶ Vezi Damian P. Bogdan, recenzie în „Analele româno-sovietice“ seria istorie, XIII, 1959, nr. 3 (27), p. 172—176.

³⁷ M. N. Tihomirov, *Kratkie zametki o letopisnyh proizvedenij v rukopisnyh sobranijah Moskvu*, Moscova, 1962. Acest repertoriu ne privește direct prin datele referitoare la cneazul Dimitrie nepotul lui Ștefan cel Mare (vezi p. 20, 35—36, 78, 90, 97 și 114).

³⁸ A. I. Jacimirskij, *Slavjanskija i russkja rukopisi rumynskih bibliotek*, „Sbornik Otdelenja russkogo jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademij nauk“, tom. 79, S. Peterburg, 1905.

părțile pozitive cit și pe cele negative dând și explicația lipsurilor³⁹. La partea pozitivă a lucrării adăugăm acum și faptul că Jacimirski este cel dintâi catalograf care indică filigrane din mss românești scrise în limba slavă. În aceeași ordine de idei cităm catalogul mss slave lucrate pe pergament — între care și zece mss românești scrise în limba slavă — aflate în Biblioteca „Saltykov Șchedrin“ din Leningrad⁴⁰. Catalogul este în ansamblu o lucrare valoroasă dar prezintă unele scăpări în ceea ce privește mss noastre. Aceeași specialistă întocmește și publică⁴¹ catalogul mss grecești aflate în instituțiile de cultură din Leningrad⁴². Colectivul Secției manuscriselor din Biblioteca Academiei de Științe a U.R.S.S. se străduiește să tipărească catalogul mss secției sale în patru volume penultimul în ediția a 2-a constituind un progres față de volumele anterioare întrucât în el apare specificarea și identificarea filigranelor⁴³ după repertoriile Lihačev și Briquet. Prin îngrijirea lui I. M. Kudzjavcev apare catalogul întocmit de J. Șcapov al colecției de mss Lukaševič aflate în fondul de mss al Bibliotecii „V. I. Lenin“ din Moscova între care se află și mss românești⁴⁴. Cu unele lipsuri în ceea ce privește mss românești, lucrarea lui Șcapov este remarcabilă prin metodică, amănunțimea competență și conștiinciozitatea descrierii⁴⁵. Apar și descrieri de mss orientale⁴⁶. Se publică, de asemenea, bibliografii ale cataloagelor de mss ultima lucrare temeinică în acest sens fiind din 1963 și în care e vorba de liste, inventare și cataloage de mss „slavo-ruse“⁴⁷. Titlul însă nu corespunde conținutului căci apare bibliografierea și a mss slave vechi, bieloruse, ucrainene, bulgare, slavone,

³⁹ Damian P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești*, extras din „Relații româno-ruse în trecut“, București, 1957, Academia R.P.R., p. 10 și 11 cu notele 56—63.

⁴⁰ E. E. Granstem, *Opisanie russkikh i slavjanskikh pergamennykh rukopisej* (Gosudarstvennaya... Publīčnaja Biblioteka im. M. E. Saltykova—Șchedrina, Trudy Otdela rukopisej, Leningrad, 1953).

⁴¹ Vezi recenzia lui Damian P. Bogdan, în „Romanoslavica“ III, 1958, p. 286—289.

⁴² E. E. Granstem, *Katalog grečeskikh rukopisej leningradskikh harnilišč*, I, în „Vizantiskij Vremennik“, XVI, 1960, p. 216—243, s-a publicat patru fascicule, ultima în același loc, XXIII, 1963, p. 156—204.

⁴³ Vezi V. F. Pokrovskaja, A. I. Kopanec, M. Kukuškina și M. N. Munzajeva, *Opisanie rukopisnogo otdela Biblioteki Akademij nauk SSSR*. (Academia nauk SSSR, Biblioteka), 3, 1, ed. a 2-a, Moscova-Leningrad, 1959.

⁴⁴ J. N. Șcapov, *Sobranie J. J. Lukaševiča i N. A. Markevič. Opisanie*, (Ministerstvo Kul'tury RSFSR Gosudarstvennaja... Biblioteka SSSR, im. V. I. Lenina. Otdel rukopisej, Moscova, 1959).

⁴⁵ Vezi recenzia lui Damian P. Bogdan, în „Analele româno-sovietice“, Seria istorie, XV, 1961, nr. 3, p. 116—119.

⁴⁶ Vezi S. I. Baevskij, *Opisanie persidskikh, i tadžidskikh rukopisej Instituta narodov Azij*, (Akademia nauk SSSR, Institut narodov Azij), 4 Moscova, 1962; cele 11 vol. — fiecare a 40 coli de tipar ale catalogului mss georgiene publicate de Matenadaran pînă în 1962; M. I. Vorob'eva, Desjatkovskaja ș.a., *Opisanie kitajskikh rukopisej Dun'huanskogo fonda Instituta narodov Azij* (de aceeași instituție ca și catalogul lui Baevskij) I, Moscova, 1963 și N. V. Pigulevskaja, *Katalog strijskikh rukopisej Leningrada*, în „Palestinskij sbornik“, 6 (69), p. 1—213.

⁴⁷ Vezi N. F. Bel'čikovskij, J. K. Begunov și N. P. Roždestvenskij, *Spravočnik ukazatel' pecatinykh opisanij slavjano-russkikh rukopisej* (Akademia nauk SSSR, Komissija po istorij filologičeskoj nauki), Moscova-Leningrad, 1963.

sirbești și romano-slave. Mai mult: autorii lucrării înțeleg prin mss orice izvor scris — cartea ms, document și inscripție⁴⁸.

În Bulgaria remarcăm întâi repertoriul lui Miletič și Agura privind cărțile mss din România, apoi cataloagele mss slave publicate de Conev, Stojanov și Kodov⁴⁹ — cuprinzând mss românești. Cataloagele lui Conev se remarcă și prin faptul că uneori se indică filigranele iar alteori acestea se identifică după repertoriul lui Briquet — dar identificarea este foarte sporadică. Ceva mai mult în privința filigranelor are catalogul Stojanov-Kodov — unde identificarea se face nu numai după Briquet ci și după lucrările lui N. Lihačev, Klepikov și V. Nikolaev, se specifică apoi și cazuri când hîrtia mss nu are filigrane ci numai contramărci. În privința filigranelor nu însă există consecvență întâi că nu se indică toate filigranele unui ms⁵⁰, după cum foarte multe filigrane nu se identifică după lucrările citate⁵¹. Apoi în șirul descrierilor s-au omis mss 1024 și 1082.

În Polonia distingem inventarul mss Bibliotecii Iagelonice, catalogul mss Bibliotecii Universității din Warszovia, tomul 5,1 din catalogul mss orientale aflate în instituțiile de cultură ale Poloniei și *Colecțiile de mss din Polonia medievală*⁵².

În Cehoslovacia socotim meritoriu în primul rînd catalogul mss slave întocmit de Vačica și Vajs — în care sînt descrise și șase mss românești⁵³ însă nu se indică filigranele, iar titlul mss slave vechi, nu este corespunzător. Nu lipsesc însă și alte lucrări de acest gen⁵⁴.

⁴⁸ Vezi *op. cit.*, nr. 747, 1047, 1238, 1566, 2193, 2194, 2453, 2506, 2510, 2512, 2517, 2520, 2524 și altele.

⁴⁹ L. Miletič și D. Agura, *Beležki ot edno noučno pātuwanie v România*, în „Sbornik za narodni umotvorenja, nauka i knižnina“, IX, 1893, p. 169—205; Prof. B. Conev, *Opis na rākopisite i staropečatnīte knigi na Narodnata biblioteka v Sofija*, I, Sofia, 1910 și II, Sofia 1921; idem, *Slavijanski rākopisi i staropečatni knigi na Narodnata biblioteka v Plovdiv*, (titlul și în limba franceză), Sofia, 1920; Man'ò Stojanov și Hristo Kodov, *Opis na slavenskīte rākopisi v Sofijskata narodna biblioteka*, (titlul și în limba latină), III, (I și II sînt ale lui Benjo Conev), Sofia, 1964.

⁵⁰ Vezi de pildă mss nr. 1074 și 1084.

⁵¹ Vezi de ex. nr. — 980, 981, 982, 993, 995, 996, 998 — în total la 78 de mss nu se identifică filigranele.

⁵² Vezi A. Jatbrzykowska și J. Zathej *Inventarz rēkopisow Biblioteki Jagiłłoskiej* Nr. 6001—7000, Cz. 2: 6501—7000 (titlul și în limba latină). Cracovia 1963; H. Kozerska și W. Stummer, *Katalog rēkopisow Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, I, (Nr. 1—262) Varșovia, 1963; W. Dembski, *Katalog rēkopisow arabskich* (Zakad Orientalistyki Akad. nauk. Katalog rēkopisow orientalnych ze zbiorów polskich, 5, 1). Varșovia, 1964, și Maria Hornowska și Halnia Zdrutowiecka — Jasiēnka, *Zbiory rekopismierne w Polsce sredncowiecznej*, Varșovia, 1947, în 8, VII + 575 p.

⁵³ J. Vačica și J. Vaja. *Soupis staroslovanských rukopisů Narodního Musea v Praze*, (titlul și în limba latină), Praga, 1957.

⁵⁴ Vezi de ex.: Bartoš František Michálek, *Rupokiy dékantvi karlštejnského* în „Vestník Královské české společnosti nauk“, Třída filosof-histor., Praha, 1945, p. 1—18, M. Boháček și F. Čáda, *Scupis rukopisů slezské studijní knihovny v Opavě* (Catalogus codicum manu scriptorum qui in bibliotheca Institutii Studiorum Silesiacorum Opaviae asservantur), Opava, 1955, în 8°, 127 p.

În Jugoslavia e foarte bine lucrat catalogul mss chirilice ale Academiei din Zagreb — întocmit de învățatul Vladimir Mošin⁵⁵ unde filigranelor li se acordă, cu deplin temei, o deosebită importanță. Există între altele și un catalog al mss arabe, turcești și persane⁵⁶.

În Franța remarcăm, repertoriul principalelor palimpseste latine, descoperite și descifrate în cursul secolului al XIX-lea (1800—1900)⁵⁷, apoi inventarul mss grecești din *British Museum* întocmit de M. Richard⁵⁸. Remarcăm, de asemenea, inventarul a o sută de mss cuprinzând opera împăratului Bizanțului Leon al VI-lea (Filosoful) — repertoriu datorit lui A. Dain cît și repertoriul mss franceze ilustrate din secolele VII—XII⁵⁹.

În 1945 Robert Devreesse publică volumul II din catalogul de mss grecești, aparținînd Bibliotecii Naționale⁶⁰. Remarcăm, de asemenea, catalogul mss în grafie latină — din cele mai vechi timpuri și pînă la 31 decembrie 1500 creat de Charles Samaran și Robert Marichal⁶¹, lucrare care după cum aprecia Comitetul internațional de paleografie, va servi ca model pentru catalogafii din multe țări⁶². O altă lucrare valoroasă este repertoriul scribilor greci ai Renasterii, care completează și corectează lucrările clasice create de Vogel, Gardthausen și Patrinelis⁶³.

⁵⁵ Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske Akademije* I Dio, Opisa rukopisa (Historijski Institut Jugoslavenske Akademije Znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1955 — partea a II-a apărută în 1952 și cuprinde *Reproducert* — 173 planșe.

⁵⁶ Vezi K. Dobrača, *Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Katalog arapskih, turskih i prezijskih rukopisa* (titlul și în limba engleză), I, Sarajevo, 1963.

⁵⁷ Vezi Emile Chatelain, *Les Palimpsestes latins. Revue des principaux palimpsestes latins, trouvés et déchiffrés presque tous entre 1800 et 1900 in „Annuaire de l'École pratique des hautes études. Section des sciences hist. et phil.“*, 1904, p. 5—42.

⁵⁸ Marcel Richard, *Inventaire des manuscrite grecs du British Museum* (Centre National de la Recherche Scientifique, Publications de l'Institut de Recherche et d'Histoire des textes, Paris, 1952. Tot pe atît de temeinică este lucrarea aceluiași, *Répertoire de bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs*: publicată de același Centru și Institut, încă în 1947, Paris, XV + 129 p. Vezi despre acest repertoriu V. Laurent, *Un nouveau repertoire des catalogues de manuscrits grecs. Additions et corrections*, în *Revue d'Etudes Byzantines*, 9 (1951), p. 252—259.

⁵⁹ A. Dain, *Inventaire raisonné des cent manuscrits des „Constitutions tactiques“ de Léon VI le Sage*, în „*Scriptorium*“, I, 1946, p. 33—49 (vezi și nota lui Gregorio Andrés din aceiași revistă, XI (1957), p. 261—263); *Les manuscrits à peintres en France du VII e au XII e siècle*, Paris, Bibliothèque Nationale, 1954, XIII + 138 p. și 37 planșe (recenzia lui F. Masai, în „*Scriptorium*“, X (1956), p. 152).

⁶⁰ Robert Devreesse, *Catalogue de manuscrits grecs* (Bibliothèque Nationale. Département des manuscrits), II, Paris, 1945.

⁶¹ Charles Samaran și Robert Marichal, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, tom. I, în 2 vol. — primul text, al doilea — planșe, Paris, 1959.

⁶² Vezi M., Th. Vernet — Bouczel, *Le repertoire des manuscrits datés*, în „*Scriptorium*“, XV, 1961, p. 285—286.

⁶³ Vezi P. Canart, *Scribes grecs de la Renaissance Additions et corrections aux répertoires de Vogel — Gardthausen et de Patrinelis* în „*Scriptorium*“, XVII, 1963, p. 56—82.

În Belgia distingem cele 13 volume ale catalogului mss Bibliotecii regale a Belgiei apărute pînă în 1948 cît și repertoriul celor mai de seamă mss ale bibliotecii regale a Belgiei⁶⁴. Și tot în aceeași țară remarcăm repertoriul copiștilor belgieni din evul mediu publicat în anul 1929⁶⁵.

În Olanda remarcăm repertoriul mss umanistice ale Italiei și anume al celor necatalogate sau defectuos catalogate⁶⁶.

În Anglia există inventarul mss poetului grec din secolul al VI în e.n. Theognis din Megara⁶⁷, cataloagele publicate de M. R. James, un catalog privind mss din British Museum, altul al mss occidentale ale celebrei Biblioteci Boldeiene din Oxford⁶⁸, întocmit temeinic și publicat de R. Hunt și P. Record⁶⁹ cît și altele⁷⁰.

Tot unui specialist englez i se datorește glosarul termenilor folosiți la descrierea ornamentelor în aceeași bibliotecă⁷¹.

În Italia apare între altele — cu prilejul celui de al V-lea Congres de bizantologie (septembrie 1936) — catalogul amănunțit al marelui expoziții de lucruri bizantine de la Vatican⁷² — între care în pri-

⁶⁴ Vezi *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, tom, I—XIII, Bruxelles, 1901—1948 și *Trésors de la Bibliothèque royale de Belgique*, Bruxelles, 1958 — întocmit cu prilejul expoziției din 1958 a celor mai de seamă mss, tipărituri, stampe, desene, hărți, planuri, monede și medalii ale bibliotecii amintite.

⁶⁵ H. Nelis, *Subsidia palaeographica. I. Copistes belges du moyen âge*, în „*Paginae Bibliographicae*“, 1929, t. 4, p. 1375—1376, 1405—1408, 1430—1432, 1456, 1458, 1460, 1462 și 1464.

⁶⁶ Vezi P. O. Kristeller, *Iter italicum. A finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the Renaissance in Italian or other libraries*, D. I., Italy, Leiden, 1964.

⁶⁷ Vezi G. G. Young Douglas, *A codicological inventory of Theognis manuscripts*, în „*Scriptorium*“, VII, 1953, p. 3—36.

⁶⁸ M. R. James, *A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Eton College*, Cambridge, 1895; idem, *A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Peterhouse*, Cambridge, 1899; idem, *A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Pembroke College*, Cambridge, 1905; idem, *A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Gonville and Caius College*, Cambridge, 1907—1908, 2 vol.; idem, *A descriptive catalogue of the manuscripts of Corpus Christi College Cambridge*, Cambridge, 1909—1912; George F. Warner și Julius P. Gilson, *British Museum Catalogue of Western manuscripts in the Old Royal and Kings Collections*, Londra, 1921.

⁶⁹ *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford*, I: *Historical Introduction and Conspectus of Strelf — marks*, by R. W. Hunt, Oxford, 1953, și II: *Index by P. D. Record*, Oxford, 1953, după recenzia lui L. M. J. Delaissé din „*Scriptorium*“, X, 1956, p. 326—328.

⁷⁰ De ex.: Savage Spencer, *Catalogue of the manuscripts in the library of the Linnean Society of Londra*, Pt. 4, Londra, 1948 sau Fritz Saxl și Hans Meier, *Catalogue of astrological and mythological illuminated manuscripts of the latin Middle Ages, III: Manuscripts in english libraries*, Londra, 1953, 2 vol. în 8°, I: LXXI + 477 p. și II: 65 p. + XCII planșe (vezi recenzia lui Frédéric Lyna în „*Scriptorium*“, X (1956), p. 136—137.

⁷¹ Vezi L. N. Valentine, *Glossary of terms for use in describing ornament in Bodleian Library manuscripts (Bodleian Library)*, Oxford, 1964. Vbkq,q.8Z

⁷² Silvio Mercati, *Catalogo della mostra di manoscritti e documenti bizantini disposta dalla Biblioteca Apostolica Vaticana e dall'Archivio Segreto in occasione del V Congresso internazionale di studi bizantini*, Roma 20—26 settembre 1936, Cetatea Vaticanului 1936.

mul rînd mss — despre care vorbește Nicolae Iorga⁷³, apoi al mss liturgice aparținînd diecezei Pavia⁷⁴, cel al mss grecești (*Vaticani graeci*) din biblioteca Vaticanului cît și catalogul mss celebrei biblioteci din Florența înființată de Laurențiu Magnificul — care îi și poartă numele — lucrarea în trei volume fiind creată de A. M. Bandini, însă cu adăogirile unor specialiști recunoscuți — E. Rostagnio, N. Festa și M. Fondi. Lucrarea a fost pregătită pentru tipar de F. Kudlin⁷⁵.

În Spania se socotesc meritorii cele trei volume ale inventatorului mss Bibliotecii naționale din Madrid⁷⁶ și cel al cataloagelor mss bibliotecii Escorial cît și catalogul de ex. libris ibero-americane⁷⁷. În Austria semnalăm ceea ce ne interesează în chip deosebit și anume inventatorul mss și tipăriturilor vechi aflate în biblioteca lui B. Kopitar⁷⁸ pe care îl remarcă și Ovid Densusianu⁷⁹, inventarul mss grecești, slave, iebraice și orientale cu miniaturi din Biblioteca națională a țării⁸⁰, suplimentul la catalogul mss grecești din aceeași bibliotecă cît și catalogul mss occidentale tot din aceeași bibliotecă — seria nouă⁸¹.

În Elveția notăm catalogul mss medievale ale Bibliotecii centrale din Solothurn⁸².

În Germania indicăm repertoriul mss bizantine cu miniaturi, aflate în bibliotecile Athosului⁸³.

⁷³ Nicolae Iorga, *Congresele de istorie de la Veneția și de la Roma*, extras din Academia Română, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, t. XVIII, București, 1937, p. 5.

⁷⁴ Colombo Luise, *I codici liturgici della diocesi di Pavia. Catalogo paleografico-artistico* (Biblioteca Ambrosiana), Milano, 1947.

⁷⁵ A. M. Bandini, *Catalogo codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae* apud, J. Irmscher, „Vizantjskij Vremennik“ XXIII, 1963, p. 230.

⁷⁶ Apare sub titlul: *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca nacional* (de Madrid), I, II și III, Madrid, 1954 și 1956—1957, după „Scriptorium“, IX, 1955, p. 153 și XIII, 1959, p. 163.

⁷⁷ F. Mateu y Leopis, *Los catalogos de manuscritos de la Biblioteca del Escorial* în „Hispania Sacra“, 3 (1950), p. 223—229; Vindel Francisco, *Ensayo de un catálogo de ex-libris ibero-americanos*, 2 vol., Madrid, 1952; I: XXXVI + 253 și II: XII + 293 p.

⁷⁸ Vezi Verzeichniss der in die Verlassenschaft des Herrn B. Kopitar gehörigen werthvollen Bücher und Handschriften welche den... 1845 Vormittags in den gewöhnlichen Lizitazionsstunden und an den darauf folgenden Tagen, in der Stadt n-o 1100 (Bürger-Spital) öffentlich versteigert werden.

⁷⁹ O(vid) D(ensusianu), *Cărți și manuscrise vechi românești (în biblioteca lui B. Kopitar)*, în „Revista critică literară“, II, 1894), p. 258—259.

⁸⁰ Franz Unterkircher, *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Oesterreichischen Nationalbibliothek*, I, Wien, 1959 (recenzie a lui Ș. Jurić în „Slovo“, Zagreb, 9—10 (1960), p. 211—219 remarcă că din 85 de mss slave, 37 sînt greșite ca titlu și dată în catalogul din 1921 al lui A. J. Jacimirski).

⁸¹ Vezi H. Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Oesterreichischen Nationalbibliothek. Supplementum Graecum*, Viena, 1957; O. Mazal și F. Unterkircher, *Katalog der abendländischen Handschriften der Oesterreichischen Nationalbibliothek*, Ser. nova, 2, 1, Wien, 1963. Pentru prima lucrare să se vadă și recenzia lui Marin Wittek din „Scriptorium“, XIII, 1959, p. 151—153.

⁸² Vezi A. Schönherr, *Die mittelalterlichen Handschriften der Zentralbibliothek Solothurn* (Solothurn: Zentralbibliothek), Solothurn, 1964.

⁸³ Vezi K. Weitzmann, *Aus den Bibliotheken des Athos. Illustrierte Handschriften aus mittel — u. Spätbyzantinischer Zeit*, Hamburg, 1963.

În Suedia a apărut catalogul unei colecții italiene de mss muzicale, aflate în Biblioteca Universității din Uppsala⁸⁴.

În S.U.A. se evidențiază bibliografia listelor, inventarelor și cataloagelor mss slave medievale publicată de D. Djaparidze⁸⁵. Această bibliografie prezintă 664 titluri de lucrări însă atât recenzia învățatului bulgar I. Dujčev cât și cea a specialistului ucrainian D. Jaroslavič arată că pe lângă o serie întreagă de părți pozitive s-au strecurat și lipsuri — s-au omis unele cataloage de mss slave vechi și ucrainiene și nu se indică locul unde se află astăzi unele mss care fac obiectul lucrării⁸⁶.

AVINTUL CERCETĂRIILOR CODICOLOGICE DIN SECOLUL XX

Referitor la dezvoltarea studiilor de codicologie din secolul al XX-lea încă din primii ani știința germană prin Traube și școala sa, prin Löffler se situează pe primul plan. Ceva mai târziu, după apariția lucrării lui Löffler centrul de studii al codicologiei se deplasează în Franța unde Charles Samaran creează termenul *codicologie* și se înființează *Institutul de Cercetare și de Istorie a textelor. Centrul național de arheologie și de istorie a cărții* (Centre nationale d'Archéologie et d'Histoire du Livre⁸⁷) creat în mai 1958 în Belgia și-a înscris în program redactarea și publicarea repertoriului mss de origine belgiană⁸⁷. Prin înființarea la Bruxelles a revistei internaționale pentru studiul manuscriselor — *Scriptorium* — Belgia și Franța ocupă primul loc în cercetarea științei codicologice. Acum apare apreciatul studiu al lui A. Dain care fixează în circulația științifică noțiunea *codicologie* — creată de Charles Samaran. Cercetări temeinice în domeniul acestei științe au loc și în Anglia unde de pildă papirologul britanic C. Roberts se preocupă de natura în sine a codexului într-un studiu socotit fundamental pentru codicologie⁸⁸. Se știe că Romanii înțelegeau prin codex tăblițele de lemn acoperite cu ceară pe care scriau și apoi le legau în formă de *codex*, în opoziție cu *volumen* ce avea forma ruloului — sulului. C. Roberts precizează însă că nu există o relație strictă între forma și materialul de confecționare a cărții grecești antice căci s-au descoperit multe codexuri scrise pe papirus ca și pergamente scrise în formă de sul⁸⁹. La cercetările savantului englez sînt de adăugat considerațiile învățatei olandeze Berthe van Regemorter care arată că săpăturile efectuate la Nimrud (Turcia) în anul 1953 au descoperit tăblițe de ivoriu acoperite cu ceară — scrise și apoi legate în formă de codex, ele datînd din timpul regelui asirian Sargon al II-lea (720—705 în e.n.) — așadar texte

⁸⁴ A. Davidsson, *Catalogue of the Gimo Collection of Italian manuscript music in the University Library of Uppsala*, Acta Bibliothecae, R. Universitatis Upsalensis, 14), Uppsala, 1963.

⁸⁵ David Djaparidze, *Mediaeval Slavic manuscripts, A. Bibliography of printed catalogues*, (The Mediaeval Academy of America. Publication Nr. 64), Cambridge, Massachusetts, 1957.

⁸⁶ Vezi „Izvestija na Instituta za bălgarska literatura“, XI, 1961, Sofia, p. 203—215 și „Naukovo — informacijnij bjuleten' Arhivnogo upravlinnja URSSR“, XVI, 1962, nr. 5 (55), p. 78—79.

⁸⁷ Vezi cele scrise de N. Huyghebaert în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 316.

⁸⁸ Vezi recenzia lui M. Wittek din „Scriptorium“, XII, 1958, p. 153—155.

⁸⁹ C. H. Roberts, *The codex*, în „Proceedings of the British Academy“, XL, 1955, p. 169—204, după recenzia lui M. Wittek, cit. în nota 88.

ale civilizației neohitite. Aceiași învățată precizează că un basorelief asirian tot din epoca respectivă aflat în British Museum arată că doi scribi care înregistrau pe prizonieri unul scria pe rulou, iar al doilea pe codex⁹⁰. Așadar codexurile nu se confecționau numai din pergament, ci și din papyrus sau chiar din tăblițe de lemn, de ivoriu și alt material dur. *Introducerea la studiul manuscriselor grecești* a cunoscutului specialist francez R. Devreese⁹¹ care se ocupă de aproape trei decenii de mss grecești este apreciată astfel „enorma documentare bibliografică a lui Devreese (ocupă o jumătate din lucrare) va furniza în toate domeniile codicologiei grecești informația cea mai sigură și cea mai la zi”⁹². Același caracter are și scurta însă bogată *Introducere* a lui Charles Samaran la catalogul mss în grafie latină⁹³ apărut în colaborare cu Robert Marichal — catalog despre care a fost vorba mai sus. Apreciem că printre studiile temeinice privind manuscrisele se află și cel publicat în 1961 de G. Ouy⁹⁴.

Se pune apoi problema delimitării codicologiei de paleografie și primele cercetări meritoase în acest domeniu aparțin eruditului belgian Masai⁹⁵, la care sînt de asociat și cele nu mai puțin temeinice ale paleografului ceh Spunar⁹⁶. Știința olandeză se afirmă și ea atît prin lucrarea citată a B. van Regemorter cît și prin culegerea de studii publicată postum a lui Willem de Vreese⁹⁷.

Diferite capitole ale codicologiei fac de asemenea obiectul unor preocupări cum este ornamentația în care intră și miniatura.

Astfel la noi se remarcă de exemplu minunata lucrare a lui N. Iorga, *Artele minore în România*⁹⁸, comunicarea lui I. Bianu despre miniaturile și ornamentele policrome ale evangheliarului scris în anul 1429 de vestitul caligraf al Neamțului Gavril fiul lui Paisie Uricul⁹⁹. Acum

⁹⁰ Berthe van Regemorter, *Le codex relié à l'époque néo-hittite* în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 177—181.

⁹¹ Robert Devreese, *Introduction à l'étude des manuscrits grecs*, Paris, 1954, X + 348 p. în 8° mare, după recenzia Gérard Garitte din „Scriptorium“, X, 1956, p. 148—152.

⁹² Vezi recenzia din „Scriptorium“, X, p. 150.

⁹³ Gilbert Ouy, *Les Bibliothèques*, în „L'Histoire et ses methodes“, p. 1118.

⁹⁴ Gilbert Ouy, *op. cit.*, p. 1087—1119.

⁹⁵ François Masai, *Paléographie et codicologie*, în „Scriptorium“, IV, 1950, p. 279—293; idem, *La paléographie greco-latine, ses tâches, ses methodes*, în „Scriptorium“, X, 1956, p. 281—302.

⁹⁶ Pavel Spunar, *Kodikologie a paleografie* în „Listy filologické“, VIII, 2, LXXXIII, 1960, p. 244—248 și IX, 2, LXXXIV, 1962, p. 140—142; idem, *Définition de la paléographie*, în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 108—110.

⁹⁷ Willem de Vreese, *Over handschriften en handschriftenkunde. Tien codicologische studien*. Bijengebracht, ingeleid en toegelicht door P. J. H. Vermeen, Zwolle, 1962, XI + 204 p. + tabl. după nota bibliografică a lui Oskar Tyszkowski din „Zentralblatt für Bibliothekswesen“, an. 78, 1964, nr. 2, p. 110—111.

⁹⁸ N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, Bucarest, 1934, p. 45—53, planșele I—X și fig. 183.

⁹⁹ I. Bianu, *Les miniatures et les ornements polychromes de l'Evangélaire écrit en langues slave et grecque en 1429 dans le monastère de Neamtz en Moldavie par le moine Gabriel*, comunicare ținută la 18 aprilie 1924 la Premier Congrès International d'Études Byzantines, București, 1924

doi ani a apărut și un catalog care privește miniatura și ornamentul mss românești din secolele XIV—XVII¹⁰⁰. Miniatura unui ms rusesc în care însă e vorba și de ornamentația — în stilul Renașterii italiene : a unor mss românești din secolul al XVI-lea constituie obiectul unui studiu semnat de L. Kostjuhina¹⁰¹. Un alt studiu valoros, bogat ilustrat, este acela privind miniatura bulgară din secolul al XIV-lea în studiu fiind cercetate și mss românești din veacul al XVII-lea¹⁰². Învățăutul bulgar I. Dujcev a întocmit o lucrare valoroasă despre miniaturile manuscrisului din Biblioteca Vaticanului care conține versiunea slavă a croniciei lui Constantin Manase lucrare transpusă apoi și în limba engleză¹⁰³. Mss cu miniaturi din Biblioteca lui Matei Corvin constituie obiectul de studiu al unui specialist maghiar, lucrare care apoi a fost tradusă în limba germană¹⁰⁴. Cîțiva învățați iugoslavi publică în 1964 un catalog despre miniaturile unor codexuri și documente din Jugoslavia¹⁰⁵. Studii privind ilustrarea cărții manuscrise apar apoi de pildă în Franța¹⁰⁶, Belgia¹⁰⁷, Luxemburg¹⁰⁸ și S.U.A.¹⁰⁹.

Un capitol codicologic care a rămas mult timp în urmă îl constituie studiul legăturii codexurilor, de aici poate și faptul prezent și în zilele noastre că unii catalografi dau o descriere rapidă și superficială a scoarțelor cărții ms. Lipsa unei lucrări metodologice în această direcție s-a resimțit nu puțină vreme. Abia în 1954 cercetătoarea olandeză

¹⁰⁰ Corina Nicolescu, *Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din Țările Române. Sec. XIV—XVII* (Muzeul de artă al R.P.R. Secția de Artă Românească, sec. X—XVIII), București, 1966. Acest catalog sfîrșește printr-un rezumat în limbile franceză, engleză, rusă și germană.

¹⁰¹ L. M. Kostjuhina, *Iz istorij rukopisej Voskresenskogo sobraniija Gosudarstvennogo istoričeskogo muzeja*, în „Problemy istočnikovedenija, X, 1962, p. 255—260, cu 2 facsimile.

¹⁰² M. V. Ščepkina, *Bolgarskaja miniatjura XIV veka. Issledovanie psaltyri Tomiča*, sub îngrijirea și cu un studiu introductiv al lui I. S. Dujcev, Moscova, 1963, cu 72 facsimile în text după miniaturi, inițiale și filigrane, iar în anexe LXVIII reproduceri din care opt în culori (pl. II X, XVIII, XXI, XLI, XLIV, XLIX și LXVII).

¹⁰³ Dujcev, *The miniatures of the chronicle of Manasse* (Miniatjurite na Manasievata letopis), (Monuments of old bulg. pointing, 1), Sofia, 1963.

¹⁰⁴ I. Berkovits, *Corvinen. Bilderhandschriften aus der Bibliothek des Königs Mathias Corvinus*, tradusă din ungară de J. Sternberg, Budapesta (Corvina), 1963, 11 p. cu 48 tabele.

¹⁰⁵ Z. Munk, Z. Jurak și alții, *Minijatura u Jugoslavij* (Muzej na umjetnosc i obrt), Zagreb, 1964, 408 p.

¹⁰⁶ Vezi Jean-Alexis Neret, *Histoire illustrée de la librairie et du livre français des origines à nos jours*, Paris, 1953, în 8°, 397 p. (cu fig., planșe, facsimile și ilustrații).

¹⁰⁷ Dom Paul Planchon-Lasserre, *Écriture et enluminure de manuscrits du IX au XII siècle. Histoire et technique*, Bruxelles, 1927, în 4°, 83 p. (cu 16 planșe).

¹⁰⁸ O.S.B.J. Leclercq, *Les peintures de la Bible de Morimondo*, în „Sriptorium”, X, 1956, p. 22—26.

ABv9—

¹⁰⁹ Kurt Weitzmann, *Illustrations in roll and codex. A study of the origin and method of text illustration* (Princeton Univ. Studies in Manuscript Illustration, 2) Princeton (N. Jersey), 1947, în 8°, 219 p. (cu 205 planșe). Acest studiu s-a bucurat de mai multe recenzii (vezi : „The Art Bulletin” din New-York, t. 30, 1948, p. 284—288, „Erasmus”, t. 2, 1949, col. 606—610 și „Byzantinoslavica”, t. 11, 1950, p. 108—110).

B. van Regemorter a reușit să creeze acest nou și util studiu¹¹⁰. Lucrarea publicată de cercetătoarea olandeză constituie un examen competent tehnic al legăturii, în care se clasează și se localizează principalele tipuri ale legăturii codexurilor bizantine¹¹¹, care prea bine poate fi luată ca model și pentru codexurile latine, slave, etc. În sensul primului studiu se cere a fi citată și a doua lucrare a aceluiași autor apărută acum șase ani cât și alte studii scrise de B. van Regemorter¹¹².

Privitor la legătura cărții românești vechi se remarcă lucrarea lui Emil Turdeanu¹¹³. Studii cu același caracter — adică privind legătura cărții manuscrise — au apărut de asemenea spre exemplu în U.R.S.S.¹¹⁴, Cehoslovacia¹¹⁵, Franța¹¹⁶, Belgia¹¹⁷ și Maroc¹¹⁸.

Avântul luat de către studiile codicologice spre mijlocul veacului nostru a determinat unele reviste să publice bibliografii codicologice. Primul exemplu în acest sens îl constituie revista de la Leipzig *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (apare din 1884) care începînd cu anul 1947 sub rubrica *Schriftwesen und Handschriftenkunde* bibliografiază și studii de codicologie. Aceiași revistă din anul 1961 creează o rubrică specială: *Handschriftenkunde*. Pilda revistei amintite e urmată de eruditul paleograf olandez P.J.H. Vermeeren care a început a publica o cronică de codicologie în revista *Het Boek* și aceasta începînd cu tom.

¹¹⁰ Berthe van Regemorter, *La reliure des manuscrits grecs* în „*Scriptorium*“, VIII, 1954, p. 3—23 și pl. 10—13.

¹¹¹ Vezi Jean Irigoien, *Pour une étude des centres de copie byzantins*, în „*Scriptorium*“, XII, 1958, p. 226.

¹¹² Berthe van Regemorter, *La reliure des manuscrits gnostiques decouvert à Nag Hamad*, în „*Scriptorium*“, XIV, 1960, p. 225—234; idem, *La reliure des manuscrits des Cuthbert et de S. Boniface* în „*Scriptorium*“, 3 (1949), p. 45—51; idem, *La reliure armenienne* în „*Bazmavep*“ (Veneția), 1953, p. 200—204; idem, *Le codex relié depuis son origine jusqu'au Haut Moyen-Age* în „*Le Moyen Age*“, 61, 1955, p. 1—26; idem, *La reliure souple des manuscrits carolingiens de Fulda* în „*Scriptorium*“, XI, 1957, p. 249—257; idem, *Le codex relié à l'époque néo-hittite*, în „*Scriptorium*“, XII, 1958, p. 173—188.

¹¹³ Emile Turdeanu, *La reliure roumaine ancienne* în „*Revue des Études Roumaines*“, Paris, t. I, 1953, p. 201—222 (cu 8 pl.).

¹¹⁴ Astfel în anul 1955 Secția mss a Bibliotecii Lenin din Moscova a pornit munca de creare a unui catalog privind legătura artistică a mss rusești vechi aflate în respectiva bibliotecă. Rezultatul prim al acestei munci este înfățișat în vol. 22 Moscova, 1960) din *Zapiski otdela rukopisej* în care semnează studii T. B. Uhova, p. 5—55, p. 29—55 constituind 14 planșe), S. A. Klepikov, p. (57—73), urmate de un catalog al mss ilustrate p. 74—203 alcătuit de același autor iar ca anexe: 1) un vocabular ilustrativ al termenilor privind ornamentația, (p. 209—311), planșe cu text și 2) un album cu ornamentația scoarțele mss (p. 312—447 planșe cu text).

¹¹⁵ Ladislav Lábek, *Plzeiské knihařství Historický náčrt*, Pilsen, 1933, în 8°, 23 p.

¹¹⁶ *Catalogue de l'exposition. La reliure originale. Bibliothèque Nationale*, Paris, 1947, în 8°, 199 p. cu planșe și facsimile; *Bibliothèque Nationale, La reliure originale. Exposition organisée par la Société de la reliure originale*, du 30 Janvier au 1er mars 1953, Paris, 1953, în 8°, XVI + 54 p. cu planșe.

¹¹⁷ Robert Brun, *Guide de l'amateur de reliures anciennes* în „*Bibliophile*“, 1935, t. 14, p. 6—15, 54—59, 103—111, 160—167, 208—214, 302—307, 366—370, 438—452, 499—505, 536—544; 1938, nouvelle série, p. 6—11, 60—66, 209—215 și 262—267 cu 3 planșe; același, *Manuel de la reliure ancienne*, în „*Bibliophile*“, nouvelle série, t. 13, p. 534—540.

¹¹⁸ Ricard Prosper, *Reliures marocaines du XIIIe siècle*, în „*Hespéris*“, t. 17, 1933, p. 109—128.

32 din 1956, bibliografia fiind intitulată *Kroniek der handschriftenkunde*¹¹⁹. Exemplul e urmat și de revista internațională de codicologie *Scriptorium* care odată cu cele două fascicule ale tom. XIII apărute în 1959 publică și un *Bulletin codicologique* în care cuprinde nu numai studii propriu-zise de codicologie ci și ediții de texte, studii de paleografie și de cronologie — buletinul fiind socotit de către redacția revistei ca un anuar semestrial pentru codicologi¹²⁰.

TEHNICA MODERNĂ ÎN SPRIJINUL CODICOLOGIEI

Am prezentat în prima parte a studiului de față unele date privind restaurarea și conservarea manuscriselor în formă de carte cât și larga circulație a acestora cu ajutorul microfilmului. La cele exprimate adăugăm aici cercetările întreprinse în Cehoslovacia¹²¹, Belgia¹²², S.U.A.¹²³ cit și apariția în Mexic a unui temeinic manual privind tehnica restaurării și conservării mss¹²⁴.

RÉSUMÉ

L'auteur commence la seconde et dernière partie de son étude par la mention des premiers instruments de travail de la codicologie, instruments dus aux bénédictins de l'époque classique, parmi lesquels le plus remarquable a été Bernard de Montfaucon. On souligne ensuite le développement de la codicologie durant le XIX-e siècle par la création de la *Commission archéographie* de Russie, la parution du catalogue général de mss des bibliothèques publiques et départementales de France, ainsi que du catalogue publié en Roumanie par Alexandre Odobescu. De même, la création, en Grande Bretagne, de la *Commission de mss historiques*.

Le chapitre: *La Codicologie en tant que science à-part* présente en ce sens les contributions des savants: L. Traube, K. Löffler, B. van Groninger, Ch. Samaran, A. Dain etc.

Des dénominations de la science codicologique comprennent un chapitre dans lequel l'on précise que le terme de codicologie — crée par la science française — est employé par les spécialistes français, belges, roumains, tchécoslovaques, soviétiques et anglais; le Allemands et les Hollandais utilisent la dénomination de Handschriftenkunde — mais quelquefois ils employent aussi la dénomination française; il y un troisième terme, celui d'Archéologie du livre manuscrit, utilisé par certains codicologues belges et français.

Le chapitre: *Des organismes scientifiques à préoccupations codicologiques* relève l'activité dans le domaine de la codicologie du *Fonds National de recherche scientifique de Bruxelles*, de l'*Institut pour la recherche et l'histoire des textes*, de Paris, du *Metenadaran*, d'Erivan, de la *Commission germanique pour*

¹¹⁹ Apud „Scriptorium“, XI, 1957, p. 174

¹²⁰ Vezi „Scriptorium“, XIII, 1959, p. 131, nota 8.

¹²¹ J. Frček, *Fotografée textů na mikrofilm*, în „Casopis pro moderní filologii“, 1942, p. 149—151.

¹²² P. Davay, *Comment on préserve la beauté et la fraîcheur des manuscrits* în „Les Beaux Artes“, 1951 și 1957 nr. 1 și 5.

¹²³ R. W. Hale și L. Mackinney, *Microfilms and Photostats of European Manuscripts* în „Speculum“, 29, 1954, p. 336—338.

¹²⁴ Juan Almela Meliá, *Manual de reparación ó conservación de libros, estampas y manuscritos* (Instituto Panamericano de Geografía e Historia. Publicación num. 95. Comisión de Historia, 10. Manuales de Técnica de la Investigación de la Historia j Ciencias Afines, 2), Mexic, 1949, 124 p.

l'inventaire des manuscrits littéraires allemands, auprès de l'Académie allemande de Sciences, de la *Commission pour l'histoire de la science philologique*, dépendant de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S., et de la *Commission tchécoslovaque pour la catalogation des mss*, dépendant de l'Académie tchécoslovaque de Sciences. On remarque aussi les communications de codicologie tenues durant la XI-ème Congrès international de byzantinologie (Munich, 1958).

Les instruments de travail de la codicologie forment un chapitre dans lequel on souligne l'apport de toute une série de spécialistes dans le domaine mentionné.

Au chapitre: *L'Essor des recherches codicologiques durant le XX-e siècle* on relève entre autres que le centre d'études codicologiques se déplace de l'Allemagne vers la France et la Belgique, cela par suite aussi de la création, à Paris, de *l'Institut pour la recherche et l'histoire des textes*, et, à Bruxelles, du *Centre national d'archéologie et d'histoire du livre*, et aussi par la fondation de la revue internationale de codicologie — le *Scriptorium* — dont le siège est à Bruxelles. Pourtant, des recherches fondamentales en matière de codicologie sont entreprises aussi en d'autres pays, par exemple, en Angleterre, aux Pays-Bas et en Roumanie, où sont tout à fait remarquables les travaux de N. Jorga et de I. Bianu.

A la fin de l'étude on fait remarquer les circulations, ainsi que la *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, *Het Boek* et *Scriptorium*.

SCRIEREA LATINĂ ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN EVUL MEDIU *

RADU MANOLESCU¹

În Moldova și în Țara Românească, ca urmare a adoptării limbii slave în biserică în secolul al X-lea, a monopolului cultural deținut de biserica ortodoxă și a legăturilor culturale cu țările slave sud-dunărene, alfabetul chirilic și limba slavă au îndeplinit funcția de alfabet și limbă ale culturii scrise vreme îndelungată. Paralel cu alfabetul chirilic și limba slavă au fost folosite însă la scris, deși într-o măsură mai restrinsă, atît pentru necesități interne cit mai ales externe și alfabetul și limba latină¹.

Alfabetul și limba latină au fost aduse aici, începînd cu secolul al XIII-lea, de coloniști sași așezați în orașe, de clerici și misionari catolici și de dieci străini. Ulterior, prin aceste elemente statornicite în Moldova și Țara Românească și devenite localnice, limba și alfabetul latin s-au răspîndit și în cancelaria domnească.

Pentru necesitățile interne alfabetul și limba latină erau folosite de biserica catolică, de locuitorii catolici de origine străină, mai ales germană și maghiară, din orașele moldovene și muntene, arareori de domnie, și în unele școli mai înalte. Astfel, s-au păstrat pietre mormîntale cu inscripții în limba latină, ca aceea a comitelui Laurențiu din Cîmpulung din 1300 sau altele, mai numeroase, ale unor locuitori catolici de origine germană din Baia și Suceava din secolele XV—XVIII. Unii domni români au folosit de asemenea în secolul al XIV-lea alfabetul și limba latină și în unele acte interne, ca, de pildă, Vladislav,

* Din capitolul privitor la evoluția generală a scrierii latine și de pe teritoriul României din *Manualul de paleografie latină*, în curs de redactare, în colaborare cu prof. Sigismund Jakó.

¹ Printre autorii care au adus contribuții în această problemă semnalăm: Constantin Andreescu, *Manual de paleografie latină*, București-Iași, 1939, p. 78—81; Dimitrie Ciurea, *Le scritture latine nei paesi romeni. Saggio di paleographia e di diplomatica*. În „Ephemeris Dacoromana”, IX, 1940, p. 181—241; idem, *Observații pe marginea documentelor latine românești*. Studiu de diplomatică, în „Apulum”, II, 1943—45, p. 215—250; Maria Holban, *Accente personale și influențe locale în unele scrisori latinești ale domnilor români*, în „Revista Istorică”, XXIX, 1943, p. 54—86; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Influente latine medievale în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I, 1950, p. 237—243. Pentru problemele de concepție și terminologie moderne, valabile și la folosirea scrisului latin în Moldova și Țara Românească, vezi recentul studiu al lui Sigismund Jakó, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1. 1965, p. 23—38.

care, într-o scrisoare din 1369, poruncea „orașenilor, poporului și oșpeților de orice neam sau limbă ar fi, care țin de ritul și obiceiul sfintei biserici romane, aflați în toată Țara Românească”, să primească cu cinste pe un episcop catolic². Alfabetul și limba latină erau de asemenea folosite și în unele școli mai înalte, ca, de pildă, la „schola latina” de la Cotnari, întemeiată în 1563 de domnul Moldovei, Iacob Eraclide Despot³.

Pentru necesitățile externe alfabetul și limba latină au fost folosite într-o măsură mult mai mare, fapt atestat și de materialul bogat care s-a păstrat. În arhivele românești și străine se află mii de documente latine constând din tratate politice, privilegii comerciale și mai ales o bogată și variată corespondență, emise de domnie, dregători, sfaturi municipale, clerici și persoane particulare din Moldova și Țara Românească și adresate unor destinatari din țări în care limba latină era limba culturii scrise: îndeosebi Transilvania cu orașele Brașov, Sibiu, Bistrița, precum și Ungaria, Polonia, imperiul german, curtea papală etc. Din păcate, ca urmare a distrugerilor pe care le-au suferit arhivele moldo-muntene și a deficiențelor în organizarea și întreținerea lor⁴, nu s-a păstrat decât o parte infimă din scrisorile latine pe care le-au primit din afara hotarelor destinatarii din Moldova și Țara Românească⁵. În numeroase scrisori de răspuns din secolele XV—XVI adresate de domni, dregători sau sfaturi municipale din Moldova și Țara Românească unor destinatari din Transilvania, îndeosebi din Brașov, Sibiu sau Bistrița, se confirmă de asemenea primirea unor scrisori menționate de emitenți prin formula în limba latină: „am înțeles pe deplin scrisoarea voastră...”⁶. Dintre astfel de scrisori s-a păstrat, de pildă, în Arhivele Statului din Brașov, conceputul în limba latină al răspunsului trimis de brașovenii lui Ștefan cel Mare, scris la 26 aprilie 1479, chiar pe scrisoarea latină trimisă brașovenilor de domnul moldovean la 20 aprilie același an⁷. Scrisoarea de răspuns a brașovenilor, transcrisă pe curat și expediată apoi în Moldova, ca atâtea altele, nu s-a mai păstrat însă.

Ca urmare a intereselor și multilateralelor legături, de natură economică, politică și culturală care au existat în tot cursul evului mediu între cele trei țări române, dintre miile de documente latine emise pe teritoriul Moldovei și Țării Românești cele mai numeroase, mai caracteristice din punct de vedere paleografic și lingvistic și mai interesante, prin bogatele știri ce le cuprind sînt scrisorile adresate de domni, dregători sfaturi municipale și persoane particulare, în deosebi sfaturilor municipale din Brașov, Sibiu și Bistrița, din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din prima jumătate a secolului al XVI-lea⁸.

² „Documente privind istoria României”, B. Veacul XIII, XIV și XV 1247—1500, București, 1953, p. 19—20 și 293—294.

³ Ștefan Bîrsănescu: „Schola latina” de la Cotnari, București, 1957, 207 p.

⁴ A. Sacerdoțeanu, *Vechile noastre arhive*, în „Hrisovul” III, 1943, p. 129—132.

⁵ Vezi de ex. scrisoarea adresată de brașovenii sfatului municipal din Vaslui la 27 mai 1460 (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea I-a, București, 1911, p. 55).

⁶ Vezi de ex. scrisoarea de răspuns a lui Ștefan cel Mare către brașovenii din 21 ianuarie 1480 (Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 105).

⁷ Ibidem, p. 101—102.

⁸ Publicate în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, passim.

Drept urmare, în funcție de necesitățile pentru care au fost create, textele latine medievale din Moldova și Țara Românească aparțin îndeosebi *scrierii practice*, întrebuințate la redactarea documentelor, actelor, scrisorilor, înscrisurilor și sporadic *scrierii de carte*, folosită la întocmirea codicelor sau cărților⁹. O categorie, de asemenea relativ restrinsă, o constituie *textele epigrafice*, folosite îndeosebi pentru pietrele mormântale, sau *inscripțiile numismatice* sau *sigilare*, întrebuințate la legende de emisiuni monetare sau ale unor sigilii din secolele XIV—XVI.

Documentele latine emise în Moldova și Țara Românească erau redactate, în primul rând, de localnici cunoscători ai limbii latine, recrutați de obicei din rândurile populației orășenești precum și de notari străini, veniți de peste hotare. Cunoscătorii de limbă latină erau destul de numeroși în unele orașe din Moldova și Țara Românească: clerici catolici, tineri care urmăseră cursurile la școlile din țară sau la universitățile de peste hotare, învățați străini statorniciți în țară. Astfel, în 1452, episcopul catolic din Baia, Petru Csiper, adresa papei un raport în limba latină¹⁰, în 1563 la „schola latina“ din Cotnari învățau copii din Moldova, în secolul al XV-lea sînt atestați studenți din orașele moldovene, care frecventau universitățile din Praga, Cracovia și Viena¹¹, unde cursurile se țineau în limba latină, iar la începutul secolului al XVI-lea se stabilise la Suceava italianul Baptista de Vesentino, „magistru în diverse arte“, a cărui piatră mormîntală din 1512 s-a descoperit recent¹². Unii domni foloseau alfabetul latin și cunoșteau limba latină, ca, de pildă, Iacob Eraclide Despot, Petru Cercel, Radu Mihnea, Dimitrie Cantemir, de la care se păstrează semnături autografe cu litere latine.

Emiterea în Moldova și Țara Românească, mai ales în secolele XIV—XVI, a numeroase documente latine făcea necesară existența unor dieci de limbă latină pentru nevoile cancelariilor domnești, ale sfaturilor municipale și ale unor dregători sau persoane particulare.

În cancelariile domnești, care, în chip firesc, erau cele mai bine organizate, diecilor de limbă latină cunoscuți nominal pentru secolele XV—XVIII și anume: 34 pentru Moldova și 12 pentru Țara Românească¹³ trebuie însă să li se adauge și cei care nu și-au indicat numele în documente. Un sondaj paleografic comparativ făcut asupra unor scrisori latine din Țara Românească care nu poartă indicarea numelui diacului adresate de Radu cel Mare brașovenilor în 1505¹⁴ și sibienilor

⁹ S-au scris unele codice cu alfabet latin dar în limbi populare, ca, de pildă, copia unei traduceri a Bibliei din limba latină în limba maghiară, făcută la Tîrgu Trotuș, în 1466 (*Istoria României*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 703).

¹⁰ Radu Rosetti: *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice“, seria II, 1904—1905, p. 311—312, nota 1.

¹¹ Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare“, București, 1964, p. 79—82.

¹² „Studii și cercetări de istorie veche“, 1955, nr. 3—4, p. 783—787

¹³ Vezi lista lor în D. Ciurea, *Observații...* p. 224—226.

¹⁴ Arh. St. Brașov, colecția Schnell, dosar II, nr. 42, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 169—170.

la 29 februarie 1508¹⁵, de Mihnea cel Rău sibienilor în 1509¹⁶, de Teodor logofăt sibienilor la 14 iunie 1509¹⁷, de Vlad cel Tânăr sibienilor la 1 decembrie 1510¹⁸ și de Neagoe Basarab sibienilor la 21 aprilie 1512¹⁹ arată că toate aceste acte au fost scrise de același diac, constatat în funcție sub 4 domni, vreme de cel puțin 7 ani, dar al cărui nume a rămas necunoscut. Analiza paleografică comparativă a tuturor documentelor latine rămase emise în Moldova și Țara Românească ar permite astfel să se stabilească, cu aproximație, numărul diecilor de limbă latină, care sînt mult mai numeroși decît cei 40—50 dieci al căror nume s-a păstrat.

Alte știri din secolele XVI—XVIII²⁰ atestă de asemenea existența unor dieci de limba latină în cancelariile domnești din Moldova și Țara Românească. În 1646 misionarul catolic Marco Bandini relatează că în cancelaria domnească a Moldovei din 6 dieci, al cincilea era polonul Kuttnarski „tălmăciul sau diacul de limbă latină și polonă”. Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brîncoveanu, nota de asemenea că domnul avea pentru corespondență feluriți secretari, printre care și unul pentru limba latină.

Diecii domnești de limba latină erau recrutați, întîi de toate, din mediul local, unde existau cunoscători ai limbii latine. Dintre puținele nume de dieci latini însoțite de menționarea localității de proveniență²¹, unele indică o origine localnică, ca, de pildă, Simion diacul din Tîrgoviște în 1553 sau Iacob diacul din Troțuș în 1564; alt diac din Țara Românească, Radu, menționat în 1541, era, după nume, de origină sigur românească.

Originea localnică a unor dieci de limbă latină se oglindește de altfel și în limba documentelor și mai ales a scrisorilor redactate de ei, care, prin construcțiile gramaticale și prin particularitățile de vocabular și stil păstrează, după cum a remarcat mai de mult cercetătoarea Maria Holban „ceva din rostirea graiului viu și românesc, în latineasca scrisă sub dictare”²².

Unii dieci erau de origine transilvăneană, ca de pildă Ștefan din Dej, diacul domnitorilor Alexandru și Bogdan Lăpușneanu între 1561—1572²³, iar alții de peste hotare, de origine polonă, ungară, germană etc.

Evoluția scrierii cu alfabet latin în Moldova și Țara Românească în secolele XIV—XVIII constituie o parte integrantă a dezvoltării scrierii cu alfabet latin din Europa în genere, fiind mai strîns legată de evo-

¹⁵ Arh. St. Sibiu, l. 82, nr. 1895, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.* partea I-a, p. 180.

¹⁶ Ibidem, l. 57, nr. 94, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 188—189.

¹⁷ Ibidem, l. 59, nr. 1225, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 193—194.

¹⁸ Ibidem, l. 58, nr. 124, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 207.

¹⁹ Ibidem, nr. 146, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 220.

²⁰ Citate de D. Ciurea; *Observații...* p. 220.

²¹ Vezi lista diecilor moldo-munteni pentru limba latină, în D. Ciurea: *Observații...* p. 224—226.

²² Maria Holban, *op. cit.*, p. 52.

²³ Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 569—653 *passim*.

luția și caracterele scrierii latine îndeosebi din Transilvania precum și din țările vecine, ca Ungaria și Polonia.

În funcție de evoluția caracterelor sale grafice, scrierea cu alfabet latin în Moldova și Țara Românească poate fi periodizată astfel :

1. Scrierea gotică (secolele XIV—XV — prima jumătate a secolului al XVI-lea) ;
2. Scrierea umanistă (a doua jumătate a secolului al XV-lea — prima jumătate a secolului al XVI-lea) ;
3. Scrierea modernă (a doua jumătate a secolului al XVI-lea — secolele XVII—XVIII).

Ținând seama de faptul că vechiul tip de scriere nu dispăre dintr-odată, iar noul tip se formează de asemenea treptat, se constată la începutul și la sfârșitul unei perioade de scriere coexistența, adesea destul de îndelungată, a două sau mai multor tipuri de scriere. Astfel, de pildă, la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea coexistau scrierea gotică în declin și scrierea umanistă în ascensiune ; în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se întâlnesc de asemenea ultimele exemplare și influențe ale scrierii gotice, scriere umanistă tirzie și variante ale scrierii moderne. În cazul fiecărui tip, scrierea cea mai răspândită o constituie scrierea practică, folosită la redactarea documentelor.

Deoarece de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea scrierea modernă cu litere latine folosită în Moldova și Țara Românească ajunge a fi foarte asemănătoare celei actuale și, totodată, începînd cu această epocă, întrebuințarea limbii latine devine tot mai rară, considerăm că expunerea privitoare la folosirea alfabetului latin la textele în limba latină²⁴ în aceste două țări române poate fi oprită la data susmenționată.

SCRIEREA GOTICĂ (SECOLELE XIV—XV — PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA)

Deoarece cele mai vechi exemplare cunoscute de scriere latină din Moldova și Țara Românească nu datează dintr-o epocă anterioară anului 1300, este firesc ca ele să fie în scriere gotică, care era scrierea dominantă a vremii.

Cele mai vechi exemplare aparțin tipului de scriere gotică epigrafică și constau în inscripții de lespezi mormintale, folosite de populația catolică a orașelor moldo-muntene. Astfel, inscripția de pe lespedea mormintală a comitelui Laurențiu din Cîmpulung din anul 1300²⁵ este săpată într-o scriere gotică regulată și elegantă ; literele au trăsăturile mai rotunzite, iar unele litere sînt de tip uncial (d, e, h, m, n).

²⁴ Pentru folcșirea alfabetului latin la *limba română* în Țara Românească și Moldova începînd cu secolul al XVI-lea și pînă la introducerea lui oficială, în 1859, vezi Emil Vîrtosu, *Din paleografia chirilică românească*, în „Documente privind istoria României”. Introducere, vol. I, București, 1956, p. 319—323. Pentru întrebuințarea alfabetului latin la *alte limbi populare* (germană, maghiară) în Moldova în secolele XV—XVI, vezi Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova...* p. 68—71.

²⁵ Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormint a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1—2, 1957, p. 109—127.

S-au păstrat de asemenea și numeroase alte lespezi mormintale cu inscripții din Baia și Suceava din secolele XV—XVI²⁶. Dintre ele, inscripția de pe lespedea mormintală din Suceava a cărturarului italian Baptista de Vesentino din anul 1512 este săpată într-o scriere gotică caracteristică, cu litere colțuroase și puternic fracturate²⁷.

Scriere gotică epigrafică. Lespedea mormintală a lui Baptista de Vesentino, din Suceava, 1512.

Documentele erau scrise în tipurile sau felurile²⁸ de scriere *minusculă documentară* sau *documentară solemnă*, *semicursivă documentară* și *cursivă documentară*, fiecare tip avînd unele variante.

Tipul de scriere *minusculă documentară* era folosit aproape numai la redactarea actelor mai importante: tratate politice, privilegii comerciale și uneori la scrisori externe. Astfel, actul de donație al lui Alexandru cel Bun pentru fosta sa soție, Rimgailla din 13 decembrie 1421²⁹ sau scrisoarea trimisă de Alexandru Aldea brașovenilor la 14 iunie 1431³⁰ sînt redactate într-o minusculă documentară cu aspect solemn și regulat, avînd litere cu trăsături fracturate și ghimpoase.

Paralel cu scrierea minusculă documentară cu aspect fracturat și ghimpos, caracteristică îndeosebi sfîrșitului secolului al XIV-lea și primelor decenii ale secolului al XV-lea se folosește însă și o minusculă documentară mai nouă, cu literele mai rotunzite, ca aceea întrebuintată în confirmarea lui Dan al II-lea din 28 ianuarie 1431 a privilegiului

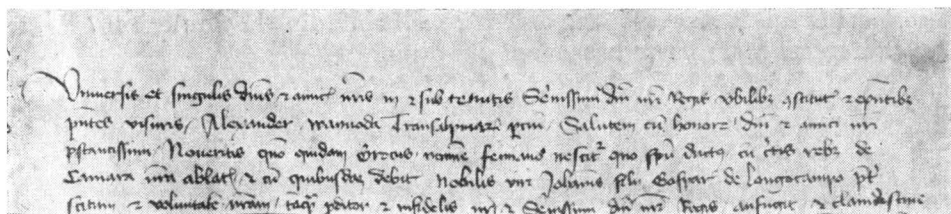
²⁶ Nicolae Iorga, *Pietrele de mormînt ale sașilor din Baia*, în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice”, 1931, p. 1—6.

²⁷ „Studii și cercetări de istorie veche”, 1955, nr. 3—4, p. 783—784, 787.

²⁸ Pentru problemele de terminologie, vezi Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 31—35.

²⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, partea a II-a, p. 514—515 și reproducere, planșa V.

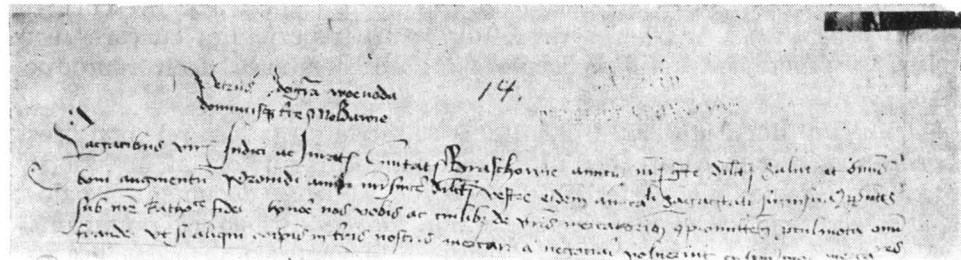
³⁰ Arh. St. Brașov, colecția Schnell, dosar I, nr. 6, publicat în Hurmuzaki *op. cit.*, partea I-a, p. 15, reproducere în Ion Bogdan, *Album paleografic cuprinzînd facsimile de documente românești din secolul al XV-lea*, București, 1905, planșa a IV-a.

Scriere gotică minuscule documentară. Scrisoarea lui Alexandru Aldea către brașoveni din 14 iunie 1431.

comercial dat de Mircea cel Bătrîn brașovenilor la 25 august 1413³¹.

Tipul de *semicursivă documentară* reprezintă o scriere de tranziție între minusculele documentară, cu aspect solemn și scrierea cursivă cuprinzând, în proporții variabile, elemente din ambele tipuri de scriere. În Moldova și Țara Românească ea a avut o răspîndire mai mare în a doua jumătate a secolului al XV-lea, fiind folosită aproape numai la scrisori externe. Păstrîndu-și un aspect încă destul de regulat și îngrijit, moștenit de la minusculele documentară, semicursiva documentară cuprinde însă și elemente noi, care aparțin cursivei documentare propriu zise: cursivitate mai mare, litere trasate mai în grabă, ligaturi și prescurtări mai numeroase. Ca și minusculele documentară și semicursiva documentară are o variantă, cu aspect fracturat și ghimpos, ca de pildă scrisorile adresate brașovenilor de Petru Aron la 12 august 1456³² și de Radu

Scriere gotică semicursivă documentară. Salvconductul lui Petru Aron pentru brașoveni din 12 august 1456.

cel Frumos la 18 februarie 1470³³ sau scrisoarea adresată bistrițenilor de sfatul din Cîmpulung din Țara Românească la 22 decembrie 1528³⁴ și o variantă, influențată de scrierea umanistă, cu literele mai rotunzite,

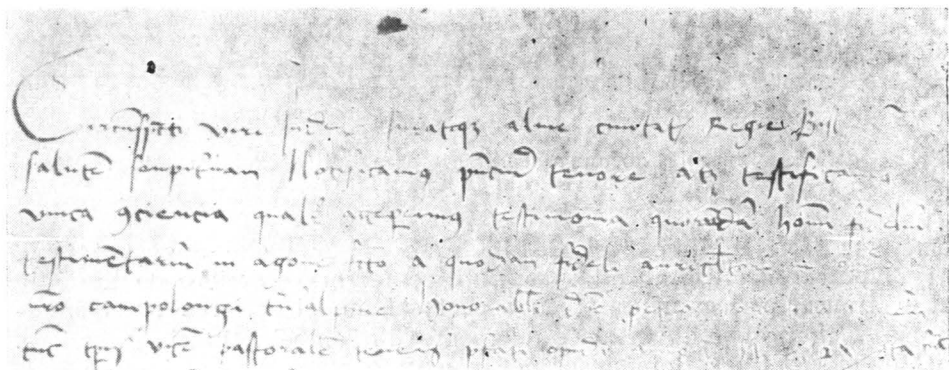
³¹ Arh. St. Brașov, colecția Privilegii, nr. 768, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 8—10, reproducere în Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul* (sec. XIV—XVI) București, 1965, p. 24—25.

³² Ibidem, colecția Schnell, dosar nr. 14; publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 44.

³³ Ibidem, dosar I, nr. 20; publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 75—76.

³⁴ Arh. St. Cluj, fondul Bistrița, *Documente din Moldova* (și Țara Românească) dosar I (cronologic); publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 309.

ca scrisorile lui Radu cel Frumos către sibieni din 11 iunie 1467³⁵ și a lui Ștefan cel Mare către brașoveni din 5 iunie 1476³⁶.

Sciere gotică semicursivă documentară. Scrisoarea sfatului din Cîmpulung (Țara Românească) către bistrițeni din 22 decembrie 1528.

Tipul de scriere *cursivă documentară* era scrierea cea mai practică și cea mai răspândită. Datorită cursivității sale, ea era folosită mai ales pentru corespondență externă și mai rar pentru privilegii.

Cursiva documentară cuprinde mai multe variante, avînd ca trăsătură comună scrierea rapidă a literelor prin procedee ca: trasarea mai multor litere succesive fără ridicarea penei, ligaturi și prescurtări numeroase; uneori literele se reduc, din cauza repeziciunii cu care sînt scrise, la puncte sau linioare, care mai mult sugerează decît reproduc forma literelor.

Cursiva documentară fiind tipul de scriere gotică cel mai des întrebuițat, a avut cele mai multe variante, care s-au format în funcție de evoluția generală a scrierii, de epocă, de tipul de document, de deprinderile diacului. Cel mai vechi exemplu de cursivă gotică munteană, încă insuficient formată, apare în privilegiul comercial acordat brașovenilor de Dan al II-lea la 10 noiembrie 1424³⁷.

De la mijlocul secolului al XV-lea, ca urmare a creșterii folosirii scrisului, pot fi deosebite mai multe variante. O variantă se caracterizează prin litere cu corpul îngroșat și depasante scurte și prin spații mici între rînduri, care dau scrierii un aspect îmbîcsit, ca în salvconductul dat brașovenilor de Ștefan cel Mare după 25 noiembrie 1457³⁸ și

³⁵ Arh. St. Sibiu. Documente, II, nr. 304, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 64.

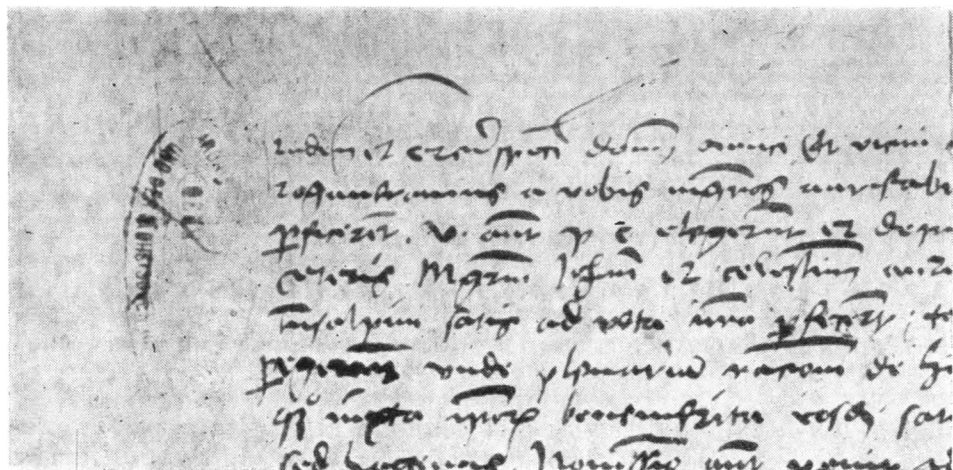
³⁶ Arh. St. Brașov, colecția Schnell, dosar I, nr. 25, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 91 (data recalculată de autor).

³⁷ Ibidem, colecția Privilegii, nr. 774, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 12—13, reproducere, Ion Bogdan, *op. cit.*, planșa I.

³⁸ Ibidem, colecția Schnell, dosar III, nr. 36, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 48.

în scrisorile adresate brașovenilor de Basarab cel Bătrîn la 15 aprilie 1476³⁹ și sibienilor de Neagoe Basarab la 18 decembrie 1518⁴⁰.

O altă variantă se caracterizează prin litere cu corpul mic și depasante subțiri și lungi și prin spații mai largi între rînduri, care dau

Scriere gotică cursivă documentară. Scrisoarea lui Neagoe Basarab către sibieni din 18 decembrie 1518.

scrierii o notă de finețe și nervozitate, ca în scrisorile adresate brașovenilor de Vlad Țepeș la 25 mai 1458⁴¹ și de Basarab cel Tânăr la 27 octombrie 1479⁴².

SCRIEREA UMANISTĂ (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA — PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA)

Pătrunderea influenței Renașterii și Umanismului în Moldova și Țara Românească a avut însemnate consecințe și în domeniul evoluției scrierii latine.

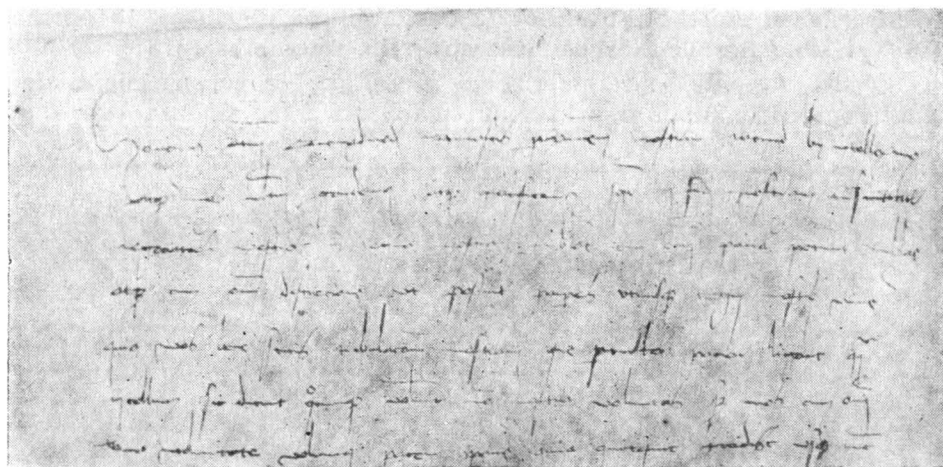
Relațiile comerciale și diplomatice și corespondența pe care Moldova și Țara Românească le întrețineau îndeosebi cu Transilvania precum și cu Ungaria, Polonia, statele italiene și papalitatea, ca și venirea unor dieci străini au avut ca urmare pătrunderea și răspîndirea scrierii umaniste la est și sud de Carpați cu începere din ultimul sfert al seco-

³⁹ Arh. St. Brașov, colecția Schnell, dosar. II, nr. 20, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 89.

⁴⁰ Arh. St. Sibiu, pach. 69, nr. 1244, publicat în Hurmhzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 237—238.

⁴¹ Arh. St. Brașov, colecția Fronius, dosar I, nr. 28, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 49.

⁴² Ibidem, colecția Schnell, dosar I, nr. 29, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 104.

Scriere gotică cursivă documentară. Scrisoarea lui Basarab cel Tânăr către brașoveni din 27 octombrie 1479.

lului al XV-lea. În ultimul sfert al secolului al XV-lea scrierea umanistă era folosită paralel cu scrierea gotică, care, sub influența acesteia, a început să manifeste tendințe tot mai accentuate de rotunjire. De la începutul secolului al XVI-lea scrierea umanistă devine scrierea cu alfabet latin dominantă, înlăturînd treptat scrierea gotică, care dispare din documentele latine moldo-muntene către mijlocul veacului.

În Moldova scrierea umanistă a început să fie folosită din deceniul al optulea al secolului al XV-lea în corespondența politică a lui Ștefan cel Mare cu papalitatea și brașovenii, ca, de pildă, în scrierile trimise brașovenilor la 5 ianuarie 1477⁴³ și la 20 aprilie 1479⁴⁴. În aceste scrisori este folosită o scriere umanistă îngrijită și armonioasă, avînd literele rotunzite și fine, cu corpul mic și depasante lungi.

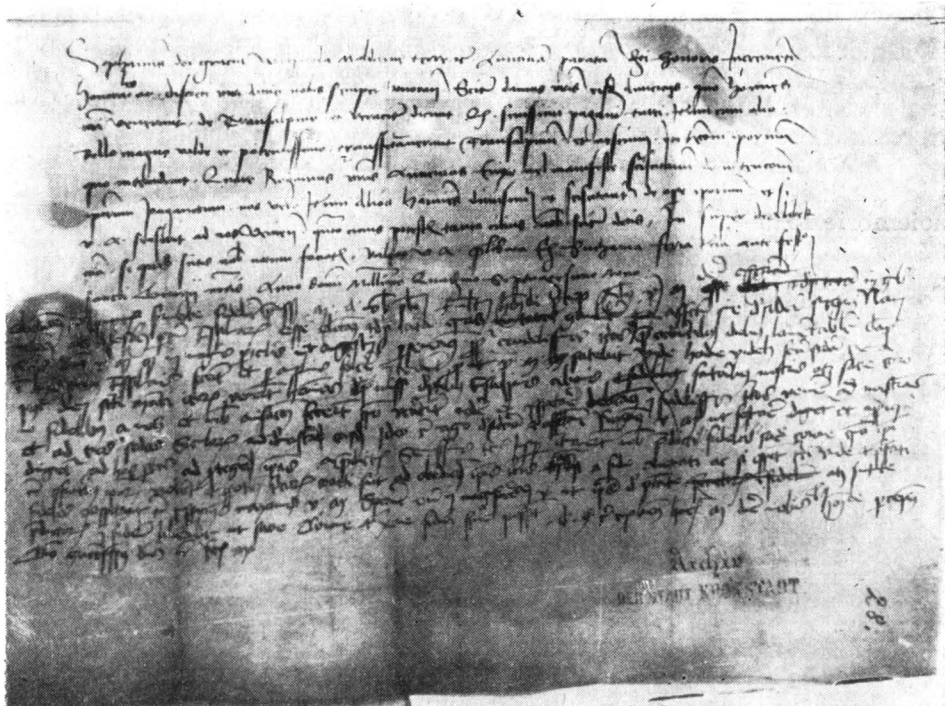
În Țara Românească scrierea umanistă a început să fie folosită ceva mai tîrziu, din ultimul deceniu al secolului al XV-lea, cînd paralel cu varianta care mai păstrează reminiscențe ale scrierii gotice, ca într-o scrisoare adresată brașovenilor de Vlad Călugărul la 5 ianuarie 1495⁴⁵, se întîlnește și o variantă umanistă cu litere rotunzite și subțiri, cu corpul mic și depasante lungi, ca în scrisoarea trimisă sibienilor de Radu cel Mare la 12 septembrie 1498⁴⁶.

⁴³ Arh. St. Brașov, colecția Fronius, dosar I, nr. 332, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 96.

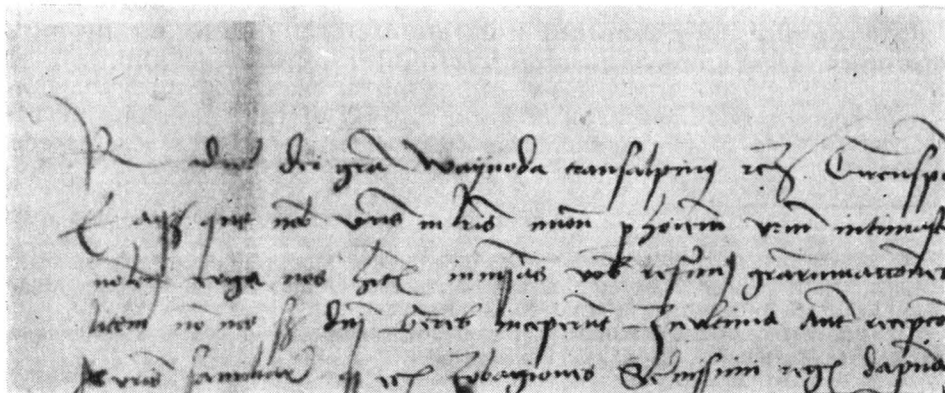
⁴⁴ Ibidem, colecția Schnell, dosar I, nr. 28; publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 101–102.

⁴⁵ Ibidem, colecția Fronius, dosar I, nr. 76, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I, p. 143.

⁴⁶ Arh. St. Sibiu, l. 68, nr. 1196, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 149.

Scriere umanistă. Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către brașoveni din 20 aprilie 1479 și conceptul răspunsului acestora (scriere gotică cursivă documentară) din 26 aprilie 1479.

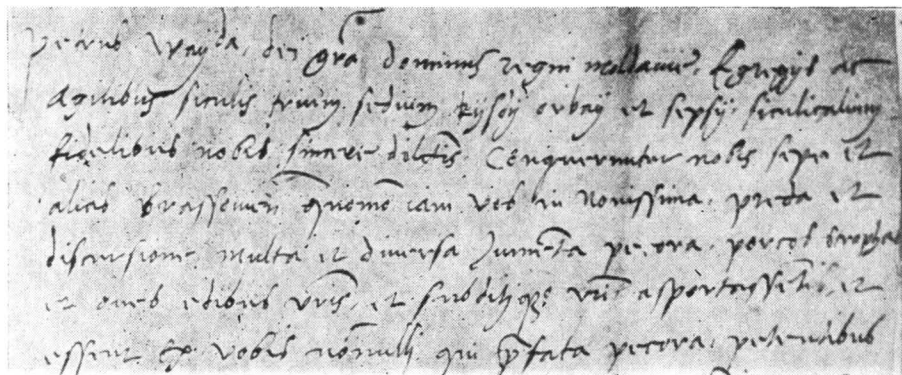

Scriere umanistă. Scrisoarea lui Radu cel Mare către sibieni din 12 septembrie 1498.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea scrierea umanistă devine scrierea cu alfabet latin dominantă în Moldova și Țara Românească. Variantele cele mai caracteristice păstrate aparțin Moldovei, unde se folosea tot mai mult o scriere umanistă de tip italic, semicursivă, cu

litere mărunte și rotunde, aplecate puțin spre dreapta, cu aspect plăcut și armonios, ca în scrisorile adresate sibienilor de Bogdan cel Orb la 21 noiembrie 1505⁴⁷, bistrițenilor de sfatul din Baia la 30 mai 1510⁴⁸ și de vistiernicul Totrușan la 10 iulie 1510⁴⁹ și brașovenilor de Petru Rareș la 14 octombrie 1529⁵⁰.

Totodată se folosește și o variantă italică cursivă, cu litere ascuțite și fine, ca în scrisoarea adresată secuilor de Petru Rareș la 29 noiembrie 1529⁵¹.

Scriere italică. Scrisoarea lui Petru Rareș către secuii din 29 noiembrie 1529.

În Țara Românească, scrierea umanistă, paralel cu variante caracteristice de tip italic, ca aceea folosită în tratatul politic încheiat între Țara Românească și Ungaria la 17 august 1511⁵², păstrează și variante cu puternice reminiscențe gotice, ca aceea, de pildă, din scrisoarea adresată brașovenilor de Radu de la Afumați la 4 decembrie 1527⁵³.

S-au păstrat de asemenea frumoase exemplare de scriere *umanistă epigrafică*, întrebuințată pentru inscripțiile lespezilor mormintale ale unor locuitori catolici din Baia, ca, de pildă, piatra de mormint pusă Anei, mama croitorului Petru, moartă în 1547 și fiicei acestuia, moartă în 1568 și cea a călugărului franciscan Christofer de Lovicz, decedat în 1634⁵⁴.

⁴⁷ Arh. St. Sibiu, l. 57, nr. 56, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 174.

⁴⁸ Arh. St. Cluj, fond Bistrița, documente din Moldova, dosar I (cronologic), publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 203. O reproducere în Radu Manolescu: *Cultura orașenească în Moldova...*, p. 90—91.

⁴⁹ Arh. St. Cluj, fond Bistrița, documente din Moldova, dosar I (cronologic); publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 204.

⁵⁰ Arh. St. Brașov, colecția Stenner, dosar I, nr. 100, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 337—338.

⁵¹ Ibidem, colecția Schnell, dosar I, nr. 3, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 345—346.

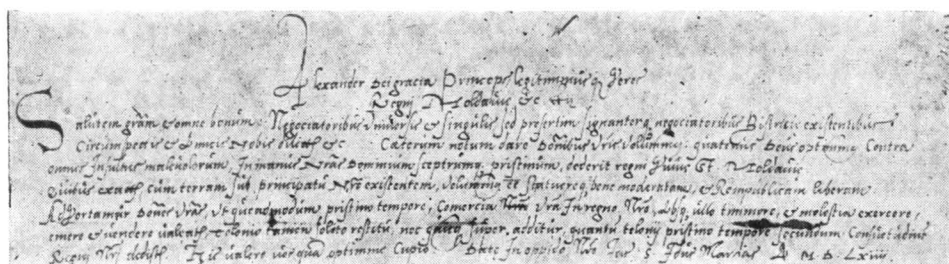
⁵² Ibidem, colecția Privilegii, nr. 742; publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 213—214.

⁵³ Ibidem, colecția Fronius, dosar I, nr. 193, publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 299—300.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Pietrele de mormint ale sașilor din Baia*, p. 2—4, fig. 6 și 9.

SCRIEREA MODERNĂ (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA — SECOLELE XVII ȘI XVIII)

Cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă o epocă de tranziție în domeniul scrierii. Paralel cu folosirea încă a variantelor gotice și umaniste, acum începe să se întrebuițeze și scrierea modernă, de curînd formată. În Moldova în unele scrisori din deceniul al șaselea adresate de Alexandru Lăpușneanu bistrițenilor se întrebuițează cîteva variante gotice: o variantă cu aspect greoi și ghimpos, ca într-o scrisoare din 24 noiembrie 1552⁵⁵, sau o variantă cu litere ascuțite dar mai cursive și mai fine, ca într-o scrisoare din 3 februarie 1560⁵⁶. Se folosesc de asemenea și variante umaniste, ca într-un salvconduct acordat de Alexandru Lăpușneanu bistrițenilor la 11 martie 1564 redactat cu o frumoasă scriere italică⁵⁷.

Scriere italică. Salvconductul dat de Alexandru Lăpușneanu bistrițenilor la 11 martie 1564.

Totodată, din ultimul sfert al secolului al XVI-lea apar și exemple de scriere modernă, formată pe baza celei umaniste, ca aceea în care este redactată scrisoarea trimisă sibienilor de Petru Cercel la 12 noiembrie 1583 purtînd și semnătura autografă a cultivatului domn muntean⁵⁸.

Scrierea modernă a înlocuit repede vechile variante gotice și umaniste, astfel încît în secolele XVII și XVIII în Moldova și Țara Românească la scrisul cu alfabet latin se folosește numai scrierea modernă, care, prin înfățișarea generală, prin forma literelor și prin absența aproape totală a prescurtărilor este asemănătoare, în linii mari, celei moderne actuale. Ilustrative în acest sens sînt, de pildă, scrisorile adresate bistrițenilor de logofătul moldovean Teodor Ianovici la 23 septem-

⁵⁵ Arh. St. Cluj, fond Bistrița, documente din Moldova, dosar II, (cronologic), publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 489.

⁵⁶ Ibidem, dosar II (cronologic), publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 553.

⁵⁷ Ibidem, dosar III, (cronologic), publicat în Hurmuzaki, *op. cit.*, partea I-a, p. 597.

⁵⁸ Arh. St. Sibiu, l. 67, nr. 1004, publicat în Andrei Veres, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, 1930, p. 281—282.

J. V. do.

Amicus et Bonus Vicinus Praetiosissimus.

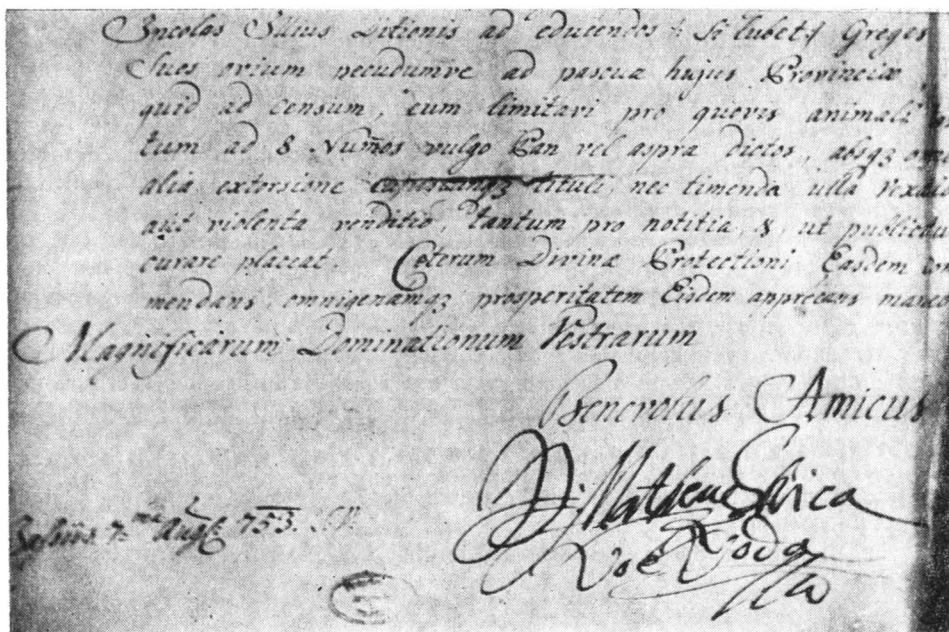
Plouffe

[illegible]

ad S^{us} Amicus bincachis, et
ad intercedendam caritatem.

Theodor Guncwicz Logo
fct. 1915

Scriere modernă. Scrisoarea logofătului moldovean Teodor Ianovici către bis-
triteni din 23 septembrie 1634.

Sciere modernă. Scrisoarea domnului Moldovei Matei Ghica către brașoveni din 7 august 1753.

brie 1634⁵⁹ sau brașovenilor de domnul Țării Românești Grigore Ghica la 24 mai 1733⁶⁰ și de domnul Moldovei Matei Ghica la 7 august 1753⁶¹.

★

Scrierea cu alfabet latin folosită în Moldova și Țara Românească în evul mediu, parte componentă a evoluției scrierii latine pe teritoriul României, constituie, prin răspîndirea și funcțiile sale, un însemnat fenomen cultural, a cărui cercetare contribuie nu numai la elucidarea unor probleme de paleografie și diplomatică latină, ci și la cunoașterea mai adâncită a intenselor și variatelor legături care au existat în orînduirea feudală între cele trei țări române.

RÉSUMÉ

Pendant le Moyen âge, parallèlement à l'alphabet cyrillique et à la langue slave, on a employé, en Moldavie et en Valachie, aussi l'alphabet latin et la langue latine, tant pour les besoins internes que, surtout, pour les nécessités extérieures à la redaction des traités politiques conclus avec les pays étrangers, des privilèges commerciaux extérieurs et surtout de la correspondance envoyée

⁵⁹ Arh. St. Cluj, fond Bistrița, fond general, nr. 127, publicat în Hurmuzaki, op. cit., partea II-a, p. 1006.

⁶⁰ Arh. St. Brașov, Ms. 20/733, publicat în Hurmuzaki, op. cit., partea II-a, p. 1644.

⁶¹ Ibidem, Ms. 90/753, publicat în Hurmuzaki, op. cit., partea II-a, p. 1691—1692.

à certaines institutions ou à certaines personnes des pays qui usaient officiellement de l'alphabet latin et de la langue latine, ainsi que la Transylvanie, la Hongrie, la Pologne etc. Parmi les pièces conservées, les plus nombreuses et les plus importantes du point de vue paléographique, linguistique et historique, celles d'ailleurs qui ont fait le fondement de cette étude, ce sont les actes et les actes et les missives envoyés par les Princes, les boyards, les conseils des villes et par d'autres personnes de Moldavie et de Valachie aux conseils municipaux des villes transylvaines de Brașov, Sibiu et Bistrița.

Pour la rédaction des actes et des missives en langue latine, les correspondants moldaves et valaques employaient des notaires ou des copistes clercs permanents ou occasionnels, recrutés, soit du milieu local, soit en Transylvanie, parfois même en d'autres pays étrangers.

L'écriture avec l'alphabet latin, employée en Moldavie et en Valachie à partir du XIV-e siècle et développée surtout sous l'influence de l'écriture contemporaine de Transylvanie, de Hongrie et de Pologne, peut être périodisée de cette manière :

1. Ecriture gothique (au XIV-e, XV-e et première moitié du XVI-e siècle) ;
2. Ecriture humaniste (seconde moitié du XV-e siècle et première moitié du XVI-e siècle) ;
3. Ecriture moderne (seconde moitié du XVI-e siècle, XVII-e et XVIII-e siècle).

SIGILIUL ORAȘULUI IAȘI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

GH. UNGUREANU

Cercetînd vechea arhivă a Primăriei municipiului Iași¹, cu scopul de a cunoaște modul de creare a actelor în cancelaria sa cît și arhivarea lor, nu am găsit amprenta sigiliului instituției².

În anul 1836, ca urmare a instrucțiunilor date de Arhiva Statului³, arhivarul Eforiei a numerotat și sigilat dosarele cu ceară roșie, aplicînd sigiliul instituției. Din păcate, ceara roșie sfărîmîndu-se de-a lungul anilor, abia am găsit amprenta unui sigiliu, mai completă, care

Sigiliul Iașilor (1652). După N. A. Bogdan.

ne-a ajutat să vedem cum era reprezentat sigiliul orașului în acea vreme Comparînd-o cu amprenta sigiliului Eforiei orașului Iași din 1834 reprodușă de N. A. Bogdan⁴ — fără să arate de unde a luat-o — am

¹ Pentru sigiliul medieval al orașului Iași vezi lucrările: N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. 1904 și 1923; D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în *Studii și cercetări științifice, Istorie — Iași*, 1956, an VIII, fasc. 2, p. 157.

² Arh. St. Iași, Fond Primăria oraș Iași nr. 89 din anii 1932—1949, cu 52257 dosare și condici.

³ M. Dogaru, *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838)* în *Revista Arhivelor* nr. 1/1966, p. 137.

⁴ N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1904, sigiliul de pe copertă și în noua ediție din 1923, la p. 43.

constatat unele nepotriviri, fapt care ne-a determinat să întreprindem cercetări mai largi în afara fondului de arhivă citat și anume în colecția de documente, colecția de sigilii provenite de la vechile instituții și în arhiva forului superior și anume a Departamentului Dinlăuntru al Moldovei, deoarece bănuiam că sigiliul, dacă nu era obiceiul să se aplice pe corespondența de cancelarie, actele originale înmînate particularilor, atestate, chitanțe, bugetul sau lista oficială a prețurilor, trebuiau să fie întărite cu sigiliul instituției care le-a emis.

Cercetarea a dus la găsirea unor date inedite asupra sigiliului orașului Iași, care a suferit prefaceri dese în perioada anilor 1834—1900, cu privire la emblema, legendă, mărime etc.

Pentru istoricul instituției și a actelor create în cancelaria sa, problema sigiliului folosit pentru autentificarea actelor emise trebuie să fie cît se poate de clară lucrătorilor de arhivă. Chiar dacă fondul respectiv a fost lucrat, sînt încă foarte multe acte emise care au înmulțit an de an arhivele particulare și de unde, încetul cu încetul, vor ajunge în depozitele legale ale statului și vor trebui lucrate.

Totodată, așa cum pe bună dreptate s-a afirmat⁵ sigiliile orașelor și țărilor, deși formează un material documentar deosebit de important, au fost puțin studiate. Istoria instituțiilor, care au administrat orașele și țăările, evenimente politice și sociale, viața și tradiția vechilor noastre orașe și țăări se reflectă în documentele care vorbesc despre ele, în emblema și legenda lor.

În cele ce urmează, folosind documentele, amprente sau tiparele originale găsite pînă acum, ne vom strădui să aducem o contribuție la cunoașterea mai bine a subiectului ce ne-am propus.

O instituție care să aibă în sarcina sa toate problemele de administrare a orașului Iași, de urbanistică și edilitare, nu ia ființă decît în ianuarie 1832 sub numele de Sfatul Municipal al orașului Iași⁶.

Sfatul Municipal împreună cu Agia orașului aveau sarcina să concluzeze și să pregătească, în cel mai scurt timp, instalarea autorității municipale legale a orașului Iași, conform prevederilor Regulamentului Organic⁷.

⁵ Emil Virtosu, *Sigiliile de țirguri și orașe din Moldova și Țara Românească*, în *Analele Universității „C. I. Parhon” seria științelor sociale, istorie*, 5, București, 1956, p. 154; D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice, istorie, VII/2, 1956, p. 157.

⁶ Sfatul municipal al orașului Iași se alcătuiă din patru membri aleși de obșteă negustorilor orașului, un președinte numit de Obșteasca Obicinuită Adunare și un scriitor. Dintre cei patru membri unul era ales secretar. Alegerea s-a făcut la 27 decembrie 1831 în cancelaria „Orășeneștii Agii” în urma circularei Divanului împlinitor din 21 decembrie 1831. Cu prilejul alegerilor s-a încheiat un proces-verbal la 27 decembrie 1831 care consemnează și legile respective deoarece membrii Sfatului însărcinați cu această slujbă nu pot fi slobozi de a-și căuta de alte intereseuri” Arh. St. Iași, Colecția Litere Gh. Asachi, dosar lit. M., 524, f. 36.

⁷ Divanul împlinitor al Moldovei, în vederea înființării prin orașe și țăări a Sfaturilor municipale, trimite isprăvnicilor, iar în orașul Iași, și Agiei, o „țirculară” la care anexează în copie și conținutul anexei lit. F., din Regulamentul Organic privitoare la înființarea Sfaturilor municipale, Arh. St. Iași, fond Prefectura jud. Iași, Tr. 1759, op. 2008, dosar nr. 500, f. 1—6.

Sfatul Municipal neavînd încă de la început bine precizate atribuțiile, fiind mai mult un organ interimar, nu și-a confecționat un sigiliu. Conclucînd cu Agia orașului, care avea vechi rosturi orășenești, considera noua instituție în subordinile sale⁸. Agia își confecționase un sigiliu nou în 1833, desigur după desenul lui Gh. Asachi⁹ și pe care îl folosea și organul municipal. Mai mult, unele acte erau iscălite atît de agă cît și de președintele Sfatului Municipal¹⁰.

La 11 aprilie 1833 ca urmare a legiuirei intitulată „Pravila pentru închegarea Sfaturilor Municipale care de acum înainte se vor numi Eforii Orășenești”¹¹ s-au făcut alegerile¹² membrilor, și numirea președintelui în persoana spătarului Vasile Beldiman. Nici după această dată Eforia orășenească nu și confecționează sigiliul așa cum făcuseră alte Eforii ale orașelor. Sigiliul nefiind întrebuintat în acel timp pentru corespondența obișnuită de cancelarie, la actele pentru care se cerea aplicarea sigiliului (contracte, chitanțe sau stabilirea prețurilor curente) Eforia folosea tot sigiliul Agiei.

Un dosar¹³ din anul 1834 ne arată că abia în luna iulie, acel an, Eforia orășenească cere Departamentului Trebilor Dinlăuntru să-i aprobe confecționarea unui sigiliu, deoarece — afirmă președintele — „Vechea pecete cu care pînă acum Eforia s-au slujit era cu oareșcare deosebire de a ei însușire de mai înainte, avînd pe dînsa și o cumpănă” și în consecință era de dorit un sigiliu „după marca țării și a ținutului”. Vechiul sigiliu de care se folosise pînă atunci de bună seamă nu era decît acela al Agiei, mai ales că se face precizarea că avea pe el o cumpănă¹⁴, și împărțirea dreptății, reprezentată în sigiliul Agiei, ceea ce nu intra în „însușirile” noului organ municipal.

Sigiliul, confecționat din metal de iscusiții meșteri pecetari din Iași, este oval, cu diametru 30/35 mm. gravat în adîncime. S-a utilizat

⁸ Încă din 1832 februarie, Agia reclama Departamentului Dinlăuntru că președintele Sfatului Municipal, vornicul Ștefan Catargiu în loc să conlucreze cu Agia, a stabilit cancelaria instituției în casa sa „cea particularnică”, din care pricină nefiind la un loc „nu poate găsi prilejul cel îndemînat ec prin care s-ar putea înlesni căutarea trebuințelor orașului și a avea știință de lucrările aceluia sfat”.

Departamentul atrage atenția vornicului Ștefan Catargiu, că în calitate acum de funcționar public va pune înainte „binele obștesc” și nu ambițiile personale. I se cere să conlucreze cu Agia. Arh. St. Iași, fond Primăria oraș Iași, dosar nr. 19/1832, f. 1. În 1832 vornicul Ștefan Catargiu își dă dimisia și în locul lui este numit căminarul Dumitrache Ganea „vremelnicește împlinitor datoriei de preșident Sfatului Municipal din orașul Iași”. Arh. St. Iași, colecția Litere, Gh. Asachi, dosar litera M, nr. 524, f. 47.

⁹ Arh. St. Iași, colecția Litere, Gh. Asachi, G/94, f. 3. I se cere la 10 decembrie 1831 „închipuire de primele gherburi (adică țifre) a principatului și a 16 ținuturi cu a lor prescriere”, deoarece, se spunea, Gheorghe Asachi este „o persoană care poate avea cea mai bună idee întru asemenea pricină”.

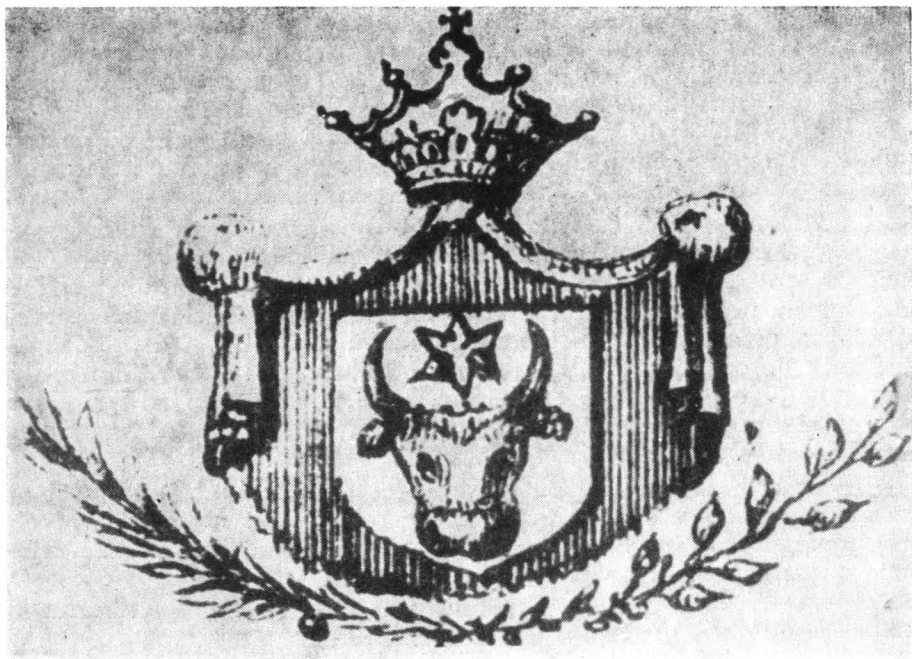
¹⁰ Arh. St. Iași, colecția Litere, Gh. Asachi, litera P, nr. 689, p. 204.

¹¹ N. A. Bogdan, *Cea dintîi legiuire comunală în orașul Iași și în principatele țiguri din Moldova*, în revista „Ioan Neculce”, Iași, 1922, nr. 1, fasc. II, f. 240.

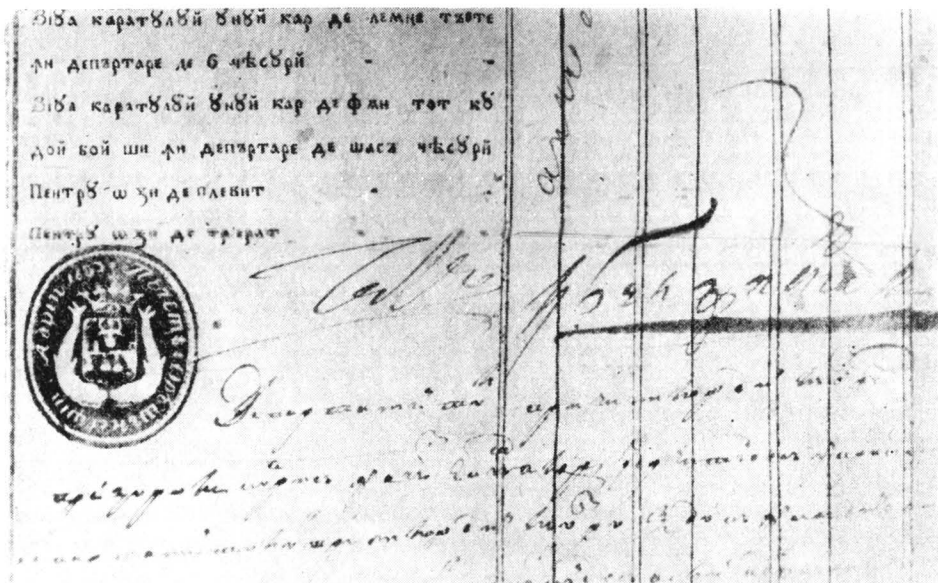
¹² La alegeri s-au tipărit buletine care avea imprimată la mijloc stema orașului Iași, ca oraș de capitală a Moldovei, întocmită în litografia lui Asachi.

¹³ Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 71/1834, f. 1.

¹⁴ Sigiliul Agiei are gravată cumpăna.

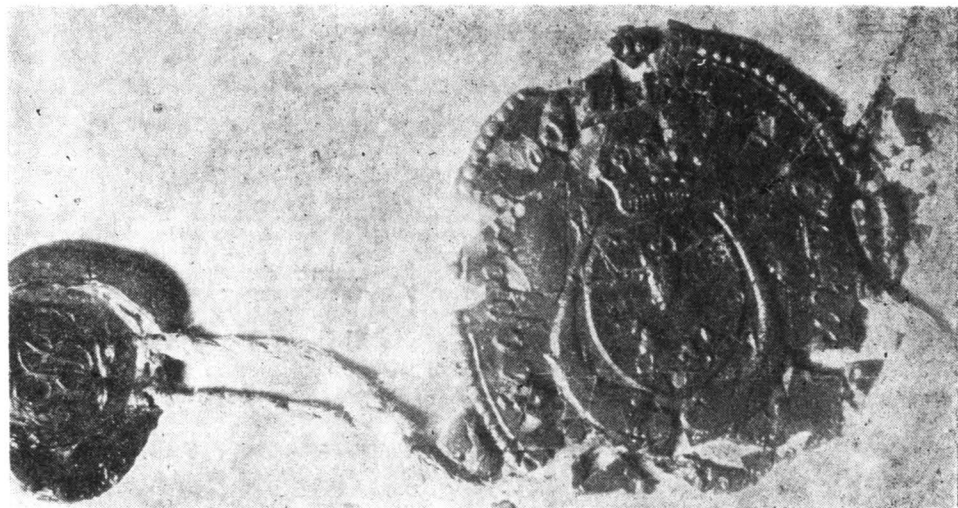

Stema orașului Iași executată în litografia lui Asachi aplicată pe un bilet de alegător la alegerile membrilor Sfatului Municipal din 1833.

Sigiliul Agiei orașului Iași din 1833 aplicat pe lista prețurilor oficiale stabilite de Eforia orașului Iscălește aga Roseti și președintele Eforiei orașului Iași, Beldiman.

pentru aplicat pe hirtie și pe ceară. În câmpul sigiliului, pe un scut despiciat în două, este gravat deasupra capul de bour cu o stea în șase colțuri între coarne, iar în partea de jos un cal. Scutul este susținut de

Sigiliul Eforiei orașului Iași din 1834 utilizat la sigilarea dosarelor în anii 1836—1839. Al doilea sigiliu mic este al arhivarului.

Sigiliul Eforiei orașului Iași din 1834 așa cum a fost reprodus în N. A. Bogdan.

doi pești cu cozile în sus. Deasupra scutului coroana domnească. Pe margine este scris „Eforia orașului Eșii“, iar jos anul 1834. Toate acestea, înconjurate de un cerc linar și unul perlat exterior ¹⁵.

¹⁵ Amprenta se găsește pe o chitanță eliberată de Eforia orașului Iași în 23 august 1834. Arh. St. Iași, colecția „Documente“, Pach. 586, nr. 15.

Acest sigiliu nu a fost mult utilizat. Mihail Sturza, noul domn al Moldovei din 8 iulie 1834¹⁶, a hotărât schimbarea tuturor sigiliilor instituțiilor, pentru ca ele să fie potrivite cu o nouă stemă domnească în

Sigiliul Eforiei orașului Iași din 1834 aplicat pe acte pînă în 1835.

¹⁶ În ce privește domnia lui Mihail Sturza facem următoarea precizare de cronologie: La 13 aprilie 1834 Sturza a fost anunțat să plece la Constantinopol pentru a primi investitura. În Arhivele Statului de la Iași se păstrează dosarul privitor la plecarea lui Sturza la Constantinopol și reîntoarcerea ca domn în țară. Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dosar nr. 221. La 30 mai anunță plecarea spre țară. Ajunge la Galați la 13 iulie. La 15 iulie ajunge la Iași, zi în care se face și instalarea ca domn. Acte semnate de Mihail Sturza ca domn sînt și înainte de 15 iulie 1834; de exemplu, fiind în carantină, primește ofisul vicepreședintelui Divanurilor Moldovei, Mircovici, din 8 iulie 1834, prin care îi „teslimarisești” (predă) ocîrmuirea principatului și că „de astăzi (8 iulie) încetează

care intra și leul din blazonul familiei Sturza. Astfel, prin ofisul domnesc¹⁷ din 4 septembrie 1834 se fixează modul de confecționare: 1. „Domneasca noastră pecete va avea semnele statului și a familiei noas-

Sigiliul Eforiei orașului Iași din 1834 aplicat pe acte din 1835.

lucrările vremelnicești rosienefști ocîrmuiri“. În ziua de 9 iulie 1834 Mihail Sturza emite ofisul său către Sfatul Administrativ al Moldovei prin care îi face cunoscut cele comunicate de Mircovici și însărcinează Sfatul Administrativ ca pînă la venirea lui în capitala Iași „să primească ocîrmuirea și să se îndeletnicească cu sirguință în toate obșteștile lucrări“. Publicînd aceste documente, D. Hasnaș în colecția sa intitulată „Adunarea de ofisuri și deslegări în ramul judecătoresc“, Iași, 1844, p. 1, scrie următoarea notă: „Acestea s-au trecut numai pentru a se ști pentru totdeauna vremea cînd preainălțatul domn au primit ocîrmuirea Moldovei“.

După abdicare, la 12 mai 1849 (actul de abdicare trimis Porții transcris în limba turcă de dragomanul I. Mavrudis — Arh. St. Iași, Colecția „Manuscrise“, nr. 1, Cîndica Mavrudis) — Sturza pleacă din Iași spre Focșani fără a anunța Sfatul că trimisese la Constantinopol demisia. Familia pleacă în 26 mai pe același drum.

¹⁷ „Manualul administrativ al principatului Moldovei“, Iași, 1855, I, p. 69.

tre, înconjurată de domneștile parasime¹⁸. 2. Toate celelalte peceti vor avea în mijloc tot aceleași zise mai sus semne afară de parasime, iar în împrejurul pecetii vor fi înscrise cuvintele : Prințipatul Moldaviei....

Sigiliul Eforiei orașului Iași din 1840.

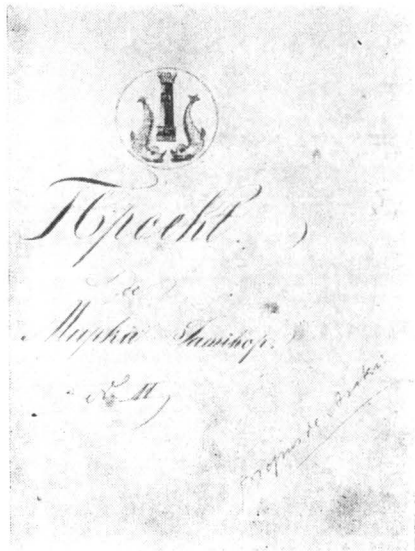
„Eforiile de prin târguri vor avea asemenea peceti, numai că împrejur să fie înscrise cuvintele Eforiei orașului cutare“.

Noile sigilii au fost gata abia în anul următor 1835, la 4 octombrie, când Eforia îl primește de la Departamentul Trebilor Dinlăuntru care cere să trimită spre desființare sigiliul vechi¹⁹, Eforia cere să i se

¹⁸ Parasime = semne ale domniei.

¹⁹ Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 71/1835, f. 5.

lase și vechea pecete care, fiind de fier tare, poate fi folosită la sigilarea măsurilor de greutate ca dimirlii etc. și nu va uza pe cea nouă. Obținând aprobarea, Eforia va folosi ambele sigilii, cea nouă pentru

Proiect de marca Iașilor întocmit de Gh. Asachi în 1851.

Proiect întocmit de Gh. Săulescu în 1856.

acte, iar cea veche pentru ceară sau alte trebuințe, așa cum a fost găsită la sigilarea dosarelor în 1836.

Noului sigiliu confectionat în urma ofisului domnesc din 1834, i s-a gravat tot anul 1834 când desigur s-a făcut și modelul.

Noul sigiliu este mai puțin oval, avînd diametrul 33/35 mm. În cîmpul sigiliului se află scutul împărțit în două, vertical; în partea din stînga, capul de bour cu o stea în șase colțuri, între coarne; în partea din dreapta, leul sturzesc. Scutul este susținut de aceeași doi pești. Împrejur este scris: „Principatul Moldovii, 1834“, iar sub cei doi pești „Eforia orașului Eșii“²⁰

Sigiliul, confectionat conform ofisului domnesc din 1834, a fost utilizat pînă în 1840, dată de la care găsim pe acte un nou sigiliu. Nu am găsit documente privitoare la cauza care a dus la înlocuirea celui vechi. Sigiliul din 1840 este confectionat după alt desen conținînd aceleași elemente, afară de cercul perlat din margine — înlocuit cu o linie simplă. Analizînd leul din blazonul familiei Sturza, constatăm că aici are coroană pe cap și presupunem că motivul înlocuirii constă tot în dorința domnitorului de a se grava în sigiliu un leu adecvat mai bine blazonului.

²⁰ Ibidem, Colecția „Documente“, Pach. 753, nr. 6. Descrierea se dă după amprenta găsită pe o chitanță eliberată de Eforia orașului Iași la 20 aprilie 1840.

Schimbarea domnului în 1849²¹, revenirea la vechea denumire de Sfat orășenesc²², observarea că autoritățile orășenești nu pot să întrebuițeze un sigiliu cu marca țării sau a ținutului²³, duc la con-

Sigiliul Sfatului orășenesc Iași din 1851 realizat după proiectele lui Gh. Asachi și Gh. Săulescu.

fecționarea unui nou sigiliu pentru organul de administrare a orașului Iași. De data aceasta autoritatea comunală dorește ca noul sigiliu să aibă legătură cu istoria, „cu marca ce a avut în vechime această politie“.

²¹ La 14 iunie 1849, Sfatul Administrativ Extraordinar al Moldovei s-a adunat la „Otelul“ (casa) logofătului Alex. Ghica unde venise și Sura Bei cu suita sa, care au comunicat că a fost numit domn al Moldovei Grigore Alex. Ghica. Se înmânează documentele de numire emise la București cu data de 11 iunie, 1849, unul către noul domn cu nr. 333 și altul cu nr. 334 către Sfatul Administrativ din partea lui Fuad Efendi. Arh. St. Iași, fond Primăria orașului Iași, dosar nr. 29/1849.

²² *Manualul administrativ*, vol. I, p. 127 nota 1. „După anaforoa Sfatului din 1851 ghenar 23 supt nr. 135 înalt încuviințată la 25 ghenarie s-au prefăcut numirea de Eforie în acel de Sfat orășenesc“.

²³ Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 26/1851, f. 1.

Sfatul Municipal se adresează lui Gheorghe Asachi și Gheorghe Săulescu ca să întocmească fiecare câte un desen al mărcii propuse, susținut cu un memoriu istoric explicativ.

Sigiliul Municipalității Iașilor din 1859.

Gheorghe Asachi, căruia Sfatul îi adresa cuvintele măgulitoare de „părintele literaturii române“, întocmește desenul și memoriul la 16 februarie 1851, iar Săulescu la 12 februarie același an ²⁴.

Primindu-se desenele pentru viitorul sigiliu al orașului Iași, făcute de către Asachi și Săulescu în dublu exemplar, unul din ele s-a trimis

²⁴ Ibidem, f. 2—4 și 5—6. Explicațiile date de Asachi și Săulescu la proiectul propus au fost aduse și la cunoștința publicului prin Buletin, foaia publicațiilor oficiale, publicate și în N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, 1923, p. 20.

la Departamentul Dinlăuntru. Acesta a hotărât ca sigiliul să se graveze folosind de la proiectul lui Asachi cei doi pești, iar de la Săulescu turnul roman cu inscripția L.I. (Ligia Iassiensis) și capul de bour

Noul sigiliu astfel confecționat are forma rotundă cu diametrul 35 mm ²⁵.

Sigiliul Municipality Iași, 1862.

Sigiliul Isprăvniciei ținutului Iași, 1828.

În anul 1858 s-a pus din nou problema întocmirii de noi sigilii pentru instituțiile administrative și judecătorești, deoarece, spune ofisul ²⁶ Căimăcămiei din 9 noiembrie 1858, „în puterea Convenției“ trebuia scris pe sigiliu Principatele Unite.

Sigiliul nou confecționat are în legendă în loc de Municipium Iassiorum, Principatele Unite, iar în locul denumirii anterioare a instituției (Sfat orășenesc) Municipalitatea Iassilor. Anul 1859 a fost scris sub emblemă.

Acest sigiliu a fost folosit de către organul municipal al orașului Iași pînă în 1862. La 17 martie 1862 în ședința Consiliului de Miniștri s-a hotărât unificarea tuturor sigiliilor autorităților deoarece se constata că starea de neuniformitate în care se găsesc aceste sigilii este „necompatibilă cu starea lucrurilor de față în urma realizării Unirii definitive“. Neputîndu-se aștepta pînă se va fixa de către Adunarea Legislativă „armele Principatelor Unite“ se dispune ca pînă atunci să se confecționeze sigilii „avînd unite într-un singur scut sub coroana

²⁵ Reprodus în N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1923, p. 23.

²⁶ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne. Tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 40676, f. 1.

[illegible]

1863, aprilie 22. Iași. Scrisoarea lui Mihail Kogălniceanu către președintele Sfatului orășenesc Iași, prin care protestează împotriva schimbărilor intervenite în emblema și legenda sigiliului orasului Iași.

22 April 1865

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

domnească, acvila română cu crucea în gură și capul de zimbru cu o stea între coarne”²⁷ avînd în jur denumirea autorității.

În mai 1862 Ministerul de Interne din București cerea Directoratului de la Iași să „ia știință pe ce temei sigilurile municipalităților de orașe și țîrguri sînt făcute cu marca țării și dacă Directoratul găsește,

Sigiliul Municipality Iașilor 1859 fără capul de bour, tiparul în metal la Arhivele Statului, colecția sigilii, nr. 7208.

sau nu, mai nimerit ca să se prefacă puindu-se pe fiecare marca districtul (ținutului) respectiv”²⁸.

Fără a întreba autoritatea municipală, sau oameni competenți, Directoratul este de acord cu propunerea Ministerului care primind

²⁷ Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 43777, f. 85.

²⁸ Ibidem, f. 105.

acest răspuns și confecționează un sigliu nou cu emblema un cal pe care o avea și isprăvnicia ținutului Iași și legenda Orașului Iași — Municipality.

Dacă schimbarea „mărcii” orașului Iași fixată în sigiliul confecționat în 1851 și menținută în acel din 1859 și care se împămîntenise, nu a atras protestul președintelui organului municipal, s-au găsit cetățeni care au protestat.

Sigiliul Primăriei Municipiului Iași (1872). Amprentă executată în tiparul original aflat în Colecția sigiliilor din Arhivele Statului Iași.

Sigiliul mic utilizat de primar (1873).

Între aceștia Mihail Kogălniceanu, care era și membru al Comunei, scrie președintelui la 22 aprilie 1863 că „de un timp văd o schimbare operată în marca municipalității de Iassii, turnul roman cu antica inscripțiune *Municipium Iassiorum* îl văd înlocuit cu un cal și cu inscripțiunea *Municipalitatea de Iassii*”²⁹. Kogălniceanu ține să sublinieze în protestul său că „orașul Iassii ține la marca sa doveditoare antichității sale” și cere să se revină la forma sigiliului vechi.

Aducându-se la cunoștința Ministerului, acesta, la 3 iunie 1863, înapoiază sigiliul vechi din 1859 spre a fi utilizat mai departe și cere să i se trimită „spre desființare” sigiliul confecționat în 1862 cu marca un cal.

La primirea sigiliului din 1859, care fusese trimis la București s-a constatat că lipsește capul de bour de deasupra turnului și din nou este întrebat ministerul dacă nu este iarăși o eroare a gravorului. Încredințați că s-a tăiat din ordinul Ministerului pînă a se fixa de Adunarea

²⁹ Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 58/1862, f. 26.

Legislativă „Armele Principatelor — Unite“, sigiliul a fost pus în folosință³⁰ fiind utilizat pînă în iulie 1872 cînd s-a confecționat altul avînd de data aceasta în cîmpul său turnul roman într-un scut, deasupra o coroană fiind înconjurat de vechii pești : sus s-a scris România, iar jos denumirea nouă a organului municipal după legea ad-tivă din

Sigiliul Primăriei Municipiului Iași (1882).

1864 și anume : Primăria Municipiului Iassy³¹. Are forma rotundă cu diametrul 42 mm. În 1873 s-a făcut și un sigiliu mic pentru acte emise din cabinetul primarului. Sigiliile confecționate în 1872 și 1873 au fost lucrate la Iași, cu toată concurența gravorului Carniol din București care concesionase de la Ministere fabricarea sigiliilor instituțiilor din toată țara³².

Acest sigiliu a fost folosit pînă în anul 1882 cînd s-a confecționat altul care păstra emblema de mai înainte însă în legendă s-a gravat Regatul României. Acest sigiliu, ultimul întrebuintat în secolul al XIX-lea are forma rotundă cu diametru 42 mm.

³⁰ Acest sigiliu se păstrează în colecția de sigilii a Arhivelor Statului nr. 1208. Se cunoaște cum a fost dăltuit și scos capul de bour (fig. 15).

Sigiliul acesta a fost scos de la registratură la 19 iulie 1873 și primit de secretarul Primăriei de unde a ajuns spre păstrare la Arhivele Statului din Iași.

³¹ Arh. St. Iași, Colecția sigilii, nr. 1203. Fig. 16.

³² Ibidem, fond Primăria municipiului Iași, dosar nr. 32/1863, f. 120.

RÉSUMÉ

En fouillant l'archive constituée chez l'organe administratif de la ville de Jassy entre les années 1832—1900, ainsi que d'autres fonds ou collections de matériaux documentaires l'auteur a trouvé les empreintes du sceau de la ville de Jassy, dont l'emblème, la légende et les dimensions ont subi de fréquentes modifications durant les années mentionnées, par suite des événements politiques et sociaux de cette époque. En présentant différentes empreintes du sceau de la ville de Jassy, depuis sa première forme datant de 1834, l'auteur présente aussi, se basant sur des documents inédits, l'historique de cette institution, dont la charge était d'administrer la ville de Jassy, et il traite aussi certains problèmes qui se posaient alors que s'avérait nécessaire la modification du sceau. De l'étude des documents présentés il appert qu'en général le problème de la confection d'un nouveau sceau rendait nécessaire la consultation des gens qui, à cette époque, connaissaient la ville de Jassy et son passé, la ville demeurant jusqu'en 1859 la capitale de la province historique de Moldavie.

ARHIVELE, IZVOR BOGAT DE INFORMARE PRIVIND ISTORICUL EXPLOATĂRILOR FORESTIERE DIN MOLDOVA *

C. BOTEZ, GH. BALICA

Din timpurile cele mai vechi, pe teritoriul țării noastre una din principalele îndeletniciri ale oamenilor, alături de agricultură, a fost tăierea, prelucrarea și folosirea materialului lemnos.

Folosirea pădurilor în decursul timpului reprezintă o expresie a nevoilor economice complexe, potrivit treptei de dezvoltare a societății. De aceea, ținând seama de rolul imens, unanim recunoscut atât în trecut cât și astăzi al pădurii, cu bogățiile sale neprețuite în material lemnos, ne-am orientat a studia — pe baza informațiilor scrise păstrate în materialele documentare din Arhivele Statului ¹ — unele aspecte privitoare la situația din trecut a pădurilor, felul cum erau ele gospodărite, întrebuintările date lemnului, în diferite epoci ale istoriei, modul și gradul de prelucrare a lemnului, sistemele de comercializare, toate acestea constituind un prim grup important de probleme. Apoi ne-am propus să urmărim, ca o latură centrală a acestor factori economici-istorici, problemele legate de viața maselor de muncitori care lucrau în pădure, în trecut pe domeniul feudalului, precum și pe cel al elementelor patronale capitaliste. Totodată, să urmărim și sistemul de muncă a celor care lucrau la transportul și prelucrarea sau industrializarea lemnului.

În prezentul articol facem numai o scurtă trecere în revistă a unor aspecte ale acestei probleme atât de importante și vaste din istoria noastră economică.

Bogăția pădurilor din Moldova a atras atenția atât vechilor istorici moldoveni, cât și a unor călători străini care, trecând prin această parte a țării, au lăsat interesante descrieri și impresii. Astfel, Dimitrie Cantemir ² arată că „Moldova se mîndrește cu păduri foarte multe...”

* Prezentul articol este alcătuit pe baza datelor ce le-am cules din Arhivele Statului Bacău, P. Neamț, Suceava, Iași cât și din arhivele Direcției regionale a economiei forestiere (D.R.E.F.) din regiunile Bacău, Suceava și Iași. Totodată menționăm că prezentul material fructifică mult sintetizat și unele concluzii la care au ajuns autorii, care elaborează o lucrare a istoricului economiei forestiere din România.

¹ D. Berlescu, *Arhivele Statului izvor de cercetare a istoriei patriei noastre*, în „Arhivele Statului 125 ani de activitate”, București, 1957, p. 14.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere de pe originalul latinesc la 200 de ani de la moartea autorului (21 august 1723) de George Pascu, București, 1923, p. 47.

și că „din toate stejărișurile Moldovei două au fost vestite, acel al Cotnarului și al Chigheciului“. Călătorul Graziani³ arată că „...O mare parte din pământul țării (Moldova) era acoperit încă de codri mari...“. Giovanni Botero⁴ notează că „Dimpotrivă, în Moldova ca și în Muntenia, erau nenumărate pădurile și codri, iar Filip Dupont⁵ arată că trecea „prin marea pădure a Bucovinei“. M. Carra⁶ menționează că „munții sînt acoperiți cu păduri întinse și frumoase, și chiar o parte din țara șeasă e împodobită de dinsele“.

Harta Țării Românești și a Moldovei, executată cu ocazia războiului din 1828—1829 dintre Rusia și Turcia⁷, ne dă detalii foarte importante asupra pădurilor din regiunea muntoasă, de deal, și de șes. Nu e în intenția noastră să descriem toate pădurile și masivele păduroase pe care le cuprinde această hartă. Ne mulțumim să reliefăm doar existența a trei mari păduri cunoscute din vechime cu numele de codri (Codrul Hîrlăului, Codrul Herței, și Codrul Iașului), păduri întinse pe sute de kilometri, care cuprindeau ținuturile Cîrligătura, Roman și Vaslui și ajungeau în nord prin unele ramificații de se unificau cu pădurile Bucovinei⁸.

Arhivele Statului din Iași dețin — în fondurile și colecțiile sale — un bogat material documentar ce poate oferi cercetătorului interesante date asupra tuturor aspectelor problemei forestiere din secolele XV—XX. Apare ca o necesitate includerea, în lucrarea de față a unei sumare expuneri cu privire la acest material documentar, începînd cu fondurile de arhivă și continuînd cu colecțiile.

Unul din principalele fonduri este Ministerul de Justiție al Moldovei (1832—1862), în dosarele căruia se găsesc acte referitoare la marile procese privind moșiile boierești, răzeșești și mănăstirești. Dosare cu conținut similar se găsesc, dealtfel, și în alte fonduri arhivistice judecătorești: Divanul de apel al Țării de Sus și cel al Țării de Jos (1827—1845), Curtea de apel (1845—1944), Tribunalul de comerț, din Galați (1833—1860); urmează cele 16 tribunale ținutale (mai tîrziu județene), precum și judecătoriile rurale din fostul județ Iași — care în special se ocupau cu delictele silvice.

Din fondurile arhivistice mai vechi trebuie menționate Secretariatul de Stat (1832—1862), precum și isprăvniciile celor 16 ținuturi ale Moldovei.

Date asupra suprafețelor și categoriilor de păduri, asupra fierăstrașelor, fabricilor de potasă și asupra îndeletnicirii oamenilor — în special a celor de la munte — se găsesc în dosarele Ministerului de Interne cuprinse în catagrafii. În arhiva Mitropoliei Moldovei și Sucevei se află

³ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, p. 167.

⁴ *Ibidem*, p. 220.

⁵ *Ibidem*, vol. II, ed. a II-a, p. 54.

⁶ M. Carra, *Istoria Moldaviei și a României cu disertare asupra stărei acestor două provincii de la anul 1781*, traducere de N. T. Orășeanu, București, 1857, p. 135.

⁷ Vezi în acest sens amănunte în lucrarea lui Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Ed. Șt., București, 1957.

⁸ În preajma lui 1800 se vorbea în Moldova de „mari codri“ s-au „codri imenși“, ca: Codrul Bicului, Codrul Iașilor, Codrul Herței și Codrul din apropierea Pietrei.

catagrafii cuprinzînd interesante date asupra pădurilor de pe moșile clerului, referitoare la suprafața totală a pădurilor, suprafața tăiată, starea actuală (bună, rea, mare, tînără), posesori, exploatare, esența lemnului și altele.

Arhiva Direcției a II-a regionale silvice Iași, ca și cele ale ocoalelor silvice Adîncata, Dorohoi și Fîstîci, conține materiale referitoare la : instrucțiuni forestiere, și pentru vînzarea produselor, pepiniere și împăduriri, arendări și vînzări de păduri, exploatări, poliția silvică, delictes silvice ș.a.

Epitropia spitalului Sf. Spiridon, ca una din marile proprietare de moșii, a păstrat în arhiva sa (1824—1944) numeroase dosare privind exploatarea pădurilor ei din Moldova.

Arhiva Inspectoratului III industrial conține un bogat material informativ referitor la exploatarea forestieră de după cel de al doilea război mondial ; fondul oferă surse de informare asupra înființării unor unități forestiere, asupra activității lor și, mai ales, relativ la situația muncitorilor forestieri.

Colecția „Documente“ cuprinde o bogată sursă de informare asupra formelor de trecere în proprietate (vîndere-cumpărare, schimb, donație, moștenire ș.a.), sau de pierdere a dreptului de proprietate : hotărînicilor ; relațiilor dintre proprietar sau arendaș și locuitorii de pe moșii ș.a.

În unele condici din colecția „Manuscrise“, în acele de veniturile și cheltuielile unor case boierești, se întîlnesc date cu referire la exploatarea unor păduri.

Colecția „Planuri“ înglobează aproximativ 600 planuri de păduri și trupuri de păduri, de zăvoaie, de parcelare, de situația pădurilor, unele detalii ale benzilor de protecție, de amenajamente ș.a. Multe din planurile din ultima categorie — cele de amenajamente — sînt însoțite de cîte o substanțială parte descriptivă, în care, amănunțit, se arată cele ce urmează.

Statistică generală : numirea pădurii ; situația administrativă ; situația geografică ; proprietarul și natura drepturilor ; hotarele, starea lor și părți în litigiu ; suprafața, cu arătarea detaliată a suprafețelor păduroase și a poienilor ; exproprieri de poieni și de părți de pădure ; căi de comunicație — șosele și drumuri naturale ; construcții forestiere ; pămînt cedat în folosința personalului ; pepiniere existente și dacă mai sînt necesare ; pășunatul ; vînatul — felul lui, și dacă este arendat ; delictes ; incendii ; insecte vătămătoare ; administrația și supravegherea ; tratamentul în trecut.

Elementele fizice : clima ; situația orografică și hidrografică ; formația geologică și compoziția mineralogică a solului ; descrierea generală a arboretelor, însoțită de tabele cu proporția speciilor în procent de parcele de studiu, tabele cu proporția speciilor raportate la suprafața pe parcele de studiu, și tabele cu clasele de vîrstă.

Elemente economice : natura produselor ; păduri vecine în exploatare ; locuri (piețe) de desfacerea produselor ; costul lucrului și al transportului materialului.

Descrierea parcelară : parcela, suprafața, situația, solul, clasele de fertilitate, descrierea arboretului.

Baze de amenajare : exploatabilitatea, regimul ales ; modalitatea de tratament ; revoluția ; posibilitatea.

Plan special de exploatare : tablou de tăierile pe prirul deceniu ; tablou cu parchetele de gestiune pe perioada revoluției normale de 35 ani ; plan special al operațiilor de ameliorare.

Regenerarea arboretului : plan special de împăduriri artificiale.

Dispozițiuni complementare asupra aplicării amenajamentului ; aplicarea amenajamentului ; lucrări de ameliorare ; controlul amenajamentului ; cauțiunea de regenerare ; revizuirea amenajamentului ; contabilitatea amenajamentului.

În sfârșit, menționăm colecția „Sigilii“, în care se află unele purtînd caracteristica regiunilor de pădure.

Bogăția pădurilor, precum și îndeletnicirile oamenilor din regiunile păduroase, au dat un pitoresc conținut toponimiei moldovenești, ilustrată de documentele timpului.

Cine cercetează această toponimie — din care azi s-a păstrat cu mult mai puțin decît a existat în trecut — întâlnește frecvente denumiri de sate, moșii, păduri, poiene, locuri, drumuri, pîraie ș.a. în legătură cu elementul forestier.

Exemplificăm cele de mai sus cu unele topice culese din materialul documentar de la Arhivele Statului Iași — începînd cu cel mai vechi document, din anul 1399 — considerînd că aceste denumiri pot fi sistematizate în patru grupe :

a) Denumiri generice : Codru Poiana, Capu Pădurei, Dumbrava, Dumbrava Seacă, Satul de sub dumbravă, Dumbrăveni, La Crîng, Crîngul Craiului, Rediul Mic, Rediul Roșu, Zăvoiul-Iugani, Lunca Dumești, Huci, Sihla, locul Ciriteilor, „braniștea noastră la Bohotin“ ș.a.

b) Denumiri ce se referă la absența copacilor — fie în mod natural, fie la intervenția omului — pe anumite suprafețe împădurite ; Poenița, Poiana, Poiana Ursului, Poeni, Runcul, Runcul Mare, Runcul-Palanca, Dealul Runcului, Săcătura, Ruptura ș.a.

c) Denumiri cu referire la esența copacilor : Cornu, la Corni, Drumul Cireșului, Paltin, Pîrîl Frasinului, Sînger, Singerul, Șapte Ulmi, Valea Alunului, Alunișul, Cărpiniș, Păltiniș, Răchitiș, Făget, Plopeni, Răchiteni, Plopoasa, Ghindăoani, Hrușeva ș.a.

d) Denumiri referitoare la diferite ocupații ale omului în prelucrarea lemnului : Cărbunaru, Cărbunari, Doagele, Rotăria, ș.a.

Cele mai vechi documente din Arhivele Statului Iași, începînd din secolul al XV-lea, conțin denumiri ce amintesc de existența elementului forestier din Moldova ; acestea sînt documente referitoare la proprietate și la diferitele forme de transmitere a acesteia⁹.

Pe măsură ce înaintăm în timp, astfel de documente referitoare la întărirea dreptului de proprietate asupra unor terenuri împădurite apar din ce în ce mai numeroase, domnii dăruind moșii în special

⁹ Problema proprietății în general a fost studiată de C. Cihodaru, *Forma de proprietate feudală în Moldova*, în Acad. R.P.R., Filiala Iași, Studii și cercetări științifice, Seria III ; științe sociale 3—4, anul VI, iulie — decembrie 1955, p. 1—30 ; *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, ibidem, anul XII, fasc. I, 1961, p. 31—66.

boierilor și membrilor clerului, ambele categorii reprezentând forțele de susținere a domniei sau, uneori, forțele pe care domnia era direct interesată să și le atragă de partea ei; în unele cazuri astfel de documente se referă și la întărirea dreptului de proprietate unor răzeși¹⁰. În inventarul moșiilor feudale (domnești, boieresti, mănăstirești sau răzeșești) de obicei pădurea nu lipsește de nicăieri, iar în regiunile de munte ocupă partea preponderentă, cărora le succedă regiunile deluroase.

Nu numai că e greu, dar e imposibil a aprecia exact suprafața pădurilor Moldovei până în secolul al XIX-lea, și aceasta se datorește numai lipsei unei preocupări statistice¹¹.

În anul 1829, în ținutul Neamț (unul din cele mai bogate în păduri) exista suprafața de 37.991 fâlci pădure, din care 7 849 fâlci pentru lemn de foc și 30 142 fâlci lemn pentru prelucrat; din acesta din urmă 746 fâlci pădure de stejar, 20 741 fâlci pădure de brad și 8 655 fâlci diferite esențe¹². În același an, mănăstirea Neamțului era proprietara a 320 fâlci pădure, din care 230 fâlci brad, lemn de cherestea, și 90 fâlci lemn de foc¹³. În 1859 pădurile Moldovei erau evaluate la 971 366 ha¹⁴.

Din cele mai vechi timpuri, documentele menționează așa numitele curături, săcături sau rupturi, care, ulterior, au devenit numiri geografice. Aceste curături stau la baza începutului multor așezări rurale, ele constituind o formă de proprietate. „Obiceiul vechi era ca omul care transforma, în urma unei munci grele, un loc sălbatic, plin de copaci, care nu fusese niciodată lucrat, în pământ bun de grădină, ogor, sau de așezat casa, devenea stăpîn pe el și nu era obligat să dea nici dijmă, nici boieresc”¹⁵. În anul 1757, Vasile Mazăre vinde logofătului Zaharia „curătura ce avem din părinții noștri cu meri, cu peri, cu tot pomătul, care curătură este făcută de noi cu toporul din pădurea merei, ace din loc domnesc”¹⁶. În anul 1802, trebuind să înfățișeze actele vechi de stăpînire asupra unor curături spre a li se da o carte domnească de stăpînire, locuitorii din Vrancea arată că nici ei și nici părinții lor n-au

¹⁰ Nu dăm cote pentru motivul că astfel de materiale sînt numeroase în Arhivele Statului de la Iași.

¹¹ Primele statistici, impuse de necesitățile fiscale apar în Moldova în anul 1820, ele referindu-se la populație. Ceva mai tîrziu, în anul 1829 apar și tabelele statistice referitoare la suprafețele de teren, întocmite conform indicațiilor date de Departamentul Treburilor Dinlăuntru. Aceste tabele, întocmite separat pentru fiecare ocol al ținuturilor respective, conțin, între alte date — pentru fiecare sat din componența sa — cele ce completează rubrica „cite fâlci de pădure se află în codru”; aceasta, bifidă: a) de cherestea; b) lemn de ars, Subrubrica „de cherestea”, impune a se specifica esența: stejar, brad, alte soiuri. Unele dosare conțin acte din care reies suprafețele de păduri boieresti și răzeșești, cu indicarea esențelor respective, proprietarului și locului unde sînt situate respectivele păduri. Arh. St. Iași, fond Isprăvnicia Neamț, dosar nr. 511.

¹² Arh. St. Iași, fond Isprăvnicia Neamț, dosar nr. 141.

¹³ Ibidem.

¹⁴ C. Blaj, *Pădurile din R.P.R.*, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, Iași, t.V., 1959, p. 218.

¹⁵ Gh. Ungureanu, *Ion Creangă. Documente*. Ed. Pt. literatură, București, 1964, p. VIII—IX, nota 6.

¹⁶ Arh. St. Iași, colecția „Documente”, P. 300, nr. 3.

avut astfel de acte „ce nesupărindu-ne nimine, am stăpînit pînă acum curăturilor noastre cu pace“¹⁷.

Deși asigurarea oamenilor aduși pentru lucrul pe moșie, cu locuri de casă și locuri de hrană în cantitate suficientă și fără nici o obligație din partea celor ce-și deschideau astfel de locuri revenea în sarcina proprietarului sau a posesorului, aceștia nu-și respectau întotdeauna îndatoririle, ceea ce ducea la nemulțumiri din partea locuitorilor, nemulțumiri pe care ni le-au transmis prin numeroasele lor jalbe ce se păstrează în unele din materialele documentare arătate mai sus. Astfel, în învoiala din 22 aprilie 1820 dintre Mănăstirea Neamț și locuitorii satelor Pometele, Pirăul Ursului și Humulești, pentru îndatoririle locuitorilor către mănăstire, aceasta din urmă impune, împotriva vechiului obicei, ca locuitorii să-i dea dijmă și pentru curături¹⁸. La 14 noiembrie 1847, locuitorii satului Săcăleni, proprietatea Mitropoliei, arătînd că pentru ei locul de hrană este insuficient, „cu plîngere“ cer să li se aprobe de către proprietară „ca să deschidem locul din pădurea ce este stricată de mai înainte“¹⁹. Deoarece se constatare că în multe cazuri se produceau pagube pădurilor prin crearea curăturilor în mod nejudicios²⁰, prin „pravila pentru cruțarea pădurilor de pe moșiile monastirești și altele“ din 7 mai 1843, stăpînii moșiilor sînt opriți a mai deschide locuri de hrană în pădurile, codrii, dumbrăvile și luncile întemeiate, acestea urmînd a se face numai în pădurile care sînt deja stricate²¹.

Asigurarea dreptului de proprietate asupra pădurilor atrage o serie de legi și instrucțiuni. În Moldova, după anul 1612, sînt emise așa numitele „cărți de pădure oprite“²². Prin asemenea cărți, anumite păduri ale marilor feudali erau apărute de tăiere de către satele din apropiere. Aceste cărți se refereau în special la „braniști“ și „redii“, adică pădurile de stejar producătoare de ghindă și unele păduri situate în apropierea așezărilor satești. Pe baza acestora, puteau fi tăiate de către sate numai „tufărișurile“, „schinăriile“, „crîngurile“, „mărunțișurile“, „lăstărișurile etc.

De exemplu, la 1725, Mihail Racoviță voievod dă carte²³ boierului Meleghe Cliuceriul „să fie volnic cu cartea domniei mele a-și apăra toată moșia lui cît îi cuprinde locul despre herghelii și cirezi de vite, ori boierești, ori călugărești, ori turcești ori a cui ar hi, nimeni locul lui să nu-l calce, asijdere și pădurea ce va avea pe moșie fără voia lui nimeni fără voia lui să nu taie, iar dac-ar intra cineva fără știrea lui să taie pădure, să-i ia boii și să-i aducă la sulgeria gsd, și nime să nu

¹⁷ Ibidem, p. 98, nr. 8.

¹⁸ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 9.

¹⁹ Arh. St. Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, dos. A, nr. 21/1846, f. 47.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 11/1848, f. 50.

²¹ Ibidem, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1094, f. 33.

²² Arh. St. Iași, tr. 1765, op. 2014, dosar nr. 23 f. 746—748. Ulterior, apare *Așezămîntul lui Alexandru Moruz pentru păduri, rădiuri și dumbrăvi* din 28 noiembrie 1792 (Arh. St. Iași. Colecția „Documente“, Pac. 49 a, nr. 15, publicat în D. C. Sturza-Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, Seria I-a, de la Vasile Lupu pînă la 1866, vol. I., București, 1907, p. 41—46); *Uricar*, I, p. 184—192.

²³ Ibidem, colecția „Documente“, pac. 235, nr. 37

se împotrivescă sulg. gsd. Așijderea și cine i-ar cosi fără voie lui, să-i ia finul cosit“.

Avându-se în vedere distrugerile mari de păduri, prin jurnalul²⁴ încheiat în cancelaria domnească la 12 decembrie 1842, sfatul administrativ este însărcinat să elaboreze un proiect de pravilă pentru a opri stîrpirea pădurilor.

Împreună cu un memoriu explicativ²⁵, în care se arată diferitele avantaje create de păduri (igienă, climat, fertilitate), pentru a ameliora tăierile de păduri s-a hotărît a se elabora legiuiri pentru oprirea și reglementarea tăierilor. În prevederile Regulamentelor Organice prezentîndu-se situația pădurilor mănăstirești, creată de arendașii ce nu urmăreau decît foloasele lor proprii²⁶, se propune un proiect de pravilă pentru ocrotirea acestora. În acest sens „Pravila pentru cruțarea pădurilor de pe moșiile mănăstirești și altele“²⁷, din 7 mai 1843, conține 18 articole.

După ce stabilește care sînt categoriile de păduri la care se referă, pravila fixează termenul de 4 ani, înlăuntrul căruia stăpînii pădurilor respective vor trebui să măsoare și să împartă pădurea în parchete egale ținînd seama de esența lemnului: cele de stejar sau brad în 80 parchete, iar cele cu alte esențe în 40 parchete. La acestea, se va utiliza ingineri particulari sau ai statului, care vor ridica și planul pădurii, în două exemplare, din care unul se va depune la Logofeția Dreptății. Referitor la exploatare, anual se va putea tăia cîte un singur parchet, lăsîndu-se cîte un copac la fiecare prăjină de loc. Tăierea nu se va putea începe decît după verificarea la fața locului și aprobarea dată de ispravnic. Contractele de arendare vor fi valabile numai dacă vor fi întărite de judecătoria ținutală respectivă, iar aceasta nu va putea întări nici un contract dacă nu va fi înștiințată că o copie a planului pădurii s-a depus în cancelaria Logofeției. Foc nu se va aprinde la o distanță mai mică de 30 stinjeni de marginea pădurii. Partea de pădure tăiată nu va putea fi utilizată sub nici un motiv ca imasă pentru pășunarea vitelor. Locurile de hrană se vor deschide numai în pădurile deja stricate.

Necesitatea elaborării unor astfel de pravile apare cu atît mai mult. „cu cît s-au văzut întindere din partea unor egumeni a vinde și a tăia neîngrădit aceste păduri și a desființa un fondos ce este deopotrivă cu acel în pîmînt“²⁸. În acest sens la 31 mai 1844, Departamentul Averilor Bisericești trimite²⁹ Mitropoliei Moldovei și Sucevei copie după ordinul circular difuzat tuturor isprăvniciilor ținutale referitor la cruțarea pădurilor.

Pentru lucrările de parchetare a pădurilor de pe toate moșiile clerului din Moldova a fost numit inginerul general Leon Braun³⁰, la

²⁴ Ibidem, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 639, f. 9.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 1094, f. 23—24.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, f. 32—33.

²⁸ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1241, f. 151 verso.

²⁹ Ibidem, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, dosar A nr. 11/1844, f. 3.

³⁰ Ibidem, f. 10.

2 aprilie 1845, apoi în urma decesului acestuia, la 24 septembrie același an este numit geometrul Constantin Beler³¹.

Totuși tăierile abuzive continuă³² în așa măsură, încît schitul de pe moșia Saucenița, din ținutul Dorohoi, de exemplu, cu timpul riscă să rămînă „lipsit de lemnele chiar pentru dînsul trebuitoare“.

Prin anaforaua întărită la 18 aprilie 1846, comunicată de Departamentul Averilor Bisericești, Mitropoliei Moldovei și Sucevei la 27 februarie 1847, se hotărâște: „1^{le}, că privegherea și toată răspunderea pentru nesticirea acelor păduri se dă acum înainte în sarcina prea sfinților arhieriei eparhioți și a preacuvioșilor egumeni, fiecare în parte sa: 2^{le}, că lemnul cerut în publică trebuință după hotărîrea înălțimei sale este a se slobozi prin acest Departament și știrea acelor respective persoane și al 3^{le}, că vînzarea de pădure rămîne a se face ca și pînă acum, numai prin măsurile statornicite de pravilă“. Tot în anul 1847 sînt emise „Ecstrucții pentru tăerea, creșterea, cruțarea și paza pădurilor de pe moșiile unde a urmat parchetarea, cuprinzînd și îndatoriri a rînduiților chihai (pristavi) și lor spuși pădurari“³³.

În urma executării poruncii Mitropoliei Moldovei și Sucevei, delegatul acesteia raportează³⁴, la 28 iunie 1847, că împreună cu revizorul Departamentului Averilor Bisericești, a întocmit cataografiile „de starea de față a tuturor pădurilor“ și a numit pădurarii respectivi; totodată, înaintează lucrările respective³⁵ cataografiile de pe moșiile Sinești, schitului Zbereni și mănăstirii Zagavia, din ținutul Iași, Păltinișul, Miculinții, Livenii, din ținutul Dorohoi, schitul Runcu, ținutul Neamț, schitul Brazii, Dumbrăvița, ținutul Putnei, schitul Bereasca, ținutul Covurlui, Săcălenii, ținutul Romanului, Corbasca, ținutul Tecuci, Tuganii, ținutul Tutova și izvoade de pădurarii numiți.

Departamentul Averilor Bisericești primește asupra sa atribuțiile pazei pădurilor, iar isprăvnicile primesc ofisuri domnești prin care li se atrage atenția să nu se mai facă nici o tăiere de pădure fără aprobarea Departamentului³⁶. În 1852, Divanul Moldovei a votat o lege specială, prin care se prevedea folosirea „unui inginer cu știință de economia pădurilor“ (asupra pădurilor clerului). În 22 iunie 1853, se numește inspector general al tuturor pădurilor clerului, banul Ioan Fucs, în locul geometrului Dimitrie Săvescu³⁷. În 1858, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice difuzează „Instrucțiuni generale pentru pristavii și pădurarii statorniciți în paza pădurilor de pe moșiile clerului, aflate sub administrarea acestui minister“³⁸.

Întreaga legislație de mai sus — mereu adusă la cunoștința celor în drept să se preocupe îndeaproape de punerea în aplicare — se

³¹ Ibidem, f. 11.

³² Ibidem, f. 14. Tăierile neraționale sînt remarcate și de călătorii străini. Astfel, Rudolf Kulemann arată că „... pădurile se taie sălbatec ... vara și iarna securea lucrează“, N. Iorga, *op. cit.*, vol. IV, p. 77.

³³ Arh. St. Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, dosar nr. A/11/1844, f. 23, 24.

³⁴ Ibidem, f. 27.

³⁵ Ibidem, f. 28—51.

³⁶ Ibidem, f. 52.

³⁷ Ibidem, f. 59.

³⁸ Ibidem, f. 415.

datorește distrugerilor mari de păduri de-a lungul timpului. Una din cauzele distrugerii pădurilor o constituie incendiile : „...pe alocuri de neîngrijirea păzitorilor alcătuiți spre paza pădurilor și din rea cugetare și nesimțire a unora din lăcuiitori s-au aprins și ard codrii întregi...” se spune în ordinul³⁹. Departamentul Dinlăuntru către isprăvniciile ținutale, din 20 iulie 1834, prin care li se poruncește să ia cele mai serioase măsuri pentru prevenirea incendiilor. În iulie 1844, se aprind pădurile Sabasa și Fărcașa⁴⁰. (Din cauza focului făcut pentru trebuințele lor, și lăsat apoi nestins, de niște drumeți ce fuseseră la iarmarocul din Fălticeni), în același timp ard părți din pădurile Borca, Mădei și Sabasa⁴¹ partea Mănăstirii Slatina — (din cauza focului lăsat nestins de oamenii de la o tirlă). Tot acum, din pricina unei velnițe instalate în interiorul unei păduri, se prefăce în scrum o porțiune din respectiva pădure⁴².

Alte păduri dispar fiind prefăcute în imasă, cum este și cazul celei de pe moșia Zagavia⁴³, ținutul Iași. Stricăciuni și distrugeri produc și lingurarii, cum e de exemplu cazul celor de pe moșia Corbasca, ținutul Tecuci, care, pe la 1843, de la posesorul acesteia „au avut voie a tăia pădurea laolaltă”⁴⁴. Referindu-se la lingurari, M. Carra⁴⁵ scrie că „mai multe mii dintr-acești nenorociți locuiesc prin păduri și se indeletnicesc a face talere și linguri de lemn, cu care încarc prăvăliile neguțătorilor”. Ei erau robi domnești, mânăstirești sau boierești, și erau organizați în sălașe și cete. Statisticile arată că aceștia erau în număr mare. De exemplu, la 1813, vel vistiernicul Sandu Sturza avea 4 cete, cu 143 sălașe, totalizând 619 suflete⁴⁶. La 1814 se vînd 20 sălașe de țigani lingurari, cu cîte 550 lei sălașul⁴⁷.

Nu lipsesc nici documentele cum este de pildă catagrafia din 19 iunie 1847 în care se relevă că înșiși cei care aveau obligația să vegheze asupra ocrotirii pădurilor își transformau competența, veghind asupra satisfacerii intereselor lor personale.

Un alt element distructiv al bogăției forestiere îl constituie instalațiile de fabricare a potasei, întâlnite în documentele de arhivă și sub denumirea potaș⁴⁸, potașă⁴⁹, sau botaș⁵⁰ — în așa numitele potașerii⁵¹.

Este cunoscută cererea⁵² lui Mihalic de Hodocin către Comisia Centrală de agronomie (18 februarie 1843) prin care înfățișează avan-

³⁹ Arh. St. Iași, tr. 1615, op. 1848, dosar nr. 57, f. 1, Isprăvnicia ținutului Neamț, dosar nr. 511, f. 7.

⁴⁰ Ibidem, tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 1325, f. 1.

⁴¹ Ibidem, f. 3.

⁴² Arh. St. Iași, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, dosar A, nr. 11/1844, f. 50.

⁴³ Ibidem, f. 45.

⁴⁴ Ibidem, f. 50.

⁴⁵ M. Carra, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁶ Arh. St. Iași, colecția „Documente”, p. 251, nr. 7.

⁴⁷ Ibidem, pag. 314, nr. 39.

⁴⁸ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1763, f. 128.

⁴⁹ *Uricar*, VIII, p. 216.

⁵⁰ Arh. St. Iași, tr. 1772, p. 2020, dosar nr. 30920.

⁵¹ *Uricar*, VIII, p. 215.

⁵² Ibidem, p. 215—218.

tajele mari ce s-ar realiza prin înființarea, în fiecare ținut, a cîte unui „cuptor, la un loc îndestulat cu lemne“, pentru fabricarea potasei din cenușa predată gratuit de fiecare familie de birnic, „de bunăvoie și fără asuprire“, de pe urma căreia — pe bază de calcule — s-ar fi obținut economii ce s-ar fi putut drena spre înființarea unei Bănci Naționale și spre îmbunătățirea economiei rurale pe de o parte, iar pe de altă parte s-ar fi putut organiza și dezvolta industria sticlei: ideia lui Hodocin a rămas însă în stadiul de propunere.

Unele documente de arhivă înfățișează și alte aspecte ale acestei îndeletniciri. Astfel, la 30 iunie 1853, adresîndu-se Secretariatului de Stat, Gheorghe Bețu, arată ⁵³, că „în mijlocul pădurilor de pe moșia Pipirig a mănăstirii Neamț“, a înființat „cu simțitoare cheltuială“, o fabrică de potasă cu scopuri interne și externe intense. În activitatea sa aceasta întîmpină dificultăți din cauza lipsei oamenilor cunoscători ai meșteșugului respectiv și apoi din cauza taxelor vamale și a cheltuielilor de transport. „Prin urmare, toate aceste cheltuieli consumă o valoare mare care, alăturată cu vama ce mi se ia în Moldova, în atîta scumpește marfa, încît truda și pierderea de vreme îmi rămîne de multe ori în pagubă, fără să pociu a-mi scoate, din vinzarea ei capitalul întrebuintat“. Cu această motivare solicită să fie scutit de taxele vamale. La aceasta, Secretariatul de Stat comunică Departamentului de Finanțe „că de vreme ce lucrarea de potasă în țară nu este o invenție, apoi nu se poate incuviința cererea petiționarului“ ⁵⁴.

Mențiuni despre existența unor fabrici de potasă în Moldova se găsesc în tabelele statistice întocmite pe ocoale și înaintate de respectivele isprăvnicii Departamentului Treburilor Dinlăuntru, care le centraliza. De exemplu, în catagrafia ținutului Neamț, pe anul 1853, astfel de fabrici apar la Plotun și Băltătești, iar în cea a ținutului Suceava — pe același an — la Sirețel ⁵⁵.

M. Carra menționează ⁵⁶ că „silitra se află cu îndestulare într-aceste două provincii; cea din Moldavia e mai bună decît cea din Polonia“. De aceea și exportul acestui produs este în continuă creștere. Dacă în 1847 s-a exportat de 5233 lei, în 1853 valoarea potasei exportate ajunge la 126 119 lei ⁵⁷.

Starea în care se găseau unele păduri de pe moșiile clerului, datorită nepăsării posesorilor, e cît se poate de bine redată în catagrafia din 19 iunie 1847, întocmită pentru pădurea de pe părțile de moșie ale schitului Brazii, ținutul Putna „Pădurea de la Trotușanul fiind mai cu apăsare și mai îndeminică, și tăiată și mai dinainte de către răposatul stareț Dimitrie, pe lîngă tăietură de sus arătată am rămas de se găsesc numai pari și nuele, și printrînsa și copaci rari de tei, mai mari; se pășunează și cu însemnată sumă de vite, capre și tot soiul, învoite de posesor, care fac mare stricăciune în pădure și odraslei ce ar putea

⁵³ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1763, f. 128.

⁵⁴ Ibidem, f. 130.

⁵⁵ Ibidem, tr. 1772, p. 2020, dosar nr. 30920.

⁵⁶ M. Carra, *op. cit.*, p. 135.

⁵⁷ N. Corivan și C. Turcu, *Comerțul Moldovei între anii 1848 și 1864*, în „Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864“, Ed. Acad. R.P.R., 1963, tabelul anexă C.

crește, încît dacă va rămîne tot așa disproporții, poate a se stirpi pădurea și, precum locul este cu pietriș și corhane, va putea rămîne a nu fi nici pădure, nici loc de hrană“⁵⁸

Documentele de arhivă scot în relief și un alt aspect — cu totul deosebit — trecerea unei părți importante din pădurile proprietatea mănăstirilor, în cea a statului. În 1861, înainte de secularizarea averilor mănăstirești, statul deținea doar 1% din suprafața pădurilor, în schimb mănăstirile dețineau aproape 33%, obștiile cam 15% și restul marii moșieri. Din diferite documente rezultă că trecerea unor păduri în administrația statului s-a făcut extrem de greu, cu mare opoziție, cu adevărată luptă. În acest sens, edificator este conținutul unor documente care scot încăodată în lumină lupta domnitorului Alexandru Ioan Cuza pentru secularizarea averilor mănăstirești și deci și a patrimoniului forestier al acestora. Întîmpinînd rezistența mitropolitului Sofronie, Cuza Vodă îi restituie acestuia — prin Ministerul de Justiție — anafora din 1859, odată cu înștiințarea că „Măria Sa mi-au ordonat să ți-o arunc în obraz, că nu-î treaba preasfinției tale a face o asemenea protestare“⁵⁹.

Tabelele statistice înaintate de isprăvniciile ținutale către Departamentul Trebilor Dinlăuntru conțin știri asupra existenței ferăstraielelor, cu indicația satului, ocolului, ținutului unde sînt instalate, cît și asupra numărului existent în fiecare stat. De exemplu, în 1834, pe moșia mănăstirii Hangu sau Buhalnița de pe Valea Bistriței, existau 10 fierăstraie din care 6 mănăstirești și 4 date cu embatic de cîte 1 000 scînduri pe an. Aceste fierăstraie, cum și veniturile moșilor mănăstirii Hangu sînt arendate, la 19 august 1834, boierului Lupu Balș care folosea pentru lucru la aceste fierăstraie, precum și pentru tăiatul copacilor din pădure, locuitorii de pe moșii. În anul 1842 existau în ținutul Bacău 121 fierăstraie, în ținutul Neamț 8, în ținutul Suceava 14, iar în ținutul Vaslui doar 2 „beschii de tăiat lemne“⁶⁰.

După cîteva ani — în 1848 — în ținuturile Bacău și Suceava existau 242 fierăstraie⁶¹. În statistica din 1860—62 se indică pentru Moldova un număr de 212 fierăstraie (dintre care unul acționînd cu vapori) cu 457 de lucrători⁶².

Documentele din Arhivele Statului și Direcțiile regionale ale economiei forestiere din regiunile Moldovei, demonstrează cu prisosință pentru cercetători cum s-a dezvoltat economia forestieră. În forma sa primitivă, industria forestieră s-a format în joagăre acționate de puterea apei. Capitalul investit în acest domeniu la început, era destul de redus, deoarece mijloacele de muncă primitive utilizau în general energia gratuită a cursurilor de apă, iar forța de muncă uzitată nu depășea mai mult de 15—20 lucrători. În notele explicative ce însoțesc tabelele statistice, se întîlnește deseori — cînd e vorba de ocupația locuitorilor de

⁵⁸ Ibidem, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei, dosar A, nr. 11/1844, f. 44, 47.

⁵⁹ Ibidem, colecția „Manuscrise“, nr. 1565.

⁶⁰ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 1933; fondul Departamentul Trebilor Dinlăuntru (dosar nr. 5275, 30920); și fondul Isprăvnicia ținutului Suceava (tr. 1763, op. 2012, dosar nr. 682 ș.a.).

⁶¹ Ibidem, tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 16593.

⁶² Leonid Boicu, *Industria în Moldova între anii 1848—1864* în „Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864, Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 198.

la munte — mențiunea că aceștia „cînd nu au de lucru, se îndeletnicesc cu tăierea de cherestea pe la ferestraie“⁶³.

În industria lemnului, mașinile au început să-și croiască drum în primul rînd în domeniul prelucrării cherestelei. În Principatele Unite primul fierăstrău mecanic a fost înregistrat în județul Botoșani de recensămîntul făcut în 1860⁶⁴. După 1864, numărul fierăstraielelor a sporit continuu. La Galați în 1872 a apărut o mare unitate de cherestea „Goetz“, unde erau folosite în special „fierăstraiele mișcate cu vapor“⁶⁵. În ultimele două decenii s-au amenajat instalații tehnice superioare pe domeniile Bicaz și Săbasa, și parțial pe Valea Troțușului.

În Moldova, exploatarea forestieră s-au intensificat în această epocă și ca urmare a pătrunderii capitalului străin pînă în 1875 (anul încheierii Convenției economice cu Austro-Ungaria) la impulsul unei părți a burgheziei pentru dezvoltarea „unei industrii naționale“, iau ființă și unele întreprinderi care se ocupau cu tăierea din munți a materialului lemnos și prelucrarea acestuia. Acesta era un început firav al industriei transformatoare.

„Încă din timpurile cele mai vechi cherestegii turcești lăsau, să li se aducă pe Bistrița și pe Siret lemn de construcție la Galați și Chilia“⁶⁶.

Transportarea lemnului la Galați, se face fie pe uscat (cărăușie) fie pe apă (plutărit); ultimul mijloc oferind avantaje mai mari, era mai utilizat. Problema transportului pe apă e o preocupare mai veche și D. Cantemir⁶⁷, vorbind despre apele Moldovei, nu uită să menționeze că Siretul „este un rîu destul de lat și de adînc, dar fiindcă este înconjurat de pretutindeni de păduri și de munți, și în unele locuri împiedicat de vaduri, pînă acuma încă nu s-a putut deschide pretutindeni o cale pentru corăbii“.

Materialele documentare scot în evidență o serie de măsuri pentru organizarea și îmbunătățirea plutăritului, cît și a cărăușiei, pe măsura dezvoltării volumului comerțului exterior.

Desfășurarea transportului impunea, în primul rînd o cunoaștere exactă a stării plutirii apelor, și apoi luarea unor măsuri de asigurarea condițiilor normale de plutărit⁶⁸. Plutăritul era recunoscut ca un mijloc de transport avantajos, de aceea în 1836 și 1852, întîlnim discutată problema plutirii pe Siret și pe Prut a caiacelor și respectiv a vapoarelor de tonaj mic⁶⁹.

⁶³ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 44036.

⁶⁴ *Analele Statistice* nr. 13—16, din 1863, p. 101.

⁶⁵ M. G. Obedenaru, *La Roumanie economie d'apres les donées les plus recentes*, Paris, 1876, p. 131.

⁶⁶ *Die Entwicklung der Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien, sowie der Jagd und Fischerei im Herzogthume Bukowina seit dem Jahre 1848*, Viena, 1901, p. 48.

⁶⁷ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 21.

⁶⁸ Interzicerea așezării morilor de apă din Moldova, pe Prut, la o distanță mai mare de jumătatea apei Prutului spre a nu stînjiți circulația pluteilor produce mari nemulțumiri din partea proprietarilor de mori (Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dos. nr. 159).

⁶⁹ *Manualul Administrativ*, II, p. 112—113, 115—116.

Pentru asigurarea transportului în bune condițiuni, în anul 1839, se înființează un „privighetor“ asupra plutașilor⁷⁰, iar în 1845 și 1846 apar și instrucțiuni pentru plutărit⁷¹.

Odată constituite, plutele erau lansate pe apă la diferite schele din care cea mai cunoscută era de la Piatra Neamț⁷² — și erau îndreptate spre Galați, unde plutașii trebuiau să le predea celor în drept, luând în schimb o chitanță cu care se justificau în fața celor ce le încredințaseră materialele. De la Galați, materialele lemnoase luau — în cea mai mare parte — drumul spre Constantinopol în corăbii sau în șaluri⁷³.

Mulțimea dosarelor ce se referă la transportul plutei oferă și date asupra cantităților ce se transportau, cât și asupra prețurilor⁷⁴.

În situații urgente, se utiliza și mijlocul de transport pe uscat. În 1861 Prefectura județului Covurlui face cunoscut Ministerului de Interne că „navigabilitatea Prutului merită o serioasă atențiune“ fiind un element esențial în dezvoltarea comerțului⁷⁵. După exact 30 de ani (în 1891), Comitetul ieșean pentru apărarea intereselor economice și culturale ale Moldovei și în special ale Iașului, votează, la 30 martie, un proiect de rezoluție care, printre altele, prevedea: navigabilitatea Prutului conform actului internațional de la 1862, navigabilitatea Siretului, „înființarea unor serii de căi ferate perpendiculare la calea principală care să lege munții Moldovei, precum și cîmpiile cu arterele principale de comunicație în care intrau și căile de navigație Prutul și Siretul“, și altele⁷⁶.

O altă problemă este aceea a comerțului exterior. În urma păcii de la Kuciuk-Kainargi din 1774, Moldova era obligată să livreze printre altele, material lemnos pentru Constantinopol. În prețul lemnului pentru otomani se includea numai tăiatul, doboritul și transportul materialului. Pădurea în general nu avea nici o valoare.

Documentele de arhivă oferă — într-o oarecare măsură — știri referitoare la comerțul intern și extern cu lemne. Știrile referitoare la comerțul intern sînt în legătură cu fixarea locurilor de desfacere în

⁷⁰ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1417, f. 18.

⁷¹ Ibidem, f. 1, 46, 49.

⁷² „... Tîrgul Pietrei înfățișează nu numai un interes local, dar ca port principal al Bistriței, ca centru al comerțului cherestelei, el reprezintă un mare rang al avuției naționale“, Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 183, f. 120.

⁷³ Ibidem, dosar nr. 2040, f. 555.

„Bistrița este cel mai mare folos pentru lăcuitorii din acești munți și singurul izvor al înavuțirii lor, pentru că de vreme ce pămîntul neroditor nu-i îndemnează a se îndeletnici cu agricultura, apoi negoțul cu lemne este singurul ram de industrie a lor. Grinzii, birne, tâlpi, scinduri de brad, din morile de fereastrăie, pînă și catarguri, se plutăresc pînă la Galați, de unde apoi 40—50 plute de acestea mici se așează una peste alta și legîndu-se de corăbii, se trag pe apă pînă la Constantinopol; însă la iscarea unei furtuni cit de mici, se desleagă și pluta se lasă sloabîdă în voia soartei, de unde bine se poate închipui cît se pierde în asemenea înpregurări“. *Fragmente dintr-o călătorie în Carpații Moldovei, în Calendar pentru poporul Moldovei pe anul 1846, Iași, 1846, p. 162.*

⁷⁴ Arh. St. Iași, fond Isprăvnicia Neamț, dosar nr. 246, f. 14.

⁷⁵ *Documente privitoare la istoria economică a României, Statistica, Țara Românească și Moldova, seria B., vol. I, București, 1960, p. 253.*

⁷⁶ *Urican*, XVII, p. V—XIII.

diferite târguri⁷⁷ și taxele⁷⁸ ce se percepeau de către proprietarii sau arendașii târgurilor, eventual de către eforii.

În ce privește exportul, acesta este în strînsă legătură cu obligațiile Moldovei față de Poarta otomană. Achitarea obligațiilor față de turci e o problemă care nu poate fi cu precizie studiată, deoarece multe materiale documentare în acest sens ne lipsesc⁷⁹.

În „ponturile slujbii vămii... „din 1827 se precizează că acest comerț de cherestea se face exclusiv cu turcii și se precizează și obligațiile vamale⁸⁰.

În privința exportului, cherestea se aduce numai din Moldova pentru că pădurile celui alt Principat fiind depărtate de țărmurile Dunării, n-au înlesnirea de a le trimite pe plute pînă la Galați⁸¹.

Lemnul de brad era cerut la export pentru catarguri, iar cel de stejar pentru lucrări maritime și pentru doage. D. Cantemir de altfel remarcă faptul că „De corăbieri mai ales se caută stejarul moldovenesc, căci zic ei este cel mai bun pentru corăbii și cel mai rezistent la putrezit“⁸². La fel și M. Carra menționează că „lemnul cel mai comun este stejarul, fagul, ulmul. Stejarul mai cu seamă e de o mărime și de o bunătate particulară, și prea căutat pentru construcția corăbiilor și vaselor de tot felul. În munți se aflau un fel mai nobil decît bradul ordinar; coaja sa e albă, copaciul naltu, foarte drept și cu prea puține noduri; se fac dintr-înșii catarte foarte bune și sînt prea buni pentru construcția corăbiilor de mare“⁸³.

⁷⁷ Ibidem, tr. 162, op. 180, dosar nr. 46, f. 1; fond Primăria oraș Iași, dosar nr. 17/1832, f. 27.

⁷⁸ Ibidem, tr. 1615, op. 1848, dosar nr. 532, f. 18.

⁷⁹ Din raportul vel vîsternicului Alecu Sturza din 10 sept. 1829 către președintele Divanurilor, în care se aducea la cunoștință felul în care Moldova se achita de obligațiile sale față de turci, reiese că „documenturile ce veneau de la Poarta Otomănească în aceste pricini, domnii cei după vreme niciodată nu le slobozea în păstrarea Visteriei, ci pentru osebite a lor închipuiri ce mai jos le voi desvelii, însuși ei le păstrau... (Arh. St. Iași, colecția „Litere“, litera P, dosar nr. 31, f. 7—11).

⁸⁰ Arh. St. Iași, colecția „Documente“, pac. 260, nr. 10: „...Cherestea se face de către neguțitori și alții și să pogoară de către acie la șchele Galați, să plătească vama cite trei lei la suta de lei, asămîne și ciubucile să plătească tot vama aceea, afară de cherestea împărătească și domnească care se va tăia cu rînduială de către țară, această cherestea să nu plătească nici un feliu de vamă trimițîndu-se la Țarigrad, în alți părți însă nu iaste slobod, nici să da voie ca să ei cherestea din pămîntul acesta și să treacă piste hotar, ci, mai vîrtos, iaste oprită cu totul la trecire de aice piste hotar a tot felul de lemn și de cărbuni, decît numai la Țarigrad iaste slobodă voe. Iar cherestea care va veni aice în țară din alte locuri streine va fi slobodă de tot feliul de cerire pentru plata vămii spre îndemnare celor ci o vor aduce“.

⁸¹ N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc și mai ales al celui ieșan*, Iași, 1925, p. 128.

⁸² *Op. cit.*, p. 47.

⁸³ *Op. cit.*, p. 177, 178.

În legătură cu comerțul de cherestea, sînt interesante documentele care conțin date despre abuzurile⁸⁴ neguțătorilor turci stabiliți în Moldova. Despre acești negustori turci există numeroase documente, în special din 1828, cînd, odată cu introducerea administrației rusești, averile turcilor aflați în Moldova, au fost confiscate.

Mai tîrziu, Poarta otomană impune anumite restricții la exportul de cherestea⁸⁵, elaborîndu-se în noiembrie 1855, „Regule pentru exportarea cherestelilor din Moldova pe Dunăre”⁸⁶.

În materialele documentare din Arhivele Statului Iași există unele dosare ce conțin știri cu privire la volumul⁸⁷ și valoarea exportului. De exemplu, în anul 1848 s-a exportat în Austria potasă în valoare de lei 40 374 și în Turcia cherestea în valoare de lei 449 140⁸⁸; în anul următor, în aceleași țări s-au exportat potasiu în valoare de 55 374 lei, iar cherestea în valoare de 599 740 lei⁸⁹. Cherestea din Moldova ajunge să fie exportată pînă și în Africa⁹⁰. În general în perioada 1847—1857 valoarea medie anuală a exportului de potasă era de 49 929 lei⁹¹.

⁸⁴ La 10 februarie 1841, Mihail Sturza, domnul Moldovei, într-un raport către „Înalta Poartă” arată că „Unii din comerțanții musulmani, care de un timp îndelungat fac călătorii în multe comune și sate ale provinciei Moldova, pe motivul de a cumpăra cherestea și cereale, plătesc populației indigene anumite sume ca avansuri.

În cazul cînd nu se pot livra mărfurile la timp, oricare ar fi ele, comerțanții socotesc — așa cum doresc ei — cetățenilor săraci, beneficiul probabil de realizat, și adaugă la banii avansați dobinzi grele, emițînd polițe noi și prin acestea, în intervale de doi-trei ani povara pusă pe urmele lor înmulțesc datoririile”. (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1, p. 48).

⁸⁵ La 20 iunie 1855, Ministerul Afacerilor Externe al Porții otomane comunica printre altele: „Cît privește lemnul de construcții, acesta trebuie împărțit în două categorii: grinzile și piesele mari care pot servi la fortificații și a fi utilizate în scopuri de război, și scînduri și lemne ușoare care nu pot servi la acest scop; pentru această ultimă categorie, exportul poate fi permis în aceleași condiții indicate mai sus pentru sare, iar în ceea ce privește prima categorie, interzicerea exportului în josul fluviului trebuie menționată în toată integritatea”. Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1951, f. 37.

⁸⁶ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1951, f. 94.

⁸⁷ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar 5275; referitor la exportul din ocolul Pietrei, ținutul Neamț, în anul 1844, întîlnim: „Alt soi de produse nu s-a exportat de acest ocol, decît cherestea de brad, sumă de 4 000 plute și 300 stînjini lemne de foc tari, la șchelele Pietrei...”.

⁸⁸ Arh. St. Iași, tr. 1621, op. 1854, dosar nr. 27, f. 364 verso, 365.

⁸⁹ Ibidem, dosar nr. 30, f. 544 verso, 551.

⁹⁰ Raportul Prefecturii județului Covurlui din 17 iunie 1863, publicat în *Documente privitoare la Istoria economică a României, Statistică — Țara Românească și Moldova*, seria B, vol. I, D.G.A.S., Buc., 1960, p. 253.

Aici se arată că „o ramură însemnată a exportăției, comerțul cherestelilor, au fost cu 20% mai bun în anul 1861 decît în anul 1862. Cherestelele noastre au mers în cantitate mare pînă la Suez, în Africa. În anul curent 1863, acest comerț este iarăși foarte animat din cauza incendiilor urmate pe la finitul anului trecut la Constantinopol”.

⁹¹ M. Corivan și C. Turcu, *loc cit.*

Cu mult mai mare e valoarea exportului de cherestea și lemn. În anul 1847 se evaluează la 255 300 lei, în anul 1851 la 1 112 319 lei, iar în 1854 se ridică la 2 025 492 lei ⁹².

Așa cum rezultă din documentele de arhivă și unele statistici ⁹³, în 1873, din exportul de lemn și produse lemnoase, mai mult de 85 % era destinat Turciei. Gama produselor exportate era extrem de variată, începînd cu catarge, grinzi, lemn de foc, scinduri, trinchete și terminînd cu diferite produse dintre care amintim : coșuri de răchită, cercuri de lemn, icoane de lemn, potasiu, șei de lemn etc.

Marii proprietari duc tratative cu negustorii străini, oferindu-le lemnul pădurilor pe care le stăpîneau. Astfel, Mihail Sturza, stabilit la Dièppe duce tratative cu negustorul de lemne din Bruxelles, Victor Collumbien, în vederea vînzării către acesta din urmă — începînd din anul 1912 — a cantității de 1 000 000 mc lemn de fag de pe moșia sa Hangu, județul Neamț, cu prețul de 1 250 000 franci. Contractul prevedea că se va cuba numai trunchiurile copacilor, deși și coroanele reveneau tot cumpărătorului ⁹⁴.

În sfîrșit cercetătorul acestei probleme găsește în materialul documentar de arhivă date în legătură cu prețurile pădurilor ⁹⁵ sau cherestelei ⁹⁶.

În situațiile care însoțesc tabelele statistice pe ocoale, se găsesc referiri concrete la ocupațiile locuitorilor.

Detalii asupra muncii de la munte (tăierea lemnului) ne dau ne-numărate documente pe care însă numai le sesizăm celor ce vor să studieze această problemă, din dosarele intitulate „statisticești științe“. Pentru acei din ținutul Putna, preocupările de predilecție care rezultă din documentele anilor 1838—1844 sînt „meșteșugul dogăriilor de cofe, putini și altele... tăierea haragilor pentru vii... a lemnăriei pentru foc și vînzarea lor la tîrgul Focșani și Odobești“ ⁹⁷.

Numeroase sînt documentele din care reiese situația grea a muncitorilor. În primul rînd, menționăm documentele în care se oglindește lipsa lemnului pentru folosința locuitorilor ⁹⁸. Multe dosare conțin știri referitoare la veșnicile datorii de care nu mai puteau scăpa locuitorii ⁹⁹.

⁹² Ibidem.

⁹³ *Statistica din România, comerțul exterior, import și export pe anul 1873*, București, 1876, Tipografia Statului, p. 11—12.

⁹⁴ Arh. St. Iași, Colecția „Documente“, p. 324, nr. 21, 22, 24, 25, 28.

⁹⁵ În 1845 se vinde o sută de fâlci pădure de pe moșiile Zbereni și Cîrjoaia, cu 12 galbeni falcea (Arh. St. Iași, fondul Secretariatul de Stat, dosar nr. 1241, f. 256).

⁹⁶ La ordinul Isprăvniceii ținutului Neamț, priveghitorul ocolului Muntele făcînd cercetări pe la toate moșiile, comunică prețurile cherestelei în 1830: 250 lei pluta de catarg adus la schela Pietrei; 245 lei pluta de catargele, cîte 100 cea de trincheti, ralele, grinzi mari (cîte 32 bucăți la plută), grinzi mici (cîte 72 la plută); 90 lei cea de scinduri... Arh. St. Iași, fond Isprăvnicia ținutului Neamț, dosar nr. 279, f. 65, Ibidem, tr. 134, op. 151, dosar nr. 22, f. 15.

⁹⁷ Arh. St. Iași, dosar nr. 16593 și dosar nr. 6275.

⁹⁸ Ibidem, tr. 1615, op. 1848, dosar nr. 216, f. 4

⁹⁹ Arh. St. Iași, tr. 1437, op. II, 1638, dosar nr. 531, f. 1; tr. 1615, op. 1848 dosar nr. 571, f. 1—5 și dosar nr. 886, f. 1, tr. 1763, op. 2012, dosar nr. 850, f. 1.

Obligațiile privind munca la pădure se pot cerceta în numeroase învoieli dintre proprietari și locuitorii satelor ¹⁰⁰.

Din dosarele referitoare la conflicte rezultă cât se poate de clar asupririle pricinuite de proprietari și suferințele și revolta celor exploatați și umiliți ¹⁰¹. De altfel, relațiile antagonice dintre aceștia nu se vor diminua niciodată, ele vor dispărea complet în anii regimului de democrație populară.

Până în preajma anului 1900 acestea sînt principalele grupe de probleme legate de evoluția și respectiv dinamica proprietății forestiere a prelucrării, transportului și comercializării lemnului, probleme ce rezultă din arhivele regiunilor Iași, Suceava și Bacău.

Atît consumul intern de după 1900, cît și cel extern va fi impulsivat deosebit. De aceea, în statisticile, documentele, notele informative, evidența unor fonduri ale prefecturilor, camerelor de muncă, apar de la această dată sumedenie de noi întreprinderi, în special pe Valea Bistriței și Valea Trotușului, multe dintre ele cu capital străin. În acest domeniu, 69,70 % din volumul investițiilor din Moldova revenea capitalului francez, austro-ungar și german ¹⁰². Apariția acestor întreprinderi mici și mari de prelucrarea lemnului în aceste două bazine, a impulsivat tăierea irațională de păduri pe mari întinderi; în mod rapid sînt dezgoliți versanți întregi de conifere și foioase. Așa cum recunoștea o publicație de specialitate, totul era subordonat realizării unor profituri uriașe începînd de la guvernanți și terminînd cu ultimii antreprenori.

Socotită ca avuție inepuizabilă, pădurea în primii 15 ani ai secolului nostru a suferit poate ce n-a suferit nici o altă ramură economică. Prin exploatare irațională, prin defrișări masive pe versanți întregi, ea a fost transformată în adevărate cimitire. Micii proprietari de păduri din Moldova, necunoscători ai adevăratei valori înmagazinate în codrii seculari, au fost înșelați prin diferite speculații de către întreprinderile forestiere capitaliste. De pildă, răzeșii din comunele Spineni și Haușica și-au vîndut în anul 1905, spre exploatare, pădurea lor de pe muntele Piatra Seciului, din Vrancea, în suprafață de 800 ha, cu prețul de 780 lei, adică 0,97 lei/ha.

Acaparări de lemn exploatabil la prețuri derizorii au practicat aceleași societăți capitaliste și din pădurile comunelor și ale statului. Un exemplu tipic de acapare a lemnului din pădurile statului îl cons-

¹⁰⁰ Din cauza numărului mare de astfel de dosare, nu indicăm nici o cotă. Exemplificăm însă învoiala dintre locuitorii satelor Borca, Mădeiu, Pirăul Cîrjei, Hăleasa, partea din Săbasa și mănăstirea Slatina din anul 1843 (Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 16947, f. 4); fiecare locuitor trebuia să facă 50 scînduri sau, în locul acestora, să achite proprietarei 15 lei; să aducă cite un butuc de fag „în mărime după puțința a 2 boi” la mitocul de pe moșie; cei ce aveau fereastrăie, să dea cite 5 plute scînduri pe an; iar prisosul de scînduri să-l vîndă numai mănăstirii.

¹⁰¹ Arh. St. Iași, tr. 1785, op. 2035, dosar nr. 7004.

¹⁰² C. Botez și C. Swizewski, *Contribuții economico-geografice la studiul industriei lemnului din Moldova*, în *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași*, rom. X, an 1964, p. 159—168.

tituie contractul încheiat pe timp de 40 de ani între statul român și societatea de fabricat hîrtie „Letea“, care din anul 1895, timp de 40 de ani a folosit peste 7 000 ha păduri de pe Valea Bistrița. Despre modul sălbatic de tăiere a pădurilor și prețurilor foarte scăzute, extrem de realist descrie „Revista Pădurilor“ această situație : „Se taie tot ce este mai bun, se lasă terenul aproape gol și, în locul frumoșilor codri de molid și brad, ce au căzut sub nemiloasa secure și incuria proprietarilor și exploatatorilor avizi de venituri, vedem instalîndu-se mesteacănul, salcia căprească și alte esențe de nici o valoare, întîrziînd revenirea esențelor rășinoase de valoare, de zeci de ani“¹⁰³.

Numai pentru această perioadă, pînă la izbucnirea primului război mondial, pe baza bogatului material arhivistic există posibilitatea de a elucida multiple aspecte, existînd chiar posibilitatea de a rezolva cerințele unor monografii forestiere.

Această politică va cunoaște apogeul ei în anii primului război mondial, cînd în exploatare nu se mai ține seama de nici un principiu silvic.

În timpul războiului, tăierea generală a unor păduri a fost determinată de folosirea materialului lemnos drept combustibil, în locul cărbunelui sau petrolului. Numai din arhiva fabricii de hîrtie „Letea“ (Bacău) și a fabricii de postav Buhuși, rezultă că în această perioadă ele au folosit cantități imense de lemn, fenomen ce a determinat pur și simplu dispariția unor păduri de lîngă Buhuși, Bacău și Piatra Neamț¹⁰⁴.

După război au loc importante schimbări în structura proprietății forestiere din această parte a țării. Dacă pînă la această dată pe primul loc se aflau marii proprietari deținători de întinse păduri, acum statul trece pe primul loc, urmat de proprietatea Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina, care deținea aproape un sfert de milion de hectare. După această instituție, urma fondul Spiridoniei din Iași și domeniile coroanei, după care urmau marii proprietari aparținînd unor vechi familii boierești, Știrbei, Roseti, Sturza din județele Bacău și Neamț.

Politica de refacere în urma distrugerilor războiului solicita cantități imense de lemne, în special pe piața externă. Ca urmare a goanei după profituri cît mai rapide și mai ridicate, apar acum o sumedenie de întreprinderi în localitățile Agăș, Comănești, Mănăstirea Cașin, Dărmănești, Brusturoasa, Asău, Goioasa toate pe valea Trotușului, apoi pe Valea Bistriței, începînd de la Bacău în sus la Roznov, Piatra Neamț, către Bicz. În aceeași perioadă (1920—1922) sînt tăiate pînă și pădurile Mădîrjac, Popești, Păncești din părțile Podului Iloaiei, pentru traverse de căi ferate, de către două întreprinderi și de către Banca Dacia. Tot acum este tăiată și vechea pădure Cîrjoaia (Cotnari) și Bărbătești din

¹⁰³ *Revista Pădurilor*, 1903, p. 23.

¹⁰⁴ Fabrica de postav Buhuși, dosar nr. 3/1916—1918, f. 17, Fabrica Letea-Bacău, Dare de seamă a Consiliului de administrație pe anul 1921, f. 4 și pe 1942, f. 7—8, precum și registrul cu procese verbale ale consiliului de administrație pe 1940, f. 9.

Tg. Frumos¹⁰⁵. Exportul în scurt timp evoluează de la aproximativ 22.562 tone în 1919, la 570.000 tone în 1921, în anii următori depășește 2.000.000 tone, pentru ca după 1924 producția să scadă.

Caracteristic pentru industria de după primul război mondial este amplasarea întreprinderilor forestiere pe locuri ușor accesibile, pentru a nu se face investiții prea mari, totodată și îngrămădirea acestor întreprinderi pe mici porțiuni. De pildă, numai pe Valea Sucevei, pe o distanță de 90 km funcționau 27 fabrici, cu 53 gater. În 1921, în județul Bacău și Piatra Neamț existau 35 fabrici cu 112 gater¹⁰⁶, iar în orașul Iași, în 1922 existau 13 fabrici cu 305 HP și 265 muncitori¹⁰⁷.

După o perioadă de prosperitate pentru capitalul investit în exploatarea lemnului, documentele scot în relief declinul și manifestările de criză care sînt cunoscute la sfîrșitul anului 1926 în această ramură. Dacă unele întreprinderi mai mici din județele Bacău și Piatra Neamț ca și din Suceava, vor fi obligate din 1931 a-și închide porțile (de exemplu fabricile de cherestea proprietatea Elisabeta S. A., Stirbey din Dărmănești, fabrica Brusturoasa din Valea Troțușului, Carpați din P. Neamț și Piatra Corbului aparținînd domeniului coroanei)¹⁰⁸, dacă pînă în 1934 numai în județul Bacău sînt desființate 21 fabrici, în județul Neamț 11, în județul Roman 2, în județul Putna 5, și în județul Baia 3¹⁰⁹, în Nordul Moldovei cîteva mari societăți monopoliste intensifică exploatarea pădurilor, accentuînd contradicția dintre volumul producției și capacitatea internă și externă de consum¹¹⁰. Fenomenul de criză în industria forestieră, așa cum rezultă din documentele de arhivă ale timpului, a lovit mai cu seamă în întreprinderile mici, cele mari avînd posibilități de menținere, deoarece beneficiau de creditul unor mari bănci¹¹¹.

În legătură cu aceste aspecte din perioada crizei din 1929—1933, și după ieșirea din criză, se pot analiza multiple probleme de evoluția producției, gradul de prelucrare a lemnului de rășinoase și foioase, problema investițiilor și înzestrării tehnice, calificării forței de muncă, a sistemelor de lucru și a timpului pe care erau obligați să-l depună muncitorii în favoarea capitalului, prețul lemnului și variațiile lui, evaziunile fiscale, scutiri de vamă, conlucrare cu diferite bănci, subordonarea întreprinderilor mici față de cele mari¹¹². De asemenea se mai

¹⁰⁵ Arh. St. Iași, fond Inspectoratul III Industrial, dos. nr. 42, f. 41—42.

¹⁰⁶ Ibidem, dosar nr. 24, f. 22; dosar nr. 42, f. 23.

¹⁰⁷ Ibidem, dosar nr. 28, f. 12—13, 29.

¹⁰⁸ Ibidem, dosar nr. 56, f. 6—9.

¹⁰⁹ Ibidem, dosar nr. 57, f. 23, 36—40.

¹¹⁰ Arh. St. Cîmpulung, fond Prefectura jud. Cîmpulung, pac. nr. 22 și 37 din 1930, file nenumerate.

¹¹¹ B.N.R., *Contribuții la problema reorganizării creditului în România*, vol. I, București, 1938, p. 290—298.

¹¹² Fenomenele și manifestările crizei din 1929—1933 în Moldova, din acest sector de activitate, sînt analizate de C. Botez și I. Saizu în studiul *Contribuții la cunoașterea situației industriei forestiere din Nordul Moldovei în anti crizei economice din 1929—1933*, în *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza Iași*, (științe sociale), tom. XI, an 1965, p. 189—200.

poate urmări și studia problema sindicatelor forestiere, piețele de export, pe baza unor statistici pe orașele și așezările Botoșani, Dorohoi, Vaslui, P. Neamț, Bacău, Râznov, Comănești, Palanca, Vatra Dornei, Cîmpulung, Tecuci.

Și asupra condițiilor de trai și lucru a muncitorilor de pădure, cît și a celor din industria prelucrătoare a lemnului, există posibilități mari de documentare pentru perioada dintre cele două războaie mondiale. În timp ce munții întregi erau dezgoliți pentru interesele unui grup restrîns de monopoluri, fără să se ia măsuri de reamenajare a pădurilor, marea majoritate a locuitorilor de pe moșia Dorna, Broșteni și Borca nu puteau să se apropie de pădure pentru a-și reface gospodăriile distruse în anii războiului. Într-o reclamație colectivă, se arăta că locuitorii de pe meleagurile amintite cînd se apropiau de pădure erau pur și simplu „izgoniți, umiliți și priviți ca niște fiare”¹¹³. În comunele de munte, din județul Neamț, atunci cînd trebuiau lecuite marile lipsuri, se recunoaște că exista doar „un agent sanitar la cîteva comune, astfel că controlul sanitar nu se poate face eficient”¹¹⁴.

Starea de exploatare, infometare și ținere în întuneric, va determina ca atît muncitorii de la pădure, locuitori ai satelor, cît și cei din exploatările industriale, să se ridice pentru drepturile lor. Formele de luptă vor fi diferite, dar vor converge spre același țel. Un ziar al vremii notează că viața lucrătorilor din pădure „este mult mai mizerabilă decît a vitelor și chiar a fiarelor sălbatice. Pe timp frumos, pe ploaie, pe ninsoare, acești oameni tot mereu dărîmă la copaci, uriași, timp de 10—12 ore... pentru ca noaptea, înveliți cu sumanul numai și cu un buștean sub cap, să-și întindă trupurile rupte de oboseală pe pămîntul rece și umed. Cînd plouă, ei lucrează înainte, pînă sînt răzbiți la piele”¹¹⁵.

Unii vor încerca să se unească împotriva moșierului și a fabricanților, să nu mai muncească pentru aceștia. De pildă, acei de la Hangu vor întemeia, cu mari greutăți, prin datorii la bănci, o cooperativă de prelucrat lemnul, cu numele simbolic de „Ceahlăul”. Scopul societății cooperative era să realizeze un dividend de 12% pentru sătenii depunători cu bani sau muncă, iar o parte din aceasta să fie folosit pentru „îmbunătățiri în comună, la școli, biserici, ajutor la copii săraci și cu deosebit talent”¹¹⁶. Cooperativa țăranilor din Ceahlău nu a fost pe placul nici a boierului A. D. Sturza, și nici a societății Goetz, care deținea și aici o întreprindere de tăiere a lemnului din pădure și prelucrarea acestuia. Cei doi dușmani ai țăranilor, moșierul și capitalistul, s-au unit pentru a-i lovi. Primul, nu le vindea lemnul de lucru din pădure, al doilea îi concura pentru distrugerea pe piață. Situația aceasta a dăinuit

¹¹³ Direcția regională de Economie Forestieră Bacău, inventar nr. 31, dosar nr. 25/1919, f. 13; ibidem, dosar nr. 6, f. 16.

¹¹⁴ Arh. St. Iași, fond Rezidența ținutului Prut, dosar nr. 32/1939, f. 38—39, Arh. St. P. Neamț, fond Serviciul Sanitar al județului Neamț dosar nr. 1/1931, f. 5—6 și dosar nr. 6/1933, f. 56.

¹¹⁵ *Lumea Nouă*, din 20 noiembrie 1919.

¹¹⁶ Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1842.

din 1913 pînă după primul război mondial, cînd cooperatorii declarau deschis că dacă nu-i lasă în pace, să lucreze cîstit, cu „cea mai mare dragoste de bunul mers al muncii lor... toți membrii societății vor pune mîna pe topor și țapină“. Aceeași luptă se va duce și pentru împrîrietărirea cu pămînt din moșia lui Sturza pe care țaranii îl considerau „surd și mut la toate plîngerile, la toate cererile și la toate intervențiile pentru dreptate“¹¹⁷.

Din document rezultă și avertismentul categoric dat exploatatorilor, în care se menționează: „să se știe de pe acum: nu vom mai putea răbda atîta nedreptate ce ni se face nouă, aceluia care cu sîngele nostru în 1916, 1917, 1918, am apărât această moșie... spunem tuturor că în vara viitoare, sau cînd vom crede nimerit, și cînd timpul secetos al căldurilor de vară ne va ajuta, vom da foc la toate acele păduri de pe moșia Hangu“¹¹⁸.

Cînd au văzut că organele de stat nu le rezolvă favorabil cererile juste, țaranii de pe această moșie vor intra în lunile martie și aprilie 1921 cu forța și vor împărți pămînturile, fînețele și izlazul comunal¹¹⁹. Fapte similare vor avea loc și pe domeniul Broșteni, proprietatea prințului Nicolae¹²⁰.

Tot din perioada de după război există alte documente care descriu lupta grevistă a muncitorilor forestieri. Cu cît ne apropiem de anii 1928—1929, din documente mai rezultă starea de spirit a muncitorilor forestieri. Documentele scot la iveală focare de luptă pe întreg cuprinsul Moldovei. În 1929, la 7 februarie, muncitorii de la fabrica de cherestea din comuna Șipotele Sucevei declară grevă, protestînd împotriva sistemului de amenzi practicat de patroni. În lunile următoare, greva se extinde la Vatra Dornei, Rădăuți, Falcău, Sadova, Vovodeasa¹²¹. În urma grevei de la Pojorîta, muncitorii obțin o majorare a salariilor și limitarea zilei de lucru la 8 ore¹²².

Grevele se țin lanț în 1930 și 1931. În februarie 1931, un raport al Primăriei comunei Iacobenii consemna astfel atitudinea muncitorilor: „se vor băga cu forța oriunde, căci nu pot răbda de foame“¹²³.

Această luptă însă nu se va termina odată cu sfîrșitul crizei din 1929—1933 ci va continua în noile condiții, pînă în preajma și chiar în timpul războiului al doilea mondial. În 1938 au loc puternice acțiuni ale muncitorilor cuprinși în Sindicatul industriei lemnului din Iași, a cărui activitate era coordonată de Comisia locală a sindicatelor profesionale, sindicat ce-și avea sediul pe strada Sărării. Este vorba de sin-

¹¹⁷ Arh. St. P. Neamț, fond Prefectura județului Neamț, dosar nr. 52, din anul 1922, f. 1212—1242.

¹¹⁸ Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise“, nr. 1842, f. 556.

¹¹⁹ Ibidem, nr. 1842, f. 556, Arh. St. P. Neamț, fond Prefectura județului Neamț, dosar nr. 31/1921, f. 24, 75—76 și dosar nr. 52/1922, f. 1—9.

¹²⁰ Ibidem, dosar nr. 137/1939, f. 50—51.

¹²¹ Arh. St. Rădăuți, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar nr. 26/1929.

¹²² Arh. St. Cîmpulung, fond Prefectura județului Cîmpulung, dosar nr. 27/1930.

¹²³ Ibidem.

dicatul condus de membrii partidului comunist¹²⁴. Frământări muncitorești, care includ și pe acele din exploatarea forestiere și din industria lemnului, au loc în perioada premergătoare și după încheierea din 1938 și martie 1939 a înțelegerilor româno-germane care au întărit aproape nelimitat pozițiile Germaniei hitleriste în economia României.

Și din anii premergători celui de al doilea război mondial, și din timpul acestuia, există nenumărate documente edificatoare. De pildă, într-unul dintre acestea, aparținând Rezidenței regale a ținutului Prut, din 20 iulie 1940, se menționa că la fabrica de cherestea Goetz (Neamț), „s-au semnalat tendințe și chiar cazuri de sabotare”¹²⁵. De aceea se propune autorităților polițienești și jandarmerești, să supravegheze cu deosebire întreprinderile producătoare de lemn, și muncitorii care luau în mediul sătesc. Cu toate acestea, acțiunile acestora vor continua și în timpul războiului, atunci când acționau din plin și deschis legile militare. Astfel, în iunie 1942, muncitorii de la societatea „Foresta Italo-Română” au încetat lucrul, producând paralizarea producției și respectiv aprovizionarea unităților germane pentru care lucrau¹²⁶. Tot în această perioadă și muncitorii întreprinderii forestiere de la Agăș, Comănești, Dormănești, Onești, Scutaru, la fel ca muncitorii petroliști din Tețcani și cei care lucrau la „Creditul Carbonifer” s-au ridicat pentru salarii mai omenoase¹²⁷.

Documentele din Arhivele Statului Piatra Neamț, Suceava, Bacău, Cîmpulung și Iași reliefează și cum se comportau trupele hitleriste în această perioadă în regiunile din nordul țării, cum s-a organizat un adevărat jaf în economia noastră națională¹²⁸.

Atitudinea lucrătorilor de la munte după 23 August rezultă din nenumărate materiale. Se observă că la îndemnul comuniștilor în toate satele are loc o ridicare rapidă împotriva vechiului aparat administrativ antonescian, împotriva împilatorilor. Satele se ridică pentru împărțirea moșiilor și pădurilor. După ani întregi de asuprire economică și înșelare politică, cei care mereu au fost exploatați sălbatic, numai în câteva luni de la sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945 i-au schimbat pe toți reprezentanții regimului burghezo-moșieresc, iar în locul lor au fost numiți „oameni cinstiți și cu tragere de inimă pentru binele obștesc și care să nu fi conlucrat cu regimul antonescian”¹²⁹. În august 1945 de exemplu, după ce sătenii din Farcașa, județul Neamț, au demascat pe fostul primar ca speculant (care cumpăra porumbul cu

¹²⁴ Arh. St. Iași, fond Rezidența ținutului Prut, dosar nr. 4/1938, f. 14.

¹²⁵ Arh. St. P. Neamț, fond Prefectura județului Neamț, dosar nr. 3 pe anul 1940, f. 45.

¹²⁶ D. Zaharia, *Situația muncitorilor și țăranilor din județul Bacău*, în Studii și articole de istorie, IV/1964.

¹²⁷ Arh. St. Bacău, fond Camera de muncă, pac. nr. 9, dosar nr. 113, pe anul 1942, f. 2—3, dosar nr. 115/1942, f. 68.

¹²⁸ Vezi în acest sens: *Momente din istoria poporului român*, Ed. Pol. București, 1965, p. 142.

¹²⁹ Arh. St. P. Neamț, fond Prefectura județului Neamț, dosar nr. 8/1964, f. 298.

180 lei și-l vindea cu 450 lei kg), îl înlocuiesc cu unul care reprezenta interesele lor¹³⁰. La fel, la 9 mai 1945, locuitorii din comuna de munte Borlești (Neamț) au hotărât înlocuirea vechiului primar țărănist, cu un plugar cinstit, „bun și muncitor”¹³¹. Tot acum, țăranii de pe moșia Hangu somează pe administratorul moșiei să predea gestiunea și să părăsească localitatea, deoarece proprietatea acestuia a fost împărțită celor șapte comune de pe moșie¹³². La Negrești (Neamț) a fost luată de comitetul sătesc al muncitorilor plugari și forestieri moșia, curtea, pădurea și livada care aparțineau boierului Niculcea, în folosul sătenilor săraci, cu pământ puțin¹³³.

Sub conducerea partidului comunist se înfăptuiau marile transformări revoluționare ale timpului și în aceste regiuni, la fel ca în restul țării¹³⁴.

Înțelegerea multilaterală și de largă perspectivă a rolului pădurilor în economia noastră națională, a venit numai după instaurarea regimului democrat popular. Încă din 1945, la Conferința Națională a Partidului Comunist din România, s-a subliniat necesitatea de a acorda pădurilor o deosebită atenție „avînd în vedere marele rol pe care ele îl joacă în economia țării atît ca element de apărare a culturilor contra secetei, cît și ca rezervor însemnat de materie primă pentru industria forestieră, a celulozei și a hîrtiei”¹³⁵.

Astăzi, realitatea zilelor noastre, realitatea ce se înregistrează și în documentele contemporane, demonstrează drumul nou pe care se dezvoltă exploatarea forestieră și industria lemnului în conformitate cu politica științifică a Partidului Comunist din România.

Marile transformări din zilele noastre reprezintă o nouă pagină de muncă și glorie a istoriei noastre economice contemporane.

R E S U M E

Le fond d'archives d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, si riche en informations concernant le problème des forêts de Moldavie entre les XV-e et XX-e siècles, ainsi que des aspects des activités reliées à ces forêts, en indiquant, brièvement, les fonds et les collections des Archives d'Etat de Jassy qui contiennent de pareilles informations.

¹³⁰ Ibidem, dosar nr. 33/1945, f. 27.

¹³¹ Ibidem, dosar nr. 66/1945, f. 52.

¹³² Ibidem, dosar nr. 68/1945, f. 25.

¹³³ Ibidem, dosar nr. 4/1944, f. 165.

¹³⁴ Lupta organizată a muncitorilor și țăranilor din Moldova în această perioadă este dezvoltată în articolul lui C. Botez și D. Boțescu, *Aspectele luptei masei populare din Moldova conduse de P.C.R., pentru instaurarea puterii populare*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1964.

¹³⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, 1965, p. 77.

Les auteurs mentionnent la pittoresque toponymie moldave générée par l'élément forestier, et traitent ensuite : les destructions irrationnelles des forêts (défrichements, incendies, confections de différents pièces en bois, fabriques de potasse et, surtout, les exploitations non systématiques), qui ont déterminé l'émission de „lettres patentes pour les forêts à l'accès défendu“, des chryssobulles princiers et des instructions pour épargner les forêts ; la manière d'exploitation du bois, surtout en ce qui concernait le bois de construction ; le transport par voie fluviale (train de bois) et par voie de terre (charroi, camionage) ; le commerce intérieur et extérieur ; les autres occupations des habitants, reliées à l'élément forestier (charbonniers, fabricants de cueilleurs etc.) ; la pénétration du capital étranger dans ce domaine d'activité, etc.

A la fin, les auteurs mettent en évidence la situation si difficile des travailleurs forestiers de tous les temps et leur combat pour une existence meilleure, jusqu'à la date de 23 Août 1944, leur participation, après cette date-là, à la réalisation des transformations révolutionnaires de la République Socialiste de Roumanie et la grande importance accordée aux forêts par le parti et par le gouvernement.

DOCUMENTE PRIVIND MOȘIA TÎRGULUI BÎRLAD

C. NEGULESCU

Între materialele documentare intrate în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului în ultimii ani se află și un grup de 115 documente care se referă la moșia tîrgului Bîrlad, cuprinzînd perioada anilor 1697—1912.

Prin moșia tîrgului Bîrlad se înțelegea vatra tîrgului și moșia proprie care înconjura tîrgul de jur-împrejur¹. Hotarul acestui tîrg a fost stabilit prin hrisovul dat de Ștefan cel Mare la Bîrlad în ianuarie 1495², și se mărginea cu Zorlenii, Frunțișenii, Brădeștii, Docanii, Iveștii și Perienii de astăzi. Avea un diametru ce varia de la 10 pînă la 18 km la care domnul, mai adaugă pentru a-i mări întinderea, seliștea Ivancea de la Tatarca. Tot prin acest hrisov, domnul reînnoiește șoltuzilor, pîrgarilor și locuitorilor din Bîrlad vechiul privilegiu: „să nu plătească vama cea mică acolo la Bîrlad, de la nici o marfă, afară de acei ce vor aduce pește: aceștia vor avea să dea de la o maje un pește și de la un car tot un pește, altceva nimic”.

Pînă la anul 1815 moșia tîrgului Bîrlad era proprietate particulară, aflîndu-se în acest an în stăpînirea Profiriței Miclescu, fiica stolnicului Dimitrie Miclescu pe care a primit-o zestre la căsătoria ei cu spătarul Nicolae Dimachi. De cînd a intrat acesta în posesia moșiei, plîngerile către domn împotriva lui și judecățile se țineau lanț, căci locuitorii se opuneau multiplelor impuneri la care îi supunea noul proprietar. Domnitorul îngrijorat de această situație, poruncește marilor boieri să se adune la sfînta mitropolie și să asculte cu mare luare aminte jalba și cererea ce o fac locuitorii din tîrgul Bîrladului asupra spătarului Dimachi³. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, tîrgoveții au delegat pe cîțiva dintre ei care, în calitate de mandatar ai tuturor, s-au tocmnit cu spătareasa Profira și cu soțul său spătarul Neculai Dimachi și au răscumpărat moșia tîrgului Bîrlad cu prețul de 180.000 lei întocmind actul de vînzare la 1 februarie 1815⁴, iar prin hrisovul de la 30 august 1816⁵ domnitorul Scarlat Alexandru Calimah

¹ G. Opreșanu, *Casa Obștei tîrgului Bîrlad*, 1939, p. 14.

² Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II., București, 1913, p. 62—68.

³ I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. II, Bîrlad, 1912, p. 167.

⁴ Ibidem, p. 189.

⁵ Academia Republicii Socialiste România, documentul LXIX/99

vv. întărește această cumpărare de către obștia târgului Bîrlad reprezentată prin epitropia târgului Bîrlad cu drepturi de municipalitate de judecată și de notariat în tot ceea ce privește târgul și moșia acestui târg.

Acest hrisov este interesant din punct de vedere istoric, fiind cuprinse în el privilegiile, obiceiuri ale pămîntului pentru epoca aceea și premerge organizării municipale stabilită prin legislația din 1833.

Din condițiile de plată a moșiei răscumpărată reieșea caracterul public al proprietății Birladului. Pentru grija veniturilor obștești și pentru orice alt interes al târgului, se alegeau de către obște epitropi, în număr de 6, din care 2 boieri și 4 negustori care aveau o sumă de îndatoriri prevăzute în hrisov și astfel „mîntuindu-se plata cumpărăturii moșiei și a cheltuielilor, banii ce se vor aduna la Casa obștească de către epitropi, să se cheltuiască în trebuințele folosului și podoaba politiei după socotința obștească”.

De la 1833, prin înființarea eforiilor orășenești pentru orașele și târgurile din Moldova, trec asupra acestora toate atribuțiile municipale ale Epitropiei târgului Bîrlad⁶. De aici înainte aceasta rămîne o epitropie arbitrară fără control al epitropilor care n-au voit să înțeleagă prin obște totalitatea târgoveților, ci erau în legătură cu un anumit număr de târgoveți cu care risipeau veniturile adunate de la proprietățile orașului, care din această cauză nu a mai putut beneficia de îmbunătățiri edilitare. Recurgîndu-se la sistemul de falsificare a alegerii epitropilor, aceștia se alegeau dintre politicienii interesați să se continue existența epitropiei târgului Bîrlad în avantajul lor.

În evoluția sa, Epitropia târgului Bîrlad, care-și pierduse din anul 1833 atribuțiile municipale, devine după anul 1845 o vătășie particulară și de sine stătătoare, condusă de un grup de târgoveți. Aceștia nu mai respectau prețurile de vînzare a locurilor stabilite în regulamentul întocmit de târgoveții bîrlădeni, ci le făceau după bunul lor plac. Poseziunea asupra pămîntului de la cîmp au transformat-o în proprietate absolută⁷.

Judecarea pricinilor dintre târgoveți, care pînă atunci intra în competența Epitropiei târgului Bîrlad, după punerea în aplicare a Regulamentului organic trece în competența organelor judecătorești înființate prin dispozițiile acestuia.

Pînă la anul 1895 Ministerul de Interne a cerut în numeroase rînduri revizuirea bugetelor, epitropii însă refuzau sub cuvînt că nu are nimeni dreptul să se amestece în interesele lor.

În anul 1905, intervine legea pentru desființarea Epitropiei târgului Bîrlad, aceasta nemai avînd caracter public ci devenind o instituție care abuza de veniturile cuvenite locuitorilor. Politicienii interesați au mai menținut-o totuși pînă la anul 1912, cînd, prin legea din 16 februarie, s-a desființat definitiv⁸.

Referindu-ne la colecția de documente privitoare la moșia târgului Bîrlad, aflată în posesia Direcției generale a Arhivelor Statului și

⁶ Manualul Ad-tiv al Moldovei, p. 126—127.

⁷ G. Oprișanu, *op. cit.*, p. 39.

⁸ Ibidem, p. 59.

pe care le prezentăm aici, cel mai vechi este din 15 februarie 1697⁹ și privește vânzarea unei dughene din mijlocul târgului Bîrlad, cu 34 lei. Din secolul al XVIII-lea nu avem documente, iar cele de la începutul secolului al XIX-lea pînă la anul 1815 se referă la vânzări și închirieri de locuri, precum și învoieli între târgoveți pentru diferite proprietăți din târgul Bîrlad¹⁰. După această dată cea mai mare parte a documentelor sînt confirmări de stăpînire date de Epitropia târgului Bîrlad locuitorilor pentru locurile care le-au fost repartizate prin împărțirea moșiei cumpărată de la Profirița Dimachi, fiind vorba de pămînt la cîmp, de hrană, adică locuri ce se puteau cultiva, cele mai multe situate în marginea Podenilor, adică în „mahalaua din gios, spre ocolul vitelor“. În ceea ce privește prețul cu care se vindeau aceste locuri, era stabilit de Epitropie proporțional cu suprafața locului dat în stăpînire¹¹.

După 1833, documentele sînt confirmări de stăpînire date de Epitropia târgului Bîrlad pentru locurile cumpărate în condițiile pe care le-am văzut și vîndute altora cu un preț mult mai mare, de unde rezultă valoarea din ce în ce mai mare a pămîntului: ex. la anul 1816 prețul unui stîngen de pămînt cultivabil era de 15 lei¹² care se menține pînă pe la anul 1835, iar la anul 1837 se vinde stîngenul de loc de hrană cu 50 lei¹³, la anul 1841 cu 100 lei stîngenul¹⁴ și în anul 1845 ajunge stîngenul de pămînt la 125 lei¹⁵. Uneori prețul este plătit în galbeni¹⁶, rezultînd din aceasta pe de o parte interesul crescînd pentru cultivarea pămîntului, iar pe de altă parte tendința de acaparare a lui. Acest fapt este confirmat și de actele de învoială și mărturiile de hotărnicii efectuate tot în acest timp.

Frămîntările din rîndul locuitorilor, nemulțumiți din cauza abuzurilor săvîrșite de exploatatori și asupritori, se oglindesc și în unele documente din acel timp. O circulară dată de domnitorul Mihail Sturza la 11 aprilie 1846¹⁷ către ispravnici reflectă intensificarea luptelor locale ale țărănimii, influențate și de mișcarea burgheziei ieșene și prin acțiunile „Asociației patriotice“, organizație secretă cu țeluri asemănătoare „Frăției“ din Țara Românească. Circulara cerea postelnicului Gh. Iamandi, ispravnicul de Tutova, să ia „cele mai chibzuite măsuri spre paza liniștei obștești și a pune orînduieli la ținutul încredințat spre care sfîrșit mai înainte de toate trebuie a se înlătura cata-

⁹ Arh. St. Buc., Colecția Documente Moldovenesti, XX/1.

¹⁰ Ibidem, XX/2, 3, 4, 5, 6.

¹¹ Ibidem, XX/7, 8, 9, 10 și altele (rezumă condițiile în care a fost cumpărată moșia).

¹² Ibidem, XX/9.

¹³ Ibidem, XX/35.

¹⁴ Ibidem, XX/43.

¹⁵ Ibidem, XX/51.

¹⁶ Ibidem, XX/70.

¹⁷ Ibidem, XX/54.

hrisurile de orice fire iar mai cu seamă pe acele ce ar aduce asupra lucrătorilor de pământ în privirea cărora este neapărat a se întâmpina în vreme nemulțumirilor prilejuite lor din partea unora din proprietari, a vechililor sau a posesorilor necumpătați“ și „chibzuind măsurile întâmpinatoare împreună cu dumnealui postelnic Donici să te corespondarisești în secret cu logofătul Trebilor din Lăuntru, raportându-i regulat și întâmpinând orice prepus s-ar ivi“. Aceeași situație o reflectă o circulară dată de Sfatul Administrativ al Moldovei, la 25 aprilie același an¹⁸, către ispravnicii ținutului Tutova, să-și îndeplinească îndatoririle cu credință deoarece „domnul plecând peste Dunăre să-l aștepte pe sultan, a încredințat Sfatului cirmuitor Administrația trebilor Statului și paza liniștei obștești“.

Dintr-un document din 1 octombrie 1847¹⁹ rezultă abuzurile autorităților locale în materie electorală. Acest document este un protest al câtorva alegători din ținutul Tutova împotriva samavolniciilor și falsurilor săvârșite de postelnicul Nicu Mavrocordat cu ocazia alegerilor pentru deputatul ținutal și care cer „a porunci restituția dreptului de slobodă alegere“ și a anula alegerile ce s-au făcut „ci s-au uneltit din nenumărate abuzuri și călcare de legi și nu din sloboda voință a alegătorilor“.

După înființarea instituțiilor juridice, prin aplicarea Regulamentului Organic, hotărârile date de Epitropia târgului Bîrlad nu mai sînt socotite definitive, pricinile fiind judecate de Judecătoria ținutală iar cazurile de înstrăinări de proprietăți a căror întărire prin hrisovul lui Alexandru Calimah intrau în competența Epitropiei târgului Bîrlad după 1860, acestea intră exclusiv în jurisdicția tribunalului, iar avizul dat de Epitropia târgului Bîrlad neavînd nici o valoare legală²⁰.

În 4 martie 1863, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri²¹, considerînd că „Epitropia târgului Bîrlad n-a fost instituită pentru administrarea proprietății târgului Bîrlad ci numai a proprietății unui număr anume de locuitori a acelui tîrg și că prin urmare acea avere nu este comună ci curat particulară, considerînd că proprietarii sînt liberi a-și administra și a-și întrebuița proprietățile după a lor plăcere, încuviințează ca Epitropia târgoveților coproprietari din Bîrlad să nu se unească cu municipalitatea ci să urmeze a-și administra averea după cum înșile vor găsi de cuvință“.

La 25 mai 1905²², ministrul Cantacuzino a prezentat expunerea de motive a legii pentru desființarea Casei obștești din Bîrlad, iar în 1912 s-a desființat definitiv cu toate protestele epitropilor către rege²³.

¹⁸ Ibidem, XX/55.

¹⁹ Ibidem, XX/59.

²⁰ Sc. Pastia. Codul judiciar pentru tribunalele din Moldova, partea a III-a, p. 1313 (nr. 125).

²¹ Arh. St. Buc., Colecția Documente Moldovenești, XX/78.

²² Ibidem, XX/114.

²³ Ibidem, XX/115.

Actele de vânzare cuprinse în această colecție scot la iveală evoluția caracterului unei instituții înființată la 1815 pentru prosperarea acestui oraș moldovean și care devine cu timpul un instrument al celor mai înstăriți pentru acapararea terenurilor din moșia orașului²⁴.

Citeva documente din această perioadă menționează fondarea unei tipografii și apariția unui ziar în orașul Bîrlad la 1869²⁵, precum și exproprierea pentru linia ferată Bîrlad-Tecuci la anul 1873²⁶.

În afară de aceste documente, din care reiese o parte din istoricul unei instituții creată cu bunele intenții ale domnitorului de a forma o proprietate comunală și nu particulară, avînd la bază alegerea obștească, colecția mai conține și hotărnicii și măsurători făcute de Epitropia târgului Bîrlad, mărturii de hotare, chitanțe și diferite înscrisuri între tîrgoveți, confirmate de această instituție și întărite cu sigiliul târgului Bîrlad²⁷ a cărei evoluție o prezentăm aici: în vremurile vechi, sigiliul târgului Bîrlad era rotund, în mijlocul cîmpului sigiliului era un cerc avînd în centru soarele cu raze de jur-împrejur, 3 pești mergînd circular de la dreapta la stînga, între ei avînd cite o steluță; între două cercuri albe legenda în limba slavă (1697 februarie 15)²⁸.

De la 1815, după răscumpărarea moșiei târgului Bîrlad de către Epitropie, documentele sînt validate cu un sigiliu de formă ovală, avînd în cîmp sub un nor între 4 pomi, în picioare o femeie cu mîinile întinse, care ține în mîna stîngă vulturul Valahiei cu aripile desfăcute cu crucea în cioc, iar în mîna dreaptă un snop de săgeți sau de vergi; la picioarele femeii o apă cu 3 pești. Legenda este scrisă cu caractere chirilice: pecetea târgului Bîrlad 1815²⁹, pe care o găsim pe multe acte bîrlădene pe o perioadă de 45 de ani. De la 1860 elementele componente ale sigiliului rămîn aceleași, schimbîndu-și puțin poziția, iar legenda, este scrisă cu litere latine. „Epitropia proprietății orașului Bîrlad, 1860“³⁰.

Semnificația figurilor de pe pecete se pare că rezumă istoria Bîrladului: femeia reprezintă domnia sau vornicia Bîrladului, vulturul muntenesc în mîna stîngă și snopul de vergi în mîna dreaptă dovedesc poate întinderea și limitele jurisdicțiunii Bîrladului: de la Siret, hotarul Valahiei pînă la Prut, unde în secolul XIII erau cumanii; cei 3 pești și apa (apa Bîrladului), pe malul căreia stă figura alegorică, acestea au fost multă vreme marca județului Tutova, reprezentînd ocupația locuitorilor — căratul peștelui — cunoscut în istoria comerțului internațional.

²⁴ Ibidem, XX/79, 80, 82 ș.a. s'u lista dosarelor cu proprietățile lui Panaite Neacșu).

²⁵ Ibidem, XX/93

²⁶ Ibidem, XX/97, 98, 99, 102.

²⁷ Alex. Papadopol Calimah, *Notiță istorică despre Bîrlad*, p. 81—84.

²⁸ Arh. St. Buc., Colecția Documente Moldovenești, XX/1.

²⁹ Ibidem, XX/7, 8, 9, 10 ș.a.

³⁰ Ibidem, XX/74, 76, 77 ș.a.

Din cercetarea documentelor din această colecție, deși puține la număr și neavînd o continuitate, deoarece lipsesc perioade întregi, se desprind diferite aspecte social-economice din trecutul Moldovei. Aceste documente coroborate cu cele aflate în depozitele Arhivelor Statului din Iași, Bîrlad, Academia Republicii Socialiste România completează baza documentară pentru istoria acestei localități.

RÉSUMÉ

L'article présente une collection de documents qui se trouvent dans les dépôts de la Direction Générale des Archives d'Etat et qui se réfèrent au domaine de la bourgade de Bîrlad, renfermant la période qui va de l'année 1697 à l'année 1912.

Ces documents reflètent — en partie — l'aspect économique et social de cette bourgade et quelques unes des agitations politiques qui caractérisent cette longue période. La connaissance des documents présentés complète nos informations sur la ville actuelle de Bîrlad.

TABELELE DE IMPUNERE DIN ARHIVA COMITATULUI SOLNOCUL INTERIOR DINTRE ANII 1790—1848 ȘI VALOAREA LOR DOCUMENTARĂ

A. MOLDOVAN

Printre documentele păstrate la Filiala Arhivelor Statului din orașul Dej care se impun atenției cercetătorului pentru studierea vieții economice și sociale din Transilvania după instaurarea dominației habsburgice sînt și tabelele de impunere a populației din satele și orașele Comitatului Solnocul Interior.

Studierea celor 4 266 tabele de conscriere a populației, din arhiva acestui comitat, ne dă posibilitatea să cunoaștem categoriile sociale de pe cuprinsul Solnocului Interior, numărul contribuabililor din cele 159 localități la care se referă și obligațiile lor fiscale, evoluția diferitelor clase sau pături sociale pe o perioadă de aproape șase decenii, situația proprietății, dinamica folosirii pămîntului, ocupațiile locuitorilor, situația demografică și chiar onomastica vremii.

În afară de tabelele pe care le posedăm pentru Comitatul Solnocului Interior, în depozitele Arhivelor Statului din Dej se mai află tabele de impunere pentru orașul liber Gherla, apoi un număr de 1790 de tabele pentru 66 localități din Comitatul Dăbîca precum și un număr de 1 260 tabele pentru 49 localități din districtul Chioarului. În total se află, așadar, un număr de 7 316 tabele de impunere a populației pentru 275 de localități. Menționăm de asemenea că o cantitate însemnată de materiale documentare de același gen se află în păstrarea Serviciului regional al Arhivelor Statului din Tîrgu Mureș.

Pentru o identificare mai ușoară în arhive, îndeosebi acolo unde ele nu sînt ordonate, vom încerca să facem și o descriere a formei lor exterioare, a copertei și a interiorului lor.

Ca formă exterioară, acestea sînt identice. Dimensiunile lor sînt în general de 41/26 cm cu unele excepții pentru cîțiva ani cînd sînt ceva mai mari sau uneori mai mici. Grosimea lor, adică numărul filelor, variază în funcție de numărul contribuabililor din localitatea respectivă.

În general pe prima copertă a tabelii de impunere sub stema imperiului austriac este tipărit cu litere majuscule cuvîntul TABELLA, iar sub el imediat Rectificationis Anni Militaris, după care urmează anul. Ceva mai jos avem cuvîntul PAGI sau uneori PAG, după care se indică localitatea recenzată. Pe alt rînd mai jos urmează indicația: Prestandae Contributionis Contribuentium. După aceste indicații ur-

mează pe un alt rînd cuvîntul prescurtat INCL, după care se indică comitatul și cercul din care face parte localitatea respectivă. Pe un rînd mai jos se află cuvîntul Processus urmat de completarea denumirii plășii. Mai jos citim cuvintele: Regii Perceptoratus, urmat de numele perceptorului regal. În sfîrșit ultima însemnare — Classis — indică clasa de fertilitate și ca atare și de impunere a pămîntului satului respectiv, arătîndu-se mai jos în partea dreaptă și ce taxe revin pentru fiecare clasă în care este încadrată localitatea.

În multe cazuri coperta mai cuprinde și o serie de nume de persoane fie fugite, fie scutite de dare, sau numele juraților din localitatea respectivă precum și alte însemnări făcute de către conscriptori.

De regulă toate tabelele în interior sînt identice în privința rubricilor, pentru toate localitățile și pentru toți anii. Menționăm însă că din anul 1831 în nici o tabelă nu mai figurează rubrica Additamentum. Tabelele dintre anii 1790—1791 și 1792 au și rubrica „Census S. Martini ab incolis in terra saxonum desumendus“.

Liniatura indică datele ce se cereau de la cei conscriși precum și taxele pe care le aveau de dat pentru anul respectiv.

Întocmite pe categorii sociale tabelele de impunere au prin datele pe care le cuprind o valoare deosebită pentru cunoașterea numărului nobililor, iobagilor, jelerilor, curialistilor și a altor categorii de contribuabili. Tabelele după ce indică numele contribuabililor, arată suprafața de pămînt agricol deținută de fiecare contribuabil, apoi cea de cosit și viile. Alte rubrici cuprind numărul animalelor pe care-l posedă aceștia: boi, vaci, junci, juninci, oi, capre, porci, stupi, după care se face și un prim tabel de impunere. În continuare cercetătorul află numărul celor scutiți de darea capului precum și taxa impusă pe capul familiei, apoi taxa cu care sînt impuși cei din cetăți sau orașe, dar aici nu pentru toți anii. La sfîrșit este totalizată darea anului respectiv pentru fiecare contribuabil în parte.

După fiecare categorie de contribuabili se face un total al tuturor rubricilor.

După conscrierea tuturor contribuabililor, capi de familie, se face un total general pe categorii de contribuabili, adică un „Extractus summarius“ după care urmează un „summa summar“ sau „universa summa“, unde este concretizat totalul tuturor rubricilor și desigur a sumei de bani pe care trebuie să o achite localitatea pentru anul pentru care s-a făcut conscrierea.

Trebuie totodată relevat și faptul că în rubricile referitoare la ființe, vii, animale, se indică și taxa ce trebuie plătită pentru o unitate: car de fin, urnă de vin, animal.

Pentru a ilustra valoarea datelor existente în tabelele de impunere nu este lipsit de importanță să dăm cîteva exemple.

De pildă din tabele de impunere a orașului Dej pentru anul 1820. aflăm următoarele categorii de contribuabili: 72 nobili clasificați, 95 nobili neclasificați *, 32 văduve de nobili neclasificați, 222 jeleri, 49

* Orășenii, orașului nobil Dej, considerați și ei nobili, se împart în două categorii: cei clasificați și cei neclasificați. Cei clasificați sînt numai acei meșteșugari care își exercită meseria și plătesc taxă de cap mai mare, după venitul pe care-l au în urma meseriei. Din acest motiv, la această categorie nici nu există

văduve de jeleri, 17 armeni, 3 văduve de armeni, 2 libertini, 26 țigani, 6 văduve de țigani, 42 externiști, 1 fugit, 5 slugi. Toți, împreună aveau următoarele bunuri: o suprafață de teren arător de 350 1/2 cîble de semănat, o suprafață de fînate de 345 1/2 care de fîn, o suprafață de vie de 1 662 urne de vin, 183 boi, cai și iepe, 187 vaci, 15 junci, juninci sau minji, 21 porci, 4 stupi. Cei 576 de contribuabili trebuiau să plătească un impozit de 2 088,8 fl. ren., precum și un adaos de 234,37 fl. ren. pentru acel an. Suma se realiza din cele de mai sus, precum și din ceea ce trebuiau să plătească armenii și văduvele lor, la toate acestea adăugându-se taxa de cap a tuturor.

Taxa de cap a categoriei de contribuabili „nobili clasificați”, varia între 5—7,30 fl. ren., a categoriei de nobili neclasați fiind în toate cazurile de 4 fl. ren., iar ale văduvelor acestora de 2 fl. ren. Jelerii plăteau o taxă de cap de 3 fl. ren., iar văduvele lor 1,30 fl. ren. Armenii aveau drept taxă de cap, suma de 6 fl. ren., iar văduvele lor 3 fl. ren. pe cînd a libertinilor era de 4 fl. ren., a țăganilor de 2 fl. ren. și a văduvelor acestora de 1 fl. ren.¹

În satul Reteag** de exemplu erau în anul 1818, următoarele categorii de contribuabili: 21 nobili, 5 văduve de nobili, 1 nobil fugit, 36 iobagi, 4 văduve de iobagi, 72 jeleri, 1 văduvă de jeler, 6 fugiți, 12 evrei, 1 armean, 8 țigani, avînd ca dare anuală suma de 631,59 fl. ren.

Din totalul de dare de 631,59 fl. ren., iobagii împreună cu văduvele iobagilor morți, plăteau 163,22 fl. ren., plus un adaos de 18,62 fl. ren., jeleri împreună cu văduvele jelerilor morți, plăteau 283,81 fl. ren., plus un ados de 33,10 fl. ren., în timp ce nobilii și văduvele lor deabia plăteau 81,58 fl. ren. și un adaos de 9,34 fl. ren.²

Din exemplele de mai sus constatăm deci că numărul cel mai mare al contribuabililor este cel provenit din rindurile jelerilor și apoi al iobagilor.

În aceeași localitate în anul 1845, situația se prezintă astfel: În acel an sînt 11 nobili, 33 iobagi, 43 jeleri, 1 văduvă de jeler, 48 curiași, 10 evrei, 1 văduvă de evreu, 10 țigani, 10 fugiți, avînd de plătit o dare anuală de 568,5 fl. ren. din care iobagii plăteau 184,25 fl. ren., jelerii și văduvele jelerilor 245,69 fl. ren. spre deosebire de nobilii care dădeau abia 20,34 fl. ren.³

Așadar, după cum se poate vedea, numărul „nobililor” este în scădere de la 21 în 1818 la 11 în anul 1845. Numărul iobagilor rămîne oarecum constant, totuși cu o ușoară scădere de la 36 la 33 pentru ace-

văduve, deoarece, prin decedarea meșteșugarului, exercitarea meseriei a fost întreruptă și văduva trece în rîndul văduvelor orășenilor obișnuiți (de rînd). Nobili neclasați sînt cei care nu-și mai exercită meseria și plătesc taxa de cap obișnuită a orășenilor din orașele nobile. Și la unii și la alții la taxa de cap se mai adaugă și impozitul după pămîntul arător, finețele, animalele și viile pe care le posedă.

¹ Arh. St. Dej, fond Comitatul Solnoc Interior, tabela nr. 582.

**În tabele în toate cazurile, iobagii apar sub denumirea de coloni iar jelerii sub aceea de inquilini. Noi vom întrebuița denumirea de iobagi și jeleri. Așa zisi nobili de la sate, trecuți în tabelele de dare, nu sînt decît „nobili cu o sesie” sau „nobili fără blazon” care nu aveau o situație mai bună decît a țăranilor liberi, sau uneori nici ca a iobagilor.

² Arh. St. Dej, fond Comitatul Solnoc Interior, tabela nr. 3610.

³ Ibidem, tabela nr. 3637.

iași ani. Numărul jelerilor este însă mult mai scăzut și anume de la 72 cîți erau în anul 1818, la 43 în anul 1845. Începînd cu anul 1831, în tabele apar conscriși separat, un nou tip de contribuabili și anume „curialistii”. În anul 1832 în satul Reteag de pildă numărul curialistilor se ridică la 66 familii ⁴.

Această categorie nouă de contribuabili își are însă originea din perioada mai veche anului 1818, de cînd posedăm majoritatea tabelelor de impunere.

Din anul 1820, aflăm trecuți în tabele diferiți servitori. Așa de exemplu în satul Mica în anul 1820 existau 7 servitori, 6 proveniți dintre jeleri și unul dintre iobagi. În anul 1825 numărul lor se ridică la 15, iar în anul 1827 la 16. În acest an ei nu mai apar cu titlul de simpli servitori, ci cu cel de servitori contractuali și înregistrați în tabelele de dare fie printre iobagi, fie printre jeleri. Începînd cu anul 1839 ei sînt trecuți în tabelele de impunere ca o categorie separată ⁵.

Acești „contractuali” apar după cum am văzut sub denumirea de curialisti, dar și sub denumirea de alodiali, clăcași de curie, dijmași de a cincea, a șasea, a șaptea, arendași, arendași contractuali, jeleri și iobagi contractuali etc. Ei provin în cea mai mare parte din rîndurile jelerilor și iobagilor sărăciți, a servitorilor, țiganilor și evreilor.

Unii iobagi sau jeleri, sărăciți prin jefuirea sesiilor lor de către nobilime, prin diferite forme de mașinațiuni, se stabilesc pe pămînturile alodiale, unde stăpînul domeniului le dă o bucată de pămînt pe care să-și construiască o casă. Totodată nobilul încheie cu aceștia un contract în care se stipulau obligațiile curialistului față de stăpînul domeniului în schimbul pămîntului obținut. Curialistii sînt astfel transformați în simbriași ai nobilului. În deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea, numărul lor crește de la an la an. Faptul se datorește mai întîi sărăcirii continue și atragerii lor de către nobili pe pămînturile alodiale, aceștia din urmă, avînd nevoie tot mai mare de brațe de muncă pentru obținerea unui plus produs cît mai ridicat. Pe de altă parte, cei intrați în rîndul curialistilor nu mai erau obligați să dea statului nici un fel de taxe pentru pămîntul pe care-l folosesc.

Contractul mereu reînnoit de stăpînii domeniilor — deși încheiat la început pe veșnicie — stipulează noi și noi obligații, care vor duce la intensificarea exploatarei țăranilor curialisti.

Ținînd seama de condițiile de trai, de slujbele pe care le prestau și de faptul că erau dependenți, între iobagi și jelerii urbariali nu era prea mare deosebire. În unele părți, ei dădeau decima sau nona de mulți ani, erau obligați să facă clacă. Numai dijma o răscumpărau cu bani gata.

În unele cazuri chiar fără știrea țăranilor iobagi s-au jeleri, ei au fost trecuți ca alodiali în loc de urbariali. Alții au fost ademeniți de către moșieri, cu promisiunea că nu vor mai plăti dare către stat și că vor primi pămînt în dijma.

Alții prin pierderea vitelor de muncă, nu mai au cu ce să-și lucreze pămîntul iobăgesc și se stabilesc pe moșiile alodiale cu contract. De fapt din tabelele de impunere constatăm numărul foarte mic al

⁴ Ibidem, nr. 3624.

⁵ Ibidem, nr. 1802—1831.

curiaștilor care posedă cîte o vacă sau un porc. Cea mai mare parte nu au nici un animal domestic imposabil.

Trebuie să mai avem în vedere și faptul că pămînturile alodiale erau mult mai bune, decît cele iobăgești, ceea ce a constituit o atracție pentru țărani.

Statul căuta să limiteze noțiunea de curiașt; doar la cei care primeau hrană, haine de la nobil și locuiau în incinta gospodăriei lui, neavînd casă în sat. De cele mai multe ori însă, statul nu reușește în această acțiune, măsurile preconizate fiind în contradicție mai ales cu interesele stăpînilor dar și cu ale curiaștilor.

Situația curiaștilor se înrăutățește mai ales după anul 1848, cînd rămîn și pe mai departe legați de pămîntul alodial, în baza contractului încheiat cu stăpînii domeniilor, trebuind să plătească și pe mai departe dijma, robota, cu amenințarea că altfel le va fi luat pămîntul⁶.

În toate cazurile, curiaștii proveniți din iobagi, jeleri sau țigani plăteau o dare pe cap de 18 xr, pe cînd cei proveniți din rîndul evreilor o dare de 4 fl. ren. pe cap, spre deosebire de ceilalți evrei care plăteau o dare de 6 fl. ren. de cap.

Din tabelele de impunere ne mai putem da seama de numărul și numele celor fugiți și a sesiilor pustii. În satul Ciaba în anul 1844, numărul celor fugiți se ridică la 7, la un număr de 29 contribuabili⁷.

Unii dintre iobagi și jeleri fug în Moldova. În anul 1818 un număr de 7 iobagi, 1 jeler și 1 țigan din satul Negrilești sînt trecuți ca fugiți în Moldova⁸. În aceeași localitate în anul 1848 avem 27 sesii pustii la un număr de 53 sesii iobăgești⁹.

În unele cazuri, fuga se produce în masă. Așa de exemplu, în anul 1820, cu ocazia conscripției Czirachiene, în satul Nușeni sînt 32 sesii pustii. Cauza acestui exod de populație se datorește desigur situației lor grele. Ei declarau că înainte cu vreo șapte ani, deci cam prin 1813, încă în timpul războaielor napoleoniene, pentru că au fost duși mulți tineri însurați și feciori la oaste a izbucnit repede foametea. În aceste împrejurări grele, femeile, copii și bătrîni au fugit în Moldova, lăsînd locurile pustii¹⁰.

Așadar numărul celor ce fug din localitatea lor, pe alte domenii la orașe sau în alte țări, este mereu în creștere, expresie a unei forme a luptei de clasă, des întrebuintată de țărani, ca urmare a creșterii obligațiilor feudale și fiscale impuse atît de către nobili cît și de Curtea de la Viena.

O altă categorie de contribuabili, trecuți în tabelele de impunere sînt străinii sau externiștii, care aveau pămînt și în altă localitate. În anul 1835, în satul Băița existau 11 străini care plăteau contribuție¹¹.

⁶ Vezi și Trocsanyi Zsolt: *Az erdélyi parasztság története 1790—1849*, (Istoria țăranimii ardeleni 1790—1849), Budapesta 1956, p. 96, 113—114; Szabo Istvan: *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből* (Studii de istorie a țăranimii maghiare), Budapesta, 1948, p. 311, 337—341.

⁷ Arh. St. Dej, fond Comitatul Solnocul Interior, tabela nr. 1709.

⁸ Ibidem, nr. 3579.

⁹ Ibidem, nr. 3609.

¹⁰ Ibidem, nr. 219.

¹¹ Ibidem, nr. 403.

În multe cazuri aflăm printre contribuabili, meșteșugari țărani, ca zidari, zugravi, zugravi de icoane, lemnari etc.

La Ocna Dejului, în anul 1818 dintr-un număr de 445 contribuabili, 178 erau mineri, iar 60 văduve de mineri. Este de remarcat numărul mare al văduvelor minerilor, acest lucru datorându-se deselor accidente de muncă, bolilor sociale și în general condițiilor deosebit de grele a lucrului în minele de sare.

Din cei 178 de mineri, 74 nu aveau nici o bucată de pământ arător, iar dintre cele 60 de văduve numai 20 aveau ceva pământ¹². După câte observăm este vorba de o categorie de oameni care nu posedă altceva decât forța lor de muncă, pe care o vindeau statului în schimbul salariului pe care-l primeau.

Începînd cu anul 1838, cei legați de exploatarea sării de la Ocna Dejului, sînt conșcriși separat de restul locuitorilor, fiind împărțiți în trei categorii de contribuabili și anume: cei care se ocupau cu conducerea și administrarea salinei și minerii și cărătorii de sare.

În anul 1838 constatăm că numărul minerilor este mult mai mic decât în anul 1818. Acuma sînt semnați 48 de mineri plus un număr de 25 care au fost pensionați. Și în acest an numărul văduvelor minerilor este de 47, un procent foarte ridicat raportat la numărul total al minerilor¹³.

În anul 1846, numărul minerilor se menține scăzut, ajungînd doar la 45, iar a cărătorilor de sare la 27, fiind obligați și ei la taxa de 1 fl. ren., drept taxă de cap¹⁴.

Din cele expuse pînă acum rezultă că tabelele de impunere a populației conțin date prețioase asupra situației social-economice a satelor și orașelor noastre.

Tabelele de impunere mai au și unele anexe, mai numeroase în deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea, care întregesc datele trecute în ele.

Unele dintre anexe ne indică plecarea din localitate a unor contribuabili sau moartea altora, urmînd a fi șterși din tabelele de dare.

Alte anexe cuprind învoieli între stăpînii de pământ și diferiți servitori angajați de ei la curte, juzzi de curte, paznici de cîmp, paznici de pădure, circiumari, pescari etc.

O asemenea anexă, deci un fel de învoială, este și aceea din 24 aprilie 1845, prin care un proprietar din satul Braniștea își angajează un jude de curte. Pentru această muncă el a primit un suman, o pereche de cioareci de lînă, o pereche de opinci, o mierță de sămînță de cinepă, 3 mierțe de porumb, 5 mierțe de grîu, 4 care de fîn, și casă de locuit, cu obligația de a avea grijă de casă și împrejurimi și de a conduce gospodăria proprietarului¹⁵.

Alte anexe indică numele celor care s-au căsătorit sau au murit în acel an¹⁶. În multe cazuri, sînt chiar certificate medicale prin care

¹² Ibidem, nr. 608.

¹³ Ibidem, nr. 572.

¹⁴ Ibidem, nr. 580.

¹⁵ Ibidem, nr. 1682.

¹⁶ Ibidem, nr. 444 anexa nr. 1.

se atestă de către medicul comitatului, imposibilitatea unor contribuabili de a presta vreo muncă și ca atare nici putința de a plăti dare¹⁷.

O altă categorie de materiale documentare dintre cele mai valoroase, o formează actele încheiate cu ocazia conscripției Czirachiene din anul 1820 introduse între copertele anului acesta dar care nu formează obiectul studiului de față. Ele reflectă îndeosebi relațiile dintre țărani, pe de o parte, și stăpînii de pămînt pe de altă parte și mai puțin relațiile dintre stat și contribuabili. Întocmirea acestei conscripții a fost făcută cu scopul de a avea o evidență precisă a venitului țăranilor în afară de cele de pe pămînturile folosite adică din cărăușii, lacuri cu trestie, pescuit, ars var, cărbune, fîntîni cu sare, tîrguri sau orașe prin apropiere, felul de cultivare a pămîntului, recolta pămîntului etc.

Este știut că nobilii căutau pe toate căile să-i îndemne pe țărani, ca la întocmirea conscrierilor să nu declare tot ce au, acest interes avîndu-l de fapt și țărani. Nobilii făceau însă acest lucru cu scopul de a obține de la țărani cît mai multe produse sau robotă, sau în cazul nedeclarării unor loturi de pămînt pentru a le îngloba în alodiile lor. De aici divergențe continue între puterea centrală care avea nevoie de un contribuabil capabil să-și poată plăti toate dările precum și de ostași cît mai mulți și mai voinici și nobilimea dornică să fie singură beneficiară de pe urma muncii țăranilor. Pînă la urmă se ajunge la un compromis, nobilimea putînd exploata în voie iar statul ridicînd tot mai mult quantumul dărilor și al altor obligații față de stat. Toate acestea în dauna celui mai numeros contribuabil, țărănimia.

Cunoscînd practicile nobilimii de a-i îndemna pe țărani să nu declare tot ce posedă cu ocazia conscrierilor înseamnă că nici tabelele nu vor reflecta întru totul situația reală a locuitorilor localității respective. Rezultă prin urmare necesitatea ca datele obținute din tabelele de impunere să fie studiate cu grijă și confruntare cu urbariile și cu alte materiale documentare care pot întregi tabloul real al satelor noastre din punctul de vedere al situației social-economice a populației, al stratificării diferitelor categorii sociale în special, în ce privește creșterea simțitoare în prima jumătate a secolului al XIX-lea a numărului țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin, a raportului dintre stat și diferite categorii de contribuabili dintre stăpînii de domenii și cei exploatați, numărul locuitorilor, natalitatea, urmările unor războaie, epidemii etc.

Considerăm bun de semnalat și faptul că în tabelele de impunere aflăm numele și numărul proletarilor în special de la minele de sare de la Ocna Dej dar și pe ale acelora de la minele de aur de la Băiuț și Strimbu. Aceste date ne dau posibilitatea să urmărim formarea și continua creștere a acestei noi clase.

Dat fiind mulțimea numelor de persoane pe care le cuprind, pentru o perioadă relativ lungă și pe o arie geografică destul de întinsă, tabelele de impunere pot constitui surse inepuizabile pentru studii de onomastică. Așa de exemplu, în satul Lelești în anul 1790 întîlnim nume de persoane Șilip (Filip) Onn (Ion), Urs, Bumb¹⁸. Unele dintre acestea au rămas pe o perioadă mai lungă de timp cum ar fi Urs,

¹⁷ Ibidem, nr. 383 anexa nr. 1.

¹⁸ Ibidem, nr. 3517.

dar alături de acestea apar și nume noi ca Vila¹⁹, și altele. Frecvent găsim și numele de Lup și variante ale lui Vasile ca Lica²⁰, Tilica²¹, Vasilie etc.

Alături de cercetarea problematicii amintite mai înainte, aceste materiale documentare pot servi și la întocmirea unor studii de sigilografie, multe din anexe avînd aplicate pe ele sigilii de la diferite instituții de stat, bisericești sau particulare, unele cu o vechime considerabilă așa cum este, de exemplu, sigiliul orașului Dej din anul 1568 aplicat în ceară roșie pe o anexă a tabelului de impunere a populației din anul 1835, din satul Cetan²².

Semnăind cîteva probleme care pot fi studiate cu ajutorul tabelelor de impunere, autorul prezentului articol a dorit să atragă atenția cercetătorilor asupra acestui important izvor statistic pentru cunoașterea trecutului istoric al patriei noastre.

R É S U M É

En procédant à la critique extérieure et intérieure des 7316 tableaux d'imposition de la population de 275 localités faisant partie du comitat de Solnoc Intérieur durant la période de 1790 à 1848 l'auteur souligne la valeur documentaire de cette catégorie de sources, qui doivent demeurer dans l'attention des chercheurs. Leur étude rend possible la connaissance de la vie économique et sociale du territoire de la Transylvanie après l'instauration de la domination habsburgique, et aussi des catégories sociales du territoire de ce comitat du nombre des contributions et leurs obligations fiscales, de l'évolution des différentes classes ou des différentes couches sociales durant une période de presque 6 décennies, la situation de la propriété, la dynamique de l'utilisation de la propriété, les occupations des habitants, les rapports entre l'Etat et les diverses catégories de contribuables, entre les maîtres des domaines et les exploités, la situation démographique, les différentes formes de résistance envers les oppresseurs, etc.

¹⁹ Ibidem, nr. 3546.

²⁰ Ibidem, nr. 3547.

²¹ Ibidem, nr. 3576.

²² Ibidem, nr. 433, anexa nr 1

ALEXANDRU IOAN CUZA LA VIENA

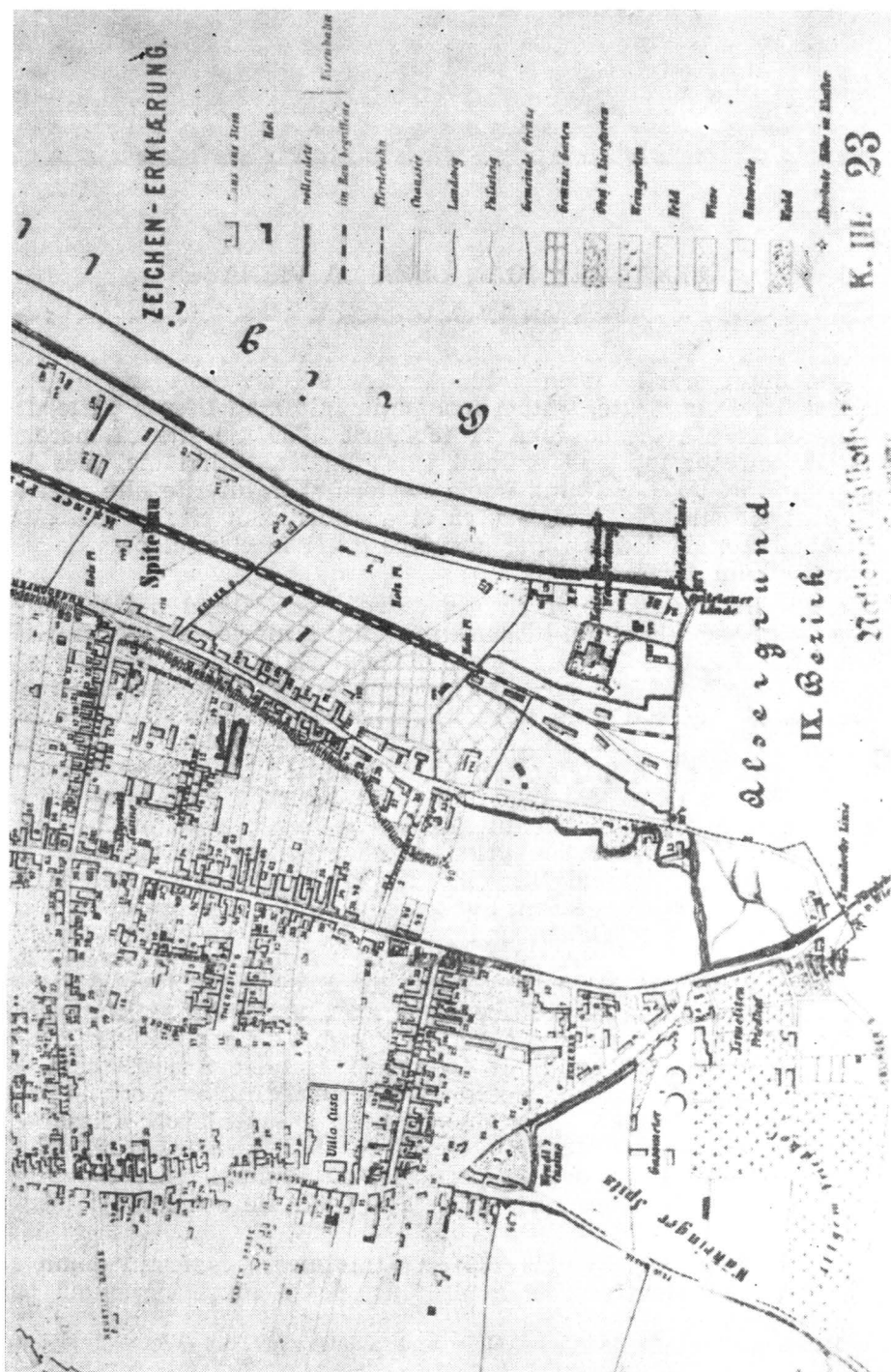
CONSTANTIN C. GIURESCU

Dacă împrejurările domniei lui Alexandru Ioan Cuza sînt astăzi, în general, bine cunoscute, sîntem mai puțin informați despre perioada din viața sa care a urmat după 11 februarie 1866. Se știe că marele domn și-a petrecut toți anii exilului în străinătate, stînd mai ales la Viena și la Florența, dar făcînd unele călătorii și în diferite alte centre ale Europei. Se știe, de asemenea, că el a achiziționat cîte o vilă, atît în frumoasa capitală a împărăției austriece cît și în clasicul oraș de pe malurile fluviului Arno.

Cercetările întreprinse recent, în cadrul unei acțiuni de stat privind depistarea materialului documentar din arhivele străine referitor la istoria patriei, au dat la iveală o seamă de știri noi în legătură cu șederea lui Alexandru Ioan Cuza la Viena. Am găsit anume la Arhivele de Stat din acest oraș o serie de informații precise din anii 1866 și 1867. E vorba de mai multe rapoarte privind deplasarea fostului domn atît în oraș cît și în afara lui, vizitele făcute sau primite precum și vila achiziționată¹. Aflăm mai întîi, dintr-un prim raport, că principele Cuza care ședea în hotelul „Erzherzog Carl“, a primit în ziua de 15 martie stil nou 1866, la prînz, vizita „rentierului Beldiman“ și aceea a „consulului general Strambio din București“, care trăsese la hotelul Wandel. E vorba de consulul general al Italiei pe care Cuza îl cunoștea de mult, de la Galați, unde acesta își începuse cariera consulară în țara noastră și prin intermediul căruia domnul procurase, în 1859, pentru învățămîntul românesc, diferite manuale, italiene și franceze. Același raport ne mai informează că în după amiaza aceleiași zile, între orele 1 și 3 și jumătate, Cuza s-a plimbat prin oraș, însoțit de adjutantul său și că a doua zi, la 16 martie, la orele 3 după masă, a primit vizita baronului Sina. Acesta e binecunoscutul bancher și om de afaceri vienez, aromân de origine, posesor al unei averi uriașe — avea proprietăți și în România — și care, în 1865, fusese invitat, printr-o scrisoare, de către Cuza să participe, cu capitalul său, la opera de înzestrare a țării cu drumuri, căi ferate, bancă de emisiune și instituții de credit.

Un alt raport, din 5 iunie 1867, ne informează că fostul domn a sosit în ziua precedentă, adică la 4 iunie, de la Paris, împreună cu

¹ Rapoartele se află la Haus- Hof- und Staatsarchiv din Viena, Informations-Büro.

Harta unei porțiuni din Viena (cartierul Ober-Döbling) unde se afla „Villa Cusă“

familia sa și cu personalul de serviciu și că a tras din nou la hotelul „Erzherzog Carl“. După o scurtă oprire aici, de două zile, Cuza, iarăși împreună cu familia și servitorii, dar însoțit, de data aceasta, și de „Georg von Kaliman“, pleacă, la 7 iunie, la Lemberg, de unde — adaogă raportul din 8 iunie — el trebuie să se ducă la Varșovia. Despre acest Călinian care-și adăogase, după cum vedem, și particula nobiliară, raportul precizează că e singura persoană pe care Cuza a văzut-o în recenta și scurta sa oprire în Viena, că e născut în Iași, căsătorit, cavaler al ordinului „Coroana de fier“, că locuiește din 1866 în strada Schottenbastei nr. 5, că duce o viață retrasă și că pare a fi om cu stare. La 13 iunie seara, Cuza, însoțit de „camerdinerul“ (valetul) său și de același Căliman se reîntoarce prin „Nordbahnhof“ (Gara de Nord) la Viena și descinde tot la hotelul „Erzherzog Carl“. Doamna Elena, împreună cu copiii, luase, de la Lemberg, drumul spre țară, la Iași — de fapt la Ruginoasa — spre a rîndui unele „treburi de familie“; așa ne informează un alt raport din 17 iunie. În același raport se arată că principele Cuza intenționează să-și ia o locuință cu anul, întrucît reflectează să se stabilească aici, la Viena. În raportul din ziua precedentă, 16 iunie, aflăm informația despre sosirea în capitala Austriei, la 15 iunie, a fostului domn al Țării Românești, Știrbey, care a tras și el la hotelul „Erzherzog Carl“; Știrbey intenționează să se ducă la Paris și apoi în Germania la băi. Raportul adaogă și detaliul — luminînd raporturile dintre cei doi principii — că ei s-au întîlnit în cuprinsul hotelului, dar nu s-au salutat.

La 18 iunie, Cuza care fusese vizitat pînă atunci numai de Căliman, este invitat la ambasadorul Turciei; ce au discutat, nu se spune. În aceeași zi, Știrbey este vizitat de consilierul ministerial Carl Ritter von Weil din Ministerul Afacerilor Străine și de ambasadorul Franței, ducele de Grammont, făcînd apoi el însuși o vizită primului ministru, cavalerul von Beust.

Interesantă e știrea despre vizita prelungită pe care, la 22 iunie 1867, același ambasador francez, ducele de Grammont, o făcea lui Cuza. Raportul, de a doua zi, precizează că vizita a durat circa 2 ore, că cei doi s-au închis în camera lui Cuza, așa încît principele Mihail Obrenovici care venise și el, mai tîrziu, să-l viziteze pe fostul domn, nu l-a putut vedea. În această întrevedere, ambasadorul Franței va fi pus, poate, lui Cuza, chestiunea reîntoarcerii pe tron, chestiune la care Cuza a răspuns, mai tîrziu, în felul demn și patriotic cunoscut, că nu dorește să reia tronul printr-o putere străină, ci numai dacă ar fi chemat de întreaga țară și numai dacă aceasta ar fi amenințată de o mare primejdie.

Tot din raportul cu data 23 iunie aflăm că angrosistul Dumba — și el aromân ca și Sina — îl frecventează des pe Cuza. Se spune că acesta din urmă ar fi în tratative pentru cumpărarea unei vile în cartierul Hintzing din Viena. De asemenea că Știrbey s-a mutat în cartierul Döbling.

Știrea despre tratativele pentru cumpărarea unei vile se va adeveri; se pare că ele au fost duse de către Dumba. Între timp, Cuza pleacă la 26 iunie, dimineata, la Ems, în Germania, spre a urma o cură. El continuă deci tratamentul pe care-l începuse, tot la Ems, în 1865,

cind, în timpul absenței lui din țară, izbucniseră, la 3/15 august, turburările din București care au trebuit să fie reprimate de către armată. După reîntoarcerea sa de la cură, are loc achiziționarea vilei, dar nu în Hintzing, ci în cartierul Ober-Döbling, cartier frumos, rezidențial, cu numeroase grădini. Aflăm detalii despre această achiziție într-un raport din 14 august; se arată acolo că principele Cuza a cumpărat în amintitul cartier, cu 75.000 de fiorini, vila numărul 219, pe Hirschengasse, proprietatea negustorului Iakob Manner și că la 10 ale lunii s-a și mutat într-însa, cu personalul său de serviciu anume un secretar, un camer-diner și o bucătăreasă. Se spune — adaogă raportul — că principele Cuza intenționează să mai cumpere încă un imobil spre a-și instala acolo grajdurile.

Am căutat să identific această vilă din Viena a lui Cuza. O statistică din 1854 a caselor orașului arată că, la acea dată, vila cu nr. 219 din Ober Döbling aparținea contelui Francisc Nadasdy. De la acesta a cumpărat-o negustorul Iakob Manner iar de la Manner, Cuza. Planul detaliat al Vienei, pe cartiere, ce însoțește statistica amintită arată că vila cu nr. 219 se află pe o parcelă mare avînd în spatele clădirii un parc cu două spații verzi față în față. În harta cartierelor, „Unter-und Ober Döbling, Heiligenstadt, Grinzing und Nussdorf“, apărută în 1869, figurează, avînd numărul 28 pe Hirschengasse, „Villa Cusa“; *așadar proprietatea poartă acum, în publicația oficială amintită, numele celui ce-o achiziționase cu doi ani mai înainte, așa cum va purta și vila de la Florența, căreia i se va spune „Villino Cuza“.*

Odată aceste elemente stabilite, rămînea identificarea *pe teren* a vilei Cuza. Numele de „Hirschengasse“ nu mai există astăzi; el a fost schimbat, înainte de 1922, în „Billrothstrasse“, în cinstea unui celebru doctor vienez. Într-adevăr, într-un istoric al cartierului, istoric intitulat „Döbling, eine Heimatkunde des XIX Wiener Bezirkes“ și apărut în anul 1922, se dă, la pagina 637, echivalența „Hirschengasse, heute Billrothstrasse“². Stabilirea numelui actual al străzii, mi-a dat puțința să caut, la serviciul cărții funduare a cartierului, soarta vilei de la nr. 26. Am aflat astfel că această vilă, situată pe porțiunea din Billrothstrasse cuprinsă între actualele străzi Hardtgasse și Gatterburggasse, a trecut, după Cuza, prin mai multe mîini, ajungînd în cele din urmă, în proprietatea statului austriac³. Acesta a ridicat, după 1945, pe locul ocupat de „Villa Cusa“, ca și pe locurile vecine, de la nr. 26 și 30, un impunător imobil care servă drept sediu pentru „Bundesrealgymnasium für Mädchen und Frauen Oberschule“. Așadar, pe locul casei în care marele domn a trăit o parte a exilului său și unde s-a gîndit de atîtea ori la patria pe care n-o mai putea vedea, se înalță azi o școală medie de fete, școală de felul acelor care au fost ridicate în România sub

² Acest istoric al cartierului Döbling ca și statistica din 1854 mi-au fost puse la dispoziție de către Dr. Johann Weichinger de la Biblioteca Națională din Viena, cabinetul de hărți.

³ Directorul serviciului, consilierul Johann Schmida, mi-a dat, cu multă bunăvoință, toate lămuririle necesare.

Alexandru Ioan Cuza. Poate că într-o zi, nu prea îndepărtată, pe perețele clădirii actualei școli vieneze, se va pune o placă amintind că în acel loc a fost vila domnului sub care s-a realizat Unirea Principatelor și marile reforme ce au însemnat constituirea, acum mai bine de un secol, a statului României moderne.

RÉSUMÉ

Sur la base du matériel documentaire inédit conservé à la Haus — Hof und Staatsarchiv de Vienne, l'auteur apporte de nouvelles informations concernant le laps de temps passé par l'ancien prince des Principautés-Unies, Alexandru Ioan Cuza, dans la capitale de l'empire autrichien, durant les années 1866 et 1867. On arrive à établir, entre autres choses, la place exacte où était, sur la Hirschengasse, — aujourd'hui Billrothstrasse, au numéro 28 — dans le quartier d'Oberdöbling, la villa que le prince avait achetée pour 75 000 florins et dans laquelle il s'était installé le 10 août 1867.

GRIGORE COBĂLCESCU (1831—1892)

N. MACAROVICI

În primăvara anului 1967 se împlinesc trei sferturi de secol de când a murit strălucitul om de știință român, Grigore Cobălcescu, profesor la Universitatea din Iași, la catedra de Geologie-Mineralogie, al cărui fondator este în octombrie 1863.

Grigore Cobălcescu s-a născut și a trăit toată viața lui în Iași, însă pînă în prezent avem foarte puține date biografice despre el. În afară de cele ce spune Dimitrie Brîndză, în răspunsul său la discursul de recepție la Academia Română din 20 martie 1887 și publicate de însuși Gr. Cobălcescu, date repetate apoi de Sava Athanasie și de toți ceilalți biografi: Ion Simionescu, I. G. Botez, Mircea Ilie etc. nu mai avem alte știri, lucru explicabil, fiindcă nici unul dintre biografii citați n-a cercetat fondul de arhive din Iași și București, pe care îl avem astăzi la dispoziție.

Cercetarea acestui fond arhivistic, ne-a oferit o serie de date inedite interesante asupra vieții și activității lui Gr. Cobălcescu, cît și asupra familiei sale.

În primul rînd, din această cercetare, reiese că data nașterii lui Gr. Cobălcescu, la 22 decembrie 1831, notată mai întîi de Sava Athanasie și apoi de toți ceilalți biografi, corespunde cu cea consemnată de „Mărturia mitricală” eliberată de Mitropolia Moldovei, la 4 octombrie 1859 și care poate fi considerată ca cea mai apropiată de adevăr¹. Originalul acestei mitrice i-a fost necesar lui Gr. Cobălcescu spre „a merge la Paris pentru săvîrșirea studiilor” sale, după cum însuși zice în cererea sa, din 29 septembrie 1859. Plecarea sa la Paris s-a făcut probabil prin octombrie 1859, împreună cu P. Poni².

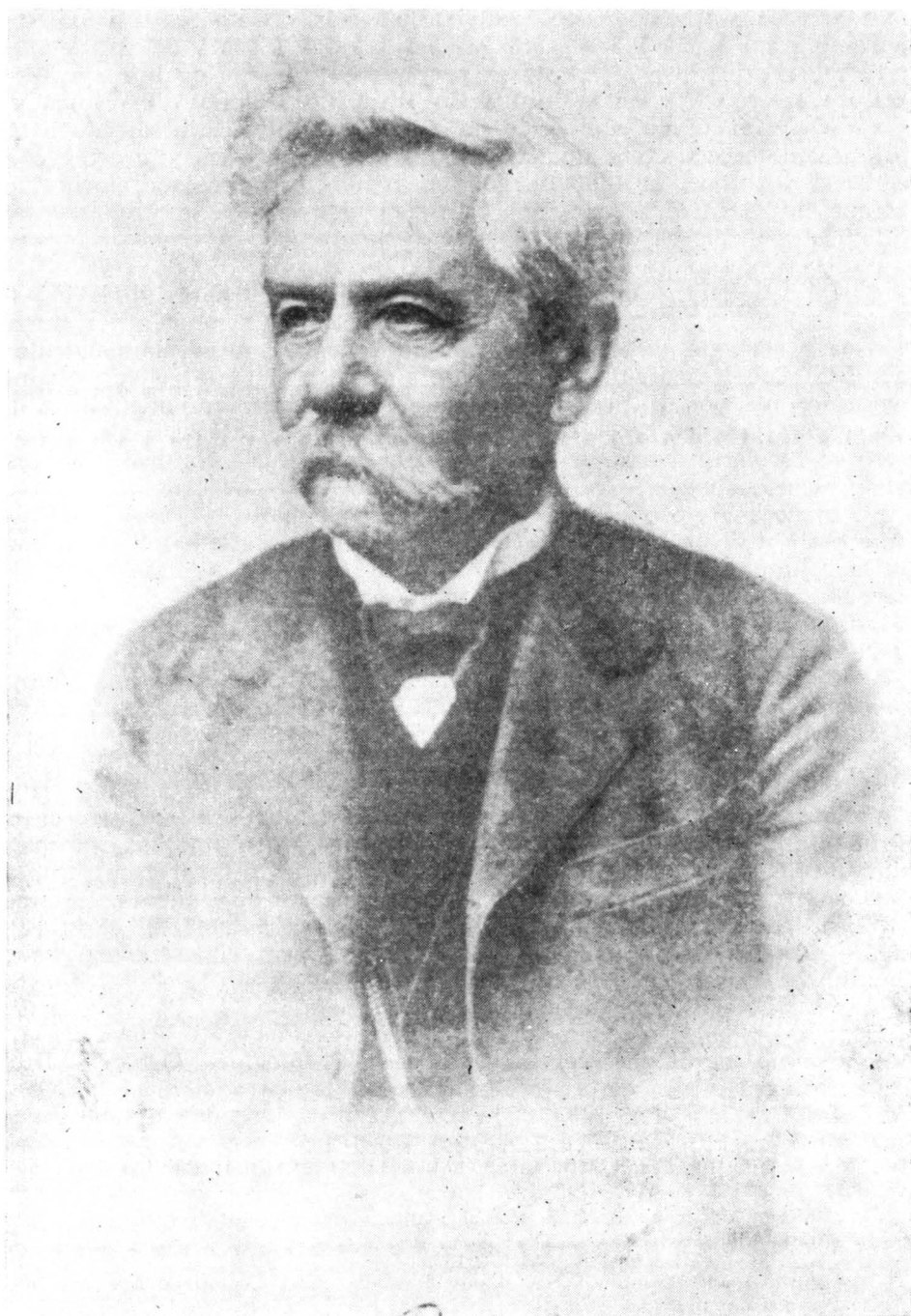
În arhive se mai află încă două acte de naștere a lui Gr. Cobălcescu, constituite pe bază de 5 martori, din care unul declară data nașterii în 1829, fără data zilei³ și un altul care spune că s-a născut la 22 decembrie 1832⁴, acte care i-au fost necesare pentru contractarea a două, dintre cele trei căsătorii ce le-a avut.

¹ Arh. St. Iași, dosar Mitrice pe 1859, p. 281—284.

² În legătură cu trimiterea lui Gr. Cobălcescu și P. Poni pentru studii la Paris. Arh. St. Buc. fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova, dosar nr. 459, f. 15—16.

³ Arh. St. Buc., dosar nr. 155/1872, fond Primăria municipiului București, Of. St. Civile, Culoarea glabenă.

⁴ Arh. St. Iași, fond Starea Civilă-Iași, dosar nr. 5967/1883.

GRIGORE COBĂLCESCU

Din consultarea arhivelor mai aflăm că Gr. Cobălcescu a fost student în anul I, în 1850, la Școala Politehnică (Școala de inginerie și arhitectură) din Iași, înființată la propunerea lui M. Kogălniceanu, care pe atunci era Director la Ministerul Lucrărilor Publice din Moldova⁵.

Nu știm nimic de foștii săi colegi sau de foștii săi elevi din primii ani de activitate didactică a lui Gr. Cobălcescu, știm însă că a cerut și a obținut în 1853 un fond pentru înzestrarea laboratorului de chimie de la catedra sa⁶, fapt care demonstrează că la predarea lecțiilor sale se folosea de metoda experimentală. Tot în același scop cere un asistent la Catedra sa de chimie⁷.

De altfel, Gr. Cobălcescu a fost convins toată viața lui de importanța experienței și practicii în instruirea elevilor și studenților. Într-o scrisoare adresată direcției „Institutului Colegial“ (o școală particulară din Iași) Cobălcescu spunea că „Mineralogia, ca și toate celelalte științe naturale, nu pot fi propuse (predat) serios decât întemeindu-se pe cunoștința practică a obiectului despre care se tratează“. Ca urmare cere ca „școlarii“ să fie trimiși la Muzeul de Istorie Naturală din Iași, unde el însuși va da explicațiile necesare în ziua de 18 ianuarie 1863⁸.

În această privință există și o altă scrisoare, adresată D-rului Atanase Fătu⁹ prin care Gr. Cobălcescu roagă „să fie bun“ ca „în interesul junimii studioasă de la Institutul academic, junime căria, din cauza programului școlii (ii) este peste măsură de greu de a veni la Grădina Botanică“, să-i trimită 7—8 plante înflorite după o listă ce o dă în continuare.

Conținutul scrisorilor, citate mai sus, este edificator în privința preocupărilor didactice ale lui Gr. Cobălcescu, preocupări care le-a avut în mod permanent. Ca o completare, în legătură cu preocupările acestea, există în fondul de corespondență al Academiei Republicii Socialiste România¹⁰ o altă scrisoare a lui Gr. Cobălcescu, adresată Ministerului Cultelor și Instrucțiunilor Publice, prin care spune că „Pentru urmărirea studiilor ce a întreprins asupra terei și pentru completarea colecțiilor de geologie, paleontologie și mineralogie, necesare, cursului de Geologie de la Facultatea din Iași“, cere „o carte permanentă de circulațiune pe toate liniile ferate ale statului, clasa antea“, al cărui cost, să fie acoperit din fondul de 2.000 lei alocat prin buget pentru materialul necesar cursului de Geologie.

În arhive mai găsim apoi prima cerere a lui Gr. Cobălcescu (din 17 aprilie 1862) prin care solicită Decanului Facultății Filozofice din Iași¹¹ să fie numit profesor la Catedra de Fiziologie și Geologie. După care urmează o altă cerere adresată Consiliului Academic al Universității Iași¹², din 8 mai 1863 prin care roagă să i se dea o sală pentru

⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova, dosar nr. 425, f. 15, 44.

⁶ Ibidem, dosar nr. 322/157, 158, și justifică suma cheltuită vezi și f. 177.

⁷ Ibidem, dosar nr. 322, f. 229.

⁸ Arh. St. Iași, Documente 553/131, 132.

⁹ Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, fond Corespondență nr. 78567, scrisoarea din 8 mai 1872.

¹⁰ Ibidem, nr. 123182.

¹¹ Arh. St. Iași, Documente 553/130.

¹² Arh. Rect. Univ. „A. I. Cuza“, Iași, dosarele pe 1861—1863.

Onorabilul Măi Domnie

Stădui acum aproape trei ani deună prin invitația Consiliului
Scolăresc, guvernul aie binevoitor, a' mi buniți la Paris spre a fi
severă studiile mele în științele Naturale și a câpăta de necesi-
tățile necesare spre professoratul de genul superior, lămur
de sentimentul datoriei mele către Patrie, m'am silit să re-
puni' întru câtă mai curând, la încrederea cu care fostă
onorată, și astăzi Domniile Voastre, afla de cea mai de
ceă datorie, de a-mi și depuși prin intermediul Domniilor
voastre, demnitatea Onorabilității și Onorabilității Consiliului
Scolăresc de Licențiat, în științele Naturale și de către Acadē-
mia de Științe din Paris m'a silit să depun și de a-mi
și să vi rog tot atât de multăți să-mi măriți în Consiliu
câtă vi rog și binevoitor să-mi invitați spre a-mi
professor la catedra de Physiologie și Geologie la Facultă-
tea filosofică din Iași, Sect. II. întorcându-mi la me pe-
soria și cu cele laltă curtos în documente Naturale, spre
a și îndeplini astfel, pe deoparte, dorința mea care a
fost trimisă și studierii, care prin scrierea și predă, contribu-
bu întru puterea mea, la întărirea marelui, facultății
și la răspunderea turmenilor în Patrie.

Rămânând Domniile Voastre, esprețuți, deosebit de
făcându-mi cu care am onora de a fi al D. Vostru

Iași, 1862, April. 17.

Întru tot plăcută de că

Cobălcescu.

77.

Cererea lui Gr. Cobălcescu, din 17 aprilie 1862, pentru a fi numit la catedra
de fiziologie și geologie la Facultatea Filozofică din Iași. (Arh. St. Iași, docu-
mente 553/130).

a începe un curs de Șt. Naturale, benevol și gratuit. La 16 octombrie 1863 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, face cunoscut Universității Iași că însărcinează, în mod provizoriu, pe Gr. Cobălcescu cu ținerea unui curs de Șt. Naturale, cerind totodată ca Universitatea să deschidă concurs pentru ocuparea catedrei respective¹³. Concursul s-a ținut la 10 ianuarie 1864, când Gr. Cobălcescu este declarat profesor cu titlu definitiv. Sînt păreri¹⁴ că Gr. Cobălcescu a fost profesor la Școala Preparandală (de la Trei Erarhi) Iași, dar cercetînd arhiva acestei școli pe 1856—1867, nu se confirmă faptul acesta, mai ales că după 1867 Gr. Cobălcescu renunță la catedra de la Gimnaziu și rămîne numai la Universitate¹⁵.

Gr. Cobălcescu ia parte activă la viața universității ieșene. Ca urmare este ales Decan al Facultății de Științe în 2 rînduri (la 20 octombrie 1867 și la 9 noiembrie 1870)¹⁶. După 1879, Cobălcescu este îndemnat, poate de D-rul Atanase Fătu, să ia parte la viața politică. În privința aceasta există o scrisoare a lui Cobălcescu¹⁷ adresată D-rului A. Fătu, prin care spune că a fost încunoștiințat de acesta în calitate de Președinte al Comitetului electoral din Iași, „că o parte din D-nii alegători Iasiaeni întruniți la primărie, în 17 ale curentei, au binevoit a ne propune între candidații de deputat...” iar mai departe Cobălcescu zice: „Subscrisul, apreciind importanța principiilor și a credinciei ce au putut duce pre onorabili alegători la punerea candidaturii mele, cred că ar fi a lipsi la datoriile mele către țiară refusandu-mă la apelul ce mi se face. Drept aceea, mulțumind onorabililor alegători cari au binevoit a crede că este necesar să intru chiar de astă dată în viața politică, vin prin aceasta a declara că primesc a se discuta viața me publică și privată; ear cât pentru profesiunea me de credincia voiu ave onoarea de a o face din viu graiu, dinaintea onorabililor alegători ai colegiului al, treile, în ședinția ce se va fixa pentru acest scop”^{*}.

Nu putem spune din partea cărei grupări politice i s-a pus candidatura lui Cobălcescu, însă foarte probabil că n-a fost ales deputat la colegiu al 3-lea, de care vorbește, ci a intrat în parlament ca senator (ales în 1872) din partea Colegiului Universității Iași¹⁸. În ceea ce privește felul cum trebuia să se comporte un deputat, Cobălcescu era un progresist și avea păreri cu totul deosebite de majoritatea parlamentarilor din vremea sa. Așa se explică demisia sa din Senat, din

¹³ Ibidem, dosarele pe 1863—1865.

¹⁴ M. Ștefan, *Chemările istoriei*, „Gazeta Invăț. nr. 856, an XVIII, iunie 1966.

¹⁵ Arh. Univ. Iași, după un tabel trimis Ministerului Instrucțiunii Publice din 28.IV.1870.

¹⁶ Ibidem, dosarele pe 1867—1870.

¹⁷ Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, fond Corespondență nr. 78568.

^{*} Mulțumesc tov. Dorothea Sasu, de la Bibl. Acad. Republicii Socialiste România pentru copiile din fondul de Corespondență al acestei biblioteci, de care vorbesc în articolul de față.

¹⁸ „Apărătorul legii”, Iași, 1875, nr. 15/11.VII.1875, p. 1, col. 4—5 Bibl. Acad. Republicii Socialiste România. Acest ziar a apărut la Iași, de la 22 mai 1875 și pînă la 23 mai 1876, în total 85 de numere.

2 iulie 1875, când declara: „În urmare votului dat de către Senat în ședința sa din 2 iulie, prin care vot el a recunoscut convențiunea de comerț și navigațiune cu guvernul imperial al Austro-Ungariei, convențiune care transformă România într-o adevărată colonie a acestui imperiu, subscrisul, reprezentant al națiunii în Senat, pierzînd orice încredere în sentimentele naționale ale majorității Senatului și nepuținîd păstra mai mult timp nici cea mai mică iluziune asupra patriotismului de care ar trebui să se inspire majoritatea acestui înalt corp, legiuitor, viu, cu onoare a vă declara că, conștiința nu mă poate tolera de a face parte un singur moment mai mult, dintr-un corp care a sacrificat cu atita înlesnire cele mai sacre interese ale națiunii“¹⁹.

Această demisie a fost prezentată în Senat, de T. Veisa, deabea în 19 noiembrie 1875. Însă conținutul ei era cunoscut deja din presă, așa că mai multe voci din Senat au replicat: „Să nu se mai citească, fiindcă ea cuprinde termeni „necuviincioși“ la adresa Senatului“. Pusă la vot, Senatul primește demisia în unanimitate și respinge publicarea ei în Monitorul Oficial²⁰.

Această demisie ni-l arată pe Cobălcescu un progresist care nu se împăca cu interesele de clasă ce se desbăteau atunci în mod permanent în parlament. Concomitent cu demisia lui Cobălcescu au mai fost și alte demisii de „protest“ din parlament, împotriva convenției comerciale cu Austro-Ungaria, din partea deputaților „opoziționiști“²¹. Dar aceste demisii au fost retrase imediat ce s-a deschis parlamentul, la 15 noiembrie 1875, când „demisionații“ s-au întors treptat în parlament, ceea ce Cobălcescu n-a făcut, ci și-a menținut demisia.

De altfel Cobălcescu a avut de multe ori în viața sa atitudini de protest față de unele „obiceiuri ale pămîntului“, cît și de critică aspră asupra partidelor politice din vremea sa. Așa, printre altele, este protestul lui Cobălcescu, făcut împreună cu Alex. Gheorghiu, de la 20 noiembrie 1866, împotriva faptului că nu s-a respectat legea electorală la alegerea ca senator a lui Titu Maiorescu, din partea colegiului profesoral al Universității Iași²², apoi critica aspră ce-l caracterizează asupra actelor de guvernămînt și a partidelor politice din articolul său „Considerațiuni asupra Dobrogei“²³.

Din puținele documente pe care le posedăm reiese că Cobălcescu n-a avut în nici una din cele 3 căsătorii o tovarășă de viață potrivită cu firea și cu preocupările sale. Ceva mai mult Eufrosina Cobălcescu singura sa fiică s-a sinucis din cauza mizeriei la 4—5 ani de la moartea tatălui său²⁴.

¹⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Senatul României, dosar nr. 879/1875—1876, f. 28; „Apărătorul legii“, nr. 15, din 11 iulie 1875.

²⁰ Monitorul Oficial al României, nr. 267, din 3/15 decembrie 1875, p. 63—54.

²¹ „Apărătorul legii“, nr. 13, din 4 iulie 1875.

²² „Poporul“, an I, din 22 noiembrie 1866, Iași.

²³ „Steaua României“, din 4 august 1878.

²⁴ Sava Athanasie, *Grigore Cobălcescu. O pagină din istoria științelor în România*, Bul. Soc. de Științe din București, XI—XII, București, 1902—1903.

În privința aceasta sînt dovezi impresionante asupra vieții sbuciumate a Eufrosinei Cobălcescu, în cele cinci scrisori adresate de aceasta D-rului Const. Istrate²⁵.

În prima dintre aceste scrisori din 1894, Eufrosina Cobălcescu zice... „D-le Istrati, D-voastre ați fost acela care mi ați ajut(at) se pot exista până azi, de cînd am ramas singură pe lume, și ved, că tot numai D-voastră puteți se mai faceți ceva: D-l Ministru a hotărît se îmi cumpere pianul cu suma de două mii lei, mie însă îmi este cu neputință a îl da cu acest preț de oare ce mi costă dublu; am cerut două mii seasse sute cu condiția se îl dau ca și nou, și dacă D-l Ministru nu vrea se mai adaoage acele 600 fr“ ... „poate prin stăruința D-voastre se va decide a da acele două mii pentru manuscripte; Cred însă că manuscriptele valorează mai mult, dar se mi se dea restul altă dată. Vă rog D-le Istrati, nu fiți indiferenți la rugămintea me, căci ori câtă voință ași avea se lupt cu viața, mi ar fi cu neputință fără nici un ajutor“...

În scrisoarea aceasta ne vorbește și de cîteva manuscrise (un manual de Mineralogie și un altul de Geologie pentru liceu și de altele al căror titlu nu se cunosc), pe care Eufrosina Cobălcescu le-a oferit Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru a fi cumpărate, dar care s-au pierdut.

În altă scrisoare, din 6 decembrie 1894, Eufrosina Cobălcescu, cu toate lipsurile în care se sbătea, roagă pe D-rul Istrati să susțină la concursul pentru bursa de Geologie, pe tînărul Romulus Sevastos, „un elev favorit a lui Papa (a lui Gr. Cobălcescu) și la care ținea foarte mult, vorbindu-mi și adese ori de meritele lui“.

Din altă scrisoare, din 29 martie 1895, se vede că tragedia existenței Eufrosinei Cobălcescu, a continuat necrutător, fiindcă spunea „... Domnule Istrati, vin cu o mare rugăminte și dacă nu voi reuși nu știu ce voi deveni. D-voastre știți, că lupt de trei ani pentru ami asigura o tristă existență, fără a putea isbuti, nici într-un fel. Am dat astă iarnă un concert doar voi capata un loc de profesoară dar nimic. Pensiunea** n-a trecut la Senat și dacă am vreo speranță este tocmai pentru anul viitoriu. Ce fac eu pînă atuncia? Iarna asta am trăit cu suma ce am luat de la ministeru pentru piano, mi-am vîndut instrumentul meșteșugului meu, pentru existență. Azi numai rămâne a vinde de cit mobile din odaie, cassa în care stau este dată cu chirie, și eu nici nu îmi caut altă locuință ne avînd cu ce plăti chirie“.

„Vedeți în ce tristă situație mă aflu. Un singur lucru mi a mai rămas pentru a mai putea aștepta un an pensie viageră, și acest lucru depinde numai de la D-voastre, care mi ați mai ajutat, este vinderea manuscriselor pe care le cunoașteți și de care v'am mai rugat“ ... „Vă rog mult D-l Istrati nu mi refuzați rugămintea și nu mă uitați, că este ultima mea speranță...“.

²⁵ Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, fond Corespondență, nr. 90232—90236.

** Este vorba de o pensie viageră care, foarte probabil, că nu i-a fost acordată.

În altă scrisoare, din 29/11 aprilie 1895, se arăta că chestiunea manuscriselor continuă a fi nedeslegată, cînd spune: „Domnule Istrati, Domnul Vlădescu mi a spus, că au lăssat manuscrisele ce erau la D-lui, la Minister pentru ca să vi se remită D-voastre. Vă rog mult D-le Istrati, fiind că aveți atîta bună voință pentru a vă ocupa de ele, că în caz de veți ave vre un rezultat se îl spuneți D-lui Vitzu, care va ști adresa mea, că eu sînt nevoită a pleca..., sperînd să găsescu la străini, cel puțin un loc de damă de companie ne mai avînd nici un mijloc pentru a putia trăi aice. Vă mulțumesc și vă sînt foarte recunoscătoare pentru bună voință ce aveți de a me îndatora...”.

În fine, în ultima scrisoare ce o posedăm de la Eufrosina Cobălcescu, din 18 iulie 1895, o arată în pragul mizeriei, însă cu dorința de a munci și pentru care cere hotărît sprijin. Iată ce spune, adresîndu-se D-rului Istrati:

„... îmi permit earăși de a vă scrie și a vă ruga să vă aduceți aminte de mine și de trista me stare. Am încercat a me face damă de companie, acest loc însă se găssesce foarte rar, și a fi guvernantă, nu pot fi primită nicăieria fără certificate că am mai fost în alte locuri. Văzînd, că nu pot reussi, nici ași, și fiind că am un talent de lucru natural, căci mai tot ceea ce port este de mine cussut, mi a venit în gînd se deschid un mic atelier pentru strae de copii și sperezi că poate voi fi ancoragiată“ ... „Ănsă pentru acest atelieri îmi trebuie mijloace pentru a îl începe. Și așia tot la manuscrisele ce sînt la D-voastre îmi este speranța“ ... „Am toată voința de a lucra și a face ori și ce pentru existențe, ănsă nu pot reussi fără ajutoriu și încuragiere. De aceea, tot viu cu rugămintele mele să vă necăjescu. Astăzi trăesc într-o căssuță de țaran, cu banii ce am scos vinzîndu mi mobilele și nu pot se me urnesc de aice pentru a mă mai presenta pe la București ne avînd mijloace. Mai încerc prin scrisori. Sperînd D-le Istrati, că nu me veți lăssa, primiți vă rog salutările mele pline de recunoștință“.

Rezultatul acestor intervenții a fost că E. Cobălcescu depune, la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, o cerere înregistrată la nr. 7921, din 27 octombrie 1895 (după Sava Athanasiu), prin care oferă spre cumpărare manuscrisele de care este vorba, rămase de pe urma ilustrului său tată. Aceste manuscrise de fapt n-au fost cumpărate și după cum am mai spus, s-au pierdut spre regretul întregii posterități. Așa că de la Cobălcescu nu avem decît ceea ce a reușit singur să tipărească, cît a fost în viață. El moarte subit în ziua de 21 mai 1892, orele 3 dimineața²⁶, în casa din strada Goliei nr. (67), unde funcționa și Laboratorul de Geologie și Mineralogie al Universității Iași și unde a funcționat mai tîrziu Camera de Comerț Iași.

Este de menționat că actul de deces consemnează pentru Gr. Cobălcescu vîrsta de 66 ani, ceea ce nu corespunde cu nici unul din actele

²⁶ Arh. Sf. Popular al Orașului Iași, fond Starea Civilă, Act de moarte nr. 518, vol. III, Desp. III, Iași, din 23 mai 1892.

sale de naștere, iar cauza morții „anevrism“, ceea ce nu concordă cu actul de necropsie azi pierdut, care vorbea de o intoxicație alimentară. Astfel s-a sfârșit la finele secolului al XIX-lea acest mare om de știință.

RÉSUMÉ

L'étude de certains fonds d'archives appartenant aux Archives d'Etat de Bucarest et de Jassy et du fonds de correspondance de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie a offert à l'auteur des données concernant l'activité didactique et politique du professeur Grigore Cobălcescu, célèbre homme de science roumain de la seconde moitié du XIX-e siècle et aussi ardent patriote, fondateur de la chaire de géologie-minéralogie près de l'Université de Jassy.

DATE DESPRE ȘEDEREA LUI FRANÇOIS RECORDON LA BUCUREȘTI (1815—1821)

S. IANCOVICI

Elvețianul François Recordon ne este cunoscut prin cartea sa despre Țara Românească, aceea „excelentă mică scriere“, cum a calificat-o N. Iorga¹, intitulată : „Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu“².

Aceasta era cea de a doua scriere publicată în străinătate în anul 1821, care venea să satisfacă interesul sporit al opiniei publice din occident pentru cunoașterea Principatelor Dunărene, devenite teatrul unor evenimente importante prin răscoala Eteriei și a lui Tudor Vladimirescu, izbucnite aici. Cu câțva timp mai înainte apăruse tot la Paris cartea contelui de Sallabery despre Țara Românească și Moldova³, iar la mai puțin de un an după publicarea cărții sus menționate a lui Fr. Recordon, va tipări și F. G. Laurenon ale sale „Observații noi... „despre Țara Românească, cuprinzând și istoricul răscoalei⁴. Spre deosebire de acesta, Fr. Recordon nu vorbește decît puțin despre răscoală.

Cartea lui François Recordon, concepută sub forma de zece scrisori adresate unui prieten al său, constituie o dovadă de simpatie pe care autorul o nutrește față de țara noastră și față de oamenii de la noi. Fr. Recordon este unul dintre acei călători străini, puțini la număr, care au scris cu entuziasm despre Bucureștii noștri și locuitorii lor. Deși dă situației din țară uneori un colorit prea optimist, găsind că unele aspecte ale înapoierii țăranilor români ar prezenta aspecte idilice, Fr. Recordon nu scapă totuși din vedere, ci în mai multe rînduri scoate în evidență racilele orînduirii sociale din acea vreme, exprimîndu-și totodată speranța într-un viitor mai bun pentru poporul nostru. În sînul poporului român, spune Recordon la un moment dat, „se

¹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. II, p. 121.

² Paris, Lecoq et Durey (de l'imprimerie de Rignoux), 1821, 152 p.

³ Le comte de Sallabery, *Essais sur la Valachie et la Moldavie, théâtre de l'insurrection dite Ipsilanti*, Paris, 1821, 55 p.

⁴ F. G. Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie, sur son production, son commerce, les mœurs et coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précîshistorique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la revolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un temoîne oculaire. On y a joint le plan de la bataille de Dragachan....* Paris, A. Egerton, mai 1822, 128 p.

plămădesc forțe care vor rupe lanțurile unei subjugări nedrepte...⁵ Descriind starea înapoiată a instrucției și învățămîntului, îndeosebi pentru păturile de jos de la orașe și sate, Recordon totodată își exprimă convingerea că masele largi populare nu vor mai rămîne mult timp adîncite în ignoranță ca pînă atunci.

Recordon sesizează uneori cauzele adevărate ale mizeriei și ruinei țăranilor români. În scrisoarea a X-a a cărții sale, el arată că vexațiunile administrației și exploatarea cruntă a plugarilor de către boieri au stîrnit nemulțumirea poporului împotriva boierimii și a dregătorilor, au dus la o încordare generală, care și-a găsit expresia în fuga masivă a țăranilor de pe moșii și în cele din urmă în răscoală. Recordon prevede că răscoala (din 1821) încă în desfășurare „se va sfîrși, probabil, prin eliberarea unei națiuni care geme de veacuri sub jugul cîrmuirii despotice“ care i-a ruinat pe țăranii români.

În general, cartea lui Fr. Recordon cuprinde o serie de observații interesante, judicioase, în legătură cu diferite probleme și mai cu seamă asupra păturilor și categoriilor sociale de la noi, precum : situația dregătorilor, viața de huzur a boierilor, starea robilor, obiceiurile poporului român etc. Acestea au fost formulate pe baza unei cunoașteri directe a situației observată în decursul celor șase ani, cît a stat Fr. Recordon în țară. De aceea, scrierea lui constituie un document, un izvor de informații contemporane despre țara noastră. De la bun început, Recordon și-a propus scopul ca prin cartea sa să șpulbere impresiile și afirmațiile malițioase și nedrepte ale diferiților scriitori și călători predecesori care, din cauza trecerii lor grăbite prin Țara Românească, au văzut inexact o serie de lucruri. Într-adevăr, Recordon reușește să realizeze acest scop dînd, după cum zice N. Iorga, „o idee exactă despre lucrurile și oamenii de la noi“⁶.

În prefața cărții sale, Recordon făgăduiește publicului și „un précis historique sur les princes de Valachie“. Aceasta însă, probabil, nu a mai apărut⁷.

Cine este François Recordon, de unde și cum a venit el în țara noastră ? Aceasta e o întrebare care de fapt se pune în legătură cu fiecare călător și autor străin care ne-a vizitat țara în trecut și a scris despre ea. Este necesar să se cunoască împrejurările care au inspirat asemenea scrieri, să fie știut mobilul ideilor exprimate de autorii lor. Aprecierea critică a izvoarelor lăsate de călătorii străini despre țările noastre va fi ajutată foarte mult prin cunoașterea mai aprofundată a datelor despre ei înșiși. Unii dintre aceștia au avut rosturi bine definite și geneza operei lor se cunoaște. Despre alții însă avem doar niște informații vagi, lăsate de ei înșiși sau menționate în treacăt de contemporani.

François Recordon face parte tocmai din categoria acelor străini, autori de scrieri privind țara noastră, despre care noi știm prea puține lucruri, acestea rezumîndu-se la două-trei date laconice furnizate de el însuși.

⁵ Fr. Recordon, *op. cit.*, p. 4.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 122.

⁷ G. I. Ionescu-Gion citează, desigur eronat, în *Istoria Bucureștilor* (p. 811) o carte cu titlul *Voyage* de Recordon, care ar fi apărut în 1825 la Paris.

Din scrierea lui Recordon aflăm că el a venit în București în luna mai 1815, după ce și-a terminat studiile în litere și filosofie și după ce a efectuat o călătorie prin niște orașe turcești care i s-au părut pustii și triste, în contrast cu Bucureștiul animat și frumos în anotimpul primăverii. El a ajuns aici datorită unor „împrejurări particulare“ a căror natură nu o arată și ele nici nu se întrevăd din paginile cărții sale. De asemenea, Recordon nu precizează data plecării sale din țara noastră. Însă, din mențiunea făcută în titlul cărții că ea cuprinde perioada pînă în anul 1821, precum și din felul cum descrie Recordon evenimentele anului 1821 în București, reiese că el a fost martor ocular al acestora și că a plecat din țară îndată după luna martie a acestui an.

La aceste date autobiografice vagi se adaugă informația notată în creion, probabil de Ubicini⁸, pe un exemplar al cărții lui François Recordon, cum că acesta este arhitect de meserie, originar din cantonul Vaud (Elveția) și că a fost secretar al lui Ioan Caragea. Această informație explică dedicația făcută pe carte din partea lui Recordon către Caragea, complimentîndu-l că ar fi dat dovadă de multă solitudine pentru poporul român⁹. O asemenea afirmație, făcută în ciuda pasiunilor din carte referitoare la regimul despotice din țară, îi atrase lui Recordon o aspră și justă critică din partea lui F. G. Laurençon¹⁰, bun cunoscător al metodelor de cîrmuire folosite de Caragea.

Informația lui Ubicini că Recordon este originar din cantonul Vaud se confirmă prin mențiunea ce o face acesta din urmă în carte că privește de lingă Dunăre este, după părerea sa, asemănătoare aceleia „a Lemanului nostru“¹¹, cantonul Vaud fiind situat pe țărmul de nord al lacului cu acest nume.

M. Eggermann, la care găsim precizarea anilor vieții lui Recordon (1795—1844), arată că acesta a studiat și arhitectura și că mai tîrziu s-a stabilit ca arhitect la Lausanne, adică în cantonul Vaud¹².

Alte lămuriri cu privire la viața lui Recordon în țara noastră și după plecarea sa de aici, nu găsim nici la alți călători, nici în rapoartele

⁸ Pe partea interioară a primei coperte a exemplarului cărții lui Fr. Recordon, la care ne-am referit mai sus, aflat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, este aplicată o etichetă cuprinzînd următoarea informație scrisă cu litere de tipar: „Biblioteca centrală București. Donațiunea repausatului Ubicini. 1855 februarie“. Deci, cartea provine de la Ubicini, cunoscător al istoriei țării noastre și al scrierilor referitoare la ea. El a putut să cunoască unele date biografice ale lui Recordon.

⁹ A son Altesse sérénissime monseigneur Jean Caratza, prince de la Valachie.

Monseigneur, la sollicitude paternelle que Votre Altesse Sérénissime a constamment eue pour peuple, me fait prendre la liberté de lui dédier ce petit Ouvrage, qui mettra le comble à mes vœux s'il peut plaire à Votre Altesse Sérénissime et qu'elle veuille bien lui accorder la même protection dont elle a déjà daigné m'honorer dans ses Etats.

Recevez aussi ce petit Ouvrage comme l'hommage du plus profond respect, avec lequel j'ai l'honneur d'être, Mon Prince, de Votre Altesse Sérénissime, Le très-humble et très obéissant serviteur. François Recordon.

¹⁰ În opunere cu Recordon, Laurençon arată că vodă Caragea a privit pe locuitorii Țării Românești doar ca pe niște robi și țara ca o fermă de exploatat.

¹¹ Fr. Recordon, *op. cit.*, p. 10.

¹² Manfred Eggermann, *Die Schweizerkolonien in Rumänien* București, 1931, p. 14.

consulare străine și nici în monografiile cantonului Vaud care ne-au fost la îndemână ¹³.

Atribuirea de către N. Iorga lui Fr. Recordon a rolului de profesor și inițiator al unei școli franțuzești în București la 1820, împreună cu elvețianul F. G. Bordier, care apoi pierе în lupta de la Drăgășani ¹⁴, constituie o confuzie, întrucît documentul în cauză vorbește de Laurençon ca ortac al lui Bordier și nu de Recordon ¹⁵.

Diversi autori români care s-au referit la Recordon nu au făcut altceva decît au reprodus datele lui autobiografice sau cele spuse de N. Iorga ¹⁶. Aceste informații fiind puține și laconice, pentru noi rămîneau necunoscute motivele venirii lui Fr. Recordon în țara noastră, nu știam cu ce s-a îndeletnicit aici timp de șase ani, ce posibilități de trai a avut, de ce s-a atașat de această țară.

Toate aceste nedumeriri își găsesc acum răspunsul în cîteva documente din arhivele noastre, referitoare la Fr. Recordon, precum și în alte cîteva date documentare indirecte.

Din aceste materiale noi, reiese clar că tatăl lui François Recordon, Petru Francisc Timothei Recordon, se găsea mai dinainte în București, unde, la 4 noiembrie 1814, cumpără hanul din Mahalaua Arhimandritului, situat lîngă apa Dîmboviței, al biv vel logofătului Constantin Dudescu.

Acesta din urmă își risipea averea în apus, ducînd o viață de lux și desfîrîu. În 1812 el se afla la Sibiu, Pesta, Baden ¹⁷. În 1813—1814 se găsea la Viena, unde numeroși creditorii începură să-i urmărească averea (și unde de asemenea are prilejul să se întâlnească cu cei doi Recordon, tatăl și fiul). Așa se face că în acești ani sint puse în vînzare „acareturile casei părintești“ a lui Constantin Dudescu, iar Casa evgheniților intervine pentru a salva partea de zestre a celor două surori ale lui, Safta și Elenca ¹⁸. Cum prin aceasta „contele“ Dudescu nu scăpa

¹³ L. Vuillemin, *Le canton de Vaud. Tableau des aspects, de son histoire, de son administration et de ses moers...* Lausanne 1885, 485 p. (aici am putut doar să ne lămurim că numele Recordon este specific în cantonul Vaud; vezi p. 183); J. Olivier, *Le canton de Vaud, sa vie et son histoire*, 2 volume. Nu găsim nici o informație despre Recordon și eventual alți elvețieni din vremea sa în București în manuscrisul nr. 831 de la Academia Republicii Socialiste România, referitor la „Cercare asupra aşezămintului de colonii elvețiene în Ţara Românească...“.

¹⁴ N. Iorga *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 220—222.

¹⁵ Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească 99, p. 26; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. XII, p. 93—94.

¹⁶ Gh. Georgescu, *François Recordon despre Bucureștii din anii 1815—1821*, în „Gazeta Municipală“, IV 1935, nr. 173 din 19 mai, p. 1—2; A. Pomescu, *Un călător elvețian în vremea lui Caragea Vodă*, în „Gazeta Municipală“, VI, 1937, nr. 303 din 12 decembrie, p. 1—2; Ștefănescu-Galați, *Cunoașterea evoluției poporului român*, p. 8—9; V.V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul al XIX-lea*, Craiova—București, 1929, vol. I, p. 75—79; P. Cernavodeanu, *Istoria Bucureștilor*, partea a II-a. Epoca fanariotă, a feudalismului întîrziat și în destrămare (1716—1821) — text dactilografiat la Muzeul de istoria a orașului București. (P. Cernavodeanu a strîns referințele bibliografice folosite aici).

¹⁷ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 72—73.

¹⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească, 76, p. 497; Colecția manuscrise, ms. 1112, f. 75 v — 76. V. A. Urechia, *Justiția sub Caragea*, în „Analele Academiei Române“, seria II, vol. XX (1897—1898), p. 128; idem, *Istoria Românilor*, vol. X, A, p. 682.

de datorii, vânzarea averii sale continuă în anul următor, când el trimite din Viena o vechilimea întărită de „privileghiatul împărătesc notar și de către împărăteasca cancelarie rusască ot Viena“ pe numele cunoscutului mare negustor Ioan Scufa, autorizându-l pe acesta să fie epitrop al casei sale și să-i vîndă averea pentru achitarea datoriilor.

Scotîndu-se la mezat averea imobilă din București a lui Const. Dudescu, o bună parte din locul său de moștenire din Mahalaua Arhimandritului este cumpărată la 29 iulie ¹⁹ și 26 august ²⁰ 1814 de Spirea Gazoti ²¹. O altă parte din același loc, cu un han pe el avînd opt prăvălii, este cumpărată la 4 noiembrie cu 21 501 taleri de Timothei Recordon, tatăl lui François ²².

În actele drese cu acest prilej nu se arată de unde este originar Timothei Recordon. În schimb supușenia lui chesare craiască este menționată puțin mai tîrziu ²³. În principiu, ca sudit, Timothei nu ar fi avut dreptul să cumpere averea imobilă. Se făceau însă uneori derogări, ca în cazul agentului austriac Fleischhackl, căruia i se încuviința în vremea aceasta să cumpere casele biv vel vornicului Al. Nenciulescu ²⁴. Poate că pentru acest motiv nu s-a menționat în actele meza-tului proveniența și supușenia lui Timothei Recordon, cum se face într-un alt act ²⁵, cînd nu este vorba de avere imobilă.

Nu este exclus ca Timothei să fi plecat din Vaud în urma cotropirii cantonului de către armatele franceze. În orice caz, el se cunoștea cu Const. Dudescu de la Viena, fie din vremea cînd a stat acolo înainte de a veni în țară, fie cu prilejul vreunei deplasări a lui de aici acolo. Faptul că au avut legături la Viena se vede din actul procesului care se iscă între ei în 1816 ²⁶ pentru niște socoteli bănești, între care figurează și o sumă de galbeni ce i-a dat-o Dudescu lui Recordon Timothei

Urmărirea lui Dudescu din partea creditorilor continuă mai ales în anul 1816, cînd are loc și un proces al lui cu Recordon. Din actele pricinilor se văd dificultățile și încurcăturile în care se găsea Dudescu. De ex. baronului Gh. Sache-larie el îi datora 730 000 taleri. Zapisul acestei datorii, împreună cu sineturile mo-șiilor Putineiu și Segarcea, precum și ale viilor din Fintefști, căzuseră în mîinile lui Manuc-bey, în 1815. Aceste moșii de asemenea sînt vîndute la mezat, dar din suma obținută nu se acoperea întreaga datorie față de Manuc-bey, de 148 165 ta-leri, 93 bani (Arh. St. Buc., Arhivă istorică centrală, Condica domnească, 85, p. 3—4, 109, 432—433).

La Viena, Const. Dudescu era dator lui Ralea Alexandru, clironomilor lui Goga și baronului von Alleger. Epitrop pe averea pusă gaj la aceștia era Udritzki, cancelarul consulatului austriac. Unele încurcături în chestia datoriilor avea Du-descu și cu Ioan Băltărețu. La rîndul său, acesta din urmă avusese legături cu Manuc-bey în chestia transferului de zapise (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centra-lă, Colecția manuscrise, ms. 1116, f. 49—51).

¹⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească, 78, p. 98—99.

²⁰ Ibidem, p. 121, publicat de V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, A, p. 683.

²¹ Acesta avea prăvălii și pe Podul Calicilor (Gh. Potra *Documente privind istoria orașului București*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 675).

²² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica domnească, 678, p. 96—97.

²³ Ibidem, Condica Logofeției pricinilor străine 1039, f. 95—96.

²⁴ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, A, p. 655.

²⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica Logofeției străinelor pri-cini 1039, f. 95—96.

²⁶ Ibidem.

la Viena. Tot la Viena a dat Dudescu o sumă de bani și lui François Recordon, amănunt care arată clar că și acesta a zăbovit prin capitala Austriei, probabil făcându-și acolo studiile.

În realitate, tatăl lui Fr. Recordon ia hanul lui Dudescu în schimbul depunerii unui zăpis al acestuia din urmă, emis la 12 septembrie 1812 pe numele stolnicului Nicolae Gulianu contra unei sume de bani, pe care acesta la rîndul său o datora lui Recordon. Întrucît însă Recordon mai avea de luat din acel zăpis o sumă de 7 654 taleri peste suma mezatului, el opunea acum cererea acestora pretențiilor lui Dudescu față de el, drept o condiție pentru restituirea împrumuturilor amintite și a altei sume — prețul unui șal și a unor pistoale englezești depuse de Dudescu la prăvălia lui Recordon, spre vînzare.

Prin hotărîrea judecătorească se admite reclamația lui Const. Dudescu pentru restituirea obiectelor amintite și a banilor împrumutați la Viena, respingîndu-i-se totodată celelalte pretenții. Deoarece Recordon nu a restituit sumele pretinse, Dudescu a continuat cu reclamațiile, cerînd în iulie 1818 cheazășia agenției chesaro-crăiești din București ca Recordon să nu lipsească din oraș atunci cînd va avea loc judecata la divan ²⁷.

Așadar, datorită împrejurărilor arătate și cunoașterii situației la fața locului, Timothei Recordon a putut să intre în posesia hanului. În vremea aceea, a deține un han cu opt prăvălii în București, ca acela cumpărat de Recordon de la Dudescu, însemna a realiza venituri permanente considerabile. Nu încapе îndoială că această bună stare a dat posibilitate lui Timothei să susțină cheltuielile de călătorie ale fiului său François și mai cu seamă nu ne putem îndoi că prezența în București și buna stare materială a tatălui său au constituit acele „împrejurări particulare“ care-l aduc pe François Recordon aici. Deci, el a venit ca să trăiască la tatăl său, stabilit în București mai dinainte, căruia întreprinderile negustorești îi mergeau bine. Tot așa se explică și posibilitatea pentru François de a sta șase ani în țara noastră.

Deocamdată nu găsim mențiuni documentare că François Recordon a fost secretar al lui Ioan Caragea vv., cum a notat Ubicini, și cum afirmă M. Eggermann. În perioada aceasta (noiembrie 1814), I. Caragea avea secretar pe aga Rasti, pe al cărui nepot, Nicolaie Rasti, de asemenea îl angajează ca secretar-agent al său la Viena ²⁸. Se știe pe de altă parte că I. Caragea a avut ca secretar la Geneva pe Al. Mavrocordat. Se cunosc numele secretarilor lui Al. Suțu, succesorul lui Caragea ²⁹. Nicăieri printre toți aceștia nu întîlnim numele lui Recordon. Totuși, nu este exclus ca și el să fi fost printre secretarii domnului, ca traducător pentru limba franceză sau să fi fost unul dintre secretarii confidențiali, cum puțin mai tîrziu a avut Al. Suțu pe englezul căminarul Valetta ³⁰.

²⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Colecția manuscrise, ms. 1116, f. 61, (p. 121).

²⁸ Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva U.R.S.S., fotocopia 417.

²⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XX, București, p. 440, 447, 464, 468—469, 502.

³⁰ Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva U.R.S.S., fotocopiiile 736—737.

Dedicația făcută lui I. Caragea și însemnarea lui Ubicini arată că Fr. Recordon s-a bucurat de atenție din partea domnului și că el i-a putut face acestuia unele servicii. De exemplu, el a putut să-i fie util lui Caragea pentru legăturile și afacerile acestuia la Geneva³¹.

Indiferent însă dacă Fr. Recordon a avut sau nu vreo slujbă în țară, la curtea domnească sau în altă parte, aceasta nicidecum nu a constituit baza existenței sale. În realitate, el nici nu a venit aici cu scopul de a-și găsi un plasament în slujbă, deoarece existența îi era asigurată prin stăpânirea și veniturile hanului din Mahalaua Arhimandritului. Documentele noastre ni-l arată pe Fr. Recordon coproprietar al acestui han cu opt prăvălii, cumpărat de la Const. Dudesco, iar mai târziu, după moartea tatălui său, el este singurul moștenitor și stăpîn al acestui han.

În septembrie 1818, cînd Ivan sin Petre băcanu cumpără cu 7 500 taleri una din prăvăliile hanului de la Timothei Recordon, François iscălește zăpisul de vînzare alături de tatăl său, semnînd: Franț sin Timotheiu Recordon. Totodată tatăl său declară în fața Logofeției Țării de Sus că „alte rude nu are decît pã fii-său care să vede iscălit“³².

La cîtva timp după efectuarea acestei vînzări, Timothei Recordon a murit, după cum se vede clar din actele de vînzare a încă unei prăvălii din han, pe care o face însuși François Recordon peste un an. La 11 octombrie 1819, el vinde lui Ianuș Grosul următoarea prăvălie din șirul celor opt, situată lîngă acea cumpărată anterior de Ivan băcanul. Iscălind ca vînzător, François declară că prăvălia „mi-au rămas de moștenire de la tată-mieu Recordon, ce și tată-mieu le-au cumpărat de la mezat, fiind ale dumnealor boierilor Dudești“³³. Autenticînd actul, Logofeția străinelor pricinii constată că lui „François Recordon vînzătorul“ prăvăliile „i-au rămas... de moștenire“ de la tatăl său Petre François Timothei Recordon care a murit.

Deocamdată nu cunoaștem alte acte de transacții în legătură cu prăvăliile hanului lui Recordon și nici documentele existente nu menționează vreun act al cărui conținut nu l-am cunoaște. Toate actele privind pe Recordon, inclusiv anaforaia din 2 octombrie 1825 (pe cînd François nu se mai afla în țară) pentru vînzarea uneia din prăvăliile hanului fost mai întîi al lui Dudesco, apoi al lui Recordon, nu menționează alte acte în plus despre el, decît numai pe acelea pe care și noi le cunoaștem³⁴. Putem deci presupune că Fr. Recordon a lichidat într-un fel oarecare cu restul prăvăliilor și averii și a plecat din București, considerînd că după moartea tatălui său și mai cu seamă în urma evenimentelor răscoalei din 1821 nu mai are rost să stea în Țara Românească. El a plecat la Paris, unde a publicat cartea.

În concluzie, datele din arhivele noastre arată cu toată certitudinea că elvețianul François Recordon a venit în țara noastră și a trăit în București pentru motivul că a avut aici pe tatăl său care se ocupa

³¹ În decembrie 1815, I. Caragea trimitea la Geneva, pentru reparație, un orologiu cu muzică, dăruit sultanului; în 1818, după fuga sa din țară, Caragea intenționa să petreacă iarna la Geneva, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XX, p. 255, 439.

³² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Condica Logofeției Țării de sus, 1074, f. 2.

³³ Ibidem, Condica Logofeției pricinilor străine 1037, f. 108.

³⁴ Ibidem.

cu negoțul și cu ținerea hanului. El însuși s-a ocupat de afaceri și de han.

Situația de negustor înstărit i-a permis lui Fr. Recordon să stea mai mult timp aici, iar cultura pe care o poseda i-a deschis accesul până în cercurile domnului. Astfel, el a putut să cunoască bine țara și oamenii de la noi și apoi să-și valorifice cunoștințele și observațiile în cartea sa, scrisă cu multă simpatie pentru poporul român.

RÉSUMÉ

Le citoyen suisse François Recordon, originaire du canton de Vaud, est connu en tant qu'auteur d'un ouvrage contenant de belles et d'objectives descriptions de la Valachie, de Bucarest et de ses habitants. L'ouvrage a été publié à Paris en 1821.

L'on sait que Recordon a séjourné en notre pays durant six années. Mais l'on ignorait les raisons de sa venue et de son séjour si prolongé et aussi sa manière de vivre et ses moyens d'existence.

En fouillant dans une suite de documents inconnus jusqu'à présent et que l'on a récemment découverts aux Archives d'Etat de Bucarest, on peut s'édifier sur les causes du séjour de François Recordon en notre pays. Il y était venu chez son père, Pierre Franzisk Timothée Recordon, propriétaire d'une auberge avec huit boutiques qu'il avait acheté des propriétés mises à l'encan appartenant au boyard Constantin Dudescu. Aussi bien Recordon-père que Recordon-fils ont eu affaire avec le boyard Dudescu, à Vienne, pour des questions concernant la vente de certaines marchandises et aussi pour affaires pécuniaires. Vers 1819, le père de François meurt à Bucarest et François demeure seul propriétaire de l'auberge et il continue à vendre les boutiques. Toutes ces affaires et d'autres circonstances exposées dans la présente étude ont permis à Recordon de pénétrer les réalités d'ici et de publier son livre à Paris. Ce livre est toujours sollicité en tant que source importante pour la connaissance du passé de notre pays. Il a vécu depuis à Lausanne, comme architecte.

DIN ACTIVITATEA ARHIVISTICĂ

CONGRESUL EXTRAORDINAR INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR Washington, 1966

I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU

Congresul de la Washington — întrunind un număr de 452 delegați și observatori din 55 de țări participante, din cele 60 membre ale Consiliului Internațional al Arhivelor — care și-a desfășurat lucrările între 9—14 mai 1966, a avut pe ordinea de zi unele probleme de o importanță deosebită privind lărgirea accesibilității în arhive pentru munca de cercetare științifică și aportul arhivelor în sprijinul activității de cercetare. Dezbaterile au fost polarizate în jurul a două idei de bază: arhivele în slujba cercetării și stimularea accesibilității pe plan internațional, de-a înlesni prin diferite forme și metode cercetarea materialelor documentare, acțiuni ce iau pe zi ce trece o tot mai mare extindere.

Ca prim punct pe ordinea de zi a fost înscrisă tema: *Liberalizarea accesibilității arhivelor*, asupra căreia au fost prezentate două referate, primul de către W. Kaye Lamb (Canada), ca referent principal, iar al doilea de către H. Hardenberg (Olanda) coreferent. Referentul principal a trecut în revistă natura restricțiilor care au stîmjenit sau au oprit chiar, în trecut, cercetarea materialelor documentare sau cel puțin a unora din ele, dintre care unele continuă să persiste.

Într-adevăr, în ceea ce privește arhivele contemporane ele cuprind o serie de materiale cu date privind securitatea statului — acțe militare, diplomatice — sau conțin referiri la activitatea unor persoane aflate în viață. În astfel de cazuri restricțiile sînt oarecum justificate. Totuși, în interesul muncii de cercetare științifică, inaccesibilitatea acestora nu trebuie prea mult prelungită în timp. Opinia personală a referentului principal este că termenul de 25 de ani de la creare, după care materialele ar putea fi date în folosință, ar ușura mult munca de cercetare, fără a dăuna intereselor care determină restricțiile. Dificultățile în privința consultării materialelor documentare se datoresc și altor cauze: depozitarea unor fonduri în condiții de inaccesibilitate, lipsa personalului calificat pentru prelucrare, păstrarea de către creatori timp îndelungat a arhivelor importante etc. Iată o serie de probleme care stau în fața arhiviștilor și care reclamă soluții grabnice.

Merită interes și alte probleme desprinse din referatul prezentat de W. Kaye Lamb, între altele acțiunea întreprinsă de Arhivele din

Canada, încă cu 80 de ani în urmă, de a-și îmbogăți depozitele de arhive prin copierea documentelor originale păstrate în arhivele din Londra și Paris. Astfel de acțiuni au fost întreprinse și de instituții din alte țări, ca de exemplu Biblioteca Congresului din S.U.A. care a adunat, începînd din 1905, peste două milioane copii de documente privitoare la istoria S.U.A. păstrate în arhivele din Anglia, Franța, Germania, Spania. Completarea depozitelor pe această cale duce la lărgirea bazei documentare și, implicit, la promovarea muncii de cercetare.

H. Hardenberg, după ce prezintă unele aspecte legale și juridice ale problemei privind accesibilitatea arhivelor — protecția intimității personale față de cercetătorul indiscret, accesul la documente secrete cu garanții asupra seriozității cercetătorului specialist în istoria contemporană — opinează pentru împrumutul de materiale documentare de la un depozit de arhivă la altul sau chiar la o instituție științifică, în scopul folosirii lor pe o scară cît mai largă. Microfilmarea rămîne însă mijlocul principal de comunicare a conținutului documentelor.

O problemă interesantă ridicată de coreferent este aceea a cercetării arhivelor particulare. O serie de țări, printre care Anglia, Italia, Olanda, au reușit să facă accesibile cercetării arhivele particulare, acestea fiind considerate ca făcînd parte din tezaurul cultural al țării. În Olanda, începînd din 1965, se ține o evidență a arhivelor de familie, cercetarea făcîndu-se cu consimțămîntul posesorilor. În ceea ce privește actele publice, păstrate în arhivele particulare, legea obligă pe deținători să elibereze copii fotografice de pe originale. În Anglia s-au publicat instrumente de evidență a arhivelor particulare făcîndu-se astfel cunoscute, iar Arhivele Statului din Italia țin, de asemenea, evidența arhivelor particulare. În Belgia s-a mers mai departe, arhiviștii dînd ajutor efectiv la prelucrarea arhivelor particulare, deținătorii admitînd microfotocopiarea lor. Chiar dacă prin astfel de acțiuni nu s-a reușit încă să fie date în folosință în mod deplin și necondiționat arhivele particulare, s-a făcut un însemnat pas înainte pe linia cercetării materialelor documentare de proveniență personală.

Arhivele pot veni în întîmpinarea muncii de cercetare științifică, printre alte mijloace, și prin publicațiile pe care le inițiază. Problema publicațiilor arhivistice a constituit o altă temă înscrisă pe ordinea de zi a Congresului sub titlul: *Programele naționale ale publicațiilor de documente*, asupra acestora prezentîndu-se două referate, unul de către G. A. Belov directorul general al Arhivelor Statului din U.R.S.S., despre publicațiile de documente în țările din emisfera orientală, iar al doilea de către Oliver Holmes S.U.A., despre publicațiile de documente în țările din emisfera occidentală. Arhivele de Stat dintr-o serie de țări ca Bulgaria, Cehoslovacia, R. D. Germană, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S., subliniază Belov, consideră ca o latură principală a activității lor publicarea de documente, cu toate că există în aceste țări și alte organisme care se ocupă de publicarea surselor documentare. Arhivele de Stat din U.R.S.S., au desfășurat o foarte vastă activitate de publicare. Numai după anul 1960 au apărut peste 300 de colecții de documente, dintre care mai mult de 200 cuprind date asupra istoriei U.R.S.S., de după 1917. S-au publicat, de asemenea, documente pentru a sprijini dezvoltarea industriei, reorganizarea agriculturii, dezvoltarea

culturii. Alte publicații au caracter de popularizare, de cultivare a sentimentelor patriotice. Ele interesează însă în aceeași măsură și pe specialiști, ca de exemplu : *Scrisori ale soldaților* sau *Eroii morți vorbesc* care cuprind scrisori trimise de pe front sau din lagărele de concentrare. Tot în legătură cu publicațiile de documente referențial subliniază problema arheografică, precum și difuzarea lucrărilor. Sub aspect arheografic, dacă este greu să se stabilească reguli unice și precise, pentru publicarea materialelor documentare atât de variate, este totuși posibil să se stabilească câteva principii fundamentale ce trebuie aplicate. În ceea ce privește difuzarea, lucrări de natura celor amintite se epuizează mai greu, uneori în decurs de câțiva ani. Publicațiile de documente de către Arhivele de Stat din diferite țări aduc servicii, conchide autorul, nu numai științei istorice, ci contribuie și la întărirea colaborării științifice pe plan internațional.

Oliver Holmes (S.U.A.), care a prezentat un coreferat la aceeași temă, a trecut în revistă unele țări din emisfera occidentală unde Arhivele de Stat și-au asumat sarcina de a elabora publicații de documente referitoare la istoria țărilor respective ca Argentina, Columbia, Mexicul, Venezuela etc.

În S.U.A., publicarea de materiale documentare de către Arhivele de Stat nu a fost trecută pe primul plan al activității arhivistice, sarcina principală a arhiviștilor rămânând prelucrarea fondurilor și întocmirea instrumentelor de informare științifică.

Problemele ridicate de cei doi referenți au suscitat un viu interes în rândul congresiștilor. Din discuții s-a desprins că nu există un punct de vedere perfect unitar în ceea ce privește întocmirea publicațiilor de documente de către Arhivele de Stat. Pe bună dreptate, arhiviști ca Baudot (Franța), Bautier, profesor la École des Chartes (Paris) sau Et. Sabbe, președintele Consiliului internațional al Arhivelor, au accentuat în mod deosebit că prima îndatorire a arhiviștilor după prelucrare rămâne întocmirea de instrumente de informare științifică. În felul acesta va fi sprijinită în mod nemijlocit munca de cercetare în arhive. De sine înțeles, aceasta nu înseamnă că arhiviștii nu pot întocmi și publicații de documente sau colabora cu oamenii de știință sau cu instituțiile care au ca principală sarcină publicarea de documente. Arhivistul este și el un om de știință, dar cu sarcini specifice și bine precizate.

Subliniem cu acest prilej justețea punctului de vedere al Arhivelor Statului din țara noastră, arătat și în raportul înaintat Congresului, în sensul că instrumentele de informare științifică trebuie să ocupe un loc preponderent în activitatea de publicare, însă nu trebuie neglijat nici celălalt aspect al muncii științifice și anume publicațiile de documente. De altfel activitatea Arhivelor Statului din țara noastră și realizările obținute până în prezent oferă suficiente dovezi a traducerii în fapt a acestui punct de vedere.

Folosirea microfilmului în arhive pentru cercetare și publicare era firesc să fie pusă în discuția Congresului având în vedere că microfilmarea materialelor documentare, fie pentru crearea fondului de asigurare, fie pentru completare sau pentru folosire de către cercetători a microfilmului, în locul documentului original, câștigă din ce în ce mai mult teren în activitatea arhivistică și în munca de cercetare știin-

tifică. Asupra acestei teme au fost prezentate două referate, unul de către Antal Szedő, șeful Centrului arhivistic din R. P. Ungară, iar al doilea de către Albert Leisinger, șeful Secției de microfilme de la Arhivele Naționale din Washington.

Microfilmarea materialelor documentare prezintă aspecte și probleme complexe în activitatea arhivistică. Grijă pentru salvarea conținutului materialelor documentare, în eventualitatea producerii unor calamități, a determinat luarea măsurilor corespunzătoare pentru crearea fondului de asigurare pe calea microfilmării. Necesitatea lărgirii continue a bazei documentare impune completarea fondurilor și colecțiilor cu microfotocopii de pe originalele păstrate în Arhivele altor țări. Microfilmul este el însuși un document de arhivă, dar care presupune o prelucrare și evidență ce-i sînt proprii. Utilizarea acestuia în activitatea de cercetare întîmpină unele greutăți: aparatele de citit încă nu sînt suficient de perfecționate, munca de consultare relativ obositoare, preferințele unor cercetători pentru originale etc. Pe de altă parte, față de numărul imens de microfilme ce se efectuează pentru completare — uneori de ordinul milioane — costul microfilmelor este încă destul de ridicat. Cu toate acestea, după cum subliniază referentul principal, microfilmarea se impune ca o necesitate din cele mai însemnate, dacă ne gîndim la scopul urmărit. Țări cum sînt Canada de exemplu, au obținut milioane de microfilme din arhivele Angliei și Franței, Ungaria din arhivele din Austria etc. Problema microfilmării ridică însă și unele aspecte de ordin juridic. Este vorba de o anumită reținere a unor țări de a elibera microfilme pentru a nu pierde dreptul de proprietate asupra conținutului originalelor sau teama de a nu fi transmise unei alte țări copii de pe microfilme. Natural, pot fi găsite și soluții pentru a nu stînjiți completarea bazei documentare a fiecărei țări interesate. Referentul consideră că încheierea unor convenții bilaterale pentru efectuarea microfilmării pe bază de reciprocitate constituie rezolvarea cea mai bună a problemei. În felul acesta cheltuielile se reduc. Astfel de convenții au fost încheiate de Ungaria cu Cehoslovacia, Jugoslavia, România, Polonia etc.

În ceea ce privește întocmirea instrumentelor de evidență și folosire a microfilmelor trebuie să ne gîndim la două situații: cînd se microfilmează fonduri întregi sau documente în serie dintr-un fond și, în al doilea rînd, cînd se microfilmează documente dispartate sau fragmente de fonduri. Referentul sugerează soluția că, în primul caz, ar putea fi folosite instrumentele de evidență ale fondului, stabilind concordanța între inventarele documentelor originale și microfilmele efectuate, iar în al doilea caz urmează să se țină evidența pe alte baze, individualizînd rola și unitatea de păstrare microfilmată. Reguli general valabile și unanim acceptate nefiind nici în această privință, fiecare țară și-a rezolvat pînă în prezent problema evidenței microfilmelor potrivit intereselor proprii, în funcție de volumul materialelor microfilmate, perspectiva de creștere și nevoia unei orientări rapide în materiale. În ceea ce privește autenticitatea documentară a microfilmului e de reținut faptul că acesta este din ce în ce mai mult acceptat de către cercetători în locul originalului.

Albert Leisinger, în referatul prezentat, expune în mod analitic situațiile și scopurile pentru care în Arhivele Naționale din S.U.A. se efectuează pe scară largă microfilmarea și anume :

a) în scop științific, punându-se la îndemîna cercetătorilor microfotocopii la un preț mult mai scăzut decît copia dactilografiată sau scrisă de mînă ;

b) pentru economie de spațiu. Experiența a dovedit că acțiunea aceasta este prea costisitoare, deși microfilmele unui fond ocupă abia a 13-a parte din spațiul ocupat de documentele originale. Trebuie semnalat faptul că pentru economie de spațiu nu s-au microfilmato documentele de valoare permanentă ci unele care, după anumite termene, trebuiau distruse, pierzîndu-și valabilitatea practică și neavînd valoare documentar-istorică ;

c) pentru crearea fondului de asigurare ;

d) pentru conservare. În această situație se urmăresc două scopuri : ferirea documentelor originale de deteriorare printr-o întrebuințare prea frecventă și, în al doilea rînd, salvarea conținutului unor documente degradate din cauza hirtiei de slabă calitate pe care au fost scrise ;

e) publicarea prin care se poate face difuzarea către instituții de cultură sau cercetători interesați la un preț scăzut și cu mai puțină muncă decît editarea originalelor. Odată cu fondul se microfilmează și instrumentele de evidență ale acestuia, pentru ca utilizarea microfilmelor să fie cît mai operativă ;

f) completarea fondurilor și colecțiilor cu microfotocopii de pe originalele păstrate în alte depozite în arhivele altor țări sau deținute de particulari.

Cu toate că accesibilitatea la materiale documentare prin mijlocul microfilmării mai prezintă unele dezavantaje — s-a mai menționat că aparatele de citit mai trebuie perfecționate, microfilmul nu poate înlocui orice document original, păstrarea microfilmelor în unele țări în condiții defavorabile de climă, căldură excesivă sau un mare grad de umiditate — totuși serviciile considerabile ce sînt aduse științei cu ajutorul microfilmării fac indispensabilă această activitate în orice arhivă. În Italia, de exemplu, microfilmarea a luat o astfel de amploare încît s-a simțit necesitatea înființării unei Comisii Centrale pentru coordonarea întregii activități, iar în Spania s-a constituit un Serviciu național de microfilmare, pe lîngă Arhivele Naționale în același scop.

Ultima temă pusă în discuția Congresului a fost *Cooperarea internațională pentru înlesnirea accesului în arhive*, asupra căreia a prezentat un referat Aurelio Tanodi (Argentina).

Cooperarea între arhive, pe plan internațional, în scopul înlesnirii accesului la materialele documentare se poate efectua pe mai multe căi. Plecînd de la considerentul că una din principalele sarcini ale arhivelor este aceea de a întocmi instrumente de informare științifică, ce pot fi multiplicare, schimbul acestor instrumente între arhivele din diferite țări ar duce la cunoașterea fondurilor deținute și a cuprinsului materialelor documentare. Aceasta este una din căile de cooperare între arhive. Ea înlesnește informarea cuprinzătoare și directă, creînd în același timp premise pentru schimb de documentație. Instrumentele de

informare științifică se pot obține prin schimb, cumpărare sau donație. Odată această bază stabilită se poate merge în continuare la schimb de microfilme, ceea ce constituie, de această dată, o cale mai directă și mai fructuoasă pentru completarea fondurilor și colecțiilor arhivelor din diferite țări. Modul acesta de cooperare constituie un aport substanțial al arhivelor la promovarea muncii de cercetare științifică, îmbogățind cu materiale noi baza de informare a fiecărei țări.

Schimbul de microfilme pe linia cooperării își are însă și neajunsurile sale, subliniate de referent. Microfilmele întocmite după fonduri întregi nu interesează, în totalitatea lor, țara care le procură și i se transmit o serie de cadre de microfilme cu informații care nu au nici o legătură cu istoria țării respective. Se creează astfel obligația de a da același număr de cadre, când schimbul se face la paritate. Se adaugă volumul de muncă precum și cheltuielile privind costul materialelor, atât dintr-o parte cât și din cealaltă. Dificultățile, care sînt mai mult de metodă, pot fi înlăturate prin procedee organizatorice în sensul selectării treptate a materialelor referitoare la istoria unei țări și microfilmarea numai a acestora. E adevărat că operația comportă suficiente greutăți, dar e posibilă.

Unele țări ca S.U.A. de exemplu sau Austria dau microfilme după materialele documentare pe care le dețin contra cost, fără reciprocitate. De remarcat faptul că Arhivele Naționale din S.U.A., într-un vast program de microfilmare, publică periodic, în fascicule, date despre microfilmele efectuate, ce conțin informații documentare privind istoria altor țări. Instrumente de informare științifică asupra documentelor ce interesează istoria altor țări au fost publicate și de arhivele din Anglia, ca și de cele din Belgia.

Este scoasă în evidență propunerea României ca schimbul de microfilme între țări să se facă numai prin Arhivele centrale ale Statului, putîndu-se astfel întocmi și ține o evidență centralizată a schimburilor efectuate și totodată făcîndu-se posibilă o informare rapidă.

Cooperarea între arhive, pe plan internațional, poate îmbrăca și alte forme. Complexitatea problemelor și diversitatea metodelor, ca și bogăția materialelor documentare cu multitudinea informațiilor pe care le cuprind referitoare la o gamă vastă a dezvoltării societății omenești, explică sugestia referentului de înființare a unui centru internațional de documentare arhivistică.

Congresul Extraordinar Internațional al Arhivelor de la Washington, prin actualitatea problemelor luate în dezbatere, bogăția informațiilor în susținerea temelor luate în discuție, numărul mare de țări participante și împărtășirea experienței proprii a delegaților, prin învățăminte și concluziile desprinse pe marginea lucrărilor, a constituit un moment de o însemnătate deosebită în activitatea arhivistică internațională, bogat în semnificații și cu perspective multiple pentru viitor.

INFORMAȚII DESPRE ȚARA NOASTRĂ ÎN ARHIVELE DIN R.S.F. JUGOSLAVIA

N CIACHIR

Timp de un an de zile am avut posibilitatea să studiez în arhivele din Belgrad, Sremski Karlovci, Novi-Sad, Zagreb, Ljubljana, Dubrovnik, Cetinje, Skoplije, etc. Documentându-mă mai ales asupra fondurilor de istorie modernă și contemporană am putut să descopăr noi informații referitoare la relațiile româno-sirbe, româno-muntenegrene și diferite materiale care priveau direct istoria țării noastre.

La Belgrad prezintă importanță Arhiva Institutului de istorie de pe lângă Academia de științe a Iugoslaviei, Arhiva Academiei de științe, Arhiva de stat a Serbiei, Arhiva Ministerului de Externe și Arhiva Institutului de istorie militar de pe lângă Ministerul Forțelor Armate ale Iugoslaviei.

În Arhiva Institutului de Istorie din Belgrad de exemplu, în fondul „Jovan Ristić“, se află o serie de referiri ale lui Ristić la România, din perioada 1865—1867, când acesta era agent al Serbiei la Constantinopol, documente referitoare la tratativele dintre Serbia, Muntenegru, Grecia și România în vederea încheierii alianței balcanice în deceniul al șaptelea din secolul al XIX-lea și un număr de documente inedite privind contribuția României la războiul din 1877—1878¹, în fondul Matija Ban, se păstrează un număr de scrisori ale lui Marco Antonio Cannini, unele din ele cu referiri la români. În acest fond sînt referiri interesante la Transilvania, Banat, Croația, pentru perioada 1848—1900.

Tot în această arhivă, se află cîteva mii de documente rămase de la istoricul Grgur Iakšić din arhivele franceze și care conțin referiri la poporul român. O parte din aceste materiale sînt nepublicate. Iată numai cîteva exemple. Referitor la revoluția de la 1848, consulul Franței semnală din Belgrad încă din 21 martie 1848, că mișcarea revoluționară se propagă în Ungaria și Transilvania². La 27 iulie 1848 acesta face referiri la încercarea de intervenție a trupelor rusești în Principatele Române³.

În ziua de 28 decembrie 1848, Consulul francez raporta Ministerului de Externe „...a trecut ieri pe la el un procris valah care a venit

¹ Arhiva Institutului de Istorie, fond I. Ristić, XIX/1, XXII/3 etc.

² Ibidem, inv. br. 92/3 din 21 martie 1848.

³ Ibidem, inv. br. 92/11, Belgrad, 27 iulie 1848.

prin Transilvania, Banat pe la Timișoara⁴ și dă informații despre revoluția din Transilvania „...este un război al țăranilor, este un război al satelor împotriva orașelor, al săracilor, împotriva bogaților”⁵ și că „...rasa valahă ocupă aproape în exclusivitate Transilvania și o mare parte din Bucovina”⁶. În fine el raporta, la 1 august 1856, despre călătoria primei nave franceze *Lyonnais*, care, pe baza tratatului de pace de la Paris din 30 martie 1856, a făcut o călătorie de la Constantinopol prin Galați, la Belgrad. Se dau amănunte despre adâncimea Dunării, despre curenții fluviului, despre greutățile de navigație pentru un vapor de tonaj mare ca *Lyonnais*, despre căldura cu care autoritățile române și populația îi primeau, cât și despre greutățile pe care le făceau austriei⁷.

Arhiva Academiei de științe cuprinde documente cu referire la Țara Românească în timpul războiului din 1806-1812⁸. Astfel, aici se află documentul original privind înțelegerea între prințul Alexandru Ipsilanti, frații săi, Hagi Prodan și S. Jivcoviți, din partea eteriei, cu arhiereul sîrb Iosv Buctirovici, ca acesta să ducă propagandă pe lângă Kneaz și poporul sîrb pentru cauza eteriei grecești⁹, o informație din Zemun despre Ipsilanti și Tudor Vladimirescu¹⁰, două scrisori ale lui Alexandru Ipsilanti către kneazul Miloș Obrenovici și un proiect de convenție între eterie și Serbia¹¹, numeroase rapoarte trimise din București în perioada 1816—1817 ale lui M. Gherman către Miloș Obrenovici, privind probleme comerciale¹² precum și informații despre Iordache Olimpiotul și Hagi Prodan¹³ despre fuga lui Kara-george¹⁴, etc.

Pentru istoria țării noastre prezintă interes memoriile lui Kosta Magazinovici, fostul agent diplomatic acreditat la București¹⁵, inventarul cu toate bunurile kneazului Mihail al Serbiei aflate pe teritoriul României (făcut la 23 iulie 1868, adică foarte curînd după asasinarea lui¹⁶, poziția Serbiei și felul cum s-au desfășurat tratativele de pace la București la începutul anului 1866, în urma războiului sîrbo-bulgar din 1885¹⁷. Tot aici, se păstrează o scrisoare a cunoscutului istoric în domeniul balcanologiei, Constantin Iirecek, către arhimandritul Rubarac

⁴ Ibidem, inv. br. 52 20, Consulat de France en Serbie, Direction politique nr. 23 Belgrad 28 dec. 1848. Este vorba de Nicolae Bălcescu (vezi pentru amănunte, N. Bălcescu, Opere vol. IV, corespondență, ediția Gh. Zane).

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, inv. br. 56 40, p. 39—41, Belgrad, 2 aug. 1856.

⁸ Arh. SAN (Srpske akademije nauka), doc. 589, doc. 596, doc. 10071 etc.

⁹ Ibidem, doc. 351 (cutia 7), original în l. sîrbă, fără dată.

¹⁰ Ibidem, doc. 694 (cutia 11), din 15 aprilie 1821.

¹¹ Ibidem, doc. 7118.

¹² Ibidem, doc. 661 (23 aprilie 1817); doc. 662 (19 aprilie 1817); doc. 640 (18 decembrie 1816 etc.).

¹³ Ibidem, doc. 664 80 mai 1817).

¹⁴ Ibidem, doc., 667 (18 iulie 1817); vezi și scrisorile lui Miloș către Hagi Ianuș la Craiova din 1816 (doc. 652/cutia 11).

¹⁵ Ibidem, doc. 9288.

¹⁶ Ibidem, doc. 11626, din 23 iulie 1868.

¹⁷ Ibidem, doc. 3915 (îlesî este inventariat doc. cu nr. 9915, este de fapt corespondența delegatului sîrb Mijatovic la Ministerul de Externe și are 140 p).

din Belgrad, în care acesta afirmă că se trage dintr-o familie de vlahi de pe coasta Dalmației (doc. 4886).

Pentru istoria modernă a României, o mare importanță prezintă fondul Garașanin din Arhiva de stat a Serbiei (Državna Arhiva Srbije), care conține corespondența agenției sirbești din București cu Ministerul Afacerilor Externe al Serbiei până la 1870, jurnalul dr. Karol Pašek (circa 90 pagini), medicul și consilierul lui Miloș Obrenovici, redactat în București și care conține informații despre bunurile lui Miloș, cu numeroase referiri la viața economică și politică a României¹⁸. Afară de fondul Garașanin, în această arhivă se află documente legate de evenimentele din 1821, Ioan Samurcaș îi scrie kneazului Miloș Obrenovici, că a murit domnitorul Șuțu, despre răscoala ce bântuie de două luni, de funcția ce o ocupă în Valahia Mică, și ca vecini îi cere concursul¹⁹.

La 14 aprilie 1821, Alexandru Ipsilanti îi scrie lui Miloș, din Tîrgoviște, ca să se ridice la luptă împotriva otomanilor și să atragă în această luptă pe Muntenegreni și pe ceilalți creștini din Bosnia și Hertegovina²⁰, că a iscălit o înțelegere cu arhimandritul Iosif și îl roagă pe Miloș să iscălească și el²¹. Cu același conținut este trimisă lui Miloș o scrisoare datată tot 14 aprilie 1821, din Tîrgoviște, de către Iordache Olimpiotul și S. Jivcoviți²². Iordache Olimpiotul îi mai trimite lui Miloș Obrenovici două scrisori, amîndouă datînd din 7 mai 1821; în amîndouă îl cheamă să se ridice la răscoală, numai că în a doua scrisoare, îi comunică că la Iași au sosit 3 divizii rusești²³. Iordache Olimpiotul uzează de acest neadevăr, cu scopul de a-l determina pe Miloș să participe la răscoală. Prezintă interes și o altă scrisoare, datată la 27 februarie 1821, către Iordache Olimpiotul și Bimbașa Sava, de un prieten din Serbia, care cere informații exacte despre ce se întîmplă în Valahia²⁴.

Referirile la războiul din 1828—1829 sînt numeroase constînd în scrisori între Miloș Obrenovici și generalii ruși Geismar, Pahlen, Jeltuhin, care au comandat unități în această campanie (iar ultimii doi au fost la conducerea Principatelor Române înaintea generalului Kisselev) și privesc mai ales Oltenia²⁵.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a Jugoslaviei (Diplomatski arhiv Državnog sekretarijata za inostrane poslove)* conține documente începînd din anul 1870. Pentru noi are o deosebită importanță fondul „Prepiska Bukurest“, adică corespondența agentului diplomatic al Serbiei acreditat la București cu Ministerul Afacerilor Externe al Serbiei.

În acest fond sînt o serie de informații interesante privind viața economică și politică a României, relațiile țării noastre cu Serbia. Se

¹⁸ D.A.S. (Državni arhiv Srbije), fond PO (Pokloni i otkupi), 71, București, 25 aprilie 1863.

¹⁹ Ibidem, ZMP (Hartije Mite Petrovica), knjiga br. 8, 12 aprilie 1821.

²⁰ Ibidem, 14 aprilie 1821.

²¹ Ibidem, (alături de Al. Ipsilanti este iscălit S. Jivcoviți ș.a.).

²² Ibidem, 14 aprilie 1821, kniga br. 8, f. 31.

²³ Ibidem, kniga br. T, f. 125 (7 mai 1821) și kniga (fascicola) 8, f. 35.

²⁴ Ibidem, fascicola V, f. 229, 27 februarie 1821

²⁵ Državni arhiv Srbije, fond ZMP (1828—1829), cutia IV B.

fac referiri cu privire la poziția Serbiei și României față de Conferința de la Londra din martie 1871²⁶, la manifestațiile din România cu prilejul dezvelirii statuii lui Mihai Viteazul²⁷ etc. La 9 decembrie 1874, Ministerul Afacerilor Externe sîrb îl informează pe agentul Serbiei la București Petronievici, că Serbia și România, deoarece au situații similare față de turci, dorințe comune și n-au interese geografice contradictorii, trebuie să meargă alături în politica externă și să aibă relații cît mai strînse²⁸.

Referitor la perioada 1875—1877, se găsesc cîteva materiale inedite despre activitatea revoluționarilor bulgari aflați în România, mai ales Hristo Botev și Liuben Caravelov, (materialele de arhivă sîrbești, completează și dau răspunsuri la materialele aflate la noi în țară, în sensul că ceea ce neagă L. Caravelov față de autoritățile române, recunoaște în fața agentului diplomatic sîrb)²⁹, și informații despre simpatia guvernului român și a autorităților române, față de dorința popoarelor balcanice asuprite, de a se emancipa de sub turci³⁰. Documentele scot în evidență atitudinea României față de războiul început de Serbia și Muntenegru în iunie 1876 împotriva Imperiului Otoman, ca și poziția României în timpul războiului din 1877/78 în timpul tratativelor de la San Ștefan și a Congresului de la Berlin, văzut prin prisma agenției diplomatice sîrbești de la București.

O altă Arhivă cercetată a fost cea a Institutului de istorie militară din Belgrad. Ea cuprinde numeroase fonduri. Fondul privind primul război balcanic (1912—1913), fondul privind cel de al doilea război balcanic (1913), la care participă și România, fondul primului război mondial, care cuprinde documente din perioada 1914—1920 (în cadrul acestei probleme există fondul „Komanda Banatskih trupa”) ca și fondul Micii Antante ne interesează în mod direct. Numeroase alte fonduri, grupate pe arme, formează așa-zisa Arhivă Nouă (1941—1945).

Această arhivă prezintă importanță pentru a înțelege întreaga complexitate a evenimentelor din Balcani în anii celui de al doilea război mondial. De aici se desprind probleme ca : importanța strategică și economică a Balcanilor, inclusiv a României în planurile de cîmpire ale Germaniei hitleriste³¹, adăpostirea unor partizani iugoslavi pe teritoriul României în anul 1943³², cum a privit comandamentul german din Balcani evenimentele din România din august 1944 etc.

Deoarece în Banatul sîrbesc în 1943 erau masate foarte multe trupe germane, detașamentul de partizani din acest sector a primit

* În continuare DA (Diplomatski arhiv).

²⁶ D.A. (Diplomatski Arhiv), 1871, P/5 III.

²⁷ Ibidem, 8 noiembrie 1874.

²⁸ Ibidem, 9 decembrie 1874.

²⁹ Ibidem, P/5, 4 martie 1875, 31 decembrie 1874, 7 ianuarie 1875 etc.

³⁰ Ibidem, 28 august 1875 etc.

³¹ Arhiv vojni istoriski institut, kriegstagebuch ; Von Serbien bis Kreta, film nr. 7, Sveska nr. 7 ; vezi și Arhiv MFA, balot 105—112, dosar 255/1939, „Expansiunea germană către estul și sud-estul Europei”.

³² Zbornik NOR, tom I, kn. 6 ; vezi și Žarko Atanasković, vojvodina u Borbi (1941—1945), Forum, Novi Sad, 1959.

dispoziție să treacă în România. Aici erau în mai multă siguranță, și-au format o bază de atac și treceau în Jugoslavia și atacau posturile germane sau pe trădători. Populația din România le-a acordat hrană, adăpost, haine și medicamente³³.

Cu ocazia capitulării trupelor germane pe teritoriul Jugoslaviei cele mai multe din arhivele armatei germane ale grupului de armată E și F au intrat în mâna iugoslavilor și se păstrează în această arhivă. Există aici schițe și hărți privind dislocările trupelor române de-a lungul Dunării în august 1944, schițe cu luptele avute din sectorul Turnu Severin etc. Sînt o serie de referiri la România, luate cu ocazia interogatoriului generalului-colonel von Löhner³⁴.

În afară de această arhivă se păstrează Arhiva italiană (italijanska arhiva), pentru perioada de ocupație 1941—1943, Arhiva statului croat ustaș de sine stătător — Narodna Država Hrvatska (N.D.H.), 1941—1945, Arhiva generalului Nedić * (1941—1944), Arhiva cetnicilor a lui Draža Mihailović (1941—1944), Arhiva guvernului și armatei iugoslave aflate în emigrație (1941—1945)³⁵ etc.

Ca arhive locale pe teritoriul republicii Serbia, semnez arhiva istorică a orașului Belgrad (a funcționat din 1900 ca arhivă a regiunii Serbia, iar din 1946 ca arhiva orașului). Mai sînt arhive istorice în următoarele orașe: Čačak, Kragujevac, Leskovac, Krusevac, Negotin, Niš, Pirot, Pozarevac, Sabac, Titova Uzice, Valjevo, Zajecar, Svetozarevo, Smederevo și Kraljevo³⁶. Dintre aceste arhive, pentru noi prezintă importanță cele de la Negotin, Niš și Smederevo. Merită semnalată arhiva militară austriacă păstrată de la Zemun (Semliner Brigade). Aici se păstrează materiale datînd din anul 1739, anul păcii de la Belgrad, cînd Serbia din nou intră în cadrul Imperiului Otoman, iar Zemunul devine un punct militar de prim rang al Imperiului Habsburgic (Gränz un Militär-Comando).

În cadrul regiunii autonome Voevodina, avem arhiva regiunii cu sediul la Sremski Karlovici (Karlovitz), deosebit de importantă și pentru istoria Banatului românesc și arhive istorice locale la Bela Crkva, Kikinda, Novi Sad, Pančevo, Senta, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica și Zrenjanin³⁷. Pentru noi prezintă importanță fondul comunitatea militară grănicerească (vojno granicarski komunitet) 1780—1872, 443 dosare, secția română a școlii elementare din Bela Crkva (1901—1945) și fondul administrativ și judecătoresc al orașului Vrsac (1874—1944)³⁸. De la Zrenjanin, prezintă importanță fondul „Granița

³³ MNO FNRJ, Arhiv V, I.I., Arhiv VII, kut 1991, Stenografske beleške ucesnika N.D.R.-a, 1/4, 2/4, 2/5, 4/4, 1/5 etc.

³⁴ Arhiv V.I.I. cutia 20, 1/1, 179 p. (Izjava gen Löhra).

* Pus de germani la conducerea Serbiei după capitularea Jugoslaviei în 1941.

³⁵ „Arhivist“ 2/1955, Dodatak (supliment) IV.

³⁶ Pentru amănunte vezi „Archivum“, vol. XI, 1961, p. 257—258.

³⁷ Ibidem, p. 258.

³⁸ Arhivski fondovi u Vojvodini, Novi Sad, 1962, litografiat nenumerotat, fascicule pe centre de arhive).

militară a Banatului (Banatska vojna granica), 1785—1855 (14 cutii — întregul material este fișat)³⁹.

În arhivele regiunii Voevodina, cu sediul la Sremski Karlovici, pe noi ne interesează fondurile privind revoluția din 1848/49, Eparhia Vrșetului (Vrsacka eparhija), 1749—1935, 148 volume de documente — materialul este fișat, Eparhia Timișoarei (Temisvarska eparhija), 1733—1940, 351 volume, Jupanatul Timișoarei (Temisvarska Zupanija), 1752—1907, 157 cutii⁴⁰.

Tot la Sremski Karlovici (Karlovitz), mai există o arhivă cu un fond de circa 4 milioane de documente, din care circa 100 000 sînt în limba română. Arhiva este o filială a Academiei de științe iugoslave. Din 1708, aici a fost sediul mitropoliei ortodoxe, de care au ținut Transilvania, Banatul și Oltenia (pentru perioada 1718—1739). O parte din acest imens material, în mare parte inedit, se referă la aspectele social-economice, politice și culturale ale românilor din Transilvania, Banat și Bucovina și care prezintă o deosebită importanță pentru istoria poporului român*.

Material bogat există în fondul patriarhalo-mitropolitan referitor la Biserica din Bucovina pentru perioada 1801—1900. Problemele depășesc cadrul bisericii, deoarece se referă la doleanțele naționale ale românilor⁴¹, despre obștii răsărite⁴², despre agitațiile românilor din Transilvania în anul 1866⁴³, anul războiului prusaco-austriac și tratativele care au dus la dualismul austro-maghiar (1867), referiri la școlile românești din dieceza Arad, Caransebeș, Timișoara.

În Arhiva istorică centrală a Republicii Populare Croația, cu sediul la Zagreb, se află și unele fonduri care ne privesc în mod direct: fondul autorității banului (spisi Banske Vlade) 1850—1854, fondul mișcării din Bosnia și Herțegovina (1872—1881), fonduri mai mici: primul război mondial, problema națională din Zagreb (1917—1918), garda națională (narodna straza) din 1848—1849 etc. Din ele se desprind probleme referitoare la colaborarea între românii din Ardeal și croații banului Ielașić în timpul revoluției din 1848—1849, activitatea emigrației române și croate (știm că în ianuarie 1850 N. Bălcescu a organizat la Londra un comitet revoluționar secret compus din români, iugoslavi etc., menit să pregătească revoluția în centrul și răsăritul Europei⁴⁴), tratativele dintre sîrbi, croați, români și unguri în timpul războiului din 1866, dintre Prusia și Austria, opoziția comună româno-croată împotriva stăpînirii maghiare în perioada 1867—1918, lupta pentru dezagregarea imperiului austro-ungar (1914—1918) etc.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

* În această arhivă a lucrat înainte de primul război mondial istoricul Silviu Dragomir.

⁴¹ PMA (Patr. Mitr. Arhiv), 1801, 1802, dosar 80, 160.

⁴² Ibidem, dosar nr. 98.

⁴³ P.M. Arhiv, 1866, dosar nr. 18, 56, 75 m 121, 136, etc.

⁴⁴ V. Maciu, T. Bugnariu, *Lupta poporului român și unirea Italiei*, în „Studii” nr. 1/1961, p. 132—133.

Pentru istoria modernă, Zadarul și Dubrovnicul au arhive bogate care se referă la administrația franceză, iar după Congresul de la Viena la administrația austriacă.

O mare parte din arhiva din Zadar care cuprinde ocupația franceză și are multe materiale referitoare la politica dusă de Napoleon în Balcani și în Orientul Apropiat, se află și astăzi în Franța în orașul Châtillon-sur-Seine. Guvernul iugoslav a făcut demersuri ca această arhivă să fie restituită.

Republica Populară Muntenegru are o arhivă centrală la Cetinje și arhive locale la Kotor, Niksić și Bijelo Polje⁴⁵.

Muntenegrul, ca stat de sine stătător, în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a jucat un rol activ în Balcani. Mai ales înainte de obținerea independenței, de multe ori a luat inițiative față de Imperiul Otoman. Pe această linie, interesele României și Muntenegrului coincideau, în politica externă. Interesează fondurile din fosta Arhivă a Ministerului Afacerilor Externe a Muntenegrului (1860—1915) a Ministerului Forțelor Armate (1879—1916) ca și fondul palatului (Uprava Crnogorskog dvora) 1882—1914. Pe lângă Muzeul de stat din Cetinje, se găsește o bogată arhivă din care prezintă importanță și pentru noi fondul prințului și apoi al regelui Nicolae I (1860—1916), documente care reflectă politica externă a Muntenegrului.

Republica Populară Macedonia are o arhivă istorică centrală la Scoplije și arhive istorice locale în Bitolia, Kumanovo, Prilep, Ohrid, Strumica, Štip, Titov Veles și arhiva orașului Scoplije⁴⁶.

Arhivele din Macedonia iugoslavă au avut mult de suferit în timpul celor două războaie mondiale. S-au păstrat mai ales fondurile eclesiastice. Istoricii iugoslavi, ca să compenseze această lacună, au făcut microfilme și fotocopii în străinătate (Europa, America de Sus, Australia etc.) după documentele care aveau referiri la istoria Macedoniei. Arhivele macedone prezintă importanță și pentru noi, ele scoțind în evidență mai ales rolul românilor macedoni în dezvoltarea comerțului din Peninsula Balcanică.

Afară de aceste arhive, trebuie să menționăm că, pe lângă Institutul pentru cercetarea mișcării muncitorești din Jugoslavia, există o bogată arhivă. Arhive similare există în fiecare republică și una la Novi Sad, interesează și România.

Merită de asemenea menționate Arhiva de pe lângă Institutul de istorie națională din Macedonia, Arhiva Institutului Oriental din Sarajevo, Arhiva bibliotecii „Matica Srpska“ din Novi Sad (sub nr. de inv. 4899 se află o scrisoare a mitropolitului Andrei Șaguna), Arhiva Bibliotecii centrale din Zagreb, Arhiva Bibliotecii Gazi-Husref beg din Sarajevo, Arhiva „Operei“ și Teatrului Național croat din Zagreb, Arhiva Centrului muzical Zagreb și Arhiva Teatrului Național din Belgrad⁴⁷.

⁴⁵ „Arhivum“, vol. XI, 1961, p. 259.

⁴⁶ Ibidem, p. 260.

⁴⁷ Archivum, vol. XI. 1961, p. 260.

În câteva cuvinte se cuvine să facem referiri și la publicațiile de profil arhivistic. În Jugoslavia apar următoarele reviste de specialitate: *Arhivist*, Organ central al federației societății de arhivistică din Jugoslavia, iar pe republici sau orașe: *Arhivski Vjesnik* (Croația), *Arhivski Almanah* (Serbia), *Glasnik* (Bosnia și Herțegovina), *Zadružni arhiv* (organul Voevodinei), *Vjesnik* (Rijeka), *Miscelanea* (Zadar), *Glasnik* (a orașului Belgrad).

Menționez că din anul 1954, revista centrală *Arhivist* a publicat ca supliment inventarele generale ale unor arhive centrale sau locale. Prin publicarea acestor inventare, munca de depistare a materialului de arhivă devine mult mai ușoară.

Numeroase inventare sînt foarte utile pentru cercetătorii din țara noastră pe care i-ar interesa anumite probleme.

RÉSUMÉ

Demeuré une année entière en Yougoslavie, l'auteur a pu travailler dans les archives de Belgrade, de Sremski Karlovci, de Novi-Sad, de Zagreb, de Ljubljana, de Dubrovnic, de Cetinje et de Skoplje. Il est parvenu de la sorte à se documenter sur les fonds d'archive concernant l'histoire moderne et contemporaine, en mettant un accent tout particulier en vue de dépister les matériaux regardant les relations roumaines et serbes, roumaines et monténégrines, et aussi sur les matériaux qui concernent directement l'histoire roumaine.

L'auteur a travaillé surtout à Belgrade, dans l'archive de l'Institut d'Histoire, dans l'archive de l'Académie de Sciences, dans l'archive d'Etat de la Serbie, dans l'archive du Ministère des Affaires étrangères et aussi dans l'archive de l'Institut d'Histoire militaire.

DESPRE MATERIALELE ARHIVISTICE OTOMANE DIN TURCIA ȘI IMPORTANȚA LOR PENTRU ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE.

MIHAIL GUBOGLU

Izvoarele turcești n-au fost străine vechii istoriografii românești. Începînd din veacul al XVIII-lea, îndeosebi, unele surse narative otomane au fost cunoscute și folosite de orientaliștii români, Dimitrie Cantemir (1673—1723) și Ienăchiță Văcărescu (1730—1799). Acesta din urmă mărturisește că a făcut cercetări în „chiutiucurile împărăției”, adică în arhivele din Istanbul și a tradus în românește primele *hatt-i şerifuri*¹. Multe documente turcești importante au fost publicate de H. Dj. Siruni (1930—1943) în diverse reviste. În cursul ultimului deceniu a apărut în publicațiile Arhivelor Statului o serie de articole² și două volume din Catalogul documentelor turcești³. De asemenea semnalăm și apariția unor extrase din Cronicile turcești⁴.

Dacă ne gândim la bogăția materialelor arhivistice numai din Istanbul, constînd din cca 200.000 de manuscrise diverse, conservate în 17 biblioteci și la cele 90 milioane de documente, anunțate de ancheta ziarului „TAN” (5 aprilie 1937), din care numai vreo 50 milioane la *Başbakanlık Arşivi* — adică în arhiva marilor viziri — la care se adaugă peste 50.000 de condici, putem să ne dăm seama cît sînt de modeste strădaniile în acest domeniu, nu numai în istoriografia noastră, ci chiar pe tărîm internațional.

¹ *Hatışârif oare s-au tălmăcit din cuvînt în cuvînt, de Dumnealui Ianache Văcărescu*, București, 1791, 15 fol. în „Bibliografia Veche Românească”, de Nerva Hodoș, Tom. II, București 1910, p. 341—342, nr. 643.

² M. Guboglu: *Documentele turcești din Arhivele Statului și importanța lor pentru cercetările istorice*, în „Arhivele Statului — 125 ani de activitate 1831—1956”, București 1957, p. 427; *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din țările românești în jurul anului 1821*, în „Revista Arhivelor” 1/1958, p. 234—256 + VIII, facs.; *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat „V. Kolarov” (Sofia), importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1959, p. 180—214 și nr. 1/1960, p. 134—182; *Arhiva insulei Ada-Kale și importanța ei*, în „Revista Arhivelor” 1/1962, p. 117—197.

³ *Catalogul documentelor turcești* întocmit de Mihail Guboglu, vol., I (București 1960, 683 p. + 40 facs.) și vol II (Buc. 1965, 750 p. + facs.) (Direcția Generală a Arhivelor Statului București).

⁴ *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, I, sec. XV — mijlocul sec. al XVII-lea, volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 562 p.

Materialele arhivistice păstrate în instituțiile din Istanbul se pot împărți în două mari categorii :

A. *Manuscrise și diverse condici de documente*, conservate de obicei în biblioteci ;

B. *Acte sau documente individuale și diverse condici-registre*, numite, în general, „defter“ (pl-a. *defâtir*), care se păstrează în câteva *arhive*.

În ceea ce privește *manuscrisele*, din păcate, nu există un catalog general, complet al lor, în care fiecare piesă să aibă o descriere, mai mult sau mai puțin amplă. Cu ani în urmă, știam însă despre unele manuscrise istorice, în special cronici otomane, din repertoriile întocmite de F. Babinger⁵, L. Forrer⁶ și A. S. Levend⁷, care priveau parțial sau integral și țările române. Catalogul manuscriselor turcești conservate în Biblioteca Muzeului Topkapu, în 2 volume mari (Istanbul 1961), precum și alte două volume ale manuscriselor arabe, întocmite de Fehmi Karatay⁸, au scos la lumină noi manuscrise prețioase atât pentru istoria României cât și pentru a altor state din sud-estul Europei.

Pornind de la „Călăuza bibliotecilor din Istanbul“ (*Istanbul kütüphaneleri rehberi*), întocmit în a 5-a ediție de Muzaffer Gökman⁹, directorul Bibliotecii de Stat Bayezit și ținând seama de *Catalogul manuscriselor istorico-geografice*¹⁰, am cercetat fișierele, cataloagele și inventarele, aproape toate în caractere arabe, ale marilor biblioteci din Istanbul. Cercetind manuscrisele din 10 biblioteci, am dat prioritate manuscriselor istorice, care, în general, sînt cronici otomane, descrieri de călătorii, misiuni sau relatări de ambasadă, condici de documente ș.a., care privesc integral sau fragmentar țările române. Desigur, astfel de materiale arhivistice se păstrează și în alte șapte biblioteci, care au manuscrise istorice, lingvistice și de altă natură¹¹. Dar, chiar în bibliotecile cele mari (*Süleymaniye*, *Topkapu* și *Üniversitate*), nu am pre-

⁵ Franz Babinger, *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke...* Leipzig 1927, VII+477 p.

⁶ L. Forrer, *Handschriften Osmanischer Historiker Istanbul*, în „Der Islam“, Bd. 26 Heft 3, Berlin 1942, p. 173—220.

⁷ Ağah Sirri Levend, *Gazavâtnamele ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnameşi* „Cronici de expediții și Cronica campaniilor lui Mihaloğlu Ali bei“. Ankara „Türk Tarih Kurumu“ 1956, 392+117 p. (T.T.K. Yayınlarından, XI, nr. 8).

⁸ *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar* („Catalogul manuscriselor turcești din Biblioteca Muzeului Topkapu Sarayı“) Hazırlayan Fehmi Edhem Karatay. C. I, *Din, Tarih, Bilmeler* nr. 1—1985, Istanbul „Topkapı Sarayı Müzesi“ 1961, XV + 644 ; C. II Filoloji, Edebiyat, Mecmualar nr. 1986—3088, Istanbul, „Topkapı Sarayı Müzesi“, 1961, IV + 526 p.

⁹ *Istanbul Kütüphaneleri Rehberi* — Guide to the Libraries of Istanbul (İlâveli 5. Basi) Hazırlayan: Muzaffer Gökman. Istanbul „Yeni Cigir Kitabevi“ 1965, 40 p. (Mss-ele citate se ridică la 145—287, dar mai sînt cîteva mii neinventariate).

¹⁰ *Istanbul Kütüphaneleri Tarih-Cografia Yazmaları Katalogları*. I. Türkçe Tarih Yazmaları... Istanbul 1943 — Maarif Matbaası, 816 p.

¹¹ Amintim de pildă *Biblioteca Atıf Efendi Kütüphanesi* (2585 mss), *Belediye Ktb.* (499 mss), *Osman Ergin* (4968 mss), *Ragıp Paşa Ktb.* (1255 mss), *Tip Tarih Enstitüsü Ktb.* (504 mss), *Türkiyat Enstitüsü* (376 mss), *Uskudar Umumi Ktb.* (3030 mss) etc.

tenția că am epuizat toate posibilitățile de cercetare, identificând toate manuscrisele care *au știri privitoare* la țările române. Acest lucru este foarte greu, deoarece numeroase manuscrise istorice au titluri poetice, din care nu rezultă că ar conține știri pentru români sau alte popoare din sud-estul Europei. Așa, de pildă, abia cu ocazia organizării unei frumoase expoziții de manuscrise cu miniaturi splendide (sec. XII—XVIII) de Filiz Ögütman, la Muzeul Topkapu, mi-am dat seama că manuscrisul intitulat *Şahname-i Nadiri* din 1712 (1124 H)¹², nu este altceva decât un „*Fetihname-i Kale-i Hotin*, adică o „Cronică privind expediția și cucerirea cetății Hotin“ de către sultanul Osman II, la 1621. Cronică cuprinde știri bogate privind Moldova, Polonia, Ucraina și hanatul tătar din Crimeea. O altă cronică, al cărui titlu nu părea să spună ceva deosebit pentru noi, tratează campania sultanului Suleiman Magnificul în Moldova, la 1538 (945 H.), având și o miniatură splendidă cu privire la acest eveniment istoric¹³ etc.

Timpul limitat de cercetare, de câteva luni, m-a determinat să mă limitez numai la manuscrisele din al căror titlu reieșea că este vorba de țările române, sau presupuneam că au fragmente cu știri pentru români.

Revenind la manuscrisele care privesc, mai mult sau mai puțin integral pe români și țările lor, amintim că, aproape toate tratatele (*ahidname*) acordate de turci principilor Transilvaniei : Ștefan Báthory Sigismund Báthory, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi etc. deși nu erau bilaterale în sensul modern, reglementau totuși anumite raporturi juridice între Poartă și țările supuse¹⁴.

O bună parte dintre manuscrisele, care ne privesc direct, sînt cronici de expediții, de cuceriri, cunoscute în general în literatura otomană sub denumirea de : *Gazavatname*, *Fetihname* ș.a. Astfel, trei manuscrise de cronici : *Gazavatname-i Kara Bogdan* de Gelalzade (Bibl. Aya-Sofiya)¹⁵, *Fetihname-i Kara Bogdan* de N. Matrakci (Bibl. Topkapı Serayı-Muzei)¹⁶ și un alt *Fetihname-i Kara Bogdan* (în Bibl. Suleymanie)¹⁷ tratează campania lui Suleiman Magnificul în Moldova, la 1538 (945 H.), expediție care se încheie cu fuga dramatică a voievodului Petru Rareș și ocuparea Sucevei de către forțele turcești, unde a fost găsită o comoară bogată¹⁸.

¹² XII—XVIII. *Yüzyıllar Arasında — Minyatür Sanatından Örnekler. Topkapı Sarayı Minyatür Bölümü Rehberi*, Istanbul, Guzel Sanatlar Matbaası — 1966, p. 32, nr. 22.

¹³ *Süleyman — name Mss.* (H. 1608), scris și împodobit cu miniaturi de Nasuh Matrakçı (cf. F. Ögütman, op. cit., p. 24, nr. 4).

¹⁴ Unele dintre acestea se găsesc în colecțiile și condicile arhivei Topkapu și de la *Başbakanlık Arşivi*.

¹⁵ Aya-Sofya Kütüphanesi, Mss. nr. 3319.

¹⁶ *Fd. Revan Köşkü* nr. 1284, fol. 17—34.

¹⁷ *Suret-i hükm-i feth-i Bogdan beray müjdemo...* („Copia poruncii privind cucerirea Moldovei...“), în „Medjumu'a...“ din 1538 (945 H.), Fd. Yahya Efendi, mss. nr. 6335, fol. 43b—44b. Cf. Un „Fetih-Nâme-i Karabogdan“ (1538) de Nasuh Matrakçı par A. Decei, Istanbul, în vol. omagial „60 dogumyili miinasebetyle Fuad Köprülü Armağanı“ *Mélanges Fuad Köprülü, Osman Yalçın Matiyaasi*, Istanbul, 1953, p. 113—124 + facs.

¹⁸ Spun cronicarii turci M. Gelalzade și I. Pecevi. Cf. *Cronici turcești privind țările române...* vol. I, ed. 1966, p. 270 și 480).

Două variante de manuscrise privesc cucerirea Lipovei și marile lupte dintre turci și austrieci în regiunea dintre Lugoj, Caransebeș și Timișoara, pe la finele veacului al XVII-lea¹⁹. Trei manuscrise și o condică ne transmit știri despre expediția turcilor în Moldova la Prut, condusă de marele serascher Baltagi Mehmed pașa, lupta cu rușii (Moskov) la Stănilești, încheierea păcii defavorabilă pentru ruși la Vadul-Hușilor (*Huş Ghecidi*) și fuga dramatică a lui Dimitrie Cantemir în Rusia lui Petru cel Mare²⁰.

Un manuscris, deși este intitulat Istoria insulei Chios (*Sakiz adasi tarihi*), totuși, în a doua parte tratează Expediția turcilor la Ada-Kale și Belgrad (1737—1738)²¹, cuprinzând știri bogate pentru Banat și regiunea Timișoarei și informații răzlețe pentru Țara Românească și Transilvania.

În fine, câteva manuscrise, fie variante, fie de alți autori, tratează expediția marelui vizir și serascher Iusuf pașa, între 1788—1790, în Țara Românească și Moldova, precum și luptele cu austriecii și rușii²².

Dar, bogatele colecții de manuscrise din bibliotecile stambulene cuprind și manuscrise de altă natură, nu numai de expediții, lupte și tratate de pace. Astfel, în Biblioteca Universității se păstrează două manuscrise intitulate: *Idvar ilm-i musik*²³, adică „Armoniiile artei muzicale“, unul de 100 de pagini și altul mai mic, aparținând lui Cantemir-oglu. După cum ne arată cele de mai sus, aceste manuscrise prezintă preocupările muzicale ale beizadelei moldovenești, Dimitrie Cantemir. Or, se știe că învățatul principe mărturisește în *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* că a scris cărți de muzică (*tarif-i mahsus al musiki*)²⁴, pe care le-a dedicat sultanului Ahmed al III-lea, un mare iubitor de cultură. Aceste surse nu sînt cunoscute celor care s-au ocupat mai îndeaproape cu muzica lui D. Cantemir²⁵.

¹⁹ *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp.* Hazine nr. 1427 Istanbul Ktp. Ty. nr. 3488. v. 91; *Millet Ktp.*, Resit Efendi 992/11, nr. 1118, nr. 1138 etc. și *Izmir Milî Kütüphanesi*, nr. 35/110.

²⁰ *Istanbul Üniversitesi Mss.* T. nr. 2532; *Topkapı Sarayı Müzesi Mss.* Nr. Bagdad 221 și nr. 1627 B.

²¹ *Istanbul Univ. Kütüphanesi*, Ty. nr. 368/1, V—1b — 60 a; Ankara T. T. Ktp. nr. 19/3 s.a.

²² *Istanbul Univ. Ktp.* Mss. nr. 2552, 3254 și 6182 și *Topkapı Sarayı Müzesi*; Süleymaniye, fd.

²³ În Bibl. Univ. Istanbul Mss. Turc. nr. 1856 și 5636 sînt copii ulterioare de pe vremea sultanului Mehmed I (1730—1754), poate și mai tirziu, avînd pe copertă anul hegirei 1220 (1805). La fol. 42 v.: *Derbeian idvar Kantemiroglu* — „Explicarea armoniilor (muzicale) ale lui Kantemiroglu“. Deci, pot fi și tratate în legătură cu muzica lui D. Cantemir, pe care s-a bazat, mai tirziu Yekta Raul Bey (1909—1916). De comparat și cu manuscrisele din Colecția „Muziki“ de la Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. „sub cotele A. 3459, R. 1728, R. 1724, R. 1723, R. 1725, R. 1722 etc. Cf. Fehmi Karatay, op. cit., I, p. 633—637, nr. 1951—1962.

²⁴ Cf. *Istoria Imperiului Otoman*, trad. Jos. Hodosiu I, București, 1872, p. 217—218, nota 17, fiind invitat de elevii săi, D. Cantemir spune: „...am compus o carte mică în limba turcească despre arta muzicii și am dedicat-o sultanului Ahmed II (recte III) acum regnante“.

²⁵ T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, București, 1911, 111 p.; Rauf Jekta, *Eski türk, müzikisine dair tarihi tetebüler* (Cercetări istorice privind vechea muzică turcească), în rev. „Millî titehüler Mestian“, vol. I Cilt

Un manuscris de la Topkapı Sarayı (116 pag.) de El-Hadj Ahmed Kiridli („Cretanul“), care nu poate fi decât cunoscutul om de stat și istoriograf, A. Resmi efendi (1700—1783)²⁶, cuprinde o foarte interesantă descriere statistică, istorică și geografică a Țării Românești (*Eflak hakkında*)²⁷, cu unele știri răzlețe pentru Transilvania și îndeosebi pentru Moldova. Descrierea a fost făcută la 1760 (1174 H.), din porunca sultanului Mustafa III (1757—1774) și a marelui său vizir, Mehmed Ragıb pașa²⁸. Informațiile sînt cit se poate de interesante cu privire la moșii, împărțirea administrativă a țării, uneltele de muncă, numărul, portul și obiceiurile populației și mai ales o foarte interesantă descriere a orașului *București*, capitala Țării Românești. De fapt, manuscrisul nu este unic, are o variantă în Biblioteca „V. A. Ureche“ din Galați. Cred că este prima descriere statistică a Țării Românești, restul datînd după tratatul de la Küciük-Kainargi (1774).

În fine, un manuscris turcesc păstrat în Biblioteca Universității este intitulat : *Memleketein iani Eflak ve Bogdan tarihi*, adică „Istoria celor două principate sau a Valahiei și Moldovei“²⁹. De astă dată autorul este un „valah“, adică român, ceea ce rezultă din mărturisirile făcute în primele rînduri (*Eflak ahalisinden*). După o succintă istorie a principatelor dunărene, de la daci și romani, de la Traian și Decebal la Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, autorul insistă asupra anului revoluționar 1848 din Principate, acuzînd pe acei care s-au amestecat în treburile interne ale Principatelor, garantate de Poartă prin vechi tratate. Anonimul „valah“ trebuie să fie Ion Heliade Rădulescu sau Ion Ghica, iar manuscrisul sub formă de *arz*, trebuie să fi fost adresat marelui vizir M. Reșit pașa³⁰, care avea vederi înaintate.

O altă serie de manuscrise sînt acelea care conțin fragmente privind și țările române. Unele dintre acestea sînt consacrate unor anumite evenimente istorice din sud-estul Europei. De pildă, două manuscrise, unul de Jusuf Nabi și altul de Hagi Ali pașa, cu variantele lor, care privesc cucerirea Cameniței (*Fetihname-i Kamence*)³¹ la 1672—1083 H de către turci, cu știri bogate în special pentru Moldova. Legat de acestea³² mai este și manuscrisul lui Osman Dede, privind *Cronica vizirilor Köprülü*. Un manuscris — jurnal din 1689—1699 privește tra-

nr. 3. Temmus-Agustos 1331 ; vol. II Cilt. nr. 4 și 5, Istanbul 1331 (1915—1916) Halil Bedî Yönetken, *Dimitrie Cantemir dans l'histoire de la musique turque*, în „Actes du Colloque international de Civilisations Balkaniques, Sinaia, 8—14 Juillet 1962, p. 145—149.

²⁶ Despre Ahmed Resmi cf. „E. I.“ T. III, p. 1224—1225.

²⁷ Topkapı Sarayı Müzesi, fd. Hazine nr. 445. În Catalogul lui Fehmi Karatay I, p. 459, nr. 1391 : *Eflak ve Bogdan hakkında*, 58 fol.

²⁸ Este cunoscut și ca istoric și ca istoriograf otoman cf. F. Babinger, G.O.W., p. 288—290.

²⁹ Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yazma T-ürh., nr. 2479.

³⁰ Despre Mustafa Reșit pașa, cel care a introdus reforme europene (*tanzimat*) în Turcia, cf. „E. I.“ t. IV.

³¹ Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., fd. Hazine nr. 1629. Mai este intitulat : *Tarih vak'a-i Kamanice*, *Fetihname-i Kamanice* etc. Cf. Fehmi Karatay, op. cit. p. 264, nr. 815 ; Hacı Ali Efendi, *Fetihname-i Kamince*, Bibl. Süleymanie, fd. Lala İsmail, mss. nr. 734/3.

³² *Tarih Köprülüzade Ahmed pașa devri*, Bibl. Süleymaniye, fd. Hamidiye, nr. 909, 88 fol.

tativele de pace de la Karlovăţ (*Karlofcea muahedesi mukâlemesi*)³³ avînd fragmente şi pentru ţările române.

În cronicile turceşti se găsesc atît fragmente cît şi capitole întinse, care privesc ţările balcanice, sud-est europene, deci şi române.

Merită să fie amintite opera lui Yazaçazade Ali, *Tarih-i al-i Selçuk* („Cronica dinastiei Selgiuce”) ³⁴, în care este vorba de prezenţa turcilor selgiuchizi ai lui Izzeddin Kaikavus la 1263, la Babadag în Dobrogea.

Dintre manuscrisele de cronici inedite, cele mai reprezentative, unele păstrate în cîteva variante, avem :

1). Idris Bitlisi, *Heşt-i Bihîşt* („Cele opt raiuri”), în care se tratează evenimentele otomane de la începutul lor pînă la începutul sec. al XVI-lea (1502). Aceasta s-a păstrat în Biblioteca Topkapu ³⁵.

2). Mustafa Gelalzade, *Tabakat al-memalik ve daradjat al mesa-lik* ³⁶, o cronică măreaţă, consacrată numai domniei lui Suleiman Magnificul (1520—1566).

3). Hasan Beyzade (m. 1636) are cîteva manuscrise de cronică (*tarih*) ³⁷ valoroase mai ales pentru perioada dintre 1520, începutul domniei lui Suleiman Magnificul şi primele decenii ale veacului al XVII-lea. Pe la finele veacului al XVI-lea fiind reis efendi, Hasan beyzade a redactat diverse rapoarte privind legăturile Porţii Otomane cu Mihai Viteazul, voievodul Ţării Româneşti, pe care le foloseşte în cronica sa.

4). Însă, de o importanţă covârşitoare pentru relaţiile ţărilor române cu turcii, pe la finele veacului al XVI-lea şi prima jumătate a celui următor, este unicul manuscris din Biblioteca Suleymaniye³⁸, al unui secretar de tunari, Abdul Kadir, intitulat „Cronica otomană” (*Osmanli tarihi*), în care se tratează foarte amănunţit perioada dintre 1591—1643, începînd cu Mihai Viteazu.

5). Cronica lui Husein Vegihi (m. 1661), cunoscută ca *Tarih-i Vegihi* ³⁹, are ştiri interesante pentru domnii români, Matei Basarab şi Vasile Lupu etc., relatînd cu amănunte dedesubturile politicii lor în-cordate.

Cronicile turceşti şi manuscrisele de altă natură aduc multă lumină, atît în istoria medievală şi modernă a României, cît şi în a altor state balcanice şi sud-est europene.

Din expunerea noastră succintă se desprinde necesitatea unui *catalog general al tuturor manuscriselor din Turcia*, cu descrieri cît se

³³ *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Mss. 2711* şi *Ceride-i Mükâleme-i Karlofça*, Suleymaniye Ktp. fd. Esat Efendi mss., nr. 2241, 84 fol.

³⁴ *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. fd. Revan 1390*, fol. 231 b.—235 a şi 261 a, 261 b. Cf. şi alte mss. la Fehmi Karatay, op. cit. I, p. 201—203, nr. 615—618).

³⁵ *Topkapı Sarayı Müzesi, Fd. Bagdad. 196: Tercüme-i Heşt Bihîşt* Cf. Fehmi Karatay, op. cit., p. 209, nr. 637.

³⁶ *Topkapı Sarayı Müzesi Fd. Hazine 1427, 427 fol.* Cf. Fehmi Karatay, op. cit., p. 220, nr. 674.

³⁷ *Tarih-i Hasan Beyzade in Bibl. Topkapı Sarayı Müzesi B. 207, E.H. 1434* şi H. 1585 Cf. Fehmi Karatay, op. cit., p. 245—246, nr. 745—747.

³⁸ *Topçular Kâtibi Abdul-Kadir Efendi (Osmanli Tarihi)*, 318 fol. (primele lipsă). Fd. Esat Efendi mss. nr. 2151.

³⁹ E o cronică mică care tratează evenimentele dintre anii 1637 (1047 H.) 1660 (1070 H.). Are două mss. la Topkapı Sarayı Müzesi R(evan) nr. 1153 şi E.H. 1425 Cf. Fehmi Karatay, op. cit., p. 258, nr. 793 şi 794.

poate de ample și a unei *ediții critice a cronicilor turcești* (sec. XV—XVII) cele mai reprezentative, bazate pe cele mai bune manuscrise, privind istoria părții europene care s-a aflat sub dominația otomană, în care se încadrează și țările române. Ambele lucrări își au importanța lor pentru progresul studiilor balcanice, sud-est europene și orientale, în țara noastră. Desigur, aceste manuscrise completează seria de izvoare orientale, a căror publicare este inaugurată de Academia R. S. România, încă cu trei volume ⁴¹.

În manuscrisele istorice, cu caracter mai mult narativ, predomină de obicei elementul politic-administrativ și militar, avînd și lacune mari cronologice. Știri foarte bogate, în special de natură social-economică, cultural-artistică și pentru toponimia istorică, aduc izvoarele diplomatice; documentele și condicile otomane din arhivele Turciei, completînd sub diverse aspecte și rapoarte relatările celorlalte surse narative, adesea lacunare.

B. Despre arhivele Imperiului Otoman.

Cea mai mare parte a arhivelor otomane se află la Istanbul, încă de la 1845 (1262 H.), din porunca marelui vizir Mustafa Reşit paşa, care a pus bazele primei Arhive centrale turcești (*Hazine-i evrak*) ⁴². Aceasta trebuia să servească pentru păstrarea actelor oficiale centrale ale statului și în primul rînd pentru ale Divanului imperial (*Divan-i humayun*) și ale Consiliului viziral (*Bâb-i Asafi*). Cu toată bogăția și valoarea lor istorică, în literatura arhivistică și istorică s-a scris puțin despre arhivele turcești. Semnalăm doar contribuția lui *Abdurrahman Şeref* (1910) ⁴³, *J. Deny* (1927) ⁴⁴, *Hamîd Z. Koşay* ⁴⁵, *Paul Wittek* (1938) ⁴⁶, *L. Fekete* (1954) ⁴⁷, *St. Shaw* (1960) ⁴⁸, *F. R. Unat* (1962) ⁴⁹ și *F. Gurkan* (1966) ⁵⁰.

⁴¹ Astfel, în loc de trei volume de *cronici turcești privind țările române...* (vol. I. 1966), planificate de Ed. Acad. R.S.R., vom avea șase volume.

⁴² Un mic istoric al arhivelor otomane a dat *Elker Salaheddin, Mustafa Reşit paşa ve Türk arşivcılığı* (Mustafa Reşit Paşa și arhivistica turcă), în: „IV. Türk Tarih Kongresi“, Ankara 10/14 Kasım 1948, Ankara 1952, p. 182—189.

⁴³ *Evrak-i Kadime ve Vesâik tarihimize ait* („Nos archives...“), în: „Tarih-i Osmani Endjumeni Medjmuasi“ (T.O.E.M.), Istanbul 1338/1910, nr. 1. p. 1—10.

⁴⁴ *Les Archives turques*, în vol.: „Histoire et historiens depuis cinquante ans“, Paris 1927, p. 450—454.

⁴⁵ *Arşiv Nedir* („Ce este arhiva“), în „Ankara Halkevi“, Istanbul 1935, 21 + 6 p. + 11 fasc.

⁴⁶ *Les archives de Turquie*, în rev. „Bizantion XIII, Bruxelles 1938, p. 691—699.

⁴⁷ *Über Archivien und Archivwesen in der Türkei*, în „Acta Orien. Hung. Tom. III. Fasc. 3, p. 179—205.

⁴⁸ *Archival Sources for Ottoman History: The Archives of Turkey* by Stanford J. Shaw (Reprinted from „Journal of the American Society“, vol. 80, nr. 1, Jan.-Mar., 1960, p. 1—12 (cu extras); idem, *The Ottoman Archives as a Source for Egyptian History*, ibid. vol. 83, nr. 4, Sept.-Dec., 1963, p. 447—452.

⁴⁹ *Faik Reşit Unat, L'importance des archives de l'Empire Ottoman du point de vue des études balkaniques...* *Sinaiat*, 8—14 Juillet 1962, p. 46—48.

⁵⁰ *Feyyaz Gurkan, Milli Eğitim Bakanlığı Arşivleri ve Türkiyede Arşiv Çalışmaları* („Arhivele Ministerului Educației Naționale și cercetările arhivistice în Turcia“), Ankara 1966, 66 p.

Principalele arhive din Istanbul care au documente privind țările române sînt :

I. — „Arhiva Muzeului Topkapı Sarayı“ (*Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*).

Această arhivă, evaluată la cca un milion de documente și cca 12.000 de condici (*defter*), aparține curții împărătești, vistieriei și familiei sultanilor otomani. Temele principale ale unui fragment din această arhivă sînt cunoscute prin „Călăuza arhivistică“ (*Arşiv Kılavuzu*) de T. Öz (Istanbul 1940, 2 fasc.), publicate pînă la termenul Hancerli Beyzade, iar restul de 5 fasc. este în mss. Arhiva este în curs de inventariere de o comisie condusă de prof. I. H. Uzunçarşılı, cunoscut prin bogata sa activitate științifică⁵¹.

Cele mai vechi acte, privind istoria otomană, deci balcanică, sud-est europeană și a noastră, s-au găsit în această arhivă. Cea mai veche piesă privind Țara Românească a fost găsită în această arhivă. Este vorba de o „scrisoare de cucerire“ (*Fetihname*), în limba persană, din anul hegirei 818 (1416—1417 e.n.)⁵², prin care sultanul Mehmed I Celebi povestește unui timurid din Samarcand, lui Şahrokh⁵³, expediția și victoria sa la Dunăre împotriva Țării Românești⁵⁴ a lui Mircea cel Bătrîn. Este un act care completează *relatările vechilor* cronicari turci, Ahmed Şükrüllah, Orudj, Aşık paşazade, Neşri și Idris Bitlisi, care descriu sumar acest eveniment⁵⁵.

Într-un alt act (nr. 6374) de pe la 1451, se descriu itinerariile campaniilor lui Baiazid I „Fulgerul“ în Țara Românească, lupta de la Argeş (*Arkaşi*), în izvoarele europene Rovine (1394) și expediția lui Murad II în Transilvania la Sibiu (*Zibin*) și Ungaria (1438)⁵⁶. Este un raport care a fost prezentat noului sultan, Mehmed II, de care a luat act și istoriografia română⁵⁷.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea s-a păstrat corespondența sultanilor Mehmed II și Baiazid II cu Matei Corvin, cu anumite știri nu numai pentru Transilvania (*Erdel*), ci și pentru Țara Românească (*Eflak*) și Moldova (*Bogdan*). Este o dispută vie mai ales pentru cucerirea celor două cetăți moldovenesti la Dunăre: Akkerman și Chilia, la 1484, între sultanul Baiazid II și Matei Corvin, regele Un-
ga-

⁵¹ *Osmanlı tarihi* („Istoria otomană“) Cilt. I—IV, Ankara, „T. T. Kurumu Basimevi“, 1947—1962. ed. II: *Osmanlı İmparatorluğunun ilmi teşkilâtı* („Organizarea științifică a Imperiului Otoman“), Ankara, T.T.K. Basimevi, 1966.

⁵² Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. nr. 9510.

⁵³ Cf. L. Bouvat, *Shahrukhr Mirza*, în „E. I.“ IV, p. 274—276.

⁵⁴ În text: *Kara-Bogdan* în loc de *Kara-Eflak*, care era de fapt denumirea Moldovei.

⁵⁵ Ahmed Şükrüllah, *Behget et-tevarih*, ed. Atsız, Istanbul 1939, p. 77; Orudj bin Adil, *Tevarih-i al-i Osman* ed. F. Babinger, (1926), p. 53 (Mss. Oxford) și 109 (Ms. Cambridge); Aşık-Paşa-zade, *Tevarih-i al-i Osman*, ed. Fr. Giese, 1929, p. 79; Mehmed Neşri, *Gihannuma, Tarih-i al-i Osman*, ed. Fr. Taeschner, I. 1951; II, 1955, p. 143—144 (I) și 214 (II); Idris Bitlisi, *Cronici turcești...* I, p. 163—164.

⁵⁶ H. Inalcik, *An Ottoman document on Bayezid I expedition into Hungary and Wallachia*, în „Actes du X Congrès International d'Etudes Byzantines“, Istanbul, 1957, p. 220—222.

⁵⁷ A. D. Bolşacov, *Localizarea bătăliei de la Rovine*, în „Studii și materiale de istorie medie“, IV, p. 391—394.

riei. Printr-o scrisoare de pe la (1485—1486), Yorguç paşa şi Mehmet paşa adresându-se marelui vizir (Daud paşa) descriu amănunţit situaţia din Țara Românească, insistând asupra legăturilor cu domnul şi oastea acestei ţări. Actul are ştiri pentru Moldova şi Transilvania⁵⁸.

Din anul 1495 (900 H.) datează o scrisoare prin care boierii Țării Româneşti, mari şi mici, dînd jalbă (*arz*) la Poartă, arată situaţia ţării lor. Descriind evenimentele tulburi de la Dunăre, ei cer încetarea luptelor pentru domnie şi a vărsării de sînge. Spre a pune capăt unor astfel de tulburări şi spre binele ţării lor, ei îl cer ca domn al Țării Româneşti pe Radul, singurul care va reda liniştea ţării şi va păzi bine ţara⁵⁹. În urma acestei jalbe, într-adevăr, a fost numit ca *domn cel solicitat*, cunoscut în istoria României ca Radu cel Mare (1495—1508).

Printre actele cu caracter economic şi politic-administrativ, privind îndeosebi plata haraciului Moldovei şi Țării Româneşti către Poartă, mare interes prezintă un document de pe la începutul domniei sultanului Selim I, Yavuz (1512—1513). Acesta este o foaie (*defter*), prin care se arată evoluţia şi cuantumul haraciului plătit de principatele dunărene, aproximativ între anii 1470—1513. În această perioadă, Moldova (*Kara Bogdan*) plăteşte turcilor 5.000 de florini (*fîlori*), afară de anul 1480, cînd a dat sultanului Mehmed suma de 6.000 de galbeni, probabil în vederea expediţiei în Orient. Începînd cu 31. oct. 1481, (8 ramazan 886), noul sultan Baiazid II îl scade tot la 5.000 florini.

În timp ce Țara Românească plăteşte, la început 500.000 de aspri (*akce*) şi apoi 600.000 de akce, echivalaţi, pe la începutul anului 1480 (ian.-febr.), cu 14.000 florini ungureşti, la un moment dat haraciul Țării Româneşti a fost scăzut la 550.000 de aspri. Dar, voievodul Mihnea (1508—1510) trimise la Poartă iarăşi 600.000 de aspri. Apoi, după ce veni domn (Neagoe) Basarab (1512—1521) „care domneşte acum“ — spune actul —, mărindu-l cu încă 100.000, haraciul Țării Româneşti s-a urcat la 700.000 de aspri⁶⁰. Acest document, ne arată, ca multe altele, cît sînt de exacte actele din visteria sultanilor, în timp ce rapoartele ambasadurilor şi consulilor străini sînt confuze, contradictorii şi adesea eronate, fiind scrise din auzite — „ut fama traditur est“. Nu numai pentru haraciul Țării Româneşti şi al Moldovei, ci şi pentru acela al Transilvaniei, documentele din arhivele turceşti sînt ilustrative.

Începînd de pe la mijlocul veacului al XVI-lea, numărul actelor turceşti (firmane, scrisori vizirale, *deftere* ş.a.) din arhiva de la Topkapu, care privesc pe români şi alte popoare sud-est europene, creşte mereu. Aici, pe lângă diplomele Porţii, cele mai multe emise de sultan şi bei otomani, se păstrează şi corespondenţa multor domni români ca Petru Şchiopul, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brîncoveanu, Grigore Ghica, Constantin Hangerli, Ipsilanti etc., precum şi scrisorile voievozilor şi *principilor Transilvaniei*: Ioan Sigismund, Ştefan Báthory, Sigismund Báthory, Gabriel Bethlen, Gh. Rákoczi ş.a.

Aceste acte domneşti, ca şi multe jalbe (*arz*) ale ţărilor române, adresate de mitropoliţi, episcopi şi boieri români Porţii în diverse chestiuni, prezintă interes nu numai prin conţinutul lor, ci şi prin sigiliile

⁵⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. nr. 11691.

⁵⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. nr. 6077.

⁶⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5995.

قره بغداد خراسان محمد خان زمانه سکر یوز
 کسان بیسته کلنج هر ییل بیش یک فلوری ویرلر است
 بیش مرهم سلطان محمد الت بیک ایش مکرم جمع خداوندگار
 سر بر طعنه جلوس اندکن ست و ثمانین و ثمانه
 رمضانک سکر نه بیش بیک فلوری مقرر اولوب
 بیک رفع اولش بوزمانه کلنجیه دکن بیش بیک ویرلر
 سابقه سلطان محمد زمانه افرنجیه ویرلر ایش
 صکن بولمز دیو مرهم خداوندگار زمانه انکوردیه
 ویرلر اولش

افلاق و بود. سنک مرهم سلطان محمد زمانه سکر یوز
 بیش التسنه بیش یوز بیک نقد ای ویرلر ایش صکن بصریم
 و بود. اولجاق باشا له حصه الیه الت یوز بیک ای ویرلر
 مقرر اولش سکر یوز بیش طقوز نه بعد سکر یوز
 کسان اوجن الت یوز بیک ای خزان عامر یہ مقرر ایش
 بعد سکر یوز کسان درت ذی القصد سند
 مبلغ مزبور ایچون اون درت بیک انکوردس فلوری ویرلر
 اولش صکن مرهم خداوندگار زمانه مجال ایش
 علی بیک قرمانه افلاق قضیه لرن عرض ایش مرهم خداوندگار
 یوز بیک ای سندن وار کلش صکن نه استانبول افلاق
 و بود. علی بیک کلوز کلوز القاس ایش یوز بیک ای سی داخی
 عفو اولش جمعا الیوز بیک ای عفو اولش اما اولیل
 نه خراج الت یوز بیک اوزر نه کلوز الی بیک ای سی عفو اولش

1. 1512 oct. 26 — nov. — Haraciul Moldovei (5 000 și 6 000 florini) și al Țării Românești (500 000, 600 000 și 700 000 akce), începînd din 1471 pînă la domnia lui Neagoe Basarab.

lor diverse și variate : românești și turcești. Așa de pildă, o serie de acte de la Vasile Lupu, voievodul Moldovei, sînt întărite cu un sigiliu hexagonal avînd la mijloc un cap de zimbru moldovenesc, iar lateral sînt ornate cu frumoase inscripții turco-arabe în versuri. Despre acestea vorbește, mai tîrziu și vestitul globe-trotter otoman, Evlya Celebi Efendi, cu ocazia călătoriei sale în Moldova (1659). Cuprinsul acestei inscripții este următorul :

Muhibb-i al-i Osman

Lupul voyvoda-i serhadd-i Bogdan

„Iubitor al dinastiei lui Osman

„Lupul, voievod al serhadului Bogdan“ (adică al Moldovei)

La muzeul Topkapu Sarayı există și o secție de sigilii, unele aparținînd domnilor români (sec. XVIII-lea), cîteva fiind semnalate într-un articol al profesorului I. H. Uzunçarşılı⁶¹.

Cîteva acte privesc activitatea lui Dimitrie Cantemir, într-unul fiind vorba de soarta avuției (*vakîf*) fostului domn, rămasă la Ortaköy din Istanbul, constînd dintr-un palat (*Bogdan-Serayı*)⁶² cu o vedere splendidă spre Bosfor, cu vii, grădini și diverse acareturi⁶³. Un *defter* din 1727 (1140 H.) cuprinde un inventar amănunțit de vite și lucruri moldovenești, prădate de tătari, care trebuiau restituite⁶⁴. Un alt *defter* (1777) reprezintă inventarul averii rămasă de pe urma voievodului decapitat de turci, Grigore Ghica III, la Iași⁶⁵. Printr-o jalbă din 1770 (1184 H.), Vv. Manole (*Manolaki*) (Giani-Ruset) arată Porții situația critică a Țării Românești și Olteniei (*Eflak ve Kara Eflak*) invadate și amenințate de dușmani⁶⁶.

Documente numeroase și știri bogate despre țările române și sud-est europene, se găsesc și în cele aproximativ 12.000 condici-registre (*defter*) din arhiva Topkapu. Condica cea mai veche cuprinde o serie de piese dinainte de mijlocul veacului al XVI-lea, începînd cu anul 1544 (951 H.)⁶⁷. În ele se vorbește de politica dusă de un călugăr numit „Brata“, adică „Frater“, care nu poate fi decît George Martinuzzi, guvernator și regent al Transilvaniei (1541—1551). Sînt cit se poate de ilustrative și piesele în care este vorba de rolul Țării Românești și al Moldovei în viața Imperiului Otoman pe la mijlocul sec. XVI-lea, precum și despre relațiile dintre ele.

⁶¹ *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi* — Guide Book of the Seals Section of Topkapı Sarayı Museum, Istanbul 1959, 53 + 3 + fig. și mai cu seamă art. *Osmanlı devleti zamanında kullanılmış olan bazı mühürler hakkında bir tetkik*. „O cercetare asupra sigiliilor folosite pe vremea Imperiului Otoman“, în „Belleterin“ T.T.K., Ankara, 1940, vol. IV.

⁶² Acest palat, început de socrul beizadelei moldovenești, Șerban Cantacuzino și terminat de D. Cantemir (1700), care spune : „în locul cel mai plăcut ce-și poate cinea închipui“ (cf. *Ist. Imp. Otoman* I, p. 138, n. 13).

⁶³ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. nr. 11290.

⁶⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D. nr. 16291.

⁶⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D. nr. 6721.

⁶⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. nr. 5060.

⁶⁷ *Defter* (abr. — D.) 12321.

Dar, printre materialele arhivistice cele mai prețioase de la Topkapu Sarayı Müzesi, care cuprind date economice pentru toate țările sud-est europene, sînt condicile :

1) *Rezumatele anuale ale veniturilor și cheltuielilor vistieriei otomane centrale* ;

2) *Rezumatele anuale ale vistieriei personale a sultanului (Endirun Hazinesi) dintre anii 1517—1792 (923—1205 H.)* ;

3) *Registrelle (defter) privind cheltuielile zilnice, personale ale sultanilor, între anii 1678—1875 (1089—1292 H.)* ;

4) *Registrelle anuale ale veniturilor și cheltuielilor otomane exteriore, adică din provincii (vilayet), începînd de la anul 1547, (947 H.) și pînă la 1851 (1267 H.)*.

Arhiva de la Topkapu posedă cea mai bogată corespondență a sultanilor începînd de la finele sec. al XV-lea. În același timp, are cele mai bogate și ample rapoarte privind situația politică din Europa, un număr considerabil aparținînd domnilor români. Nu se poate trece cu vederea nici numeroasele acte și registre, în care se descriu operațiile militare în diverse părți ale Europei de sud-est, la Dunăre, la granița Poloniei, Ucrainei, în țările române la frontierele Austriei ș.a.

În timpul din urmă au ajuns la Muzeul Topkapı Sarayı și unele arhive particulare, cum ar fi de pildă, aceea a lui Ruşen Eşref Ünaydin, al cărui catalog s-a publicat, avînd o serie de documente (sec. XVIII—XIX) privind țările române ⁶⁸.

II. — „Arhiva Consiliului de Miniștri“. (*Başbakanlık Arşivi*).

Sub raport numeric este cea mai bogată arhivă din Turcia, fiind evaluată la 50 milioane de documente și peste 50.000 de condice-registre (*defter*). Ea reprezintă arhiva marelui vizirat (*Sadr' azamlık*) și poate fi considerată un fel de arhivă națională a Republicii Turcești, cuprinzînd arhivele mai multor departamente ale imperiului, în frunte cu cancelariile celor trei mari instituții centrale :

1) „Divanul imperial și cancelariile sale“ (*Divan-i hümayun ve kalemleri*) ;

2) Sublima Poartă și cancelariile sale (*Bâb-i asâfi ve kalemleri*).

3) „Secția condicilor și cancelariile sale“ (*Bâb-i defteri ve kalemleri*), conduse de o pleiadă de mari demnitari (*viziri*), mari cancelari (*nişangi, reis-efendi*), șefi de birou și diverși scribi (*amedî, defterdari, vakınavîs* ș. a.)⁶⁹.

O privire generală asupra bogăției fondurilor și colecțiilor acestei arhive ne este dată de Midhat Sertoğlu în lucrarea *Muhteva Bakiminden Başvekâlet Arşivi* („Arhiva Consiliului de Miniștri din punct de vedere al conținutului“), Ankara 1955, (XV+90 pag.), un ghid prețios care reflectă starea actuală a acestei arhive.

⁶⁸ Cf. Ruşen Eşref Ünayddin *Arşivi*, Istanbul, 1958, „Şehir Matbaası“, 57+27 fasc. (Topkapı Sarayı Yayınları : nr. 7). Documente pentru țările române sub nr. 17 (1787/1202 H.), 41 (1847—1848), 50 (1714/1126), 111 (1811/1226), 153 (1712/1124), 158 (sec. al XVIII-lea) etc.

⁶⁹ Cf. I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* („Organizarea centrală... a Imperiului Otoman“) Ankara, 1948, p. 13—29. Mithat Sertoğlu, *op. cit.*, p. 512 (*Introducere*).

1. — În ceea ce privește diversele categorii de condici, acestea se ridică la 40, cea mai prețioasă colecție fiind *Muhimme defterleri* („ale afacerilor importante“). Acestea, în număr de 263 sînt cele mai vechi, privind perioada dintre 1553 (961 H.) — 1906 (1323 H.)⁷⁰. Unele dintre ele cuprind pînă la 2.000 și chiar 3.000 de documente, iar altele se reduc la cîteva sute de piese. Un număr de 14 deftere dintre anii 1572—1746 (980—1159 H.), constituie un fel de anexe la colecția sus-zisă⁷¹.

Deși vechimea unei alte categorii de acte din această arhivă se ridică la 1453, unele poate și mai vechi, pentru țările române, n-am găsit totuși decît o singură piesă datînd dinainte de mijlocul secolului al XVI-lea. Este vorba de un firman din 1546 (953 H.), prin care sultanul Suleiman Magnificul poruncește lui Mircea Ciobanul, voievodul Țării Românești, să furnizeze diverse materiale, în special cherestea, pentru repararea și întărirea cetății Brăila (nr. 165, Col. Ali Emiri)⁷². Numărul documentelor din a doua jumătate a sec. al XVI-lea crește mereu. Astfel, în primele 74 de registre, numite „*muhimme defterleri*“, din perioada 1553—1596, se găsesc cîteva mii de documente privind Dobrogea, Țara Românească, Moldova și Transilvania. Unele dintre aceste registre, înainte sau după 1596, au pînă la 200 de documente, iar altele numai cîte 25—30 de piese. Am identificat că un număr de 210 documente (firmane și scrisori vizirale), din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, au fost copiate la 1898—1899 din aceste condici, majoritatea din numerele 5—8⁷³.

2. — Alături de registrele *mühimme defterleri*, în această arhivă s-a păstrat cea mai bogată colecție de *hatt-i humaiunuri*, adică autografe ale sultanilor, atingînd laolaltă cca 200.000 de piese. Un număr impresionant dintre acestea, se referă la războaiele turco-austriece și turco-ruse, care adesea aveau loc pe teritoriile țărilor române. Din cuprinsul multor documente rezultă diverse obligații economice, politice și militare ale țărilor române; un număr considerabil de documente privesc răscoala lui Osman Pazvantoglu, pașa, rebel de Vidin, multe dintre acestea reflectă relațiile lui cu țările române, în special cu Țara Românească⁷⁴. Nu se poate trece cu vederea nici seria de acte care privesc răscoala din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu.

De un interes real pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei sînt diversele condici, orînduite pe regiuni geografice: *Rumelia* (85 de condici: 1742—1908), *Oceacov Özü*) și *Silistra* (49

⁷⁰ Un *Indice cronologic*, cu unele precizări asupra felului (*cinsi*) pentru seria *Muhimme Defterleri* (abr.=MÜD) apud Midhat Sertoğlu, op. cit., p. 16—22.

⁷¹ Un alt *Indice*, pentru „*Mühimme zeyli defterleri*“ (abr.=MZD) ibid. p. 23.

⁷² Acest firman a fost prezentat la „Expoziția de documente istorice“ a căror Catalog s-a publicat: *Tarihi vesikalari sergisi kataloğu*, Istanbul „Millî Eğitim Basımevi“ 1951, 48 p., cu ocazia celui de-al XXII-lea Congres internațional al orientaliștilor (XXII Milletlerarası Müsteşirlikler Kongresi Münasebetyle Başbakanlık Arşivinde tertiplenen).

⁷³ Aceste condici „*mühimme*“ sînt dintre anii 1558—1570 (966—978 H.), dar au fost copiate numai documentele privind Țara Românească și Moldova. Iar cele care privesc Banatul, Crișana și Transilvania, în număr mare, nu au fost copiate.

⁷⁴ Aceste condici „*mühimme*“ sînt dintre anii 1558—1570 (966—978 H.), și răzvrătirea lui Pazvantoglu. Despre acesta cf. Fehim Bajraktarević, *Paswan-Oghlu*, în „E.I.“ III, p. 1105—1106.

[illegible]

1546 oct. 7 — 16 (953 şa'ban evasit) — Firmanul sultanului Suleiman Magnificul către Mircea (Ciobanul), Vv. al Țării Românești, pentru întărirea și repararea cetății Brăila.

de condici : 1742—1867), *Bosnia* (9 condici : 1749—1867), *Moreea* (21 condici : 1715—1839). De asemenea, în condicile (*defter*) privind *Dubrovnic—Raguza* (1604—1806), *Austro-Ungaria* cu *Transilvania* (1567—1913), *Polonia* (1607—1759), *Rusia* (1701—1903), *Veneția* (1700—1806), *Muntenegru* (1802—1905), *Grecia* (1834—1911), *Bulgaria* (1869—1911) etc.⁷⁵, se găsesc documente privind istoria României. Dar, afară de aceste registre, privind integral trecutul țărilor balcanice și sud-est europene, în această arhivă s-a păstrat o serie de registre ale Divanului imperial, care privesc integral țările române (*Eflak ve Bogdan*), majoritatea din perioada anilor 1729—1906 (1142—1324 H.).

3. — *Ahkâm defterleri* („Registre de porunci“), cuprind multe documente cu privire la administrația turcească în Balcani și în alte regiuni sud-est europene, începînd de pe la mijlocul veacului al XVI-lea și pînă pe la finele secolului al XIX-lea. Unele dintre aceste condici cuprind știri bogate pentru Dobrogea, Brăila, Giurgiu etc. referitor la raiale, iar altele diverse porunci adresate domnilor noștri. Altul dintre anii 1813—1825 (1228—1241 H.) privește problemele de comerț ale Țării Românești (*Eflak ticaret...*).

4. — *Maliye defterleri*. Un interes excepțional, în special pentru problemele economice balcanice și sud-est europene, deci și pentru țările române, prezintă condicile financiare, zise „maliye defterleri“, evaluate la 30.000 de piese, unele avînd pînă la 25.000 de pagini, cu cite 2.000 documente. În această categorie intră și *mufassal defterleri*⁷⁶, un fel de registre cadastrale, cuprinzînd știri bogate despre populația urbană și rurală, precum și despre organizarea administrativă a provinciilor imperiale (sec. XVI—XIX).

5. — *Tapu defterleri*. E o colecție bogată, cuprinzînd diverse „registre de recensămînt“, unele privind Dobrogea, Banatul, Timișoara, Crișana, o parte din Transilvania, anumite porțiuni din nordul Dunării (*Turnu, Giurgiu și Brăila*) și răsăritul Moldovei ; se întîlnesc frecvent nume de orașe, tirguri, date geografice etc.

6. — *Edjenebi defatiri*. Este o colecție așa-zisă a „condicilor străine“, dintre care cîteva din secolele XVII—XIX se referă integral la țările române, cuprinzînd, în special porunci adresate domnilor Țării Românești și Moldovei : altele au numai piese răzlețe. În alte colecții de condici mai vechi sînt înregistrate toate tratatele (*ahitname*) acordate de Poartă principilor Transilvaniei.

Pentru anii 1838—1872 (1254—1289 H.) s-au păstrat condicile privind carantina (*Karantina defterleri*).

7. — *Iradele*. O categorie aparte o constituie așa-zisele „Rezo-luții“, cuprinzînd acte mai noi, începînd din 1832 și numite „arz tezkeresi“ pînă la tanzimat, adică pînă la reforme (1839), iar după aceea „irade“. Amintim, de pildă, piesele în care este vorba de situația conducătorilor revoluției de la 1848, aflați în Turcia, la Istanbul, Brusa și în alte orașe, atitudinea Porții și a altor puteri față de ei.

8. — *Colecții de acte și documente*. Documentele inventariate și catalogate au fost grupate în cinci clasificatii (*tasnif*) distincte, fiecare

⁷⁵ Vezi prezentarea lor sub raport cronologic pentru 39 de țări la Midhat Sertoglu, *op. cit.*, p. 13—14.

⁷⁶ Adică „registrele separate“.

purtind numele directorului comisiei care a întocmit-o. Astfel, avem, începînd din 1918—1935, clasificările lui *Ali Emiri*⁷⁷, *Ibnülemin*⁷⁸ și *Gevdet*⁷⁹; categoria de *hatt-i humaiunuri*; *Yıl-dız*. Aceștia s-au bazat pe domeniile sultanilor și pe anumite teme, începînd cu domeniile sultanilor de la Osman I (1299—1326) și pînă la Abdul-Megid (1838—1861). Numărul documentelor din această perioadă se ridică la 180.316. Printre cele tematice, amintim de pildă: *adliye* — „justiție“; *askerye* — „oaste“; *bahriye* — „marină“; *dahliye* — „internele“; *harcıye* — „externele“ etc., care în totalitate ating cifra de 184 256 acte. Ultima clasificare aparține lui L. Fekete avînd la bază „méthode par matières“ sau „respect des fonds“, adică proveniența actelor. În seria politică („*siyasî kısım*“) sînt acte numeroase privind „Ada-Kale“ și „Romanya“. În aceste grupe de documente, indiferent de modul lor de clasare: cronologic, pe domnii de sultani, tematic, proveniența fondului etc., se găsesc foarte multe documente privind țările balcanice și sud-est europene, deci și Principatele Române.

III „Arhiva Ministerului Afacerilor Externe“ (*Dışışleri Bakanlığı Hazine Evrak Arşivi*) este a treia mare arhivă din Istanbul, arhivă oficială, bogată, depozitată lângă Başbakanlık Arşivi, cuprinzînd documente din secolele XVIII, XIX și începutul lui XX, pînă la 1924. Din cercetarea sumară făcută aici, am constatat că se găsesc documente privitoare la tratatele de la Küciük-Kainargi (1774), Iași (1791) Șiștov (1792), București (1812), care puneau capăt războaielor turco-austriece-ruse, cu multe repercusiuni asupra țărilor române.

O altă serie de documente din această arhivă privesc anii revoluționari: 1821 și 1848 din principatele dunărene, Unirea Principatelor și războiul de independență (1877—1878), domnia regelui Carol I, războiul balcanic și primul război mondial.

Dar, arhivele din Istanbul nu se limitează la *Topkapu, Başbakanlık* și *Dış İşleri Bakanlığı Arşivi*. Sînt și alte arhive oficiale, ca de ex.:

IV „Arhiva Muftiatului“ (*Müftülük Arşivi*) situată lângă geamia Süleimaniye, posedînd peste 12.000 de condici provenite de la tribunalele șeriatalui. Documentele datează din secolele XVI—XX, cele mai multe fiind din ultimele două secole.

V „Arhiva Muzeului Naval“ (*Deniz Müzesi Arşivi*) posedînd o mare colecție de documente din secolele XVI—XIX-lea, unele privind viața porturilor românești, regimul navigației pe Marea Neagră, pe Dunăre etc.

VI „Arhiva Monetăriei Imperiale“ (*Darbhane-i Amire Arşivi*), situată lângă Topkapu, posedă materiale arhivistice foarte importante cu privire la monedele otomane, care au circulat în țările balcanice și sud-est europene, deci și la noi, fiind dominante începînd din secolul al XV-lea și pînă pe la mijlocul veacului al XIX-lea.

⁷⁷ Ali Emiri Efendi, istoric (1857—1924), în „T.O.E.M.“, VI (1340/1921), p. 47—51 și F. Babinger, G.O.W., p. 402—404.

⁷⁸ Mahmud Kemal Inal Ibnülemin a condus o comisie începînd din 1921, clasificînd documentele în 23 de categorii.

⁷⁹ Muallim M. Gevdet (1883—1935), mare bibliograf și cunoscător de șapte limbi străine. Arhiva și biblioteca sa au fost donate bibliotecii municipale (*Belediye Kütüphanesi*) din Istanbul.

VII „Departamentul Fundațiilor Pioase“ (Vakıf Müdürlüğü) posedă o mare colecție de condici financiare, datînd de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul veacului al XIX-lea.

VIII „Ministerul de Război“ (Harbiye Vekâleti) posedă arhive cu documente care datează de la începutul secolului al XVI-lea și merg pînă la mijlocul celui de-al XIX-lea.

IX Multe materiale de arhivă, cca 1.000 de condici (mss) din *Colecția Muallim Cevdet* și diverse documente, se găsesc la Biblioteca Municipală (*Belediye Kütüphanesi*), socotite ca materialele cele mai vechi din arhivele Istanbulului.

X „Muzeul Monumentelor Turco-Islamice“ (Türk ve Islâm Eserleri Müzesi) posedă, pe lîngă o serie de msse ce conțin fragmente privitoare la noi, și o colecție mică de firmame și berate din sec. XVI—XVII. Unele dintre acestea prezintă o deosebită importanță pentru trecutul țărilor balcanice și române. Amintim, de pildă, de un foarte prețios act de hotărnicie (*sinîrname*) din anul 1560 (967 H.) privind regiunile Rusciuc, Giurgiu și alte părți dunărene.

Afară de aceste arhive oficiale, în Istanbul se găsesc și cîteva arhive particulare și personale, aparținînd unor familii cunoscute. Un loc de frunte printre acestea îl ocupă: *Arhiva vizirilor Köprülü*⁸⁰, care a avut diverse legături cu țările române, și *Arhiva istoricului Gevdet pașa*⁸¹.

XI Hărți și planuri. În unele arhive și biblioteci din Istanbul se găsesc bogate colecții de hărți și planuri de orașe-cetăți. Astfel, în arhiva de la Topkapu se păstrează planul cetății Timișoara, datînd din 1552, precum și cîteva hărți privind Moldova și Țara Românească din secolul al XVIII-lea⁸². În biblioteca aceluiași muzeu, printre multe altele, se găsește și o hartă în culori, desemnată de pictorul palatului, Enderunlu Mustafa (secolul al XVIII-lea), privind *Rusia, Polonia, Moldova, Țara Românească și Transilvania* (A. 3625) etc.⁸³.

O colecție de hărți se găsește și în Arhiva Consiliului de Miniștri⁸⁴.

XII *Inscripții*. Muzeele și aproape tot Istanbulul este arhiplin de inscripții turco-islamice. Întocmirea unui *Corpus inscriptionum turcorum* privind regiunile balcanice și sud-est europene ar mări sfera noastră de cercetări epigrafice.

XIII *Materiale în alte limbi*. E de remarcat că, în unele din instituțiile de mai sus se găsesc materiale arhivistice (manuscrise și documente) în limbi neislamice (*gayri islâmi*). Astfel, Biblioteca Muzeului Topkapu Serayı posedă o colecție bogată de manuscrise în diverse limbi europene: greacă, latină, slavonă, germană, franceză etc. Acestea au un inventar în limba turcă și au fost catalogate în 1933 de Adolf

⁸⁰ Depozitată la Biblioteca Köprülü (fondat la 1661).

⁸¹ Memoriile acestuia: *Cevdet Paşa tezakiri* au fost publicate de Cavid Baysun (Ankara 1953).

⁸² Topkapı Serayı Müzesi Arşivi E. nr. 8410/1—2, 10201 etc.

⁸³ Mai amănunțit cf. Fehmi Karatay, *op. cit.* p. 440—464, cuprinzînd mss geografice, cosmografice și călătorii, portulane și hărți (*Cografya, kozmografya ve seyahat portulari ve haritalar*).

⁸⁴ Semnalate de M. Sertoglu, *op. cit.*, p. 76, nr. 21: *Haritalar*.

Deissman⁸⁵. Semnalăm de pildă manuscrisul lui Kritobul din Imbros privind viața și faptele lui Mehmed II el-Fatih (1451—1467), câteva evanghelii slavone din sec. al XV-lea etc. Nu este exclus ca acestea din urmă să fie de proveniență moldovenească, luate din cetatea Suceava cu ocazia expediției lui Suleiman Magnificul în Moldova (1538/945 H.), fapt relatat de cronicarii turci⁸⁶.

Biblioteca Societății de istorie turcă (T.T.K.) din Ankara posedă, de asemenea, o bogată colecție de manuscrise grecești, al căror *Catalog* a fost publicat de Paul Moraux⁸⁷.

Arhiva de la Topkapu are documente în limbile : armeană, greacă, română, slavonă etc. Amintim, de pildă un document de la Bogdan al III-lea în limba slavonă, prin care Selim I întărește cu turaua sa anumite privilegii Moldovei, acordate de tatăl său, Baiazid II. Este vorba de pășunatul și pescuitul la girlele Dunării și regimul vămii la Oblucița vis-à-vis de Isaccea⁸⁸. Documentul prezintă interes și sub raport lingvistic.

Astfel de materiale arhivistice, în diverse limbi străine se păstrează și la Başbakanlık Arşivi. De o importanță și mai mare, credem că este bogata arhivă a Patriarhiei Ortodoxe Grecești (*Rumpatrikanesi*) depozitată la Heybeliada, lângă Istanbul.

Nu numai la Istanbul, ci și în alte orașe mari ale Turciei se găsesc bogate materiale arhivistice. Amintim în primul rând : 1) Arhiva Tapiurilor și Cadastrului (*Tapu ve Kadastro Arşivi*), cea mai mare parte la Ankara și 2) Arhiva Tribunalului Sacre (*Mahkeme Şeriye Arşivi*) a cadiilor turci, cea mai bogată colecție fiind la Brusa. De pildă, în prima se găsește o bogată Colecție de monumente juridice, condice otomane (*Kanunname*), a căror importanță pentru istoria popoarelor balcanice, sud-est europene și pentru noi, nu se poate tăgădui.

De o importanță subsidiară pentru cercetările balcanice și sud-est europene, este bogata Colecție de condici otomane (*defter*), păstrate în bibliotecile și muzeele multor orașe din Anatolia⁸⁹, care laolaltă se ridică la 5000. Cea mai mare parte fiind la Muzeul de Etnografie de la Ankara, colecție adunată prin strădania lui H. Z. Koşay, din care a fost publicat numai volumul privind Ankara și împrejurimile sale⁹⁰.

Din această succintă prezentare rezultă necesitatea întocmirii și publicării unui *Index cronologic* pe țări, indicându-se și problema principală la care se referă (de ex. numire sau mazilire de domn, zaherea,

⁸⁵ *Forschungen und Funde im Seray*, Mit einem Verzeichnis der nichtislâmischen Handschriften in Topkapı Serai zu Istanbul von D. Adolf Deissman professor a der Universität Berlin. Berlin und Leipzig 1933, Walter de Gruyter und Co.

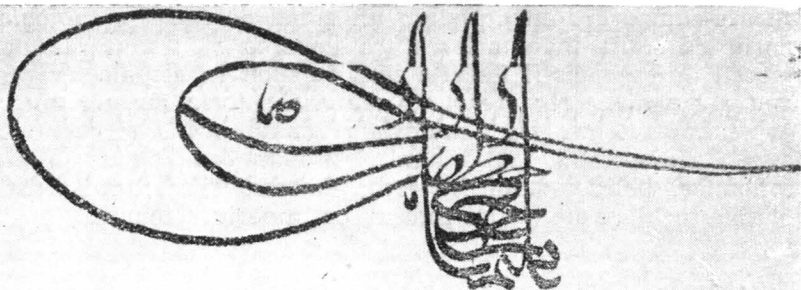
⁸⁶ În special de M. Gelalzade și I. Pecevi. Cf. *Cronici turcești* vol. I., p. 270 : „evanghelii“ (*ingil*)...; p. 480 : „evanghelii împodobite în aur“.

⁸⁷ Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque : *Catalogue des manuscrits grecs*, Ankara T.T.K. Basımevi 1965.

⁸⁸ Topkapı Serayı Müzesi Arşivi E. nr. 12355.

⁸⁹ De ex. *Adana* : 424 condici ; *Brusa* : 827 condici ; *Diarbekir* : 252 condici ; *Van* : 163 condici (?) ; *Hatay* : 101 condici ; *Konya* : 329 condici ; *Nigde* : 25 condici ; *Afion Kara Hisar* : 158 condici ; *Sivas* : 121 condici ; *Kütahya* : 90 condici ; *Izmir* : 197 condici ; *Antalia* : 46 condici ; *Kastamonu* : 207 condici ; *Sinope* : 25 condici ; *Tokat* : 107 condici etc.

⁹⁰ Halil Ongan, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iye Sicili*. 21 Rebiulahir 991 — Evahir-i Muharrem — 992 (14 — Mavis — 1583) (12 — Subat 1584), T.T.K. Basımevi — Ankara 1958, XXXIX+194+1h.+3 fasc.).

[illegible]

1512 oct. 26 — nov. — Hrisov de la Bogdan al III-lea, Vv. Moldovei, întărit cu turaua sultanului Selim I pentru privilegiile asupra gîrlelor de la Dunăre și vama de la Oblucița.

vinzare-cumpărare etc.). Numai un astfel de *Index cronologic* va înlesni enorm de mult inventarierea, catalogarea și traducerea documentelor turcești de specialiștii fiecărei țări, întrucât în actuala lor organizare cu greu se permite stringerea unui material istoric, într-un timp scurt, pentru anumite teme. Dar, materialul odată strins și făcut accesibil va aduce, incontestabil, multă lumină într-un complex de probleme social-economice, politice-administrative, militare și cultural-artistice privind relațiile seculare ale țărilor române cu Imperiul Otoman.

RÉSUMÉ

En relevant la valeur exceptionnelle de l'immense matériel documentaire, conservé dans les bibliothèques, les musées et les archives d'Istanbul, pour l'histoire médiévale et moderne de la Roumanie, l'auteur considère que, dans son ensemble, ce matériel peut être systématisé en deux groupes distincts : A). Les manuscrits et les diverses registrées de documents conservées d'habitude dans les bibliothèques, et B). Les actes et les documents individuels et les diverses condici — les registres que l'on appelle généralement „defter“ (au pluriel — a defatir) — qui sont conservés en quelques archives.

En ce qui concerne les manuscrits, l'auteur, qui a étudié durant plusieurs mois les manuscrits inédits appartenant à 10 bibliothèques, a accordé la priorité à ceux à caractère historique. Ce sont généralement des chroniques ottomanes relatant des expéditions de conquête, des traités des statistiques, des missions ou des relations d'ambassade, des registres de documents, qui, toutes, concernent, intégralement ou partiellement, l'histoire politique des Roumanis, la situation économique des Pays Roumains et leur organisation administrative, etc. Les sources diplomatiques et documentaires et les registres ottomans des archives de Turquie fournissent aussi des données très riches, surtout de nature sociale et économique, culturelle et artistique, et aussi pour la toponymie historique, en complétant de la sorte, sous divers aspects, les relations comprises dans les sorte, sous divers aspects, les relations comprises dans les autres sources narratives qui sont souvent lacunaires.

Après un historique succinct des archives ottomanes, l'auteur présente les principales archives d'Istanbul, qui conservent des documents concernant les Pays Roumains, et il présente aussi la manière selon laquelle elles sont organisées, des collections d'actes et documents, des genres de documents, leur émettant, les langues dans lesquelles elles sont rédigées et les instruments d'information qui peuvent venir en aide au chercheur.

Richement illustrée par le contenu de certains manuscrits et documents de haute importance pour l'histoire des branches raciales et des peuples de l'Orient et de l'Europe, la communication présente un intérêt tout particulier pour les savants et pour les chercheurs.

* O versiune a acestui articol a constituit subiectul unei conferințe intitulată : Despre arhivele Imperiului Otoman din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române, pe care autorul a ținut-o în cadrul Societății de științe istorice și filologice la 14 octombrie 1966.

NOI ACHIZIȚII ȘI DONAȚII DE DOCUMENTE LA SERVICIUL REGIONAL AL ARHIVELOR STATULUI BACĂU

MARIA AMANCEI, MIHAI RACHIERU

În cursul dezvoltării lor, Arhivele Statului Bacău, care anul acesta împlinesc 15 ani de existență, și-au îmbogățit an de an depozitele cu noi documente ce prezintă o importanță deosebită pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului român.

Astfel, în câțiva ani, au fost achiziționate importante documente feudale ca : urice, cărți domnești, danii, hrisoave, zapise, cărți de întărire de moșii, originale sau copii scrise pe pergament în limba slavă și română cu caractere chirilice, manuscrise, planșe și cărți pentru biblioteca documentară.

Din colecția de documente feudale păstrate la Arhivele Statului Bacău, filialele Piatra Neamț și Roman, menționăm documentul emis de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, la Suceava, la 9 octombrie, anul 1424, prin care întărește un loc pe Tazlău lui Toader și Ilie pentru clădirea unei mănăstiri și să le fie lor uric cu tot venitul, lor și copiilor lor. Se stabilește ca hotarul aceluia loc să fie hotarul vechi. Documentul este validat, original, are un colț din stînga sus lipsă, pecetea atîrnată pierdută. Scris pe pergament, ușor lizibil și bine păstrat ¹.

Un alt document ce poartă data de februarie 7013 (1505) emis la Huși, aparține lui Bogdan Voievod, fiul lui Ștefan cel Mare și se referă la vinderea unui sat, anume Baloșești pe Bîrlad, de către Saulea și urmașii săi, lui Pan Toader, pisar, pentru 200 zloți tătărăști. Documentul original este validat, scris pe pergament, pecetea căzută și deteriorat pe margini ².

De la Bogdan Voievod, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, se păstrează o carte domnească prin care se întărește lui Trifu și femeii sale Tudosia, părți din satul Nadișa cumpărate cu o sută zloți tătărăști de la Simion fiul lui Andrușca. Acest act este emis în august 1571 la Iași, validat și poartă pecetea atîrnată din ceară roșie cu stema Moldovei. Este scris în limba slavă pe pergament ³.

¹ Publicat în Colecția de documente privind Istoria României veac XIV—XV, A. Moldova, vol. I, 1384—1475 ; nr. 59, p. 61.

² Ibidem, veac XVI, A. Moldova, vol. III, 1501—1550 ; nr. 37 p. 42.

³ Publicat în Colecția de documente vol. IV, 1551—1570, la nr. 218, p. 207, anul 1569, august, Iași, iar în traducerea făcută de D.G.A.S. este datat la 1571 august.

Cea mai importantă achiziție este însă un hrisov inedit, din 13 mai 1574, cu semnătura autografă a lui Ion Vodă cel Cumplit. Prin acest hrisov domnitorul Moldovei întărește lui Marco, soției lui Ana și altor urmași satul Mărcești din ținutul Bacău, ridicat pe un loc pus-tiu la fîntîna ce se numea Seacă și a treia parte din satul Luncani, stabilindu-se fiecăruia partea ce-i revine⁴. Este un document inedit, original slav, pe pergament, validat, deteriorat la îndoituri. Are lipsă două părți din mijloc și pecetea căzută și pierdută. A fost achiziționat de la Burtea Bogdan din orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Documentul datat la 2 aprilie 1582 la București aparține lui Mihnea Voievod, Domnul Țării Românești, care întărește lui Tatomir a treia parte din satul Girbovi, parte luată de la Gagul ce avusese piră și carte de răvaș de la Radu Voievod. Original, întărit cu sigiliu timbrat, bine păstrat, rupt la îndoituri, documentul este ușor lizibil⁵.

Preocupîndu-se în permanență de îmbogățirea depozitelor proprii Arhivele Statului Bacău au fotocopiat anul acesta un suret original de la Petru Rareș din 29 martie 7054 (1546), prin care domnitorul face danie slugilor sale Mărgelat și sorei lui Marița și urmașilor lui un sat, Verșanii, din ținutul Bacăului să le fie lor uric cu tot venitul, stabilindu-se și hotarele aceluia sat. Documentul este validat, pecete atîrnată⁶.

Informații prețioase privind secolele XVII—XIX, aduc următoarele achiziții : un uric de la Duca Voievod, din 5 iunie 1679, copie făcută la 1760 de pe un suret din timpul lui Ștefan cel Mare (8 martie 1479, Vaslui) și un document din anul 1828 ianuarie, prin care Ioniță Sandu Sturza acordă scutiri de dări și privilegii unor locuitori din comuna Păstrăveni-Neamț. Același document atestă prezența unor meșteri străini pe aceste meleaguri.

Pentru aceeași perioadă au fost achiziționate 20 documente referitoare la unele neînțelegeri dintre proprietari și țărani de pe moșiile din ținutul Neamț și Bacău.

La filiala Piatra Neamț s-a achiziționat un număr de 20 documente originale și copii din timpul domnitorilor moldoveni Ieremia Movilă, Vasile Lupu, Grigore Ghica și Mihail Sturdza, referitoare la *destrămarea unor obștii răzășești* din ținutul Neamțului. Dintre acestea amintim documentele prin care Ieremia Movilă întărește lui Vasile Pircălab părți din moșia Crăiești. Grigore Ghica întărește boerului Iordache Cantacuzino cumpărăturile făcute din pămînturile sătenilor din Timpești, Drăgușeni, Crăiești.

La filiala Roman se păstrează colecțiile de documente ale moșiilor Miclăușeni și Drăgești proprietatea familiilor Sturdza și Cantacuzino.

La 8 mai 1633 mai mulți boieri din satele Miclăușeni, Hindrești, Movilești mărturisesc că strănepoții lui Pașco au vîndut postelnicului Lupul Prăjescu jumătate din satul Drulești pentru suma de 12 taleri bătuți.

⁴ Nu este publicat în Colecția de documente.

⁵ Nu este publicat ; datat la 2 aprilie 1582 București.

⁶ Documentul se află în păstrarea bătrînului Cristea Gheorghe din comuna Odobești-Bacău și este publicat în Colecția de documente, vol. III, nr. 393, p. 430.

În aceeași colecție se păstrează șase documente originale emise în cancelaria domnitorului Mihail Grigore Sturdza prin care se acordă anumite titluri de boierie unor supuși sirguincioși și o carte de judecată (22 mai 1837) întărită cu semnătura domnitorului și pecetea mare domnească aplicată pe hirtie. Judecata s-a făcut în baza art. 364 din „Organicul Regulament”.

Achiziționate în ultimii ani, documentele moșiei Drăgești, în număr de 289, întăresc schimbul de moșii dintre stăpînitorii satului.

Prin copiile făcute la mijlocul secolului al XVIII-lea de pe unele documente emise în cancelariile lui Petru Rareș și Ieremia Movilă sînt menționate unele sate din ținutul Romanului ca Râscani, Cîrlig, Britcani etc.

Documentele de mai sus reprezintă izvoare prețioase pentru cunoașterea trecutului economic și social-politic al Moldovei în general și a județelor Bacău, Roman și Neamț în special.

Pentru completarea bibliotecii documentare de la Arhivele Statului s-a achiziționat un exemplar din Regulamentul Organic ediția 1846, un manual de gramatică românească a lui Constantin Platon, primul învățător băcăuan, elemente de aritmetică a lui Gheorghe Asachi, „Însemnări a călătoriei mele”, de Dinicu Golescu, anuare și regulamente școlare de după Unirea Principatelor și unele lucrări aparținînd istoricilor A. D. Xenopol, C. Giurăscu, N. Iorga.

Periodicile „Steaua Dunării”, „Zimbrul”, „Dorobanțul 1877”, „Gazeta de Bacău 1883”, întregesc colecțiile de ziare și reviste ale bibliotecii.

La Filiala Roman și Piatra Neamț, au fost achiziționate unele lucrări importante prin vechimea tipăriturii și a conținutului lor din care cităm : D. Avreli — Avgustini Hipovensis Episcopi — tipărită la Paris 1571 ; Dimitrie Iarcu — Catalog general de cărțile române (1550—1865) ; Conдика civilă sau Politică a Principatului Moldovei Iași 1833 ; Liturghie tipărită la Iași în timpul domniei lui Mihai Suțu în anul 1794 etc.

Un alt mijloc pentru completarea depozitelor Arhivelor Statului l-au constituit donațiile de cărți și documente. Arhivele Statului au adunat și păstrat cu grijă tot ce a rămas scris de valoare de la generațiile trecute pentru a fi folosite în scrierea istoriei patriei noastre de generațiile de azi și viitoare.

Conștienți de acest fapt, și că Arhivele Statului păstrează intact tezaurul documentar de secole al țării, unii cetățeni au donat documente, cărți și reviste valoroase spre păstrare permanentă și folosire științifică.

Și în regiunea Bacău se află astfel de oameni. Profesorul N. Stețcu din Roman de pildă a donat filialei de aici un număr de 46 circuli și telegrame emise de cabinetul Consiliului de Miniștri în timpul războiului pentru independență de la 1877. Alte cîteva cărți rare donate întregesc fondul documentar al bibliotecii Serviciului nostru. Dintre acestea amintim — Cărvunarii — Constituția Moldovei de la 1822 de D. V. Barnoschi, Monografia Bacăului 1850—1900 de C. Radu, Slănicul Moldovei de Cleopatra Tăutu, Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919. De asemenea, în bibliotecă se mai află diferite

publicații, colecții de ziare ca „Bacăul“ „Dimineața“ și manuscrise rămase de la poetul Grădina care sînt cercetate la sala de studii⁷.

Munca și strădania depusă în veacul trecut de unii arhiviști ca Gh. Asachi, Vasile Alecsandri, Th. Codrescu, pentru achiziționarea și păstrarea documentelor, socotite gloria și mîndria unei țări, este răsplătită astăzi prin grija și prețuirea de care se bucură instituțiile păstrătoare de arhive.

În anii următori, colectivul de arhiviști de la Bacău va continua această muncă frumoasă și de răspundere de depistare și achiziționare de noi documente atît de necesare scrierii istoriei poporului român.

⁷ Mulțumim pe această cale cetățenilor Ion Clipa, I. Dinescu, N. Stețcu, Gh. Iordăchescu, care, prin donațiile făcute, au contribuit la îmbogățirea depozitelor noastre.

EXPOZIȚIA DOCUMENTARĂ „PUTNA 500“

V. TEODORESCU

La 10 iulie 1966 plaiurile Bucovinei au cunoscut atmosfera unei mari sărbători; împlinirea a 500 de ani de cînd marele voievod al Moldovei, Ștefan cel Mare, trecea la zidirea mănăstirii Putna.

În cadrul manifestărilor care au avut loc cu acest prilej s-a înscris și acțiunea inițiată de Direcția generală a Arhivelor Statului de a organiza, în colaborare cu Muzeul regional Suceava, o expoziție de documente și materiale arheologice. Expoziția a ilustrat aspecte ale vieții sociale și culturale ale secolului al XV-lea și rolul pe care l-a jucat mănăstirea Putna ca lăcaș de cultură în epoca constructivă a „celor 47 de ani glorioși“. În acest sens, a fost depistat și selecționat un bogat material documentar, care ilustrează preocuparea voievodului Moldovean, izvorînd din înseși interesele țării, de a acționa în scopul dezvoltării economice și asigurării neatîrnării țării.

Documentele au scos în evidență imaginile orașelor și țărgurilor din secolul al XV-lea, a cancelariilor domnești, a organizării rețelei de apărare a hotarelor și de întărire a autorității interne, precum și a consolidării situației externe, printr-o intensă și înțeleaptă activitate diplomatică.

În continuare, după această generală încadrare în epocă, un capitol special a fost dedicat ctitoriilor voievodului scoțîndu-se în evidență rolul jucat de acestea în formarea, dezvoltarea și definitivarea stilului moldovenesc.

De asemenea, o atenție deosebită s-a acordat mărturiilor documentare cu referire la situațiile de amplasare, construcție, ornamentare, evoluție și mai ales pentru rolul jucat în dezvoltarea acestui important centru de răspîndire a culturii feudale. Astfel, materialele au permis să se scoată în evidență realizările cronicarilor moldoveni din secolele XIV—XVI, formarea de cunoscători ai limbii slavone în școala de dieci pentru cancelaria domnească, școala de copişti de manuscrise, traducători și creatori de texte.

Arta decorativă în timpul domniei lui Ștefan cel Mare a fost ilustrată prin prezentarea unor materiale referitoare la prelucrarea pieții pentru construcții monumentale sau morminte funerare, broderii și țesături, argintărie etc.

Urmărind trecerea în revistă a unei jumătăți de mileniu s-a scos în evidență evoluția pe care a cunoscut-o acest monument pînă în zilele

noastre. În acest sens, Direcția generală a Arhivelor Statului a căutat, să fie reliefate cât mai documentat manifestările din 1871, 1906 și 1966 închinare sărbătoririi acestui eveniment al istoriei poporului nostru.

Expoziția organizată sub îndrumarea și cu sprijinul Comitetului regional de partid Suceava, într-un modern local din centrul orașului, ocupînd o suprafață de cca. 900 m.p., a prilejuit vizitatorilor să întâlnească, în imagini documentare, urmele materiale ale veacului glorios al lui Ștefan Vodă, în fosta cetate de Scaun.

Materialele documentare scrise pe pergament sau pe hîrtie și, alături de ele, materialele arheologice, scoase la iveală în urma săpăturilor întreprinse în ultimii ani, au sugerat vizitatorilor epoca, ambianța veacurilor trecute, făcîndu-se cunoscută încă odată grija ce se acordă astăzi în țara noastră păstrării, conservării și popularizării nestematelor valori culturale — parte integrantă a marelui tezaur spiritual al poporului român.

EXPOZIȚIA „GEORGE COȘBUC“

I. RUSU

La 20 septembrie anul acesta s-au împlinit 100 de ani de la nașterea poetului George Coșbuc, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii și culturii române.

Printre numeroasele manifestări organizate în ținutul de baștină al poetului cu acest prilej, la un loc de cinste s-a înscris și expoziția organizată de Arhivele Statului, în colaborare cu Muzeul raional Năsăud.

Au fost expuse documente școlare, familiale, manuscrise ale poetului, diferite ediții ale operei sale, periodice și gazete la care a colaborat sau pe care le-a condus, material iconografic și alte materiale care evocă ființa marelui poet și uimitoarea zestre spirituală pe care ne-a transmis-o.

Seria documentelor expuse începe cu matricola botezaților în care, la nr. curent 10, este înregistrată nașterea lui George Coșbuc la data de 20 septembrie 1866, al optulea copil din cei nouă copii ai preotului Sebastian Coșbuc și a soției sale Maria.

Un document școlar, din 15 iulie 1875, ne informează despre notele obținute de elevul George Coșbuc în clasa a III-a a școlii elementare, din comuna Telciu, pe semestrul al II-lea. Alături, într-un alt registru al așa-numitei „școli normale“¹ din Năsăud, deschis la fila 142, se văd notele viitorului poet, elev în clasa a IV-a.

În protocolul intitulat: „Ehrenbuch für Prämianten, akbedenten und sonst ausgezeichnete Schulknaben, im Bezirk des 2-ten Walachen Gräntz Regiments No. 17, Anno 1828“², s-au continuat înregistrările premiilor și după desființarea regimentului de graniță, până târziu. În anul 1876 îl găsim pe Coșbuc trecut în acest protocol, la pagina 142, figurînd premiat cu o carte în valoare de 15 cr.³

În continuare, au fost expuse diferite tabele școlare cu ajutoare pentru manuale acordate elevilor, tabele cu gazdele elevilor, în care figurează și elevul George Coșbuc.

La liceul din Năsăud s-a constituit, pe baze statutare în 1870, și a funcționat, cu mici întreruperi, mai bine de trei sferturi de veac, Societatea de lectură „Virtus Romana Rediviva“. Această societate a

¹ Școală elementară cu patru clase.

² Cartea de onoare pentru premiații și pentru elevii distinși la învățătură din districtul Regimentului de graniță, nr. 17 român, anul 1828.

³ Valută austriacă.

fost cea dintâi școală literară a elevului George Coșbuc. Materialul expus vine să oglindească acest lucru. Statutele societății de lectură expuse arată vizitatorului modul de organizare și scopul acestei societăți. Registrul de procese verbale ale ședințelor literare ale societății „Virtus Romana Rediviva“, de la liceul din Năsăud, dintre anii 1880—92, înregistrează întreaga activitate a lui Coșbuc începând cu clasa a V-a și pînă la absolvire, iar poeziile manuscrise ale elevului Coșbuc, expuse, vin să arate prodigioasa activitate a acestuia.

În acest registru de procese verbale este consemnată alegerea lui Coșbuc ca vicepreședinte al societății. În anul școlar 1882/83, în ședința din 24 septembrie 1882, Coșbuc fiind în clasa a VII-a, este ales vicepreședinte al Societății literare, nu prin majoritate de voturi cum sînt aleși ceilalți membri ai comitetului, ci prin „aclamațiune“.

Registrul de procese-verbale al societății „Virtus Romana Rediviva“, deschis într-una din vitrinele expoziției, menționează la pagina 70 : „Redeschizîndu-se ședința, comisiunea candidatoare candidează la postul de președinte pe George Coșbuc, studente cl. VIII-a“ și, în continuare, la pct. 4 al procesului verbal : „Se alege ca președinte Georgiu Coșbuc cu unanimitate“.

Dintre poeziile manuscrise create în perioada „studentției“ la Năsăud de George Coșbuc și expuse în expoziție amintim următoarele : „Cordele de aur“, citită în ședința societății din 29 mai 1881 ; „Ved eu bine“, citită la 13 noiembrie 1881 ; „Richard Inimă de leu“, tradusă din limba germană și „Indemnat“, prezentată la 18 decembrie 1881 ; „Lacrimile“, în 20 februarie 1882 ; „Amin, strigă stîncile“ citită la ședința societății de lectură din 10 martie 1883 ; „Despre salutare“, după V. I. Enders la 21 mai 1882. Au mai fost expuse poeziile „Către voi“, scrisă în clasa VI-a de liceu și „Ad memorandum“, fără să se indice anul și clasa cînd au fost scrise.

Societatea de lectură „Virtus Romana Rediviva“ scotea, o dată pe an, începînd cu anul 1882, un almanah al societății, scris cu mîna, în care se publicau lucrările prezentate la societate. Ni s-a păstrat un singur exemplar din perioada în care a activat elevul George Coșbuc la această societate. A fost expus în expoziție, deschis la prima pagină, unde este transcrisă... „Vorbă rostită de președintele societății George Coșbuc cu ocasiunea deschiderii primei ședințe ordinare la 9 decembrie 1883“.

În vitrine se află și documente care oglesc rezultatele lui Coșbuc la examenul de maturitate. Sînt consemnate, în procesele verbale ale examenelor, semnate de profesorii examinatori ai liceului, subiectele la examenul oral și notele obținute de George Coșbuc, precum și rezultatele generale ale examenului de maturitate.

Această perioadă a copilăriei scriitorului și a anilor de școală petrecută la Năsăud și-n satul natal, prezentată în expoziție, este îmbogățită printr-o suită de fotografii dintre care menționăm casa natală a scriitorului din comuna Hordou (azi Coșbuc), părinții scriitorului, moara familiei Coșbuc, clădirea gimnaziului vechi din Năsăud, unde și-a făcut studiile poetul, casa învățătorului Rotariu, unde a găzduit poetul în perioada frecventării liceului la Năsăud, George Coșbuc în clasa VIII-a de liceu și tabloul de absolvire a clasei din care făcea parte și poetul.

După terminarea liceului, pașii tinărului poet s-au îndreptat spre Cluj unde s-a înscris la Facultatea de filozofie. Nu rămîne însă mult aici, din cauza lipsurilor materiale și a necunoașterii limbii maghiare, limba oficială de predare în universitatea clujană.

Un prieten născădean al scriitorului, istoricul Virgil Șotropa, arată condițiile grele în care învățau la Cluj majoritatea studenților români care, fiind săraci, flămânzeau zile întregi. „Coșbuc — ne mărturisește el — pleca acasă, unde rămînea cu lunile, ca să se poată alimenta”⁴.

Din aceste motive, la insistențele lui I. Slavici, Coșbuc părăsește Clujul și, la începutul lunii august 1887, se află la Sibiu.

Perioada sibiană a scriitorului este ilustrată în expoziție prin colecția gazetei „Tribuna”. În numărul din 5/17 iunie 1891 este publicată poezia „Trei Doamne și toți trei”. De asemenea, se află expuse mai multe volume ale scriitorului publicate în Biblioteca populară a „Tribunei”.

Unele documente iconografice expuse, care ilustrează perioada petrecută de George Coșbuc la Sibiu, reușesc să reconstituie una din cele mai rodnice epoci din viața scriitorului.

În expoziție este ilustrată, cu materiale documentare, activitatea poetului ca director, redactor și colaborator la diferite publicații. Sînt expuse fotocopii după frontispiciile revistelor : „Lumea ilustrată”, „Vatra”, condusă de I. Slavici, I. L. Caragiale și G. Coșbuc : „Amicul familiei”, „Universul literar”, „Viața literară”, condusă de G. Coșbuc și I. Gorun ; „Flacăra”, „Semănătorul”, „Cărțile săteanului român”, „Albina”, „Foaia interesantă” etc., unde Coșbuc colaborează, începînd din anul 1886.

O invitație la nunta scriitorului ne indică ziua căsătoriei lui : „joi, 1 iunie, orele 10 a.m., la oficiul stării civile din capitală, iar căsătoria religioasă în ziua de 4 iunie 1895 la Cîmpina”. Urmează apoi fotografii familiale : Coșbuc și soția sa Elena la Bistrița, fotografie realizată în anul 1909 și alta cu fiul lor Alexandru, încă mic.

Impresionante sînt materialele documentare din atelierul de traducător al poetului. Cărțile care tratează probleme de dantologie sînt adnotate și subliniate atît de bine încît evocă cu pregnanță munca uriașă ce a depus-o la traducerea acestei monumentale opere. O reprezentare grafică, adnotată de G. Coșbuc, ilustrează „il sistema della Teologia morale di Dante”.

O scrisoare manuscrisă a lui George Coșbuc către canonicul Octavian Domide, fost coleg de școală al poetului la liceul din Năsăud, cu studii la Roma și bun cunoscător al limbii și literaturii italiene și a filozofiei scolastice, dovedește întinsa documentare a poetului și faptul că acesta i-a fost un prețios auxiliar la traducerea „Divinei Comedii”.

Pe foaia de titlu al unui exemplar din „Divina Comedie”, tradusă de George Coșbuc și expusă într-una din vitrine, vizitatorul întilnește cîteva rînduri impresionate scrise de Elena Coșbuc, soția scriitorului : „Douăzeci de ani, cei mai frumoși ai vieții lui, i-a închinat acestei cărți. Să ne plecăm fruntea la amintirea lui”.

⁴ V. Șotropa, *Amintiri*, în „Arhiva Someșană”, nr. 5, 1926, p. 12.

Este expusă în continuare fotografia lui Alexandru, fiul scriitorului pe care Liviu Rebreanu îl caracteriza : „...violet, deștept, inteligent, dezghețat, vesel, întocmai contrariul tatălui său. Toată ziua cînta și numai cîntece la modă pe atunci prin grădinile de vară ale capitalei, mai cu seamă „Cine bate noaptea la fereastra mea“, de răsunau luncile și dealurile“⁵. Liviu Rebreanu îl cunoscuse în 1909 la Sîngeorz Băi.

Ramiro Ortiz, într-un articol scris după moartea lui Alexandru, ni-l prezintă în felul următor : „La 20 de ani erai frumos, voinic, bun, drăgălaș. Știai mai mult decît primele elemente ale sanscritei, ale arabei și ale limbilor slave. Vorbeai curent limbile moderne. Știai elina, știai latineasca. Scriai distice latinești“⁶. Nu e nici o mirare că încrederea poetului în viață i-a fost frînată de moartea năprasnică a unicului său fiu.

În continuare, este reprezentată, pe bază de documente, activitatea sa de popularizator al culturii printre țărani din perioada funcționării sale la Casa Școalelor, preocupările sale de organizare a unui sistem de conferințe pentru cercurile culturale, cu fixarea unei tematici orientative pentru toți conferențiarii și rezultatele muncii sale de traducător concretizate în volumele expuse.

Volumele din biblioteca personală cu semnătura sa proprie, cu densele sublinieri și adnotări, vin să confirme încă o dată profunzimea studiului și informării sale.

O vitrină este ocupată cu partituri de note muzicale pe texte din poezia coșbuciană.

Opera lui Coșbuc, apărută în nenumărate ediții în anii puterii populare și expusă în expoziție, vine să oglindească prețuirea de care se bucură astăzi scriitorul.

Două busturi ale poetului, citatele din poezia lui, din clasici ai literaturii noastre, care l-au cunoscut și iubit, cît și aprecierile criticilor literari, vin să-i întregască personalitatea.

Apreciată pozitiv de publicul vizitator, expoziția a constituit, în contextul serbărilor centenarului George Coșbuc, încă un omagiu adus aceluia care s-a socotit pe bună dreptate „suflet din sufletul neamului său“.

⁵ L. Rebreanu, *Coșbuc*, conferință ținută în anul 1931, în „Amalgam“, Editura Socec, București, p. 102.

⁶ *Noua revistă română*, an XV, 1915, nr. 13 ; 6—13 septembrie, vol VII. p. 182.

GRĂBIREA RITMULUI PRELUCRĂRII MATERIALELOR DOCUMENTARE CONSTITUITE DUPĂ SISTEMUL NUMĂRULUI DE BAZĂ ȘI PĂSTRATE ÎN COLI DE CONEXARE

T. COLIBAN

În ultimul timp, în activitatea tuturor serviciilor Arhivelor Statului s-a făcut simțită o mai mare preocupare a arhiviștilor de a găsi metode de grăbire a ritmului prelucrării fondurilor arhivistice puse în lucru. Și în cadrul Serviciului Arhivelor Statului regiunea Brașov și a filialelor din subordine strădania arhiviștilor îndreptată în acest scop a dat rezultate bune mai ales în prelucrarea fondurilor Primăria orașului Făgăraș, Prefectura județului Sibiu, Prefectura județului Tîrnava-Mare.

După cum este cunoscut, în Transilvania secolului trecut, ca urmare a extinderii puterii centrale a statului asupra tuturor sectoarelor vieții economice și politice și asupra administrației de stat, asistăm la o mai mare dezvoltare a activității de scriere a actelor ; contactul dintre instituțiile centrale și organele locale, dintre cetățeni și aceste instituții, asigurându-se tot mai mult prin scris.

Cancelaria Magistratului din Brașov — ca să dăm numai un exemplu în acest sens — înregistrează în anul 1772 cînd se introduce în Transilvania sistemul de registratură 487 de acte, în anul 1800 ajunge la 3 600, în 1850 la 9 239, în 1872 la 11 389, în 1885 la 15 458 și în 1895 la 17 632. Creșterea vertiginoasă a numărului actelor de cancelarie, fapt ce îngreunează tot mai mult buna funcționare a aparatului birocratic, a impus găsirea unui nou mod de arhivare a acestora.

În jurul anului 1880 la unele instituții (de ex. Prefectura județului Sibiu, Primăria orașului Făgăraș) sistemul cronologic potrivit căruia actele se păstrau în ordinea intrării lor la registratură adică în ordinea numerelor primite este îmbunătățit, în sensul că, actele referitoare la o singură problemă se așezau împreună, în registru, menționîndu-se locul lor de păstrare în arhivă.

Treptat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în majoritatea instituțiilor administrative din Transilvania acest sistem de registratură cunoaște noi îmbunătățiri prin introducerea unui nou element și anume numărul de bază.

În sistemul numărului de bază actele referitoare la aceeași problemă se clasează în arhivă, în majoritatea cazurilor, la primul act care

deschide acțiunea. Toate actele clasate la primul număr de înregistrare, devenit număr de bază, sint așezate într-o coală de conexare care nu are exclusiv rol de protecție ci îndeplinește și funcția de evidență. În registrele de intrare-ieșire se fac trimiterile la numărul de bază și în unele cazuri chiar la numărul precedent și cel ulterior al actului.

Pe coala de conexare se indică numărul de bază, anul și obiectul cauzei. De asemenea sint obligatoriu înșirate numerele de înregistrare ale actelor conexe, iar în unele cazuri (la anumite instituții și în perioade anumite) chiar și conținutul acestor acte, deci o repetare a datelor cuprinse în registru de intrare-ieșire.

Pe acte, în afara numărului de înregistrare, figurează obligatoriu numărul de bază și eventual numărul de înregistrare a actului anterior. Ele poartă scris cu creion — uneori colorat — și numărul curent.

De obicei, actele referitoare la o problemă din anul sau chiar anii următori după începerea ei se clasează în coala de conexare veche, fără să se constituie o nouă coală de conexare. Astfel se evită împărțirea unei singure probleme, în mai multe unități de păstrare (coli de conexare).

Din fondurile constituite după acest sistem și aflate în lucru la serviciul nostru, am ales în primul rînd fondul „Primăria orașului Făgăraș“ pentru urmărirea prelucrării materialelor în mod amănunțit, fiind în cantitate mai mică (de 58 m liniari) pe perioada 1900—1944.

După ce colile de conexare cu actele respective au fost ordonate în cadrul anilor în ordinea numerelor de bază și s-a terminat intercalarea actelor căzute din colile de conexare cu numerele de bază s-a trecut la operația următoare și anume confruntarea materialelor documentare cu instrumentele de evidență (registrele de intrare-ieșire).

Pentru a se putea menționa existența actelor în registru de intrare-ieșire, la început s-a crezut necesară confruntarea fiecărui act din coala de conexare cu registru de intrare.

Această operație s-a dovedit a fi foarte anevoioasă dat fiind faptul că, potrivit sistemului numărului de bază, actele nu se păstrau succesiv conform instrumentului principal de evidență și deci confruntarea numerelor fiecărui act cuprins într-o coală de conexare cu registru de intrare-ieșire necesita răsfoirea acestuia în mod repetat. De asemenea întocmirea listelor cu numerele actelor lipsă și cu numerele actelor propuse spre a fi expertizate încetineau și mai mult ritmul de prelucrare a fondului.

Analizînd situația acestor lucrări care după un volum mare de muncă nu dădeau un randament corespunzător, arhiviștii serviciului nostru au considerat că scopul urmărit poate fi realizat mai ușor prin simplificarea acestei operații.

Astfel, după ce colile de conexare au fost ordonate în cadrul anilor în ordinea numerelor de bază, și a fost terminată intercalarea actelor căzute din coli, în a doua fază a prelucrării am efectuat trei operații

în același timp. N-am mai confruntat cu registru de intrare-ieșire decît numerele de bază iar cele lipsă s-au trecut pe o listă. Restul actelor conexe și păstrate în coala de conexare s-au confruntat cu evidența de pe coala de conexare, efectuîndu-se pe aceasta notarea existentului, a lipsei și a propunerii de expertiză. Aceasta din urmă s-a făcut pe baza unei liste a categoriilor de materiale lipsite de valoarea documentară, ce pot fi înlăturate pe parcursul prelucrării, întocmită după o consultare prealabilă a materialului. În cazul în care numerele unor acte conexe n-au fost trecute pe coala de conexare, pe parcursul prelucrării ele au fost menționate pe coală. Coala de conexare a fost considerată de noi ca o evidență a actelor anexe, pe lângă registru de intrare.

După aplicarea acestei metode, ritmul prelucrării s-a accelerat, ne mai fiind nevoiți să răsfoim registrele de intrare pentru a efectua pe ele mențiunile de existență, lipsă sau expertiză.

Tot la fondul „Primăria orașului Făgăraș“ pentru o perioadă de șase ani — cca 8 m liniari — pentru care nu s-au păstrat instrumentele de evidență s-a întocmit un inventar. Întîi s-au grupat pe probleme colile de conexare și pe urmă fiecare act cuprins într-o coală de conexare a fost transcris în inventar.

După acest experiment, în cursul acestui an am putut trece direct la această metodă și la celelalte fonduri, deoarece ea asigură o grăbire substanțială a ritmului prelucrării fondurilor noastre constituite după sistemul numărului de bază și păstrate în coli de conexare.

Considerăm că metodele întrebuințate de serviciul nostru în prelucrarea acestor fonduri se încadrează în spiritul prevederilor „Instrucțiunilor pentru întocmirea și ținerea evidenței materialului documentar din fondul arhivistic de stat al Republicii Socialiste România“.

RÉSUMÉ

Après une brève présentation de l'évolution du système d'enregistrement employé par les institutions administratives de Transylvanie, l'auteur s'arrête un peu plus sur les méthodes employées par les archivistes du Service régional des Archives d'Etat de Braşov pour la mise en oeuvre des matériaux documentaires constitués selon le système du numéro de base et conservés dans des chemises de connexion.

En partant de l'idée que, en tout ce qui concerne le travail sur les fonds d'archives, il s'agit de trouver et d'employer des méthodes susceptibles d'imprimer le meilleur rythme de travail, l'auteur expose le procédé suivant dont on a usé pour d'analyse et la mise en oeuvre du fonds de „La mairie de la ville de Fagarash“.

Après avoir ordonné les chemises de connexion en tenant compte de l'ordre des numéros de base et après avoir intercalé les actes détachés des chemises, on a passé à la seconde phase du travail et l'on a effectué trois opérations en même temps. On n'a confronté avec le registre d'inscription des actes entrés

et sortis que les nombres de base, et les actes manquants ont été inscrits sur une liste. Le reste des actes connexés et conservés dans leur chemise de garde a été confronté avec l'évidence figurant sur cette chemise même et l'on a effectué sur celle-ci la mention de l'existant, ce qui manquait et les propositions d'expertise. Ces dernières ont été rédigées selon une liste comprenant les catégories de matériaux qui manquaient de valeur documentaire et peuvent être écartés sur le parcours du travail de classification. La liste a été composée après une consultation préalable du matériel.

Pour les matériaux pour lesquels on n'a pas conservé des instruments d'évidence on a dressé un inventaire. On a commencé par grouper les chemises de connexion par problèmes et on a transcrit ensuite dans l'inventaire chaque acte compris dans une chemise de connexion.

Après cet expériment, on a employé cette méthode pour d'autres fonds aussi, étant donné qu'elle assure une accélération substantielle du rythme de travail sur les fonds constitués d'après le numéro de base et conservés en des chemises de connexion, et que cette méthode s'insère aussi dans l'esprit des instructions du D.G.A.S. (Direction Générale des Archives de l'Etat).

CONSTANTIN D. ARICESCU

M. SOVEJA

Anul acesta s-au împlinit 80 de ani de la moartea lui C. D. Aricescu care a avut un rol important ca istoric și arhivist în frământata perioadă a secolului al XIX-lea.

Dacă despre viața și activitatea lui C. D. Aricescu, ca istoric, s-a scris foarte puțin, apoi despre activitatea sa ca Director general al Arhivelor Statului s-a scris și se cunoaște și mai puțin. Constantin D. Aricescu s-a născut la Cîmpulung-Muscel la 18 martie 1823¹. După cum reiese din memorialul său intitulat „Memoriile mele”² tatăl său Dimitrie Aricescu a fost grămatic la isprăvnicia județului Olt, apoi epistat și judecător în Cîmpulung. Din toamna anului 1837, C. D. Aricescu după ce a studiat cîțiva ani greaca, ajunge elev la Sf. Sava în București unde obține rezultate foarte bune la învățătură fiind premiant în toți anii. În 1844 termină studiile și se încadrează ca inginer de poduri și șosele unde a lucrat o vară la șoseaua dintre Ploiești și Buzău³, iar apoi îmbolnăvinduse și „neavînd aplicare pentru această carieră”⁴ se reîntoarce la Cîmpulung, dedicîndu-se literaturii și teatrului. „Revoluția de la 11 iunie 1848 — arată că C. D. Aricescu în „Autobiografia mea” — m-a găsit copist la finanțe”⁵.

În această perioadă Aricescu desfășoară propagandă revoluționară, publicînd și o serie de versificații revoluționare. Arestat la 30 noiembrie 1849 și exilat la Snagov în urma publicării poeziei „Blestemul României contra apăsătorilor ei”, este eliberat în decembrie 1850⁶.

În perioada pînă la 1869 a desfășurat o vastă activitate publicistică democratică colaborînd la ziarele: Foaie pentru minte, inimă și literatură, Timpul, Concordia, Secolul, Reforma, Dîmbovița, Naționalul, Românul, Buciumul. În perioada Unirii, datorită activității sale este tri-

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală ms. 1229 *Autobiografia mea* publicată de Emil Virtosu în „Arhivele Olteniei XIV nr. 19—82, mai-dec. 1935, p. 262.

² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală ms. 807, inedit. Vezi copia dactilografiată nepublicată.

³ Ibidem p. 41.

⁴ Ibidem.

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. 1229.

⁶ C. D. Aricescu, *Procesul și exilul meu la Snagov*, București, Tipografia Jurnalului Naționalul, 1859.

mis deputat în Divanul ad-hoc din partea oraşului Cîmpulung. Publicarea poeziei „Odă la Grecia“, îi atrage arestarea, în mai 1863, la Văcăreşti unde stă pînă în octombrie, acelaşi an ⁷.

În 1864 este ales din nou deputat pentru oraşul Cîmpulung. În acest timp cariera sa politică ajunge spre încheiere ocupîndu-se în continuare de literatură şi istorie, aducînd o contribuţie la cunoaşterea tre-

⁷ G. C. Nicolescu, *Curentul literar de la Contemporanul*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1966, p. 54.

cutului istoric al poporului român. Lucrările istorice ale lui C. D. Aricescu se împart în cinci categorii : I Monografii și articole de istorie ; istoria Cîmpulungului ; istoria revoluțiunii române de la 1821 și articolele de istorie din Columna lui Traian ; Sabia lui Tudor Vladimirescu ; Încă Sabia lui Tudor Vladimirescu ; Despre Sabia și sigiliul lui Tudor Vladimirescu ; Iancu Jianu, haiduc de peste Olt ; II lucrări cu caracter memorialistic : Procesul și exilul meu la Snagov și memoriile mele (inedită) ; III publicații de izvoare documentare : Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848 ; Condicta de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la 7202—7212 (1694—1704) ; Corespondența secretă și acte ineditate ale capilor revoluțiunii române de la 1848, 3 volume ; Acte justificative ale istoria revoluțiunii române de la 1821 și satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime, între anii 1840—1866... ; IV lucrări istorice arhivistice. Indice de documentele aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă, 2 vol. ; lucrări polemice cu caracter istoriografic : Capii revoluțiunii române de la 1848 indicați pe propriile lor acte și Politica d-lui Ioan Ghica ex — bey de Samos⁸. Numit Director general al Arhivelor Statului mai întâi în 1869—1870, apoi în 1871—1876, C. D. Aricescu desfășoară o însemnată activitate arhivistică, reușind prin munca sa să imprime așa după cum relevă profesorul Aurelian Sacerdoțeanu⁹, un spirit nou în această instituție.

Competent, harnic și neobosit, Aricescu studia și indica rezolvarea problemelor pentru îmbunătățirea organizării muncii de arhive, pentru păstrarea documentelor, folosirea și publicarea acestora. Încă de la numirea sa în 1869, într-un raport către ministrul Cultelor, arată necesitatea măririi fondului bugetar alocat pentru arhive în raport cu multiplele cerințe ale instituției¹⁰ printre care primul loc îl ocupă încadrarea personalului de specialitate pentru prelucrarea documentelor scrise în limbi străine.

Preocupat să scoată la lumină documentele din țară dar și de a întregi știrile și de a strînge documentele referitoare la istoria patriei prin explorarea arhivelor de peste hotare Aricescu manifestă o deosebită grijă pentru pregătirea și specializarea arhiviștilor. Multe din rapoartele sale către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor se referă la trimiterea de elevi în străinătate la școlile de paleografie slavă din Paris și Petersburg pentru studierea limbii slave¹¹.

Organizarea rețelei arhivelor l-a preocupat de asemenea în mod deosebit. Arhivele Statului funcționau în 1869 așa cum au fost înființate prin regulamentul organic, cu singura deosebire că Arhivele din Iași constituiau Sucursala Direcției Generale din București. În martie 1869 intră în vigoare un nou regulament pentru organizarea Arhivelor Statului întocmit de Grigore Manu¹² prin care Serviciul Arhivei din

⁸ Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C.D. Aricescu*, Societatea de Științe istorice și Geografice din R.P.R., București, 1957, p. 8.

⁹ A. Sacerdoțeanu — C.D. Aricescu, în „Revista Arhivelor“, vol. 1942—1943, p. 301.

¹⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond D.G.A.S., dosar nr. 439/1869.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 437/1869, 494/1872.

¹² Ibidem, dosar nr. 1/1862, Publicat în „Arhivele Statului — 125 de ani de activitate, București, 1957, p. 193—196.

București se împarte în : 1) Secțiunea istorică și a secretariatului ; 2) Secțiunea de stat sau administrativă judiciară și legislativă ; 3) Secțiunea așezămintelor și bunurilor publice. În 11 iulie 1872 se dă un nou regulament întocmit de C. D. Aricescu¹³ cu unele deosebiri față de cel din 1869. Ca organizare Serviciul Arhivelor Statului din București se împarte numai în două secții : 1) Secțiunea istorică și de stat ; 2) Secțiunea bunurilor publice. Important este că prin acest regulament arhivele sînt organizate și păstrate în secții pe genuri de instituții.

C. D. Aricescu a acordat atenție înființării arhivelor județene¹⁴, problemă care preocupase în mod deosebit pe predecesorul său Grigore Manu, autorul proiectului de regulament pentru aplicarea legii de înființarea arhivelor județene¹⁵. Într-un raport din 19 martie 1872 către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor Aricescu roagă să intervină din nou la Ministerul de Interne pentru înființarea arhivelor județene întrucît Arhivele Statului din lipsă de spațiu nu mai pot prelua nici arhivele instituțiilor centrale.

În continuare arată că, deși toate consiliile județene au aprobat în principiu măsura înființării acestor arhive numai o parte dintre ele „au prevăzut în bugetele lor sumele necesare precum : Botoșani — 5 000 ; Iași — 3 500 ; Mehedinți — 3 500 ; Olt — 3 500 ; Rimnicu-Sărat — 2 060 ; Suceava — 4 000 și Vaslui 2 500, celelalte aminînd pentru anul următor¹⁶.

Ca urmare a acestor intervenții repetate în unele județe au fost numiți arhivari care să se ocupe de organizarea arhivelor¹⁷.

C. D. Aricescu a fost permanent preocupat de modul și condițiile în care se păstrează arhivele făcînd nenumărate intervenții pentru localuri corespunzătoare. Într-un raport întocmit în 1873 către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor referitor la constatările făcute cu ocazia inspecției Serviciului Sucursalei Arhivelor din Iași arată că, arhivele se păstrează în camere necorespunzătoare, igrasioase și cere ca aceste depozite să fie îmbunătățite. În ce privește securitatea acestor arhive spune : „cred indispensabil a se pune măcar trei sentinele care să păzească acele depozite“¹⁸. Grijă pentru păstrarea materialelor arhivistice deținute de Arhivele Statului se vedește și în nenumăratele rapoarte pentru repararea planurilor aflate în arhive referitoare la așezămintele publice care erau rupte și deteriorate¹⁹. Au fost restaurate astfel peste 300 planuri putîndu-se păstra și folosi în condiții bune pînă astăzi.

Apreciînd importanța arhivelor ca principale izvoare ale istoriei Aricescu s-a preocupat de îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului cu materiale importante, orientîndu-se în special spre instituțiile centrale. Materialele documentare depuse trebuiau „să fie însoțite de un dublu inventar ; dosarele și condicile să fie numerotate, șnuruite, avînd însemnat pe cea din urmă pagină numărul filelor sale“. La primirea

¹³ Ibidem, p. 197—200.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 32/1870, f. 112.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 32/1870, f. 113

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 465/1872.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 501/1873

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 481/1871 și 1873.

actelor „arhivistul este dator să verifice dacă ele sînt întocmai după indicațiile inventarului și să îndrepte eventualele greșeli“. În cazul cînd o instituție depunea la Arhivele Statului materiale documentare fără a respecta indicațiile date de Arhivele Statului, acestea nu intrau în depozite pînă nu se făceau îndreptările necesare. De exemplu, la 9 ian. 1875 într-o adresă către Curtea de Conturi se arată : „numero-tarea fiind greșită la dosarele depuse ceea ce împiedică așezarea lor în depozitele respective, rugăm a se trimite un impiegat care să corecteze erorile, să certifice legalizările și să transcrie inventarele²⁰. Asemenea corespondențe s-au purtat și cu alte instituții. Desigur că așa după cum rezultă din documentele de arhivă multe din rapoartele și cererile lui C. D. Aricescu cu privire la îmbunătățirea condițiilor de păstrare a arhivelor și a dezvoltării activității arhivistice nu au găsit o rezolvare fericită, ministrul punînd apostila „nu se aprobă“, sau „nu sînt fonduri“; meritorie este însă strădania și munca lui neobosită în acest sens.

Un merit deosebit al lui C. D. Aricescu îl constituie faptul că a fost primul arhivist care s-a preocupat de problema întocmirii de publicații arhivistice. În regulamentul Arhivelor din 1872 se precizează că directorul Arhivelor Statului este „dator a da la lumină pe fiecare an cu cheltuielile statului, un indice sau catalog de actele din arhivă care pot servi la istoria și cronologia țării. Acel indice va cuprinde : data, numele și un extract pe scurt al actelor în cestiune“. Deși lucra în condiții deosebit de grele cu puținii colaboratori pe care îi avea²¹, iarna fără lemne suficiente pentru foc²², reușește să publice un indice de hrisoave și cărți domnești aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă²³ din care primul volum a apărut în 1874 iar peste doi ani în 1876 al doilea volum cu același titlu²⁴. Publicate în scopul de a înlesni cercetătorilor găsirea materialelor de care aveau nevoie în Arhivele Statului, prin citirea numai a acelor materiale care îi interesau direct fără a mai consulta toate documentele²⁵, cele două volume de indice s-au înscris ca una din realizările importante în domeniul arhivisticii românești. Autorul a avut în vedere publicarea numai a unor categorii de documente din fondurile cercetate. În prefața publicată la vol. I el arată : „Am publicat numai hrisoave și cărți sau ordine domnești adăugînd și cîteva acte, ca cele de la nr. 241, ce rechemă instituții ca aceea a județelor și ca cele de la nr.1078 și 1267 ce rechemă administrațiunea invaziilor străine²⁶.

Desigur, că indicele publicat are și unele inconsecvențe în ce privește categoriile de acte cuprinse, ele fiind mult mai multe decît cele specificate de autor în prefață cit și unele greșeli de datare a documentelor.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 523/1875.

²¹ Ibidem, dosar nr. 500/1873

²² Ibidem, dosar nr. 512/1874.

²³ „Revista Istorică a Arhivelor României“, Imprimeria Statului, 1874 București VII + 116 + XIV p.

²⁴ Ibidem, 1876, II + 120 + 4 p.

²⁵ Ibidem, I, p. 1.

²⁶ Ibidem, I, p. II.

În afară de aceasta, C. D. Aricescu s-a preocupat și de editarea de documente, publicînd unul din cele mai prețioase documente politice și economice, *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*²⁷. Aceste publicații scoase de Aricescu au ajuns și peste hotare la Moscova, Kazan, Cracovia, Harcov, trimise de urmașul său Bogdan Petriceicu Hașdeu spre sfîrșitul anului 1876²⁸.

Aricescu avea în atenția sa publicarea nu numai a documentelor din arhivele din țară ci și a celor culese din arhivele de peste hotare, întrucît, arată el „pînă acum nu avem o istorie completă și sistematică a țării noastre, multe din date sînt încă incerte, multe fapte neconsecvente, astfel, încît istoricul se află în neputință de a pronunța judecata sa într-un mod precis asupra domnilor și oamenilor însemnați ce au guvernat țara, de a cunoaște pricinile după care se conduce în politica lor, de a ști care era organizația țării și în ce relațiuni se afla cu statele ce o înconjoară. A aduna dar cît mai mult material și a publica actele care pot aduce o lumină nouă...”²⁹. Și în continuare propune a se publica cu cheltuiala ministerului documentele foarte importante relative la țara noastră adunate de B. P. Hașdeu din Arhivele de peste hotare. Conștient de răspunderea ce-i revenea de a îmbogăți tezaurul arhivistic cu materialele documentare aflate în arhivele de peste hotare care se referă la țara noastră, Aricescu a propus includerea de sume în buget pentru cercetări. „Îndatorirea directorului acestui serviciu — arată într-un raport către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor — este să facă investiții înăuntru și în afară din țară spre a afla și cumpăra acte privitoare la istoria țării noastre”. Prevăzînd greutatea obținerii în original a unor asemenea documente, Aricescu arăta: „Astăzi fiind cu neputință a avea în original asemenea acte cred domnule ministru că e de neapărată trebuință a face să se scoată copie de pe ele... sau să se cumpere de la particulari în original sau copii, ca mărind astfel fondul nostru cel mic de acte istorice să putem deschide izvoare noi pentru istoria noastră prin publicarea lor”³⁰.

Roadele activității desfășurate de Aricescu pentru completarea fondului arhivistic cu documente de peste hotare s-au văzut mai tirziu prin numărul mare de copii și informații aduse la sfîrșitul anului 1876 de Hașdeu din arhivele din Lemberg și Cracovia unde a studiat timp de două luni³¹.

Patriot și luptător neobosit pentru libertatea și unitatea națională a poporului, animat de concepții înaintate, C. D. Aricescu se numără printre personalitățile de seamă care au condus Direcția Generală a Arhivelor Statului.

²⁷ C. D. Aricescu, *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)* București, 1883, 754 p.

²⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică, centrală, fond D.G.A.S. dosar nr. 554/1876.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 520/1874, f. 1.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 478/1872.

³¹ Ibidem, dosar nr. 559/1876.

ȘANTIERUL DE CONSTRUCȚII NAVALE TURNU SEVERIN

N. CHIPURICI

În secolul al XIX-lea, unul din mijloacele prin care marile puteri, Anglia, Franța și Austria au urmărit să înfăptuiască scopurile lor de dominare economică și politică a sud-estului european a fost și acela de a pune stăpânire pe navigația dunăreană¹.

Înființarea Șantierului de construcții navale din Turnu Severin, în anul 1858, de către prima societate privilegiată austriacă de navigație cu aburi pe Dunăre — Erste Privilegirte Österreichische Donau Dampfschiffahrt Gesellschaft (D.D.S.G.) — s-a înscris ca o realizare concretă a Austriei în lupta cu celelalte mari puteri pentru a-și asigura supremația pe liniile de navigație de pe Dunăre.

Fiind de un mare folos pentru navigația și implicit pentru politica economică austriacă, Societatea D.D.S.G. a construit aici clădiri în suprafață de 3830 metri pătrați, din care 1600 de metri pătrați ocupau numai atelierele².

În anul 1890 nevoile economice ale țării noastre au determinat statul să înființeze un serviciu de navigație pe Dunăre (N.F.R.).

În condițiile prevăzute de contractul comercial încheiat cu Serbia în acești ani de a-i livra și transporta cu vasele noastre sarea de care avea nevoie, Șantierul naval de la Turnu Severin devenea strict necesar statului român pentru întreținerea și repararea vaselor acestui serviciu în regiunea Cataractelor.

În același timp, 1890—1891, au expirat și contractele Societății D.D.S.G. cu comuna Turnu Severin în baza cărora ființase șantierul. Statul român a refuzat prelungirea lor și a autorizat Regia Monopolurilor Statului să cumpere șantierul. S-a plătit prețul de 240 000 lei aur pentru construcțiile, utilajul și întregul inventar aflat la acea dată (iulie 1893) în agenție și șantier³.

Trecînd sub administrație românească cu data de 15 iulie 1893, pînă în anul 1901 șantierul a depins de Direcția generală R.M.S. În acest interval de timp i s-au adăugat noi ateliere, o linie de garaj în legătură cu stația C.F.R. o macara electrică de 60 tone, o turnătorie,

¹ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 256.

² *Ibidem*, p. 456. Pînă la 1878 șantierul a ajuns să se numere printre întreprinderile cu caracter de fabrică din țara noastră, alături de Arsenalul și Pirotehnia Armatei și a atelierului de căi ferate din București.

³ „Monitorul Oficial” nr. 103 din 8 august 1890 și nr. din 27 mai 1895.

o instalație de mașini și unelte destinate folosirii lor pentru construcții de vase noi și alte construcții metalice. În acest scop s-au investit 360 000 lei aur.

Astfel, pe lângă reparații de vase, șantierul a început să execute construcții noi de șleपुरi, remorchere, vase de pasageri, șarpante, poduri metalice și alte construcții metalice.

La data de 7 aprilie 1901 șantierul a trecut sub administrația Serviciului hidraulic din Ministerul Lucrărilor Publice, serviciu condus de inginerul Anghel Saligny. De acest serviciu a depins pînă în anul 1908⁴.

În anul 1908, luînd ființă pe lângă același minister Direcția Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă (P.C.A.), șantierul a trecut la această direcție, de care a depins pînă la 1 octombrie 1945⁵.

Între anii 1900—1945 șantierul a avut următoarea organizare :

1. serviciul atelierelor cu secția mecanică, forjă navală, lemnărie și uzina electrică, fiecare secție avînd de la 2—4 ateliere specializate ;

2. secția tehnică cu un birou de ingineri și desenatori ;

3. secția contabilității și casei cu biroul contabilității în bani și casei, biroul contabilității lucrărilor și biroul contabilității materialelor ;

4. secția secretariatului, registratură și arhivă.

Aceasta era organizarea șantierului în anul 1927⁶. Pînă la acea dată șantierul a avut în organizare aceeași structură încadrată cu un personal mai redus pe servicii și birouri.

În anul 1929 au intervenit unele schimbări de denumire : serviciul atelierelor, biroul tehnic, divizia contabilității și casei cu aceleași birouri din anul 1927 și divizia secretariatului și personalului cu biroul de registratură-arhivă și biroul personalului⁷. În anul 1932 șantierul era organizat pe secții : exploatare, tehnică și administrativă⁸.

În anul 1934 șantierul era organizat pe servicii⁹ :

1. serviciul secretariatului cu biroul de registratură și secretariat, arhivă, personal, caziere, mobilizare, permise, dactilografe și oamenii de serviciu ;

2. serviciul contabilității cu birourile contabilității centrale întocmirii foilor de plată, contabilității materialelor și magaziiilor și caseria ;

3. serviciul pentru elaborări de planuri și proiecte cu un birou de desen ;

4. serviciul atelierelor cu secția mecanică, forjă navală, lemnărie, uzina electrică și paza și pompierii.

⁴ Ibidem, nr. 4 din 7 aprilie 1901.

⁵ Ibidem, nr. 280 din 19 martie 1908, nr. 169/1929, nr. 215 din 17 septembrie 1937, nr. 109/1938. Din septembrie 1937, Regia Autonomă P.C.A. a trecut la Ministerul Aerului și Marinei.

⁶ Arh. St. Turnu Severin, fond Șantierul Naval Turnu Severin, dosar nr. 20/1927, (inv. 17), f. 248.

⁷ Ibidem, dosar nr. 10/1929, f. 133 și urm.

⁸ Ibidem, dosar nr. 1/1933, f. 203 și urm.

⁹ Ibidem, dosar nr. 3 B/1934, f. 7 și urm.

Această schemă de organizare o găsim și în anul 1939 și după acel an, cu mici modificări în denumirea serviciilor: administrativ în loc de secretariat, studii și proiecte în loc de elaborări de planuri și proiecte ¹⁰.

Suprafața și capacitatea de producție a șantierului în perioada anilor 1900—1945 a crescut, șantierul situându-se printre întreprinderile importante ale statului ¹¹. Politica economică a regimului burghez-moșieresc, lipsa de interes și de capital au frânat dezvoltarea acestei întreprinderi. Șantierul nu s-a dezvoltat pe măsura posibilităților sale, a cunoscut ani de stagnare și de regres economic.

Numărul muncitorilor ocupați în producție în perioada amintită a urmat această linie, deși, în general a crescut de la 180 în anul 1900, la 600 în 1913 și 1003 în luna noiembrie 1937.

În perioada 1893—1944 s-au executat în șantier construcții cu o putere instalată totală de 22 155 H.P., reprezentând 31 427 tone deplasament vas gol și o producție specifică anuală de 622 tone ¹².

Anii de după eliberarea țării noastre de sub jugul fascist au însemnat pentru Șantierul de construcții navale din Turnu Severin, ca și pentru atâtea alte obiective industriale din țară, ani de rodnice succese pe drumul refacerii și modernizării sale.

Corespunzător noilor sale sarcini șantierul a fost reorganizat. S-au înființat servicii noi ca cel de pregătire a fabricației, serviciul controlului tehnic, serviciul planificării și serviciul de desfășurarea produselor. Vechiul serviciu al atelierelor a fost reorganizat în serviciul fabricației.

La data de 1 aprilie 1950 Șantierul de construcții navale Turnu Severin s-a comasat cu șantierul naval „Dinamica“, al doilea șantier naval din Turnu Severin ca activitate, înființat în primăvara anului 1943 de către Societatea anonimă de comerț și industrie „Dinamica“.

Din comasarea șantierului cu atelierele C.F.R. Turnu Severin în luna decembrie 1959 a rezultat actuala unitate, industrială — Uzina mecanică Turnu Severin, uzină în cadrul căreia sectorul construcțiilor navale ocupă primul loc, alături de cel al construcției de vagoane.

Materialul documentar creat de Șantierul de construcții navale Turnu Severin aflat la Arhivele Statului, filiala Turnu Severin, se compune din 1488 unități de păstrare, dosare și registre administrative și contabil-financiare, create în perioada 1900—1948, care însumează 46 m.l.

Majoritatea acestor materiale documentare au intrat în depozitele Arhivelor Statului la data de 18 octombrie 1956 în baza unui proces verbal, fiind ridicate din subsolul Direcției de navigație fluvială Turnu Severin, spre a fi salvate de la distrugere. La data de 13 februarie 1965 au fost preluate cu inventar și proces verbal 249 de dosare și

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 25/1944, f. 151.

¹¹ Gheron Netta, *Cercetări economice asupra regiunii Orșova-Severin*, 1923, p. 58. În anul 1914 șantierul era unul din însemnatele stabilimente de acest gen aflate de-a lungul Dunării.

¹² V. Olaru, *Șantierul naval Turnu Severin*, București, 1958, p. 95.

registre de la Uzina mecanică Turnu Severin, spre a completa fondul la Arhivele Statului.

Multe materiale documentare lipsesc fiind distruse, sau se află în locuri necunoscute. Astfel tot materialul documentar al șantierului creat în perioada 1858—1893 a rămas în arhiva Societății austriace D.D.P.B., materialul arhivistic creat în perioada 1893—1900 a rămas în arhiva Serviciului navigației fluviale române (N.F.R.) și ulterior nu s-a mai găsit¹³; incendiul din șantier de la 17 iunie 1908¹⁴, precum și evenimentele din timpul celor două războaie mondiale au fost însoțite de distrugerii însemnate de materiale documentare¹⁵.

Din perioada anilor 1900—1919 s-au păstrat puține dosare și registre: între 1 la 30 anual. Din anul 1917 nu s-a păstrat nici un material documentar, șantierul fiind sub ocupație austro-germană. Pentru perioada 1920—1948 s-au păstrat anual între 18 la 71 unități de păstrare, materialul arhivistic creat de Șantierul „Dinamica” lipsind în întregime.

Starea de conservare a materialelor documentare este, în general, bună. Între categoriile de acte care formează materialul arhivistic al acestui fond se află: ordine, circulare, instrucțiuni, scheme de organizare și funcționare, bugete, conturi de gestiune, dări de seamă, bilanțe, rapoarte, note de informare, situații și chestionare statistice, inventare, planuri de situații, tablouri, de construcții, liste de firmele furnizoare, oferte, contracte cu firme furnizoare, comenzi de materiale și lucrări, devize estimative, memorii, cereri ale personalului pentru îmbunătățiri economice, referate, ordonanțe, antimăsurători, procese verbale, proiecte de regulament, situații generale recapitulative de lucrările executate, decizii, avize și ordine către personal, state și foi de plată, state generale pentru Curtea de Conturi, liste de amenzi aplicate muncitorilor, telegrame și corespondență privind mișcarea revendicativă și grevistă în șantier, schițe și planuri tehnice, registre contabile de evidența furnizorilor, a comenzilor și alte categorii de corespondență.

O parte din aceste acte, mai ales cele care privesc relațiile comerciale ale șantierului cu firme străine, sînt scrise în limbile franceză și germană. După anul 1945, parte din materialele documentare sînt scrise în limba rusă.

Întregul material documentar este prelucrat arhivistic: ordonat, fișat, expertizat, cotate și cu inventar.

La prelucrarea sa s-a trecut după o prealabilă cunoaștere a istoricului șantierului și organizării sale, a conținutului materialelor documentare, a felului de clasare și arhivare a actelor, precum și a situației în care au ajuns la Arhivele Statului.

Prelucrarea a cuprins următoarele operațiuni:

a) separarea materialelor fondului din materialele altor 21 de fonduri arhivistice create de tot atâtea instituții și întreprinderi portuare și de navigație din Trunu Severin, Orșova, sau alte porturi dunărene;

¹³ Arh. St. Turnu Severin, fond Șantierul naval Turnu Severin, dosar nr. 1 bis/1909, inv. 2.

¹⁴ Ibidem, și dosar nr. 51/1908, inv. 21.

¹⁵ Ibidem, dosarele nr. 1/1918, (inv. 1); nr. 10/1929, f. 160.

b) ordonarea cronologic-structural a fondului, respectându-se modul de constituire a arhivei de către șantiere ; 1) dosarele serviciului secretariat cu indicativ de dosar de la 1 la x ; 2) dosarele contabile formate pe articole de buget de la 1 la x ; 3) dosarele cu actele fondului de aprovizionare și de reînnoire ; 4) dosarele fără număr ; 5) registrele anului respectiv.

c) fișarea și inventarierea dosarelor și registrelor astfel ordonate ;

d) întocmirea inventarelor și listelor de selecționare, și cotearea dosarelor și registrelor.

Fondul arhivistic creat de Șantierul de construcții navale Turnu Severin prezintă materiale documentare care pot servi cercetării științifice fie pentru cunoașterea unor date și fapte noi în special în legătură cu înființarea și dezvoltarea șantierului și în general cu dezvoltarea industriei de construcții navale în țara noastră, fie pentru completarea cu date și aspecte a altor probleme deja studiate.

Din cercetarea dărilor de seamă a chestionarelor și statisticilor industriale și sociale, a rapoartelor șantierului și a altor materiale documentare se desprind, pentru cercetător, o serie de date și aspecte interesante privind dezvoltarea acestui șantier, gradul investițiilor de capital și eficiența lor, factori interni și externi care au concurat la dezvoltarea sau stagnarea în decursul timpului și felul în care s-a răsfrânt, asupra dezvoltării șantierului, politica economică dusă de statul capitalist român.

Urmărind politica sa de a-și asigura supremația navigației la Dunărea de jos și folosind în scopurile sale politice și economice stipulațiile acordurilor internaționale care au urmat războiului Crimeii, Austria, — prin societatea sa D.D.S.G. — a procedat la urgentarea terminării lucrărilor de dare în folosință a șantierului său naval din Turnu Severin. Astfel, el intră în funcțiune chiar în iarna anului 1857/1858, iar în anul următor a fost în plină activitate, reparând 19 vapoare, 99 de șleपुरi, diferite pontoane și vase mai mici ¹⁶.

Imediat și desigur în același scop, s-a trecut la organizarea și dotarea tehnică a șantierului după modelul și sprijinul celui din Altonfen de unde s-a adus o mașină cu aburi de 12 H.P. și s-a montat un număr însemnat de mașini ¹⁷.

În anul 1860—1861 s-a instalat o turnătorie și un cuptor ¹⁸ iar în anul 1863—1864 un ciocan cu abur de 300 kg putere și un spital ¹⁹.

Șantierul a cîștigat repede renume la Dunăre, în anul 1864 primind din partea Turciei o notă de recunoștință pentru calitatea lucrărilor de reparații executate la vasul de război turcesc „Silistra” ²⁰.

¹⁶ Arh. St. Turnu Severin, fond Șantierul naval Turnu Severin, dosar nr. 3 A/1932, f. 56. Date istorice despre înființarea șantierului extrase din arhiva Societății D.D.S.G. și anuarele imperiale din Viena la data de 5 iunie 1932.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

Operațiunile militare legate de războiul de independență din anul 1877 au determinat închiderea șantierului la începutul lunii mai și pînă la sfîrșitul anului. Cea mai mare parte din lucrători au fost concediați și numai o mică parte din ei au reușit să treacă granița la Orșova, unde s-au ocupat cu repararea unor avarii urgente ²¹.

Activitatea șantierului a cunoscut o perioadă de stagnare și regres în anii 1885—1887. Din cauza crizei economice marea majoritate a muncitorilor au fost concediați ²².

Preluînd șantierul, Direcția Generală R.M.S. constata că cerințele de transport ale țării noastre nu puteau să fie acoperite cu parcul de vase existent, iar cu atelierele și utilajul existent în șantier acest parc de vase nu putea să fie mărit. Pe lîngă reparațiile mari de vase erau necesare noi construcții de vase: remorchere, șlepuri, vase de pasageri și alte construcții metalice. În acest scop statul român a făcut investiții de capital prin alocații bugetare, mărind capacitatea de producție a șantierului și profilîndu-l pentru construcții navale de ori ce fel.

Din o serie de situații economico-financiare și rapoarte, cercetătorul poate să cunoască și să urmărească cronologic volumul investițiilor făcute de statul român în acest șantier, eficiența acestor investiții, interesele și împrejurările economice și politice care au stat la baza lor ²³.

Astfel, în perioada 1893—1921 s-au construit în șantier clădiri în suprafață de 7 660 metri pătrați (ateliere, o hală pentru construcții de poduri și șarpante metalice, magazii), plus 475 metri pătrați pentru școala de ucenici deschisă în anul 1921 ²⁴.

Dar cu toată dezvoltarea sa ascendentă, documentele aparținute acestui fond ne atestă că această dezvoltare a șantierului a urmat un drum anevoios și întrerupt adesea de perioade de stagnare și regres, că șantierul nu s-a dezvoltat pe măsura posibilităților sale.

Investițiile de capital se făceau greoi prin credite bugetare și mai ales extraordinare acordate de stat, credite care nu țineau seama de nevoile șantierului, nu urmăreau o eficiență economică, erau în sume mici și aprobarea lor era târăgănată, uneori, ani de zile din diferite motive și cauze care stăteau la baza politicii economice a timpului.

Iată unul din exemplele ilustrative în această privință.

În proiectul de buget pe exercițiul 1912—1913, după multe amînări, s-a prevăzut construirea unui atelier de poduri și șarpante metalice. Se motiva că este absolut necesar, deoarece aceste lucrări s-au executat și se execută sub cerul liber, pe timp de ploaie, zăpadă sau geruri mari. Lucrările deveneau scumpe, se executau în termene lungi, și din această cauză șantierul era ocolit de asemenea comenzi ²⁵.

Din documentele existente în acest fond arhivistice se mai desprind și alte cauze și evenimente care s-au repercutat negativ asupra dezvoltării șantierului.

²¹ Ibidem, f. 57.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, dosarele nr. 3 A/1931, f. 22 și urm.; nr. 39/1905; nr. 50/1911; nr. 31 bis/1912; nr. 48/1913; nr. 54/1914.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 3 A/1931, f. 22—25.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 1/1911, Vezi și dosar nr. 3 A/1931, f. 265 și urm.

Astfel, șantierul nu a avut pînă în anul 1911 un capital de întreprindere sau de rezervă. Abia în anul 1911, prin decretul cu nr. 1799 din 13 mai a fost dotat cu un fond de aprovizionare de 311 778 lei destinat aprovizionării cu materiale ²⁶.

Ca urmare a crizei economice de la începutul secolului al XX-lea ori ce investiții de capital în șantier au încetat. Abia în anul 1908 au fost reluate.

Dezvoltarea șantierului a fost lovită și de incendiul din anul 1908, cînd au fost distruși 480 m.p. de construcții ²⁷, după cum primul război mondial a provocat șantierului, pagube materiale în valoare de 1 270 579,50 lei, respectiv 3 952 664 lei prețul de refacere evaluat în anul 1922 ²⁸.

După primul război mondial șantierul nu s-a mai putut ridica la nivelul său antebelic. Pînă în preajma celui de al doilea război mondial s-a menținut cu o producție de 40 % din capacitatea sa ²⁹.

Cauzele care au determinat această stare de stagnare și regres în activitatea acestei întreprinderi de stat, se desprind pentru cercetător din filele unor dosare ale acestui fond arhivistice.

Acestea au fost : un program incomplet și anevoios de investiții pentru înlocuirea instalațiilor, mașinilor și utilajului învechit și cu un mare grad de uzură, politica economică greșită a claselor conducătoare ale timpului de a plasa peste hotare comenzi de lucrări care se puteau executa în țară, respectiv în șantier, regimul vamal care a influențat defavorabil prețul de cost al produselor din șantier, concurența Șantierelor navale din Galați și repercusiunile mari pe care le-a avut de suferit șantierul din cauza crizei economice capitaliste din anii 1929—1933, din cauza căreia programul de reparații și construcții navale a fost limitat la maximum, deoarece au încetat și transporturile produselor țării noastre — în special agricole și petroliere — devalorizate pe piețele străine ³⁰.

Prezentăm în continuare cîteva aspecte desprinse din documentele de arhivă ale acestui șantier, pe care le-am socotit ca fiind în măsură să ilustreze, întrucitva cauzele de care ne-am ocupat mai sus.

La data de 18 iunie 1925 șantierul raporta asupra neputinței de a se aduce la îndeplinire, decît într-o foarte mică măsură, programul de îmbunătățiri ce era reclamat de starea de uzură și degradare a unora din instalații, cum și de lipsa de mașini-unelte ce se resimțea foarte mult în executarea unora din lucrările sale. În raport se arată : „În afară de creditele suplimentare de 2 400 000 lei, ce i-au fost puse la dispoziție în această perioadă de timp, în care intră și ultimul credit de 900 000 lei acordat anul acesta pentru refacerea în beton armat a postamentului macaralei electrice ce amenință să cadă, nu a putut

²⁶ Ibidem, dosar nr. 1/1911.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 3 A/1931, f. 22 și urm.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 24/1920 inv. 10/1922), f. 7—15. Tablou de pagubele șantierului pricinuite sub ocupație întocmit pentru Secretariatul General al delegației române la Conferința de la Paris.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 3/1931, f. 42.

³⁰ Ibidem, dosarele nr. 3 A/1931, f. 165—166 ; nr. 3 A/1934, f. 12 și urm.

prevedea în bugetele sale decît foarte mici sume afectate cheltuielilor de întreținere, cum și asigurării bunului mers al uzinei electrice³¹.

Întocmindu-se un deviz estimativ de lucrările strict necesare șantierului pentru buna funcționare, se arăta: necesitatea amenajării sălii din hangarul de ferme metalice în sală de mașini-unelte, deoarece clădirea vechiului atelier mecanic era degradată prin vechimea ei și nu mai corespundea nevoilor actuale cu toate lucrările de întreținere făcute în fiecare an. De asemenea, se arăta necesitatea procurării de mașini-unelte și accesorii absolut necesare executării comenzilor mai rapid și în condiții tehnice mai bune³².

Șantierul a continuat să ducă lipsă de credite în sume corespunzătoare și în anii următori.

Printr-un raport din 6 iulie 1936 către Inspectoratul industrial Craiova, șantierul arăta că din lipsă de fonduri nu s-au putut aduce decît foarte mici îmbunătățiri utilajului prin comandarea cîtorva mașini electrice de găurit, 2 agregate de sudură electrică și diferite piese de schimb pentru unul din motoarele Diesel. Cuantumul de lucrări reclama imperios o modernizare și mărire a utilajului, care nu era posibilă fără obținerea fondurilor necesare. În continuare se raporta: „Lipsurile, defectele și greutățile de ordin general sînt datorate insuficienței de fonduri pentru aprovizionarea și asortarea magaziiilor cu toate materialele de lucru necesare, cum și imposibilității măririi și modernizării utilajului actual care în mare parte nu mai corespunde cerințelor tehnice actuale³³”

Începînd cu anul 1937 șantierului i s-au alocat diferite credite, niciodată însă în sume suficiente și la timp, pentru modernizarea utilajului³⁴.

O statistică pe anul 1938/1939 ne dezvăluie o trăsătură caracteristică a economiei noastre de atunci. Cu toată legislația de încurajare a industriei naționale, șantierul importa un mare volum de produse. Asupra cauzelor acestei stări de lucruri, șantierul arăta că procurarea fierului din țară se făcea cu întârzieri de 6—8 luni, uzinele noastre metalurgice fiind foarte aglomerate și că materiile prime indigene deși erau de calitate bună, aveau prețul ridicat. Fierul în țară avea prețul de 14—16 lei kg. în timp ce kilogramul de fier din import se ridica la numai 6—8 lei, fiind și scutit de taxe vamale³⁵.

Lipsa de comenzi de lucru, cu implicațiile ei asupra producției și muncitorilor, a început să se resimtă în șantier din anul 1925 la atelierul de forjă navală³⁶ și treptat a cuprins toate atelierele.

³¹ Ibidem, dosarele nr. 1/1925, f. 49, 60; nr. 12/1929, f. 69.

³² Ibidem, dosar nr. 1/1925, f. 60 și urm.

³³ Ibidem, dosarele f. n./1936 (inv. 25/1936), f. 1, 37; nr. 20/1931, vol. III, f. 90 și urm. nr. 3 B/1932, f. 27; nr. 3 A/1933, f. 22 și urm. nr. 3 A/1934, f. 12 și urm.

³⁴ Ibidem, dosarele nr. 12/1938, f. 10, nr. 3/1938, f. 93, 117, 173, 325, 367, 383; nr. 25/1939, f. 127. Din cauza vechimii și stării de uzură a motoarelor uzinei electrice a șantierului, în anul 1939 șantierul era bransat la rețeaua electrică a orașului. În 1939 s-au făcut investiții în șantier în valoare de 9 689 653 lei, dar nu s-au acoperit nevoile acestui.

³⁵ Ibidem, dosar f.n./1939 (inv. 67/1939), f. 83—84.

³⁶ Ibidem, dosarele nr. 19 1925, f. 24, 115; nr. 20/1927 (inv. 17/1927), f. 55 și 122.

La 29 iunie 1929 se raporta Ministerului Comunicațiilor că șantierul nu mai are de lucru pentru o lună și jumătate și se cereau demersuri pentru comenzi din partea administrațiilor de stat³⁷. Dar criza economică accentuându-se, comenzile s-au obținut tot mai greu, lipsa de lucru a devenit tot mai mare, concedierile tot mai dese și cuprinzătoare, nemulțumirile muncitorilor au crescut, producția și productivitatea muncii au scăzut.

În anul 1930 venitul șantierului a fost nominal de 27 226 111 lei, în 1931 a scăzut la 19 953 368 lei și în 1932 la 12 570 916 lei³⁸. În anul 1930 producția șantierului s-a redus cu 20% iar șomajul a durat tot timpul anului³⁹. În anul 1931 producția a scăzut cu 27% față de 1930, productivitatea cu 41%, iar concedierile au ajuns la 55—60%⁴⁰. În anul 1932 producția a scăzut și mai mult, iar șomajul a cuprins 70% din numărul muncitorilor⁴¹. Criza economică cu urmările ei cuprinsese aproape în întregime activitatea șantierului.

Din luna decembrie 1933 trecându-se la lucrări de îmbunătățire a utilajului din șantier și primindu-se lucrări de lucru din ce în ce mai multe și în termene scurte de executare, activitatea în șantiere a revenit la stadiul dinaintea crizei; capacitatea de producție s-a menținut la 40%⁴², iar bilanțele anuale ale șantierului au fost încheiate cu deficite mari pînă în anul 1942/43⁴³, cînd s-au putut acoperi toate cheltuielile și s-a obținut și un beneficiu net de 11 804 954 lei⁴⁴.

Bombardamentele din primăvara anului 1944 au distrus și avariat șantierul în proporție de 50%. Totuși, prin munca plină de abnegație a muncitorilor, imediat după 23 August 1944, Șantierul naval din Turnu Severin a reușit să asigure concurs tehnic susținut armatei române în lupta pentru eliberarea țării noastre de sub ocupația hitleristă, contribuind cu toată capacitatea sa de producție la sprijinirea frontului antihitlerist⁴⁵.

Conferința din octombrie 1945 a P.C.R. a găsit șantierul numai în parte refăcut. La chemarea partidului, după cum reiese și din numeroase materiale existente în fond, muncitorii din șantier au trecut la refacerea completă a sa, la îmbunătățirea instalațiilor și utilajului, la reorganizarea șantierului pentru a-și putea aduce din plin aportul la marile înfăptuiri socialiste din patria noastră.

Fondul arhivistic pe care-l prezentăm cuprinde și o serie de situații, chestionare, foi statistice, dări de seamă și rapoarte interesante în special pentru cunoașterea numărului muncitorilor ocupați în acest

³⁷ Ibidem, dosar nr. 3/1929, f. 123.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 1/1933, f. 76.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 3 A/1931, f. 106—108.

⁴⁰ Ibidem, f. 97 și dosar nr. 3 A/1932, f. 19 și urm.

⁴¹ Ibidem, dosarele nr. 25/1933, f. 22 și urm.; nr. 3 A/1934, f. 3 41. Șomajul a durat în șantier pînă la 15 ianuarie 1934, iar în septembrie 1933 a fost cel mai ridicat.

⁴² Ibidem, dosarele nr. 3/1935, f. 37 și urm.; f.n./1936 (inv. 25/1936), f. 60 și urm.

⁴³ Ibidem, dosarele nr. 19/1938, f. 107—120; f.n./1889 (inv. 67/1939), f. 95; nr. 25/1940, f. 88, 113.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 25/1943, f. 230—250.

⁴⁵ Ibidem, f. 107—109.

șantier, a calificării și specializării lor precum și pentru urmărirea mișcărilor interevenite în rîndul acestora în diferite momente istorice ⁴⁶.

Șantierul de construcții navale Turnu Severin, fiind una din cele mai vechi și mai mari întreprinderi industriale din această parte a țării noastre, a devenit un centru însemnat al mișcării muncitorești și revoluționare din România. Preluarea sa de către statul român în anul 1893 și înființarea atelierelor C.F.R., Turnu Severin, au determinat un proces de concentrare și centralizare de capital aici, de creștere a numărului de muncitori.

Documentele acestui fond atestă o dată mai mult că la Tr. Severin, ca și în întreaga țară, la începutul secolului al XX-lea, în lupta împotriva intensificării exploatării capitaliste și a corporațiilor sub influența cuceririlor socialiste „România Muncitoare“, muncitorimea și-a dezvoltat și întărit sindicatele.

La Turnu Severin, cercul socialist „România Muncitoare“ a înființat un cerc al său în anul 1904. Comitetul ales a luptat pentru înființarea sindicatelor în acest oraș, primul înființat fiind cel din șantier în anul 1905 ⁴⁷.

Pentru apărarea intereselor lor, muncitorii din șantier s-au organizat și în diferite asociații profesionale și de ajutor. Într-un document din anul 1909 îi aflăm înscrși în 25 de asemenea asociații muncitorești ca : „Mina și Pădurea“, „Scînteia“, „Munca“ și altele ⁴⁸.

Dar prin legea din 20 decembrie 1909, publicată în Monitorul Oficial nr. 214/1909, ființarea și funcționarea unor asemenea organizații, fără prealabila autorizație a ministerului de resort, a fost interzisă sub severe sancțiuni. La Șantierul naval din Turnu Severin administrația a obținut neautorizarea tuturor asociațiilor din care muncitorii făceau parte, ceea ce însemna interzicerea lor de drept ⁴⁹.

Ascutirea contradicțiilor sociale din România la începutul secolului al XX-lea s-a oglindit în creșterea mișcării revendicative a muncitorilor. Grevele s-au impus ca o necesitate obiectivă în lupta dintre muncă și capital, pentru cucerirea de revendicări economice.

În anul 1906, anul „Jubileului“ monarhic de 40 de ani, Șantierul de construcții navale Turnu Severin a cunoscut una din cele mai importante greve ale timpului.

Din dosarul grevei, aflat în fondul arhivistic creat de acest șantier, rezultă că greva a durat de la 19 mai la 8 iunie 1906 și a cuprins pe toți muncitorii din șantier în număr de 500 ⁵⁰.

Greva a fost organizată de sindicatul profesional al muncitorilor din șantier, în numele căruia comitetul sindical a prezentat administrației șantierului spre satisfacere o serie de revendicări economice și

⁴⁶ Ibidem, dosarele nr. 3/1931, f. 42 ; nr. 25/1933, f. 22 și urm. ; nr. 3 A/1934, f. 3, 41.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 0/1906.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 41/1910.

⁴⁹ Ibidem, Pentru asociația „Munca“ s-a cerut interzicerea ei pe motivul că în statutul acesteia era înscris că scopul activității ei îl formează dezrobirea clasei muncitoare, iar emblema asociației este drapelul roșu.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 0/1906.

sociale⁵¹ care ne dezvăluie cauzele izbucnirii grevei și nivelul conștiinței de clasă a muncitorilor.

Împotriva greviștilor și a comitetului sindical au fost luate măsuri de reprimare. S-a acționat cu grabă pentru a se demonstra că în țară este liniște și mulțumire. Șantierul a fost închis și s-a procedat la reinscrierea muncitorilor, urmărindu-se ca în acest fel comitetul sindical să fie îndepărtat⁵².

Ceea ce conferă însemnătate acestei greve este nu numai durata și amploarea sa, dar și ecoul pe care l-a avut în rîndul celorlalți muncitori din Tr. Severin, precum și în rîndul muncitorilor din Șantierul naval din Galați⁵³.

În luna martie 1907 muncitorii din Turnu Severin, organizați în sindicate, s-au adunat în sala din piața Eliade într-un miting de solidaritate cu țărani răsculați.

Împotriva stării de spirit solidare a muncitorilor din șantier cu țărani răsculați, administrația acestuia a dispus luarea de măsuri prin care să fie preîntîmpinată o acțiune concretă de solidarizare. S-a alcătuit un corp de gardă de 32 de persoane pentru tot timpul cît a durat răscoala, s-a ordonat mărirea pazei șantierului și în ziua de plată a salariilor au fost aduși în șantier 30 de soldați înarmați sub comanda unui ofițer⁵⁴.

La data de 17 iunie 1908 s-a produs în șantier un puternic incendiu. Evenimentul a fost folosit de autorități pentru deslănțuirea unui atac contra sindicatelor din oraș și șantier. S-au produs arestări și rețineri la Parchetul de Mehedintși⁵⁵.

Refacerea Partidului Social-Democrat din România în anul 1910 și a organizației sale la Turnu Severin a fost precedată de adunări pregătitoare. Împotriva muncitorilor din șantier „dovediți” de participare au fost luate măsuri de concediere din serviciu⁵⁶.

Mișcarea revendicativă și grevistă care a cuprins pe muncitorii din șantier în perioada de avînt revoluționar, care a premers înființarea Partidului Comunist din România, este bogat atestată documentar în filele dosarelor acestui fond.

Însuflețiți de victoriile obținute de muncitorii ceferiști și cei de la Regie, în luna decembrie 1918, la puțin timp după revenirea administrației românești în șantier, muncitorii s-au organizat în sindicat și au prezentat o serie de revendicări: mărirea salariului cu 75%, alocă-

⁵¹ Ibidem, f. 9, Muncitorii au cerut: eliminarea celor doi ingineri, mărirea salariilor tuturor lucrătorilor cu 25%, dreptul lucrătorilor de a refuza comenzile de lucru prost plătite iar în caz că se vor primi, să se plătească lucru cu ziua, dreptul de a forma o casă de ajutor potrivit cererilor lor din martie 1905, judecarea cererilor particulare ale muncitorilor de către organele în drept și nu de direcțiunea șantierului, transferarea din șantier a celor doi funcționari de la biroul foilor de plată, reprimirea la lucru a muncitorilor concediați și altele.

⁵² Ibidem, f. 14, 16, 19, 25, 31, 76, 86 și altele.

⁵³ Ibidem, f. 108.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 19/1906.

⁵⁵ Ibidem, dosar nr. 51/1908.

⁵⁶ Ibidem, dosar nr. 1/1909, f. 159—163.

ție de scumpete și de chirie, ziua de lucru de 8 ore, reglementarea duminicilor și sărbătorilor lucrate, plata orelor suplimentare de muncă cu 50%, plata dublă a orelor suplimentare lucrate pe timp de noapte, plata salariilor pe timpul mobilizării, plata săptăminală a muncii și altele ⁵⁷.

Muncitorii hotărau asupra acțiunilor lor de luptă în consfătuiri comune pe orăș, iar la 21 martie 1919 au declarat o grevă economică de o zi în sprijinul cererilor lor prezentate din decembrie 1918 ⁵⁸.

Ziua de 1 mai 1919, zi de muncă, a fost sărbătorită de toți muncitorii din șantier prin încetarea lucrului ⁵⁹.

La data de 10 iunie 1919 muncitorii din șantier au declarat o grevă economică care a durat 10 zile, fiind urmată de arestări și trimiterea în fața Curții marțiale a unor greviști ⁶⁰. Greva a avut ca rezultat recunoașterea de către administrația șantierului a consiliului muncitoresc și a sindicatului ca organe reprezentative ale muncitorilor, plata zilelor de grevă și neconcedierea greviștilor.

La greva generală de protest din 21 iulie 1919, organizată împotriva intervenției imperialiste și pentru apărarea Puterii Sovietice, muncitorii șantierului au aderat încetînd lucru și folosind acest prilej de luptă pentru prezentare de revendicări economice proprii ⁶¹.

De asemenea, au aderat la greva demonstrativă de 24 de ore din 3 noiembrie 1919 împotriva teroarei electorale dezlănțuită de guvern, iar cu prilejul aniversării unui an de la masacrul din Piața Teatrului au participat la o întrunire demonstrativă organizată în oraș ⁶².

La data de 19 decembrie 1919 muncitorii din șantier erau din nou într-o grevă de o zi pentru a li se plăti salariile la timp ⁶³.

În perioada de contraofensivă a burgheziei împotriva mișcării muncitorești din țara noastră, inaugurată odată cu instalarea guvernului Averescu, în șantier a avut loc o grevă care a durat de la 27 aprilie 1920 pînă la 9 iunie același an ⁶⁴.

Participarea muncitorilor din șantier la greva generală din octombrie 1920, durata acesteia în șantier pînă la 6 noiembrie 1920, felul cum s-a desfășurat, cum a fost reprimată și ce urmări a avut pentru muncitori și șantier sînt oglindite în filele a mai multor dosare ⁶⁵.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 25/1918—19, f. 4.

⁵⁸ Ibidem, dosarele nr. 25/1918, f. 6, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 45, 106; nr. 1 B/1918—1919, f. 131.

⁵⁹ Ibidem, dosarele nr. 25/1918—1919, f. 19; nr. 1 B/1918—1919 f. 19.

⁶⁰ Ibidem, dosarele nr. 25/1918—1919, f. 23, 26, 28, 29, 31, 33—34, 39—43, nr. 3/1920, f. 238—239.

⁶¹ Ibidem, dosarele nr. 25/1918—1919, f. 62, 64—65 și 69.

⁶² Ibidem, f. 81, 91.

⁶³ Ibidem, dosar nr. 3/1920, f. 2.

⁶⁴ dosarele nr. 3/1920; nr. 30/1920.

⁶⁵ Ibidem, dosarele nr. 1/1920 vol. II; nr. 3/1920; nr. 29/1920, 33/1920 nr. 2/1921; 3/1921.

Din corespondența, rapoartele, situațiile statistice și memoriile prezentate de muncitori, cercetătorul poate să culeagă bogate și prețioase date și informații cu privire la viața muncitorilor din acest șantier și la acțiunile și lupta pe care le-au desfășurat după înființarea Partidului Comunist Român în condițiile economice, sociale și politice de către clasa muncitoare.

La 21 mai 1921 o echipă de nituitori a încetat lucru, refuzând să mai lucreze peste programul de 8 ore, iar muncitorii din șantier au prezentat o serie de revendicări privind salarizarea, programul de lucru, respectarea demnității omului, reprimirea muncitorilor concediați din timpul grevei generale și îmbunătățirea condițiilor igienico-sanitare în șantier ⁶⁶.

La data de 17 septembrie 1921 toți muncitorii delegați de la secția tâmplărie a șantierului au refuzat să mai lucreze ore suplimentare neplătite corespunzător ⁶⁷, iar la 17 iunie 1922 a avut loc o grevă pasivă de o zi a tuturor muncitorilor din șantier pentru mărirea salariilor și respectarea celor 8 ore de lucru ⁶⁸.

În anul 1923 muncitorii din șantier au obținut înființarea unui economat pe lângă șantier ⁶⁹.

Politica salariilor dusă de guvernarea timpului a constituit o permanentă cauză de nemulțumire pentru muncitorii din șantier, după cum criza economică din 1929—1933, politica de subjugare economică, politică și militară a țării Germaniei hitleriste și de tirie în războiul antisovietic, au fost duse cu sacrificii mari și grele pentru masele muncitoare. Modul cum s-au răsfrânt asupra șantierului, consecințele pe care le-au avut și cum au răspuns muncitorii din șantier la aceste evenimente, sînt întrebări pentru care acest fond arhivistic oferă documentare.

An de an muncitorii din șantier au întreprins acțiuni și au luptat pentru majorarea salariilor lor și achitarea la timp ⁷⁰, împotriva concedierilor și șomajului ⁷¹ iar după 23 august 1944 au ales imediat un comitet de fabrică și au cerut prin memoriu democratizarea și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață în șantier ⁷².

Cercetarea de documente pe materialul arhivistic creat de acest șantier nu poate fi limitată numai la cunoașterea dezvoltării șantierului

⁶⁶ Ibidem, dosarele nr. 10/1921 ; nr. 33/1921, f. 4, 7, 13 și 14.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 3/1921, f. 186.

⁶⁸ Ibidem, dosar nr. 33/1922, f. 4 și urm.

⁶⁹ Ibidem, dosar nr. 33—1923.

⁷⁰ Ibidem, dosarele nr. 11/1925, vol. I ; nr. 10 A/1926 ; nr. 20/1926 ; nr. 20/1927 ; 23 20/1928 ; nr. 20/1929 ; vol. I, nr. 25/1930 ; nr. 20/1931 ; nr. 36/1931—1936 ; nr. 20/1933 ; nr. 20/1936 ; nr. 11/1937 ; nr. 20/1938 ; nr. 18/1939 ; nr. 18/1941 ; nr. 13 B/1942 ; 18/1942 ; (inv. 54/1942) ; 12/1943. etc.

⁷¹ Ibidem, dosarele nr. 20/1928 ; nr. 2/1929 ; nr. 23/1930 ; nr. 11/1931 ; nr. 31/1931 ; nr. 20/1931 ; nr. 31/1932 ; nr. 2/1933 ; nr. 35/1938 ; nr. 18/1939 ; nr. 9/1943 ; nr. 56/1944.

⁷² Ibidem, dosar f.n. (inv. 8/1944).

și a luptei democratice și revoluționare desfășurate de muncitorii săi în decursul timpului.

Pe documentele acestui fond arhivistic se poate face o bogată și interesantă documentare și în legătură cu contribuția însemnată pe care Șantierul naval din Turnu Severin a adus-o la dezvoltarea și întreținerea parcului de vase plutitoare și de navigație ale țării noastre, la istoricul dezvoltării acestei ramuri industriale în România⁷³. De asemenea, la cunoașterea relațiilor economico-comerciale și de informare științifică care s-a statornicit în decursul timpului între șantier și diferite firme din alte țări⁷⁴.

⁷³ Ibidem, dosarele nr. 61918; nr. 13 B/1919; nr. 31 A/1931; nr. 28/1935; nr. 7 B/1936; nr. 5 c/1936; nr. 18/1939; nr. 33/1939; nr. 50/1939; nr. 38/1940; nr. 25/1942 și altele.

⁷⁴ Ibidem, dosarele nr. 18/1912; nr. 13/1914; nr. 1 a/1915; nr. 6/1915; nr. 6/1918; nr. 15/1918; nr. 17/1920; nr. 20/1920 (vol. II), nr. 25/1921; nr. 33/1924 (vol. I); nr. 31/1930; nr. 12/1936; nr. 20/1936 (vol. I); nr. 32/1940; nr. 35/1941; nr. 25/1942; nr. 22/1945 și altele.

CAMERA AGRICOLĂ A JUDEȚULUI ALBA

I PLEȘA

Unul din fondurile arhivistice importante aflate în depozitele Filialei Arhivelor Statului din Alba Iulia prea puțin cunoscut, cercetat și valorificat, dar care conține un bogat și variat material documentar este cel creat de către fosta Cameră agricolă a județului Alba.

Înființarea, prin legea promulgată cu decretul nr. 1209/1925¹, a camerelor de agricultură și a organului lor central Uniunea camerelor de agricultură, se înscrie în seria încercărilor făcute de guvernanții din România burghezo-moșierească, cu scopul, de a stimula sporirea producției agricole, care, — pe de o parte, din pricina pustuirii economice a țării de către primul război mondial, pe de altă parte, și în aceasta firește trebuie văzută cauza principală, datorită sistemului de organizare a agriculturii, fărâmițării terenului agricol în milioane de mici proprietăți nerentabile, injustei repartiții a pământului, existenței unui numeros proletariat agricol, slabei înzestrări tehnice a agriculturii, practicii agricole neștiințifice — se menținea mult sub nivelul posibilităților oferite de natură și era departe de a răspunde cerințelor interne stringente.

Potrivit legii amintite, camerele de agricultură județene cu sediul în capitalele de județ și Uniunea camerelor de agricultură cu sediul în capitala țării, erau organe consultative și administrative ajutoare ale Ministerului Agriculturii avînd următoarele atribuții: să reprezinte interesele agriculturii cu toate ramurile ei și să contribuie direct la progresul acestora cu sprijinul autorităților publice; să dea din proprie inițiativă sau la cererea guvernului prin Uniunea camerelor de agricultură, avize motivate asupra proiectelor de legi și regulamente relative la agricultură și silvicultură, asupra politicii vamale și politicii de transport pentru produsele agricole și forestiere, asupra proiectelor tehnice obștești în legătură cu agricultura și silvicultura, irigații, drenaje, canalizări, etc. asupra oportunității de a înființa școli agricole, ferme, pepiniere și alte instituții de progres agricol și silvic; să exercite patronajul asupra tuturor școlilor cu caracter agricol, zootehnic și silvic din județ, să înființeze pe plan local astfel de școli, precum și stațiuni agronomice, ferme, pepiniere, puncte agronomice, centre de documentare etc., participînd pe baza legii comercializării la întreprinderile agricole de interes județean; să colaboreze cu organele statului

¹ „Monitorul Oficial“, nr. 84 din 14 aprilie 1925.

la aplicarea legilor care interesează agricultura, zootehnia și silvicultura; să organizeze după directivele Ministerului Agriculturii expoziții, concursuri, călătorii de studii, cursuri de popularizare și cîmpuri de experiență pentru culturi comparative și selecționarea plantelor; să colaboreze cu camerele de comerț și industria și cu camerele de muncă în privința înființării și administrării tirgurilor de vite și produsele agricole, organizării muncii agricole și silvice, asistenței și asigurării muncitorilor agricoli și silvici; să înlesnească aprovizionarea agricultorilor cu semințe selecționate, mașini, unelte, reproducători prin ținerea unei colecții de mostre și prin realizarea legăturii între producători și solicitanți; să adune datele statistice referitoare la agricultură, zootehnie și silvicultură din județ, în conformitate cu legea generală de statistică².

Camerele agricole mai erau datorate să-și întocmească anual un buget care devenea obligatoriu executoriu, după aprobarea lui de către Consiliul de administrație al Uniunii camerelor agricole, precum și o dare de seamă anuală asupra activității lor și asupra mersului agriculturii în județ. Legea a mai stabilit, ca în termen de trei ani de la promulgarea ei, să se întocmească o monografie economică a județului respectiv, după un plan întocmit de Uniunea camerelor de agricultură.

Caracterul de instituții publice tipic burgheze al camerelor agricole, dar și dirijarea lor de către stat ies bine în relief din analiza prevederilor legii de înființare, în legătură cu constituirea, componența și organizarea lor.

Astfel fiecare cameră agricolă județeană se compunea din 17 membrii aleși și 11 membrii de drept³. Membrii aleși aveau mandat pe timp de 5 ani de la data alegerii lor, iar cei de drept funcționau în cadrul camerei atît timp cît își exercitau funcțiunea lor în organele de stat respective din județ.

Caracterul de clasă al camerelor agricole rezidă cît se poate de clar din condițiile stabilite prin lege pentru dreptul de alegător. El revenea acelor cetățeni care se bucurau de drepturi civile și politice și care în plus trebuia să îndeplinească una din următoarele condiții: să fie agricultori sau crescători de vite cu o proprietate de cel puțin 3 hectare, să fie arendași agricultori sau crescători de vite pe o suprafață de cel puțin un hectar, să fie proprietari de păduri pe o întindere de cel puțin 5 hectare, să fie absolvenți cu diplomă a unor școli și institute agricole cu stagiul de cel puțin un an în județ, să facă parte dintr-o asociație cu caracter agricol, zootehnic sau silvic.

² C. Hamangiu, *Codul general al României, — legi noi de unificare*, vol. XI, V XII, 1922—1926, p. 795 și urm.

³ Membrii de drept ce intrau în componența camerelor agricole erau: președintele sau un delegat al Consiliului județean, prefectul județului, consilierul agricol al județului, reprezentantul cel mai mare în județ al Direcțiunii zootehnice și sanitar-veterinare, reprezentantul silvic cel mai mare în grad, un reprezentant al cooperației agricole din județ desemnat de Uniunea obștilor sau cooperativelor, iar în lipsă de Federala băncilor populare, un reprezentant al Casei de credit al agricultorilor din județ, un delegat al camerei de comerț și industrie, un delegat al camerei de muncă din localitate, administratorul financiar, primarul orașului de reședință.

Alegerile se efectuau prin judecătoriile de ocol și prin Tribunalul județean, care proclama rezultatul asupra listelor de candidați cu majoritate de voturi.

Camera agricolă se constituia legalmente cînd numărul membrilor validați cu al celor de drept reprezenta majoritatea absolută a numărului membrilor ce trebuiau să o cuprindă.

Ministerul Agriculturii avea dreptul de a numi un comisar al guvernului pe lângă fiecare cameră agricolă pentru observarea activității și încadrarea ei în limitele legii. În cazul în care nu se numea un comisar special atribuțiile acestuia se exercitau de către consilierul agricol județean. Camera agricolă compusă din totalitatea membrilor aleși și de drept lua hotărîri cu majoritatea absolută a membrilor prezenți. Ea își alegea un birou format din președinte, doi vicepreședinți și un secretar.

Organele camerei erau : Comitetul de direcție, secțiunile camerei agricole și Comisia de control.

Comitetul de direcție era compus din șapte membrii dintre care patru aleși și trei de drept, reprezentînd agricultura, zootehnia, și silvicultura. Președintele camerei prezida comitetul, iar din restul membrilor se alegea un vicepreședinte și un secretar.

Condușe de un specialist, *secțiunile camerei agricole* care difereau ca număr și preocupări după specificul agriculturii din fiecare județ, puteau iniția și organiza lucrările din sfera lor de activitate după ce obțineau aprobarea Comitetului de direcție al camerei.

Comisia de control, formată din trei membrii verifica gestiunea camerei odată pe trimestru și încheia raportul anual de gestiune.

Conform legii susmenționate camerele agricole se puteau dizolva prin decret regal în baza unui referat motivat al Ministerului Agriculturii dacă în activitatea lor se constatau nereguli grave de gestiune, o completă inactivitate, ieșiri din cadrul legal de competență. De la dizolvarea și pînă la alegerea noilor camere agricole și a uniunii lor, conducerea se încredința unor comisii interimare alcătuite din mai mulți membrii și avînd un președinte și un vicepreședinte.

Camera Agricolă a județului Alba a luat ființă în urma alegerilor din 25 august 1925⁴ și a ședinței de constituire din 3 septembrie 1925⁵ de cînd datează și primele acte create. La propunerea prefecturii care, în acea vreme, își avea sediul în orașul Aiud, sediul camerei se fixează la Alba Iulia, unde urma să fie mutată și prefectura. Avînd în vedere condițiile naturale ale județului Alba, caracterul său economic agricol, ca și tradițiile seculare ale unor ramuri ale agriculturii locale, în ședința de constituire a camerei s-a hotărît înființarea a cinci secțiuni și anume : agricolă, silvică, zootehnică, viticolă și hortipomicolă.

În primul an de existență activitatea camerei a fost foarte săracă. Propriu-zis, ea a început după 1 ianuarie 1926, cînd prin luarea ges-

⁴ Arh. St. Alba Iulia, fond Camera agricolă a jud. Alba, dosar nr. 1/1925, f. 1—2.

⁵ Ibidem, f. 21—22.

tiunii Comisiei județene zootehnice s-a putut trece la primele acțiuni⁶. Acestea însă, datorită posibilităților financiare scăzute⁷ și birocrațismului s-au soldat cu rezultate slabe.

Situația fiind la fel și în celelalte județe nu este de mirare că aceste instituții au fost dizolvate prin decretul regal nr. 1294 din 7 mai 1927 și înlocuite pe data de 25 mai același an de comisii interimare⁸. Camera Agricolă a județului Alba își predă agendele comisiei interimare pe data de 25 mai 1927. Această comisie funcționează pînă la 6 septembrie 1927 cînd este înlocuită cu a doua comisie interimară⁹, care de asemenea nu a avut o existență îndelungată. La 16 decembrie 1927 se realeg membrii Camerei agricole a județului Alba fiind declarați aleși componenții unei liste de candidați ce a fost prezentată¹⁰. La 22 decembrie 1927, se constituie noul consiliu al camerei și comitetul de direcție care preia agendele la data de 28 decembrie¹¹.

Condițiile grele în care se desfășura activitatea camerelor agricole, agravate tot mai mult de declanșarea crizei economice din anii 1929—1933 care a cuprins toate sferile economice din țară, au determinat guvernul să încerce luarea unor noi măsuri în organizarea acestor instituții. Astfel la 1 iulie 1930 prin decretul nr. 2389/1930 este promulgată o nouă lege pentru organizarea camerelor de agricultură¹². Noua lege prevedea constituirea de comitete locale la sate și în orașele cu populație agricolă, de camere agricole județene și regionale precum și a Uniunii camerelor agricole. De asemenea se iau măsuri pentru a asigura venituri mai mari acestor instituții. La 10 ianuarie 1931 se realege Camera agricolă a județului Alba¹³ iar la 9 octombrie 1932 se înființează în mod provizoriu Camera agricolă regională Cluj, care cuprindea în componența ei și Camera agricolă Alba. În ședința de constituire dintre 21—24 octombrie, această cameră ia o formă definitivă¹⁴.

Dar noua lege nu duce la o rezolvare a situației, întru cît noile comitete agricole locale, care trebuiau să asigure executarea hotărîrilor camerelor agricole nu vor activa decît izolat și sporadic. Birocrația domnește și roade și aceste organisme. Semnificativ, pentru înțelegerea modului în care și-au desfășurat activitatea în această perioadă instituțiile de care ne ocupăm ne apare memoriul trimis Camerei agricole Alba de un membru al Camerei agricole a județului Bihor¹⁵, în care printre altele se spunea: „Comitetele locale s-au înființat în timpul prevăzut de lege, au ales camerele agricole dar de atunci sînt aproape

⁶ Ibidem, dosar nr. 2/1926, f. 6.

⁷ Veniturile camerei sînt reglementate formal într-o circulară prin care se arată că ele sînt de două feluri: puse la dispoziție de Ministerul Agriculturii (impozitul agricol adițional, veniturile loturilor agricole, zootehnice-apicole, o cotă de 25% din excedentul izlazurilor comunale, o cotă de 2% din venitul pădurilor, statului încasată peste prevederile bugetare), și realizate direct de camerele agricole (subvenții de la județ și comune, diferite taxe cu timbre zootehnice, cotizații și alte venituri realizate conform legii), Ibidem, dosar nr. 1/1926, f. 12.

⁸ Ibidem, dosar nr. 8/1927, f. 16.

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 127 din 6 septembrie 1927.

¹⁰ Arh. St. Alba Iulia, fond Camera agricolă a jud. Alba, dosar nr. 8/1927, f. 16

¹¹ Ibidem, dosar nr. 1/1928, f. 21.

¹² Ibidem, dosar nr. 28/1932, f. 1.

¹³ Ibidem, registru nr. 45/1936—48, f. 44.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 28/1932, f.

inexistente, nu li se mai dă nici un rol. Camerele județene își întocmesc bugetele, distribuiesc niște ajutoare bănești, subvenții, semințe, reproducători, organizează cîte o expoziție, conferință, excursie, astfel toată activitatea lor se mărginește la o simplă contabilitate și la un birocrațism ce caracterizează în general funcționarea oficialității noastre¹⁵.

La 21 ianuarie 1938 este emis decretul-lege nr. 154/1938 prin care se dizolvă camerele agricole și se instituie comisiuni interimare. La 15 februarie 1938 comisiunea interimară formată din 3 membrii preia conducerea Camerei agricole Alba¹⁶, pentru ca la 2 martie 1938 să se realeagă președintele ei¹⁷.

În aprilie 1939 organele superioare fac cunoscut că noua lege de organizare a agriculturii prevede unificarea în camerele de agricultură județene a serviciilor agricole, a camerelor agricole, a eforturilor de pășuni județene și comunale, a centrelor textilelor, a fermelor și pepinierilor statului din județe¹⁸.

La 2 mai 1939, în baza decretului nr. 1644 din 19 aprilie 1939 se constituie din nou comitetul de conducere al Camerei agricole al județului Alba¹⁹. La 2 septembrie 1939 un membru al Camerei agricole Alba este numit în Consiliul ținutului Mureș, care se instituie la Alba-Iulia.

Prin legea din 25 aprilie 1940 promulgată prin decretul regal nr. 1431/1940²⁰ în structura organizatorică a acestor instituții survin anumite modificări determinate de noile condiții politice sociale și economice din România aflată în pragul intrării în cel de al doilea război mondial.

Începînd din acest an și accentuîndu-se tot mai mult în anii următori, camerele agricole vor fi antrenate aproape în exclusivitate în lucrările de mobilizări agricole în conformitate cu legile în vigoare²¹. Astfel, aceste camere trebuiau să întocmească planul agricol județean de mobilizare, să participe prin delegații săi în comisiile de rechiziții și la stabilirea coantumului lor, să propună prefectilor rechiziționarea de brațe de muncă, să pregătească ordonanțele pentru aplicarea legii de mobilizare agricolă etc.

Caracterul instituției al cărui istoric îl schițăm se va schimba radical după 23 August 1944 cînd va desfășura o activitate de amploare mai mare și mai concretă în sprijinirea frontului antihitlerist, a refacerii economiei naționale și a îmbunătățirii continue a procesului de producție în agricultură.

Ca rezultat al acestei activități se aduc camerelor agricole și unele îmbunătățiri de ordin organizatoric. Astfel, în anul 1946 Camera agricolă a județului Alba va avea următoarea structură :

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 3/1931, f. 19.

¹⁶ Ibidem, registru nr. 45/1936—1948, f. 44.

¹⁷ Ibidem, f. 153.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 134/1939, f. 18.

¹⁹ Ibidem, registru nr. 45/1936—38, f. 85.

²⁰ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol XXVII, partea I, 1940, p. 683 și urm.

²¹ Ibidem, vol. XXIX, partea I, 1941, p. 392 și urm și vol XXX, partea I, 1942, p. 549 și urm.

- I. Direcțiunea camerei cu un director și un subdirector.
- II. Serviciul administrativ
- III. Biroul contabilității, care cuprindea și Biroul casei
- IV. Administrația centrală (magaziile, șoferii, oamenii de serviciu)
- V. Serviciul bunurilor statului cu 2 birouri :
 - a) Biroul bunurilor
 - b) Biroul reformei agrare
- VI. Biroul M.O.N.T.
- VII. Serviciul fermelor și mașinilor cu 2 birouri :
 - a) Biroul fermelor
 - b) Biroul mașinilor
- VIII. Serviciul producției vegetale cu 3 birouri :
 - a) Biroul producției vegetale
 - b) Biroul pășunilor și fînețelor
 - c) Biroul horti-viticol
- IX. Serviciul geniului rural cu 2 birouri :
 - a) Biroul construcției rurale
 - b) Biroul îmbunătățiri funciare²².

Pînă la desființarea camerelor agricole, cea a județului Alba a funcționat cu această structură. Desființarea a avut loc în anul 1949, cînd prin legea nr. 321 publicată în Buletinul Oficial nr. 18 din 19 aprilie s-au înființat secțiile agricole din cadrul comitetelor provizorii, secții care au preluat bunurile și activitatea camerelor agricole.

Fondul arhivistic „Camera Agricolă a județului Alba“, aflat în depozitele Filialei Arhivelor Statului din Alba-Iulia, are anii extremi 1925—1949, materialele documentare avînd continuitate de-a lungul anilor și o cantitate de cca 19 m.l. poliță raft, cu un total de 2434 u.p.

Materialele documentare ale fondului, sînt alcătuite din dosare și registre, prima categorie în majoritate absolută.

Fondul a fost predat Arhivelor Statului neprelucrat, de către Sfatul popular al raionului Alba, în anul 1959.

Categoriile de acte ce alcătuiesc fondul sînt numeroase și de o mare varietate. Ne limităm a le enumera pe cele mai importante : legi, proiecte de legi ; regulamente de aplicarea legilor, instrucțiuni, ordine, circulare, dări de seamă, rapoarte, procese verbale de inspecție și de ședințe, situații statistice, diferite bugete și conturi de gestiune, tabele și situații centralizatoare, statute și regulamente ale diferitelor asociații agricole, publicații, oferte, reclame, proiecte, memorii și schițe tehnice de lucrări, prospecte ale institutelor agronomice superioare și medii, manifeste și publicațiuni ale organelor agricole, ale organelor de stat și ale unor organizații politice, contracte de vânzări-cumpărări și de arendări, buletine informative, chestionare de anchete agricole,

²² Arh. St. Alba-Iulia, fond Camera agricolă a jud. Alba, dosar nr. 17/1939, f. 131.

hărți, schițe, cereri de ajutoare diferite, precum și o vastă corespondență cu Ministerul Agriculturii și Domeniilor, cu Uniunea camerelor agricole, cu alte camere agricole din țară, cu organele de stat și administrative, cu ocoalele agricole și cu comunele, precum și alte numeroase categorii.

Starea materialelor este în general bună. Fondul a fost prelucrat în perioada 1961—1962 când a fost ordonat, fișat, expertizat și inventariat. Datorită faptului că materialele în cea mai mare parte au fost răvășite, odată cu reconstituirea dosarelor și recondiționarea lor s-a făcut și expertizarea actelor, eliminându-se dubletele, hîrțile și imprimatele nescrise, precum și corespondența lipsită de importanță. De asemenea s-au eliminat dosarele cu bonuri, acte justificative, facturi, ordonanțe de plată etc., încît în momentul fișării au rămas numai materiale cu importanță documentară, care au și fost inventariate.

Inventarele s-au întocmit pe ani în toate perioadele, pentru că chiar și după anul 1945 părțile structurale au primit numere de dosare în continuare, conform unui opis de dosare. Materialele au fost deci sistematizate cronologic pe rafturi, conform inventarelor și conform modului inițial de arhivare.

Materialele documentare ce alcătuiesc fondul Camerei Agricole a județului Alba oglindesc pe larg activitatea desfășurată de instituția respectivă. Totodată ele reflectă aspecte multiple — politice, economice, sociale — de politică economică în general și ale politicii agrare în special, care cercetate și puse în valoare își aduc contribuția la elucidarea și mai temeinică a problemelor evoluției societății din țara noastră, furnizînd bogate și prețioase date pentru cunoașterea dezvoltării agriculturii în fostul județ Alba.

Variatatea mare a temelor ce pot fi cercetate ca și multitudinea de materiale ce le ilustrează nu pot fi prezentate complet în articolul de față.

Am încercat doar să prindem cîteva din cele mai importante, pentru a orienta pe cercetătorul dornic să studieze acest fond.

Este bine cunoscut că în perioada în care a funcționat instituția a cărui fond îl prezentăm, nenumărate lipsuri frînau dezvoltarea agriculturii. Materialele documentare existente în fond relevă bine această stare de lucruri. Astfel într-un memoriu întocmit de camera agricolă din județul Rădăuți din anul 1927 se arată că cauzele situației grele agricole trebuiesc căutate printre altele și în marile și desele fluctuații valutare în lipsa creditului agricol, în lipsa unei legi de încurajare a agriculturii, în vămile și impozitele apăsătoare care fac nerentabile comerțul și exportul, în taxele și tarifele de transport C.F.R. mari, în lipsa unor lucrări de ameliorări funciare și drenaje ²³.

În aceeași ordine de idei Camera agricolă a județului Alba raportînd în cursul anului 1927 situația agricolă din județ precizează că și aici lipsește creditul din care cauză nu se pot introduce în cultură semințe selecționate și mașini agricole. Institutele de credit de care se

²³ Ibidem, dosar nr. 4/1927, f. 84—85.

servesc agricultorii sînt de asemenea foarte puține. În ce privește băncile populare, acestea sînt numai în cîteva comune iar instituții agricole ca ferme, școli, depozite de reproducători nu existau. Numai în anul 1926 au plecat din județ un număr de 114 coloniști²⁴. Faptul că statul nu ia măsuri cu adevărat eficiente pentru încurajarea producției agricole se desprinde dintr-o altă serie de materiale cuprinse în fond dintre care semnificativ ne apare memoriul întocmit la începutul anului 1928 de președintele motoculturilor din țară în care se arată : „Întreaga țară și în special păturile conducătoare fac persistent și stăruitor apel la agricultorii noștri ca să sporească producția agricolă. Totuși din considerente a căror temeinicie nu e locul s-o discutăm aici, producția agricolă nu numai că nu este cu nimic încurajată, dar i s-au pus și i se pun veșnic în cale tot felul de greutăți. Motocultura care poate imprima plugăriei un progres uriaș prin mai raționala și mai ieftina lucrare a pămîntului nu se poate dezvolta din cauza petrolului la fel de scump ca și benzina grea care se vinde cu 6,20 lei kg., față de 3,30 de lei kg în export”²⁵.

O altă situație în acest sens este semnalată într-o adresă a Inspectoratului II regional zootehnic și sanitar-veterinar Cluj în care se vorbește de o apropiere a crizei generale a producției agricole datorită greutăților ce le întîmpină tot mai frecvent fiecare agricultor la desfacerea produselor sale²⁶.

Alte materiale documentare atestă că datorită nedreptei repartiții a pămîntului, existenței unui mare surplus de brațe de muncă în agricultură (care a determinat ca încă din anul 1927 să se pună problema înființării pe lîngă camerele agricole și pe lîngă uniunea lor a biroului de plasare a muncitorilor agricoli)²⁷, marii proprietari de pămînt au putut să impună un nivel scăzut de salarizare precum și condiții grele de muncă proletariatului agricol și țăranilor săraci și mijlocași care erau obligați să recurgă la venituri anexe pentru întreținerea familiilor lor²⁸.

Numeroase materiale documentare existente în fond arată că în pofida situației dificile în care se afla sectorul agrar în întreaga țară s-au luat o serie de măsuri și s-au făcut unele încercări pentru mărirea producției agricole. Rezultatele deși nu au putut rezolva nici pe de parte problema agrară au avut o oarecare contribuție la dezvoltarea agriculturii.

Astfel în acest timp s-a acordat o atenție mărită loturilor zootehnice ca surse de venituri. Aceste loturi care erau proprietatea statului s-au dat în folosință camerelor agricole cu scopul de a fi folosite în trei feluri : pentru înființarea de grajduri, depozite de creștere, etc. pentru exploatarea agricolă în regie, pentru producerea de furaje sau alte venituri prin arendarea efectuată prin licitație²⁹. De asemenea în județul Alba ca și în alte multe județe se organizează serviciile zooteh-

²⁴ Ibidem, dosar nr. 1/1927, f. 74.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 1/1928, f. 19.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 9/1926, f. 1.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 1/1926, f. 14.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 5/1927.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 1/1926, f. 19.

nic și sanitar-veterinar pe circumscripții, acesta suprapunându-se plășilor ca teritoriu³⁰. Tot mai mult, camerele agricole încep să dirijeze exploatarea rațională a izlazurilor comunale, să organizeze primele centre de închiriere a mașinilor și uneltelor agricole și a loturilor model și demonstrative din comune, să intensifice propaganda pentru introducerea în cultură a noi plante ca și pentru dezvoltarea sericiculturii, apiculturii și aviculturii, să participe la expoziții și târguri cu diferite mostre, să facă propagandă pentru distrugerea dăunătorilor agriculturii.

Trebuie să amintim aici activitatea care s-a desfășurat în cadrul camerelor agricole de studiere a agriculturii locale, de examinare a nevoilor ei în funcție de factorii locali³¹. Acest început de cercetări și studii agricole a fost deosebit de important pentru dezvoltarea ulterioară a tuturor ramurilor agricole. Tot acum se intensifică organizarea conferințelor de popularizare în rindurile plugarilor și încep să se țină cicluri de conferințe agricole de către specialiști de seamă, care se axau pe cunoașteri și studii agricole locale pe descoperirea nevoilor agriculturii și a măsurilor de îndreptare, pe experiențe. O expresie a faptului că studiile agronomice încep să fie stimulate este înființarea Academiei agricole din Cluj, care în timpul vacanței de vară a studenților organiza cursuri de perfecționare cu durata de o lună pentru specialiști și amatori³². Alte materiale documentare aparținând fondului Camerei Agricole a județului Alba oglindesc înființarea a numeroase societăți agricole, pomicole, viticole, organizate pe bază de statute și regulamente, a activității desfășurate de acestea. Pentru stimularea exportului de animale se înființează de asemenea de către Ministerul Agriculturii o seamă de târguri de export la Mediaș, Arad, Cluj, Oradea Mare, Satu Mare etc.³³. În acest timp se întreprind acțiuni de anchetă privind prețurile produselor agricole, situația semănaturilor și a recoltelor, se întocmesc date statistice și buletine informative agricole, se organizează acțiuni de combatere a dăunătorilor și epizootiilor. Tot acum încep să se facă demonstrații cu diferite mașini și unelte agricole în scopul de reclamă și se recoltează probe de cereale pentru a fi analizate la Stațiunea centrală agronomică.

Din materialele documentare ale fondului rezultă și o intensificare a relațiilor țării noastre cu organisme agricole internaționale și ale unor țări europene ca: Biroul internațional agricol, Institutul internațional de agricultură de la Roma, Societatea economică Ungară, și altele. De asemenea, se caută luarea legăturilor comerciale cu diferite firme comerciale și industriale din Austria, Cehoslovacia, Germania, Turcia, Polonia, Grecia, Danemarca, Statele Unite ale Americii și alte țări. Se subvenționează excursiile de studii agronomice în străinătate și se fac înscrieri la Congresul internațional de agricultură, se reglementează problemele exportului de vin și ale plasării la lucru a muncitorilor agricoli emigranți din alte țări³⁴.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 6/1926, f. 176.

³¹ Ibidem, dosar nr. 1/1926, f. 24 și urm.

³² Ibidem, dosar nr. 7/1926, f. 64.

³³ Ibidem, dosar nr. 1/1927, f. 145; dosar nr. 3/1927, f. 29.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 4/1927, f. 94 și urm.

Bineînțeles că aceste măsuri asupra cărora ne-am oprit mai sus, nu și-au dovedit eficiența în fața crizei economice ale cărei prime manifestări au loc încă din anul 1928. În moțiunea sa din 4—5 februarie 1928 Uniunea camerelor agricole arată că „agricultura noastră trece în momentul de față printr-o criză grea, explicată prin consecințele războiului și datorită faptului că cheltuielile de producție s-au urcat disproporționat față de posibilitățile de desfacere.

Agricultura noastră este avizată în primul rînd să producă pentru export, ori pe piață internațională cele mai multe produse străine se oferă la prețuri mai ieftine ca ale noastre și prin urmare agricultorii noștri nu pot suporta concurența mondială.

Criza se manifestă și în ce privește animalele și produsele animale, producțiunea fructelor, valorificarea lemnului, precum și alte ramuri ale producțiunii agricole“³⁵.

Criza economică de supraproducție dintre anii 1929—1933 care s-a manifestat cu putere și în agricultură, agravînd și mai mult situația acestei ramuri economice este foarte bine caracterizată de materialele documentare existente în fondul Camerei agricole Alba.

Încercările cercurilor guvernante de a ieși din criză pe spinarea maselor, a trezit proteste și în rîndurile agricultorilor.

Semnificativă în acest sens este adresa din decembrie 1929 a Sindicatului agricol din județul Botoșani, adresată Camerei agricole Alba, în care se arată : „Grozava criză agricolă și viticolă care de altfel bîntuie și toate celelalte ramuri de producție ale țării noastre, vă este desigur bine cunoscută. Ea devine însă catastrofală prin noile impuneri nesocotite pe care Comisiunile interimare județene le-au impus în toată țara... Întreaga noastră opinie publică a orașelor e profund revoltată. Ne permitem să vă alăturăm manifestul nostru, prin care toată populația indiferent de culoare politică este chemată să ia poziție față de această impunere nefastă, făcută pe baza aliniatului j art. 58 al Legii drumurilor care e în orice caz nelegală fiind în contradicție cu art. 74 al legii contribuțiunilor directe, care nu mai permite sub nici un cuvînt, o nouă impunere asupra venitului. În înțelegere cu industriașii, comercianții și profesiunile libere ținem o serie de întruniri publice de protestare, trimitem telegrame de protest către Onor regentă și guvern, cerînd anularea impunerii eventual abrogarea Legii drumurilor. Vă rugăm cu insistență și cit de urgent să binevoiți a face același lucru, căci numai cu puteri unite vom obține revenirea asupra acestor impuneri nesocotite care aplicîndu-se va avea urmări incalculabile asupra întregii noastre economii naționale și mai ales asupra proprietății agricole și viticole sărăcite și istovite dinainte“³⁶.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 5/1128, f. 19.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 4/1930, f. 4.

Cercurile guvernamentale își dau seama tot mai mult de gravitatea situației și caută soluții de îndreptare. „Astăzi, lupta și concurența ce-și fac diferitele state pentru a câștiga centrele mari de desfăcere, ne îndrituiește și pe noi a lua măsuri și a asigura un deuseu a producțiunii noastre agricole și derivate, baza economiei noastre naționale“³⁷ — arată o circulară a Ministerului Agriculturii și Domeniilor în iunie 1930. Inzestrarea tehnică a agriculturii însă era mult prea slabă, astfel că în județul Alba, în anul 1930, existau doar 52 de tractoare³⁸ iar problemele creditelor, a datoriilor țăranimii și a șomajului agricol nu erau rezolvate. Într-o circulară din octombrie 1930 Banca centrală cooperativă arată : „Între cauzele numeroase ale crizei economice actuale, mărimea excesivă a dobânzilor contribuie mai mult ca oricare cauză să amenințe cu ruină viața economică de la noi. Cu dobânzile de 20, 30 și chiar mai mult la sută, producătorii de orice fel sînt în neputință să evite dezastrul, chiar dacă prețurile produselor ar fi mai urcate. A se continua pe această cale ar fi o faptă vinovată... Acțiunea Băncii centrale cooperative se integrează ca o parte într-un tot în acțiunea de asanarea datoriilor agricole, inițiată de guvern ca o soluție imperios reclamată de situația agriculturii. Însănătoșirea se face prin acordarea de termene și plăți în rate, potrivit puterii de plată a debitorilor și prin scăderea dobânzilor, dar însănătoșirea nu însemnează iertarea datoriilor“³⁹.

Materialele documentare existente în fond cuprind și informații cu privire la refuzul sătenilor din unele comune ale județului Alba de a ieși la seceriș pe ogoarele proprietarilor cu care au încheiat învoieli și măsurile luate de autorități pentru forțarea lor să înceapă lucrul⁴⁰ ca și părăsirea în masă a satelor și invadarea orașelor de către muncitorii agricoli, care îngroașă rîndurile șomerilor⁴¹.

Unele materiale ilustrează și alte aspecte ale crizei economice. În acest sens remarcăm raportul din anul 1933 al Legației României la Berlin difuzat Camerelor agricole în care se spune : „Probabil că ultimile date statistice, care arată clar balanța comercială deficitară a României față de Germania, nu a contribuit puțin pentru a determina cercurile competente să considere în mod serios chestiunea favorizării importului petrolului românesc, în scopul de a pune țara noastră în măsură să redevină o clientă a industriei germane“... Arătînd în continuare că produsele agricole românești nu se mai pot desface în Germania, raportul redă și motivarea cercurilor guvernamentale germane care afirmău că : „...Germania trebuie să ajungă a-și acoperi în întregime trebuințele sale prin propria sa producție agricolă“⁴².

³⁷ Ibidem, dosar nr. 7/1930, f. 60.

³⁸ Ibidem, f. 86.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 8/1930, f. 5—6.

⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 7/1930, f. 78—79.

⁴¹ Ibidem, dosarele nr. 6/1931, f. 131 ; nr. 3/1933, f.7.

⁴² Ibidem, dosar nr. 3/1935, f. 233.

În perioada ce a urmat crizei, între anii 1934—1938, agricultura se înviorază. Se aplică legea valorificării cerealelor, se intensifică cultivarea porumbului, a plantelor tehnice, a viței de vie și pomilor. Se dă atenție tot mai mare exportului de vinuri în țările Europei, ameliorării plantelor, înființării de syndicate și cooperative agricole, importului de animale de rasă din Elveția și Austria și ținerii la zi a unor statistici privind calamitățile, muncitorii agricoli, producția medie la hectar și altele. În ce privește județul Alba, materialele documentare referitoare la aceste probleme sînt bogate, ilustrind situația locală.

O importanță deosebită o are evidența apicultorilor din județ, care cuprinde un scurt istoric și o scurtă caracterizare a fiecărei prisăci.

Din documentele camerei se desprinde acțiunea întreprinsă de stat pentru construirea șoselei naționale și a liniei ferate Arad-Sibiu-Rm. Vilcea-Curtea de Argeș-București. De asemenea se observă o mai mare dezvoltare a științelor agricole, prin apariția unui mare număr de lucrări și publicații, precum și intensificarea exportului de produse agricole înspre apusul Europei.

O importanță deosebită o are adresa lansată în anul 1937 de către Comitetul național român de propagandă pentru cel de al XVII-lea Congres Internațional de Agricultură de la Haga, în care se arată că ședința de deschidere a congresului va fi transformată într-o „manifestare solemnă a agricultorilor statelor civilizate în favoarea menținerii păcii” și în care se cere completarea cu semnături a unor adeziuni pentru susținerea acestei manifestări.

Adresa subliniază dorința de pace a României și în special a plugarilor români ⁴³.

Această acțiune dovedește că în Europa se simțea deja pericolul ce îl reprezenta fascismul pentru pacea lumii. De altfel, în mod tacit fiecare stat european lua măsuri de întărire a capacității sale de apărare. Astfel în țara noastră în anul 1937 se înființează Oficiul Național al Textilelor, încurajîndu-se în același timp cultivarea plantelor textile în. cinepă și bumbac și se încep lucrările de mobilizare agricolă.

În perioada dictaturii regale dintre anii 1938—1940 materialele documentare ale fondului Camera Agricolă Alba, reflectă măsurile luate pentru desființarea partidelor politice și încadrarea tuturor funcționarilor și salariaților în F.R.N. și în special situația grea a populației rurale nevoită să suporte povara unor noi impozite, a concentrărilor, a rechizițiilor efectuate pentru nevoile armatei.

Participarea României alături de Germania hitleristă la cel de-al doilea război mondial a avut consecințe deosebit de grave asupra situației economice din țară.

Materialele documentare dovedesc cu prisosință că populația rurală și în deosebi masele sărace ale țărănimii a suportat dificultățile economice pricinuite de lipsa tot mai acută a unor produse de pe

⁴³ Ibidem, dosar nr. 1/1933, f. 48.

piață, de creșterea inflației, speculei și scumpetei ca și de excesivele obligații excepționale impuse de stat pentru sprijinirea frontului și satisfacerea cererilor de bunuri agroalimentare ale Germaniei.

Astfel, se introduce munca obligatorie cu toate atelajele și mașinile din comune și orașe, premilităria tineretului, se întreprind acțiuni de colectare a fierului vechi, de reducere la minimum a consumului de cauciuc, se iau măsuri pentru combaterea incendiilor din lanuri și păduri cauzate de bombardamente ⁴⁴.

După 23 August 1944, actele din fond reflectă transformările revoluționare petrecute în țara noastră în general și în special în domeniul agriculturii atât pe plan național cât și în cadrul județului Alba.

Problemele mai importante ce se desprind din materialele perioadei de după 23 August 1944 și pînă la desființarea Camerelor agricole în anul 1949 sînt :

— Acțiunile de sporire a producției agricole în vederea sprijinirii frontului antihitlerist și de întocmire a unei evidențe statistice riguroase a diferitelor situații agricole.

Între acestea enumerăm : fixarea dijmelor maximele ; introducerea contractelor de învoieli agricole ; înființarea centrelor de închiriat mașini și unelte agricole ; stimularea dezvoltării tuturor ramurilor agricole și în special a celor mai slabe ca : sericicultura, apicultura și altele ; asigurarea asistenței agricole ; introducerea planurilor de culturi în județ și comune ; acordarea de ajutoare agricultorilor ; combaterea dăunătorilor agricoli ; inițierea cursurilor agricole de masă ; organizarea și activizarea obștiilor agricole ; stimularea creșterii animalelor ; introducerea de noi plante în cultură și altele. Statisticile acestei perioade sînt extrem de bogate în date privind proprietatea agricolă, culturile, producția globală și la hectar și altele asemenea.

— Efectuarea, prin organele sale, a lucrărilor de reformă agrară din anul 1945 și următorii. În fondul camerei se află majoritatea actelor create cu ocazia aplicării reformei agrare din anul 1945 (dosarele unor mari proprietari, actele de exproprieri și improprietări, schițe, extrase de foi cadastrale, procese-verbale, măsurători, cereri, memorii, tabele și corespondență).

— Administrația rezervelor de stat

— Intensificarea producției agricole în scopul refacerii economiei naționale

— Purificarea conducerii administrative a organelor agricole și înființarea sindicatelor profesionale agricole de tip nou care au cuprins cea mai mare parte din personalul administrativ și tehnic din acest domeniu de activitate.

— Crearea stațiunilor de mașini și unelte agricole în anii 1945—1946, care s-au pus la dispoziția țărănimii.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 73/1941.

— Dezvoltarea învățămîntului agricol sub toate formele (cursuri populare și organizate în școlile medii agricole și agrotehnice).

— Crearea S.M.T. în anii 1948—1949.

— Începerea primelor acțiuni pentru colectivizarea agriculturii în județul Alba.

Materialele documentare ce compun fondul Camerei Agricole a județului Alba, conțin extrem de multe date, cifre și aprecieri, care în totalitatea lor caracterizează agricultura județului Alba și a fiecărei din localitățile lui în parte, aproape pe toată perioada cît această instituție a funcționat. Datele cu importanță locală, ca și cele care privesc situația generală din țară, permit elucidarea multor probleme ce privesc dezvoltarea economiei noastre naționale, ca și a fenomenelor sociale, politice și culturale, ce au însoțit această dezvoltare.

FUNDAȚIA CULTURALĂ (1921—1948)

PETRE PALIU

După primul război mondial viața culturală a țării noastre cunoaște și parcurge și ea, ca toate celelalte sectoare de activitate, o nouă etapă emanată din fenomenele social-istorice complexe ale vremii.

Creșterea avântului revoluționar al maselor populare, lupta lor în anii premergători și în timpul grevei generale pentru revendicări economico-politice și împotriva împilării capitaliste, crearea Partidului Comunist Român, au fost factori de esență să determine burghezia și moșierimea să întreprindă unele măsuri concrete de natură social-culturală care să contribuie la progresul țării.

Înființarea Fundației Culturale, al cărei fond ne-am propus să-l prezentăm aici, se înscrie ca o măsură luată în acest scop.

Rolul acestei instituții — din câte aflăm din legea pentru înființarea ei — era „ajutorarea, susținerea și crearea faptelor de cultură”¹; altfel spus, ei îi revenea misiunea de a continua activitatea primelor societăți culturale create în București de Spiru Haret și Vasile Pîrvan și la Iași de Dimitrie Gusti și de a prelua și dezvolta tradițiile culturale ale Astrei și Casei Școalelor.

Fiind prima instituție centrală creată în scopul unificării activității culturale de pe întreg teritoriul țării, Fundația a parcurs câteva etape importante cunoscînd și unele modificări de structură. Astfel, din anul 1921 pînă în anul 1933, Fundația a funcționat ca departament al Ministerului Instrucțiunii Publice. În anul 1933 se înființează o uniune a Fundațiilor Culturale Regale prin unirea Fundației Universitare Regele Carol I, Fundației Principele Carol din București, cu Fundația Regele Ferdinand I din Iași și Institutul de cercetări experimentale Regele Carol al II-lea din Cluj².

Pe lângă Fundațiile Culturale amintite s-a înființat, potrivit unui statut special³, Fundația de literatură și artă Regele Carol al II-lea, cu scopul de ajuta, prin toate mijloacele, dezvoltarea culturii⁴. În conformitate cu această lege fiecare fundație își păstra statutele și regu-

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Fundația Culturală, dosar nr. 6/1921, f. 6.

² Vezi *Legea pentru Fundațiunile Culturale Regale*, *Imprimeria Centrală*, București, 1939, p. 3.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

lamentele de funcționare. Ele își desfășurau activitatea sub directa conducere a regelui (aceasta fiind, din câte vom vedea, mai mult o chestiune pur formală) care era ajutat de un consiliu⁵ format din conducătorii fundațiilor, din 4 personalități reprezentative ale culturii românești și un secretar general⁶.

Fundațiile au funcționat însă ca o singură instituție pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice sub denumirea de Fundația Culturală. Ea și-a desfășurat activitatea prin cele 4 direcții ale sale, adică :

1. Direcția culturii generale care avea în subordine :
 - Serviciul culturii generale
 - Serviciul propagandă
2. Direcția culturii populare care avea în subordine :
 - Serviciul cămine
 - Serviciul bibliotecii
3. Direcția artistică care avea în subordine :
 - Serviciul muzee
 - Serviciul expoziții
 - Serviciul tehnic
4. Direcția administrativă care avea în subordine :
 - Serviciul întreprinderi
 - Serviciul personal
 - Serviciul contabilității

Mai târziu, acestora li s-au adăugat : în anul 1934 Direcția echipelor regale studențești, iar în anul 1938 Direcția școlii țărănești.

Un moment important în activitatea Fundației l-a marcat anul 1938 când a fost adoptată legea pentru înființarea Serviciului social⁷.

Articolul 1, capitolul I, al acestei legi prin care se stabileau și atribuțiile serviciului, sublinia faptul că el a fost creat în scopul ridicării nivelului cultural al satelor și orașelor țării.

Serviciul social era condus de un Consiliu superior de îndrumare. Organul de conducere efectivă și administrativă era format dintr-un comitet permanent compus din președintele Serviciului social (care avea rangul și atribuțiunile unui ministru de stat) și din alți doi membri dintre care unul era reprezentantul Astreii⁸.

În partea a treia a prezentării de față ne vom ocupa, pe scurt, și de problemele ce cădeau în atribuțiile Serviciului social care a avut o existență doar de un an de zile, adică de la 12 octombrie 1938, până la 12 octombrie 1939, când și-a încetat activitatea.

După această dată Fundația a mai funcționat până în 1948 când a fost desființată.

Materialele documentare ale fondului se referă la perioada 1921—1948. Ele sînt constituite în dosare care cuprind : dări de seamă ale Căminelor culturale și bibliotecilor, dări de seamă și cronici ale echi-

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Monitorul Oficial nr. 242, din 18 octombrie 1938.

⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Fundația Culturală, dosar nr. 87/1939, f. 1.

pelor studențești care au activat la sate începînd cu anul 1934; corespondență referitoare la înființarea de noi cămine în întreaga țară, programe, formulare statistice și studii demografice asupra stării sociale a țărănimii, situații și dări de seamă ale școlilor și cursurilor țărănești care au funcționat în cadrul căminelor culturale; culegeri de folclor, contracte privind organizarea de turnee în țară și străinătate cu formații orchestrale și corale afiliate Fundației, corespondență referitoare la participarea României la târguri și expoziții ale cărții de la Florența și arte plastice de la Veneția și Londra, participarea la expozițiile internaționale de la Paris și New York în anii 1937—1939, adrese, corespondențe și situații privind înființarea Muzeului Satului din București * etc. De asemenea, fondul cuprinde dosare de corespondență, liste și borderouri în legătură cu publicațiile Fundației, situații statistice privind aprovizionarea cu cărți a bibliotecilor, căminelor culturale și a diferitelor instituții de cultură.

Întregul material al acestui fond a fost ridicat de Fondul de stat al cărții din depozitul de hîrtie „Tudor Vladimirescu” din București și depus în arhiva Departamentului Culturii.

Materialul s-a prezentat răvășit, în foi volante, amestecat cu diverse cărți. De aceea, numeroase acte și corespondențe sînt deteriorate, rupte sau murdare, pătate de apă și îngălbenite sub influența luminii. În urma selecționării materialului, cărțile au fost restituite Fondului de stat al cărții.

În privința organizării materialului, acesta a fost ordonat pe ani. Apoi, materialul a fost împărțit în două grupe: o grupă de materiale revenind Centralei Fundației iar alta căminelor culturale județene, orășenești și satești.

Nefiind cunoscută structura organizatorică a Fundației s-a întocmit o schemă de organizare pe baza unor date culese din diverse lucrări.

Materialul aparținînd Centralei a fost ordonat în cadrul anilor pe părți structurale: direcții, servicii și probleme, după care s-a trecut și la celelalte operații de prelucrare.

Materialul căminelor culturale s-a constituit separat de al Centralei ordonîndu-se alfabetic pe județe, pe comune și pe cămine culturale. Dosarele s-au ordonat pe ani iar în cadrul anilor pe probleme.

În acest fond mai există și o mică cantitate de material de paleografie chirilică — anafore, zapise, foi de zestre, cărți de hotărnicie și judecată — adunat de echipele studențești cu prilejul activității la sate. Acesta s-a constituit într-un dosar aparte pentru a se scoate în evidență și a se ușura cercetarea lui.

★

Înainte de a trece la tratarea cîtorva din cele mai importante probleme ce se desprind pentru cercetare din acest fond este necesar să ne oprim puțin asupra concepției ce a stat la baza activității Fundației

* În urma cercetării fondului, autorul acestei prezentări a ținut două comunicări: „Dimitrie Gusti, inițiator și organizator al Muzeului Satului din București” la Sesiunea muzeelor din decembrie 1965 și „Bibliotecile satești între cele două războaie mondiale. Rolul Școlii Sociologice de la București sub conducerea lui Dimitrie Gusti în dezvoltarea lecturii în mediul rural” la Sesiunea bibliotecarilor din aprilie 1966.

Culturale mai ales că în anul 1933 la conducerea acestei instituții vine profesorul Dimitrie Gusti cunoscut prin activitatea sa sociologică desfășurată între cele două războaie mondiale. El imprimă întregii activități un caracter științific. Datorită lui, instituția funcționează pe baza unei *doctrine, metode și instrumente de lucru* concrete.

Doctrina consta în ridicarea culturală a satului prin : cultura sănătății, organizarea metodică a muncii, cultivarea minții și sufletului sătenilor.

Metoda consta în cunoașterea științifică a realității sociale de la sate, cu ajutorul studiilor monografice, după principiile sociologice elaborate de Dimitrie Gusti, crearea de cămine culturale, biblioteci, organizarea căminelor și satelor model, tipărirea și răspindirea publicațiilor Fundației, crearea muzeului satului românesc, centralizarea datelor și elaborarea unor planuri de acțiune.

Instrumentele de lucru erau : cercetarea monografică, întreprinsă de studenții Școlii Sociologice de la București, începînd cu anul 1925, crearea echipelor studențești în anul 1934 cu practică în mediul rural, aplicarea legii Serviciului Social în anul 1938⁹.

Data fiind importanța pe care o prezintă acest fond în studierea unor probleme de cultură și în special pentru cunoașterea vieții culturale satești între cele două războaie mondiale, vom insista mai mult asupra bibliotecilor și căminelor culturale care au consacrat activitatea Fundației.

În problema bibliotecilor, din numeroase documente rezultă că, în momentul cînd Fundația Culturală și-a început activitatea, în mediul rural exista o viață culturală care se desfășura în forme incipiente. Este atestată de pildă existența, în comuna Poplaca, județul Sibiu, a unei biblioteci condusă de un învățător din comună¹⁰. În comuna Diaconești, județul Dîmbovița, unde sătenii manifestau interes deosebit pentru citit, activa Societatea culturală „Lumina” a cărei bibliotecă, din cite rezultă din documente, era prea mică față de cerințe¹¹. În comuna Lissa, județul Teleorman, se afla o puternică Casă de citit, denumită „Badea Cârțan”, care trecuse în sarcinile ei și vînzarea cărților¹².

Încă de la crearea sa, Fundația a fost sprijinită de personalități ale vieții culturale din țara noastră ca Emil Isac¹³, Ion Bianu¹⁴, Nicolae Iorga¹⁵ și de unele instituții de cultură ca Astra, Casa Școalelor, Editura Socec și Cartea Românească¹⁶ care, prin donații, puneau la dispoziția Fundației numeroase cărți.

De altfel, anii 1922, 1923 și chiar 1924 sînt ani în care acțiunea de înființare de cămine culturale și biblioteci se completează cu o bogată corespondență referitoare la organizarea muncii bibliotecilor ;

⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Fundația Culturală, dosar nr. 87/1939, f. 30.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 14/1923, f. 30.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 18/1923, f. 43.

¹² Ibidem, dosar nr. 4/1922, f. 11.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 13/1923, f. 41.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 18/1923, f. 54.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 3/1923, f. 3.

adrese, cereri de cărți, donații, dotări cu cărți și mobilier etc.¹⁷. Am ales spre exemplificare doar câteva adrese : în adresa din comuna Dîrlos, județul Tîrnava Mică, se cereau cărți „fiind în foarte mare lipsă de cărți românești“¹⁸.

În legătură cu biblioteca din comuna Tilișca se arată : „în toată miercură și vinerea d.a. de la 1—4 se împart cărți din bibliotecă cînd se preiau și cele citite. Numele primitorului se trece într-un registru împreună cu numărul cărții primite. Tot în acest interval se examinează tinerimea asupra conținutului cărților citite, spre a se putea constata de fapt dacă citesc sau nu cărțile primite“¹⁹.

Din numeroase dări de seamă ale bibliotecilor rezultă că locuitorii satelor manifestau interes și gust pentru cititul basmelor, pentru piese de teatru și povestiri ale clasicilor noștri : Coșbuc, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Sadoveanu etc.²⁰.

O contribuție importantă la dezvoltarea lecturii în mediul rural și la crearea bibliotecilor satești a adus Școala Sociologică de la București de sub conducerea lui Dimitrie Gusti. Avînd misiunea de a cerceta realitatea socială a satului, studenții monografiști au înființat și îndrumat bibliotecile din Goicea Mare — Oltenia (1924), din Rușetu — Brăila (1925), din Nerej — Putna și Fundul Moldovei — Cîmpulung Moldovenesc (1927), Drăguș — Făgăraș (1929), Runcu — Gorj (1930 etc.

Acțiunea de înființare și îndrumare a bibliotecilor a fost o practică cu bune rezultate a Școlii de Sociologie condusă de Dimitrie Gusti, pe atunci director²¹ și se bucura de apreciere și sprijin din partea Astrei care, în anul 1930, se adresa lui Dimitrie Gusti : „Am luat cu deosebită bucurie la cunoștință că seminarul dv. de Sociologie, etică și politică își urmează cercetările sociologice pe satele noastre“²².

În cuprinsul fondului se află dovezi documentare care atestă că Seminarul de Sociologie se ocupa îndeaproape de îndrumarea bibliotecilor. În luna noiembrie 1930 de pildă Seminarul a trimis o circulară către toate bibliotecile pe care le îndruma cerîndu-le să informeze cum funcționează biblioteca, despre numărul cărților, numărul cititorilor și al cărților citite, despre felul cum a crescut sau a scăzut numărul cititorilor, greutățile întâmpinate și ce propuneri fac „pentru a aduce cît mai multă lumină printre locuitorii comunei...“²³.

Din cele arătate nu trebuie însă trasă concluzia că munca culturală la sate, dezvoltarea activității bibliotecii și a căminului, stimularea gustului și interesului țăranilor pentru lectură era un lucru ușor. Dimpotrivă, existau numeroase greutăți. În privința bibliotecilor de exemplu multe erau mici, altele dezorganizate și nefrecventate. Ele nu-și îndeplineau rolul pentru care fuseseră create. De aceea, Dimitrie Gusti spunea : „Biblioteca nu este o glumă. Nu e un ornament pentru cămin, ci ceva care trebuie să circule și să agite. Bibliotecile noastre sînt sta-

¹⁷ Ibidem, dosarele nr. 3, 4, 5, 6/1922, nr. 14, 15, 16, 17, 18, 20/1923 ; nr. 4, 21/1924.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 3/1922, f. 2.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 14/1923, f. 19.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 18/1926, f. 1, 2, 11, 13, 15, ș.c.l.

²¹ Ibidem, dosar nr. 2/1930, f. 12.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, f. 13.

tice. Ele așteaptă îmbulzeala oamenilor la ușa și rafturile lor. Dar nimeni nu se ostenește pînă la rafturile cu cărți ale bibliotecilor. Biblioteca rămîne închisă, iar satul își vede înainte de cîmp, de vite, de circotă, de inerție și robia lui. Biblioteca astfel gîndită e o ironie ori un neadevăr. Ea trebuie să vie dinăuntru ca o cerință a sufletului. Setea de carte o creează²⁴.

În anul 1934, an în care Dimitrie Gusti a preluat conducerea Fundației, au fost create echipele studențești — ajutor prețios în acțiunea desfășurată de acesta pentru ridicarea culturală a satului. Echipele activau pe lângă Fundație și continuau pe un plan mai larg tradiția echipelor de monografiști ai Seminarului de Sociologie.

Încă din prima campanie echipele, care își desfășurau activitatea în cadrul căminelor culturale, au primit indicația să se ocupe în amănunțime atît de starea bibliotecilor cît și de cea a cititului. De asemenea, li s-a cerut o situație a inventarelor bibliotecilor pentru a se constata dacă ele corespund scopului și cu ce cărți și publicații trebuie întregite. Echipele urmau să primească pentru această muncă un număr de 12 biblioteci²⁵.

Ca urmare a creșterii continue a numărului bibliotecilor și căminelor, la creșterii interesului sătenilor pentru ridicarea nivelului lor de cultură, pentru a se stimula mai mult dezvoltarea muncii culturale, s-au acordat o serie de stimulente ca: premii în bani, diplome și decorații. Astfel, din cîte rezultă din documente, premiul I se acorda căminelor care, printre altele, făceau cît mai mulți știutori de carte în sat, organizau un număr de 30 de șezători și formau cititori pentru șezători, organizau biblioteca conform instrucțiunilor și o înzestrau cu cărți pentru sătenii, intelectualii și copiii satului, organizau cursuri de alfabetizare și mica librărie etc.²⁶.

Premiile în bani și diplome se acordau sătenilor și sătencelor pentru asiduitate la citit, participare la șezători, rînduială și curățenie în gospodărie²⁷.

Din rapoartele de activitate ale echipelor studențești și inspectorilor rezultă că în acțiunea de răspîndire a cărții și de stimulare a gustului țărănilor pentru citit se obțineau rezultate din ce în ce mai bune²⁸.

Dintr-un tabel al sporirii numărului de volume și al cititorilor în comuna Șibot, județul Hunedoara, rezultă că în perioada 1928—1935, numărul cititorilor, bărbați și femei a sporit cu 35 %, iar al cărților cu 41 %²⁹. Mai pot fi date și alte exemple. În anul 1935 în comuna Bucșești era înregistrat un număr de 333 cititori, în comuna Rîpile 213 cititori, în comuna Drăgușeni 428 cititori, în comuna Puchenii-Moșneni 101 cititori, în comuna Leșu 174 cititori, în comuna Măgura Ilvei 138 cititori etc.³⁰.

Avînd în vedere că pe atunci mai mult de jumătate din locuitorii satului, pe lângă că duceau o viață de lipsuri și sărăcie, erau analfabeți,

²⁴ Ibidem, dosar nr. 5/1929, f. 47.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 17/1934, vol. II, f. 215.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 12/1934, f. 65.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 13/1934, f. 15, 16 și urm.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 11/1935, f. 65.

³⁰ Ibidem, f. 290—306.

numărul cititorilor din aceste sate ne apare cu atât mai apreciabil. Acest lucru este consemnat prin cifre și date statistice în numeroase documente ale fondului. Iată câteva exemple semnificative. În comuna Dobriceni, județul Ialomița, din 902 locuitori doar 380 erau știutori de carte; în comuna Belitori, județul Teleorman, dintr-un număr de 5 907 locuitori numai 2 288 erau știutori de carte; în comuna Vulpești, județul Argeș, din 1 276 locuitori, numai 645 știau carte; în comuna Motoci-Dolj din 1 200 locuitori doar 150 știau carte³¹.

Analfabetismul era de fapt o problemă socială de prim ordin a timpului. Dintr-un document (în fond se află numeroase statistici întocmite de echipele studențești asupra stării satului) rezultă că în perioada 1920—1938, numai 78 % din copiii în vîrstă școlară s-au înscris la școala primară, iar dintre aceștia doar 60 % au promovat. Din cei ce n-au mai fost înscrși la școală ori s-au retras din clasa 1-a și a 2-a s-a constatat că erau orfani sau cu desăvîrșire lipsiți de mijloace materiale³². Crescînd, aceștia îngroșau rîndurile neștiutorilor de carte. De aceea, Dimitrie Gusti spunea că problema școlii era o problemă socială, căminul cultural avînd misiunea de a ajuta școala, de a contribui la înlăturarea uneia din multiplele cauze ale analfabetismului. Dar, pentru ca căminul cultural să poată contribui cu bune rezultate la ridicarea culturală a maselor țărănești se urmărea lărgirea bazei materiale a acestora. Și, deși mici, se poate spune că realizările erau vizibile. În anul 1938, de exemplu, la sate funcționau un număr de 1 358 de biblioteci, repartizate pe ținuturi și județe și 1 500 de librării³³. În perioada 1934—1938 au fost procurate pentru bibliotecile satești un număr de 12 446 de volume noi și au fost clasificate și catalogate alte 25 424 de volume³⁴. Numai în anul 1937 bibliotecile au primit gratuit cărți în valoare de 224 012 lei, iar pentru construcții de noi cămine, dispensare, băi populare, școli țărănești, cumpărare de biblioteci, s-a cheltuit suma de 778 356 lei³⁵.

O altă problemă importantă ce se desprinde din studierea conținutului acestui fond, neabordată încă de cercetarea științifică pînă în prezent, este cea a activității căminelor culturale satești. Din documente rezultă că actul de „naștere” a căminului, ca instituție de ridicare culturală a satului datează din anul 1921, cînd s-a înființat și Fundația Culturală. Fondul conține nenumărate materiale legate de crearea căminelor și de acțiunile desfășurate de ele. Din studierea lor aflăm că datorită condițiilor materiale precare, lipsei de sprijin și înțelegere din partea administrațiilor locale, puține au fost satele care în anii 1921, 1922 și 1923 au avut posibilitatea să înființeze cămine. În această situație însăși Fundația va ajuta la construirea de cămine intervenind prin lege spre a li se repartiza loturi din vatra satului³⁶.

Pentru a diminua sau înlătura marile greutăți care frînau munca culturală la sate Fundația făcea apel la o serie de instituții³⁷.

³¹ Ibidem, dosar nr. 23/1937, f. 2, 15, 16, 23 ș.a.

³² Ibidem, dosar nr. 70/1938, f. 131.

³³ Ibidem, f. 179—180.

³⁴ Ibidem, f. 78.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 7/1938, f. 11.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 16/1923, f. 50.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 20/1923, f. 49.

Anul 1924 începe sub semne mai bune în sensul că activitatea este mai bine organizată. Căminele (în acest an erau afiliate la Fundație un număr de 60), au primit indicații să-și stabilească plan de acțiune și să informeze lunar asupra activităților desfășurate³⁸.

În anii 1925 și 1926 iau ființă noi cămine culturale. În anul 1926, de pildă, numărul celor înființate și afiliate Fundației ajunge la peste 200³⁹. Acum începe să se desfășoare de fapt o activitate culturală concretă: se organizează șezători, serbări populare, se țin conferințe.

În anul 1927 se introduce obligația ca, prin dări de seamă, căminele culturale să facă cunoscută Fundației activitatea desfășurată.

Din cercetarea documentelor se poate trage concluzia că, cu fiecare an, munca culturală la sate devenea, într-o oarecare măsură, mai variată și mai instructivă cu toate condițiile materiale grele. De acest lucru ne putem da seama din dările de seamă ale unor cămine. Astfel, în darea de seamă a căminului cultural din comuna Segarcea se spune: „S-au ținut de către cămin în curs de 5 luni 2 serbări publice, care au dat rezultate morale satisfăcătoare. S-au jucat piesele teatrale „D-ale Carnavalului“, „Cu așa eroi“, „Stan Covrigarul“; s-au recitat poezii și s-au deschis serbările cu conferințe ținute de către președintele căminului.

S-au ținut 4 șezători publice la care au luat parte cîte 200—300 persoane. Șezătorile au avut un program variat și instructiv“⁴⁰.

O activitate asemănătoare se poate desprinde și dintr-o adresă a căminului cultural „Spiru Haret“ din comuna Hunia, județul Dolj. Iată ce se spune aici: „În comuna noastră a luat ființă încă din anul 1924 căminul cultural „Spiru Haret“. De atunci și pînă acum s-au depus străduințe uriașe pentru răspîndirea culturii în popor prin șezători, serbări etc. Numai în iarna aceasta s-au făcut pînă acum peste 20 de șezători de la 6—8 seară“⁴¹.

Totuși activitatea căminelor era, în numeroase cazuri, mai mult sărbătorească. De aceea, după cum o subliniază numeroase acte, Fundația intervenea și atrăgea atenția conducătorilor căminelor asupra acestui lucru. Într-o scrisoare deschisă, adresată căminelor, Fundația sublinia: „Activitatea culturală e aproape pretutindeni sărbătorească. Cîteva șezători la zile mari, mai mult distractive decît culturale“⁴². Mai departe se spunea: „Un cămin nu e o glumă sau o întocmire de aparență, ci un așezămînt de prefacere, de trezire și dezvoltare în om a tot ce este bun. Căminul este școala socială a adulților, școala liberă care pune pe om în contact cu binefacerile culturii... Căminul trebuie să cuprindă satul întreg. Nu numai cîteva oameni“⁴³.

Vorbînd apoi de rolul pe care trebuia să-l aibe căminul cultural în viața satului se conchidea: „Cu activitățile de pînă acum nu rostogolim pietrele din cale... Căminul trebuie să ia parte cu priceperea și

³⁸ Ibidem, dosar nr. 4/1924, f. 18, 19 și 20.

³⁹ Ibidem, dosarele nr. 19, 20/1926.

⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 3/1928, f. 3.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem, dosar nr. 5/1929, f. 47.

⁴³ Ibidem.

cu zelul său la toată viața satului. El trebuie să îndrumeze casa și gospodăria, curtea și cîmpul, întreg traiul material și sufletesc al satului⁴⁴.

Cu tot îndemnul la activitate și entuziasm, din cîte rezultă din documente, numeroase cămine culturale continuau să fie lipsite de o bază materială care să le permită organizarea unor acțiuni bogate, variate și permanente. De altfel, peste cîțva timp, însăși Fundația Culturală, căreia îi revenea misiunea de a organiza și îndruma viața culturală în mediul rural, și care funcționa chiar sub auspiciile regelui, lipsită de suficiente mijloace materiale, va fi pusă în situația să-și concedieze personalul. Aceasta se întîmplă în anul 1929 o dată cu izbucnirea crizei economice, de unde se poate vedea că a avut influență și asupra altor sectoare paralizînd și viața culturală a țării. Iată conținutul unei adrese a Ministerului Instrucțiunii Publice în legătură cu această chestiune: „Avînd în vedere lipsa de fonduri pentru a se menține în serviciu, după vechiul buget, funcționarii acelei instituții, binevoiți vă rog a comunica întregului personal existent astăzi la Fundație că pe ziua de 1 octombrie a.c. este concediat”⁴⁵.

Din documente aflăm că printre cei concediați se aflau și Tudor Vianu, Emanoil Bucuța, Apostol D. Culea, Al. Busuioceanu, Al. Marcu și alții⁴⁶.

Din cauza crizei economice, din anul 1929 pînă la sfîrșitul anului 1933, viața culturală în mediul rural nu numai că stagnează, ci în numeroase locuri devine aproape inexistentă.

Abia în anul 1934 se produce o schimbare. În acest an, după cum s-a mai arătat, la conducerea Fundației vine Dimitrie Gusti care reorganizează întreaga activitate a instituției, punînd bazele unei munci științifice de îndrumare a vieții culturale sătești.

Cu ajutorul izvoarelor documentare ale fondului putem să ne formăm o imagine concretă asupra concepțiilor și ideilor ce-l animau pe Dimitrie Gusti în acțiunile practice întreprinse pentru culturalizarea maselor țărănești. El a pus bazele unei cercetări științifice a realității satului întreprinsă mai întîi cu ajutorul studenților de la Seminarul de Sociologie, apoi cu echipele studențești constituite în anul 1934 și care aveau misiunea de a contribui la ridicarea culturală a satelor în care acționau. În legătură cu sarcinile în această direcție, echipelor li s-a comunicat încă din prima lună de activitate: „După ce în tot acest timp s-au făcut cercetările pentru cunoașterea satului și lucrările de adaptare a programului de lucru general la fiecare caz în parte, echipele trebuie să-și aducă aminte că ele lucrează în cadrul căminului cultural. Atît acolo unde au existat dinainte cămine culturale ale Fundației, cît și acolo unde ele au fost înființate cu acest prilej, echipele trebuie să-și dea toată osteneala ca toată munca lor să le întărească în așa fel, încît după plecarea echipelor ea (activitatea culturală — n.a.) să poată fi continuată”⁴⁷.

Ca urmare a înviorării activității muncii culturale la sate în toamna anului 1934 i-au ființat noi cămine culturale printre care cele din comu-

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 9/1929, f. 51.

⁴⁶ Ibidem, f. 14 și 25.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 17/1934, vol. II, f. 215.

nele Balaci, Siliștea-Gumești, Zimbreașca, din județul Teleorman și Șanț, Singeorz, Leșu, Feldru, Nepos, Rebrîșoara, din județul Bistrița-Năsăud ⁴⁸.

Creșterea și în conținut a activității culturale sâtești a determinat Fundația să acorde o serie de stimulente spirituale și materiale pentru atragerea unui număr tot mai mare de sâteni la acțiunile organizate.

Scopul urmărit de Fundație era acela ca munca într-un cămin să devină o chestiune a întregului sat, a tuturor sâtenilor. Se insista ca activitatea căminului să fie creatoare, de interes obștesc, să se organizeze șezători, conferințe, seri de lectură etc. ⁴⁹.

În anul 1935, a fost instituită ziua căminelor culturale, cu care prilej s-a ținut și primul Congres. Acesta a consemnat amploarea luată de munca culturală la sate. În anul 1936, la cel de-al 2-lea Congres, la care au participat reprezentanți din partea a 1484 de cămine ale Fundației, Dimitrie Gusti spunea : „Avem dreptul de a fi plini de încredere în viitor. Putem prevedea ziua cînd fiecare sat își va avea propria înjghebare de cultură” ⁵⁰. Apoi, în concluzie, el sublinia : „Atît munca echipelor studenților, cit și cea a școlilor țărănești, publicații, filme, muzee, programe de lucru și lucrări practice, năzuiesc în cele din urmă la întărirea unităților noastre de luptă la sate, care rămîn căminele culturale” ⁵¹.

În munca culturală la sate au fost antrenate numeroase cadre didactice pentru care Fundația Culturală a organizat cursuri de pregătire. Astfel de cursuri au funcționat la Breaza în 1934, la Leșu în 1935, la Poiana Cîmpina în 1936, la Pietriș — Arad în 1937 etc. ⁵².

Pentru ca fiecare cămin cultural să devină cu adevărat un centru de îndrumare culturală a satului, s-a hotărît ca unele dintre ele să fie transformate în cămine model ⁵³.

Dimitrie Gusti acorda o mare atenție ridicării activității căminului cultural avînd convingerea că acesta „...este însuși izvorul nostru de viață în trecut și astăzi, izvor de datini viitoare” ⁵⁴.

Se vede din toată activitatea practică și din rezultatele pozitive obținute, poziția umanistă, patriotismul lui Dimitrie Gusti, dorința lui de a contribui la ridicarea culturală a satului cu ajutorul căminelor al căror număr se ridica în anul 1938 la 2034 ⁵⁵. Referindu-se la acest număr sporit de cămine, Dimitrie Gusti spunea : „Este astăzi la sate o puternică mișcare de creare a unor asemenea cămine, care vă rog să credeți că nu figurează numai pe hîrtie, ci lucrează efectiv, după cum stau dovadă toate lucrările pe care cei interesați le pot vedea la Fundație” ⁵⁶. Vorbînd despre acțiunile pe care trebuia să le mai organizeze căminul, Dimitrie Gusti arăta : „Acțiunea culturală la sate nu poate să se lipsească de mijlocul școlilor și cursurilor pentru țărani adulți.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 13/1934, f. 9, 10, 30, 31, 32.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 11/1934, f. 34.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 1/1936, f. 49.

⁵¹ Ibidem, f. 53.

⁵² Ibidem, f. 51.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 15/1936, f. 389.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 1/1936, f. 78.

⁵⁵ Ibidem, dosar nr. 7/1938, f. 4.

⁵⁶ Ibidem, f. 11.

Aceste școli și cursuri sînt căminul cultural în acțiune, iar căminul cultural trebuie să fie cristalizarea și produsul instituționalizat al acestor cursuri și școli. Voi stăruî ca fiecare cămin să organizeze, an de an, iarna, un curs sau o școală pentru țăranii din sat și din satele vecine, în caz că acestea n-au cămin propriu⁵⁷.

În ianuarie 1939 a intrat în vigoare legea Serviciului social. Nucleul prin care acționa aceasta era căminul cultural, ca organ de execuție, care avea misiunea de a cordona și unifica toate activitățile culturale, sociale și economice ale organelor de stat⁵⁸. Conform legii, căminele culturale erau obligate să-și întocmească un program minimal de activități culturale la îndeplinirea căruia trebuia să participe toți intelectuali satului. În instrucțiunile privitoare la activitatea culturală sătească se sublinia rolul căminului care era chemat să îndrumeze viața satului⁵⁹, iar conform articolului 8 „de a ajuta, întări și adînci acțiunea bisericii, a școlii și autoritatea de stat”⁶⁰.

Desigur, ideile care îl animau pe Dimitrie Gusti în acțiunea de ridicare culturală a satelor și pe care căuta să le imprime întregii activități a Fundației, aveau să se realizeze doar în parte, știute fiind orientarea vieții politice de atunci, piedicile puse de administrația burghezo-moșierească, relațiile de exploatare din lumea satelor, precum și unele limite în concepția despre societate a acestui remarcabil om de știință.

În anul 1939 și mai ales în anul 1940 activitatea culturală la sate este influențată tot mai mult de ideologia reacționară a cercurilor guvernamentale.

Fundația Culturală, ca instituție aflată sub egida morarhiei, a fost pusă să dirijeze și să adîncească această orientare în munca culturală în mediul rural. Activitatea ei va avea consecințe negative și va lăsa urme în întreaga acțiune a bibliotecilor și căminelor. În cadrul lor se țineau conferințe în care se căuta să se justifice pregătirile de război, se făceau lecturi, se organizau șezători, seri de lectură, piese de teatru cu caracter reacționar la care tineretul satelor trebuia să participe obligatoriu. Fundația Culturală patronează toate aceste activități.

Materialele documentare existente în fond oglindesc în mod pregnant faptul că în toată perioada războiului activitatea culturală propriu-zisă la sate stagnează, Fundația Culturală ocupîndu-se tot mai mult de alte probleme. Astfel, dintr-o circulară din anul 1942 către primari și notari, rezultă că aceștia aveau obligația de a arenda terenurile din vatra satului rezervate pentru construirea de cămine⁶¹, iar din alte materiale se desprinde că activitatea căminelor, care se stabilea de comun acord între Fundația Culturală, Marele Stat Major și Oficiul „Muncă și lumină”, cu aprobarea Ministerului Afacerilor Interne⁶², se

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 70/1938, f. 171.

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 87/1939, f. 1.

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 9/1939, f. 48.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 87/1939, f. 2. Vezi în aceeași idee și Ovidiu Bădina; *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, Ed. Științifică, București, 1966, p. 157.

⁶¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Fundația Culturală, dosar nr. 21/1941.

⁶² Ibidem, dosar nr. 17/1943, f. 65.

rezumă la sate în majoritatea cazurilor la sprijinirea acțiunii de strângere a coletelor pentru cantinele organizate de Consiliul de patronaj sau la lămurirea țăranilor de a participa la împrumutul pentru reînțregire⁶³.

În această perioadă ponderea activităților culturale cade mai ales pe căminele culturale județene și orășenești⁶⁴, care organizau acțiuni legate de „ridicarea și întărirea moralului populației în vreme de război”⁶⁵.

Cu toate greutățile rezultate din caracterul acțiunilor și al orientării date de la centru, în unele locuri căminele au fost folosite totuși cu succes de comuniști, pentru mobilizarea maselor la acțiuni de luptă organizate de P.C.R. împotriva războiului și pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai⁶⁶.

După instaurarea regimului democrat-popular, conținutul activității Fundației Culturale și al căminelor s-a schimbat radical. După o perioadă de reorganizare, activitatea Fundației a fost îndreptată spre slujirea noilor realități sociale, spre servirea intereselor poporului, pentru a contribui la ridicarea cu adevărat a nivelului cultural al maselor țărănești. Această nouă situație se reflectă și în faptul că la acțiunile de culturalizare contribuie acum și alte instituții create de regimul democrat-popular cum ar fi Direcția culturală din Ministerul Informațiilor și Ministerul Educației Naționale. Pentru a cunoaște situația și nivelul de culturalizare, de pildă, în februarie 1945, Ministerul Informațiilor a cerut Fundației să-i raporteze cîte cămine județene, orășenești și comunale funcționau la acea dată, cîte cursuri țărănești și ce alte acțiuni se organizau la sate⁶⁷.

Ridicarea la un nivel superior a muncii culturale de masă în mediul rural se reflectă și în conținutul a numeroase documente. Iată din conținutul unui document din anul 1945: „Munca tuturor căminelor este mai necesară astăzi ca oricînd în viața satelor pentru crearea acelei comunități sufletești a poporului, din mijlocul căreia să se poată selecționa energiile vii ale satelor în interesul ridicării lui spirituale, economice, sanitare”⁶⁸.

Fundația Culturală începe să se preocupe în profunzime de problemele care interesau în cel mai înalt grad masele din mediul rural. Și problema primordială era înfăptuirea reformei agrare. În sprijinul realizării acesteia Fundația a trimis o circulară către toate căminele culturale în care se spunea: „Toate căminele culturale ale Fundației trebuie să fie active pentru a sta în ajutorul satului și al obștei în care au fost înființate, mai ales acum, cînd o mare parte din plugărime a fost improprietărită și, deci, are trebuință de îndrumători și de organizatori ai muncilor agricole”⁶⁹. Tot acum, într-o circulară către cadrele didactice se sublinia: „O îndatorire firească ce revine corpului

⁶³ Ibidem, dosarele nr. 11 și 17/1943.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, f. 58.

⁶⁶ Ibidem, f. 64.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 4/1946, f. 21.

⁶⁸ Ibidem, dosar nr. 5/1945, f. 5.

⁶⁹ Ibidem, f. 15.

didactic primar este aceea că, alături de activitatea ce o desfășoară în cuprinsul școlilor primare, să depună o activitate culturală pentru ridicarea și propășirea obștei satești⁷⁰. Mai departe, în circulară se arată că Ministerul Educației Naționale va sprijini acțiunea culturală a Fundației și invită pe toți membrii corpului didactic primar: învățători, învățătoare, maiștri, maistre și agronomi să lucreze neconținut în cadrul căminelor culturale care sînt „instituții tradiționale de muncă innoitoare pentru sate și țărănime”⁷¹. De asemenea, membrilor corpului didactic primar li se recomandă ca, în cadrul căminelor culturale, să organizeze cursuri țărănești pentru bărbați și femei și să colaboreze la școlile satești organizate de Fundație. „Acțiunea de lichidare a anal-fabetismului — se sublinia în circulară — trebuie să constituie pentru membrii corpului didactic încadrați în căminele culturale o preocupare de căpetenie. În satele unde nu sînt încă înființate cămine culturale, învățătorii să fie cei dintîi propovăduitori pentru organizarea acestor lăcașuri de lumină, de întovărășire și de solidaritate a tuturor oamenilor în jurul interesului și nevoilor locale”⁷².

Din fond rezultă că pentru informații și documentare, în legătură cu acțiunile de ridicare culturală a satelor, căminelor li se recomandau publicațiile Fundației: „Îndrumătorul muncii culturale la sate”, „Programa școlilor și cursurilor țărănești, precum și „Albina” și „Căminul Cultural”⁷³. Acolo unde căminele nu aveau local propriu se cerea ca, în acest scop, să se pună la dispoziția lor localurile școlilor. Tot aici, se organizau serbări, șezători, seri de lectură și alte activități de bibliotecă⁷⁴.

În august 1945 Căminelor culturale li se comunică să ia măsuri pentru a organiza serbări culturale în cinstea aniversării unui an de la înfăptuirea insurecției armate din August 1944⁷⁵.

Documentele atestă că în cadrul Fundației a fost creată și o direcție economică care avea sarcina să îndrume căminele culturale spre a ajuta țăranilor să-și valorifice produsele ce le prisoseau, să organizeze desfacerea lor, să dezvolte spiritul de colaborare, să creeze organizații cu caracter comercial, să administreze și să pună în valoare terenurile Fundației, să difuzeze publicațiile și imprimatele editate etc.⁷⁶.

În octombrie 1945 căminele regionale, județene și satești au fost îndrumate să organizeze cursuri țărănești cu program de cultură generală și de cultură practică⁷⁷.

Toate aceste activități erau completate cu organizarea de concursuri de cor, dansuri naționale, șezători, seri literare care precedeau ținerea Congresului general al Căminelor Culturale din toamna anului 1946. Cu prilejul ținerii Congresului s-a făcut și un bilanț al activității Fundației, s-au consemnat realizările obținute în primii doi ani de la eliberare și s-au stabilit sarcinile de viitor. Astfel, a devenit posibil ca

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, f. 17.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem, f. 34.

⁷⁷ Ibidem, f. 39.

Fundația, căminele culturale, care numărau acum 4 500, să răspundă mai prompt problemelor pe care le ridica viața culturală a satelor.

Abia acum, după părerea noastră, căminul cultural începe să-și îndeplinească cu adevărat rostul pe care căutase să i-l imprime de-a lungul anilor Dimitrie Gusti.

Iată un exemplu în acest sens, desprins din activitatea căminului cultural județean Vâlcea. Într-o circulară trimisă căminelor din județ se spunea : „Rostul căminelor culturale nu este numai festiv, de a da serbări și baluri la zile mari, ci mai ales de a participa permanent la toate frământările vieții satești și canalizându-le pe calea cea bună, de a ridica satul și nivelul de viață și de trai al sâtenilor, cit mai sus cu putință”⁷⁸.

Urmărind să generalizeze această idee în activitatea căminelor din întreaga țară, într-o scrisoare a Fundației se sublinia : „Această răspundere morală sintem convinși că îi va determina (și pe alții — n.a.) să promoveze în raza lor de activitate o nouă, mai sistematică, mai largă și mai adâncă contribuire a lumii satelor la opera de înălțare a ei înseși prin propriile ei puteri, mai ales opera dirijată în prezent și prin programul de redresare și reconstrucție întocmit de guvernul țării condus de Domnul Prim Ministru Dr. Petru Groza”⁷⁹. Pentru aceasta, fiecărui cămin, la acțiunile căruia erau chemați să participe toți intelectualii satului, muncitorii și țăranii, i se cerea să lucreze după un plan bine stabilit care să cuprindă : 1) *Toate lucrările de ordin gospodăresc* ; reparații la drumuri, construcții de poduri, desfundări de șanțuri, construcții și reparații de școli, primării, biserici, dispensare, băi, grajduri comunale, fântini, plantare de pomi în terenurile degradate, curățirea izlazurilor de mărăcini. 2) *Acțiuni de ordin social* : strângerea de colete pentru I.O.V.R.-iști, înființarea de obști agricole, cooperative și 3) *Acțiuni culturale* : conferințe, cursuri țăărănești, șezători, serbări, seri de lectură etc.⁸⁰.

În anii 1946—1947 în această acțiune s-au evidențiat o serie de cămine, printre care cele din comunele Sinmartinul de Cimpie-Mureș, Tescani-Bacău, Gugești-R. Sărat, Mircești-Vaslui, Plevna-Ialomița, Valea Boului-Dolj etc. Acestea au organizat cursuri de alfabetizare, au colectat bani pentru construire de cămine și școli, au mobilizat sâtenii la repararea de drumuri, podețe etc.⁸¹.

În anul 1947 majoritatea căminelor culturale au contribuit la executarea lucrărilor în campania de însămînțări, au reorganizat bibliotecile și au întreprins numeroase acțiuni cultural-educative.

În primăvara acestui an, într-un raport al Fundației înaintat Ministerului de Interne se spunea : „Putem afirma că oriunde autoritățile administrative ajută această activitate, ea este înfloritoare ; cu aceeași hotărîre și tărie afirmăm și faptul că acolo unde căminele culturale sînt ajutate în opera lor, viața administrativă a locului este înfloritoare și ea”⁸².

⁷⁸ Ibidem, dosar nr. 4/1946, f. 168.

⁷⁹ Ibidem, f. 167.

⁸⁰ Ibidem, f. 168.

⁸¹ Ibidem, dosar nr. 9/1947, f. 1—14.

⁸² Ibidem.

Cum era și firesc, abolirea monarhiei a dus în mod obiectiv și la desființarea Fundației care, în prima etapă a revoluției democrat-populare, deși a căpătat un conținut nou, își desfășura activitatea tot sub egida regelui. Din anul 1948 activitatea culturală a căminelor și bibliotecilor va fi preluată de Așezămintele Culturale și ridicată pe o treaptă superioară.

În încheierea prezentării de față se cuvine să arătăm că Fundația Culturală, cu tot caracterul său de instituție creată de monarhie în scopul susținerii politicii sale culturale, a contribuit la ridicarea culturală a satelor, a fost folosită de personalități de cultură printre care amintim pe Dimitrie Gusti, Emanoil Bucuța, Victor Ion Popa, H. H. Stahl, Octavian Neamțu și alții, care au activat cu însuflețire și patriotism, punând umărul la ridicarea culturală a satelor noastre, cu toată vitregia vremurilor și insuficiența preocupărilor manifestate de regimul burghezo-moșieresc și în acest sens.

COLECȚIA „SPIRU HARET“

M. DOGARU M. TUDORICA

Spiru Haret, om de știință și cultură se impune ca o personalitate marcantă în istoria învățămîntului românesc. Fiind produsul frământărilor epocii în care s-a făurit România modernă, s-au înfăptuit reformele ai căror promotorii au fost Al. I. Cuza și Mihail Kogălniceanu, iar poporul nostru și-a cîștigat independența națională, Spiru Haret, și-a format o concepție progresistă corespunzătoare vremii sale. Atras de științele matematice, viitorul reformator al școlii românești se remarcă încă de tînr în țară și peste hotare. Activitatea laborioasă desfășurată de Spiru Haret, spirit profund și clarvăzător, se impune atît prin complexitatea cît și prin varietatea ei. Pedagog pasionat a inițiat și realizat în bună parte modernizarea învățămîntului în România. „El a văzut în școală numai începutul și numai simbul din care trebuie să rodească o mare reformă socială“¹. Ideile sale în ceea ce privește dezvoltarea învățămîntului profesional și de specialitate rămîn și astăzi deosebit de valoroase. Paralel cu activitatea politică și parlamentară Spiru Haret a avut preocupări sociologice în centrul cărora a stat tendința de ridicare a satului românesc. Deși principalele aspecte ale vieții și operei lui Spiru Haret au constituit obiectul unor lucrări printre care remarcăm monografia lui Gheorghe Adamescu, considerăm că nu e lipsit de interes să prezentăm materialele documentare aflate în păstrarea Arhivelor Statului, care evidențiază și aprofundează unele aspecte ale activității sale și aruncă, în unele cazuri, o lumină nouă asupra acestora.

Colecția „Spiru Haret“ a fost preluată de Arhivele Statului în anul 1964, mai 14 de la Centrocoop care moștenind arhiva băncilor populare create din inițiativa lui Spiru Haret a intrat și în posesia acestor materiale. Preluată pe bază de inventar colecția cuprinde 16 u.p. alcătuite pe teme din anii 1897—1912. Din punct de vedere al genurilor de acte menționăm, scrisori primite de Spiru Haret în special de la corpul profesoral și de la unele personalități, memorii privind situația învățătorilor și a școlilor de pe cuprinsul țării și activitatea cercurilor cultu-

¹ Gh. Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru Haret*, Ed. Cartea Românească, București, 1936, p. 68.

rale; notițe referitoare la măsurile luate în vederea combaterii corupției și abuzurilor funcționarilor și declarațiile unor persoane privind aceste abateri; cereri prin care se solicită dispense, echivalări de diplome etc., statute ale sindicatelor agricole; caiete și memorii referitoare la învățământul profesional pentru fete și altele. Cîteva dosare cuprind tăieturi din ziare referitoare la activitatea lui Spiru Haret ca ministru al instrucțiunii și activitatea sa parlamentară precum și unele articole scrise de el în cadrul campaniei de demascare a abuzurilor din Ministerul Instrucțiunii. De asemenea colecția cuprinde liste și tabele privind bursierii statului, salariații Casei școalelor, membrii societății „Steaua”, învățătorii considerați instigatori ai răscoalei țăranilor din 1907. Pe numeroase scrisori sau cereri se află rezoluții prin care Haret foarte concis și-a spus punctul de vedere dovedind o cunoaștere profundă a problemelor ce au frământat corpul didactic în perioada respectivă.

Pe o notiță autografă, în cuvinte emoționante sînt așezate amintirile lui Spiru Haret de la fondarea Universității din Iași la 26 octombrie 1860 cînd l-a văzut întîia oară pe Al. I. Cuza. „Eram în clasa a III-a primară și școala noastră din Sărărie nu avea încă altă clasă mai superioară.

Oricum în dimineața zilei de 26 octombrie plecarăm de la școală cam tremurînd sub umezeala rece care fără să plouă ne înmuia hăinuțele...

După trecerea lui Kogălniceanu alte urale aminteau sosirea trăsurii domnești. O furtună de strigăte asurzitoare, un șuvoi de lume ce alerga pe lîngă o trăsură care mi s-a părut înaltă pînă la cer, o împinsătură violentă înapoi, o viziune rapidă și nedeslușită de mult aur amestecat cu ceva roșu, și atîta tot. Cuza trecuse în mare uniformă în trăsură sa cu livrele roșii...“².

Din analiza documentelor cuprinse în colecție se desprind ca principale probleme: Activitatea lui Spiru Haret îndreptată spre reformarea învățământului atît în perioada în care a condus Ministerul Învățământului și Culturii cît și în perioada în care a trebuit să-și apere opera înfăptuită și legat de aceasta situația și dezvoltarea școlilor din România la sfîrșitul secolului trecut și primul deceniu al secolului nostru, aspecte ale situației social-economice și politice a satelor cît și strădania pentru ridicarea lor culturală. De asemenea materialele documentare ilustrează relațiile matematicianului savant de renume european cu oameni de știință, de artă și cultură din țară și străinătate.

Cu toate reformele înfăptuite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, situația învățământului din România nu corespundea necesităților economice ale țării. Dezvoltarea relațiilor capitaliste necesită cadre specializate în diverse domenii, cerință pe care școlile existente nu o puteau satisface. Lipsa baza materială a învățământului, numărul

² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția „Spiru Haret”, dosar nr. 16, f. 1.

școlilor insuficiente, și acelea în bună parte necorespunzătoare³. În Dobrogea, arată un învățător, mulți școlari merg la o depărtare de 3—4 km de școală și nici măcar iarna nu pot beneficia de un dormitor care să-i adăpostească în timpul viscoalelor și de lupii din pădurea pe unde erau nevoiți să treacă spre casă⁴. În afară de aceasta nu existau programe și manuale de învățământ care să îndrume și să uniformizeze învățământul în întreaga țară⁵.

Documentele colecției reflectă situația precară a învățătorilor, și condițiile grele în care erau nevoiți să-și desfășoare activitatea: salarii nu de puține ori trimise cu luni de zile întârziere sau din care li se opreau pînă la trei pătrimi, mutați fără anunțuri prealabile, retrogradați din motive politice⁶, predarea lecțiilor la clase diferite în aceiași încăpere⁷.

Aceasta este situația învățământului în perioada în care lui Spiru Haret i se încredințează conducerea Ministerului Instrucțiunii, începînd cu anul 1897 și continuînd cu întreruperi pînă în 1910. Cunosător al situației învățământului din România și a mijloacelor de care dispunea acesta, Haret în calitate de ministru a arătat necesitatea reformării învățământului și a trecut la realizarea ei practică. Direcția principală a acestei activități a fost schimbarea bazelor învățământului de toate gradele în sensul modernizării lui, înarmarea învățătorilor cu programe și regulamente, găsirea metodelor pentru ridicarea continuă a nivelului de pregătire a cadrelor didactice, precum și a mijloacelor de organizare și stimulare a corpului profesoral.

Multe din scrisorile ce-i sînt adresate fie de profesori, învățători și institutori, fie de persoane politice sau de prieteni, vorbesc de activitatea lui pentru încurajarea dezvoltării învățământului public în România și varietatea formelor prin care acordă acest sprijin⁸.

Colecția cuprinde materiale care reflectă perseverența pentru realizarea reformării învățământului, aprecierea de care s-a bucurat acesta din partea corpului didactic și a oamenilor cu vederi progresiste⁹.

Prin elanul său Spiru Haret mobilizează corpul didactic la rezolvarea problemelor școlare. Memoriile și scrisorile rămase de la contemporani — învățători și institutori — înfățișează paralel cu situația din școli și preocupările acestora concretizate în propuneri pentru îmbunătățirea programelor de învățământ și a manualelor școlare¹⁰. O cerință aproape unanimă era întocmirea unor manuale care să corespundă programei de învățământ și să cuprindă norme unice pentru întreaga țară, înlăturîndu-se anomaliile căci, spuneau ei, nici măcar gramaticile nu semănau între ele¹¹. În vederea înlăturării multor neajunsuri în organizarea procesului de învățământ în atenția lui Spiru

³ Ibidem, dosar nr. 9, f. 4.

⁴ Ibidem, dosar nr. 8, f. 29.

⁵ Ibidem, dosar nr. 6, f. 88, 90 verso.

⁶ Ibidem, dosar nr. f. 86, 88.

⁷ Ibidem, dosar nr. 9, f. 4.

⁸ Ibidem, dosar nr. 1.

⁹ Ibidem, dosar nr. 6, f. 39, dosar nr. 1, f. 43—44.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 8, f. 44, dosar nr. 6, f. 2.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 6, f. 2.

Haret și a întregului corp didactic a stat îmbunătățirea activității corpului de inspectori ¹².

Alte documente ilustrează atenția care s-a acordat învățămîntului profesional pentru fete ¹³. Documentele cuprind, printre altele, propuneri pentru înființarea unor școli de industrie artistică și de menaj.

Dorind să ridice nivelul învățămîntului Spiru Haret a luat măsuri pentru ridicarea nivelului de pregătire a învățătorilor, introducînd examenele de grade răsplătind cu premii și medalii eforturile celor mai buni învățători ¹⁴. De asemenea s-a îmbunătățit organizarea conferințelor generale și a adunărilor anuale ale corpului didactic din învățămîntul primar din fiecare județ, în care se discutau probleme teoretice de interes profesional. Aceleași probleme erau dezbătute în paginile „Revistei generale a învățămîntului” editată sub conducerea lui Spiru Haret ¹⁵. S-a inițiat formarea unei biblioteci pedagogice românești și cîte o bibliotecă în fiecare capitală de județ.

Pentru înlăturarea principalului neajuns în ceea ce privește desfășurarea procesului de învățămînt Spiru Haret se ocupă direct de construirea unor noi localuri de școală, luînd măsuri pentru efectuarea și recepționarea în bune condițiuni a lucrărilor ¹⁶.

Spiritul de dreptate ce a caracterizat întreaga activitate a lui Spiru Haret cit și lupta împotriva corupției și a venalității funcționarilor din ministerul pe care l-a condus sînt oglindite în numeroase documente. Menționăm notițele și scrisorile autografe cuprinzînd preocupările și mijloacele folosite de Haret pentru demascarea celor vinovați ¹⁷. Pentru a preveni abuzurile și înșelarea oamenilor dă chiar un comunicat oficial prin care se pune în vedere populației să nu se lase speculată de funcționarii necinstiți care le promet contra cost rezolvarea unor probleme ¹⁸.

În cadrul eforturilor pentru ridicarea culturală a maselor, urmare a ideilor sale înaintate, un loc important îl ocupă înființarea și organizarea școlilor de adulți. Pentru înfăptuirea acestei acțiuni au fost mobilizați intelectualii satelor iar învățătorilor care se distingeau în această operă li se acordau premii ¹⁹. Într-un document se arată că aceste școli de adulți înființate după sfatul și aprobarea lui Spiru Haret, au avut o mare eficacitate în rîndul maselor. Ele „s-au dovedit de o mare utilitate publică... Satisfac o mare nevoie culturală din orașele noastre de provincie, unde populația n-are în cele mai dese cazuri cea mai elementară orientare istorică socială” ²⁰.

Un alt aspect care se desprinde din materialele colecției este sprijinul acordat de Spiru Haret școlilor românești de peste hotare care au

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, dosar nr. 13, f. 2, dosar nr. 6, f. 136.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 7, f.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 6, f. 39.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 6, f. 87—88, 142.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 15, f. 1—2, dosar nr. 16, f. 126, 71.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 15, f. 52.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 8, f. 200—210.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 7, f. 31.

constituit un factor important în menținerea puternic vie a conștiinței naționale a românilor de pretutindeni ²¹.

O inițiativă foarte prețioasă a lui Spiru Haret a fost înființarea societății „Steaua” la 25 noiembrie 1900 în scopul instruirii și educării în spirit național a membrilor ei ²² în care Haret avea sarcina de administrator și casier. În scurt timp societatea a cuprins 2 000 membri și a tipărit un număr mare de broșuri.

Situația social-economică a satelor este reflectată în colecție prin conținutul unor memorii și scrisori ale învățătorilor din diverse comune adresate lui Spiru Haret, pe care l-a interesat întotdeauna problema țărănească.

Lupta pentru înlăturarea ignoranței, superstițiilor și a misticismului în care era silită să trăiască țărănimea a constituit una din preocupările principale ale lui Spiru Haret. El a înțeles tragedia țărânimii și cu dragoste s-a străduit să înfăptuiască luminarea ei. În cadrul acestor acțiuni activitatea cercurilor culturale înființate în anul 1900 a contribuit la ridicarea culturală a țărânimii. Alături de personalități marcante ale vieții culturale românești ca M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță, un rol important în organizarea și buna desfășurare a activității acestor cercuri l-au avut învățătorii și înstitutorii.

Conferințele ținute cu membrii cercurilor culturale privind igiena, cultura pământului, zootehnia, istoria, literatura ²³, însoțite de materiale didactice au contribuit la lărgirea orizontului maselor țărănești și la combaterea superstițiilor.

În același timp țărănimea exploatată de moșieri și arendași este îndrumată spre constituirea unor societăți țărănești cu scopul de a arenda și cumpăra pământ ²⁴. Materialele studiate cuprind aspecte ale campaniei întreprinse de moșieri, arendași și cămătari pentru dizolvarea obștilor ²⁵, a asociațiilor țărănești, oferind sume fabuloase la licitațiile pentru arendarea pământului și punându-i pe țărani asociați în imposibilitate de a face față. În acest sens este concludent faptul că în doi ani de zile prețul de arendare al moșiei Arțari, județul Ialomița a crescut de la 40 000 la 100 000 lei ²⁶. Nărușind întotdeauna prin mijloacele de mai sus exploatatorii recurg chiar la uciderea membrilor consiliului de conducere al obștilor ²⁷. În scopul înlăturării abuzurilor cămătarilor și pentru ajutorarea țărânimii în această perioadă, elementele înaintate desfășoară intens acțiuni de constituire a băncilor populare.

²¹ Ibidem, dosar nr. 7.

²² Ibidem, dosar nr. 8, f. 71.

²³ Ibidem, dosar nr. 7, f. 48, dosar nr. 8, f. 184, 191, dosar nr. 6, f. 96 v.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 9, f. 61—62.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 8, f. 91.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 9, f. 61—62.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 15, f. 33—34.

Multe rapoarte și scrisori prin care Spiru Haret era încunostiințat de activitatea desfășurată de băncile populare, al căror membru onorific era, scot la iveală aportul lui la înfăptuirea acestor instituții⁷⁸.

Frământările sociale și în special răscoala din 1907 se reflectă în general în documentele colecției prin mărturiile unor participanți sau martori ai furtunoaselor evenimente. Cuprinse în memoriile învățătorilor și institutorilor sau ca răspunsuri la chestionarul Ministerului Instrucțiunii aceste mărturii dau posibilitate cercetătorului să desprindă aspecte ale intensificării exploatarei țărănimii la începutul secolului al XX-lea, creșterea avântului revoluționar al țărănimii, desfășurarea și represiunea răscoalei în diferite comune³⁰. La întrebarea asupra cauzelor pentru care s-au răsculat țaranii, învățătorii menționează în primul rând lipsa de pământ și condițiile grele ale învoielilor agricole. Țăranilor nu li se acorda suprafața de pământ necesară, nici izlazuri pentru vite. Prin contractele încheiate cu moșierii erau obligați să dea dijmă jumătate din produse, să-i lucreze arendașului complet două pogoaane, să facă două zile cu carul și trei cu mîinile, să dea numeroase plocoane. Din ce-i rămînea țaranului i se mai luau trei banițe pentru pîndărit, 30 maldăre coceni, bani pentru vite. La acestea se adăugau deseale amenzi pentru vitele intrate pe moșia arendașului. Semănăturile de toamnă se fac toate în contul moșiei, țaranului nerevenindu-i nimic³¹. În general contractele agricole sînt considerate de învățători „cum nu se poate mai împovărătoare” în ele fiind prevăzute „drepturile arendașului și îndatoririle muncitorului, rămînînd ca muncitorul să ia din munca sa ce va voi arendașul să-i dea”³². Deseori dijmuitul se făcea iarna cînd vitele moșiei au distrus o bună parte din produse. Productivitatea pe loturile țăranilor era foarte slabă deoarece nu aveau voie să le lucreze pînă nu terminau lucrul pentru arendaș care le răpea timpul cel mai potrivit pentru munca cîmpului³³.

Datorită acestor condiții populația satelor era într-o continuă frământare, prevestind marea răscoală. Sociologul Spiru Haret cunoscînd condițiile și starea de spirit a țărănimii, încă din anii 1904—1905, prevedea că în curînd vor izbucni răscoale³⁴. În documentele colecției sînt menționate mișcări țărănești încă din anul 1906. Unele din acestea se dezvoltă odată cu răspîndirea broșurii „Către săteni” întocmită de un grup de intelectuali printre care Vasile M. Kogălniceanu³⁵. Broșura există în cadrul colecției. Prin conținutul său această broșură califica învoielile agricole „înfricoșător de apăsătoare, neomenești” și arăta lipsa

⁷⁸ Ibidem, dosar nr. 8, f. 182.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 1, f. 32—33

³⁰ Ibidem, dosar nr. 12, f. 34.

³¹ Ibidem, dosar nr. 12, f. 38.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, dosar nr. 12, f. 43.

³⁴ Ibidem, dosar nr. 12, f. 69—70.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 12, f. 19.

de pământ a țăranilor și de drepturi politice, insuficiența școlilor și ignoranța de la sate. Pentru îmbunătățirea acestei situații autorii broșurii propuneau: improprietărirea țăranilor pe moșiile statului, vot universal, schimbarea învoielilor agricole, acordarea de izlazuri țăranilor și dezvoltarea învățământului sătesc³⁶. Printr-o adresă trimisă de Ministerul Afacerilor Interne Ministerului Instrucțiunii Publice se arată că încă din primăvara anului 1906 a început mișcarea locuitorilor din comunele județului Vlașca, Dolj, Rm. Sărat, luând din ce în ce proporții tot mai mari³⁷. Prefectura județului Dorohoi raporta Ministerului de Interne încă de la începutul anului 1907 să ia măsuri „spre a se evita o răscoală în masă a locuitorilor“.

Sprijinul și participarea învățătorilor la răscoala din 1907, este una din problemele importante reflectate de documentele colecției. Animați de idei înaintate ca urmare a participării multora dintre ei la mișcarea socialistă³⁸, învățătorii din sate, s-au străduit prin intermediul cercurilor culturale să înlăture ignoranța țăranimii.

Înțelegând marea tragedie a țăranimii supusă dublei exploatare, au căutat prin organizarea asociațiilor sătosești și a băncilor populare să o sprijine împotriva moșierilor și cămătarilor. Putem spune chiar că uneor învățătorii au fost propagandiști activi ai formelor de împotrivire față de exploatare, fapt care nu a rămas necunoscut autorităților, căci încă din primăvara anului 1906 Ministerul Afacerilor Interne intervine pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice pentru îndepărtarea și mutarea unor învățători din județul Dolj, unde sub influența lor se dezvoltase o puternică mișcare, manifestată prin intrarea țăranilor cu forța cu plugurile pe moșiile arendate³⁹. De aceea în timpul represiei singeroase din 1907 învățătorii participanți la răscoală au fost urmăriți, arestați, torturați, dați în judecată. În liste, însemnări și adrese ale procuraturii sînt enumerați învățătorii trimiși în judecată ca instigatori⁴⁰. În timpul răscoalei furia autorităților s-a îndreptat în special împotriva consiliilor de administrație ale băncilor populare alcătuite în general din învățători. De exemplu membrii consiliului de administrație al băncii populare „Triumful“ din comuna Flămînzii județul Botoșani au fost torturați ca pe vremea domniilor fanariote⁴¹.

Referitor la problema viu discutată, aceea a legăturii lui Spiru Haret cu răscoala din 1907, considerăm că matematicianul sociolog a fost în permanență preocupat de problema țărănească și modul ei de rezolvare. Dragostea și simpatia lui Spiru Haret față de țăranimea oprimată s-a manifestat prin dorința notorie pentru emanciparea ei. Colecția cuprinde documente din care reiese adeziunea lui Spiru Haret față de atitudinea țăranimii răsculată⁴².

³⁶ Ibidem, dosar nr. 12, f. 11—18.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 12, f. 9.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 7, f. 9, dosar nr. 12, f. 1.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 12, f. 9.

⁴⁰ Ibidem, dosar nr. 12, f. 1, 22, 25, dosar nr. 7, f. 9.

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 12, f. 66.

⁴² Ibidem, dosar nr. 12, f. 67.

Printre materialele deosebit de prețioase cuprinse în colecție menționăm scrisorile originale aparținând unor savanți de renume mondial cum sînt Eiffel și Poincaré precum și personalități din domeniul artei și culturii din țara noastră. În scrisoarea trimisă de Henri Poincaré la sfîrșitul anului 1911 îi comunica lui Spiru Haret constituirea unei comisii menită să studieze și să publice o lucrare privind aplicațiile matematicii în biologie, sociologie etc.⁴³. În răspunsul trimis Spiru Haret consideră că întocmirea unei astfel de lucrări trebuie să fie efectuată de o persoană competentă, cel mai indicat fiind H. Poincaré sau Emil Picard.

Preocupările științifice și rezultatele unor experiențe sînt împărtășite de Spiru Haret inginerului Eiffel, care în corespondența purtată îi mulțumește și-i apreciază valoarea constatărilor făcute.

O altă personalitate franceză cu care Spiru Haret a colaborat a fost directorul Revistei Generale de Științe Pure și Aplicate din Paris, Luis Olivier. Prin scrisoarea din 16 august 1909 acesta îi împărtășește lui Spiru Haret impresiile frumoase care i-au rămas în urma excursiei pe care a făcut-o în România cu un grup de intelectuali și oameni de afaceri francezi. Apreciind că vizitarea României „reprezintă inaugurarea unei ere noi în raporturile culturale, politice și economice între România și Franța”⁴⁴, Luis Olivier propune intensificarea colaborărilor prin constituirea unui mare centru românesc în Paris care să organizeze: a) reuniuni frecvente între români și francezi pentru schimbul de idei; b) un fel de protectorat al studenților români în Franța; c) un birou de studii asupra relațiilor comerciale româno-franceze.

Personalitățile științifice culturale din țară a căror corespondență originală cu Spiru Haret se află în colecție sînt: Al. Macedonschi, A. D. Xenopol, Al. Davila, Aurel Vlaicu, Octavian Goga etc. ultimii mulțumind pentru ajutorul primit în vederea continuării studiilor în străinătate⁴⁵. În cuvinte emoționant de calde Ion Ghibănescu își arată stima și admirația ce o purta lui Spiru Haret asigurîndu-l că acest sentiment se datorește „marelui ideal de dezrobire națională ce te vrăjește și te atrage către persoana ce-l întrupează, lăsîndu-i la dispoziție energia de care este capabil”⁴⁶.

Materialele documentare ce constituiesc colecția „Spiru Haret”, au ca element comun faptul că toate reflectă personalitatea și popularitatea de care se bucura Spiru Haret. Corpul profesoral pe care Spiru Haret l-a îndrumat și sprijinit în toată activitatea sa nu a pierdut nici un prilej de a-i arăta stima și admirația ce i-o purta⁴⁷. Dovada trăini-

⁴³ Ibidem, dosar nr. 4, f. 13.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 4, f. 11—12.

⁴⁵ Ibidem, dosar nr. 3, f. 7, dosar nr. 4.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 3, f. 37 v

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 6, f. 86, dosar nr. 7, f. 39, dosar nr. 8, f. 91, 172.

ciei și sincerității sentimentelor cadrelor didactice este faptul că aceștia au considerat o datorie de a-i împărtăși gândurile și frământările chiar și după ce este destituit din funcția de ministru al Instrucțiunii: „Mult stimate domnule ministru“ i se adresa un învățător în 22 februarie 1911 „vă zic astfel căci pentru noi tot dumneavoastră sînteți ministrul care s-a identificat cu toate nevoile învățămîntului și în care se întrupează toate aspirațiunile pentru viitor“⁴⁸.

Prin rîndurile de mai sus am urmărit să informăm succint pe cei interesați să cunoască și cu ajutorul Colecției „Spiru Haret“ activitatea acestui remarcabil om de știință. Desigur că studierea minuțioasă a colecției de față va permite cercetătorilor să aprofundeze problemele abordate aici și să scoată în lumină alte aspecte menite să întregască cercetarea de pînă acum asupra operei și personalității lui Siru Haret.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 7, f. 25.

ACȚIUNI ALE MASELOR POPULARE ÎN JUDEȚUL HUNEDOARA PENTRU UN GUVERN DEMOCRATIC

M. CERGHEDEAN

Documentele cuprinse în grupajul de față constituie mărturii grăitoare ale puternicului impuls dat luptei maselor populare conduse de Partidul Comunist Român, de către insurecția victorioasă de la 23 August 1944, pentru înlăturarea unor transformări radicale în viața politică, economică și socială a țării. Aceste documente vin să îmbogățească datele cunoscute pînă în prezent cu privire la acțiunile maselor populare din județul Hunedoara pentru democratizarea vieții publice, pentru instaurarea unui guvern democratic.

Referindu-se la perioada amintită, perioadă dominată de lupte politice deosebit de puternice, ele relevă pregnant bogata experiență acumulată de Partidul Comunist Român, de-a lungul rodniciei sale activități, precum și influența sa crescîndă asupra maselor.

Imediat după victoria insurecției armate, partidul comunist a căutat, printr-o serie de acțiuni pe care le-a întreprins în sprijinul noului guvern, să asigure dezvoltarea democratică, progresistă a societății românești, urmărind asiduă desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice (doc. 1, 2, 3). Dovedindu-se tot mai mult că guvernul Sănătescu era un guvern în care se ciocneau interese contradictorii sau chiar opuse, un guvern constituit în majoritatea sa din elemente reacționare ce împiedecau procesul de democratizare a țării, în scurt timp, o dată cu elaborarea proiectului de platformă a F.N.D., la 26 septembrie 1944, partidul comunist cheamă masele la luptă împotriva reacțiunii, pentru instaurarea unui guvern de largă concentrare democratică.

Acțiunile din județul Hunedoara s-au încadrat în lupta ascutită dusă de masele largi ale populației din întreaga țară împotriva guvernelor Sănătescu și Rădescu în scopul asigurării îndeplinirii cu succes a sarcinilor legate de refacerea economiei naționale, democratizarea țării, sprijinirea războiului.

Cum era și firesc, cele mai mari acțiuni din județul Hunedoara au avut loc în Valea Jiului, centru muncitoresc cu vechi tradiții revoluționare. Minerii, sub conducerea comunistilor, organizații în puternice sindicate au protestat, intruniri în mari adunări populare, împotriva guvernelor reacționare (doc. 13, 14, 15, 18), au alungat vechii primari, înlocuindu-i cu reprezentanți ai F.N.D. (doc. 6, 9), au votat moțiuni pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai (doc. 10), au acționat hotărît în sensul înlăturării din întreprinderi, peste capul guvernului, a elementelor fasciste ce dețineau posturi de conducere (doc. 5, 7, 8, 11) iar pentru contracararea uneltirilor forțelor reacționare care urmăreau sabotarea producției industriale și mărirea haosului economic, au trecut la organizarea controlului muncitoresc (doc. 11, 12).

Adunări și manifestații de amploare au avut loc și în orașele Deva — unde își avea sediul organizația „Frontul Plugarilor” — Hunedoara și Hațeg (doc. 4, 16, 19).

Mărturiile documentare pe care le publicăm demonstrează odată mai mult, că întărirea continuă a forței organizațiilor P.C.R., azeziunea maselor largi la programul F.N.D. au asigurat succesul luptei pentru putere și prin aceasta al dezvoltării democratice a patriei noastre.

Poliția orașului de reședință DEVA
Biroul Siguranței

Notă telefonică nr. 11 961 S. din 3 septembrie 1944

Către

Inspectoratul regional de poliție A. Iulia

Urmare la raportul nostru cu nr. de mai sus din 2 septembrie 1944, raportăm că azi 3 septembrie a.c. a avut loc la sediul Blocului Național Democrat, adunarea șefilor de plasă din organizația Frontului Plugarilor a d-lui dr. Petru Groza.

Adunarea a început la ora 9 și a durat pînă la ora 11.

Au participat, circa 30 șefi de plasă, cărora li s-au dat instrucțiuni asupra modului de organizare și directive asupra activității ce urmează a fi desfășurată.

Adunarea a decurs în liniște.

Șeful Poliției
Albu Cornel

Predat: ss. I. Moga
Primit: ss. Duicu

Arh. St. Deva, fond Chestura de poliție Deva, Biroul de siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 244, original.

2.*

Frontul Plugarilor din România

Către toți plugarii din România,

Prin actul de la 23 August dictatura a fost înlăturată, războiul cu Uniunea Sovietică și starea de război cu Anglia și America a încetat.

Un nou guvern a fost format și el este susținut de partidele și grupările politice democratice care și-au luat angajamentul curățirii țării de germanii hitleriști, garantarea libertăților cetățenilor și întregirea țării ruptă în bucăți de către Hitler, Musolini și sateliții lor români în anul 1940. Organizațiile politice colaboratoare în guvern sînt:

Partidul Național-Țărănesc, Național-Liberal, Comunist și Social-Democrat.

Avînd în vedere colaborarea Frontului Plugarilor din România la susținerea guvernului actual alături de organizațiile politice democratice, pentru lămurirea plugarilor se comunică următoarele instrucțiuni:

1. Toți delegații sătești ai Frontului Plugarilor sînt împuterniciți a reprezenta organizația Frontului Plugarilor în localitatea lor, luînd legătura imediat cu șeful de plasă respectiv, cu conducerea județeană a Frontului Plugarilor. Plugarii din alte județe vor căuta legătura cu conducerea Frontului Plugarilor din județul Hunedoara.

2. Delegații comunali ai Frontului Plugarilor vor căuta legătura cu șeful organizației locale ai partidelor Național-Țărănesc, Național-Liberal, Comunist și Social-Democrat. Toți acești reprezentanți ai organizațiilor colaboratoare la guvern vor forma comitetul comunal al Blocului Național Democratic, asemenea se va face pe plase și pe județe.

3. Acolo unde una din organizațiile Blocului Național-Democratic nu are reprezentant, comitetul se va face din reprezentanții organizațiilor existente.

4. Reprezentantul Frontului Plugarilor în colaborare cu membrii Blocului Democratic vor supraveghea îndeplinirea legilor și a măsurilor luate de guvern și autorității în comuna lor, avînd dreptul de a interveni la acestea.

* Manifest al Frontului Plugarilor dat la începutul lunii septembrie 1944.

5. Supraveghează orice mișcare hitleristă-fascistă sau reacționară a cetățenilor din localitatea lor — raportînd pe cale ierarhică — și semnalînd autorităților orice manifestație împotriva ordinii și a guvernului.

6. Membrii Frontului Plugarilor de pretutindeni vor intra în formațiile gărzilor țărănești, pentru a fi înarmate de autorități — cînd nevoia o va cere, — dînd concurs armatei române și Armatei Roșii, pentru dezarmarea armatei germane, și pentru înfrîngerea rezistenței lor. Așa vor lupta pentru apărarea avutului lor și al țării împotriva cîmpitorilor.

7. În fiecare săptămînă delegații Frontului Plugarilor vor lua contact cu organizația de plasă primind instrucțiuni și depunînd rapoarte. Organizațiile de plasă vor lua la rîndul lor contact cu centrul județean.

8. În comunele unde nu este delegat comunal din anumite motive — plugarii vor alege acest delegat, dresînd un proces-verbal semnat de plugarii competenți ai organizațiilor Frontului Plugarilor și care va fi înaintat organizației județene.

9. Plugarii din Frontul Plugarilor vor da ascultare numai instrucțiunilor autentice sosite de la conducerea Centrului Frontului Plugarilor.

10. Frontul Plugarilor din România este liber să se organizeze pe teritoriul acestei țări, avînd autorizație deplină, fiecare plugar liber să se înscrie în organizația proprie fără piedici.

Orice abuz din partea acelor care vor să puie piedici plugarilor la aceasta, va fi adus la cunoștința organizației județene a Frontului Plugarilor.

Dr. P. Groza
Președinte

Belea Miron,
Vice președinte

Zăroni Romulus,
Vice președinte

Morga Ioan Fileru
Vice președinte

Dr. Almășan Augustin,
Vice președinte girant

Guia Petru I. Moțu,
Secretar general

Urmează numele a 23 de delegați.

impr. jud. Hunedoara, Deva 849—944

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, biroul de siguranță dosar nr. 1/1944, f. 254, text tipărit.

3.

ROMANIA

Ministerul Afacerilor Interne

Direcția Generală a Poliției

Comisariatul de Poliție Lupeni

Biroul de siguranță

Nr. 4 105 S.

din 18 septembrie 1944

Către

Poliția de reședință

— DEVA —

În conformitate cu ordinul dv. nr. 11 959 S din 2 septembrie 1944 avem onoare a vă raporta următoarele:

În ziua de 17 septembrie 1944 între orele 12,15 și 13,15 în cadrul Blocului Național Democrat din Lupeni s-a ținut o adunare politică.

La această adunare au vorbit reprezentanții celor patru partide politice. Din partea Partidului Național Liberal a vorbit Furnică Gheorghe, a național țărăniștilor a vorbit Miriuță Ioan, a social democraților a vorbit Păcurar I. și a comuniștilor a vorbit Cristea Aron, iar a muncitorilor tot în Partidul Social Democrat a mai vorbit și Tâmaș Alexandru.

Toți aceștia au adus la cunoștința muncitorilor noile dispozițiuni ale guvernului îndemnându-i la muncă pentru prosperitatea și binele neamului și să

fie cu răbdare încă puțin timp până când se vor primi instrucțiuni de la centru pentru a se constitui în sindicatele muncitorești.

Au mai rugat muncitorimea să aibă încredere în actualul guvern care va căuta toate mijloacele pentru a veni în ajutorul lor.

Muncitorimea a ovaționat mai mult pentru Armata Roșie.

La încheiere a vorbit părintele protopop Ioniță Pop, președintele Blocului Național Democrat din localitate.

Adunarea a decurs în perfectă ordine și liniște.

Șeful Comisariatului,

Comisar șef Dr. P. Nemeș

L.S. ss.

Șeful Bir. Siguranței

Comisar adj. Zaha Petru

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 246, original.

4.

Poliția de reședință DEVA

din 16 X 1944

Biroul Siguranței

Expediat la 18 octombrie 1944

Nr. 14337 S.

Către

Inspectoratul regional de poliție

ALBA IULIA

Avem onoarea a vă raporta că în ziua de 15 octombrie 1944 la orele 11 a avut loc în sala Teatrului Orășenesc o adunare populară organizată de: Partidul Comunist, Frontul Plugarilor, sindicate, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică și Madosz.

În ziua de 13 octombrie a.c. am primit o adresă de la dl. dr. Almășan Augustin vice președinte al organizației Frontului Plugarilor și reprezentant al acestor formațiuni politice pe lângă autoritățile de stat, prin care ne face cunoscut ținerea adunării în ziua de 15 octombrie a.c. și că cu menținerea ordinei se vor îngriji organele care au misiuni în acest sens, făcând parte din aceste organizațiuni politice.

La adunare au luat parte aproximativ 600—700 persoane din Deva și împrejurimi. Au luat cuvântul reprezentanți ai fiecărei organizațiuni politice amintite mai sus.

În general toți acei care au vorbit au făcut apel la solidaritatea păturei muncitoare, ca să stea strâns uniți pentru a duce lupta contra asupritorilor.

Lozincă tuturor a fost îndepărtarea actualului guvern și aducerea la conducerea țării a unui guvern al Frontului Național Democrat.

Am remarcat la această adunare prezența unui mare număr de maghiari ca membrii ai organizației Madosz.

Adunarea a luat sfârșit la orele 13,40, după care a avut loc o manifestație de stradă, manifestanții oprindu-se în fața prefecturii și a poliției strigând: „Jos prefectul”, „Jos poliția”, „Jos siguranța”.

Organele polițienești au lăsat pe manifestanți să manifesteze liber, astfel încât nu au avut nici un incident.

Șeful poliției

Cornel Albu

Șeful Bir. Siguranței

Comisar Aug. Dragomir

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 262, original.

Sindicatelor Unite Petroșani

Onor

Direcțiunea generală a Soc. „Petroșani“

— BUCUREȘTI —

Sindicatelor noastre unite, informați fiind că dl. insp. Mărdărescu de la A.C.P. Petroșeni, dezertor de la datorie încă de la 23 August a.c. se află astăzi aciuit la Direcțiunea generală sub formă de detașare vă aducem la cunoștință că la manifestația muncitorească din ziua de 15 octombrie a.c. mii de glasuri și-au manifestat prin strigătul „Afară cu inginerul Mărdărescu din Valea Jiului“ ura față de acest domn exploatator fără scrupul care fiind lipsit de principiu în materie tehnică a înțeles să conducă serviciul cu câțiva impilatori nemernici, profitând de starea de dictatură antonesciană.

A concediat, a amendat, a transferat, a bătut, a trimis în judecată la Curtea Marțială lucrătorii și funcționarii de multe ori pentru motive imaginare.

De la lucrători și pînă la ingineri ne vin zilnic sindicatului reclamațiuni împotriva abuzului săvîrșit de dl. insp. Mărdărescu.

Cerem ca dl. insp. Mărdărescu să nu mai fie trimis în Valea Jiului, cerem și credem că este în asentimentul dvs. să fie numit conducător al A.C.P.-ului dl. insp. Brin, recunoscut ca bun tehnician, om civilizat, democrat și stimat de ingineri, funcționari și muncitorii de la A.C.P.

D-sa a fost de fapt și pînă acum nervul motor a acestei exploatare.

În dorința de a scuti onor Direcțiunea de o campanie de presă care ar scădea din prestigiul societății și ar duce totuși cu siguranță la alungarea d-lui insp. Mărdărescu din cadrele Societății „Petroșani“.

Petroșani la 23.X.1944

Sindicatelor Unite Petroșani

L.S. ss. indescifrabil

Arh. St. Petroșani, fond Societatea „Petroșani“, Direcțiunea Minelor, dosar nr. 1/1944, f. 26, original.

6.

Poliția de reședință Deva

Biroul Siguranței

din 9.XI.1944

Nr. 14 953 S.

Expediat la 9 noiembrie 1944

Către

Inspectoratul regional de poliție

— TIMIȘOARA —

Avem onoare a vă raporta că în ziua de 4 noiembrie 1944, a avut loc în orașul Hațeg alegerea de primari de către obștea orașului.

În acest oraș a fost ales cu unanimitate de voturi tot vechiul primar Victor Savu, iar ajutor de primar Olariu Petru.

În orașul Petroșani ținîndu-se adunarea pentru alegerea noului primar, a fost ales dl. Ghirca Ioan subinginer, ca primar, iar Braica Petru de profesiune comerciant a fost ales subprimar. Ambii sînt de origină etnică română reprezentanți ai organizației politice Frontul Național Democrat.

În orașul Lupeni la alegerile pentru primari din ziua de 6. XI. a.c. a fost ales primar Sirbu Vasile, membru al organizației comuniste și ajutor de primar Borsay Oscar, angajat al Societății „Petroșani“, tot membru al F.N.D.

Alegerile s-au făcut în prezența d-lui prefect al județului Hunedoara și totul a decurs în ordine perfectă.

ȘEFUL POLIȚIEI

Cornel Albu

Șeful Biroului Siguranței

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 281, original.

7.

Telegramă fulger

Ministerul Afacerilor Interne

Cabinet

BUCUREȘTI

Raportăm că în ziua de 20 curent 600 muncitori minieri de la minele Lupeni s-au prezentat la Direcțiunea minelor și au somat prin reprezentanții lor pe inginerii Măru Olteanu și Arhip ca să părăsească întreprinderea stop.

Numiții s-au conformat somației de teama muncitorilor stop.

Am luat măsuri pentru menținerea ordinii și pentru continuarea lucrului stop.

Prefectul județului Hunedoara

Colonel

Popa Traian

Nr. 19 584

21 noiembrie 1944

Pentru conformitate

Grigore Holdis

L.S.

Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dosar nr. 19 584.

8.

Confidențial nr. 108

25 noiembrie 1944

Direcția generală

BUCUREȘTI

Dir. Minelor

Avînd în vedere starea de spirit din Valea Jiului cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne comunica dispozițiunile dv. cu privire la situația funcționarilor și lucrătorilor a căror îndepărtare din serviciu a fost cerută și impusă de sindicate. Unele din aceste cereri ne-au fost aduse la cunoștință în scris fie sub formă de procese verbale cum sînt cele ce vor fi prezentate de dl. dir. Alex. Bădărău, fie prin adrese, ca în cazul Serviciului Interior al Coloniilor Vulcan; în alte cazuri, cum e cel de la Consumul Vulcani, reprezentanți ai sindicatelor s-au prezentat direct, pretinzînd și impunînd plecarea din serviciu a celor care au fost considerați drept elemente contrare intereselor muncitorești sau că au avut purtări nedemne de serviciu.

În cursul discuțiunilor urmate în prezența d-lui ministru Gheorghiu-Dej, d-sa luînd cunoștință de aceste îndepărtări din serviciu, le-a găsit întemeiate și a consimțit la executarea lor.. (urmează lista celor îndepărtați din serviciu).

Deoarece agitațiunea este în creștere și sindicatele tind să-și impună voința în chestiunile care erau pînă acum de resortul Direcției Minelor sau al Direcțiunii Generale, vă rugăm să binevoiți a ne da dispozițiuni cu privire la:

a) desemnarea de către sindicate a persoanelor cu care să înlocuim pe cei îndepărtați;

b) plata salariilor acestora, deoarece sîntem informați că la unele întreprinderi s-a impus acestora sistarea oricărei remunerațiuni;

c) rămînerea în locuință, dat fiind că mulți din cei îndepărtați nu au unde se muta și chiar dacă ar avea nu-și pot transporta efectele într-un timp prea scurt;

d) drepturile de preaviz pentru cazul că în cele din urmă unii ar trebui sau ar solicita ei să plece din serviciul societății.

Direcțiunea Minelor

Arh. St. Petroșani, fond Societatea „Petroșani“, Direcția Minelor — Confidențiale, dosar nr. 2/1944, f. 26, original.

9.

N.T.*

4 decembrie 1944
B. Sig. 5 691

Com. Pol. Petroșani

4.XII.1944

Către

Poliția Deva

La ordinul dv. nr. 14875 raportăm că ieri 3.XII.a.c. cu ocazia instalării noilor primari între orele 10—12 au avut loc manifestații de stradă la care au participat aproximativ 200 muncitori; a decurs în liniște.

Între orele 11—12 a avut loc o adunare de constituire a Uniunii Maghiare fost Madosz în localul Casinoului muncitoresc, la care au participat aproximativ 70 persoane împreună cu copii.

La această adunare a luat cuvîntul Veiscan și Mateaș actualul subprimar. Din partea Partidului Comunist din Deva au luat cuvîntul delegații Gregus Anton, Dubovsky Pavel și Heger Emeric.

Toți oratorii au îndemnat pe cei de față a se organiza «în» interesul națiunii, spunînd că ziua de 23 August a.c. le-a adus libertatea, și să nu o negligeze această libertate, îndemnîndu-i la organizație urgentă.

Discursurile s-au ținut în limba maghiară. Cu ocazia instalării noilor primari s-a cîntat de către muzica societății Internaționala, fără a se intona imnul național regal.

Șef Com.

Predă : Tămaș

ss. Șerban

Primit : Tuțu

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, p. 287.

* Notă telefonică.

10.

Nr. 13/1944

Domnule Director,

Muncitorimea din Valea Jiului întrunită în adunări populare în ziua de 10 decembrie 1944, cei din Petroșani, Aninoasa, Petrila și Lonea la Petroșani pe terenul arenei sportive, iar cei din Lupeni și Vulcan la Lupeni în curtea Apărării Patriotice au votat următoarea :

MOȚIUNE

1. Muncitorimea cere insistent ca Societatea „Petroșani” să restituie imediat sumele reținute de la muncitori sub titlu de chirie, combustibil, lumină și baie pe intervalul de la 1 ianuarie 1943 și pînă la 30 septembrie 1944.

2. Întrucît muncitorimea din Valea Jiului, suferă din cauza lipsei de alimente cere să se ia grabnice măsuri pentru aprovizionarea acestei regiuni cu alimente.

3. Muncitorimea din Valea Jiului văzînd că problemele muncitorești nu pot fi rezolvate prin sistemul de exploatare de astăzi cere imediata naționalizare a industriei miniere și a băncilor mari*. Muncitorimea fiind convinsă că prin naționalizarea acestei mari industrii va putea ajunge la bună stare și siguranța zilei de mîine a clasei muncitoare. De aceea clasa muncitoare este hotărîtă să lupte pînă la cucerirea acestui deziderat.

4. Întrucît în ultimul timp din cauza urcărilor excesive a prețurilor pe piață, salariile muncitorilor nu pot ține pas cu aceste măriri de prețuri.

Muncitorimea cere a se lua măsuri de înfrinare a speculei prin care unii se îmbogățesc iar alții trebuie să suferă cea mai neagră mizerie din cauza speculanților care caută să se îmbogățească pe spinarea muncitorimii, necăjite.

5. Muncitorimea din Valea Jiului cunoscînd situația de plîns în care trăiau pensionarii, foști lucrători timp de cite treizeci și cinci de ani ai societăților miniere din această regiune, după care timp au ajuns ca dintr-o pensie de mizerie să trebuie să-și cumpere alimente și îmbrăcăminte și să mai plătească chirie și combustibil. Ori din micile lor pensii nu pot să-și procure nici măcar alimentele strict necesare decum să mai fie în stare a mai plăti chirie, luminat și încălzit. Pentru acest motiv muncitorimea cere ca pensionarilor să li se dea ca și în timpul cît au fost în cîmpul muncii, locuințe, încălzitul și luminatul în mod gratuit, iar în ce privește aprovizionarea pensionarilor cu alimente, acestea să le primească din consumurile întreprinderilor cu prețurile cu care le primeau și muncitorii.

6. Avînd în vedere că nu toți muncitorii locuiesc în apropierea exploatărilor, la care lucrează, cer ca pe distanța Cîmpa-Petroșani să fie transportați în mod gratuit cu trenul industrial al Societății „Lonea” atît muncitorii Societății „Lonea” cît și muncitorii Societății „Petroșani” iar muncitorii care locuiesc în comunele Vulcan și Iscroni și lucrează la minele din Aninoasa, Societatea „Petroșani” să le puie la dispoziție mijloacele de transport tot în mod gratuit.

Pentru realizarea celor de mai sus muncitorimea este hotărîtă să ajute on. guvern prin toate mijloacele ce-i stau la dispoziție majorînd producția de cărbuni de care țara noastră are atîta nevoie.

Președinte,

ss. Cotoț

Secretar,

ss. Ghendel Gheorghe
ss. Petru Sait

Arh. St. Petroșani, Societatea „Petroșani”, Direcția Minelor, — Confidențiale — dosar nr. 3/1944, p. 26, original.

* Așa după cum se știe această revendicare a naționalizării deși a figurat în platforma F.N.D., fiind necorespunzătoare momentului, nu a mai fost inclusă în programul de guvernare a F.N.D.

11.

Dir. Minelor

16 decembrie 1944

Ing. BM/P.

Confidențial nr. 115

Direcția generală

BUCUREȘTI

La ordinul dv. nr. 21775 din 8 decembrie 1944 avem onoare a vă raporta următoarele :

Comisiunile de control și perfecționare a producției au fost instituite de dl. ministru Gheorghiu-Dej cu ocazia vizitei d-sale în Valea Jiului în zilele de 24—25 noiembrie a.c. Tot d-sa a fixat în linii generale atribuțiunile acestor comisii și anume: examinarea situației la fața locului și luarea tuturor măsurilor în vederea promovării producției, cercetarea oricărei infrațiuni disciplinare și stabilirea și aplicarea sancțiunilor, luarea oricărei măsuri necesare în interesul exploatării sau serviciului. Tot d-sa a stabilit că comisiile de control și perfecționare a producției rămân subordonate sindicatelor muncitorești și funcționarilor, a căror emanație sînt: Comisiunile au început imediat să funcționeze și nu există nici o posibilitate de opunere față de ele, deoarece exact ca în cazul epurărilor *muncitorii sînt hotărîți să impună funcționarea lor cu forța.*

În ce privește dacă se va lucra sau nu duminica sau dacă se va lucra sau nu în schimburi sau posturi suplimentare în zilele obișnuite de lucru, se hotărăște în realitate azi de sindicate, în special cele muncitorești, iar față de hotărîrile acestora nu există posibilitate de opunere deoarece ele sînt hotărîte, cum de altfel au demonstrat-o, a întrebuița forța. De altfel, orice încercare din partea noastră de a ne opune în această privință ar fi calificată drept *sabotaj*, deoarece C.F.R. ne cere expres să mărim producția lucrînd duminica și în zilele de sărbătoare.

Propunerea noastră de a mări numărul de ore de lucru efectiv prin schimbarea muncitorilor la fața locului nu a fost acceptată pînă acum de muncitori.

Nici o măsură de epurație sau nici o altă măsură luată de organizațiile muncitorești nu a fost ratificată de noi, dar aceasta nu a schimbat cu nimic situația de fapt, deoarece epurările s-au făcut (în unele cazuri chiar sub amenințarea aplicării forței) iar comisiile de perfecționare și control a producției funcționează, cu toate că în această privință nu a apărut încă nici o lege sau dispozițiune regulamentară.

În ce privește ordinul dv. nr. 21953 din 11.XII.1944 avem onoare a vă raporta că executarea prevederilor acestui ordin nu este posibilă. Dl. ing. șef Panaiteșcu Alexandru i s-a pus în vedere de către organizațiile muncitorești ca să se prezinte la D.M.* pentru a îndeplini funcțiunea de subdirector tehnic. Toate încercările atît ale d-sale cît și ale noastre ca să rămînă la mina Petrila ca șef al exploatării au fost zadarnice, delegații organizațiilor muncitorești nu au cedat cu nimic și au cerut la urmă sub amenințări ca această hotărîre a muncitorilor să fie neapărat aplicată, cu atît mai mult cu cît a fost confirmată de dl. ministru Gheorghiu-Dej cu ocazia vizitei d-sale în Valea Jiului. Orice încercare a noastră ca dl. ing. Panaiteșcu să se întoarcă la Mina Petrila va da loc la proteste din partea organizațiilor muncitorești care sînt hotărîți a nu se da înapoi nici de la acte de violență. De altfel prin epurarea de către muncitori aproape cu forța a domnilor directori Bădărău și insp. ing. Popovici Ștefan, personalul tehnic al D.M. rămas în serviciu nu poate face față nevoilor serviciului și în consecință prezența domnului ing. șef Panaiteșcu la D.M. este absolut necesară.

Vă rugăm să binevoiți a crede că în împrejurările grele de astăzi, ne dăm toată silința să apărăm prestigiul și interesele societății, în limita posibilităților și cu respectarea pretențiilor juste ale lucrătorilor. Dacă o depășire a competenței noastre este în anumite cazuri justificată sau nu de împrejurări, acest

* Direcția minelor.

lucru s-ar putea stabili de un reprezentant al onor Direcțiunii Generale pe care vă rugăm să binevoiți a-l delega să vină în Valea Jiului pentru constatarea situației și a stării de spirit ce domnește în această regiune.

Arh. St. Petroșani, Societatea „Petroșani“, Direcția Minelor, dosar nr. 2/1944, f. 12—13, original.

DIRECȚIA MINELOR

12.

Ing. B.S./M.A.G.
Petroșani

București 30 decembrie 1944
Calea Victoriei nr.

Societatea Anonimă Română
pentru
exploatarea minelor de cărbuni
Capitalul social lei 1 410 000 000
Reg. Com. nr. 423/1932 — Cam. de Com. București
Telefon 4—72—10

Confidențial nr. 61
Direcțiunea minelor
PETROȘANI

Răspunzînd raportului dv. confidențial nr. 115 din 16 curent ținem să vă precizăm următoarele :

Știm că comisiunile de control și perfecționare au fost instituite de dl. ministru Gheorghiu-Dej și tocmai de aceea nu sînt organe ale societății. De altfel după cum raportați dv. aceste comisiuni au fost subordonate de dl. ministru sindicatelor, a căror emanație sînt. Prin urmare organe ale sindicatelor, nu ale Societății, Direcțiunea minelor cu serviciile ei, sînt organele Societății, distincte de cele ale sindicatelor care nu au cădere să dispună asupra averii Societății nici să ia hotărîri în locul organelor legate de conducere.

Faptul că muncitorii ar fi hotărît să impună funcționarea acestor comisii cu forța și că nu există o posibilitate de opunere față de ele nu poate justifica din partea dv. o acceptare a acestor hotărîri mai cu seamă că sînt contrare ordinelor pe care le-ați primit din partea Direcției Generale, singurul organ legal care poate dispune.

Legile în vigoare privind dreptul de proprietate, funcționarea societăților anonime industriale și întreg codul comercial, nu sînt abrogate. Angajarea averii Societății fără autorizarea organelor legale de gestiune atrage răspunderea dv. personală în cadrul acestor legi.

Este adevărat că fără concursul autorităților chemate să asigure ordinea și paza avutului privat nu aveți posibilitatea de a vă opune actelor săvîrșite cu violență, constatăm însă că dv. vă însușiți hotărîrile luate abuziv ceea ce atrage răspunderea personală.

Simpla cerere din partea C.F.R. de a se mări producția lucrînd muncitorii duminicile și sărbătorile legale nu poate fi un motiv de acceptare din partea noastră și neacceptarea noastră nu poate fi calificată sabotaj atît timp cît există mijloace mai eficace de mărirea producției pe care le-am cerut, dar pe care lucrătorii le refuză să le execute. De altfel aveți ordinul nostru scris în această privință ceea ce vă scapă de orice învinuire de sabotaj. V-am atras în plus atenția că lucrul duminică și în sărbători este ilegal.

În concluzie ordinele noastre nr. 21775 din 8 curent nr. 21138 din 11 curent rămîn valabile și vă atragem în mod cu totul special atenția asupra erorii de a vă însuși hotărîrile luate de organele străine de conducerea legală a Societății

sub motiv că nu vă puteți opune. Faptele se vor petrece exact la fel dacă aceste hotărâri nu sînt confirmate de organele D.M. confirmîndu-le însă vă asociați actelor abuzive comise și o faceți pe răspunderea dv. personală.

Direcțiunea Generală

Arh. St. Petroșani, fond Societatea „Petroșani“, Direcția Minelor, — Confidențiale — dosar nr. 1/1944, f. 4—5, original.

13.

Nr. 6 919 S.

15.II.1945

Confidențial-secret

18 127 din 16 februarie 1945

Bir. Sig. vor raporta

Inspectoratului Timișoara
imediat.

șef poliție
ss. indescifrabil

Comisariatul de Poliție Lupeni *

Către

Poliția de reședință Deva

Avem onoarea să vă raportăm că azi 15.II.1945 a avut loc adunarea muncitorilor din localitate sub auspiciile F.N.D., la care au luat parte locuitori din toate clasele sociale.

Manifestanții au pornit de la Sindicatul muncitorilor și s-au oprit în fața Primăriei unde Cristea Aron Președintele sindicatului din Valea Jiului a deschis adunarea cerînd în fond răsturnarea guvernului Rădescu, manifestanții strigînd lozinci ca: „Jos guvernul“, și „Jos generalul Rădescu“. A arătat cum Ilie Lazăr respectivul fascist a devastat redacția ziarului „Scînteia“, fiind probabil și morți.

Președintele Partidului Social-Democrat a făcut apel la toate păturile sociale pentru a intra în lupta contra fascismului. Kardos a vorbit în limba maghiară susținînd înlăturarea guvernului și elogiînd Armata Roșie pentru ocuparea Budapestei.

Magyrosy în numele Partidului Comunist din România a arătat cum luptă proletariatul de a clădi, astfel s-au resimțit din partea fasciștilor reacționari acțiuni contrare și în concluzie cere proletariatului ca de la vorbă să treacă la acțiuni, mai ales că se apropie data de 23 februarie 1945 aniversarea Armatei Roșii.

A cerut să se treacă la acțiuni pentru distrugerea fascismului.

A vorbit și reprezentantul Frontului Plugarilor, care a asigurat că țărănimea s-a alăturat în întregime luptei.

Părintele Șandor ortodox, Ioniță Gr. catolic, Eftimiu ortodox au adus atitudinea intelectualilor, cerînd a nu se mai face deosebire și ură între clasele muncitorești și intelectuale.

Manifestația s-a început la orele 16 și s-a terminat la orele 19 în liniște. Provocări fătîșe n-au fost.

S-a cîntat „Internaționala“ avînd arborate drapele roșii.

În linie generală s-a spus că manifestațiile vor continua dacă trebuie în fiecare zi pînă ce guvernul va abdica fapt ce adunarea îl așteaptă 5 zile.

Șeful Comis.

Predat: Pop

Baranovschi

Primit: indescifrabil

Arh. St. Deva, fond Chestura de poliție, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 353.

* Nota telefonică.

Notă telefonică nr. 7 756 S din 18 februarie 1945.

Azi 8.II.1945

Şeful Birg. Siguranței

Confidențial secret

Raport imediat

Nr. 18 249 -- 18 februarie 1945

Comisariatul Petroșani
către
Poliția de reședință Deva

Raportăm că azi 18 februarie a.c. orele 9 a avut loc la Cazinoul muncitorilor din orașul Petroșani o adunare a sindicatului unic muncitoresc, avind ca misiune următoarele :

Manifestare pentru înlăturarea guvernului general Rădescu. Au participat circa 400 persoane. În programul proiectat a fost și schimbarea Comitetului Sindicatului Unic Muncitoresc, însă din lipsa numărului suficient de participanți nu a avut loc alegerea noului Comitet. După terminarea adunării participanții s-au îndreptat spre poliție unde a avut loc incidentul raportat.

Şeful Comisariatului

Preda Ag.

Comisar şef, Şerban Virgil

Primeşte Costescu

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 356.

15

Comisariatul de Poliție Petroșani
Notă telefonică nr. 7 757 S. din 18 februarie 1945

Azi 8.II.1945

Şeful Bir. Sig. raport.

telefonice al Dir. Gen. Pol. și

Insp. Reg. Pol. Timișoara

Şeful Pol.,

ss. indescifrabil

Către

Poliția de reședință Deva

În cursul zilei de azi 18 februarie a.c. orele 13,45 manifestanții muncitori care s-au oprit în fața poliției, unde au pătruns cu forța în clădirea poliției prin bruscarea comisarului, agentului și a gardianului public care erau postați în fața clădirei.

În acel moment s-a tras din publicul manifestant trei focuri de armă. La aceasta din partea poliției s-au tras două salve și s-au aruncat trei petarde lacrimogene fără ordin prin încălcarea consemnului. Incidentul s-a terminat fără victime sau pagube materiale.

Raport amănunțit va urma.

Şeful Comisariatului

Predat : Băeșu

Comisar şef, Şerban Virgil

Primit : Costescu

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 357.

Comisariatul de Poliție Hunedoara

Biroul siguranței

Nr. 6 309 S. din 23 februarie 1945

Către

Poliția de reședință

Biroul siguranței

— DEVA —

Avem onoare a raporta că în ziua de 25 februarie a.c. orele 10 dimineața, se va ține o mare adunare populară organizată de Comitetul județean al Frontului Național Democratic, adunarea se va ține în fața primăriei.

Anexăm un exemplar din afișele ce au fost răspândite în oraș.

Șeful Comisariatului

șef de poliție

ss. G. Anca

Șeful Bir. Sig.

Comisar adj.

ss. A. Neagu

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, p. 372, original.

CETĂȚENI, CETĂȚENCE ȘI TOVARAȘI !

FRONTUL NAȚIONAL DEMOCRAT, cheamă pe toți cetățenii democrați din Hunedoara și jur, fără deosebire de categorie socială și de partid la :

M A R E A

A D U N A R E POPULARĂ CARE SE VA ȚINE DUMINICĂ 25 FEBRUARIE 1945
orele 10 în fața primăriei

Veniți să protestăm și să afirmăm voința noastră de luptă împotriva elementelor reacționare din guvern și din afara guvernului care compromit țara în fața aliaților și provoacă neîncrederea Națiunilor Unite.

Veniți să dovedim dorința de luptă a hunedorenilor pentru : o cit mai grabnică înfrângere militară a fascismului prin mărirea efortului nostru de război alături de aliații noștri ;

Pentru democratizarea țării, prin arestarea criminalilor de război ;

Pentru îndeplinirea sinceră și loială a generoaselor condiții de armistițiu și prietenie veșnică și sinceră cu marea noastră vecină și aliată U.R.S.S. ;

Pentru realizarea reformei agrare, cheia progresului țării noastre ;

Pentru înlăturarea programului de guvernare a Frontului Național Democrat ;

Pentru instaurarea unui guvern al Frontului Național Democrat, singurul capabil să asigure României intrarea în rândurile națiunilor iubitoare de pace și libertate.

Comitetul Județean al Frontului
Național Democratic

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție, Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 373, text tipărit.

18.

Confidențial — secret
Nr. 18 511 din 24.II. 1945

Notă telefonică
Nr. 8 019 S. din 24 februarie 1945

Comisariatul de Poliție Petroșani

Către
Poliția de reședință — DEVA

Am onoare a vă raporta că azi 24 februarie a.c. a avut loc o ședință a grupării F.N.D. din localitate, în cursul cărei s-a cerut instaurarea unui guvern a F.N.D., ședința a început la orele 16 și s-a terminat la orele 18, după care a avut loc o manifestație de stradă pentru un guvern a Frontului Național Democrat.

Au participat circa 350 persoane bărbați, femei și majoritatea copii, manifestația a decurs în liniște, coaloanele au manifestat pentru un guvern Național Democrat strigând „Jos Rădescu“, „Afară cu fasciștii și cu legionarii din poliție“, „Jos cu Maniu“, „Jos cu șeful poliției Șerban“

(ss) Șerban

Predat: Comisar adj. Bircă
Primit: Ag. Moga Ioan

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție Deva, biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 375.

19.

Confidențial — secret *
Nr. 18 545 din 26.II.1945

Nr. 6 561 S.
26.II.1945
Se va raporta Inspect.
Timișoara. Șef de Poliție
ss. indescifrabil

Pol. Hațeg
Către
Poliția DEVA

Raportăm «că» azi între orele 13 și 13,20 a avut loc o întrunire improvizată a Frontului Național Democrat în Piața regelui Ferdinand sub cerul liber din acest oraș cu ocazia tîngului săptămînal la care au luat parte circa 300 țărani.

Adunarea a fost deschisă de D. Păsculescu Ioan, după care au vorbit dl. prefect de județ dl. Aug. Almășan vice președintele al Comitetului Frontului plugarilor din județ și muncitorii Matei Iosif și Floarea Mișu din Valea Jiului.

Din discursurile ținute rezultă că F.N.D. urmărește răsturnarea guvernului actual și împărțirea pămînturilor boierești la săraci.

Întrunirea a decurs în liniște și fără incidente.

Raportul nu s-a putut da în termenul fixat din cauză că nu s-a dat legătura telefonică la timp.

Șeful Comis.

ss. indescifrabil

Predat: ss. Luca

Primit: ss. indescifrabil

Arh. St. Deva, fond Chestura de Poliție, Deva, Biroul de Siguranță, dosar nr. 1/1944, f. 377.

* Notă telefonică.

DOCUMENTE PRIVIND MIȘCAREA SOCIALISTĂ ÎN FOSTUL JUDEȚ DOLJ

AL. BALINTESCU, V. BĂDOI

Cele 18 documente redată în grupajul de mai jos, aflate la Arhivele Statului Craiova, în fondul Prefectura județului Dolj, cuprind informații prețioase privind începutul și desfășurarea mișcării socialiste în fostul județ Dolj în perioada anilor 1899—1910.

Pentru mișcarea muncitorească din țara noastră, această perioadă înseamnă începutul unei noi etape, caracterizată în ansamblul prin înființarea și dezvoltarea unor organizații politice și profesionale ale proletariatului, prin atragerea spre activitatea militantă de clasă a mii de muncitori din diferite centre ale țării printr-o puternică înfrunțare a acestei mișcări asupra frământărilor și acțiunilor revoluționare la sate.

Sub influența directă a cercurilor socialiste România Muncitoare și a gazetei cu același nume, syndicatele au desfășurat o susținută propagandă a ideilor socialiste care — odată cu centralizarea organizatorică a mișcării sindicale la prima conferință pe țară a sindicatelor și cercurilor socialiste din 13 august 1906 — capătă un nou avânt, cuprinzând cele mai îndepărtate colțuri ale țării.

Documentele pe care le prezentăm, constituie mărturii ale creșterii propagandei socialiste în sînul țărănimii din județul Dolj la sfîrșitul secolului trecut și în primul deceniu al secolului al XX-lea, ale intensificării procesului de înființare și consolidare a sindicatelor în unele orașe din același județ, precum și măsurile luate de organele administrative, și polițienești locale, în vederea opririi mișcării socialiste.

În afară de corespondența purtată de Prefectura județului Dolj cu organele în subordine, grupajul de față cuprinde și o serie de ordine circulare eminate de la Ministerul de Interne care fie că fac aprecieri generale fie că semnalează unele aspecte sau fapte legate de mișcare sau militanți socialiști atestă odată mai mult, ridicarea conștiinței politice a clasei muncitoare, organizarea luptei sale revendicative.

România

Primăria comunei Coșovenii de Sus

Plasa Ocolul, Dolj

No. 238 — 30 ianuarie 1899.

Nr. 1031 primit 31 ianuarie
1899

DOMNULE PREFECT,

Pentru că învățătorul școlii din această comună anume M. Ionescu se află depus în arestul central din Craiova, pentru faptul de instigație și propagandă socialistă ce au făcut în comună, școala cu elevii se află singură, făcîndu-se cele mai mari neorîndueli de elevi în școală, văzîndu-se singuri.

Cu respect aducem la cunoștința domniei voastre spre regulă.

Binevoîți vă rog domnule prefect a primi asigurarea considerațiunei mele.

Primar

M. Popescu L.S

Notar,

D. Ionescu

Domniei sale

Domnului Prefect al județului Dolj

[Rezoluția]

Se va interveni la Ministerul Cultelor și Instrucțiunei Publice spre a aviza.
ss. Indescifrabil

Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 5/1899, f. 38, original.

2.

România

Ministerul de Interne

Direcțiunea

Administrațiunei Generale

a

Personalului și Poliției de Siguranță

No. 04101 — 22 februarie 1899

N. 2633 primit 23

februarie 1899

DOMNULE PREFECT

Ministerul Cultelor și Instrucțiunei Publice prin adresa nr. 11768 a intervenit a i se comunica numele învățătorilor puși sub urmărire pentru agitații contra siguranței statului pentru a-i suspenda din serviciu conform legii.

Spre a putea satisface cererea zisului minister, vă rog domnule prefect ca din informațiunile și constatările ce veți fi făcut în acel județ. să ne înaintați o listă de numele acelor învățători.

Primiți domnule prefect, asigurarea considerațiunei mele.

Ministru,

A. Manliu

Domnului Prefect de Dolj

Director,

ss. Indescifrabil

[Rezoluția]

Se vor cere în privința aceasta informațiuni de la domnul revizor școlar.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, Serviciul administrativ, dosar nr. 94 vol. I/1899, f. 27, original.

PROCES VERBAL

Noi Grigore Leoveanu inspectorul comunal al plășii Mischi-Bulzești din județul Dolj și ofițer auxiliar de poliție judiciară.

Avînd în vedere ordinul domnului prefect nr. 2897/905 pe lîngă care ne înaintează un proces verbal dresat de primarul comunei Murgăși cu șase cărți de diferiți autori, patru anunțuri pentru convocare semnate de Niță Neghinescu și Gh. Georgescu cum și o scrisoare adresată către Niță Neghinescu în care proces se specifică că aceste persoane împreună cu alții se adunau noaptea într-o casă a lui Ion D. Scarlat, fostă a decedatului Dumitru Măgălan situată în partea dosnică a satului nelocuită de nimeni, fiind în părăsire, unde acolo fac comploturi producînd dezordine în comună, cerînd ca să constatăm faptul.

Transportîndu-ne în comuna Murgăși la localul primăriei, după ce am făcut să compare părțile înaintea noastră în prezența a doi martori asistenți, am procedat în anchetarea cazului.

Am adus înaintea noastră pe dumnealui Ion D. Scarlat major, proprietarul casei unde se adunau noaptea Niță Neghinescu, Ghiță Georgescu, Constantin S. Boeroiu, Matei Safta și Dumitru P. Manolea, făcîndu-i întrebare ne-a declarat următoarele:

Aflîndu-se acasă într-o zi din luna expirată, ianuarie, a venit la dînsul Niță Neghinescu și l-a rugat ca să le dea voie a se duce la casa cea părăsită și care este la marginea satului împreună cu alți tineri, a face dans cu fetele după cum este obiceiul la țară de se strîng noaptea la lucru. Dînsul le-a dat voie dar de dus s-au dus numai o noapte, în urmă nu i-a mai lăsat că i-a spus domnu primar că se intrunesc pentru alte scopuri iar nu pentru dans, și nu i-a mai lăsat.

Ce s-o fi mai petrecut în urmă nu are nici o cunoștință, asemenea nu știe dacă primarul i-a cercetat, sau că ar fi comis alte fapte, nimic nu mai are de adăugat. Aceasta este declarațiunea sa; carte nu știe, se atestă.

Inspector comunal — Gr. Leoveanu.

Niță Neghinescu de ani 21, plugar din comuna Murgăși, asupra faptului ce i se impută ne declară că dînsul s-a dus în capitala București, anul trecut din luna aprilie și a venit în comună tocmai la 25 decembrie 1904.

În București a exercitat profesiunea de precupeț umblînd cu fructe prin oraș, mergînd pe la diferiți mușterii. Cărțile în număr de șase avînd diferite intitulații și cu numele persoanelor care le-au format i s-au dat de Petre Dobrogeanu domiciliat în capitala București, strada Teatrului nr. 9, bis și de Frim, strada Lascăr Catargiu nr. 21, i s-a spus de aceștia că cărțile le sînt folositoare pentru dinșii ca muncitori ca să le citească și cînd va veni în comună, să adune pe tinerii din comună și să le citească conținutul lor. După ce le-o termina cu cititul, i s-a zis de Petre Dobrogeanu ca să-i scrie din nou la București în strada care i-a dat-o și să-i trimită alte colecțiuni de cărți și mai folositoare, dar dînsul nu i-a mai scris pentru că a fost oprit de primar.

Prezentîndu-i patru anunțuri pentru convocarea tinerilor din comună, a veni în ziua de 7 ianuarie ora 2 p.m. la casa decedatului Dumitru Măgălan — care actualmente se stăpînește de moștenitorul Ion Dincă Scarlat, recunoaște că este scris și subscris de dînsul numai cel cu data 1904 decembrie 28, cu intitulația „Conștiința” iar celelalte trei deși declară mai sus că numai unul este scris de dînsul dar este și cel cu data 1905 ianuarie 7, tot scris și subscris de dînsul — semnat de Niță Neghinescu și Ghiță Georgescu, pus în partea dreaptă la un colț sigiliu cu semnătura „Gheorghe Mangafos” București.

Sigiliul pus pe dînsul nu este al său, ci l-a posedat Grigore Tomescu; de unde și l-a procurat nu poate ști, l-a văzut numai cînd l-a pus pe anunț, iar scrisoarea cu plicul venită de la București, cu data 13 februarie 1905 (stil nou) de la P. Dobrogeanu este a dînsului, trimisă de numitul, dar scrisă de altă persoană căci Dobrogeanu nu știe carte. Dînsul i-a răspuns printr-o scrisoare că

nu poate să înființeze societatea pentru care i-a zis și i-a dat cărți și să nu-i mai trimită altele după cum a fost vorba când a plecat din București, deoarece primarul comunei Murgași — i-a dovedit, le-a luat cărțile, i-a dat în judecată și i-a poprit din orice lucrare, astfel că nu mai pot înființa nici o societate.

Numirea societății nu le-a spus-o zicându-i că după ce va primi răspunsul de la dînsul. Îi va trimite atît alte cărți cum și statutul pentru înființarea societății, mai adăugînd că Petre Dobrogeanu i-a zis să se înscrie la Clubul Muncitorilor Socialist-Democrat, și să plătească cotizație cincizeci de bani pe lună dar dînsul nu s-a înscris. Asemenea prin comună n-a provocat nici un rău, n-a împins pe tineri sau pe locuitori la vreo revoltă sau alte fapte care turbură ordinea publică.

Scopul a fost numai ca să poată să înființeze societatea cu numele de mai sus și îndată ce domnul primar l-a oprit, dînsul a încetat din orice lucrare.

Mai adăugînd că scrisoarea în plic adresată către dînsul nu a citit-o și nu-i știe cuprinderea.

Nimic nu mai are de adăugat.

Aceasta este declarația sa și carte știe.

Ion M. Neghinescu zis și Niță Neghinescu.

Ghiță Gheorghescu de ani 23 precupeț din comuna Murgași asupra faptului ce i se impută ne declară că Niță Neghinescu venind în noaptea Crăciunului cu trenul de la București, împreună cu dînsul i-a spus în tren că Petre Dobrogeanu, cismar din capitala București, i-a dat mai multe cărți pe care-i privește pe dînșii ca țărani ca să le citească și să afle cuprinderea lor care le este folositoare.

Venind în comună i s-a spus de Neghinescu ca să vie în casa răposatului Măgălan și mergînd într-o zi din luna ianuarie după amiază, au găsit acolo pe Neghinescu împreună cu mulți tineri ca să citească cărțile, și s-a citit de unul din ei numai o carte, dar nu-și aduce aminte care anume căci erau mai mulți.

În urmă a început să facă anunțuri prin care convoca pentru altă zi pe tineri ca să facă societatea, însă nu s-a făcut nimic deoarece i-a dovedit primarul și i-a poprit de a mai face întruniri, luîndu-le și cărțile, astfel că societatea nu s-a putut înființa al cărui nume numai Niță Neghinescu îl cunoștea.

Grigorie Tomescu de ani 18 de profesiune precupeț, domiciliat în comuna Murgași, asupra faptului ce i se impută ne declară că dînsul împreună cu alți tineri, s-au adunat în casa răposatului Dumitru Măgălan, fiind chemați de Niță Neghinescu ca să le citească niște cărți, să învețe politica. Într-o zi din luna ianuarie expirat, a mers la casa numitului răposat și a găsit atît pe Neghinescu cît și pe mai mulți tineri făcînd anunțuri și a scris și dînsul anunțul în care pe prima pagină este semnat dînsul, iar pe a doua pagină este semnat Niță Neghinescu și Ghiță Georgescu, avînd jos la partea stîngă sigiliu cu inițialele Gheorghe Mangafos, București scris tot de dînsul dar subscris în jos de Neghinescu și Georgescu. Sigiliu ce se vede pe anunț este al dînsului. L-a găsit acum un an în capitala București și a venit cu el cînd a scris anunțurile și l-a aplicat pe ele. Nu ni-l poate prezenta deoarece l-a pierdut chiar din ziua cînd a aplicat sigiliu pe anunțuri, cauza care l-a făcut să aplice sigiliu pe aceste anunțuri cu nume străin — a crezut că nu are nici o importanță, nevalorînd nimic. La întrebarea ce i s-a pus de noi, că în anunțul scris și subscris de dînsul nu se arată că sînt convocați pentru politică, ci pentru a se înființa societate ne răspunde: că nu a înțeles bine cînd a scris și din momentul ce primarul i-a dovedit și le-a luat anunțurile și cărțile, nu s-a mai ocupat de înființarea societății. În discuțiunea asemenea nu au provocat nici o dezordine în comună.

Asemenea n-are nici o cunoștință dacă Niță Neghinescu era prieten cu Petre Dobrogeanu din București. Aceasta este declarația sa și carte știe.
Grigore Tomescu.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 34 vol. I/1905, f. 318—320, original.

4.

Poliția Urbei Calafat

Județul Dolj

No. 4236

Anul 1907 luna septembrie ziua 9.

Confidențial

Prefectura județului Dolj

Serviciul Administrației Generale.

Intrare

No. 13995 anul 1907 luna septembrie

ziua 10.

DOMNULE PREFECT

Referindu-mă la raportul nostru nr. 3918/1907 am onoare a raporta că sînt vreo 2 seri de cînd un grup ca 12 lucrători cismari împreună cu cei arătați în suszsisul raport, țin consfătuire prin cramele viilor din prejurul orașului. La aceste consfătuiri s-a discutat, după cît am putut fi informat că vor să pue baze unei sindicat socialist. Acest sindicat să aleagă din ei membri care să umble prin comune să facă propagandă și să strîngă bani pe care să-i înainteze direct la București la ziarul „România Muncitoare”.

Astăzi mi s-a comunicat că diseară au din nou consfătuire, pentru a decide între altele, ca duminica viitoare să facă întrunire în salonul Loid din localitate. Cum în această privință nu avem alte instrucțiuni decît să-i avem în supraveghere, vă rugăm să binevoiți a interveni locului în drept a ne da noi instrucțiuni dacă putem a lua și alte măsuri contra lor.

Binevoiți vă rog a primi asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Șeful poliției

ss. Indescifrabil

Domniei sale

Domnului Prefect al județului Dolj-Craiova.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 34/1907, f. 114, original.

5.

România

Ministerul de Interne

Direcțiunea

Administrațiunei Generale

a

Personalului și Poliției Generale

Serviciul Poliției Generale și Statisticii

No. 52997 — 19 septembrie 1907

Prefectura județului Dolj

Serviciul Administrației Generale

Intrare

No. 14587 anul 1907 luna septembrie

ziua 20.

DOMNULE PREFECT

În referire la raportul dumneavoastră no. 12393, am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se pună în vedere șeful poliției Calafat ca să aibă o neadormită priveghere asupra sindicatului cismarilor din acel oraș, dacă el s-a format comunicînd ministerului numele persoanelor care conduc acel sindicat.

În același timp poliția Calafat va ține neconținut în curent Direcțiunea Siguranței Generale cu toate mișcările și întrunirile ce se vor face de membrii sindicatului și comunica ce fel de cuvântări se țin la acele întruniri.

Primiți vă rog, domnule prefect, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Ministru
Const. Nicolaescu

Director,
A. Sachelarie

Domnului Prefect de Dolj.

[Rezoluția]

Se va comunica Poliției Calafat
M. Miteșcu

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 34/1907, f. 127, original.

6.

România
Camera de comerț și Industrie
Circonscripțiunea I
Craiova
No. 587/1261
Craiova 2 oct. 1907

Prefectura județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
No. 16490 anul 1907 luna octombrie
ziua 21.

DOMNULE PREFECT

Domnul președinte al Corporației Meseriilor Unite din Calafat cu raportul no. 208 din 13 septembrie a.c. ne informează că de câteva zile au sosit în acel oraș 3 lucrători din București care nu sînt decît delegații cercului România Muncitoare, care prepară terenul pentru a putea forma și acolo o secțiune de socialiști, producînd astfel dezordine printre meseriași, cărora le critică legea meseriilor, îndemnîndu-i să nu mai plătească cotele și să nu se mai supune dispozițiunilor ce cuprînde în ce privește relațiunile dintre maeștri și lucrători.

Pentru curmarea răului, noi vă rugăm, domnule prefect să binevoiți a da ordine, domnului șef al poliției din Calafat să ia măsuri de strictă observare a meseriașilor străini, sosiți în oraș iar pentru acești 3, semnalati pînă acum, numita corporație îi va desemna anume să fie cercetați și dacă se vor dovedi de domnia sa a fi răzvrătiți să ia măsurile ce legile noastre de siguranță dictează.

Primiți vă rugăm domnule prefect asigurarea considerațiunei noastre.

Președinte,
Indescifrabil

Secretar Inspector
M. Vasilescu

Domniei sale
Domnului Prefect al județului Dolj
[Rezoluție]
Poliției din Calafat
M. Miteșcu

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 34/1907, f. 221, original.

C.C.M.¹

Sînt informat că în unele comune rurale s-a împrăști manifeste circulare scrise cu mașina de scris, prin care populațiunea rurală este îndemnată față de împrejurările că trupele sînt ocupate cu manevrele, pentru a-și revendica drepturile.

Mai sînt informat că cercul „România Muncitoare” pe la sate cu ajutorul unor femei angajate anume de jurnalul României Muncitoare împrăști diferite manifeste.

Rog cercetați de aproape dacă și în județul dumneavoastră se împrăști manifeste și jurnalele în chestiune și în modul arătat mai sus și să-mi raportați luînd în același timp măsuri pentru a împiedica asemenea fapte.

Ministru Interne
Brătianu

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 34/1907, f. 125—126, original.

8.

Inspectoratul comunal Bîrca

N. 1947

1907 noiembrie 30

No. 2210, Primit 11 dec. 1907.

DOMNULE PRIMAR,

Vi se trimite în copie ordinul domnului prefect nr. 16030 și vă invit a-i citi cu atențiune cuprinderea, invitîndu-vă a vă conforma. Veți cunoaște că în contrar veți fi aspru pedepsiți.

Inspector,
Sgoanță

Domnul ministru de interne după cum ne comunică prin ordinul nr. 64799, este informat că meseriașii în dorința lor de a se organiza cît mai bine și mai repede pentru a continua propaganda socialistă, sînt hotărîți să se constituie în asociațiuni de lucrători de orice bresle. În acest scop au de gînd ca comitetul sindicalist central să trimită meseriași, elemente de propagandă, în diferite orașe și țirguri din țară, unde să se stabilească pentru citva timp și să intre în legătură cu lucrătorii de acolo pe care să-i organizeze în mici cercuri, și în chipul acesta organizați să dea loc la o mișcare generală a meseriașilor în toată țara.

Aducîndu-vă aceasta la cunoștință, vă rog să luați cuvenitele măsuri în consecință pentru împiedicarea acestei mișcări.

p. Prefect,
N. Defleuri

Arh. St. Craiova, fond Primăria comunei Cioroiși, dosar nr. 16/1907, (inv. 10), f. 57, circulară.

¹ Transcrierea telegramei cifrate nr. 56 primită la Prefectura județului Dolj, la 19 septembrie 1907.

9.

TELEGRAMA

No. 9219.

1908 luna ianuarie ziua 21

DOMNILOR PREFECȚI DE JUDEȚE,

Prezentată la cabinetul Consiliului de Miniștri nr. 116 clasa fulger. Transmisă de București.

Sîntem informați că emisari ai cercului socialist România muncitoare din București, și ai organizațiilor sindicaliste din provincie caută să distribuie la sate diferite broșuri în scop de a face propagandă. Vă rog dați ordine severe ca să nu se permită sub nici un cuvînt distribuirea de asemenea broșuri la țară. Iar în contra celor ce vor fi dovediți că se ocupă cu acest lucru să luați măsuri.

Ministru de Interne
Brătianu

Pentru conformitate
Indescifrabil

[Rezoluție]: ordin circular confidențial inspectorilor comunali, prefecturii poliției Craiova și poliției Calafat, pentru a cerceta serios și urgent a referi prefecturii și a lua măsurile necesare.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 105/1908, f. 1. circulară.

10.

MINISTERUL DE INTERNE
Direcțiunea
Poliției și Siguranței Generale
No. 3191 S. — 31 mai 1908

Confidențial — personal
Prefectura județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
No. 7393 anul 1908 luna iunie
ziua 4.

DOMNULE PREFECT

Avînd informațiuni că diferitele sindicate de muncitori, care nutresc idei socialiste întind propaganda lor prin sate, unde distribuie spre vînzare broșuri socialiste și ziarul „România Muncitoare” am onoare a vă ruga domnule prefect a lua cele mai energice măsuri pentru a împiedica o astfel de propagandă la sate și distribuirea de broșuri cu idei subversive comunicîndu-mi ori de cîte ori vi se va semna de autoritățile din județ asemenea cazuri și înaintîndu-mi un exemplar din broșurile ce s-ar încerca a se împrăști printre săteni.

Primiți vă rog domnule prefect, asigurarea considerațiunei mele.

Ministru
Const. Nicolaescu

Director
D. M. Sideri

Domniei sale
Domnului Prefect de Dolj

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 105/1908, f. 9, circulară.

11

România
Ministerul de Interne
Direcțiunea
Poliției și Siguranței Generale
No. 11347 S.
20 octombrie 1908

Prefectura Județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
No. 14546 anul 1908 luna octombrie
ziua 21.

DOMNULE PREFECT

Comitetul central al sindicatelor de meseriași, de la o vreme încoace, trimite prin diferite orașe și comune rurale din țară, misionari, preparați pentru a întinde propaganda lor printre ceilalți neorganizați în sindicate în special printre țărani.

Scopul lor ar fi ca prin ziarul cercului „România Muncitoare“, prin broșuri, prin conferințe etc., să răspîndească și la sate ideile socialiste sub masca așa zisei chestiuni agrare și a votului universal, propagandă ce vor să o facă paralel cu aceea pentru înființarea cooperativelor sătești și astfel cu modul acesta să formeze un mare partid al muncitorilor.

Avem a aduce la cunoștința dumneavoastră și cele ce preced ca urmare la circulara noastră nr. 64799 din 20 noiembrie 1907 și altor circulări date în această privință, rugîndu-vă domnule prefect să binevoiți a lua măsuri de priveghere.

Primiți vă rog domnule prefect, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Ministru
N. A. Săveanu

Director,
I. Panaiteescu

Domnului Prefect Dolj

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 60/1908, f. 50, circulară.

12

T. 4643

Personal

Domnilor administratori de plăși și poliția Craiova și Calafat N. 3566
1909 martie 23

D. ministru prin ordinul nr. 6450 ne face cunoscut că de cîteva zile socialistul Ștefan Gheorghiu din Ploiești, de meserie lucrător dulgher, ar fi plecat în țară după indemnul Comitetului central socialist spre a face propagandă sindicalistă printre meseriași și muncitori.

El ar mai avea misiunea de a cutreera deghizat și satele spre a culege informații asupra răscoalelor țărănești.

Se crede că numitul s-ar afla acum spre T. Severin.

Am onoare a vă comunica cele ce preced, rugîndu-vă să binevoiți a lua măsurile cuvenite pentru cazul cînd el ar trece și în acest județ, avîzîndu-ne însă cînd veți semnala prezența lui.

Semnamentele lui sînt : etatea 30 ani, statura înaltă, ochi căprui, fața oacheșe, părul negru mare, poartă barbă.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 17/1909, f. 201, original.

13

România
Prefectura Poliției Craiova
Serviciul Siguranței
No. 28375
Craiova 28 oct. 1909

Craiova 28 octombrie
1909
Confidențial
Prefectura județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
No. 17007 anul 1909 luna octombrie
ziua 31.

DOMNULE PREFECT

Sînt informat că pentru duminică 1 noiembrie a.c. avocații Nicolae Popilian și Eduard Dioghenide prepară o întrunire de protestare „față de cele petrecute în București cu ocaziunea arestării sindicaliştilor de la „România Muncitoare“. E probabil că va avea loc și o manifestație de stradă.

Primiți vă rog, domnule prefect asigurarea deosebitei mele considerațiuni

Prefectul Poliției
C. Călugăreanu

Director,
Ion G. Voinescu

Domniei sale

Domnului Prefect al județului Dolj.

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 31/1909, f. 268, original.

14

România
Prefectura județului Dolj
No. 12685
Serviciul Administrației Generale
Anul 1909 luna octombrie 31
Craiova

Confidențial

DOMNULE COMANDANT,

Am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune ca pentru miine 1 noiembrie a.c. ora 1 p.m. — să se posteze o companie de soldați în curtea prefecturii poliției locale și un post de pompieri, iar o altă companie de soldați să se afle

În curtea cazarmelor respective, aceasta pentru menținerea bunei ordine în vederea întrunirii ce este organizată a se ține în menționata zi, orele 2½ p.m. Primiți vă rog domnule comandant, asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Prefect,

Director,
Indescifrabil

Domniei sale

Domnului Comandant al Pieții Craiova

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 31/1909, f. 266, original.

15

TELEGRAMA

Copie

D. IONEL BRĂTIANU

MINISTRU DE INTERNE — BUCUREȘTI

Prezentată la Craiova nr. 3721, clasa fulger cuvinte 59 data 20.XI.(1909).

Lucrătorul român Iliescu din Severin care a vorbit duminica trecută la întrunirea din Craiova a fost arestat de aseară din gara Craiova de poliție și brutalizat.

Cerem liberarea lui Iliescu și anchetarea acestui abuz de putere.

E. Diogenide avocat, V. Antonescu avocat, Ion C. Giulescu avocat, Nicu Popilian avocat.

pentru conformitate
Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 31/1909, f. 296, copie.

16

România
Prefectura Poliției Craiova
Serviciul Siguranței
Nr. 551
Craiova 9 ianuarie 1910

Confidențial
Prefectura județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
Nr. 6641
Anul 1910 luna mai ziua 4.

DOMNULE PREFECT

Referindu-mă la adresa dumneavoastră no. 14667/1909 am onoare a vă comunica următoarele:

Mișcarea sindicalistă în Craiova a luat naștere pe la începutul anului 1908.

În urma stăruințelor și a propagandei făcute de doi agitatori cunoscuți, anume Iancu Iliescu și Dumitru Ivășcanu, amândoi din Severin, în ziua de 16

martie 1908, un număr de 28 lucrători cismari, adunați în salonul zis „Debi” din strada Madona Dudu nr. 39, semnează o declarațiune prin care se hotărăște constituirea unui Sindicat al lucrătorilor de încălțăminte din Craiova, pus în legătură cu Comitetul central din București și organizat pe baza luptei de clase.

Chiar din prima ședință s-a ales un comitet de direcțiune, un secretar și un casier.

Cotizațiunile s-au hotărât a fi de 25 bani săptămînal, plătibile de fiecare muncitor în schimbul unui cupon imprimat numit „marcă sindicală”.

Din acești 25 bani, se reținea 20 bani pentru casa locală a sindicatului, iar restul adică 5 bani, să trimitea prin comitetul bucureștean, unui comitet superior din Stuttgart cu destinațiunea să alimenteze fondurile ce să adunau pentru susținerea eventualelor greve ale muncitorilor cismari din orice parte a lumii.

Mișcarea aceasta începută în secret ia treptat proporțiuni tot mai mari. La 16 aprilie 1908 se produce oarecare dezordine în noua organizație.

Comisiunea generală a sindicatelor din capitală observînd lipsa de activitate a filialei din Craiova, a trimis din nou pe doi cunoscuți propagandiști Iancu Iliescu și Haralambie Anastase Costovici zis și I. C. Haralambie cu scopul ca să reînvie mișcarea sindicală abandonată de muncitorii locali.

Acești indivizi însă în loc să se mărginească la o acțiune legală au început să semene printre meseriași ură și răzvrătire nu numai în contra patronilor, care pretind că-i spoliază dar chiar în contra statului și a tuturor instituțiilor însărcinate cu menținerea ordinei și siguranței publice.

Ilustrați reprezentînd poliția și corporațiile înfipte în țepi lucrate de muncitori și însoțite de expresiuni anarhice ca: poliția la ocne etc. începură a circula printre lucrători și chiar și pe la autorități. Starea aceasta de agitație și de îndemn la nesupunere și la răzvrătire, greșit nu putea să fie tolerată multă vreme.

Iancu Iliescu și Haralambie A. Costovici cum și Ionel Duicu fură înaintași parchetului la 18 iunie 1908 cu adresa no. 11849 ca propovăduitori de dezordine prin vorbe și prin fapte.

Totodată s-au luat măsuri pentru arestarea lui St. Sîrbulescu, muncitor din Severin acuzat ca autor al ilustrațiilor batjocoritoare mai sus amintite.

La mijlocul acestor măsuri luate pentru apărarea ordinei publice, apar, pe neașteptate printre meseriași, avocatul N. D. Cocea cunoscut cap al sindicalismului revoluționar și într-un șir de trei întruniri ținute în zilele de 18, 19 și 20 iunie 1908, continuă să îndemne pe lucrători la revoltă și nesupunere față de legile și de autoritățile țării, descriindu-le, fără scrupul, în modul cel mai exagerat torturile și persecuțiile imaginare, la care cu rea credință afirmă că sînt supuși muncitorii craioveni, din partea poliției.

Un alt avocat N. Ghiță, venit în același timp din București ține un limbaj identic meseriașilor.

Față de această situațiune s-au luat masuri a se garanta ordinea și a se potoli acest spirit revoluționar prin consilii date muncitorilor locali convocați la prefectura poliției în biroul subsemnatului sesizîndu-se totodată și parchetul prin adresa nr. 12342 din 22 iunie 1908, în ceea ce privește instigațiile întreprinse de avocatul N. D. Cocea, care imediat în urma acestei interveniri, a părăsit orașul.

Cabinetul II de Instrucție de pe lîngă Tribunalul Dolj, găsind întemeiate învinuirile aduse indivizilor Ionel Duicu, Iancu Iliescu și H. A. Costovici i-a depus în arestul preventiv, pînă la terminarea anchetei.

Tot cu această ocazie s-a predat instrucției cu adresa nr. 12131 din 21 iunie 1908 și lucrătorul Nae Boiangiu din Turnu Severin un alt agitator pătimaș pe tema sindicalistă.

Totodată s-a constatat că în urma propagandei făcută de același Iancu Iliescu, cîțiva funcționari comerciali craioveni puseseră și ei bazele unui sindicat al profesiunei lor.

Arestrea acestui agitator, avu ca efect de a dezorienta pe aceia ce aderașeră, un moment, la propunerea făcută de Iancu Iliescu și într-o întrunire ținută de comun acord, funcționarii comerciali renunțară la ideea de a să sindicaliza pe bazele luptei de clase și rupînd procesul verbal ce întocmiseră, au opinat pentru înscrierea lor în vechea societate a funcționarilor comerciali înființată în Craiova în 1901 și compusă în mare parte din patronii negustori.

Douăzeci de persoane au făcut pe loc înscriseri în această din urmă societate.

În timpul ultimelor evenimente relatate mai sus, sindicatul lucrătorilor de încălțăminte, craioveni își avea sediul în strada Sf. Dumitru nr. 33 în baza unui contract intervenit între proprietarii caselor Zoe și Gh. I. Mihai și Comitetul sindicatului compus pe acea vreme din: Carisie Nicolau, Ilie B. Marinescu, C. D. Păunescu, Gh. Girescu, M. Ciobanu, Marin Ionescu, Dumitru Gheorghe membrii, Ionel Duicu secretar și St. Bănescu casier. Acest contact, după mai multe interveniri, s-a ajuns a se rezilia și sindicatul a fost silit să se strămute în strada Madona Dudu nr. 39, pe la sfârșitul lunii iulie 1908.

După o lună de stagnare, mișcarea sindicalistă ia noi proporțiuni.

La 20 iulie 1908 se pun bazele unui sindicat al lucrătorilor vopsitori, zugravi și pictori, la 31 iulie 1908, tâmplari, strungarii și sculptorii aderă și ei la înființarea unui sindicat, iar la 1 august fac același lucru lucrătorii și lucrătoarele în pînză și stofe.

Antreprenorul salonului „Debi” din strada Madona Dudu nr. 39 refuzind a mai închiria localul pentru întrunirile sindicatelor pe bresle, acestea își strămută locul de întrunire la o cafenea din piața Elca (Cafeneaua chelnerilor) ținută în acel timp de străinul Mihail Todici. Acesta din urmă, fiind obligat a priveghia ca în localul său să domnească liniștea și mai ales respectul față de stat și instituțiunile sale și neputîndu-și lua răspunderea situației, renunță și dînsul a mai pune localul său la dispoziția întrunirilor sindicatului.

La 15 septembrie 1908 — capi mișcării sindicale închiriază un nou local pentru întruniri în strada Alexandru Lahovari.

Totodată pentru a putea pune bazele unei campanii mai energice, hotărîră a da un mare bal „literar” cu dans în sala „Belle Vue” în ziua de 28 septembrie 1908.

Printre altele programul acestei serate anunță și reprezentarea unei piese intitulată „Dezrobirea muncii” sau „Zece ani de pușcărie”.

Subiectul acestei piese conținînd părți ofensatoare pentru administrație și justiție, s-a cerut comitetului teatral local a aprecia dacă n-ar fi locul a se interzice reprezentarea ei. Prefectura de poliție prin o telegramă cifrată purtînd nr. 2052/908, aduse chestiunea balului la cunoștința Ministerului de Interne cerînd avizul.

Balul a avut loc și s-a jucat și piesa — care în ultimul moment fusesă admisă de comitetul teatral și vizată pe toate filele ei. Beneficiul net rămas sindicatelor a fost aproximativ de 1000 lei.

Încurajați de acest succes, la 14 decembrie 1908, sindicaliștii organizează o nouă serată, tot în localul „Belle Vue”. Beneficiul de data asta fu cu desăvîrșire mediocru.

Întrunirile sindicaliste continuau în acest timp, în localul din strada Alexandru Lahovari.

Limbajul cuvîntărilor ținute aci de inițiatorii și susținătorii mișcării sindicale din Craiova conținea aceleași îndemnuri la dezordine și nesupunere, același spirit anarhic ca și în cuvîntările acelorași indivizi, ținute prin celelalte localuri.

Toate stăruințele noastre de a menține pe un teren legal și de a înlătura vrăjmășia și violența din acțiunea muncitorilor organizați în sindicate, rămaseră pentru un moment fără rezultate vădite.

O liniște a spiritelor totuși se impunea.

Profitîndu-se de împrejurarea că în noaptea de 4/5 decembrie 1908 a avut loc un scandal în localul sindicatului, trei capi ai mișcării, anume Gr. Ionescu, Nicolae Constantinescu zis Tutungiu și Ion Mitrescu toți străini de localitate și găsiți fără ocupație, fură trimiși la urma lor.

La 24 octombrie 1908, contractul dintre sindicaliști și proprietarul caselor din strada Alexandru Lahovari fu reziliat.

Sindicaliștii să mutară în strada Unirii în localul ocupat mai înainte de Café Chantanul zis Cocoru, închis de primărie după intervenția acestei prefec-

turi de poliție, din cauza condițiilor absolut neigienice în care se prezenta localul.

Cu adresa nr. 59137/908 s-a intervenit la primărie arătându-se cum sindicaliștii au început a face serate în localul ce era găsit insalubru de către comisiunea de salubritate.

Datorită privigherii și controlului polițienesc stăruitor, mișcarea sindicală a continuat să decadă neconținut. Iar retragerea casierului Ionel Duicu și refuzul său de a preda socotelile și banii ce-i avea asupra-și, puse definitiv capăt încercării de sindicalizare a lucrătorilor craioveni.

Nu s-au neglijat apoi consfătuirile cu patronii, mai ales că, un convins susținător al sindicaliştilor lucrători era patronul cismar I. Klein.

Astăzi, în localitate, partizani din convingere ai acțiunii sindicaliste nu există. Au mai rămas numai câteva elemente fără energie și fără experiență necesară pentru a conduce o mișcare. Acestea sînt:

Dumitru Ungureanu, Dumitru Ionescu, Ion Rădulescu, Costică Păunescu, M. Olteanu, Șt. Boiangiu, I. Denincu, I. Constantinescu, cismari, Haralambie Nițulescu, A. Ionescu, C. Petrescu, Niță Soreanu, zugravi, C. Bfimescu, C. Ionescu, C. Petrescu, Ionel Păunescu, Ion Fogol, tîmplari, Gheorghe Petrescu, I. Păunescu, croitori și patronul I. Klein, care însă nu credem că mai are în minte a susține ideile sindicaliste de cînd lucrătorii din atelierul său, au stat cîtva timp în grevă.

În ziua de 1 noiembrie 1909 a avut loc în sala Imperial o întrunire „cetățenească” de protestare contra expulzării Dr. Racovski, provocată de cîțiva tineri avocați conservatori-democrați. La întrunire au luat cuvîntul printre alți oratori și cîțiva agitatori sindicalişti.

Unul dintre acești agitatori era cunoscutul Iancu Iliescu din Severin, promotorul mișcării sindicaliste în Craiova.

Sprînjit de inițiatorii întrunirii de la 1 noiembrie 1909 avocații N. Popilian, G. Giulescu, Ed. Dioghenide, V. Antonescu și alții, Iancu Iliescu încearcă să întemeieze un nou sindicat în Craiova, închiriînd chiar un local pe numele său în strada Horezu.

Intențiunea sa fiind descoperită la timp, Iancu Iliescu fu rugat să părăsească orașul.

Dorința noastră a fost comunicată lui I. Iliescu față de domnul avocat N. Popilian cu care venise.

Iar tinerii avocați conservatori-democrați mai sus numiți, ori neștiind de ce sindicalistul se hotărîse singur să plece poate fără să le comunice, sau poate în altă dorință de un alt ordin, au făcut domnului ministru de interne, în contra acestei prefecturi de poliție, reclamație telegrafică cu data de 7/20 noiembrie 1909 cu afirmări completamente neconforme cu realitatea.

Încercarea de a se grupa, din nou, un club sindicalist nu a reușit nici de astă dată.

S-a întrebuințat așa dar pe de o parte măsuri represive față de lucrătorii înconștienți sau fără scrupule ce să dădeau la instigațiuni anarhice iar pe de alta s-a convins prin blîndețe și bune consilii lucrătorii mai puțini rătăciți a abandona o cale ilegală și greșită prin care pretindeau că tind la o îmbunătățire a soartei lor.

Și așa, în felul cum s-a arătat mai sus în limitele legale și muncindu-se cu persistență, trudnic și cu continuă grije cum să face de cînd sînt prefect de poliție, sper că vor rămîne și pe viitor, infructuoase tendințele tuturor care vor voi a ieși din căile de ordine și legale.

Primiți vă rog domnule prefect asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Prefectul Poliției
C. Călugăreanu

Domniei sale

Domnului Prefect al județului Dolj.

Director,
Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 43/1910, f. 15—19, original.

Fiind informați că socialiștii pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai vor ieși la cîmp cu drapel roșu și muzică, vă rugăm a lua măsuri ca ordinea și liniștea publică să nu fie turburată. În același timp vă rugăm să interveniți pe lîngă domnii comandanți de regimente să nu le acorde muzica militară. Le veți îngădui să manifesteze pașnic, însă fără drapel roșu. În orice caz, măsurile dvs. vor fi chibzuite spre a se evita conflicte între manifestanți și poliție. De mersul evenimentelor din acea zi ne veți ține în curent.

P. Ministru interne,
Săveanu

[Rezoluția]: 16.IV.1910.

Personal. Se va trimite în copie domnului prefect al poliției care va binevoi să ia măsuri pentru executarea strictă a acestor dispozițiuni, ținindu-ne la curent cu demersurile ce va face.

Prefect,
Indescifrabil

Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 43—1910, f. 48.

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței
Generale
Secțiunea siguranței generale
No. 26030 S — 17 noiembrie 1910

Prefectura județului Dolj
Serviciul Administrației Generale
Intrare
No. 16900 anul 1910 luna noiembrie
ziua 18.

DOMNULE PREFECT

Din ziarul local „Doljul” no. 710 din 22 oct. a.c. sub titlul „Agitațiuni Socialiste la Craiova — Un nou local” am luat cunoștință că în localitate s-au înființat mai multe cercuri socialiste, compuse în mare parte numai din elevi de școală.

Activitatea acestora se mărginește la citirea revistelor și a cărților socialiste și propagarea ideilor subversive, celor ce iau parte la conferințele lor, majoritatea fiind numai lucrători tăbăcari și jocari minori.

* Transcrierea telegramei cifrate a Ministerului de Interne adresată prefecturilor de județe.

Aducindu-vă cele de mai sus la cunoștința dumneavoastră avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune ca prin prefectura de poliție respectivă să se ia informațiuni precise asupra acestor cercuri și a se comunica rezultatul.

Ministru

N. A. Săveanu

p. Director,
C. Smintinescu

Domnului Prefect jud. Dolj.

[Rezoluție] Domnului Prefect al Poliției spre a cerceta și referi.

ss. Indescifrabil
18 noiembrie 1910

Arh. St. Craiova, fond Prefectura jud. Dolj, Serviciul Administrativ, dosar nr. 43/1910, f. 40, original.

UNELE DOCUMENTE PRIVIND CRONICA LUI GHEORGHE ȘINCAI

TR. RUS

Numele lui Gheorghe Șincai este legat de școala ardeleană, mișcarea culturală ce a apărut în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, expresie firească a luptei pentru eliberarea socială și națională a românilor. Alături de ceilalți reprezentanți ai școlii ardelenе, Șincai a luptat împotriva instituțiilor feudale, împotriva papalității, a caracterului exploatare și antinațional al bisericii catolice, împotriva obscurantismului și pentru luminarea poporului¹.

Opera lui Șincai reflectă caldul său patriotism, hărnicia și bogata sa cultură istorică, prin care s-a afirmat nu numai ca un „rebel” față de iezuitismul bisericii catolice, ci totodată ca un exponent militant al aspirațiilor sociale și naționale ale românilor din Transilvania, ca un factor activ pentru făurirea culturii naționale².

Patriotismul fierbinte a lui Șincai este oglindit în special în principală sa operă, „Cronica românilor, și a mai multor neamuri”, „un Magazin Annalium Daciorum seu Valachicorum”³, cum se gindea odată să o numească, care răspunzând momentului istoric în care se s-a născut, prin bogăția argumentării istorice a drepturilor poporului român și prin nenumăratele aprecieri critice asupra vremurilor contemporane, a devenit o puternică armă de luptă, în slujba celor mai înaintate idei ale timpului său.

Șincai în Cronica sa scoate în relief ideea romanității, originea latină a poporului român, continuitatea lui pe teritoriul Daciei, conștiința națională fiind pretutindeni prezentă.

Fiind încurajat de episcopul S. Vulcan, Gh. Șincai a început să-și publice fragmente din Cronica românilor, în anii 1808 și 1809, ca supliment la Calendarul de la Buda. Din masiva sa operă el reușește să tipărească numai un fragment redus, de două ori cîte 40 de pagini, în fascicule⁴, deoarece împrejurările îl forțează să părăsească Buda, căutîndu-și adăpost în casa conților Wass, într-un sat din ținutul Casoviei.

În 1811 îl găsim din nou la Oradea ocupat cu redactarea finală a ediției latinești; la 2 noiembrie, printr-o scrisoare îl anunță pe episcopul S. Vulcan că a terminat Cronica⁵. Versiunea latină a operei a fost supusă cenzurii din Oradea; funcționarul cenzorial Anton Szerdahelyi îi dă la 6 mai 1812 aprobarea convenită fără nici o observație⁶.

Dorind ca opera sa să fie răspîdită și cunoscută și de românii din Transilvania, Șincai cere cenzurii transilvănene avizul de-a o tipări. În acest scop înmînează personal șefului cenzurii, episcopul Martonfy, un volum latinesc al

¹ G. Călinescu, I. Vitner, Ov. S. Crohmălniceanu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1954, p. 69.

² D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 47.

³ Z. Picișanu, *Cenzura Cronicii lui Gh. Șincai*, în „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1—3, 1924—1926, p. 20.

⁴ M. Tomuș, *Gheorghe Șincai, viața și opera*, București, 1965, p. 184.

⁵ Ibidem, p. 188.

⁶ Ibidem, p. 192.

Cronicii spre examinare, iar textul românesc în trei volume îl trimite direct guvernului⁷.

După aproape doi ani, pe baza opiniei episcopului catolic din Alba Iulia, guvernul transilvănean nu numai că a oprit tipărirea Cronicii în Transilvania, dar a intervenit ca ea să nu poată fi editată nici în Ungaria, confiscând atât ediția română cât și cea latină⁸.

După 1820 s-au făcut unele încercări de tipărire a operelor lui Gh. Șincai pe care acesta, după îndepărtarea sa din Buda, le-a încredințat episcopiei greco-catolice din Oradea Mare „spre bună pază, așteptind vremuri mai bune”⁹. Episcopii S. Vulcan și I. Corneli „mecenai ai literelor române”¹⁰ cum îi numește A. Papiu Ilarian, au însărcinat cu tipărirea celor mai importante opere ale lui Gh. Șincai, pe Alexandru Gavra, profesor la Institutul pedagogic român din Arad. Acesta însă, din cauza împrejurărilor vitrege și lipsei de fonduri, abia în 1842 începe tipărirea Cronicii. Până în 1847 reușește să scoată 47 de coli¹¹, mergând cu tipărirea până în anul 1883¹².

Manuscrisul Cronicii lui Șincai, folosit de Al. Gavra, a fost publicat de către Andrei Veress¹³.

Arhimadritul Gherman Vida, care a cumpărat la o licitație în Viena o copie de pe manuscrisul Cronicii, a încercat la 1843, a „da la lumină rodul a treizeci de ani de muncă a lui Șincai, dar cu toate prochemările presei românești, cu tot sprijinul iubitorilor de istorie... manuscrisul din Iași, încredințat teascurilor Mitropoliei Moldovei, n-a ieșit decît pînă la anul 1000”¹⁴. Copia ce o posedă Vida a fost făcută de preotul Petru Mărcuțiu din Roit. Acesta a mai transcris o copie pe la 1820—1821, se crede, din însărcinarea lui Petru Maior¹⁵. Volumul I din această copie ajunge în mîna lui Laga, care-l vînde bibliotecii din București; celelalte două volume, Mărcuțiu le încredințează în 1842 lui Al. Gavra¹⁶.

Sîntem în perioada cînd unirea celor trei țări românești devine problemă dominantă, pentru a cărei rezolvare lupta întreg poporul român. Operele corifeilor școlii ardelenne, care au jucat un rol important în lupta împotriva regimului feudal asupritor, în trezirea conștiinței naționale și în care se promovează solidaritatea românilor de pretutindeni, au trezit interesul cercurilor guvernamentale din principatele române. Domnitorul Grigore Alexandru Ghica, plin de recunoștință și admirație față de aceste prețioase comori literare, a căutat să le tipărească spre folosul de obște al neamului. Din îndemnul lui M. Kogălniceanu, Grigore Al. Ghica a cumpărat manuscrisul Cronicii lui Șincai, proprietatea lui Vida, hotărînd să se dea la lumină cu fondurile Departamentului Învățăturilor Publice menite pentru tipărirea cărților folositoare¹⁷. De asemenea, din ordinul domnitorului, Departamentul Învățăturilor Publice solicita la 12 ianuarie 1853, episcopului greco-catolic din Oradea, Vasile Erdeli, trimiterea în Moldova a următoarelor manuscrise: *Cronica* lui Gh. Șincai în original, *Istoria românilor*, *Istoria bisericească a românilor* și *Conciliul de la Florența* scris de S. Micu Clain¹⁸.

⁷ Z. Picișanu, *op. cit.*, p. 22—23.

⁸ Ibidem, p. 23.

⁹ Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori Gheorghe Șincai și Samoil Micu Klain*, București, 1924, p. 24.

¹⁰ A. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui George Șincai din Șinca*, București, 1869, p. 23.

¹¹ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 26.

¹² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunilor Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 69.

¹³ Andrei Veress, *Note și scrisori șincaiene*, București 1927, p. 9 și urm.

¹⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 69.

¹⁵ M. Tomuș, *op. cit.*, p. 196.

¹⁶ A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 58.

¹⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 59.

¹⁸ Ibidem, f. 61, Adresa Departamentului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei către Vasile Erdeli, a fost publicată în traducere germană de către Iacob Radu la 1924.

Episcopul V. Erdeli „socotind însă regimul aspru al absolutismului austriac, care vedea acte dușmănoase chiar și în cele mai nevinovate mișcări literare și supraveghea cu mare bănuială mai ales relațiunile românilor ardeleni cu frații lor din principate”¹⁹, nu a cutezat să trimită aceste manuscrise fără de în-cuviințarea Ministerului de Interne din Viena. Ministerul de Interne austriac, voind a se încredința de conținutul manuscriselor solicitate de guvernul Moldovei, a cerut la 10 iulie 1853 episcopului V. Erdeli, să i le trimită spre examinare. Manuscrisele trimise spre examinare la 17 august 1853, în total 13 volume, au rămas la Viena pînă în anul 1858, cînd s-au restituit episcopiei din Oradea²⁰.

Pentru editarea Cronicii lui Gh. Șincai, s-a constituit în 1852 din ordinul domnitorului Gr. Al. Ghica, o comisie formată din vornicul Grigore Cuza, șeful Departamentului Averilor Bisericești și Învățăturilor Publice, aga Alecu Donici, aga Anastasie Panu și Mihail Kogălniceanu²¹, la care se adaugă la cererea acestora, Alexandru Treboniu Laurian, inspector general al școalelor ale „cărui cunoștințe istorice și lingvistice sînt obște cunoscute”²². Comisia a însărcinat pe profesorul Alexandru Gheorghiescu de la Casa școalelor cu copierea manuscrisului, acesta obligîndu-se să „nu lase niciodată tipografia fără trebuitoriul manuscris”²³.

Publicarea urma să se facă textual după manuscris, comisia mărghinindu-se „de a adăugi prefața, biografia și notele critice ce ar socoti trebuitoare spre lămurirea sau îndreptarea textului”²⁴.

Tipărirea Cronicii, a fost încredințată, în urma unei licitații, tipografiei francezo-române din Iași. Proprietarul tipografiei, spătarul Ganea, s-a obligat să scoată această ediție în o mie de exemplare, cu prețul de șase galbeni coala „formatu în patru, iar mărimea după aceea a letopisețelor Moldovei”²⁵.

În iunie 1853 terminîndu-se tipărirea primelor două volume, s-a încheiat un contract cu Librăria Nouă din Ulița Mare Iași, pentru vînzarea acestora. Librăria se obliga să vîndă la prețul de 1/1² galbeni cele două volume în 900 de exemplare; 7% din realizarea venitului urma să rămîna librăriei care din șase luni „va da socoteală Departamentului despre vînzarea făcută și va depune banii realizați din vînzare”²⁶.

Tipărirea volumului III a întîrziat din cauză că tipografia n-a respectat clauzele contractului; abia la sfîrșitul lui ianuarie 1854 s-a terminat tipărirea volumului²⁷.

Comisia a hotărît „a se tipări în capui uvrajului biografia autorului” în-tocmită de Al. T. Laurian²⁸. Secretariatul de Stat a încuviințat publicarea biografiei lui Șincai deoarece după cercetarea ce i s-a făcut de către cenzură nu a găsit „în el nimic ce ar fi în contra instrucțiunilor statornice”²⁹.

Astfel, lucrarea despre care M. Kogălniceanu spunea că atît timp cît „aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea o istorie”³⁰, căreia Gh. Șincai i-a închinat întreaga sa viață, datorită sprijinului generos al domnitorului Gr. Al. Ghica a văzut lumina tiparului, putînd fi cunoscută și apreciată de către poporul nostru.

¹⁹ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 25.

²⁰ Ibidem, p. 29.

²¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, tomul I, *Scrieri istorice*, București, 1946, p. 617.

²² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 26.

²³ Ibidem, f. 9.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, f. 39.

²⁶ Ibidem, f. 90.

²⁷ Ibidem, f. 99.

²⁸ Ibidem, f. 122.

²⁹ Ibidem, f. 116.

³⁰ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 617.

1.

1852 iunie 8, Iași. Jurnalul comisiei însărcinate cu tipărirea Cronicii lui Gh. Șincai, prin care se stabilesc normele de editare a acesteia.

JURNAL

Anul 1852 în 8 iunie, gios, iscăliții alcătuind comisia înaltă orînduită spre publicarea Hronicei lui Șincai, adunîndu-se în camera Departamentului Învățăturilor Publice, după ce am ascultat luminatul ofis adresat d-sale Vornicul Avelor Bisericești și al Învățăturilor Publice și am luat cunoștință de manuscrisul sus citat prin unanimă socotință, am statornicit înaintirea lucrării pe următoarele temeuri :

1. Tipărirea Hronicei se va face licitativ, dîndu-se tipografiei sau tipografiilor care ar primi această lucrare cu prețul cel mai folositor pentru Casa școalelor.

2. Zilele licitației vor fi în 20, 22 și 25 iunie curgătoriu și se vor publica prin foile oficiale și jurnaluri.

3. În această publicație se va cuprinde :

a) Că ediția va fi pe hîrtie velină, după proba ce se va da de către comisie ;

b) Caracterele vor fi cicero modern pentru text, petit pentru note și monpareil pentru subnote ;

c) Ediția va fi în patru și de o mie de exemplare ;

d) Tipografia sau tipografiile vor trebui a da cel puțin trei coale pe săptămîină ;

e) Toate cheltuielile hîrtiei, a tipăritului, întiile două corecturi, copertile, legatul în broșure și alte asemenea vor fi în conta tipografului ;

f) Comisia nu-și păstrează decît de a da manuscrisul bine copiat și de a făcea cea de pe urmă corectură numită *bună de transcris* ;

g) Banii ciți s-ar hotări prin licitație se vor răspunde în trei termeni, o treime la iscălirea contractului, a doua la giumătatea lucrului și a treia treime la isprăvirea publicării Hronicei.

4. Pînă la începerea tipăririi, comisia va da manuscrisul spre a se copie cu care lucrare însărcinîndu-se dumnealui profesorul Alexandru Gheorghiescu de la Casa școalelor ce va și răspunde pentru aceasta sama de 50, adică cincizeci galbeni, cu care preț dumnealui profesorul s-au învoit, dator fiind d-lui a nu lăsa niciodată tipografia fără trebuitoriul manuscris. Hîrtia trebuitoare spre copiere i se va da de către Casă ; colaționarea copiei cu manuscrisul se va face de către dumnealui profesorul și unul din mîdularile comisiei.

5. Corectura cea de pe urma se va face de către mîdularile comisiei în rînd schimbătoriu.

6. Publicarea se va face textual după manuscris, potrivit înaltei voinți ; lucrarea comisiei se va mărgini de a adăugi prefața, biografia și notele critice ce ar socoti trebuitoare spre lămurirea sau îndreptarea textului, acestea se vor însemna prin forma comisiei spre a se deosebi de acele a autorului.

7. După îndeplinirea licitației și începerea lucrului comisia va urma a se aduna regulat de două ori pe lună spre a cerceta isprava și a combina și cele mai departe trebuitoare pentru buna sporire a lucrării. La cazuri grabnice dumnealui preșident va combina comisia și în zile extraordinare.

Deci încheindu-se acest jurnal, rămîne ca canțileria Departamentului Avelor Bisericești și al Învățăturilor Publice să înaintească cuvenitele lucrări potrivit celor cuprinse mai sus.

Grigore Cuza, A. Donici, Kogălniceanu, Panu

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 9, original.

2.

1852 iunie 27, Iași. Raportul comisiei însărcinate cu tipărirea Cronicii lui Gh. Șincai înaintat domnitorului Gr. Al. Ghica prin care solicită numirea lui Alexandru Treboniu Laurian în comisia susmenționată.

Prea înălțate doamne!

Comisia însărcinată cu tipărirea operei lui Șincai, cu care generozitatea înălțimii voastre înavuște literatura națională, simte nevoia în împlinirea misiunii sale de ajutorul domniei sale Alexandru Treboniu Laurian, inspectorul general al școalelor, al căruia cunoștințe istorice și lingvistice sînt obștește cunoscute.

Cu supunere dar vă roagă să binevoiți prin domnescul vostru ofis a numi conclucrătoriu și pe domnul Laurian.

Al înălțimei voastre plecate slugi:

Grigore Cuza, A. Donici, A. Panu

Secția I din Departamentul Averilor Bisericești și al Învățăturilor Publice nr. 3253

1852 iunie 27 zile

Șef secție
G. Sion

Încuviințăm Grigore Ghica

în 29 iunie 1852

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 26, original.

3.

1852 decembrie 21, Iași. Raportul lui Alexandru Treboniu Laurian către Departamentul Culturii și al Învățămîntului Public prin care propune luarea unor măsuri în vederea tipăririi în Moldova a operelor lui Gh. Șincai și S. Micu Clain aflate în biblioteca episcopiei greco-catolice din Oradea.

Onor Departament al Culturii și al Învățămîntului Public,
Inspectorul general al școalelor.

Dorind a aduna materiale pentru biografia istoricului nostru George Șincai, care socoteam a o tipări în fruntea Hronicei celei compuse de acest autor, apoi cumpărată de la părintele German Vida prin magnificenta înălțimii sale a domnitorului și în urmă date la tipar supt îngrijirea comisiunei din care face parte și subscrisul; am scris în Transilvania și Ungaria către persoane de la care putem aștepta notițe sigure în privința aceasta.

De la Oradea Mare m-au înștiințat că acolo se află în biblioteca diocesană:
a) *Hronica lui Șincai în original în 3 tomuri pînă la anul 1738* și afară de aceasta
b) *Istoria românilor compusă de Samuil Clain în 4 tomuri*, c) *Istoria bisericească a românilor în 1 tom* și d) *Conciliul de la Florența în 1 tom* tot de la Clain, care d-lor ni le trimit bucuroși ca să le tipărim numai să le dăm garanția că le vom întoarce manuscrisele și să dispunem de ocaziune prin care ar putea să ni se trimită.

Subscrisul în 13 ale acesteia aduse la cunoștință înălțimei sale aceste știri interesante pentru istoria românilor.

Înălțimea sa le primi cu deosebită grație și mă însărcină a scrie părintelui episcopu Vasile Erdeli la Cradea Mare ca prin diligență să ne trimită însemnatele manuscrise ale lui Șincai spre a le compara cu copia noastră iară ale lui Clain spre a le vedea și a le tipări dacă se vor afla destul de meritoare pentru principate. Subscrisul este gata în tot minutul a scrie din partea sa către părintele episcopul, însă spre a da lucrului acestuia forma ce i se cuvine după importanța lui socotește a fi mai de cuviință ca însuși Onor Departament întemeiat pe aceste știri sigure să binevoiască a scrie părintelui epis-

cop, convins fiind că preasfinția sa văzându-se onorat prin adresă potrivită de către Onor Departament, ne va trimite cu mai mare încredere și mai promptă voință aceste tezaure scumpe ale națiunii române.

Pentru spesele transportului va face bine a se însărcina Onor Dpeartament însuși care spese nu pot să se suie peste zece galbeni.

Al. Treb. Laurian

Nr. 128

1852 decembrie 21

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 60, original.

4.

1853 iunie 4, Iași. Raportul comisiei însărcinate cu tipărirea Cronicii lui Gh. Șincai prin care se aduce la cunoștință domnitorului Gr. Al. Ghica terminarea tipăririi primelor două volume din Cronică.

Prea înălțate Doamne ! *

Meritul cel mare al Cronicii lui Șincai este că e întregu scoasă din nenumărate izvoare originale. De aceea cu drept cuvânt s-au zisu că încît timpu aceasta prețioasă scriere nu va fi publicată, românii nu vor ave istorie.

Înadevăr literatura noastră nu are altă carte care să cuprindă atîte mii de documente necunoscute, atîte facturi interesante pentru întăeasi dată scoase la lumină și oare să ne deschidă un orizon așa de largu în cîmpul istoriei naționale ca colecția lui Șincai.

Din nenorocire însă, acestu capu d'operă a erudiției aproape de jumătate de secolu de cînd a eșit din peana nemuritorului autoriu, zace uitate în două singure manuscrise din care unul al episcopiei din Oradia-Mare la profesorul Gavra din Arad și altul cumpărat de arhimandritul Gherman din Iași la licitație în Viena ; și profesorul Gavra și cuviosul arhimandrit s-au fost încercat în anii treouți a da la lumină rodul a treizăci de ani de muncă al lui Șincai, dar cu toate prochiemările presei românești, cu tot sprijinul iubitorilor de istorie, manuscrisul din Oradia nu s-au putut tipări în tipografia universității din Pesta decît pînă la anul 1383 al lui Hristos ; era acel din Iași încredințat teascurilor mitropoliei Moldovei n-au fost eșit decît pînă la anul 1000. Editorii au fost avut rivnă mai mare decît mijloace și ajutoriul publicului au fost mai micu decît indemnul jurnalelor și așteptarea erudiților.

Frumoasa chiemare de a îndeplini o lipsă așa de mare în literatura istorică a românilor are păstrată înălțimei carile din însuși caseta voastră cumpărînd prețioasul manuscris de la arhimandritul Ghermanu și hotărîndu-l ca să se dea la lumină cu fondurile Departamentului Învățăturilor Publice menite pentru tipărirea cărților folositoare ați dat o vie dovadă cît de bine simțiți aceia ce așa de bine ziceți „că neadormită vă este îngrijirea de a depune pre altariul patriei orice din partivă ar pute să-i aducă sporire nu numai materială, ci mai vîrtos morală și intelectuală“.

Prin aceasta înălțimea voastră nu ați făcut mai puțin pentru istoria românilor în general, decît aceia ce au făcut pentru istoria Moldovei în special strălucitul vostru strămoșu Grigore Ghica vv. carele la anul 1730 nu numai au adunat într-o singură colecție cronicile Moldovei răspîndite și rătăcite, dar încă

* Raportul a fost întocmit de către M. Kogălniceanu. Conceptul se află în același dosar, f. 75—77.

au pregătit din ele și o traducere grecească* și cu chipul acesta s-au fost făcut apărătorul și păstrătorul anelor țării sale.

Jos iscăliții cu respect și totodată cu recunoștință primind dar luminatul vostru ofis din 4 iunie 1852 No. 249 de îndată întrunindu-se în comisie sau și silit a răspunde la onorabila chemare ce le-ați făcut ca cît mai în grabă să scoată la lumină o scriere care cu nerăbdare patriotică se așteaptă de înălțimea voastră și de toată românimea. Deci cu toate greutatele materiale înfățișate mai ales de nepregătirea tipografilor din Iași, pentru o publicație atât de importantă, jos iscăliții astăzi în aniversala rinduiriilor înfățișează înălțimei voastre cele întii două tomuri ale Cronicii lui Șincai eșite de sub teascurile tipografiei francezo-române care au propus condițiile cele mai ușoare pentru fondul școalelor, primindu-se a face această ediție de una mie exemplare cu prețul de șasă galbeni coala; ear rezultatul grabnicei publicări este a se datori îndeosebi d-sale general-inspectorului școalelor A. Triboni Laurianu, pre care prin ofisul vostru din 28 iuni 1852 No. 3257 l-ați rinduit membru al comisiei și carile au privighet corectura ediției și au îndreptat greșăliile manuscrisului.

Comisia potrivit dorinței înălțimei voastre și însuflată însuși ea de sfințit respect pentru munca intelectuală a strălucitului autoriu ș-au pus de lege de a nu se atinge citu de puțin de textul original, modificindu-l sau adăugindu-l în ceva. Această ediție dar, este reproducția credincioasă a scrierei lui Șincai. Formatul ce s-au socotit de cuviință a i se da este acel 4 întocmai cu ediția litopiseților Moldovii, publicată di unul din membrii comisiei. Ear încît privește prețul vînzării, comisia au socotit să-l statornicească cît se poate mai înjosit și anume 1½ galbeni esemplarul socotit o jumătate galben tomul; oa cu chipul acesta potrivit dorinței înălțimei voastre să se răspindească scrierea aceasta cît se poate mai mult.

Deci bucurîndu-ne cu înălțimea voastră și cu publicul literar pentru eșirea la lumină a unei scrieri atât de folositoare și atât de importantă pentru istoria noastră, cu tot respectul supunem înălțimei voastre întiile două tomuri ale Cronicii cu îndatorire ca încă în vara anului acestuia se aducem la bun sfîrșit și al treilea tom cel de pe urmă al colecției.

Al înălțimei voastre pre plecați șerbi
N. Suțu, A. Donici, Kogălniceanu, Panu

1853 iunie 4 zile

Arhivele St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 69—70, original.

5.

1854 februarie 25, Iași Jurnalul Comisiei însărcinate cu tipărirea Cronicii lui Gh. Șincai prin care se aprobă spre publicare și biografia cărturarului ardelean întocmită de Al. T. Laurian.

JURNAL

Subscrișii membrii comisiei însărcinată cu tipărirea operei lui Șincai, convocîndu-se la sfîrșitul tomului III și găsindu de cuvință a se tipări biografia autorului, după hotărîrea luată prin jurnalul închiet în 8 iunie 1852, s-au citit compunerea ei făcută de unul din membrii comisiei Al. Treb. Laurian și socotindu-se destul de potrivită cu scopul au hotărît a se tipări și a se lipi la sfîrșitul cărții, făcîndu-se pentru această formalitatea cerută de cenzură. Totodată sub-

*Manuscrisul grecesc tradus de sulgerul Alexandru Amiras se află în biblioteca imperială din Paris depus de M. de Reyssonel căruia i s-au dăruit de către însuși domnul Grigorie Ghica în timpul pitrecerei sale în Moldova trimis fiind de regele Ludovic al XV-lea spre a studia comerțul țărilor megieșite cu Marea Neagră.

scrișii avîndu în privirea că manuscriptul operei acesteia s-au cumpărat din propria casetă a domnului Grigori Ghica, apoi găsescu de cuvîntă că din numărul ce s-au tipărit să se lase în disponibilitatea Departamentului Averilor Bisericești și al Învățăturilor Publice spre a se împărți pe la membrii familiei generosului hărăzitoriu un număr de douăzeci și cinci ecsemplare din numărul de 100 care s-au rezervat în păstrarea bibliotecii școalelor.

În 25 februarie 1854

Kogălniceanu, A. Donici, Panu, Laurian

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 256/1852, f. 125, original.

6.

1854 martie 17, Iași, Raportul lui Al. T. Laurian către Departamentul Culturii și Învățăturilor Publice privind suma cheltuită cu tipărirea Cronicii lui Șincai.

Onor Departament al Culturii și a Învățăturii Publice
Inspectorul general al școlilor

RAPORT

Se substerne Onor Departament socoteala costului tipăririi Hronicii lui Șincai care s-a sîrșit de către subscrisul împreună cu directorul tipografiei francezo-română.

Tomul I — Titlul cu prefața și biografia autorului	13/4 coale
Tomul II — Titlul	1/4
Tomul III — Titlul	1/4
Tomul I — Textul	50
Tomul II — Textul	41,2/4
Tomul III — Textul	37
	130 3/4

Coala cu cite 6 galbeni, fac peste tot 784 1/2 galbeni, sau 29 026 lei, adică șapte sute opzeci și patru și jumătate, sau douăzeci și nouă mii douăzeci și șase lei și jumătate, costul tipăririi Hronicii lui Șincai împreună cu hîrtia și broșatul.

Laurian

Nr. 30, 1854, martie 17

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 283/1853, p. 14, original.

CUM ARĂTA O VELNIȚĂ ȘI BERĂRIE ÎN VEACUL AL XIX-LEA

ALEXANDRU I. GONȚA

Din numeroasele lucrări de istorie și economie scrise pînă acum se pot urmări, în adevăr, multiple aspecte ale activității poporului român în trecutul său. Istoricii și economiștii, care au descris evenimentele și faptele, s-au străduit să le redea cît mai complet. Din nenorocire, nu pentru toate problemele, pe care le-a ridicat viața în vremurile mai vechi, ne stau la dispoziție rezultate arheologice și informațiuni suficiente pentru a se face o reconstituire fidelă a lor. Din cauza aceasta autorii sînt obligați să încerce a rezolva unele probleme și să tragă concluzii prin postulate logice ori supoziții adesea necorespunzătoare realităților istorice. De cele mai multe ori, însă, ei trebuie să le semnaleze doar și să păstreze tăcere pînă ce noi documente vin să acopere golul cu datele lor.

Asemenea atitudini le iau, mai ales, cînd e vorba despre descrierea uneltelor de producție și procesul de producție din toate ramurile de activitate. De aceea, nu întîmplător vom găsi lăsate la o parte o serie de probleme asupra cărora se așteaptă noi materiale, istoricii mulțumindu-se momentan a însemna doar denumirea meseriilor și profesiunilor existente ori obiectele provenite din atelierele meșteșugărești¹, din manufacturi², ori din industrie³, apărute în comerț⁴. Descrierea uneltelor, a procesului de producție cum și a obiectelor menționate în unele documente este, în adevăr, foarte anevoioasă de făcut, dacă descoperirile arheologice nu ne-au dat la iveală încă piesele iar informațiile documentare nu ne-au dezvăluit procedeul folosit pentru obținerea lor. Cu simpla lor enunțare cercetătorii nu și-au îndeplinit misiunea. Fără îndoială că, e foarte ușor a semna, de exemplu, prezența în actele mănăstirii Bistrița a monopolului hameiului⁵, dar nimeni nu și-a pus întrebarea la ce putea să-i folosească egumenului floarea acestei plante?. Numai din practica constatată mai tîrziu în acte, și astăzi încă în regiunile de munte, că hameiul este folosit la fabricarea piinii și pregătirea berei ne putem da seama de ce era interzis oricui a culege hameiul din braniștea mănăstirii.

Apoi, documentele mănăstirii Moldovița ne relatează prezența unei sladnițe la Baia⁶ în veacurile XV—XVI, așa după cum cele ale mănăstirii Trei Ierarhi

¹ Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în secolele X—XVII* în „Studii”, XV, nr. 4, 1962, p. 871—883.

² E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, p. 258—331. N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 153—203.

³ N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 163—182.

⁴ Idem, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, vol. I., p. 75—316; L. Lehr *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 277.

⁵ *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 421—422; veacul al XVI-lea, vol. III, p. 74.

⁶ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931, vol. I, p. 45, 308; *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 13—201.

o velniță la Iași⁷, în veacul al XVII-lea. Nicăieri nu vom găsi descrise asemenea întreprinderi sau procedeele folosite în procesul de producție în miile de documente cercetate din veacurile XIV—XVIII.

Abia în veacul al XIX-lea au început să apară catagrafii, care țin evidența obiectelor descriind piesele bucată cu bucată din aceste întreprinderi și numai atunci când acestea treceau de la un proprietar la altul prin acte de vindere-cumpărare ori erau date în arendă.

În acest sens sînt demne de semnalat cîteva acte rare privind valoarea unei velnițe de la Sinești ținutul Cîrligătura administrată de Șerban Negel fratele mitropolitului Veniamin Costache și un document unic pînă acum, referitor la o velniță cu sladniță, berărie și moară de cai pentru măcinat materia primă, de la Pașcani pe Siret, a lui Nicolae Roset Roznovanu, ce se află în fondul Achiziții Noi de la Arhivele Statului din București.

Din documentele velniței de la Sinești, se poate constata că demersurile pentru aducerea velniței s-au făcut în timpul domniei lui Ioan Sandu Sturza, la Cernăuți.

La 9 iulie 1826 o notă scrisă de mîna lui Anton Podlajski arată că la Tîrgul Nou au fost încărcate în care șase căldări, care trag în total 1 248 ocale, fiind plătite cu cîte 5 sorocoveți oca, în total 6 240 sorocoveți, plus 120 sorocoveți o moară de curățit griul, fără vama la vameșii austrieci și moldoveni cîte trei lei la suta de ocale și alte cheltuieli mărunte la graniță și la Siret⁸. Montarea velniței a început îndată și poate că a și intrat în funcțiune chiar în acel an, căci la 21 noiembrie anul următor găsim deja un izvod al vitelor, plugarilor și velnicerilor ce aveau să ierneze la acea velniță⁹.

La cele șase căldări cu capacele și țevile lor, în valoare de 6 240 sorocoveți, care converțiți în lei fac 13 416 lei a mai fost adusă între timp încă o căldare de 115 și 1/2 ocale de 1 407 lei și 8 parale, așa că valoarea căldărilor velniței au costat în total 14 823 lei și 8 parale.

Dacă mai adăugăm suma de 1 566,29 lei cheltuită pentru cărămida folosită la cuptoare, cea dată timplarilor și calfei de teslari, pietrarilor și calfei lor, fierul și lucrul fierarilor cum și sticlărilor de la Tg. Frumos, am avea, după socoteala lui Podlajski din 26 mai 1828, în total costul și instalarea strictă de 16 390,09 lei¹⁰.

La aceasta adunînd cheltuielile de transport, instalarea unei berării anexe și a unei căldări mari, (burtac) de 189 ocale, pentru fiert apa la berărie, suma instalării întregii întreprinderi se ridică, după însemnările lui Șerban Negel din 12 ianuarie 1829, la 21 349 lei și 39 parale¹¹. Destul de mare pentru ca să-și poată permite oricine așa ceva. Deși din documentele velniței de la Sinești aflăm costul pieselor, a materialelor folosite la instalare și a mîinii de lucru întrebuintată, totuși informațiile nu sînt destul de multe și concludente pentru a ne face o imagine de cîte instalații și încăperi se puteau afla. Din ele nu reiese ce cantitate de alcool putea produce această velniță și ce venit aducea într-un an proprietarului. Cele șapte căldări de 118 ocale, de 133 ocale, de 123 ocale, de 124 ocale, de 119 ocale, de 92 ocale și de 115½ ocale, afară de burtacul berăriei de 189 ocale, trebuiau să aibă o mare capacitate de lucru.

O idee aproximativă asupra mărimii unei asemenea întreprinderi cu șapte căldări, volumul producției și venitul adus nu ne vom putea face decît privind-o comparativ cu alta. Și cum, pînă în prezent nu avem nici o descriere a unei întreprinderi de acest gen în literatura noastră istorică, urmează ca imaginea să ne-o facem după aceasta din urmă.

Ne-am oprit la publicarea catagrafiei velniței de la Pașcani a lui Nicolae Rosetti Roznovanu, deși are numai 2 căldări, numai pentru că în toate documentele moldovenesti cercetate la Arhivele Sfatului din Iași și București nu am văzut o prezentare mai amănunțită a unei asemenea întreprinderi. Din cele trei catagrafii ale acestei velnițe, făcute, una în 14 ianuarie 1847 și două la 1866, se pot reconstitui toate instalațiile, anexele și dependențele, începînd cu cele mai

⁷ Șt. Oltanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, București, p. 153—157.

⁸ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, Achiziții noi pach. CCLXXIX/15.

⁹ Ibidem, pach. CCLXXX/31.

¹⁰ Ibidem, pach. CCXXVI/13.

¹¹ Ibidem, pach. CCXXVI/14.

mari piese și terminînd cu șuruburile. Așa cum reiese din prima catagrafie din 14 ianuarie 1847, velnița de la Pașcani a lui Nicolae Rosetti Roznovanu nu este o întreprindere nouă, ci una veche — înființată, probabil de tatăl său, Iordache Rosetti — Roznovanu.

PAȘCANII

Catagrafia velniții ci acum s-au făcut cu mașina din nou și grajd, i a berării, slădarie și moara de cai.

1847 ghenar 14

Pașcanii

Velnița cu tot operatul și dispărțiturile din lăuntru. Poziția velniții și a magazii.

Stînjini Palmi

18		lungimea casa velniții
7	2	lățimea
3	5	Înălțimea cu fundament bez un stînjîn 5 palmi fațiatu * de la streșină în sus, iar la funduri cuprîndi pînă la coamă 5 stînjini, 2 palmi înălțimea cu fundament numai zid.
12	2	lungimea magazii cu 2 casă undi umblă cai la grindeiu plămăzii și a căzii di spalat cartofilii.
4	1	lărgimea
5	2	înălțimea cu fundament numai zidiri

Dispărțiturile în lăuntru velniții cu toți operaturii ci să găsească în fișticari dispărțitură.

1 Cădăria cu 10 ferești însă 8 cîți în 2 canaturi și cîți cu 10 gîamuri feriasta iar 2 în 4 canaturi și cîte 12 gîamuri la fereastă avînd balamali, cîrligi și zăvoară de fher. Înălțimea fereștilor numai lumină di 6 palmi gospod, iar lărgimea de 3 $\frac{1}{2}$ palmi.

Ușorii fereștilor di stejar și cercevelili de brad. Gios suptu căzili di plămădă pisti tot pardosît cu lespizi di piatră fiind și 48 chicioari di piatră, pe cari stă 41 tîlchi din brad. Stratul căzilor, grosimii tîlpilor cîți 7 palmaci pi toată muchia.

Pi aceste stau 12 căzi di plămădă di lemn brad în lungimi cîți de 2 stînjini 6 palmi și cîți de 7 palmi lărgimea și înălțimea cîți de 4 $\frac{1}{2}$ palmi.

Iar grosimia doagilor cîți de 3 $\frac{1}{2}$ palmace, cari căzi sînt strînsi cu 36 clești de brad în grosimi cîți de 4 $\frac{1}{2}$ palmaci pi toată muchia.

3 uluci de scînduri de brad prin cari vini robota dila răcitoari în căzi. Un uluc mari de dulachi de brad pi cari mergi robota la căldări; 12 uluci mici prin cari să sloboadi robota din căzi în ulucul ce mergi la căldări. Toți ulucii sînt prinși în cui de fher.

8 căzi de fag pentru holoviți cari au toți capaci diasupra di scînduri de brad și prinși în cui de fher, 5 ciuberi di fag, însă 2 cu capacili lor și 3 cu torți; 10 visli di fag, 4 cofi mari di fag, 4 șaflici tij; un scaun din un dulap di brad pi cari stau vislili; una covată de scînduri de brad toată prinși în cui de fher; podul supt căzili de holoviți podit pisti tot cu scînduri de brad ci cuprîndi mărimi de 2 $\frac{1}{2}$ stînjini cîadrat. Păreții înpregiurul acestui pod, de zid de piatră, înălțimea lui cu fundament de un stînjîn 6 palmi, 2 uși de tabli di brad și cu ușorii asămînia avînd broaștili și cheili lor noi, cu balamalili și cîrligili de fher.

Podul diasupra din 2 grinzi di brad cîți de o palmi pi toată muchia, 4 corzi tij de brad, cîți de 10 palmace în toată muchia cari stau cruciș pentru întărirea podului, răzâmati pi 3 stîlchi di brad rătunzi cîți de 5 palmi grosimia înpregiur și supt stîlchi chicioari di piatră și strat di lemn brad cîți din 2 bucati cruciș și diasupra pisti tot podit cu scînduri de brad.

2^{lea}. Casa căldărilor undi stă mașina, cu 3 ferești însă doi cîți în 4 canaturi și una în 2 canaturi. La fereștili cîți din 4 canaturi să găsească cîți 20 gîamuri la feriastă, iar la acé din 2 canaturi 10 gîamuri avînd balamalili, cîrligili și ză-

* Vezi glosarul din anexă.

voarfil di fher, ușorii de stejar iar cercevelili de brad. 2 căldări de dulachi de brad groși pentru fher robotă, un vigrivaci tij, înlăuntru căruia stă alembicu di aramă; un spust tij de brad, una caldari pentru abur și al doilia caldari mică, cari stă diasupra acelei mari, avind numirea de retorto, adică răzărvat de apă.

Cuptorul căldării tot di cărămidă pi temelii de piatră în inpregiurul cup-tiorului gălărie cu parmaclucuri di lemn brad și al doilia gălărie inpregiur dia-supra căldărilor din robotă, iarăși cu parmaclucuri tot di brad, cari stă pi 4 tălchi de brad în grosimi citi de $6\frac{1}{2}$ palmace pi toată muchia și tot în aciasta grosimi sint și 12 tălpoi. Și gios pisti tot podită gălăriia cu scinduri de brad și prinși în cui de fher. Dinaintia căldărilor di robotă un pod de scinduri de brad cari stă pi 2 tălchi și 6 tălpoi di brad în grosimi ca și aceli de la galerii. Supt căldări pisti tot pardosit cu lespizi.

Căpătăili căldărilor din 4 tălchi tot de brad, și de asăminia grosimi ca și celilalte. Supt spust pardosit cu cărămidă.

În locul undi ari a să faci al doilia cuptiori pentru al doilia caldari de abur acum deodată s-au podit cu scinduri de brad pi 2 tălchi și 5 tălpoi tot de brad. 3 scări de dulachi de brad, una pi cari să coboară di pi cuptiori la supst; al doilia scară pi cari să coboară di pi gălării gios la ușa din fați; și al triili pi cari să coboară gios la căldări pentru slobozirea brahii. Una ușă îmbrăcati de scinduri de brad în doi canaturi din fați cu balamalili, zăvoarâli de fher, broasca și cheia asămine. Imbrăcămintia ușii toată esti prinși cu chiroani di fher. Ușorii ușii de stejar în grosimi de 9 palmaci fața, iar înălțimea ușii numai lumină un stinjin gospod și 6 palmi lărgimea; podul de diasupra din 12 grinzi în grosimi citi de o palmi în toată muchia; una coardă tot de brad de 10 palmaci în toată muchia și pisti tot podit diasupra cu scinduri de brad; 2 talgiri de aramă cari stau prinși cu 3 ștabi de fher de podul de sus; dinaintia odăii, întii gios dinaintia ușii un pod de scinduri de brad, cari stă pi 3 tălchi tot de brad în grosimii citi de 5 palmi în toată muchia și podiala prinși în chiroani de fher.

3^{ea}. *Casa undi stă cada plămăzii*, cu 4 ferești citi din 4 canaturi și la fiișticari feriastă citi 8 giamuri cu balamalili și cirligili de fher, ușorii de stejar, cercevelili de brad, înălțimia fereștilor numai lumină de $3\frac{1}{2}$ palmi, iar lungimia de un stinjin.

Una cadă di plămadă cu știubeiul din mijloc prin care este trecut grindeiu. 4 cruci de lemn fag, 2 valuri di fag, stratul morișcăi de fag, roata de dulachi di brad în doi rinduri de colaci pi cari diasupra stă roată de schiji prinși în șuru-buri di ace di lemn; tălindrul asăminia de schiji; un uluc pi cari să slobadi din cadă robota la răcitoari; 3 uluci ci stau în picioari pi cari să scurgi apa de la parnici și de la cada de spalăt cartofilili; un răzărvat di dulachi groși di brad infundat la amindoi capitili avind capac diasupra. În acesta să fierbi uncropu pentru faciria holoviții, cari stă pi scaun ci esti făcut din 2 bucăți grinzi de brad cu 4 picioari; 6 stilchi însă de cărămidă și 4 de brad, pi cari stau 4 corzi de brad citi de 9 palmaci pi toată muchia, diasupra căroră stau 19 grinzi tot de brad, citi de o palmi în toată muchia și podit pisti tot diasupra cu scinduri de brad și prinși în chiroani de fher și tot pi acesta pod stau parnicili și cada de spalăt; 2 scări de suit la parnici, de dulachi de brad, 2 uș di tablă cu ușorii de brad cu balamalili și cirligili de fher, avind broașteli și cheili lor di fher, înălțimia ușilor citi de 7 palmi, iar lărgimia de $3\frac{1}{2}$ palmi.

4^{ea}. *Casa undi stau parnicili și cada di spalăt* cu 4 ferești citi din 2 cana-turi, și la fiiști cari feriastă citi 4 giamuri, înălțimia fereștilor citi de $2\frac{1}{2}$ palmi cfadrat; 2 parnici de dulachi de brad infundati la amindoi capitili avind fiiști cari cite 3 obloani tot de brad, cari parnici stau pi strat din 2 grinzi de brad în grosimi citi de 6 palmaci în toată muchia. Înăuntru parnicilor 2 paturi de scinduri brad, cari stau citi pi 5 căpătâi tot de brad; 2 fartuhuri de scinduri de brad ci stau dinaintia parnicilor pi cari din parnici să discarcă și să trag carto-filili la coșul morișcăi de măcinat; un coș de scinduri de brad ce stă întri valuri cari toati sint prinși în chiroani de fher; una lădiță de brad în cari stau chetrili pentru cumpăniria morișci și aciasta prinși în chiroani de fher; 6 costiorvi di lemn și 2 de fher. Una cadă pentru spalătul cartofililor de dulachi groși de brad, rătundă cu grebli de lemn înlăuntru cu 7 dinți așazați în crucia din cadă. Înăuntru pisti fund un pat de scinduri de brad prin cari să scurgi apa și glodul di pi cartofli. 4 costoroavi ce stau așazați în 8 stilchi, toati de brad, în grosimi citi de 6 pal-

maci pi muchi, cari stau pin-ă» la giurădate cadă înpregiur și infundat cu scînduri de brad prinși fiind în chiroani de fher și diasupra la fundurile pornicilor podit cu scînduri tot de brad, pi cari pod s-au făcut fartuh tot de scînduri de brad și prinși în chiroani de fher, prin cari cartoflilii cele spalati să slobod în parnici cînd să încarcă. Podul diasupra parnicilor din 11 grinzi, 18 copchileți, doi rînduri di costoravi înpregiur pi cari stă podul pi di lăturili parnicilor și a căzii di spalăt, podit cu scînduri de brad și prinși în chiroani de fher, iar grosimea grinzilor și a costoravilor citi de 6 palmaci în toată muchia; stratul grindeiului căzii de spalăt din 3 grinzi și 6 stîlchi di brad prinși în chiroani de fher. În acest pod să găsească și doi ferești de sticlă citi din doi canaturi și citi 8 giămuri la ferastă, înălțimia lor numai lumină de $4\frac{1}{2}$ palmi, iar lărgimia citi de 3 palmi.

5^{ea}. *Podul cel mari di diasupra căldărăi i a mașinii și a odăilor*, cu 4 ferești, însă 2 citi în 4 canaturi citi 8 giămuri și 2 citi în 2 canaturi și la fișticari citi 6 giămuri, ușorii de stejar iar cercevelili di brad, grosimia ușorilor di o palmă fața; una uș di tabl di brad cu ușorii de stejar, înălțimia ușii di 7 palmi și lărgimia de $3\frac{1}{2}$ palmi, lățimia ușorilor din una palmă, avînd balamalili și cîrligili di fher cu broasca și cheia tot de fher.

6^{ea}. *Magazia din fați ce vini diasupra magazii de rachiu* și supt podul prin cari să cară cartoflilii și să descarcă. La aciastă magazii sînt 6 ferești citi în 2 canaturi și citi cu 4 giămuri, lumina lor citi de $2\frac{1}{2}$ palmi cfadrat, cercevelili de brad. Podul di diasupra pi cari să descarcă cartoflilii din 14 grinzi și 2 corzi de brad cari stau pi 4 stîlchi tot de brad, grosimia a tot lemnul citi de $7\frac{1}{2}$ palmaci pi toată muchia și pisti tot podit diasupra și de desupt cu scînduri de brad și prinși în chiroani de fher. La podul de desupt ce vini diasupra magazii de rachiu 12 grinzi și tot de asăminia grosimi ca și celelalti; 2 uș di tabl di brad, însă una în 2 canaturi cu ușorii de stejar; acei din fați, iar acei dinlăuntru di brad; lățimia ușorilor citi de 9 palmaci, înălțimia ușorilor din 7 palmi, iar lărgimia de $3\frac{1}{2}$ palmi și $5\frac{1}{2}$ palmi acé din fați, cu balamalili și cîrligili de fher, avînd și broaștili cu cheili lor.

7^{ea}. *Podul din afară pe cari să coboară trăsurile* și intră în magazia unde să descarcă cartoflilii. Lungimia podului de $3\frac{1}{2}$ stînjini, iar lățimea de 2 stînjini, 2 palmi podiala di fag groasă cioplită în 4 muchi, cari pod stă pi 4 tîlchi di brad în grosimi citi de una palmă pi muchi, a căroră capiti să sprijinesc pi zidul cî este făcut în priajma dialului spre a nu să răsîpi sau a să innăru malul cătră părății velniții.

8^{ea}. *Magazia în cari să descarcă cartoflilii*. Dinlăuntru stau doi rînduri di costoravi, 24 copchileți, toati di lemn brad cari să sprijinesc pi 6 stîlchi tot de brad și tot lemnul esti în grosimi de 7 palmace, 2 uș di brad citi din 2 canaturi, însă una înbrăcată cu îndoiti scînduri și toată înbrăcămintia prinși cu chiroani di fher, avînd balamalili cîrligilor și 3 zăvoară de fher pentru încuiat, ușorii di stejar, în lățimi di 9 palmaci, înălțimia ușii numai lumină di 7 palmi, iar lărgimia di $9\frac{1}{2}$ palmi. Aciasta esti ușa din fați, iar ce al doilea din lăuntru făcută în tabl cu ușorii de brad, lumina ușii de 7 palmi cfadrat, avînd balamalili, cîrligili, mînuși și clampă toati de fher, fiind și 10 lopăți di fag pentru discarcia și spalarea cartoflilor.

9^{ea}. *Trei odăi di sus dila al doilea rînd*, citi cu o ferastă în 4 canaturi și la fișticari ferastă citi 17 giămuri la o ferastă, ușorii de stejar iar la 2 de brad, pre cum și cercevelili toati di brad. Lățimia ușorilor citi de 9 palmaci, lumina ferestilor citi de 4 palmi nălțimia și 7 palmi lungimia. În trusteli odăili să găsească 6 paturi de scînduri de brad, 3 sobi nemțăști, 4 uș di tabl di brad cu ușorii asămine. La toate ușile sînt balamali cu cîrligili lor di fher precum și broaștili cu cheili lor tot de fher. Înălțimia ușorilor de 7 palmi, iar lărgimia de $3\frac{1}{2}$ palmi. Trusteli odăile suș și gios sînt poditi cu scînduri de brad și prinși în chiroani de fher. În fișticari odai podul de sus stă citi pi 7 grinzi de brad în grosimi citi de 6 palmaci în toată muchia, iar supt podiala de gios citi 6 tîlchi în fișticari odai tot de brad, în grosimi ca și grinzili cari sînt prinși în bolțili odăilor di gios. Di prin toati odăili fumul mergi numai într-un ogiaș a focului de la căldările de abur, cari di la coama acoperemîntului în sus ari înălțimia de 3 stînjini

și tot esti di cărămidă făcut în 8 muchi. Asămine și sobili toati sint făcuți di cărămidă. Podul diasupra odăilor esti pardosit cu cărămidă și tencuit.

10^{lea}. *Sălița de la odaia al 3 li*, tot de sus dila al doilea rînd cari esti sus și gios podită cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher; una uși din tabli din brad avînd și 6 giamuri cari cuprind pîn la giumatăti ușii, balamalili, cîrligili di fher avînd broască cu cheia ei di fher în fați din afară dinnaintea aceștii săliți să găsești o scară de dulachi groși de brad stînd răsămată di un podișor ci este făcut pi 4 grinzi și 2 stilchi de brad și gios podit cu scinduri tot de brad și prinsi în chiroani de fher.

11^{lea}. *Sălița din lăuntru, pi cari esi la răcitoari*, cari este sus și gios podită cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher; una uși înbrăcați cu indoiti scinduri de brad și toată îmbrăcămîntia prinsi închiroani de fher, balamalili și cîrligili de fher avînd broască și chei de fher. Înălțimia ușii de 7 palmi iar lărgimia de 3½ palmi, lățimia ușorilor de 9 palmace, cari ușori sint de stejar.

12^{lea}. *Doi odăi di gios cu oasa undi se faci focul la căldărili de abur*. Însă, întăia odai cu o feriastă în 3 canaturi la cari să găsești 6 giamuri, lumina ferestii de 2 palmi înălțimia și 6 palmi lungimia. În lăuntru un pat de scinduri de brad, una sobă nemțască di cărămidă. Odaia diasupra cu boltă di cărămidă gios podită cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher. 2 uși di brad în tabli, ușorii de brad, balamalili și cîrligili de fher, avînd și broaștili cu cheili lor; Al 2-lea casa unde să faci focul la căldări, diasupra boltă di cărămidă, una uși în 2 canaturi înbrăcați cu indoiti scinduri de brad și toată îmbrăcămîntia esti prinsi în chiroani de fher. Ușorii de stejar în lățimi di 9 palmaci iar lumina ușii de un stînjîn, înălțimia și lărgimia de 5½ palmi. În ușorii ușii să găsească și 2 ferești citi din 3 giamuri.

Al 3-li odai cu o feriastă din 4 canaturi la cari sint 8 giamuri. Ușorii de stejar, iar cercevelili di brad. Lumina ferestii di 2 palmi înălțimia și de 7½ palmi lungimia. Lățimia ușorilor din 9 palmaci. În lăuntru cuptiori moldovinesci și sobi nemțască di cărămidă. Diasupra boltă di cărămidă, pi gios podit cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher. Ușa di brad în tabli, ușorii asăminea di brad, balamalili și cîrligili de fher avînd și broască cu cheia ei de fher.

13^{lea}. *Casa di gios undi umblă caii di macină la cada di plămădă*, cu o feriastă din 4 canaturi, la cari să găsești 12 giamuri. Lumina ferestii de 3½ palmi înălțimia, în 8½ palmi lungimia, ușorii de stejar, în lățimi de 9 palmaci, iar cercevelili de brad, balamalili și cîrligili de fher. Un grindei di fag în lungimi de 2½ stînjini și de 6 palmi grosimia împregiur, cari stă așăzat pi strat din 5 bucăți lemn brad. Și stratul așăzat pi temelii di piatră. În grindei esti așăzată oiști di fag în grosimi di 4½ palmaci și una palmă lățimia, în capitili căriia sint 2 cîrligi de fher și în cîrligi 2 cruci citi cu 2 orcicuri cu belgiugili și zbanțurili de fher. Podul diasupra pe cari stă cada di plămădă esti din 10 grinzi și 2 corzi di brad citi de una palmă în toată muchia, pi gios podit cu podială groasă de fag cioplită. Una uși în tabli de brad cu ușorii asămine, cu balamalili, cîrligili, clampă și mînușa di fher. Lumina ușii de 7 palmi nălțimia, iar lărgimea de 3½ palmi.

14^{lea}. *Al doili casă di gios undi umblă cai la cada de spalăt*, cu doi ferești care stau așăzati în ușorii ușii. La aceste sint 6 giamuri cu cercevelili di brad, un grindei di fag de 3½ stînjini lungimia și 5 palmi grosimia împregiur, cari stă așăzat pi strat di 5 bucăți di lemn brad. Și stratul pi temelii de piatră. În grindei esti așăzată oiști de fag în grosimi di 4 palmaci iar în lățimi di o palmă, în capitili căriia sint 2 cîrligi de fher și în cîrligi aninati 2 orcicuri de cari trag cai, belciugili și zbanțurili de fher. Podul diasupra pi cari stă cada di spalăt esti din 10 grinzi și 2 corzi di brad citi de una palmă grosimia în toată muchia. Și pisti tot diasupra podit cu scinduri de brad precum și podul de supt cada plămăzii și prinsi toati scindurili în chiroani de fher. Pi gios podit cu podială groasă de fag cioplită, una uși în tabli di brad cu ușorii di stejar, în lățimi di 9 palmaci, iar lumina ușii de un stînjîn lungimia și 3½ palmi lărgimia, balamalili cîrligili, clampă și mînușa toati de fher.

15^{lea}. *Magaziia de rachiu cu 2 ferești citi în 2 canaturi și la fișticari 4 giamuri cercevelili di brad așăzati în zid, una uși în 2 canaturi înbracati cu*

indoiti scinduri di brad și toată îmbrăcămintia prinsi în chiroani di fher; Ușorii de stejar în lățimi di $9\frac{1}{2}$ palmaci, iar lumina ușii de 9 palmi cfadrat, balamalili și cirligili cu doi zăvoară di fher avind broască cu cheia ei tot de fher. Din magaziia aciasta esti făcut canal di piatră zidit pentru scurgiria apii, treci prin velniți, mergi afară tot pi canal pîn în gîrlă, cari stă dincolo din grajdi. Și canalul gios pisti tot esti pardosit cu lespezi di piatră.

16^{lea}. *Trubnicu în cari stă Venjul* ei este așazat pi strat din 11 grinzi di brad în grosimi citi de una palmi în toată muchia, cari strat stă în doi picioari di piatră ziditi, 4 tălchi tot di brad di asămînă grosimi, pi cari tălchi stă așazată înpregiur gălărie cu parmaclicuri toati di brad și pi gios cu scinduri de brad și prinsi în chiroani di fher.

11 clești tot de brad cu cari esti strins trubnicu, 6 stîlchi tij de brad. Grosimia acestora esti citi de $5\frac{1}{2}$ palmaci în toată muchia, 3 uluci de brad, însă unu pi cari vini apa în trubnicu; al 2-li uluc pi cari mergi apa din trubnic la cada di spalăt cartofilii și al triilia uluc ci stă chiar înlăuntru trubnicului. Trubnicul esti de $3\frac{1}{2}$ stînjini lungimia și de 10 palmi lărgimia iar înălțimia părăților di $6\frac{1}{2}$ palmi.

17ta. *Răcitoaria cu părății și fundul de dulachi* groși de brad, cari stă pi strat din 12 grinzi di brad în grosimi citi de 7 palmaci în toată muchia. Și stratul stă pi 10 picioare di cărămidă zidit. Lungimea răcitoarii de 8 stînjini și de $14\frac{1}{2}$ palmi lărgimia, 4 cociorvi mici și una mari cit țini lărgimia răcitoarii înpregiur răcitoarii. Pi de lăuntru podit cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher. Vasăli toate din lăuntru, adică căzile di roboti, căldările în cari sâ ferbi robota, vigrivaci, spustu, cada di plamadă răzărvalu, parnicile, cada di spalăt cartofilii, trubnicu și răcitoaria, a tuturor acestor operaturi, doagili la toati sînt de dulachi di brad și toati într-o grosimi citi de $3\frac{1}{2}$ palmaci, costoroavili înpregiur pi cari stau căpriorii sînt de brad în grosimi citi de $6\frac{1}{2}$ palmaci și înpregiur pi supt streșină tabănuit cu scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher.

Argiaoa, atît acoperemîntului velniții și a magazalilor esti făcută din 69 legături căpriori cu chingili lor di brad, în grosimi citi de $5\frac{1}{2}$ palmaci în toată muchia. Și toată argioaoa este legată în chiroani mari de fher. Înălțimia acoperemîntului velniții dila streșina pîn la coamă esti de 4 stînjini 2 palmi, iar a magazalilor de 3 stînjini și pisti tot esti drăniț în grosimi de 12 draniți, cari acoperemînturi cuprind de la streșină pîn la coamă. Sub dranița la streșină și sus la coamă pi di amindoi părții sînt întăi bătuti tabanuri citi de un rind de scinduri de brad asupra cărora s-au bătut dranița. Liațurile sînt toate de brad bătuti în dipartari unu de altul citi de 4 palmaci. Di asămînea esti făcut și acoperemîntul di diasupra răcitoarii și tot într-o grosimi de draniți ca și a velniții. La acest acoperemînt sînt 16 legături căpriori, cari acoperemînt să sprijinești pi 6 stîlchi nalți de cărămidă ziditi și costoroavili di brad di asămînă grosimi ca și aceli di la velniți. Lungimia acoperemîntului esti de $9\frac{1}{2}$ stînjini iar lățimia de $3\frac{1}{2}$ stînjini, toati sînt făcuti în măsură cu palma gospod.

18^{lea}. *Slădăria bună di piatră* cu 5 ferești citi din 4 giamuri di stecleă întregi, ușorii și cercevelili fereștilor di stejar, lumina fereștilor citi de $2\frac{1}{2}$ palmi cfadrat, 4 uși, însă doi citi în 2 canaturi de scinduri de brad, toati la una, ușorii de stejar, iar la 3 de dulachi groși de brad, balamalili, cirligii, cliamcii și mănusi de fher toati.

Loznița de cărămidă zidită pi cari stau 6 scoici de brad 3 chingi la mijloc și la capiti, pi cari scoici stau 30 lesi îngrăditi cu nueli și fușei di fag. Loznița înlăuntru și pi dinafară pardosit pisti tot cu cărămidă avind și 4 țavi di tabli di fher cit țini lungimia lozniții în loc de liufurti; diasupra podit cu lătunoi de brad, cari pod ari 12 grinzi, însă 6 di plop și 6 di fag cari cuprindi și pi podul berării. Scaunul podului pi 15 stîlchi 6 grinzi, 6 tălchi și 6 costoroavi, toati de fag, ogiaul de cărămidă scos afară la gura cuptoriului, oblon cu gratii de fher și la liufurti alti 2 obloani tot de fher, un părăti în mijloc di piatra dispărăitori întri loznița slădării și berării și un al doilia părăti adăugit cătră părătili din fați, pi cari ari a să puni bolta diasupra lozniții.

19ta. *Berăria* cu 5 ferești de o potrivă cu aceli de la slădărie, cuptoriul di cărămidă în cari stă așazat *burtacu* și ogiaul scos afară, tot de cărămidă la gura cuptoriului; gratii cu oblon di fher, una cadă de muiet sladul pentru plamada

berii di lemn fag, cari stă pi strat din 4 bucăți di lemn di brad și stratul pi temelii de cărămidă; 4 uluci înlăuntru, însă unu pi cari vini apa în burtac; al doilia pi cari mergi beria la răcitoari, al 3-li uluc pi cari stă cada și al 4-li pi cari să varșă necurățânia.

Al doilia cadă pentru opăritu hămeiului, una răcitoari de dulachi groși de brad ca și răcitoaria de la velniți în grosimia lemnului, cari în lungimi cuprind numai 2 stînjin și 7 palmi lărgimia, cari stă pi strat din 6 grinzi și stratu pi 8 stiloți toati de brad.

În berărie să găsești și o odai în cari să păstrează lucrurile ce înainti să însămniază adică, 2 uluci di fag pentru drojdii, una cadă în cari dospești beria cu drojdiile, di lemn fag avind și capac de scinduri de brad, 9 balerci di fag pentru beri, 3 ciuberi di fag, 6 șaflici tij, 2 scauni di brad, una leică di fag, 10 lopati, 5 visli, 3 uși cu ușorii de brad, însă una la berării și 2 la odaia berării cu balamalili, cirligili, cleamcili și mânușili toati de fher.

20^{lea}. *Casa Slădării undi să moaie orzul și să încolăști*. La casă sint 6 ferești citi din 4 giamuri de sticlă întregi cu ușorii și cercevelili fereștilor di stejar. Lumina fereștilor citi 2½ palmi cfadrat. Casa gios piste tot pardosită cu cărămizi și podul diasupra podit cu scinduri de brad, cari pod esti din 44 grinzi de plop în grosimi citi di 6 palmaci în toată muchia una coardă tij de plop de 10 palmaci lățimia și una palmă grosimia. Acest pod să sprijinește pi 9 furci de stejar în grosimi citi de 9 palmaci pi toată muchia și un stînjin înălțimia, bez rădăcina ci este îngropată în pământ; una scară din 9 trepti de stejar pi cari să coboară la loznița slădării, una ușă cu ușorii de brad pi cari mergi în podul slădării, cu balamalili, cirligili, clampa, mânușa și zăvoru toati de fher. Înălăuntru sint 4 budaci mari, 2 dimerlii de brad, un scaun tij, 2 cociorvi di spalato orzu, una cadă de dulachi groși de brad, în cari să moai orzu în mărimi și în grosimia doagilor ca și acele de roboti din cădăria velniții, avind 8 clești de brad, cari sint prinsi în 4 șuruburi de fher, 4 mutercii și 4 șaibi și 8 cercuri toati de fher; un uluc pi cari să scurgi apa afară din cadă, una ușă pi cari mergi la moara de cai; de scinduri de brad, iar ușorii de stejar avind și scară din 5 trepti tot de stejar. La ușă balamalili, cirligili, mânușa și clampa toati de fher.

21^{lea}. *Moara de cai noi cu 2 părechi chetri di Zagavii* în lățimi citi de 4 palmi și în grosimi de 7 palmace gospod, amîndoi chetirili stau pi 8 ursoaici de dulachi groși de brad. Și ursoaicili stau pi 4 corzi di brad groasă. Și corzili să sprijinesc pi 3 stîlpi tot de brad, în grosimi toati citi de 7 palmaci în toată muchia. Roata din 24 colaci de stejar în grosimi de 2½ palmaci colacu, măsurili de carpin, grindeiu de plop, 36 paiauturi pi cari să sprijinești roata și paiauturile tot de plop, 4 cruci întri paiauturi, 2 oiști di fag în cari stau 2 cruci cu 4 oricuri di cari trag cai, cirligili, zbanțili și belciugili de fher.

Roata morii să găsești prinsi în 137 șuruburi cu mutercili și șaibili lor: 2 fusi di fher la grindei cu odigai, 2 cringuri cu 2 fusi și 2 tigăi di fher, 2 pîr-pîriți la chetri de fher, 2 covăți, 2 coșuri de scinduri de brad și prinsi în chiroani de fher, asăminia și 2 vescu la chetri. Înpregiur podurile amîndoi înpregiur cu parmaciurci, 2 scări de dulachi de brad pi cari să sui în podurile chetirilor. Casa morii cu 6 ferești, citi din 4 giamuri di sticlă întregi, ușorii și cercevelili fereștilor de stejar, lumina fereștilor citi de 2½ palmi cfadrat. Ușa de brad din 2 canafuri cu ușorii de stejar, avind balamalili, cirligili și 2 zăvoară de fher toati, 4 grinzi diasupra, însă 2 de plop și 2 de brad la stratu grindeiului citi de 7½ palmace în toată muchia.

22^{ea}. *Magaziia* diasupra în cari să păstriază tot felul de producturi, la cari găsești 4 ferești citi în 4 giamuri de sticlă întregi avind și gratii de lemn. Ușorii și cercevelili fereștilor de stejar, lumina fereștilor citi de 2½ palmi cfadrat, 3 grinzi de plop citi de 7 palmaci în toată muchia, 2 uși de scinduri de brad cu ușorii de stejar, balamalili, cirligili, mânușili, cliamcili și zăvoarăli de fher. Una scară cu scoicili de stejar cu 4 trepti de fag pi cari să sui la magazii din casa morii de cai. Magaziia pisti tot gios lipită bini cu lut. Toati aceste cuprinsi pîn aice de la nr. 18 sint supt un acoperemînt și zidiul înpregiur de chiatră. Acoperemîntul tot să găsești din 59 legături, căpriorii di fag în grosimi citi de 4 palmaci în toată muchia avind și chingili lor, 100 coptileți toți di fag 2 rînduri costoravi tij de fag în grosimi citi de 6 palmaci în toată muchia. Înălțimia acoperemîntului de la streșină pîn la coamă de 3½ stînjin drănițit bine pisti tot,

în grosimi citi 7 draniți de la strejină și pân la coamă. Să mai găsești un păreți dispărători întri magazii și moară de cai făcut de scinduri de brad și prinși în chiroani de fher.

Cățimia ocilor de fher intrati în legăturile operaturilor velniții cu mașina, i a slădării, berărie și moara de cai, precum și arama i alama să arată mai înainti în osăbită partidă.

23^{ea}. *Casa Apii*, înpregiur esti zidită cu zid de chiatră și diasupra acoperit cu lătunoi de brad, de undi pornești apa și mergi pi uluci de plop pîn la mazelicul ci esti făcut în colțul magazii de cartofii și diasupra ulucili pisti tot sînt acoperite cu doi rinduri de lătunoi de brad.

24^{ea}. *Una fintină* înlăuntru zidită cu chiatră avînd ghizdélili de fag, cum-păna cu ciutura ei, din aciastă fintină să sloboadi pi osăbiti uluci apa la cada de mult sladu și la burtac pentru faciria berii.

Ocă dramuri arama intrată în mașina de la Pașcani, adică :

157		în alembic
290	300	în 2 talgiri
250	350	venjul cu cugla
28	250	țăviia di abur di pi caldaria di fher la căldărili di robotă
26	250	2 țăvi înlăuntru căldărilor di roboti
76	150	6 țăvii tij diasupra căldărilor di roboti prin cari să cumnicarisăști aburul
71	250	12 țăvii mai mici și tot la căldărili di roboti
8	100	cugla di pi caldaria di abur
4		una țăvii în alembic
87	350	țăviia la parnici
31	200	în 16 țăvii mici la rătortă
11	300	în 3 țăvii la caldaria di abur la fund undi stă stecla
60	125	țăviia apii
20	50	țăviia din ogiac
22		țăviia la răzărvat
12	150	țăviia la cada plămăzii
11	350	țăviia la cada di spalat pentru scurgiria apii
30	200	în 2 țăvii supt parnici prin cari să scurgi apa
8		în 2 țăvii la butucii de apă
6	300	țăviili de la ventiluri
4	300	țăviia prin cari vini apa la cada di spalat cu 1 ocă $\frac{3}{4}$ ci s-au innădit acé di scurs apa
1		o mică țăvii prin cari curgi apa în cada di plamadă
2	150	leica
3		una țăvii de la talgiri pîn la leică
1	200	țăviia cari cuprindi pi amîndoi talgirili cu șuruburi
3	325	una țăvii di apă la răzărvat de uncrop în 4 țăvii la șuruburili di brahi
12	100	țăviia dila talgiri la alembic
136	300	țăviia la venju și de la venj la spust și de la spust la magazii
5	250	o țăvii innădită la venji spre spust
1 385	200	
102	350	Să scadi cu ceiace s-au fost incarcat șaibili de fher și alamă
1 282	250	aciastă arami esti intrată în mașina velniții de la Pașcani, bez 25 dramuri la ocă scăderi cari cuprindi 51 ocă 200 dramuri
81		Burtacul de la berării, însă vechii
1 363	250	

Ocă dramuri fherul intrat în mașina de la Pașcani

511	200	în 12 cercuri la căldărilor di roboti
242	150	în 6 cercuri la vigrivaci
432	350	în 12 cercuri la parnici și alțili însă
	36 1 100	în 12 cercuri
	55 150	în 8 zăvoară 16 șuruburi cu mutercili lor la obloanili parnicilor
	9	în 4 răzători și un sfredel di cercat cartofli
	4 200	în parnici de sint fherti
	3	în 3 chei la șuruburi
		în 5 cirligi la fartuh
	433 50	

684 în cada di plamadă și morișca di cartofli, însă

371	100	în 9 cercuri la cadă însă
	314 100	în 6 cercuri a căzii
	57	în 3 cercuri a știubeiului din cadă
	371 100	
125	100	în 20 ștabi la grebla plămăzii
3	200	în 6 șuruburi ci esti prins grebla
17		cociorva din cada di plamadă
32	200	în 2 cuți de la valuri și 4 șuruburi
25	200	în 4 cercuri la valuri
23	300	în 2 fusi tij la valuri
42		în 4 cercuri la capitili grindeiului
4	30	în 6 șuruburi la morișca
11	200	în 24 șuruburi la roată
6	200	în 2 giuguri și 4 șuruburi tij la giugu morișcii
3		în clinurili valurilor
9	100	în 4 zbanți la morișcă
3	200	în 6 șuruburi tij
4	300	în 2 șuruburi la stratu grindeiului diasupra cu 2 muterci.

684 — 00

71	100	în 4 cercuri la spust
68	300	în 4 cercuri la răzărivat

2010 300

Ocă dramuri tot fherărie

2010 300 suma din urmă

508 300 în cada di spalat cartoflilii însă

457	200	în 10 cercuri însă
	412	în cercuri a căzii
	45 200	în cercuri a știubeiului
	457 200	
39	200	în 4 cercuri la capitili grindeiului
2		în 2 șuruburi cu mutercili lor la stratu grindeiului diasupra
3	100	în 6 chiroani tij la strat
6	200	una ștabi ci esti coadă la dopu căzii prin cari să sloboadi apa.
508	300	

252		în cuptiorul velniții, însă
	122 200	în 2 gratii cu obloanili lor la cuptiorul căldării de abur
	129 200	în 35 bucăți ci s-au pus pentru întărirea vetrii și a liufurilor
	252	
31		în 2 chirostei pi cari stă răorta
14	200	în 3 stabi șuruburi lungi cu 3 muterci și 3 șaibi la talgiri
11	200	în 2 chirostei în căldările di roboti
5	100	în 6 chei de șuruburi și muterci la mașină
3	100	în 16 șuruburi la răcitoari cu mutercili lor
32	150	în 15 zbanți și 36 chiroani ci sint la trubnic, înlăuntru prin stratu și venjul
4	100	în 2 cercuri la capitili ulucilor de la trubnic
45	300	în 20 cercuri la 20 butuci di apă
11	100	în o halca la vigrivaci pi cari stă șurubu di abur
3	100	al doilia halca la butucii de apă
20		în 8 cercuri la ulucili di brahi
24		în 4 cîrligi mari la oiștili di tras cai la cada plămăzii și acé di spalāt. În aceste cîrligi stau aninați orcicurili cu 4 belciugili și zbanțili lor tot de fher
2 977	350	
Ocă dramuri tot fherării		
2 977	350	Suma din urmă
61	100	în 67 șaibi di fher la șuruburili di alami
72	200	în 61 șaibi tij tot la țăviili de arami
40	250	în 525 șuruburi cu cari s-au prins șaibili șuruburilor di alami și aceli di fher
174	300	în cui la căldărili di fher pentru abur cu 10 ocă în 2 cercuri ci s-au pus la gurili căldărilor
218	300	în 28 șuruburi mari i 28 muterci și 28 șaibi precum și 42 cercuri la cleștili cu cari s-au strîns căzili di roboti cu o chei
117	200	balamalili ușilor și fereștilor
3 663	100	Fherul intrat în operaturili mașinii din velniți
129	10	La Slădărie însă
		98 în 4 gratii cu obloanili lor însă
		78 în 2 gratii la 2 cuptioară
		20 în 2 gratii la 2 liufuri
		98
31 ¹ / ₄		în 4 șuruburi 4 muterci, 4 șaibi și 8 cercuri la cleștili cu cari s-au strîns cada de muet orzu pentru slad
129	100	
Ocă dramuri		
125		în morișca de cai ci acum s-au făcut cu 2 chetri din noi, însă
	18	în 3 cercuri și tigaia dela grindei
	11	în 2 fusi a grindeiului
	21 200	în 2 fusi a crîngurilor
	10 300	în 2 pîrpîriți la chetri
	5 200	în 2 tigăi la fusi gios în strat
	10	în 4 cercuri la 2 crînguri
	2	în 2 ciocani de fericat chetrili
	7 100	în 8 chiroani 12 șuruburi 12 zbanțuri și 6 belciugi la orcicuri și crucili de la capitili o(i)știi pentru 4 cai însă, 137 șuruburi cu mutercili și șaibili lor cu cari esti strînsi roata
	125	
3 917	200	

Ocă dramuri tot fherării

- 3 917 200 Aceasta esti fher lucrat numai din mași(ni) bez 25 dramuri scăderia la ocă cari analoghisăsc 157 ocă 37 dramuri scăderia
1 140 tabli di sibir intrati în 2 căldări, însă
1 028 în caldaria ce mari pentru abur
112 în ce mică rătorto bez 174 ocă 300 dramuri țintili și 2 cercuri di fher la amîndoi căldărili
1 140
290 Tabli de Galaț din cari s-au făcut 4 țavii la liufterile şușarnii din slădării, adică în cuptiorul undi să usucă sladu
245 Schiji lucrată ci să găsăști în roata morișcii de macinat cartoflii în țalindru adică crîngu în 4 cepuri, la capitili grindeilor 2 tigăi și 8 panafci
5 598 200

Ocă dramuri alama lucrată din cari s-au făcut șuruburi la mașină

- 517 225 în 31 șurburi, 41 de șaibi, 33 sarguri, 6 ventili, 4 capaci cu șuruburili lor și 10 modeluri și numai la ce loc s-au așezat No. șuruburilor.
2 di slobozit robota din vigrivaci în căldărili di roboti
2 di slobozit braha afară din căldărili di roboti
2 la stecla alembicului
2 di slobozit braha afară din căldărili di roboti
2 prin cari mergi aburul în căldărili di roboti
1 prin cari mergi aburul în alembic și din alembic la talgiri
1 din slobozit uncropu afară din caldaria di abur
2 la stecla căldării tij
6 la căldărușă ce mică rătorto în 2 la steclă, 1 prin cari să slodoabi apa în căldaria ce mari, 2 prin cari vini aburul în căldăruși și una prin cari mergi aburul la ogiaș
2 di abur la caldaria ce mari, însă unu prin cari mergi aburul la ogiaș și unu prin cari să sui aburul parnici
3 la talgiri prin cari vini apa
1 diasupra parnicilor prin cari să împărtăști aburul
2 la răzrvat, însă unu prin cari mergi apa răci și unu prin cari să scoati un crop
1 la cada di plămadă prin cari mergi apa răci
1 la butucii apii prin cari să împărtăști apa
1 prin cari să împărtăști aburul la parnici la cada di plamada și la răzrvat
31 cu 41 șaibi și 33 țarguri, 6 ventili însă 2 la căldărili di roboti. 2 la caldaria di abur, unu la răzrvat și unu la cada di plămadă, 4 capaci cu șuruburili lor la talgiri, 10 modeluri, însă 6 la morișca di cartofli și 4 la capitili grindeilor, ael di la plamada și ael de la cada di spalat.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală. Achiziții noi, pach. CCI.XXXVI 6 (3339).

GLOSAR

- brahă* = rezidul din materia primă după extragerea alcoolului
burtac = căldare mare, cazan
dulap = scîndură groasă scoasă de barda dulgherului
fartuh = jgheab de scurgere, gură de evacuare
fațiatu = fațadă

- gălărie* — canal de comunicație, coridor strîmt și lung
holoviță — drojdie de bere
lozniță — cuptor cu leasă de răchită pe care se usucă primele ori alte fructe
liufturi — supape de eșapament, locuri pe unde iese aburul sau fumul
operaturi — aparate
paianturi — schelet de bare de lemn umplute cu împletituri de nuiiele
palmac — țol, 1/8 din palma de măsurat
parmac — par gros bătut în pămînt
parmaclie — balustradă de lemn
parnic — seră, răsadniță, ladă dreptunghiulară
pirpiriță — gaura la piatra de moară prin care se scurge făina
robotă — plămădeală de cartofi pusă la fermentat
slădărie — încăpere unde se pregătește orzul (malțul) pentru bere
spust — vas, țeavă prin care se scurge lichid
șaiă — disc de metal
trubnic — conductă
vigrivaci — cuptor de piatră sau cărămidă în care e așezat alambicul
venj — țeavă groasă încolăcită
zbanț — legătură de fier aplicată la obada unei roți

UN DOCUMENT NECUNOSCUȚ CU PRIVIRE LA VĂCĂRIT

MIHAI REGLEANU

Vitele și caii, constituind o bogăție principală a Moldovei și a Țării Românești, au fost supuse încă din primele veacuri ale organizării de stat, la diferite sarcini fiscale. Cu ajutorul lor se făceau transporturile sau cărăturile pentru domnie. Pentru transmiterea grabnică a știrilor sau a ordinelor se întrebuințau „cai de olac”. Când nevoia cerea, fie pentru efectuarea unor prestații cerute de turci, fie pentru cerințele proprii ori de război, domnul putea impune satelor și Țigurilor să procure un număr determinat de cai buni. Pentru alimentarea curții voievodului exista darea „vacilor grase” și a sulgiului. Toate acestea se percepeau în natură.

În domnia lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) se introduce, pentru prima dată în Țara Românească, o dare generală în bani asupra vitelor mari¹, de care nu era nimeni scutit. Această dare se desființează și se reînființează către sfârșitul domniei lui Constantin Brîncoveanu², care o fixează la 33 de bani de fiecare cap de vită mare³.

În Moldova, această dare în bani asupra vitelor mari, se introduce de Constantin Duca, ginerele lui Constantin Brîncoveanu în anul 1694. Suma impusă în Moldova era însă de trei ori mai mare decât în Țara Românească: cite un zlot de vacă și bou, iar de cal, un leu⁴.

Înființarea acestei dări se datora, pe de o parte cererilor de către Poarta Otomană a unor sume tot mai importante de bani, iar pe de altă parte, majorării sumelor de bani ce trebuiau să dea domnii la luarea și reînnoirea domniei, în deosebi în perioada domniilor fanariote.

Denumită vâcărît, această contribuție, deși foarte apăsătoare era una dintre cele mai echitabile impuneri, pentru că nimeni nu era scutit de ea, nici boierii, nici mănăstirile, nici breslele de slujitori și totodată se percepea în raport cu numărul vitelor. Văcărîtul însă nu a fost o dare permanentă așa cum era gorștina de la oi și porci sau desetina de la stupi, el a fost desființat de unii domni cu mare blestem asupra celor ce-l vor reintroduce și reînființat de mai multe ori, chiar de unii dintre domnii care o desființaseră, cum este chiar cazul lui Grigore Ghica al II-lea în a treia domnie în Moldova.

Desființarea vâcărîtului se datora în deosebi cererilor și presiunilor insistente ale marilor proprietari — boieri și mănăstiri — deoarece aceștia aveau numeroase cirezi și vite și herghelii de cai; alte ori se datora reducerii simptome a numărului populației birnice, prin fuga ei în țări străine din cauza acestei apăsătoare dări, fapt care nu convenea nici Porții Otomane deoarece în felul acesta se împuținau și producătorii bunurilor de care avea nevoie, nici visteriei țărilor din cauza reducerii contribuabililor.

O altă cauză care ducea la desființarea vâcărîtului era scumpirea alimentelor de primă necesitate. Ca să scape de această împovăratore dare, locuitorii își vindeau vitele în țările vecine; împuținarea vitelor de muncă contribuia la reducerea arăturilor și implicit la lipsa de cereale, carne și produse lactate. Așezămintul lui Constantin Mavrocordat din 1741 arată că, înainte de înființarea acestei dări, chila de grâu costa 90 de bani, de mălai 30 de bani, vita 2 talere, boul 5 talere, iar carnea 3 bani ocaua și untul 10 bani ocaua. După introducerea

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 207.

² Ibidem.

³ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea II, București, 1946, p. 638.

⁴ Ibidem, p. 640.

văcăritului prețurile au crescut enorm: chila de grâu ajunsese la 10 talere, cea de mălai la 8 talere, vaca și boul la 20 talere; ocaua de carne se vindea cu 18 bani, iar cea de unt cu 60 bani⁵.

De la introducerea văcăritului în Moldova până în a treia domnie a lui Grigore al II-lea Ghica, într-un interval de 54 de ani, această dare a fost desființată de șase ori cu mare blestem și tot de atâtea ori a fost reînființată de Antioh Cantemir (1695—1700), Constantin Duca (1700—1703), Mihai Racoviță (1715—1726), Constantin Mavrocordat (1733—1735), Grigore al II-lea Ghica, în a doua domnie (1739—1741) și Ioan Mavrocordat (1741—1743) și Grigore al II-lea Ghica în a treia domnie (1747—1748).

De la Grigore al II-lea Ghica în a treia domnie din Moldova avem un act necunoscut până în prezent în legătură cu impunerea văcăritului. Un document de la Ștefăniță Lupu prin care întărește lui Darie fost mare spătar stăpînire asupra satului Mihnești din ținutul Troțuș, emis la 30 decembrie 1659⁶, fiind rupt din cauza împăturirii, a fost restaurat de deținător, lipindu-i pe verso actul amintit. Însă și după restaurare, documentul fiind împăturit pe aceleași urme, s-a deteriorat și actul pe care ne-am propus să-l prezentăm la aceleași îndoituri și, mai mult, ultimul rînd al textului de pe averso-ul primei file este înjumătățit tocmai acolo unde se indică suma fixată a se percepe și probabil un rînd întreg a dispărut.

Cronicarul «psendo» Enache Kogălniceanu relatează cu privire la dările impuse pe vitele mari de Grigore al II-lea Ghica în a treia domnie din Moldova următoarele: „Grigore vodă Ghica, după ce au venit au și scos cunița, cite 50 parale pe vită; cu adăușag și cu banii vechi și cu răsura slujbașilor se suia la 60 parale de vită... Și după ce s-au răcit vremea, au scos peceți pe țară de au plătit toți, scoțînd și văcăritul, cite doi lei, șase potronici vechi de vită și răsura deosebită”⁷. Despre cauzele care au determinat pe domn să scoată această dare, același cronicar arată... fiindcă făcuse multă cheltuială cu domnia Moldovei de pe urmă și cu itlacul (necazul) surghinulicului⁸, fiind și mîncători mulți pe acea vreme la Porțile turcești⁹.

Actul pe care îl prezentăm este emis la 8 ianuarie 1748 (7156) și considerăm că este păstrat sub formă de concept; nu poate fi o copie deoarece îi lipsește intitulatia care la copiile integrale există întotdeauna.

El este adresat locuitorilor ținutului Iași. Cum la această contribuție erau supuși toți locuitorii țării, desigur că asemenea exemplare au fost redactate și pentru celelalte ținuturi. Acestea erau înaintate boierilor zlotăși însărcinați cu stringerea acestei dări și constituiau pe de o parte împuterniciri date numiților boieri, iar pe de altă porunci de executare către locuitori. Unul dintre acești boieri zlotăși va fi fost și stăpînitorul de pe această vreme a satului Mihnești, care, după ce și-a îndeplinit slujba, a considerat actul fără valoare practică și și-a restaurat cu el actul de stăpînire. Domnul însă a emis aceste acte pe ținuturi în baza unei hotărîri cu caracter general luată împreună cu boierii din sfatul său care încă nu se cunoaște pînă în prezent.

În arengă, domnul arată motivele care au determinat emiterea acestei hotărîri: creșterea considerabilă a cheltuielilor vîstieriei, datorită necurmatelor cereri ale Porții Otomane, precum și a datoriilor contractate pentru obținerea domniei și a dobînzilor care cresc neconținut dacă nu se achită; că din sumele încasate din dările percepute la ciferturi, aceste datorii nu se pot achita.

În *narație*, care este conținută cu dispoziția se arată că, chibzuînd cu boierii sfatului a hotărît reînființarea văcăritului, fixînd o sumă mai redusă decît cea cerută de domnul anterior, care se va percepe o dată pe an (iarna) iar viței și mîinji născuți în vara trecută, care, deci, n-au împlinit încă un an, vor fi scutiți. Se arată de asemenea procedeul înscrierii vitelor, pentru totalul cărora locuitorii vor primi pecetluituri de la boierii zlotăși.

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Suluri, nr. 17.

⁶ Ibidem, fond „Mănăstirea Casin” pach. II/2.

⁷ M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. II, tom. III, București, 1874, p. 212.

⁸ În septembrie 1741 Grigore Ghica a fost mazilit și se stabilește la Constantinopol; la 20 iulie 1744 este surghinuit în insula Tenedos. Cf. N. Camariano și A. Camariano-Cioran, *Cronica Ghiculeștilor*, București, 1965, p. 543 și 597.

⁹ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 212.

Sanctiunea prevede confiscarea vitelor care se vor găsi ascunse de locuitori și se vor preda slugerilor domnești.

Reproducem mai jos cuprinsul documentului.

1748 (1756) ianuarie 8.

— Grigore Ghica, voievodul Moldovei, face cunoscut locuitorilor din ținutul Iași, că a reînființat darea vâcăritului, pentru a face față multiplelor cheltuieli ale vistieriei.

Scriem domnia me la toți lăcutorii de ținut Iași. Vă facem știre, pentru multe cheltuieli a vistieriei și alte poronci stăpânești ce sînt multe și necurmăte, deosebit și datoriile ce s-au făcut la domnie noi, care nici pînă acum nu s-au mai putut plăti și cu cît rămîne de nu se plătesc, cu atît se adaugă dobinda banilor și să încarcă nevoie și supărare. Și aceste toate, trebuințele și nevoile a le cuprinde și a le rădica cu soma cifeturilor nu se poate; dar iar, a se strămuta buna așezare cu hotărîre ce s-au făcut nici dicheos nu e <ste>, ce se va păzi neclătit, după cum v-am făgăduit domnie me în cărțile de zlotărie ce v-am trimis cu boerii ci au fost cu cifertul dintîiu al așezării.

Pentru carele, stînd domnie me, am socotit împreună cu tot sfatul nostru cum și în ce chip să facem ca, și la trebuințele și nevoile ce le avem să ne ajutăm și voi, tuturor lăcutorilor să vă cadă mai cu ușor și cu o dreptate, iată s-au socotit și s-au scos slujba vâcăritului, la care slujbă prind de dau cu toții pe dreptate, cine pe ce are. Fiindcă cu slujba aceasta este obicinuit a se scoate în toți anii la această vreme, măcar că mai înainte se obicinuise a eși slujba aceasta cu somile grele, adică pe vită cite 94 parale și, deosebit și vara iar de vită vă lua cite 54, iar care la un anu vi se lua pe vită cite 4 lei și vă mai lua și pe viței și minzi, pe giumătate de cum vă lua pe vitele cele mari, care vă era cu mult greu și fără nici o dreptate. Iar domnie me, și la aceasta, cu toate trebuințele și nevoile ce avem, dar iar cu milă către voi pururea și la toate fiind, am lăsat și acum la slujba aceasta a vâcăritului să fie ca să dați numai cite 60 lei, cu...¹⁰. Și încă am făcut domnie <me> milă și pentru viței și minzi de astă-vară să nu dați nici un ban pentru adăoșag, precum erați supărați mai înainte vreme, acum, cu mare încredințare vă adevărim, peste soma ce vă arătăm mai sus măcar cu un ban mai mult nu veți fi supărați.

Pentru aceea dar, viind boierii ce s-au orinduit zloțași cu slujba aceasta, să căutați să vă scoateți toate vitele și scriindu-le, să luați fieștecă pecetluituri pe toate vitele ce veți ave și cu datul banilor încă să vă siliți, și, plătindu-vă și de banii acestie a vâcăritului veți ave odihnă și răsuflare pînă în primăvară și atunce, iarăși cu milă și după buna așezare ce vi s-au făcut, fieșcine plătindu-și banii cifertului, cu alte cu nimic nu veți mai fi supărați.

Iar carile din voi nu s-or spune toate vitele și or umbla cu meșesuguri, ascunzîndu-și vitele, s-au dat tare poruncă boierilor zloțași, pe unii ca aceia să se pedepsească și toate vitele acele să le ia și să le trimită ici la slugerii domnești. Aceasta scriem

Leat 7256 <1748> ghenar 8

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cașin, pach. II/2-a, concept.

¹⁰ Loc rupt în text.

UN DOCUMENT DE LA DOMNUL MOLDOVEI PETRU RAREȘ

N. GRIGORAȘ

Documentul din 25 mai 1543, emis la Hirlău de Petru Rareș a fost publicat pentru prima oară, cu câteva greșeli, după o copie slavă, în colecția Documente privind istoria României A. Moldova, veacul al XVI-lea, vol. I (1501—1550), p. 409, nr. 375.

Originalul acestui document, care astăzi poate fi considerat pierdut, a fost în anul 1942 la prof. Fr. Babinger, care voind să-l publice în revista „Cercetări istorice” din Iași, a predat numai fotocopia prof. I. Minea, directorul acestei reviste. Din cauza evenimentelor, documentul nu s-a mai putut publica. Prof. M. Costăchescu și-a făcut o fotocopia a documentului după cea care se afla la prof. I. Minea, și care astăzi se găsește la Arhivele Statului din Iași, pachet 706/24.

După indicațiile de pe fotocopia aflată la prof. I. Minea, documentul, scris pe hîrtie, avea o lungime de 33 cm. și o lățime de 21 cm.

Considerăm necesară republicarea acestui document, cu textul slav și cu o nouă traducere, împreună cu fotocopia, pentru greșelile din traducerea publicată după copia slavă. Greșelile de transcriere și traducere sînt indicate în notele textelor. Transcrierea, traducerea și fotocopia, împreună cu indicațiile amintite vor fi de folos editorilor noului corpus de Documente privind istoria României, care va conține pe lingă traducerea documentelor și textele originale.

1543 (7051) mai 25, Hirlău

Петръ воевода, е(о)*жею м(и)лостію, г(о)сп(о)даръ земаи младайска. аж(е) прѣиде, прѣд нами и прѣд нашими бояре, слоуга наш Индренка, с(ѣ)нѣ Терпичев, но скоеи добром воли, никим непонѣж <а>¹ ен, а ни пришлован и продаа свою правѣю штиннѣ що нмал аѣа нѣ Исаны и ни привнаѣ на потерѣженіе шт прѣвѣнка нашего Стефана² воев<аа>³ третѣю част село шт Рошкани, що сѣт на Сучавѣ, али сѣ част сестри своеа Драгнѣ. Я Индренка, шн аншла свою част шт пашеици Драгнѣ, сестри своен. Та продаа савѣѣ нашему вѣрному Козми Пѣлпн прѣкалабѣ Орхенскому за три ста и пѣт десѣт зл<а>т татарскыѣ и ѣстави сѣ савга наш вѣрнѣи козма Пѣлпнѣ прѣкалабѣ та заплаати ѣн тотѣ вишеннѣсанинѣ пинѣзн, ти зл<а>т татарскыѣ. ѣ рѣки слоѣѣѣ нашему Индренки, с(ѣ)нѣ Терпичѣ, прѣд нами и прѣд нашими боярем Хрѣловѣ, Нию мѣ видѣвши добро волюнѣ тѣмѣж и заплаати полнѣ а мѣ такождеѣ и шт нас дали и потерѣднѣи есмѣ савѣѣ нашему вѣрному Пѣлпнѣ прѣкалабѣ тою прѣд реченинѣю третѣю част село шт Рошкани, како да ест ѣму шт нас ѣрнѣ сѣ вѣсем доходом.

Протож(ѣ) нида сѣ небмѣшаѣт прѣд снѣм анстом нашим.

Писѣ Хрѣловѣ, в(ѣ)л(ѣ)то зна мѣни кѣ.

* Literele dintre parantezele unghiulare neindicate prin cifre întregesc cuvintele scrise prescurtat.

¹ Omis în original.

² De la n и нѣ și pînă la Стефан, inclusiv, scris deasupra rîndului al III-lea на воев<аа> nu lipsește din original, cum s-a menționat în traducerea publicată în vol. I, veacul al XVI-lea din colecția Documente privind istoria României. A. Moldova, p. 409, nr. 375.

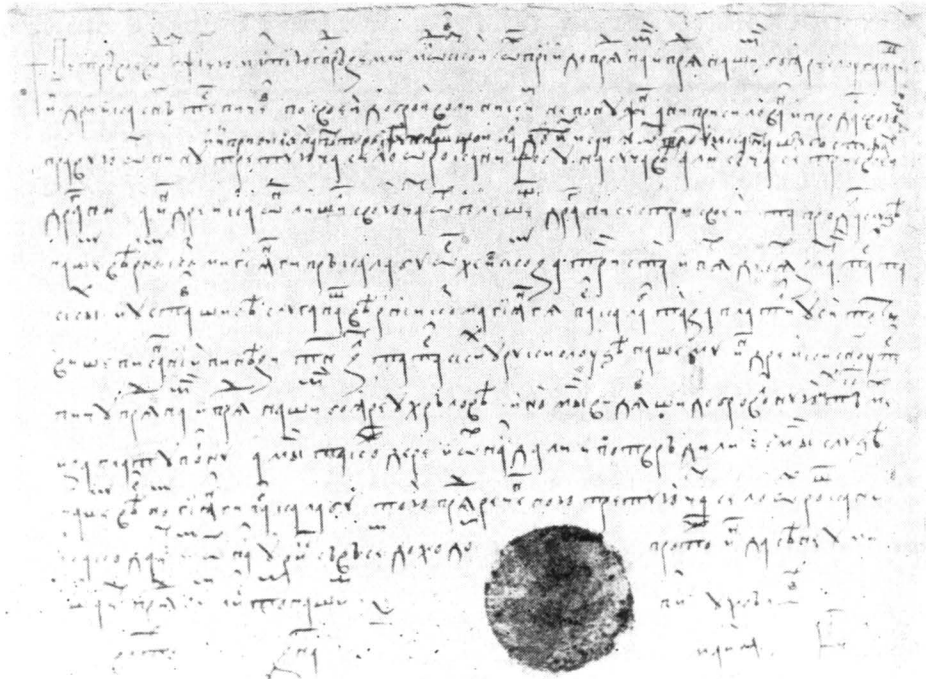
³ Да rupt în original. Arh. St. Iași, pachet 706, nr. 24. Fotocopie de pe orig. slav, hîrtie, pecete aplicată, căzută.

1543 (7051) mai 25, Hirlău.

Petru Rareș, domnul Moldovei, întărește lui Ghianghia, pircălab de Orhei, a treia parte din satul Roșcani, pe Suceava, pe care o cumpărase de la Indreica, fiul lui Terpici, cu 350 zloți tătarești.

Traducere

Petru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei. Iată a venit, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri, sluga noastră Indreica, fiul lui Terpici⁴, de bună voia sa, nesilit și neasuprit de nimeni, și a vindut ocina lui dreaptă ce a avut bunicul său Isaia, din privilegiul de întărire de la stră-unchiul nostru Ștefan voievod⁵, a treia parte din sat din Roșcani, ce sint pe

Fotocopia documentului.

Suceava, însă cu partea surorii sale, Dragnei. Iar Indreica, el a lăsat partea sa din Pleșești surorii sale Dragnei. Aceasta a vindut-o⁶ slugii noastre credincioase Cozma Ghianghia pircălab de Orhei, pentru trei sute și cincizeci de zloți tătarești.

Și s-a sculat sluga noastră credincioasă Cozma Ghianghia pircălab și a plătit toți acești mai sus scriși bani, 350 zloți tătarești, în mîinile slugii noastre Indreica, fiul lui Terpici, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri, în Hirlău.

De aceia, noi văzînd tocmeala lor de bună voie și plata deplină, și noi, de asemenea, și de la noi am dat și am întărit slugii noastre credincioase, lui Ghianghia pircălab, această mai înainte spusă a treia parte din sat, din Roșcani, ca să-i fie lui, de la noi uric, cu tot venitul.

De aceia, altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre.

Seris în Hirlău, în anul 7051 mai 25.

⁴ În *Documente privind istoria României, veacul XVI. A. Moldova*, vol. I (1501—1550), p. 409, nr. 375, s-a tipărit greșit, după copia avută de editori la dispoziție, Picpi.

⁵ În aceeași traducere, (nota 1), cuvîntul voievod s-a pus în paranteze unghiulare pentru că locul din original ar fi fost rupt; din fotocopie se poate citi însă cuvîntul.

⁶ Textul se referă aici la a treia parte din satul Roșcani.

15 ANI DE LA ÎNFIINȚAREA UNOR UNITĂȚI ALE ARHIVELOR STATULUI

Dezvoltarea impetuoasă pe care a cunoscut-o, în anii puterii populare, întreaga viață economică și socială din țara noastră, a făcut ca și știința, arta, cultura să ia un avânt fără precedent. În noile condiții, necesitatea păstrării și valorificării raționale, cu adevărat științifice, a bogatului tezaur arhivistic s-a făcut tot mai mult simțită impunând Arhivelor Statului o structură adecvată și forme de muncă îmbunătățite, care să corespundă cât mai bine profilului cultural-științific al instituției.

Reflectând toate acestea, H.C.M. nr. 472 din mai 1951 stabilea, printre altele, că Arhivelor Statului le revin sarcina de a „îndruma și controla organizarea și conservarea materialului arhivistic al instituțiilor și întreprinderilor de orice fel” din întreaga țară, de a organiza folosirea materialelor din arhivele sale în scopuri științifice și practice, de către instituțiile de stat sau organizațiile socialiste și persoanele particulare interesate.

Pentru a crea cadrul necesar îndeplinirii acestor sarcini de răspundere, Ministerul Afacerilor Interne, în baza hotărârii menționate, a adoptat o serie de măsuri, printre care, un loc de seamă îl ocupă crearea, în același an, a serviciilor Arhivelor Statului în regiunile: Argeș, Bacău, București, Crișana, Dobrogea, Galați, Hunedoara, Mureș-Autonomă Maghiară, Maramureș, Ploiești și altele care, ulterior, au devenit filiale.

Înființarea acestora, alături de cele existente, a făcut ca în fiecare regiune a țării să existe o unitate specializată, încadrată cu personal corespunzător, capabil să îndeplinească vechile deziderate ale înaintașilor: stringerea, păstrarea și valorificarea științifică a materialelor documentare. În centrul atenției lucrătorilor din arhive au stat atît izvoarele istorice vechi, referitoare la trecutul poporului nostru, cît și cele care oglindesc istoria zilelor noastre, cu realizările sale deosebite, obținute de constructorii socialismului.

La capătul celor 15 ani de activitate fiecare serviciu se prezintă cu un bilanț rodnic, documentele strînse în depozitele proprii ridicîndu-se la peste 40.000 m.l. poliță raft, provenite atît din preluări de la diferite organizații socialiste, cît și din achiziții sau donații. Printre cele mai importante fonduri preluate menționăm pe cele ale fostelor prefecturi și preturi, ale tribunalelor, poliției, jandarmeriei, diverselor firme industriale și comerciale, ale școlilor de toate gradele ș.a. Unele dintre acestea, însumînd aproximativ 15.000 m.l. sînt ordonate, inventariate și date în folosință. Fiind create în diferite epoci, documentele oglindesc situația economică, social-politică și culturală în decursul anilor, servind ca principal izvor documentar cercetărilor științifice din diverse domenii și pentru rezolvarea unor cereri ale oamenilor muncii, care solicită eliberarea de certificate de studii sau de vechime în cîmpul muncii.

Un rol important îl au achizițiile și donațiile care completează sursele documentare cu materiale valoroase, fiind păstrate de către diverși particulari tocmai pentru conținutul lor interesant. Unele dintre acestea, cum sînt cele achiziționate de Serviciul regional Mureș-Autonomă Maghiară, reflectă organizarea școlilor românești din Transilvania între anii 1802—1808 și unele aspecte ale revoluției din 1848—1849 în Transilvania, iar cele achiziționate de Serviciul regional Maramureș oglindesc procesul de destrămare a unor proprietăți nobiliare, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, conținînd și cîteva denumiri toponimice româ-

nești contemporane, care atestă existența românilor pe aceste meleaguri din cele mai vechi timpuri.

De asemenea, documentele achiziționate de serviciile regionale Argeș, Bacău și altele completează informațiile noastre despre situația economică și socială a românilor în secolele XVII—XIX.

Valorificând bogatul material documentar pe care îl dețin, unitățile Arhivelor Statului, printr-o serie de acțiuni cultural-educative (articole în presă, la radio și televiziune, expoziții documentare etc.), contribuie la dezvoltarea activității culturale din regiunile respective, la educarea oamenilor muncii și, în special, a tineretului în spiritul dragostei față de trecutul glorios al poporului nostru, față de tradițiile revoluționare ale clasei muncitoare.

Numai în ultimii doi ani unele servicii regionale au organizat expoziții documentare temporare cu prilejul unor aniversări „180 de ani de la Răscoala populară condusă de Horia, Cloșca și Crișan” (Serviciul regional Mureș-Autonomă Maghiară), „107 ani de la Unirea Principatelor” (Serviciile regionale Bacău, Galați și Mureș-Autonomă Maghiară); „Momente din lupta clasei muncitoare hunedorene, sub conducerea partidului” (Serviciul regional Hunedoara — în cadrul acțiunilor închinată celei de-a 45 aniversări a P.C.R.), al unor comemorări: „V. Alecsandri”, „N. Iorga” (Serviciul regional Bacău) și altele. Miile de oameni ai muncii, de diverse vârste și profesii, care le-au vizitat, au putut vedea documente autentice, evocatoare ale unora dintre cele mai importante momente ale istoriei poporului nostru ca și ale unor reprezentanți de seamă ai culturii românești. În cărțile de impresii au fost mult apreciate aceste forme instructiv-educative de popularizare a materialelor arhivistice, o dovadă a eficacității lor constituind-o și propunerile de a se organiza cât mai multe acțiuni de acest fel.

Acordind o atenție deosebită educării tinerei generații în spiritul dragostei față de patrie, față de trecutul glorios al poporului nostru, unele servicii regionale printre care Mureș-Autonomă Maghiară și Argeș au contribuit, de asemenea, la organizarea de expoziții volante în școli, așa cum au fost cele de la Liceul nr. 1 din Tg. Mureș, cu tema „Unirea Principatelor Române” și de la Liceul de băieți „N. Bălcescu” din Pitești, consacrată împlinirii a 100 de ani de la înființarea școlii.

Alte servicii regionale (Bacău, Argeș, Galați și Ploiești), ținând legătură cu unele școli au organizat vizite ale elevilor la arhive, unde le-au fost arătate documente importante legate de trecutul istoric al patriei și poporului nostru, explicându-li-se amănunțit împrejurările în care au fost create și semnificația lor.

Astfel de vizite s-au dovedit a fi deosebit de utile pentru adâncirea cunoștințelor căpătate în școală, fapt pentru care în prezent sînt îmbrățișate de tot mai multe cadre didactice.

Un sprijin prețios îl acordă arhivele respective și cercetătorilor științifici din țară și de peste hotare care, în săli special amenajate, studiază materiale documentare originale referitoare la probleme social-politice, de istorie, economie, literatură, artă, medicină ș.a. Datorită condițiilor create, numărul cercetătorilor care studiază izvoarele istorice, păstrate la Arhive, a crescut în ultimii ani de cîteva ori, ajungînd ca în trei trimestre ale anului în curs să depășească numărul total al celor care au studiat în întreg anul 1965, cu 100 la sută în regiunile București și Crișana, cu 80 la sută în regiunea Mureș-Autonomă Maghiară și cu 50 la sută în regiunile Argeș, Hunedoara și Ploiești. Pe baza materialelor cercetate ei au întocmit numeroase lucrări științifice referitoare la răscoalele țărănești, la revoluția de la 1848, la istoria mișcării muncitorești din țara noastră, la dezvoltarea învățămîntului, monografiile ale unor instituții și localități, studii referitoare la economia și cultura țării noastre, la viața și activitatea unor personalități de seamă ale culturii românești ș.a.

Tot pe linia folosirii în scopuri științifice a documentelor de arhivă se înscriu articolele publicate în presă de către lucrătorii acestor servicii, informările către instituțiile interesate, participarea la acțiunile întreprinse pe scară națională de depistare a materialelor documentare necesare elaborării Tratatului de istorie a României și a Istoriei Partidului Comunist Român precum și a unor lucrări de sinteză privitoare la răscoala țăranilor din 1907, Greva generală din 1920, dezvoltarea industriei și economiei românești etc.

Subliniem cu acest prilej munca de cercetare științifică desfășurată de arhiviștii serviciilor amintite fie, prin participarea lor la activitatea „Societății de științe istorice și filologice”, sprijinind cu materiale documentare pe membrii

acesteia care întocmesc lucrări, sau prezentînd comunicări personale în sesiunile științifice ale filialelor respective fie, colaborînd la revista Direcției generale a Arhivelor Statului. Astfel, în anii care au trecut de la apariția primului număr al seriei noi a Revistei Arhivelor și pînă în prezent, lucrătorii din aceste servicii au publicat circa 50 de materiale — studii, comunicări, prezentări de fonduri și de documente etc. — care au adus contribuții meritorii la elucidarea unor aspecte importante economice, politice, sociale și culturale ale istoriei patriei noastre, prezente mai puțin în istoriografie sau, sintetizînd experiența dobîndită în activitatea practică, au împărtășit cititorilor cele mai bune metode de muncă.

Succese deosebite au fost obținute de serviciile respective, în cei 15 ani de activitate, și în domeniul controlului și îndrumării muncii de arhivă la organizațiile socialiste, creatoare și păstrătoare de materiale documentare. Aplicînd normele și instrucțiunile Direcției generale a Arhivelor Statului în toate aceste unități s-a ajuns, în cea mai mare parte, la uniformizarea operațiunilor de ordonare, inventariere și păstrare a documentelor, asigurîndu-se astfel un caracter unitar întregii munci arhivistice.

Pe de altă parte, în munca de control și îndrumare, serviciile menționate au avut în vedere și pregătirea cadrelor care lucrează nemijlocit în arhivă. În acest scop, pe lîngă îndrumările date la fața locului, s-au organizat și cursuri speciale de instruire, în care au fost școlarizați majoritatea celor ce muncesc în arhive. Astfel, în perioada 1962—1966, aceste cursuri au fost frecventate de către marea majoritate a arhivarilor de la instituțiile și întreprinderile regionale, raionale, orașenești și comunale. Prin expunerile făcute, seminariile și aplicațiile practice inițiate, s-a urmărit însușirea de către arhivari a cunoștințelor teoretice de bază ale arhivisticii socialiste și a prevederilor instrucțiunilor în vigoare, referitoare la munca de arhivă.

Rezultatele din ce în ce mai bune obținute de întreprinderi și instituții în prelucrarea materialelor documentare, în expertizarea fondurilor și în organizarea arhivei curente, confirmă cu prisosință utilitatea cursurilor respective.

Dezvoltînd neîncetat activitatea arhivistică și intensificînd ritmul de prelucrare a materialelor documentare, serviciile regionale care încheie cu un bilanț rodnic 15 ani de activitate pășesc în al 16-lea an hotărîte să obțină succese și mai mari, contribuind la îndeplinirea sarcinilor de mare răspundere pe care Congresul al IX-lea al P.C.R. le-a trasat științei și culturii din țara noastră.

DUMITRU GANCIU

GHEORGHE UNGUREANU LA 60 DE ANI

Între cei care și-au închinat o parte din viața lor muncii în Arhivele Statului, între aceia care și-au adus din plin contribuția la propășirea acestei instituții, se înscrie și șeful Serviciului Arhivelor Statului din Iași, GHEORGHE UNGUREANU.

A intrat în această instituție acum 40 de ani, mai întâi ca practicant, parcurgând apoi treaptă cu treaptă erarhia până la funcția în care se găsește azi și pe care cu cinste o deține de un sfert de veac.

Cei 40 de ani de muncă rodnică și i-a consacrat nobilei sarcini de a păstra cu grijă și a face cunoscut publicului tezaurul documentar în care este scrisă fărîmă cu fărîmă, în timp de liniște și de restriște, zbuciumata istorie a uneia din provinciile țării noastre — Moldova.

Convins fiind că istoria e viața, și că ea trebuie reconstituită și prezentată așa cum a fost, în permanență s-a străduit să aducă în depozite documentele ce se găseau încă răspindite în diferite locuri necunoscute, să le asigure condiții corespunzătoare de păstrare și folosire. În acest sens a solicitat sprijinul celor

care cunoșteau de existența unor documente sau al celor care le păstrau. A strâmbat sate, a scotocit prin poduri și pivnițe, a încărcat și transportat, a cărat cu sacul sau cu geanta multe documente care au îmbogățit depozitele Arhivelor Statului și în același timp baza documentară pentru cercetarea științifică.

Instituțiile creatoare de arhivă au primit de-a lungul anilor sprijinul tov. Ungureanu în organizarea, prelucrarea și păstrarea actelor lor, predându-le apoi, după expirarea termenului, Arhivelor Statului.

S-a ajuns astfel ca Arhivele Statului din Iași să dețină aproape 7.500 m.l. arhivă între care un mare număr de documente din perioada feudală deosebit de importante pentru cunoașterea trecutului patriei noastre.

Cei 40 de ani se împart de fapt în două perioade, radical deosebite. Condițiile grele în care a trăit până în 1944 nu i-au schimbat însă hotărîrea de a-și consacra toată puterea și capacitatea pentru a păstra și apăra valorile de importanță națională pe care le avea primite de la predecesori și pe cele care le-a adus ulterior în depozite.

În condițiile primăverii anului 1944 cînd teatrul operațiunilor militare se aprinde de Iași, pe deplin conștient de ce ar fi putut aduce bombardamentele aeriene, tirul artileriei sau ororile pe care le săvîrșeau hitleriștii în retragere, tov. Ungureanu ajutat de salariații Serviciului și cu sprijinul fostului Director general profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, a luat măsuri de evacuare și de păstrare corespunzătoare în interiorul țării a celor mai importante documente. Lipsit de sprijinul organelor locale a găsit totuși posibilitate să le transporte și, cu concursul locuitorilor unor comune din fostul județ Gorj, să le păstreze pînă după 23 August 1944. Încă o dovadă a faptului că oriunde și oricînd poporul nostru și-a apărut și păstrat cu grijă bunurile moștenite.

Transformările revoluționare care au avut loc după 23 August 1944 în țara noastră au adus schimbări radicale în ce privește activitatea instituției Arhivelor Statului. Înființarea de noi unități, încadrarea cu cadre competente și permanenta lor perfecționare, asigurarea de depozite corespunzătoare cu cele necesare păstrării în bune condiții a arhivelor, săli de studiu cu mobilierul respectiv sînt numai cîteva din schimbările innoitoare care au făcut posibil ca activitatea arhivistică să cunoască o dezvoltare considerabilă.

Ca rezultat al condițiilor create, al preocupărilor arhiviștilor Serviciul regional Iași, sub conducerea tovarășului Ungureanu, și-a dublat cantitatea de materiale, a terminat pînă acum prelucrarea materialelor documentare din depozitele proprii avînd astfel inventariate toate fondurile, a întocmit „Îndrumătorul în Arhivele Statului Iași”, ajungînd la al patrulea volum, a pregătit pentru publicat inventarul arhivistic pentru Secretariatul de Stat al Moldovei (tipărit în acest an). De asemenea și-a adus contribuția la elaborarea unor lucrări științifice și a unor acte normative pentru munca arhivistică de către Direcția generală.

Tov. Ungureanu a participat la unele congrese arhivistice și la Conferințele ale Mesei rotunde reprezentînd, împreună cu alți tovarăși, Direcția generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, unde prin materialele prezentate sau prin discuțiile purtate și-a adus contribuția la buna desfășurare a lucrărilor organelor respective.

Dar Gh. Ungureanu s-a făcut cunoscut și pe tărîm științific cu lucrări proprii tipărite, sau cu articole, studii, comunicări în diferite publicații. Un număr mare de studii cu o tematică variată au fost publicate. Pe teme juridice sînt printre altele „Pedepsele în Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea”, „Înființarea și organizarea judecătorilor în Moldova în anul 1832”, „Justiția în Moldova 1741—1832”, „Învățămîntul juridic la Academia Mihăileană”, „Istoricul avocaturii în Moldova”. Luînd cunoștință din documentele ce le prelucra, de viața și activitatea diferitelor personalități ale științei și culturii românești, a scris în articole și studiile publicate, despre unele din acestea printre care Gh. Asachi, Costache Conache, V. Conta, Ion Creangă, Calistrat Hogaș, V. Alecsandri, M. Eminescu, Gheorghe Sion, N. Iorga etc.

Una din preocupările permanente a fost informarea cercetătorilor, prin articolele publicate cu conținutul diferitelor documente și fonduri printre care Arhivele visteriei Moldovei, Arhivele isprăvniciilor, Arhivele divanului împlînitor al Moldovei, Arhivele Ministerului de Justiție (1832—1862), Arhivele Miliției Moldovei (1830—1862), Documente inedite dintre anii 1495—1760, Documente de mare valoare achiziționate de Arhivele Statului Iași, Documente de la Ștefan cel Mare în tezaurul arhivistic de la Iași, actele de stare civilă în Moldova, documente statistice dintre

1820—1859 și multe altele care au constituit prețioase informații pentru cercetătorii din diferite domenii.

Cercetătorul pasionat al arhivelor nu s-a mulțumit numai să informeze despre arhive, ci, a publicat lucrări pe o anumită temă folosind diverse fonduri. Una din astfel de lucrări este cea apărută recent în editura pentru literatură intitulată : „Ion Creangă — Documente“ ce cuprinde 257 documente.

În ultimii ani s-a preocupat de cercetarea trecutului arhivisticii românești scriind citeva articole în care se arată preocupările unor conducători ai Arhivelor Statului din Iași pentru reglementarea muncii în arhivă, elaborarea de norme pentru prelucrarea, preluarea și păstrarea arhivelor.

„Revista Arhivelor“ din al cărei comitet de redacție face parte de aproape 10 ani, a înserat, în fiecare număr, articole care înmânunchiau rezultatele cercetărilor lui în orele ce-i rămîneau la dispoziție după ce-și rezolva problemele impuse de funcția pe care o îndeplinea. Și din acest punct de vedere este un exemplu de felul cum arhivistul poate și trebuie să-și aducă contribuția, pe de o parte în a pregăti materialele pentru cercetare, iar pe de altă parte în fructificarea materialelor ce-i trec prin mînă.

Popularizarea materialelor documentare, preocuparea pentru adunarea și păstrarea lor a fost una din temele pe care a scris și despre care a vorbit cu diferite ocazii căutînd să însufle cititorilor și auditorilor dragostea pentru acest tezaur național.

Studierea documentelor i-au dat posibilitatea să cunoască bine trecutul Moldovei și în special al Iașului. Aceasta face din tovarășul Ungureanu un ne-lipsit ghid a celor care vin să studieze arhivele din Iași obținînd informații prețioase și concrete. Cercetătorii care au studiat la Serviciul regional Iași, au găsit întotdeauna multă bunăvoință și un sprijin competent din partea tovarășului Gh. Ungureanu.

Nu s-a mulțumit însă numai cu ceea ce spunea celor care veneau la dînsul ci preocupat mereu de popularizarea bogățiilor pe care le păstrează a organizat mai multe expoziții de documente, unele din ele cu o durată mai mare. Vizitarea punctului turistic „Biserica Golia“ a prilejuit trecătorilor prin Iași posibilitatea de a vedea astfel de expoziții și de a afla multe lucruri interesante de la tovarășul Gh. Ungureanu.

Pentru munca depusă și contribuția adusă pe linia cercetării științifice tovarășul Ungureanu a fost distins cu Ordinul Muncii cl. a III-a și Meritul Cultural cl. a III-a.

Cu o temeinică pregătire, cu o bogată experiență în arhive, cu o pasiune fără margini pentru meseria pe care și-a ales-o și cu o activitate prodigioasă pe tărîm științific se prezintă azi în fața noastră, a tuturor, arhivistul și istoricul GHEORGHE UNGUREANU la cei 60 de ani vîrstă și 40 în arhive.

V. ARIMIA

V. Chereșteșiu, ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA BLAJ

Editura Politică, 1966, 672 pag.

Revoluția de la 1848 din Transilvania constituie unul din evenimentele importante ale istoriei naționale a poporului român.

Pe fondul a numeroase documente rămase din vremea evenimentelor (în cea mai mare parte inedite), a numeroase articole din presă, memorii și referiri contemporane și postume, este atestată complexitatea situației social-economice și politice a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, începuturile revoluției, care au culminat cu Adunarea națională de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, comunitatea sa cu revoluția din celelalte două țări române, precum și rolul ei în contextul revoluției generale europene.

Obiectivul revoluției în Transilvania era eliberarea socială, care trebuia să ducă la desființarea iobăgiei și eliminarea tuturor îngrădirilor ce împiedicau dezvoltarea liberă a relațiilor capitaliste, și eliberarea națională a poporului român de sub jugul habsburgic și al nobilimii maghiare. Orînduirea feudală cu instituțiile ei nu mai corespundea dezvoltării forțelor de producție, cerințelor noilor clase sociale în plină ascensiune. Nemulțumirile burgheziei, țărănimii și ale sărăcimii orașelor amenințau să se transforme într-o revoltă generală.

Pentru revoluțiile de la 1848 din țările române, în afara problemelor generale care frământau societatea europeană din acea vreme, se puneau cu acuitate și problema înlăturării asupririi naționale și formării statului național român.

Odată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste și a burgheziei s-a dezvoltat și ideea unității naționale.

După cum se știe conștiința unității neamului exista într-o formă embrionară de secole. Cronicarii ca Simion Dascălul, Grigore Ureche, Miron Costin și cărturarul Dimitrie Cantemir au

fost primii care au arătat în operele lor originea comună a tuturor românilor.

Lupta pentru unitate națională începe a se manifesta în special în lupta pentru o cultură națională unitară.

În Transilvania, Gheorghe Șincai, Samuel Micu și Petru Maior sînt patrioți care prin scrisul lor mențin trează conștiința unității naționale. Prin lucrările lor, ei au arătat originea comună și chemau „la închegarea viitorului cel măret, la unitate pe toți românii dintre Carpați, Tisa, Dunăre și Marea Neagră”¹.

Asuprirea străină în Transilvania, lipsa de independență a Moldovei și Țării Românești puneau problema eliberării naționale, cuceririi independenței celor trei țări române.

Patrioții înaintați militau la 1848 pentru unirea într-un stat național a țărilor locuite de români.

În problema unității naționale, marile patriot român Nicolae Bălcescu scria că „nu putem găsi condițiile de putere decît în solidaritatea tuturor românilor, în unirea lor într-o singură nație, unire la care sînt meniți prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziție geografică, prin trecutul lor și în sfîrșit” spune el „prin nevoia d-a se mîntui”².

Aceste probleme care frământau societatea românească din vremea respectivă străbat ca un fir roșu întreaga lucrare.

Autorul arată marea importanță pe care a avut-o proclamația lui Simion Bărnuț în care se puneau drept condiție pentru orice înțelegere cu alte națiuni:

¹ Alexandru Pappiu Ilarian, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, prefată.

² C. Zane, *Nicolae Bălcescu, Opere*, București, 1940, vol. II, p. 102.

recunoașterea românilor ca națiune politică, egal îndreptățită.

În preajma Marii Adunări Naționale de la Blaj, s-au răspândit în Transilvania o mulțime de manifeste românești, cele mai multe scrise cu mîna de tinerii intelectuali patrioți în zeci și sute de exemplare și multe din acestea publicate pentru prima dată în forma lor originală în monografia de față.

În lucrare se dă de asemenea o mare atenție luptei antif feudale a țărănimii, atestată de multitudinea de mărturii și documente folosite cu multă grijă de către autor. Intelectualii revoluționari, în frunte cu Avram Iancu și Papiu Ilarian, s-au solidarizat cu revendicările țărănești, fapt ce explică de altfel și legătura trainică ce se va făuri între acești tineri și masele de țărani.

Așa cum se arată în lucrare mișcarea națională română și maghiară continuau să se ciocnească, mai ales în urma arestării și urmăririi unor conducători ai revoluției românești și a maltratării unui mare număr de țărani.

Poziția tot mai reacționară pe care se situa nobilimea și unii conducători ai revoluției maghiare, (care se pronunțau pentru încorporarea Principatului Transilvaniei la Ungaria), a ascuțit la maximum contradicțiile dintre cele două tabere revoluționare.

Împotriva politicii de unire forțată cu Ungaria se ridică conducătorii revoluției române și unii reprezentanți ai sașilor.

De altfel Stefan Ludovic Roth unul din conducătorii sași cu o poziție înaintată arată că „la început să vie vremea neamului pînă atunci așa de adine disprețuit al Românilor, dreptul reclamat în zadar de un veac și jumătate de a constitui o nație”³.

În aceste condiții deosebit de complexe în care se desfășura revoluția în Ungaria conducătorii revoluționari români își puneau tot mai serios problema convocării unei adunări reprezentative a românilor din Transilvania.

Pentru a potoli agitația românilor, guvernul și-a dat învoirea să se facă două adunări, pe confesiuni, de proporție redusă, fără participarea ma-

selor. Scopul guvernului nu a fost însă atins căci nimic nu-i putea opri pe țărani români să vină la Marea Adunare în care urma să se spună cuvîntul izbăvirii de robia seculară.

Conducătorii români organizau în același timp în mai multe centre din Transilvania consfătuiri în vederea ficsării programului adunării ce urma să aibă loc.

La vestea convocării adunării mii de oameni s-au îndreptat spre Blaj dorinți să participe cu tot sufletul la marele act al izbăvirii neamului.

În cuvîntarea sa ținută în preziua adunării în Catedrala de la Blaj, Simion Bărnuț a trasat linia politică pe care românii din Transilvania trebuie să o urmeze.

Arătînd că românii trebuie să-și hotărască ei înșiși soarta, ca o națiune independentă, Bărnuț se adresa românilor cu chemarea să nu se lase împinși pe planul al doilea. Răscolitoare sînt și frazele discursului despre importanța limbii și culturii naționale, despre dreptul sacru al fiecărui popor de a se cultiva și a se dezvolta în limba sa proprie.

În aceste condiții, în ziua de 3/15 mai 1848, s-a deschis pe cîmpul de lîngă Blaj, Adunarea Națională a românilor, locul primind de atunci denumirea semnificativă de Cîmpia Libertății. Cu acest prilej s-a constituit Adunarea națională avînd ca președinți pe cei doi episcopi, Șaguna și Lemeni, iar ca vicepreședinți pe Barîț și Bărnuț.

În fața adunării programul în 16 puncte a fost expus de Simion Bărnuț avînd ca țel principal proclamarea națiunii române ca națiune de sine stătătoare. Programul exprima dezideratele diferitelor pături ale burgheziei, precum și năzuința de veacuri a maseilor țărănești: ștergerea iobăgiei. Pe linie națională se cerea recunoașterea independenței naționale, adunare națională anuală, gardă națională, școli naționale etc.

Din mii de piepturi a răsunit pe cîmpia de la Blaj dorința fierbinte a tuturor românilor de a se realiza unitatea națională strigînd „vrem să ne unim cu țara” acesta constituind de altfel răspunsul dat nobilimii maghiare reacționare care cerea tot mai insistent înglobarea Transilvaniei în statul maghiar.

Programul Adunării de la Blaj este un program democratic el înscriin-

³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 131.

du-se pe linia cerințelor celor mai înaintate din acea vreme.

În adunare, în afara celor două deputațiuni care urmau să prezinte petiția românilor monarhului și dietei, se mai alege un comitet permanent cu sediul la Sibiu, care avea menirea să preia răspunsurile ce urmau să fie date la petiția adunării și să pregătească noua Adunare națională.

Lucrarea demonstrează argumentat că poziția nejustă în problema națională adoptată de Dieta din Pojon, în care rolul hotărâtor îl are nobilimea maghiară înburghezită, precum și poziția nejustă a Dietei nobiliare din Cluj — care a hotărât unirea Principatului Transilvaniei cu Ungaria împotriva voinței românilor (majoritatea absolută a populației principatului) au avut urmări deosebit de grave asupra desfășurării evenimentelor, împiedicând colaborarea forțelor revoluționare.

Ca urmare, ideea colaborării forțelor revoluționare promovată de cei mai înaintați gânditori români, maghiari și sași nu s-a putut îndeplini.

În lucrare autorul descrie în mod viu poziția înaintată a intelectualilor români, Avram Iancu, Papiu Ilarian,

Ioan Buteanu, George Bariț, Timotei Cipariu, Simion Bărnuț, Eftimie Murgu, care dăd glas dezideratelor sociale și naționale ale românilor și imperativelor epocii frământate pe care au trăit-o, s-au ridicat cu tărie contra feudalismului, pentru libertate și progres social, pentru eliberarea națională a Transilvaniei și unirea ei cu celelalte două țări surori Moldova și Țara Românească.

Bazată pe o documentare exhaustivă efectuată în arhivele din țară și din străinătate, lucrarea profesorului universitar Victor Chereștesiu dezvoltă în mod științific concluziile istoriografiei române și străine cu privire la acest eveniment însemnat din istoria patriei. Reproducerea în volum a numeroase documente inedite și ilustrații, bogatul aparat științific, indici de persoane și localități, întregesc valoarea lucrării care, prin ideile abordate, prin concluziile și prin forma de expunere, constituie un studiu valoros al istoriografiei române contemporane deopotrivă folositor specialiștilor și maselor largi de oameni ai muncii.

I. CÎRȚINA

PRESA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA

vol. II (1900—1921), partea I (1900—1907), 903 p., Ed. Politică, București, 1966

Cel de-al doilea volum din „Presă muncitorească și socialistă din România” continuă investigațiile privind publicitatea muncitorească din țara noastră în perioada anilor 1900—1921. Partea I-a, a volumului II, care a apărut recent sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., sub îngrijirea unui colectiv de redacție format din Ion Popescu-Puțuri (redactor responsabil), Nicolae Goldberger, Augustin Deac și Ion Felea prezintă presa muncitorească și socialistă din anii 1900—1907. Excepție fac unele periodice, ca de pildă, „România muncitoare” și „Adevărul” care sînt prezentate pînă în anul 1914, iar „Revista ideii” și gazeta timișoreană „Volkswille” — pînă în anul 1916.

Partea I-a, a volumului II, la fel ca volumul I (apărut în 1964), reprezintă o vastă monografie științifică în care sînt prezentate un număr de 29 de ziare și gazete muncitorești și socia-

liste, apărute la începutul secolului nostru. Autorii * au consacrat fiecărei gazete sau reviste cite un studiu, însoțit fiind de o culegere de texte, din cele mai semnificative materiale apărute în publicația respectivă.

Din volum reiese cu pregnanță că ziarele și gazetele muncitorești au fost prezente pe întreg teritoriul țării noastre și în primul rînd în București,

* Studiile din partea I-a, a volumului II, au fost întocmite de Constantin Antip, Ion Ardeleanu, Marin Badea, Gheorghe Bodea, Nicolae Copoiu, Augustin Deac, Ion Felea, Marin Florescu, Damian Hurezeanu, Ion Iacos, Ion Ilincioiu, Nora Munteanu, Vasile Niculae, Ion Popescu-Puțuri, Mihai Sevastos, Ludovic Vajda, Marin William.

Antologia a fost întocmită de colectivul de redacție; au colaborat: I. Ilincioiu, V. Niculae, M. Florescu, M. Badea, L. Vajda.

însemnat centru industrial. Gazeta cea mai influentă a fost „România muncitoare” ce apărea săptămînal în anii 1902, 1905—1908, bisăptămînal în 1908—1913 și trisăptămînal în 1913—1914. Ea a tratat în coloanele sale aspectele majore ale mișcării muncitorești din toate provinciile patriei noastre, adoptînd o poziție înaintată în toate problemele economice și social-politice aflate atunci la ordinea zilei în România burgheză-moșierească. Ca atare, gazeta „România muncitoare” s-a impus cu deosebire în pregnanță nu numai în istoria mișcării muncitorești, ci și în istoria întregii țări. În lucrare se acordă mare atenție și ziarului „Adevărul”, una dintre cele mai însemnate gazete socialiste a muncitorilor români din Transilvania pînă la Unire. Ea a contribuit la dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorimii române, la demascarea exploatarei oamenilor muncii de diferite naționalități din Transilvania, la înfierarea cruntei împilări naționale la care era supusă populația românească din acest teritoriu.

Unele publicații prezentate în lucrare aveau un profil special sau îmbrățișau interesele muncitorimii române din diverse ramuri de activitate. În acest sens, menționăm gazetele „Dezrobirea” (Brăila), „Tribuna drumului de fier” (Ploiești, Inotești), „Muncitorul român” (Sudapesta) ș.a.

Un număr de publicații au apărut ocazional, ca de pildă, „Buletinul sindicatului lucrătorilor tîmplari din București”, prilejuit de aniversarea a doi ani de existență a acestui sindicat sau „Jos despotismul” (București), editat în semn de solidaritate a proletariatului român cu revoluția rusă din 1905.

Alături de gazetele muncitorești și socialiste, volumul cuprinde și un număr de publicații editate la începutul secolului nostru de către corporații. Astfel de gazete corporatiste ca „Meseriașul de încălțăminte” (București), „Meseriașul Brăilei”, „Solidaritatea” (București) ș.a., deși exprimau și interese patronale, ele oglindeau totuși situația precară a muncitorilor din diferite ramuri, creșterea conștiinței de clasă a acestora, care se manifesta printr-o luptă tot mai organizată împotriva corporațiilor.

Problematica periodicelor muncitorești și socialiste, prezentate în volum, este bogată și variată. Un cerc larg de probleme se referă la viața clasei muncitoare, la acțiunile sale revendicative, la lupta proletariatului pentru organi-

zarea profesională și politică. „România muncitoare” și alte gazete ale timpului au inițiat o anchetă în diferite întreprinderi pentru a afla adevărata stare a muncitorilor. Astfel de anchete, conjugate cu corespondențe trimise redacțiilor gazetelor de către muncitori, redau un tablou cuprinzător și convingător al situației precare în care se afla clasa muncitoare, al condițiilor grele de muncă în diverse ateliere și întreprinderi din țară.

Din lectura lucrării rezultă că, paralel cu dezvoltarea situației grele a clasei muncitoare, presa muncitorească și socialistă acorda o mare atenție luptelor și acțiunilor greviste ale acesteia. Semnificativ în acest sens este faptul că „România muncitoare”, la un moment dat, a introdus în coloanele sale o rubrică specială — „Buletinul grevelor”, iar cu prilejul unor greve apăreau chiar publicații ocazionale, cum a fost de pildă „Greva tipografilor”, gazetă inclusă în volumul pe care-l recenzăm. Relatări ample cu privire la lupta și acțiunile revendicative ale muncitorimii transilvănene sînt redactate în gazetele „Adevărul”, „Voința poporului”, „Kolozsvári Munkás” ș.a.

Periodicele respective reflectă cu tărie aspirațiile clasei muncitoare din România pentru organizarea profesională și politică. Acest deziderat era cu atît mai important cu cît în primul deceniu al secolului al XX-lea, partidul clasei muncitoare era dezorganizat, ca urmare a trecerii „generoșilor” la liberali. De aceea, presa socialistă, în anii care fac obiectul volumului, este străbătută de ideea organizării clasei muncitoare. „Unul din principiile care trebuie să ne călăuzească în lupta ce ne-am impus pentru emanciparea lucrătorilor în general — se arăta în gazeta „Luptătorul” în iunie 1901 — este de a căuta pe toate căile ca pe lîngă organizațiunea economică s-o avem și pe cea politică” pag. 143).

Ideea luptei pentru organizarea politică a clasei muncitoare străbate cu putere coloanele presei socialiste, devenind cu anul 1905, obiectul principal al activității desfășurate de muncitori. Astfel, în articolul „Proletariatul și partidul politic”, semnat de V. Brand în „România muncitoare” se sublinia că succesul luptei proletare „necesită organizarea proletariatului într-un partid politic de clasă, Partidul social-democrat, care reprezintă interesele întregii clase muncitoare, după cum partidul liberal reprezintă interesele

clasei capitaliste, iar cel conservator interesele marilor proprietari funciari" (pag. 280). Lupta clasei muncitoare pentru organizarea sa politică a fost încununată de succes la începutul anului 1910 când s-a reconstituit Partidul social-democrat din România.

Presa muncitorească și socialistă, așa cum rezultă din lucrare, continua și în primul deceniu al secolului al XX-lea să popularizeze operele fundamentale ale lui Marx și Engels și a făcut primele referiri la opera și activitatea lui V. I. Lenin. Presa muncitorească din acești ani nu numai că populariza ideile lui Marx și Engels, dar — printr-pana unor publiciști de frunte ca M. Gh. Bujor, C. Dobrogeanu-Gherea, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, C. Racovski, C. Popovici, I. Crețu, Max Vexler, Ecaterina Arbore, D. Marinescu ș.a. încerca — și în foarte multe privințe reușea — să aplice învățătura marxist-leninistă la condițiile societății românești din acel timp.

O altă idee centrală care se desprinde din lucrare este că presa muncitorească și socialistă și-a exprimat poziția față de toate marile probleme social-economice și politice ale țării.

Ancorată puternic în realitățile vremii, reflectând poziția clasei muncitoare, presa socialistă și-a exprimat punctul de vedere cel mai înaintat, aducând soluții menite să asigure accelerarea dezvoltării României pe calea progresului social.

Un larg ecou l-a avut în presa muncitorească și socialistă problema agrară. Fără să înțeleagă cu claritate importanța teoretică și politică a alianței clasei muncitoare cu țărănimea, socialiștii români au militat totuși pentru întărirea legăturilor cu țărănimea, pentru sprijinirea luptei acesteia împotriva moșierimii, cum a fost de pildă în timpul răscăleii țărănești din 1907. Din multitudinea articolelor consacrate sprijinului pe care clasa muncitoare l-a acordat țărânilor, menționăm cunoscutul manifest „Către concediați și rezerviști”, publicat în volumul pe care îl recenzăm, în care se făcea apel la soldați să treacă de partea țăranilor răsculați din 1907 (pag. 304).

Presa socialistă de pe ambele versante ale Carpaților — „România muncitoare”, „Adevărul”, „Voința poporului” și altele — au demascată crunta asuprire națională la care erau supuși românii din Austro-Ungaria. Noi — scria gazeta Adevărul — sîntem „de două ori exploatați și nedreptățiți,

și ca națiune, și ca producători” (pag. 567). Din paginile presei muncitorești și socialiste se degajă cu putere ideea necesității unirii Transilvaniei cu România veche.

Din lucrare rezultă că presa muncitorească și socialistă a militat pentru o serie de reforme burghezo-democratice, s-a pronunțat pentru o legislație muncitorească democratică. Sînt cunoscute campaniile din presa muncitorească din România veche și Transilvania împotriva sistemului electoral censitar, pentru introducerea votului universal.

În paginile presei muncitorești sînt prezentate numeroase articole antirăzboinice. Publicațiile muncitorești din România au demască caracterul imperialist al războiului izbucnit în vara anului 1914 între cele două mari grupări de state — Puterile centrale și Antantă, și s-au pronunțat pentru neutralitatea României.

Lucrarea recenzată atestă convingător legăturile mișcării muncitorești din România cu mișcarea muncitorească internațională, că proletariatul român a sprijinit lupta revoluționară de pretutindeni. În ziarele și gazetele muncitorești și socialiste sînt pe larg prezentate participarea muncitorilor români la congresele Internaționalei a II-a, sînt relatate acțiunile muncitorești din diferite țări împotriva exploataării, sînt oglindite legăturile mișcării muncitorești din România cu mișcarea muncitorească din Balcani ș.a.

Revoluția rusă din 1905—1907 a fost oglindită cu multă căldură în periodicele socialiste din țara noastră, care au publicat articole, apeluri și motiuni de solidaritate a clasei muncitoare din România cu proletariatul rus. Ele au reflectat sprijinul pe care mișcarea muncitorească din România l-a acordat revoluționarilor ruși de pe crucișătorul „Potemkin”, refugiat la Constanța. Socialiștii români au editat gazeta ocazională „Jos despotismul”, în care au infierat metodele țariste de represiune, de la 9 ianuarie 1905. (Duminică singeroasă).

Desigur, că spațiul restrîns nu permite a evidenția întreaga problemă a volumului pe care-l recenzăm. Simplificînd însă conținutul volumului, putem afirma că publicațiile cuprinse în el redau în mod amplu și cuprinzător situația social-istorică a societății românești la începutul secolului al XX-lea.

Rod al unei intense munci de investigație colectivă, apariția volumului II,

partea I (1900—1907), din „Presa muncitorească și socialistă din România”, constituie o contribuție însemnată la cunoașterea bogatei activități publiciste

lăsată moștenire de vechea mișcare socialistă din patria noastră.

GHEORGHE UNC

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

vol. VIII, 1965, Ed. Academiei Republicii Socialiste România

Materialele publicate în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, vol. VIII/1965, grupate în rubricile studii, miscellanea și recenzii sint consacrate în general unor evenimente sau fenomene sociale din epoci deosebite succedate pe teritoriul Transilvaniei, excepție făcând lucrarea profesorului Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, intitulată: *Miscări țărănești în centrul și sud-estul Europei din secolul al XV-lea până în sec. al XX-lea*, care constituie, în fapt, prin cadrul istorico-geografic îmbrățișat, un studiu de istorie universală.

Miscările țărănești din Europa centrală și sud-estică, înțelegând teritoriul Austriei, Cehoslovaciei, Ungariei, României, Poloniei, Rusiei europene, Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, Greciei și Turciei europene sint studiate pe o perioadă de cinci secole având ca limite cronologice războiul husit izbucnit în 1419 și primul război mondial, evenimente importante pentru popoarele de pe aria geografică respectivă primul înfrîurind izbucnirea unor miscări țărănești în teritoriile vecine sau chiar mai îndepărtate, iar al doilea pentru că în împrejurările create și ca urmare a accentuării contradicțiilor sociale și naționale, imperiile ce dominau această parte a lumii s-au destrămat, în locul lor creîndu-se state naționale independente.

Analizînd multiplele forme de manifestare a miscărilor țărănești, parte integrantă a fenomenului cu caracter neînterupt — lupta celor asupriți împotriva asupritorilor, autorul stabilește mai întîi principalele lor caracteristici înfățișînd, pentru o mai ușoară înțelegere, tabloul complex al situației social-economice și social-politice din teritoriile respective. Cu exemple concludente sint prezentate formele inferioare — *fuga* în interiorul sau în afara granițelor, *haiducia*, *rezistența parțială*, *răzvrătirea* și forma superioară — *răscoală armată*, factorii care se opun

țărănimii, păturilor sociale care luptă alături de ea, cauzele miscărilor „care derivă din exploatarea maselor populare de către clasele dominante (feudalii laici, clericali și statul feudal în evul mediu, moșierimea și burghezia în epoca modernă”, caracterul lor.

În ceea ce privește răscoalele autorul ajunge la concluzia că în secolele XV—XVI acestea și-au îndreptat ascuțișul împotriva clasei feudale cu tendința de a desființa exploatarea, avînd un pregnant caracter social. În secolele XVI—XVIII, însă „în țările unde un număr însemnat de străini ocupă poziții dominante (germani în Cehia, maghiari în Slovacia, Transilvania, Slovenia, Croația, poloni în Ucraina, turci sau creștini trecuți la mahomedanism în Peninsula Balcanică, venețieni în Insulele grecești etc.) caracterul social al răscoalelor este dublat de caracterul național al acestora”. Răscoale puternice au loc și în perioada descompunerii feudalismului împotriva regimului feudal, a iobăgiei. Revoluția franceză, răspîndirea ideilor sale sau ocuparea unor teritorii din Europa de către armatele revoluționare a trezit speranța lichidării regimurilor feudale. Multe răscoale de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX inscriu în programele lor revendicări politice.

În timpul revoluțiilor de la 1848 țărănimia din țările arătate mai sus se ridică puternic pentru desființarea iobăgiei și a privilegiilor de clasă, pentru improprietărea cu pămînt, iar în multe țări miscările antif feudale cu caracter social se transformă în revoluții cu caracter național. Ca urmare a luptelor puternice ale țărănimii în anii de după revoluție s-au înfăptuit reforme agrare care însă nu rezolvă problema țărănească, miscările continuînd cu intensitate și în deceniile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, cînd țărănimia avea de suportat exploatarea moșierului, a arendașului, cămătarului, chia-

burilor și samavolniciile aparatului de stat. În aceste decenii mișcările țărănești vor fi influențate de mișcarea muncitorească și socialistă. Printre mișcările de amploare din acest timp sînt prezentate cele din Bulgaria (1900), Macedonia (1903), Rusia (1905—1907), România (1907) ș.a.

În ultima parte a studiului autorul relevă forme de împotrivire a țărănimii în timpul primului război mondial, avîntul pe care-l iau mișcările țărănești odată cu accentuarea situației revoluționare din această parte a Europei, începînd cu anul 1917, influența revoluției din octombrie asupra acestor mișcări, reformele agrare impuse de lupta țărănimii și caracterul lor limitat.

Concentrarea unui material factual atît de bogat și greu de sistematizat într-un număr relativ restrîns de pagini, analiza informației, structura fiecărei părți a studiului, care face posibilă o înțelegere ușoară a problemelor tratate și concluziile autorului, dau marea valoare a lucrării profesorului Ștefan Pascu.

În volumul de față despre mișcări țărănești se ocupă și A. Egyed în articolul intitulat: „*Contribuții la problema studierii mișcărilor și frămîntărilor țărănești din fostele Comitate Arad și Bihor în anii 1903—1904*”. Parte din șirul de mișcări țărănești începute în Transilvania în 1897 și încheiate în 1907, mișcările din aceste comitate au avut, deși s-au aflat sub influența partidelor țărănești mic burgheze, un puternic caracter antimosieresc. Ele au scos în evidență energia revoluționară a țărănimii, influența proletariatului asupra satului și influența elementelor socialiste înaintate și a organizațiilor locale din Arad, Oradea, Tileag ale Partidului social democrat asupra țărănimii. În timpul luptelor au avut loc manifestări de solidaritate ale proletariatului cum a fost greva generală de la Oradea, în urma marelui de la Aleșd, care constituie expresii ale alianței dintre muncitori și țărănimea muncitoare.

Alte două articole privesc istoria culturii.

Ca urmare a studiului asupra unui exemplar din tetraevangheliarul tipărit în 1546 în limba română cu caractere chirilice păstrat în Biblioteca Saltıccv-Scedrin din Leningrad, Sigismund Jakó aduce noi date și precizări în domeniul cercetărilor cu privire la prima carte în limba română

și a locului unde s-a tipărit, Sibiul. Autorul, dezvoltînd tezele dintr-un studiu publicat în volumul VII al aceleiași Anuar, consideră că din punct de vedere metodologic problema dezvoltării ramurilor chirilică și latină a activității tipografice de la Sibiu, importanță pentru istoria culturii din secolul al XVI-lea din România, trebuie abordată paralel ținînd seama în permanență de legăturile lor reciproce. Cercetarea de față se îndreaptă asupra împrejurărilor înființării tiparului chirilic de la Sibiu, persoanei primului tipograf român din Transilvania, Filip Moldoveanu și a rolului său în istoria cărții românești precum și asupra posibilităților de a da de urmele primei cărți tipărite în limba română, în 1544, catehismul lui Luther.

Pentru a ușura recunoașterea altor texte imprimate la Sibiu și a primului text imprimat în limba română, care s-ar afla în străinătate, de pildă, în Germania, autorul își însoțește studiul cu șase facsimile de pe exemplarul tetraevangheliarului de la Leningrad.

Istoriografia noastră s-a îmbogățit cu o valoroasă contribuție a lui Mihail Dan la cunoașterea activității didactice a eminentului filolog și istoric român Ion Bogdan. Realizările obținute de Ion Bogdan ca profesor la Universitatea din București la cursurile și seminariile de filologie slavă, istorie și științe auxiliare ale istoriei sînt studiate în raport cu principiile metodologice folosite, fondate pe concepția filozofică pozitivistă care a stat la baza activității sale științifice. Explicînd contextul istoric de la sfîrșitul secolului al XIX-lea care a determinat aderarea lui Ion Bogdan la curentul pozitivist, Mihail Dan relevă faptul că marele slavist se apropie, după 1900, de înțelegerea științifică a importanței factorilor interni în evoluția istorică și a conceptului de clasă socială. În continuare, se scoate în evidență bogăția informației bibliografice și de arhivă care se află în cursurile lui Ion Bogdan, luările de poziție față de diferite teze din istoriografia străină și preocupările de a face studenților o justă educație patriotică bazată pe aprecierea contribuției adusă de fiecare popor mare sau mic la formarea istoriei omenirii.

Inventarul din 1553 privind cercetarea și revizia tuturor bunurilor și drepturilor de stăpînire asupra domeniului cetății Ciceu care se păstrează

în arhivele din Budapesta, iar fotocopia în Arhiva istorică a filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România este analizat de academicianul A. Prodan în studiul său *Domeniul cetății Ciceu la 1553*. Lucrarea cuprinde date privind istoria domeniului Ciceu în perioada cît s-a aflat sub stăpînirea domnilor Moldovei, structura etnică a celor 54 sate, veniturile, prestațiile iobagilor, stoarcile nedrepte în bani sau felurite bunuri, abuzurile.

La sfîrșitul studiului, datorită importanței sale, a fost publicat inventarul pentru prima dată în întregime în limba originalului (latina) și în traducerea românească.

Ștefan Imreh în articolul: „*Contribuții la problema utilizării forței de muncă a iobagilor*” subliniază importanța unor documente de arhivă cum este „*Protocollum Rabottarum*” creat pe moșia familiei Toldalagi de la Co-runca care cuprinde date din anii 1789—1792, pentru cunoașterea cuantumului robotei, în cadrul acestei gospodării alodiale, pe ramuri de producție agricolă, categorii de munci, pe anotimpuri, luni și săptămîni.

Analiza datelor dau posibilitatea să se vadă că, deși este vorba de o gospodărie care nu depășea limitele economiei feudale, cu toate că producea surplusuri pentru piață, ca urmare a intensificării la cel mai înalt grad al robotei, anumiți factori dovedesc că și pe acest domeniu producția capitalistă cîștiga teren.

În articolul: *Conferința Națională de la Mercurea (1869)* Bujor Surdu, după ce arată că pînă la 1848 românii din Transilvania guvernată după „*Diploma leopoldină*” din 1691 (care asigura supremația politica ungarilor, secuilor și sașilor) erau lipsiți de drepturi politice, analizează, aducînd și date inedite, amploarea luptei românilor în deceniul al șaptelea din secolul al XIX-lea pentru apărarea drepturilor cîștigate după 1849 mai ales că în anul 1865, datorită situației grele a imperiului pe plan internațional, habsburgii, căutînd să-și apropie nobilimea maghiară, pun din nou problema unirii Transilvaniei cu Ungaria. Acest fapt provoacă adînci nemulțumiri printre români care nu reușesc să împiedice actul sancționat de împărat în 1868. După 1865, fruntașii politici ai românilor au organizat o rezistență față de politica habsburgilor care însă a suferit din cauza îm-

părțirii păturii conducătoare românești în două tabere; *activiștii*, conduși de Andrei Șaguna și *pasiviștii*, în fruntea cărora stătea G. Bariț, Ion Rațiu, Visarion Roman ș.a. În timpul rezistenței, față de politica regimului burghez-moșieresc maghiar și a luptelor dintre cele două curente românești care preconizau metode de luptă deosebite, are loc Conferința de la Mercurea (7—8 martie 1869) care a stabilit tactica politică a românilor pentru aproape patru decenii. Totodată, sînt analizate prejudiciile pe care le-au adus poporului român împărțirea în tabere a frunțașilor politici deși burghezia română fiind mai slabă din punct de vedere economic și numeric a căutat să-și apropie masele înscind în programul său de luptă revendicări economice și politice ale acestora. În încheiere, autorul ajunge la concluzia că procesul istoric al dezvoltării naționale și politica de oprimare a naționalităților a dus la destrămarea monarhiei habsburgice.

Trebuie să remarcăm că rubrica studiilor la prezentul volum se încheie cu articolele lui Gh. Dumitrașcu, Ion Cicală și Trofin Hăgan. Gh. Dumitrescu înfățișează cauzele conflictelor de muncă și ale grevelor muncitorilor de la Societatea Titan-Nădrag-Călan în perioada crizei economice din 1929—1933, revendicările și rezultatele obținute de muncitori în lupta împotriva ofensivei patronale, puternica solidaritate și unitate a proletariatului care rezistă presiunii direcției societății, terorii aparatului de stat și acțiunilor conducătorilor social-democrați de dreapta.

Cercetările în diferite arhive din țară cu privire la intensificarea acțiunilor antifasciste ale maselor din actuala regiune Cluj, în anul 1943, izvorite din contradicțiile ireductibile dintre marea majoritate a poporului român și regimul antonescian sau hortist, de pe teritoriul ocupat, sînt cuprinse în lucrarea lui Ion Cicală. Articolul subliniază rolul comuniștilor care în permanență s-au situat în fruntea acestor acțiuni.

Trofin Hăgan aduce date inedite despre contribuția minerilor din Valea Jiului la susținerea frontului antihitlerist. El relevă abnegația, spiritul de sacrificiu și profundul patriotism al muncitorilor care au învins greutățile asigurînd producția necesară țării și sprijinirii frontului.

Rubrica miscellanea înserează două articole, primul privind nona din Transilvania pînă la 1457 semnat de A. Răduțiu iar cel de al doilea despre morile din domeniul de sus al Zlatnei în anul 1774 întocmit de Ileana Bozac care publică în anexă și câteva documente în limba latină fără traducere.

În încheiere dorim să subliniem că volumul VIII al Anuarului din Cluj, prin tematica deosebit de variată, prin datele inedite pe care le aduce, prin înalta ținută științifică a analizei problemelor abordate, contribuie la dezvoltarea istoriografiei noastre.

ȘT. HURMUZACHE

CATALOGUL DOCUMENTELOR TURCEȘTI *

vol. II, București, 1966

La sfîrșitul anului 1965 a apărut o nouă publicație a Direcției Generale a Arhivelor Statului — Catalogul documentelor turcești, volumul II, care înserează în cuprinsul său rezumatul a 2003 documente. Documentele catalogate sînt valoroase prin conținutul lor bogat, variat și interesant, aducînd știri noi asupra istoriei medievale a României. Ele oglindesc atît aspecte economice, sociale, politice și militare din Țara Românească, Moldova și Transilvania cît și relațiile cu țările vecine și mai ales cu Imperiul Otoman în perioada cuprinsă între anii 1455—1829. Pe secole se prezintă astfel: din sec. XV 2 documente; din sec. XVI — 191; din sec. XVII — 501; din sec. XVIII — 723; din sec. XIX — 584.

Pentru a da un conținut mai bogat acestui volum, s-a lărgit aria de cercetare cuprinzînd documente și din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca centrală de stat etc. provenite din diverse fonduri și colecții de manuscrise, precum și documente din arhivele polone, bulgare și din Biblioteca orașului Bratislava.

Documentele provenite din alte instituții au fost microfilmate în cea mai mare parte pînă la decii fi cercetate în sala de studiu a D.G.A.S.

În același timp, pentru a ușura mai mult posibilitatea de informare a necunoscătorilor limbii turce, documentelor deosebit de importante li s-a făcut un rezumat mai detaliat.

Majoritatea documentelor catalogate sînt adresate domnilor și boerilor români. O parte însemnată se adresează dregătorilor otomani muhafizi, cadii etc.) din ținuturile și cetățile învecinate cu Țările Române. Cîteva sute de

acte sînt adresate unor principii ai Transilvaniei.

Din punct de vedere al provenienței se poate spune că aparțin întregii erarii otomane, începînd de la sultani sau padișahi pînă la dregătorii cei mai mărunți (ceauși, capugii etc.). Pe lîngă numeroase diplome imperiale (firmane, hukum, hatt-i șerif, berat etc.) și vizirale (buiuruldu, mektub și kaime) emise de sultani și de mari demnitari otomani (viziri, beilerbei, muhafizi etc.) sînt și o serie de diplome tătărăști numite de obicei iarlic emise de hanii tătari gherezi din Crimeia, de moștenitorul tronului tătărăsc, de primul sfetnic al hanului sau comandantul suprem al armatei și de agaua țărnicilor care avea sub autoritatea sa cele cîteva triburi tătărăști din Bugeac.

În afară de diplomele imperiale autentificate numai cu turale și poruncile vizirale cu pencele, aproape toate documentele turcești sînt întărite cu sigili de diferite forme geometrice (rotunde, ovale, pătrate, hexagonale, octogonale, romboidale etc.) purtînd de obicei numele emitentului cu o urare sau îndemnuri la luptă, cu formule religioase sau chiar versete din Coran.

Din cuprinsul documentelor se desprind nenumărate probleme ce pot fi studiate de cercetători. Cele mai multe documente înserează în paginile lor multiplele și marile obligații materiale și financiare — produse diverse, animale, cereale, bani — pe care domnii Țărilor Române trebuie să le dea Porții pentru aprovizionarea capitalei, cetăților mărginașe și oștilor expediționare. Coroborate cu cele din volumul I (eventual și cu alte documente) pot da o imagine mai completă asupra marilor cantități de diverse produse luate sau cumpărate de către Poartă în diferite perioade, evoluția și cuantu-

*) Primul volum apărut în 1960.

mul haraciului, regimul darurilor care, uneori atingeau, poate chiar depășeau cuantumul haraciului anual, legăturile comerciale ale Țărilor Române cu Imperiul Otoman și cu statele învecinate (Polonia, Austria și Rusia), circulația diferitelor monede, cursul și proveniența lor și altele.

Și sub aspectul social documentele cuprinse în catalog prezintă importanță. Astfel într-o serie de acte sînt amintite, și uneori cu îngrijorare, acțiuni ale „haiducilor” și „rebelilor” împotriva asupririi feudale și dominației otomane; răsmerițe și chiar răskoale împotriva unor domni din Moldova sau principii din Transilvania; fuga țăranilor, persecuții, asupriri etc.; din cuprinsul altor documente reies categorii de populație: țărănimia musulmană și nemusulmană denumită *raia*, adică „turmă, gloată”; apar însă și categorii de țărani privilegiați — *beraia*; o altă categorie despre care documentele ne dau știri este aceea a robilor și prizonierilor luați de turci și tătari.

Un aspect important ce se desprinde din documente este cel militar în special dispozițiile către domni de a se pregăti și participa la expedițiile turcești atît în Țările Române cît și în afara lor, efectivele de oameni pentru oaste, cantități de provizii etc., condițiile impuse pentru Țările Române prin diferite tratate încheiate de Poartă cu unele țări vecine. O categorie importantă de acte o constituie cele referitoare la hotarele românești mereu încălcate de turci, austrieci, poloni, tătari etc.

În sfîrșit, mai amintim că prin ele-mentele lor interne și externe docu-

mentele cele ce se păstrează în original prezintă importanță pentru studiul paleografiei, diplomatiei, sigilografiei turco-omane și chiar pentru cronologie. Sub raportul elementelor diplomatice, majoritatea documentelor fiind originale, abundă în formule diplomatice la început și la încheiere.

Și cercetătorii din domeniul lingvisticii, onomasticii și toponimiei găsesc date interesante. Referindu-ne, spre exemplu, la elementele românești din documentele turcești amintim: cuvinte care se referă mai mult la vechile instituții, diverse impozite sau taxe plătite de locuitorii Țărilor Române, categorii fiscale și denumiri legate de anumite situații din țară sau de nomenclatura administrativă etc. Toate acestea oglindesc faptul că au fost influențe reciproce între limba turcă și cea română.

Catalogul este însoțit de o introducere detaliată (care scoate în evidență problemele principale ce se desprind din studiul documentelor, metodele de lucru în pregătirea manuscrisului precum și unele greutăți întîmpinate) cu un rezumat în limba franceză, o bibliografie, un glosar și un indice general precum și 18 faximile după documente mai importante. Toate acestea au fost întocmite cu grijă și răspundere de un colectiv de arhiviști de la serviciul Arhiva istorică centrală.

Tipărirea acestui volum, ca și a altor instrumente de informare științifică de către Direcția generală, va contribui la completarea cu date noi a diverselor teme din planul de cercetare științifică.

V. ARIMIA

ÎNDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI BANAT

vol. I., București, 1965

Pentru a înlesni cercetarea și valorificarea izvoarelor istorice deosebit de importante pentru cunoașterea istoriei patriei, Direcția generală a Arhivelor Statului publică o serie de instrumente arhivistice de informare științifică: inventare, indici cronologici, îndrumătoare și cataloage precum și ediții de documente. Prin conținutul lor, acestea largesc posibilitățile de investigație în arhivele existente, scot la lumină un mare volum de documente care pot fi

folosite în elaborarea de tratate, studii, monografii, științifice etc.

Elaborarea și publicarea Îndrumătorului în Arhivele Statului Banat se înscrie tocmai pe linia unor asemenea preocupări editoriale ale Direcției generale a Arhivelor Statului, răspunzînd necesității de extindere a valorificării materialelor arhivistice pentru cercetarea științifică.

Lucrarea este rodul activității științifice a unui colectiv de arhiviști de la

Serviciul regional al Arhivelor Statului Banat.

Fundamentată pe un bogat și multilateral izvor de informații — în mare parte inedite — lucrarea asigură o amplă documentație asupra Arhivelor Statului din regiunea Banat privind cele mai variate domenii de cercetare.

Îndrumătorul cuprinde prezentarea unui număr de 132 fonduri și colecții inventariate aflate în păstrarea serviciului Arhivelor Statului regiunea Banat cu sediul la Timișoara și a filialelor sale Arad, Caransebeș, Lugoj și Oravița. Dintre acestea merită a fi subliniate pentru valoarea lor informativă fondurile: Comandamentul general bănațean, Prefectura județului Timiș-Torontal, Primăria Municipiului Timișoara, Camera de Comerț și Industrie Timișoara, Tribunalul Timiș-Torontal, Asociația pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) ș.a.

Îmbogățind cunoștințele despre materialele documentare aflate în unitățile Arhivelor Statului menționate, fiecare fond arhivistic prezentat cuprinde, pe lângă un scurt istoric al instituției sau întreprinderii creatoare și al arhivei sale, principalele probleme care reflectă conținutul materialelor documentare, indicându-se totodată date informative asupra depozitului de păstrare, numărul unităților de păstrare, anii extremi în care sînt cuprinse materialele, numărul de ordine al inventarelor și limba în care sînt scrise documentele. Se dau, de asemenea, informații privind bibliografia lucrărilor apărute pe baza studierii fondurilor sau pe baza căreia s-au întocmit prezentările lor.

Evidențiem faptul că volumul are și un capitol introductiv în care sînt prezentate pe scurt aspecte privind istoricul și activitatea Serviciului regional al Arhivelor Statului Banat precum și metoda folosită la elaborarea prezentului îndrumător, scoțindu-se în evidență necesitatea publicării lui. Nu lipsește de asemenea, nici lista prescurtărilor și un indice general, instrumente extrem de utile unei lucrări științifice.

În ceea ce privește materialele documentare, prezentarea lor s-a făcut pe fonduri ale unor instituții cu profil similar, după cum urmează :

- I. fonduri ale instituțiilor administrative ;
- II. fonduri ale instanțelor judecătorești ;
- III. fonduri ale întreprinderilor și instituțiilor economice cu subdiviziunile : a) industrie ; b) agricultură ; c) silvicultură și exploatarea forestieră ; d) comerț ; e) finanțe-bănci ;
- IV. fonduri ale instituțiilor și organizațiilor profesionale și de asistență socială ;
- V. fonduri ale instituțiilor culturale ;
- VI. fonduri școlare ;
- VII. fonduri familiale și personale ;
- VIII. Colecții de documente și stare civilă.

În ceea ce privește primăriile comunale, camerele agricole județene, eforiile județene de pășuni și școlile, prezentarea lor s-a făcut pe grupe de fonduri ținându-se seama de profilul identic al instituțiilor.

Din documentele prezentate se desprind informații prețioase pentru cunoașterea istoriei patriei noastre, în special a regiunii Banat, complexitatea atribuțiilor care intrau în competența de rezolvare a instituțiilor care și-au desfășurat activitatea în această regiune, oglindind aspecte și fenomene variate în toate domeniile de cercetare. Astfel, se desprind o serie de știri despre dezvoltarea forțelor de producție pe teritoriul Banatului în secolele XVIII—XX, reglementarea raporturilor dintre muncă și capital precum și dezvoltarea industrială a acestei regiuni. În acest sens sînt numeroase informațiile privind problemele de manufactură și industrie, utilarea cu mașini și instalații de producție a întreprinderilor industriale, înființări de fabrici, evoluția acestora, măsuri protecționiste pentru încurajarea industriei, producția industrială în diferite perioade surse, de materii prime, construcții, căi de comunicații, minerit, electrificare, comerț etc.

Bogat reprezentate sînt și datele furnizate de materialele create de instituțiile administrative, agrare și bancare privind situația în domeniul agriculturii, dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste în acest domeniu, condițiile de muncă, situația diferitelor culturi, a șeptelului de animale etc.

Pentru cercetarea fenomenelor privind economia capitalistă, cercetătorii pot găsi date interesante în materialul documentar din fondurile economice, agrare, administrative, cum sint: Comandamentul general bănăţean, Prefectura judeţului Timiş-Torontal, Inspectoratul regiunii a VIII-a industriale Timişoara, Întreprinderea Carboniferă — exploatarea miniere Baia-Nouă şi Cozla, Societatea de mine şi furnale din Călan, Administraţia Uzinei Ferdinand, Societatea industriei de fier Nădrag etc.

Din întregul material documentar se desprind informaţii preţioase cu privire la condiţiile de trai ale muncitorilor şi ţăranilor, la diferitele forme de exploatare la care au fost supuse masele populare, dările şi multele obligaţii pe care acestea le aveau, normele de muncă şi salariu etc. Materialul documentar din fondurile administrative reflectă contradicţiile şi luptele sociale care au îmbrăcat diferite forme de-a lungul anilor. Concluzente în acest sens sînt dosarele şi sentinţele instanţelor judecătoreşti militare, aflate în fondul Comandamentul general bănăţean, printre care semnalăm sentinţa privind greva minerilor din 1733, sentinţe împotriva lotrilor din secolul XVIII-lea, împotriva participanţilor la revoluţia burghezo-democratică din 1848—1849 precum şi alte documente care reflectă reprimarea cruntă a numeroaselor forme de manifestare a luptei de clasă.

Documentaţia cu privire la aspectele vieţii social-politice şi lupta de clasă devine mai bogată în perioada dezvoltării relaţiilor capitaliste oferind posibilitatea urmării procesului de formare şi dezvoltare a proletariatului. Dintr-o informaţie pe care le furnizează documentele se relevă cele privitoare la lupta clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român împotriva exploatarea şi a regimului burghezo-moşieresc. Un bogat material atestă greva generală din 1920, organizarea a numeroase greve, deosebi în perioada intensificării luptei de clasă din timpul crizei economice din 1929—1933, acţiuni de sabotaj, acţiuni de organizare a oamenilor muncii în organizaţii de masă, desfăşurarea propagandei revoluţionare, organizarea tineretului în cadrul Uniunii Tineretului Comunist.

Multe informaţii cuprind documente în legătură cu conflicte de muncă în

perioada 1938—1940 organizate şi conduse de P.C.R. în centre industriale ca: Titan, Nădrag-Călan, Arad, Petroşani, Lonea, Ferdinand (Oţelul Roşu), Lupeşti, Timişoara ş.a.

Unele materiale reflectă măsurile din ce în ce mai aspre luate de autorităţi împotriva mişcării muncitoreşti şi a P.C.R. ca de exemplu introducerea stării de asediu, supravegherea şi arestarea unor comunişti şi muncitori, desfiinţarea sau neautorizarea unor organizaţii de masă atît muncitoreşti cit şi ţărăneşti, introducerea cenzurii, intensificarea măsurilor teroriste de reprimare a mişcării muncitoreşti.

Materialele documentare furnizează date cu privire la intensificarea luptei maselor muncitoare împotriva dictaturii regale, a dictaturii militare-fasiste, împotriva politicii guvernului de subordonare a României faţă de Germania hitleristă. Este oglindită în documente intensificarea activităţii P.C.R. în timpul celui de-al doilea război mondial şi pregătirea insurecţiei armate.

După 23 August 1944 materialele documentare scot în evidenţă aspecte privind eforturile oamenilor muncii conduşi de P.C.R. pentru sprijinirea frontului antihitlerist, refacerea economiei naţionale, dejucarea acţiunilor de sabotaj ale proprietarilor de întreprinderi, naţionalizarea principalelor mijloace de producţie şi a băncilor (1948), pentru democratizarea aparatului de stat.

La fel de interesante şi variate sînt datele ce se desprind din materialele prezentate în îndrumător cu privire la problemele medico-sanitare, de învăţămînt, artă şi cultură.

Problematika fondurilor este mult mai largă. Ne-am oprit asupra unora dintre cele mai importante aspecte ale vieţii social-economice şi politice considerînd că acestea aduc o serie de date inedite cu privire la istoria patriei noastre fiind în sprijinul activităţii de cercetare ştiinţifică.

Apreciînd din acest punct de vedere iniţiativa publicării prezentului îndrumător, cit şi realizarea lui în bune condiţiuni, putem afirma că lucrarea este deosebit de utilă, într-un moment în care Arhivele Statului se străduiesc să-şi îndeplinească misiunea de a înlesni cit mai mult valorificarea ştiinţifică a documentelor.

POŞTĂRIŢĂ EMLIA

Ismail Hakki Uzunçarşılı și Enver Ziya Karal, OSMANLI TARIHI

(Istoria Otomană), vol. I—V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi (Tipografia Societății Istorice Turce), 1946—1961, în: Türk Tarih Kurumu Yayınları (Publicațiile Societății Istorice Turce), seria XIII, vol. I—V.

Societatea Istorică Turcă a însărcinat cu redactarea istoriei Imperiului Otoman — *Osmanlı Tarihi* — plănuită în 7 volume, pe doi dintre cei mai de seamă membri ai săi: Ismail Hakki Uzunçarşılı, fost profesor la Universitatea din Istanbul, și Enver Ziya Karal, profesor și fost rector al Universității din Ankara.

Volumele I—IV, scrise de I. H. Uzunçarşılı, sînt rod al unei munci mai temeinice, multilaterale și sistematice, asupra așezării în Asia Mică a turcilor selgiucizi, după victoria lui Alp Arslan asupra împăratului bizantin Romanos Digenis la Malazgird (1071), apoi a formării statului lui Osman (1299—1300) pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Volumul I ajunge pînă la cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mehmed II (1453).

Volumul II duce mai departe istoria imperiului în epoca lui de maximă expansiune și de strălucitoare glorie, pînă la moartea sultanului Soliman, zis Magnificul, de către europeni și Legislatorul (Kanuni) de către turci (1566). Volumele III și IV, sînt divizate în cîte alte două volume dat fiind că conțin un material mai bogat și se opresc la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd, în urma repetatelor ciocniri între imperiile rus și austriac cu imperiul otoman, s-au semnat păcile, provizorii ca atîtea altele, de la Siștov (1791) și Iași (1792).

Ca metodă, în expunerea sa, profesorul Uzunçarşılı pleacă de la informațiile politice, ocupîndu-se apoi de cele sociale și aproape deloc de cele economice. Prin urmare, se arată în primul rînd faptele istorice, adică creșterea, apogeul și începerea descreșterii acestui stat așa cum le descriesese, la începutul secolului al XVIII-lea învățatul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, în celebra sa *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Otthomanicæ*. Faptele evocate sînt mai cu seamă fapte de arme deoarece, după cum sublinia Nicolae Iorga, Imperiul Otoman a fost o creație politică și militară. Cele patru volume înfățișează nu numai problematica proprie a istoriei otomane, adică a dinastiei, a Sublimei

Porți și a principalilor demnitari care au contribuit la mărirea acestui stat tricontinental, ci depănarea otomană propriu-zisă este întreruptă adesea ca să se rezume, în capitole separate, istoria statelor și a popoarelor cu care s-a împlinit acea a otomanilor: grecii, bulgarii, sîrbii, albanezii, românii, italienii, ungurii, austriecii, polonezii, rușii, apoi germanii, francezii, spaniolii, englezii, olandezii și suedezii, precum și cei din răsărit, persanii, arabii, tătarii, armenii, evreii, georgienii și celelalte minuscule grupuri etnice din Caucaz, coordonînd totdeauna istoria tuturor a aceea dominantă a otomanilor. În felul acesta, cititorul nu mai este nevoit să apeleze mereu la alte opere, ca să priceapă corelația în timp și spațiu a faptelor turcești cu celelalte, neturcești. Fiecare parte își are subdiviziunile sale, în capitole și paragrafe, încît consultarea lucrării se face cu ușurința unui manual. La urmă se află indicele de persoane de locuri, cu liste de domnitori, cu o bibliografie turco-europeană în care se evidențiază studiile turcești, cu hărți și schițe ale bătăliilor celebre, precum și cu ilustrații, printre care excelează cele de proveniență turcească.

De o valoare deosebită este prezentarea cadrului social, după epoci, în care s-a încheiat statul otoman. Pentru aceasta, profesorul Uzunçarşılı era autorizat prin cercetările făcute în prealabil în arhivele turcești, ale căror rezultate le-a publicat în mai multe volume, tot sub auspiciile Societății Istorice Turcești¹. Capitole speciale și clar scrise, întemeiate în mare măsură pe material arhival inedit, sînt închinete sarauiului, organizației armatei centrale și provinciale, precum și marinei otomane; la fel și organizația și constituția provinciilor. Alte capitole spe-

¹ *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal*. (Introducere în organizația statului otoman), Ankara, 1940; *Kapıkulu ocakları* (Ogeacurile robilor Porții), vol. I—II, Ankara, 1943; *Osmanlı devletinin saray teşkilâtı* (Organizația palatului statului otoman), Ankara, 1945.

ciale se ocupă de suprastructura Imperiului Otoman și de produsele spiritului, și din acestea apare evidentă afirmația intelectualilor turci de astăzi că istoria lor nu este numai o succesiune de bătălii. Din materialul oferit de *Osmanlı Tarihi* apare clar că turcii otomani au creat și în știință, artă și religie, în limitele epocii feudale așa de îndelungată în Turcia, opere și de multe ori capodopere inegalabile.

O scădere mare are însă această lucrare, în întregimea ei. Economia otomană, în cei peste 600 de ani ai imperiului, este foarte vitreg tratată în această *Osmanlı Tarihi*². Considerată din acest punct de vedere, prezenta lucrare nu marchează un progres față de celelalte similare, cărora, de asemenea, le lipsesc paginile de economie, afară de Istoria Imperiului Otoman a lui Iorga în care se găsesc capitole utile asupra economiei multiforme în diferitele perioade ale acestui Imperiu, pe baza surselor străine, fiindcă cele turcești nu au fost încă date în vileag. De altfel, puțini sînt aceia care în Turcia de astăzi se ocupă de istoria economică a otomanilor. Vechile cercetări întreprinse de francezul Belin, în veacul trecut, deși incomplete, rămîn totuși ca lucrări de bază, dar necontinue, asupra sectorului vieții economice otomane.

Urmărind să cunoaștem datele și faptele economice, care sînt determinante pentru umanitate, apreciem că *Osmanlı Tarihi* apare lipsită tocmai de baza materială pe care s-a înălțat și a

durat monumentalul stat monarhic, prăbușit între altele și din cauza subrezieniei sale economice, căci a ajuns în pragul secolului al XX-lea să aibă ceea ce nu avea niciun alt stat, un Minister al Datoriilor Publice.

Profesorul E. Z. Karal a luat asupra-și partea care începe cu domnia sultanului Selim III (1789—1807) și care inaugurează o serie de reforme zise *nizam-i cedid*, „noua orînduire“, urmînd prin urmare să dea ultimele trei volume ale acestei opere. Pînă acum a publicat vol. V, dus pînă la anul 1856 adică pînă la războiul Crimeii, fiind anunțată și apariția vol. VI.

Expunerea acestui autor se deosebește mult de a colegului său, prin concepție și prin metodă. Evitînd, în aceeași măsură, antrenarea economicului în alcătuirea istoriei sale, acordînd totuși o valoare secundară formelor sociale ale epocii tratate — evolute, în mod evident, printr-un proces intern, dar și prin contactele tot mai strîns cu societatea occidentală a Europei — textul volumelor sale apare cu precădere ca o înșiruire a faptelor politice și a evenimentelor ținînd de istoria diplomației. Tratatativele și tratatele de pace ale Imperiului Otoman în această epocă, atît de numeroase, sînt bine expuse de profesorul Karal. Reformele — *Tanzimat* — sînt, de asemenea, just prezentate, însă evoluția internă, explicația factorilor genuini turcești, influența și determinanți de factorii externi, care au dus în mod inevitabil la destrămarea și desființarea dinlăuntru a monarhiei otomane, toate aceste aspecte sînt sumar tratate. Sistematica împărțire și subîmpărțirile materialului, respectate de colegul său, dispar în istorisirea conștiințioasă dar prea expozitivă a autorului, care a făcut cercetări speciale arhivale într-o măsură mai redusă, mulțumindu-se în general să se sprijine pe bibliografia și concluziile cunoscute și lui și altora.

Istoria noastră, a românilor, intră, după cum se știe, în circuitul istoriei otomane începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea și devine pe urmă parte constitutivă a istoriei Imperiului Otoman, pînă la anul 1877. În prezenta *Osmanlı Tarihi* istoria noastră are un loc bine determinat și e prezentată din belșug.

În vol. I, Uzunçarşılı se ocupă de primele raporturi dintre cele două popoare, în capitole speciale, cum sînt:

² Vezi de ex. vol. II, p. 675—687, capitolele „Privire asupra situației economice la otomanii secolelor XIV—XVI“; vol. I, nu conține în schimb, nici o pagină asupra economiei otomane; în vol. III — 1, prefață p. VII, autorul anunță că în a 2-a parte a volumului III se va ocupa de toate celelalte aspecte ale epocii dintre 1453 și 1566, precum și de „organizația administrativă și financiară ... de situația economică“, însă acest vol. II-2 n-a apărut încă; vol. IV-1 are doar trei pagini izolate, 6—7 și 320, asupra „situației financiare și economice“; în schimb, vol. IV-2 are, la pag. 103—109 capit. „Importanța Țării Românești și a Moldovei din punct de vedere economic“, iar capit. 32—34, p. 569—586, se ocupă de: produsele locale și străine, mine, pulberării, vămi și consulate străine, raporturile comerciale cu statele străine.

„Raporturile otomanilor cu Țara Românească și primul contact cu Moldova”. p. 211—215; „Dinastia Basarabilor în Valahia (*Ulah*) — Țara Românească (*Eflâk*)”, p. 215; „Raporturile otomano-moldovenești”, p. 215—216. Pentru istoria noastră, el se folosește de *Istoria Românilor* a profesorului C. C. Giurescu, citată în bibliografie, din care i s-au tradus în turcește pasagiile necesare de către unii tineri profesori turci originari din Dobrogea³. În afară de unele incongruențe, ivite atunci când se adresează cronicarilor turci tardivi — ca în cazul lui Dracula și Vlad Dracul, din care face două personaje diferite, citindu-i pe cronicarii Sadeddin de la sfârșitul secolului al XVI-lea și Müneccimbashi, din secolul al XVIII-lea — partea ce i se face Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei este proporțională cu cadrul colosal al statului tricontinental și plurisecular.

Relevăm cu deosebire capitolele din vol. IV-2, cuprinse între paginile 41 și 115, care se ocupă de epoca zisă a fanarioților, introdusă just: „voievozii Țării Românești și ai Moldovei, din cauza slăbirii statului otoman, ai căruia supuși erau, încep să ducă după împrejurări o politică dublă; primii se apropie de Austria și ceilalți de Rusia, și încep a corespunde în secret cu împărații. De aceea, guvernul otoman a schimbat sistemul de pină atunci de a-i numi pe voievozii aleși după legile locale, și a început a numi ca voievozi pe grecii fanarioți din Istanbul (*Istanbulu Fenerli Rumlar*) care îndeplineau diferite slujbe în treburile guvernului, nemaiavind încredere în voievozii păminteni”. Capitolele acestea au o pondere specială fiindcă se întemeiază pe un bogat material documentar nou, citat de multe ori integral, nu numai parțial, în subsolul paginilor, după fondurile Arhivei Statului⁴. Precizările do-

cumentare ale lui Uzunçarşılı pentru cronologia nenumăraților domnitori fanarioți sînt utile. Însă sînt deosebit de interesante paragrafele capitolului „Știri privind legile, regulamentele și ceremoniile urmate la numirea voievozilor Țării Românești și Moldovei”, care completează și lămuresc știrile istoriografiei noastre în această privință.

În partea scrisă de Karal, după cum am arătat, nu există material nou și nici puncte de vedere noi asupra trecutului nostru.

Această întinsă lucrare, scrisă pentru turci, are prin urmare o valoare deosebită tocmai prin utilizarea materialului inedit turcesc. Categoriile documentare ale altor popoare, în special ale celor balcanice, sînt însă insuficient și meîndemînatoc folosite⁵. Ca să se poată în fine scrie o istorie viabilă a Imperiului Otoman fără greșeli și inadvertențe de exegeză și de interpretare apare clar că trebuie să se facă o fuziune obiectivă între datele surselor otomane și ale celor scrise în limbi străine, europene sau

dica veche a Moldovei) — *Romanyalu nam-ı diğer Boğdanlu ahkâm defteri* (Condica ordinelor românilor alias moldovenilor), — *Bab-ı Âli defteri vesikaları* (Documentele condiții Porții — *Dolap vesikaları, sandık 202* (Documentele din dulapuri, lada 202), — *Teşrifat defteri* (Condica ceremoniilor), — *Nîmeti Efendi kanunnamesi* (Cartea de legi a lui Nîmeti efendi), — *Atif Efendi kitoplari, 1734*, (Cărțile lui Atif efendi, 1734), — chiar și *Atik Mısır defteri* (Vechea condică a Egiptului), care toate vor trebui lămurite istoriografiei noastre.

⁵ Iată, de ex., un galimatias turco-grecesc, care nu este o greșeală de tipar. Vol. I, p. 432, (la anul 1444), „locușitorul papei, cardinalul Vikekangelorios și Katalikos a trecut în Mo.eea și de acolo a venit la Istanbul” (*Papa'nın vekili kardinal Vikekangelorios ve Katalikos Mora'ya ugrayıp oradan Istanbul'a gelmişlerdi*). Pentru acest cardinal catolic și vice-cancelar al papei, care însă nu purta numele propriu de „Vikekangelorios” și care n-a fost însoțit de un oarecare „Katalikos”, Uzunçarşılı face trimiteri la cunoscuta istorie a lui Sphrantzis (Phrantzis) folosită în traducerea turcească făcută de Vladimir Mirmiroglu, care este el însuși cancelar al Patriarhiei ortodoxe egumenice de la Istanbul,

³ La cererea sa, i-am dat o listă a domnilor celor două țări românești, cu anii domniei, pe care i-am scris în grafie românească, adoptată apoi de autor în textul turcesc; de ex. „Ștefan cel Mare”, căci dacă scria „cel” turcește trebuia citit „gel”.

⁴ De ex. fondurile: *Mühimme defterleri* (Codicile chestiunilor importante), — *Ibnüllemin tasnifi* (Inventarul lui Ibnüllemin), — *Cevdet tasnifi* (Inventarul lui Cevdet), — *Eflâk defteri* (Condica Țării Românești), — *Sandık 7* (Lada 7), *Atik Boğdanlu defteri* (Con-

alte. E necesară deci o cooperare nu numai interbalcanică și europeană, dar și intercontinentală, care să poată duce la bun sfârșit o lucrare de așa anvergură ca „Istoria Imperiului Oto-

man” și care să fie apoi tradusă și în limbile aceloră cu care osmații și-au împletit destinul istoric mai mult de o jumătate de mileniu.

AUREL DECEI

THE HAPSBURG MONARCHY (1867—1914)

Rochester „Harvard University Press“, 1965, Ed. III-a, 532 p.

Lucrarea lui Arthur May, profesor de istorie la Universitatea din Rochester, publicată prima dată în 1951 de „Harvard University Press“ (S.U.A.), este un studiu de sinteză întocmit în urma unei minuțioase cercetări monografice asupra fostului imperiu Austro-Ungar.

În prefață, autorul mărturisește că, pentru a reda spiritul „acestui imperiu ruinat“, cum îl denumea David Lloyd George, a folosit ca sursă documentară arhivele din Viena, Londra, Washington, precum și publicațiile germane ale timpului, ca „Neue Freie Presse“ și „Arbeiter Zeitung“ oficiul partidului social-democrat, și a vizitat țările care au făcut parte din acest imperiu. El arată, de asemenea, că a urmărit să prezinte statul austro-ungar în toată complexitatea lui, pornind de la formarea monarhiei habsburgice, trecind apoi la evoluția celor doi parteneri, Austria și Ungaria, pe care o tratează perioadă cu perioadă, de la acordul din 1867, pînă în ajunul primului război mondial, avînd în vedere rolul monarhiei dualiste în diplomația Europei, dezvoltarea economică, socială, culturală și legăturile cu națiunile învecinate și cu marile puteri europene.

Primele capitole ale lucrării, intitulate: „Imperiul habsburgic“, „Guvernele monarhiei dualiste“ și „Predominarea liberalismului german în Austria“, se ocupă tocmai de prezentarea Austriei și Ungariei luate fiecare în parte, și urmărite în evoluția lor pînă în 1867 cînd ia naștere monarhia dualistă.

Autorul își începe lucrarea cu domnia lui Franz Joseph încoronat ca împărat al Austriei la 2 decembrie 1848 și pe care-l consideră ca „lamentabil pregătit“ pentru conducerea acestui imperiu compus dintr-un amestec de naționalități, limbi, tradiții și concepții diferite. El arată că în această situa-

ție puterea de stat a evoluat fără a avea o bază națională iar imperiul habsburgic din 1848 consta dintr-o „collecție grotescă de rămășițe — Austria propriu-zisă, simburile imperiului, Ungaria, Boemia, părți din Italia și Polonia — care datorită unor interese politice au căzut în stăpînirea unei anumite dinastii, aceea a habsburgilor“ (Cap. I, p. 2, al. 1). În continuare se arată că nucleul de origină al monarhiei habsburgice aparține întinseilor domenii ale lui Carol cel Mare și chiar numele de Austria derivă din Marca Orientalis, marca de răsărit, Oesterreich, sau în forma ei latină, Austria. Se urmărește apoi evoluția Austriei de-a lungul secolelor, accentuîndu-se că maximum de prosperitate și putere a fost în timpul domniei lui Leopold al VI-lea. Sînt trecuți în revistă toți suveranii care au condus Austria precum și evenimentele importante survenite în timpul domniei acestora.

În ceea ce privește Ungaria, autorul arată origina poporului maghiar, a limbii, și trăsăturile fundamentale ale acestei națiuni, dînd ca dată a constituirii statului maghiar anul 896. De asemenea, subliniază importanța domniei regelui Ștefan și a constituirii regatului maghiar independent. Despre acest regat, autorul arată că și-a lărgit granițele prin anexare de teritorii. Astfel, la finele veacului al XII-lea începe să stăpînească regatul Croației care includea și coasta Dalmației, iar Ungaria de nord care era locul de baștină al slovacilor a fost în întregime încorporată în statul maghiar înainte de sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Aproape odată cu Slovacia a fost luată în regatul maghiar și Transilvania de răsărit. Iată ce spune autorul referitor la aceasta: „odată o parte a vechiului imperiu roman Transilvania a fost locuită de români, de coloniști maghiari în văile mănăstirești, și de

sași aduși din Germania ca păzitori ai granițelor și agricultori experimentați" (cap. I, p. 10, al. II). Despre Banatul Timișoarei se spune că a fost anexat în secolul al XI-lea.

În ceea ce privește Ungaria, se subliniază semnificația Bulei de Aur și similitudinea acestui act cu Magna Charta, și este relevat rolul unor conducători de seamă ca Ioan Huniade și Matei Corvin fiul său, sub care Ungaria atinge maximum de strălucire.

Autorul urmărește apoi Austria și Ungaria în lupta dusă cu Imperiul Otoman arătând că „împotriva turcilor, ca un bastion de protecție, s-a ridicat o frontieră militară de-a lungul graniței maghiare și în spatele căreia se găseau ca populație permanentă iugoslavii și românii sau valahii" (cap. I, p. 14, al. II).

Este relevat, de asemenea, în cursul evenimentelor, rolul jucat de biserica catolică și de protestantism. Sint prezentă, totodată, toți cei care au stat la conducerea monarhiei habsburgice și rolul jucat de aceasta în diplomația Europei precum și legăturile cu marile puteri: Franța, Rusia, Anglia, Turcia, și alte state ca: Germania, Italia și Țările Balcanice. Autorul se ocupă și de analiza cauzelor care au dus la mișcări revoluționare.

Sint trecute în revistă guvernele și conducătorii care s-au succedat în timpul monarhiei dualiste și se vorbește pe larg de liberalismul german care își avea rădăcinile în ideologia revoluționară a anului 1848 și de influența lui exercitată în Austria. Autorul se mai ocupă și de analiza situației clasei muncitoare din Austria și a contradicțiilor care au dus la greve și demonstrații de masă. El arată că manifestarea simpatiei vienezilor față de comuna din Paris a provocat reacția guvernului care a suspendat asociațiile socialiste și a arestat pe conducători. El subliniază faptul că represiunea cercurilor conducătoare în loc de a înăbuși mișcarea muncitorească a îndreptat-o spre ideologia marxistă.

Capitolul „Ungaria autonomă" tratează perioada cuprinsă între 1867—1875, când problemele politice urmăresc trei aspecte principale: relațiile cu Austria, cu naționalitățile ne maghiare și consolidarea internă, precum și progresul material al regatului. În această perioadă se formează numeroase partide politice. Ministeriatul lui Andrassy continuă completarea unificării administrative a regatului prin delimitarea

situației Transilvaniei, Croației și Sloveniei. Autorul spune despre aceasta: „Transilvania care era locuită în majoritate de români, de mulți maghiari și de o minoritate substanțială de germani numiți sași, a fost în întregime încorporată în statul maghiar..." (cap. IV, p. 71, al. II). Se analizează de asemenea compoziția dietei din 1865 din Transilvania și cauzele care au dus la dizolvarea ei. Tot în acest capitol, se relevă activitatea deosebit de importantă pentru România a mitropolitului Andrei Șaguna care a subliniat necesitatea educației naționale a românilor din Transilvania și care, în acest scop, a înființat o tipografie și a încurajat dezvoltarea școlilor, precum și rolul jucat de alți exponenți ai bisericii din Serbia, Croația și Bulgaria care au contribuit la ridicarea culturală a țărilor respective.

Capitolul intitulat „Marea renunțare" tratează legăturile imperiului austro-ungar cu țăările balcanice și cu marile puteri Anglia, Franța, Rusia, Italia precum și conflictul franco-german care a dus la războiul din 1870. Referitor la țara noastră, autorul consideră că relațiile Austriei cu România erau departe de a fi bune deoarece Viena se opunea din toate puterile unirii Moldovei cu Muntenia și formării statului român, aceasta din teamă ca România, prin consolidarea ei, să nu servească ca exemplu și altor popoare balcanice care ar fi încercat să lupte pentru același scop final, fapt ce ar fi determinat tulburări sau chiar pierderi teritoriale imperiului habsburgic.

Capitolele următoare intitulate: „Orientul apropiat și alianța germană", „Habsburgii și aristocrația austriacă", și „Cealaltă jumătate austriacă" se ocupă de: relațiile imperiului habsburgic cu Bosnia-Hertegovina și esența intereseelor Austro-Ungariei pentru această parte a balcanilor, precum și rolul jucat de Bismarck în politica de influențare a Austriei; politica internă și externă dusă de conducătorii Austriei și în ultimul capitol citat, este analizată pe larg situația țărănimii din Austria, rolul pozitiv și negativ al bisericii catolice și sistemul de educație.

Capitolele care urmează intitulate: „Conducerea de fier a lui Taaffe 1879—1893", „Structura socială și economică a regatului Ungariei" și „Conducerea lui Coloman Tisza" analizează situația imperiului austro-ungar și conducerea diferitelor personalități precum și po-

litica de deznaționalizare a celorlalte naționalități dusă de către aceștia. În ceea ce privește Transilvania, se arată pe larg greutățile întâmpinate de români atât în exercitarea atribuțiilor în administrația de stat, cât și în școli. De asemenea, se subliniază faptul că **țărănimia maghiară, slovacă, română, ruteană și sîrbă** a fost privită de clasele suprapuse ca un bun de exploatat. Tot aici se arată, rolul pe care l-au avut în conducerea politică a românilor din Transilvania Vincent Babeș și Gh. Barițiu. Acesta din urmă, în 1881 a înființat Partidul Național Român și a formulat la Conferința românilor din Ungaria obiectivele și cererile acestora anume, ca limba română să fie folosită de funcționarii administrativi și în judecătoriile ținuturilor locuite de români și biserica ortodoxă-română să aibă aceleași drepturi ca cea catolică iar școlile sale să fie finanțate de stat.

În legătură cu problema politicii de deznaționalizare în capitolul intitulat „Ungaria militantă” se relevă rolul „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” înființată în 1891. Autorul se referă de asemenea la „Liga culturală” din a cărei conducere făcea parte și „respectatul și respectabilul” istoric Nicolae Iorga, arătând că dintre toate naționalitățile din Ungaria, românii au fost cei mai tenace în combaterea politicii de deznaționalizare.

Celelalte capitole pînă la sfîrșitul lucrării se ocupă de analizarea condițiilor care au dus la Tripla Alianță, criza dualismului între 1890—1910, criza bosniacă și situația monarhiei înainte de primul război mondial. Cîteva capitole se ocupă de cultura maghiară și a celorlalte naționalități.

Ultimul capitol, intitulat „Înainte de război” analizează pe larg cauzele și desfășurarea războaielor balcanice, precum și rolul de mediator al lui Czernin care a atras atenția asupra consecințelor nefavorabile ale politicii austro-maghiare față de români și asupra necesității unei reforme, ajungînd la concluzia că tratatul austro-maghiar

încheiat nu avea nici o valoare. Tot în acest capitol se arată relațiile de prietenie dintre România și Rusia care s-au accentuat în jurul anului 1914 în vederea organizării unei noi ligi balcanice care să asigure liniștea în Balcani și să servească Rusiei într-un eventual război european.

Epilogul lucrării tratează cauzele care au dus la dezintegrarea imperiului habsburgic prezentînd totodată esența și limitele teoriilor emise de către Otto Bauer, Karl Renner, Aurel Popovici, Ștefan Tisza etc. în vederea reconstituirii acestuia pe baza unui stat trîonal sau a unui stat federal asemănător Elveției.

Din lucrarea profesorului A. May se poate observa preocuparea sa de a analiza cauzele care au dus la formarea și ascensiunea imperiului habsburgic, ale declinului și neputinței acestuia de reconstituire. El subliniază rolul forțelor centrifuge ale „naționalismului” care acționau în cadrul statului ca forțe de dezintegrare a patrimoniului habsburgic capabile să ducă la fărâmițarea acestui imperiu denumit „cel de al doilea bolnav al Europei”. În ceea ce privește țara noastră, lucrarea prezintă pe larg relațiile economice, sociale și politice care au existat între Transilvania și Austro-Ungaria și repercutarea acestora asupra situației României de-a lungul veacurilor.

Notele, bogata bibliografie, conținutul și extinderea lucrării dovedesc strădania autorului de a prezenta un studiu cît mai documentat și o incursiune temerară făcută de acesta, în istoria unui imperiu cu atîtea implicații politice, sociale și economice interne și externe.

Se poate considera că această lucrare prezintă și unele limite care puteau fi evitate dacă bibliografia folosită ar fi fost îmbogățită prin cercetarea studiilor de specialitate publicate de istoricii noștri în ultimele două decenii, ceea ce ar fi dus la elucidarea unor probleme și ar fi dat o viziune mai clară autorului.

SANDA RACOVICANU

S. Tóth, LITERA DE TIPAR

Ed. Științifică, București, 1966, 159 p.

Apariția unei lucrări consacrate creației de neprețuită valoare, în cultura și tehnica umană, litera de tipar,

se înscrie în preocupările meritorii ale Editurii Științifice de a pune la îndemîna specialiștilor cît și a publi-

cului larg date legate de dezvoltarea culturii universale.

Pornind de la faptul că în primele decenii ale tiparului tipografii nu au folosit un scris comun, ci au transpus în litere de tipar caracterul scrisului de manuscris, urmărind, prin păstrarea tuturor elementelor de formă și a principiilor de compoziție a paginii, redarea fidelă a aspectului grafic al cărții manuscrise, autorul face o interesantă incursiune în istoria scrierii. Precizând că noțiunea de scriere presupune îndeplinirea a două condiții principale: să fie o activitate grafică în înțelesul mai larg (desen, gravură, pictură), să aibă scopul de a consemna sau de a comunica ceva (pentru cel care-l execută sau pentru alții), autorul atrage atenția că încercările de a veni în ajutorul memoriei, de-a comunica ceva prin obiecte sau prin grupuri de obiecte, deci nu printr-un procedeu grafic, nu pot fi considerate scrieri propriu-zise, ele constituind doar precursori ai acestora. Aici trebuie amintite semnele mnemotehnice folosite de indieni americani, quipu-urile incașilor vechi din Peru, briile wam-pun ale indienilor nord americani.

Desenele descoperite în peșteri, pe stînci și pe obiecte, precum și practicile popoarelor primitive, remarcă în continuare autorul, dovedesc că, la început, omul a consemnat ceea ce a avut de comunicat sau de păstrat în amintire prin desenarea ființelor și obiectelor respective (scrierea pictografică). Astfel de mărturii găsim la indienii din America de Nord, la eschimoși, la popoarele din Oceania și Africa. Mai târziu, pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare, apare scrierea ideografică. Ideogramele nu poartă numai semnificația simplă a pictogramelor, ci reprezintă o noțiune, o idee legată de ele, prin convenție. Treptat figurile s-au statornicit, s-au simplificat și în loc să reprezinte o idee înțelegă au simbolizat numai câte un cuvînt. Această din urmă scriere era mai precisă, mai strîns legată de un text, totuși imperfectă întrucît multe cuvinte nu puteau fi redată prin figuri. Această lipsă a fost eliminată întrucîtva într-o etapă mai înaintată a dezvoltării scrierii, cuvintele nereprezentabile fiind redată cu ajutorul figurii corespunzătoare a cuvintelor ce aveau pronunțarea identică sau asemănătoare. Astfel, pe lîngă rolul de a reprezenta un cuvînt figurile au primit și un rol fonetic, reprezentarea unui grup

de sunete. Figurile care aveau multe sensuri au fost completate cu semne distinctive fiecărui scris în parte. Astfel, scrierea hieroglifică egipteană folosea figuri pentru a reda cuvinte. Respectiva treaptă a dezvoltării scrisului, pe baza hieroglifelor egiptene a fost atinsă de fenicieni care le-au transformat într-o scriere fonografică simplă și rapidă răspîndind-o împreună cu mărfurile lor, pe tot cuprinsul teritoriilor din Marea Mediterană.

Dezvoltarea ulterioară a scrierii alfabetice se datorește grecilor. Însușindu-și alfabetul fenician grecii îl adaptează limbii lor și îl transmit la rîndul lor romanilor. Scrierea latină formată în secolul al VI-lea î.e.n., cuprinde la început patru tipuri principale: capitalele epigrafice pentru inscripții, capitalele cvadrate, capitalele rustice și cursivul. Toate aceste tipuri de scriere n-au cunoscut minusculele. Acestea, precum și scrierea numită mixtă cu majusculă și minusculă s-au format cu mult mai tîrziu.

Formarea minusculelor — arată autorul — este determinată de folosirea scrierii pe o scară din ce în ce mai largă, căci pe cînd în antichitate se folosea la inscripții, în evul mediu, ea servea în primul rînd la copierea textelor clasice. În cursul acestei activități de copiere se formează litera uncială (secolele III—IV), mai tîrziu semiunciale, două forme dezvoltate în strînsă legătură cu cursivul roman. La uncială se manifestă o tendință de rotunjire a formelor, a colțurilor care îngreuiau scrisul și dispariția serifelor, (piciorușele sau tălpițele literelor). În urma accentuării tendinței de a scrie într-un ritm și mai lizibil se formează semiunciala. Rotunjimile se generalizează, formele libere seamănă tot mai mult, și, ca un element nou, apar prelungirile superioare și inferioare ale minusculelor.

Rolul principal în formarea minusculelor — consideră autorul — l-au jucat pe de o parte necesitatea crescîndă și răspîndirea tot mai largă a scrisului, ceea ce dicta o rapiditate mai mare în executarea scrierii, iar pe de altă parte, instrumentul, pana de scris care a determinat forma grafică a literelor.

Din scrierea carolingiană se formează scrierea gotică. Mai tîrziu, Renașterea italiană reînnoind scrierea carolingiană dă naștere scrierii umaniste, modelul anticvei noastre de tipar. Cu apariția scrierii carolingiene

se termină de fapt evoluția formelor de bază ale alfabetului latin, dezvoltarea ulterioară rămânând să se desfășoare în cadrul acestor forme de bază, capitalele romane și minusculele carolingiene.

Alfabetul grecesc a servit ca model nu numai scrierii latine ci și alfabetului chirilic. Crearea acestui alfabet, în secolul al IX-lea, a fost atribuită multă vreme călugărilor slavi, Chiril și Metodiu. Acesta însă nu era alfabetul cunoscut sub denumirea de chirilic ci alfabetul glagolitic.

Alfabetul chirilic apărut ceva mai târziu tot în Bulgaria (primul document cunoscut fiind datat din 948) spre deosebire de scrierea glagolitică născută din stilizarea minusculelor cursive grecești derivă din majusculele clasice grecești completate cu litere glagolitice pentru sunetele slavone inexistente.

Din Bulgaria alfabetul chirilic a ajuns și pe teritoriul țării noastre. La primele tipărituri românești începând cu cele ale renumitului tipograf erudit Macarie, care a valorificat în tipăriturile sale cunoștințele dobândite de cei mai buni tipografi italieni, s-au folosit litere chirilice.

În continuare autorul subliniază că, deși continuatorii operei lui Gutenberg au adus îmbunătățiri tehnicii culegerii și a adoptării scrisului la culegerea cu literele noastre, tipăriturile primelor decenii ale tiparului păstrează aspectul cărții-manuscris. O transformare esențială se produce numai spre sfârșitul secolului al XV-lea după ce tipografiile umaniste din Italia transpun scrierea umanistă în litere de tipar și apar primele forme perfecționate ale anticvelor. Prin acestea cartea tipărită se detașează esențial și definitiv de cartea manuscris.

Capitolele următoare prezintă noțiunile tehnice legate de litera mobilă

turnată (elementele literei de tipar, sistemul tipometric, capul de literă) pentru a se opri mai îndelung asupra apariției anticvelor și dezvoltării tipurilor de litere.

Un capitol separat este rezervat caracteristicilor grafice ale anticvelor, iar altul clasificării literei de tipar — clasificare în care considerentele istorice de stil sint completate cu criterii de formă.

În încheiere, autorul expunând cîteva considerații asupra perspectivelor de dezvoltare a scrierii de tipar arată, printre altele, că, întrucît litera contemporană trebuie să corespundă scopului nu numai ca formă, ci și ca însușiri funcționale, (vizibilitate) căutările artei contemporane de literă se îndreaptă spre forme simple, pure, fără ornamente, dar realizînd totuși neuniformitate și încadrarea liniilor, în proporțiile indispensabile unei bune lizibilități.

Dezvoltarea ei, se îndreaptă deci în direcția căutării formelor care păstrează întreg gradul de lizibilitate a tipurilor istorice, dar cu un desen mai simplificat, corespunzător simțului estetic contemporan. O influență importantă asupra formării tipurilor și desenelor literelor o are și o va avea mai ales în viitor dezvoltarea tehnicii tipografice. Sistemele noi de culegere foto-mecanice vor avea o influență favorabilă, deschizînd perspective noi în arta literei.

Cartea lui S. Tóth, bazată pe o bibliografie de specialitate cuprinzătoare, realizată într-o formă grafică bună, cuprinzînd și un bogat material ilustrativ ce reprezintă toate genurile de scriere precum și toate tipurile de litere de tipar, ne apare utilă și interesantă.

I. BURLACU

Ducev Ivan, ЛЕТОПИСА НА КОНСТАНТИН МАНАСИ

(Letopisețul lui Constantin Manasses), Sofia, Editura Academiei bulgare de științe, 1963, 415 + XXXVI p.

Apărută sub egida Institutului pentru literatură al Academiei bulgare de științe, ediția prin fototipie a manuscrisului de la Vatican a prelucrării slave a letopisețului lui Constantin

Manasses înlătură o serioasă lacună în domeniul slavistici prin faptul că, pînă în prezent a lipsit o ediție a textului complet al manuscrisului de la Vatican.

Acest manuscris a fost scris și ornat în primăvara sau vara anului 1345 din porunca și pentru uzul personal al țarului bulgar Ioan Alexandru, ceea ce se constată mai ales dintr-o însemnare în limba greacă, în monocondil, aflată în partea de jos a unei miniaturi: „Ἰωάννου τοῦ δεσπότη“ — „a despotului Ioan“.

Bogata și artistică sa ornamentație, care a constituit și subiectul unei lucrări separate¹ poate servi și ca izvor istoric ea însăși; aceste miniaturi demonstrează de asemenea și nivelul ridicat artistic din vremea celui de al doilea țarat bulgar.

În introducere, învățatul bulgar Duicev se ocupă de importanța istorică și filologică a manuscrisului de

la Vatican al cronicii lui Manasses, de edițiile (între care și cea postumă a lui Ioan Bogdan² și studiile asupra traducerii medio-bulgare a acestei cronicii în general, începînd cu Assemanus (1687—1768), pînă la ultimele studii apărute înaintea ediției de față.

După acest studiu introductiv, I. Duicev reproduce prin fototipie, în bune condiții grafice, textul integral al manuscrisului cronicii, după care urmează notele tirzii făcute în limba latină pe originalul operei, reproduse de autor într-un appendice al lucrării sale.

Această ediție se adresează unui cerc mai restrîns de cercetători datorită modului său de editare fotografică.

¹ Ivan Duicev, *Миниатюрите на Манахевата летопис*, Sofia, 1962.

² Ion Bogdan, *Cronica lui Constantin Manasses*, București, 1922, 456 + VIII p.

Stoianov Manio, Kodov Hristo, ОПИС НА СЛАВЯНСКИТЕ РЪКОПИСИ В СОФИТСКАТА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

(Catalogul manuscriselor slave din Biblioteca națională din Sofia), vol. III, Sofia, Editura de stat pentru știință și artă, 1964, 499 p. + XL planșe.

Acest catalog de manuscrise slave reprezintă o continuare a primelor două volume datorate lui Beniu Ţonev¹ și cuprinde manuscrisele intrate în bibliotecă între anii 1923—1962.

După o scurtă introducere, în care se arată de unde provine majoritatea manuscriselor descrise, autorii ne informează că în lucrarea lor au inclus manuscrise începînd din secolul al XIII-lea pînă la 1878 și metodele lor de lucru. Astfel, ei urmează sistemul folosit de Ţonev, adică au împărțit materialul pe categorii tematice (evangelii, trebnice, cuvîntări ale sfinților, paterice, miscelane, refetare etc.) iar în interiorul fiecărei categorii au inclus descrierile cronologic.

Pentru datarea unor manuscrise, autorii arată că au folosit caracteristicile hîrtiei (de remarcat lipsa unor instrumente de lucru foarte impor-

tante ca de pildă albumul de filigrane al lui Vladimir Mošin²) ale cernelei, ortografiei, conținutului etc., ceea ce reprezintă o realizare demnă de re-marcat.

Foarte important este că s-au reprodus toate însemnările din manuscrise în limba lor originală sau în traducere.

Ca metodă de transcriere s-a folosit metoda filologică (socotim mai bună decît cea istorică pentru un catalog de manuscrise), anume de a nu desface și întregi prescurtările sau a introduce o punctuație contemporană.

Introducerii îi urmează descrierea a 307 manuscrise slave numerotate de la 830—1136, dintre care unele sînt româno-slave sau au circulat pe la noi, lucru ce se poate vedea din grafia, ornarea, uneori limba și mai cu seamă însemnările din cuprinsul lor.

Astfel manuscrisul nr. 954 (un slujebnic de la începutul secolului al XVII-lea), de proveniență româno-

1. B. Ţonev, *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народна библиотека в София*, Sofia, 1910 și *Опис на славянските ръкописи в Софитската Народна библиотека*, vol. II, Sofia, 1923.

² V. Mošin, S. Traljić, *Filigranes des XIII-e — XIV-e ss*, Zagreb 1957.

slavă, are câteva însemnări românești interesante, ca: „Această sf. în-ță liturghie iaste slovenească și nu putem ceti pe ia” (p. 80 jos) sau pe ultima scoară unde scrie: „sănătate dumitale frate Gligore; 1811 dec. 20 (în catalog s-a citit „iun. den. 20”).

Tot astfel, manuscrise ca nr. 837 (româno-slav de proveniență ardeleană conform însemnărilor explicative ale textului), nr. 840 (scris în sec. XVII de grămaticul Zaharia din Copăceni, feciorul lui Moșu Vătahul) sau nr. 1050 care a fost folosit la noi, lucru ce reiese din însemnarea de pe f. 172 v. unde cu o grafie frumoasă, ultimelor 9 rinduri scrise de altă mână, le urmează: „să știe ca-m scris eu grămaticul Naume Matei 9 rinduri”.

Modul de a descrie manuscrisele este următorul: se arată felul manuscrisului și data, apoi se menționează ce fel de redacție este (bulgară

sau sîrbă)³, după care se face o descriere a operei și conținutului, din care se dau primele pasagii și, în sfârșit, se redau în întregime însemnările.

Un număr de 40 de planșe anexate redau pagini din cele mai importante manuscrise; lucrarea se încheie prin următoarele tabele și indici: corespondență dintre numerotația manuscriselor și cea a inventarului bibliotecii, o listă în ordine cronologică a manuscriselor, cronologia însemnărilor date din manuscrise, un indice al numelor și altul pe materii și, în sfârșit, tabla de materii și lista planșelor.

³ Din acest punct de vedere autorii nu urmează sistemul descrierilor lui B. Tonev, care împarte în șase școli ortografice textele medio-bulgare, din care ultima cuprindea textele româno-slave din Țara Românească (vezi B. Tonev, *op. cit.*, vol. I, p. IX).

Andreev Mihail, ВАТОПЕДСКАТА ГРАМОТА И ВЪПРОСИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ФЕОДАЛНО ПРАВО

(Hrisovul destinat mănăstirii Votopedi și problemele dreptului feudal bulgar), Editura Academiei bulgare de științe, Sofia, 1965, 195 p. + 2 planșe.

Lucrarea este deosebit de interesantă, atât prin conținutul ei, cât mai ales prin modul său de alcătuire, prin ideea de care a fost călăuzit autorul în redactare.

Din punctul de vedere al conținutului, importanța lucrării constă în faptul că ajută la lămurirea problemelor de istorie și drept feudal legate de hrisovul de la Votopedi (unul din cele opt hrisoave bulgare cunoscute până acum, descoperit de regretatul învățat grec Mihail Lascaris), dintre care menționăm dezvoltarea instituțiilor și sistemul dărilor în Bulgaria medievală.

Ideea de care aminteam a fost aceea de a lămuri instituțiile feudale ce se găsesc menționate în hrisovul studiat, pe baza analizei lor comparate cu alte izvoare. Planificată inițial a fi un mic studiu, după cum mărturisește autorul, materialul adunat pe parcurs a arătat posibilitatea și utilitatea extinderii lucrării la proporțiile monografiei de față.

Cartea, foarte sistematic alcătuită de altfel, se compune din două părți:

precuvintare (care se referă la probleme de formă) și conținutul hrisovului, conținând în total 7 capitole, după care găsim: rezumate în limbile rusă și franceză, bibliografia, indice combinat de nume și materii și, în sfârșit, fotocopia documentului și textul său transcris.

Tabla de materii foarte detaliată, așezată la începutul cărții, servește drept plan analitic al monografiei.

Ceea ce ni se pare important este faptul că, avînd la bază studiul exhaustiv al unui izvor diplomatic, se ajunge, în mod firesc, la o serie de concluzii teoretice privind istoria statului și dreptului bulgar.

Enunțînd numai titlurile capitolelor lucrării, ne putem da seama de profunzimea și stilul în care s-a înfăptuit studiul. Iată care sînt acestea: motivele editării hrisovului de la Votopedi, forma sa (din prima parte) și, de asemenea, proprietatea și imunitățile feudale, dreptul fiscal, autoritatea centrală și ultimul privind dreptul statului feudal bulgar capitole

ce compun cea de-a doua parte a lucrării).

Trebuie să relevăm folosirea a numeroase lucrări de specialitate (atât de istorie, paleografie, diplomatică, lingvistică, cit și de drept), dintre care un loc important îl ocupă și cele românești.

Capitolele încep cu citarea cite unui pasaj din textul documentului, care se referă la o anume problemă sau instituție feudală. Fiecare pasaj este explicat, analizându-se și celelalte izvoare și studii cunoscute asupra chestiunii analizate, în așa fel, încît, fiecare ca-

pitol reprezintă un mic studiu asupra unei instituții medievale bulgare.

Avînd în vedere faptul că multe din instituțiile feudale analizate sînt într-o măsură mai mare sau mai mică asemănătoare cu cele românești¹, face să-i crească interesul medievisticii noastre.

¹ Așa de pildă vezi instituții cu aceeași denumire ca *gloaba*, *jitar*, *comis*, sau termenul *свобода чиста* corespunzător cu *ohaba* din Țara Românească și *uric* din Moldova.

Gille Genevieve, LES ARCHIVES PRIVÉES

„Revue historique“, 89, vol. 234, iulie — septembrie, Paris, 1965, p. 29—46.

Rezultat al cercetării documentelor, decretelor și lucrărilor de teorie și practică arhivistică asupra documentelor particulare, studiul lui Gille Genevieve, conservator la Arhivele Naționale din Franța, redă importante concluzii privind definiția, clasificarea, metodele de depistare și de lucru, clasarea și importanța arhivelor particulare cu referiri directe asupra materialelor din Franța.

În prima parte a studiului se face un istoric asupra dreptului și măsurilor statului și Arhivelor Naționale din Franța, asupra arhivelor particulare. Vechiul regim din Franța a instituit dreptul statului de a lua de la indivizi sau de la familii documente care puteau prezenta un interes național sau un pericol pentru siguranța statului. Apoi, în secolul al XIX-lea legislația se extinde și asupra unor documente provenite de la înalți demnitari dar nu se poate atinge de documentele pur personale. Odată cu studiile istorice în Franța, în secolul al XIX-lea, crește interesul istoricilor pentru arhivele particulare dar și asupra unor documente cu un caracter mai mult decît strict personal: cărți de judecată, cărți de socoteli, corespundență familială, documente de exploatare agrară și altele. În anul 1891 L'Anglois și Stein, făcînd prima anchetă asupra arhivelor particulare din Franța, au atras atenția deținătorilor de arhive asupra a două lucruri: conservarea și comunicarea documentelor și colaborarea dintre posesorii de arhive particulare și istorici. Autorul subliniază că discuțiile despre arhivele

particulare au ocupat un loc important la Congresul Internațional al arhivelor de la Florența din 1936 și la Congresul Național al Cercetării Științifice. Între anii 1936—1939 se iau măsuri în vederea normalizării funcționării lor iar un decret, din 18 august 1945, stabilește atribuțiile Arhivelor Naționale ale Franței față de arhivele particulare: conservarea, clasarea, inventarierea, comunicarea și utilizarea lor în scopuri administrative și istorice. În anul 1949 Ch. Braibant, pe atunci director al Arhivelor Franței, a cerut și a reușit să creeze un Comitet de salvagardare a arhivelor private format din proprietari ai arhivelor, istorici și conservatori ai arhivelor.

În continuare, în studiu se arată marea importanță a arhivelor particulare îndeosebi pentru studii biografice a căror constituire ar fi imposibilă fără folosirea acestora și pentru istoria politică și culturală în cazul cînd celelalte arhive au fost distruse în diferite împrejurări.

În privința definiției arhivelor particulare autorul arată că aceasta este greu de dat întrucît frontierele dintre arhivele publice și particulare nu sînt clare, căci există numeroase arhive particulare bogate în acte publice iar în depozite publice se găsesc arhive particulare. El propune totuși o definiție care pare generală deoarece se poate referi și la documentele publice.

În paginile următoare autorul face o clasificare a arhivelor particulare evidențiind pe lîngă arhivele familiale și arhivele senioriale, domeniile, cele

ale funcțiilor, documente științifice și literare. În cadrul arhivelor familiale autorul împarte materialele în documente privind familia în ansamblul său (genealogice, titluri, registre de conturi, cărți de judecată, cărți de bunuri), documente privind individul în parte (state civile, diplome, state de servicii, decorații) și documente privind legăturile cu familia și cu contemporanii (corespondență, acte juridice etc.).

În cadrul arhivelor senioriale, importante pentru istoria instituțională și agrară, sînt evidențiate documentele senioriale propriu-zise (drepturi de justiție, dosare de proceduri și banalități), documente feudale directe (registre de omagiu, mărturisiri, informații despre feude) și acte censuale (registre, rente, contracte, registre de fundație).

Arhivele domeniiale cuprind îndeosebi titluri de proprietate și documente cu conținut judiciar foarte importante pentru istoria agrară, evoluția tehnicii în agricultură sau crearea istoriei agriculturii unei țări.

În studiu se arată că arhivele funcțiilor pot fi de ordin administrativ, diplomatic, militar, religios și economic.

În cadrul arhivelor particulare se pot găsi importante documente științifice și literare, documente de arhitectură. Autorul arată importanța arhivelor particulare de ordin politic, în cadrul cărora se găsesc de multe ori numeroase documente publice — care privesc campanii electorale sau informații asupra unor societăți comerciale, industriale și financiare.

Autorul insistă asupra posibilităților de depistare a acestor arhive, atrăgînd atenția asupra locurilor unde se pot găsi în mod special depozite și biblioteci publice, diverse instituții,

bibliotecile unor societăți, muzeele și arhivele unor ministere. Asupra acestora se pot face lucrări de inventariere, catalogare dînd istoricului posibilitatea informării urgente.

Autorul semnalează necesitatea informării și asupra fondurilor rămase în mîini particulare, propunînd crearea unor tabele de evidență asupra lor și instituirea unei anchete permanente pentru depistarea lor.

În legătură cu clasarea acestor arhive, în studiu se arată că folosirea fișierului — fiecare fond avînd o fișă — a dat posibilitatea repertorizării a 4000 de fonduri particulare intrate în depozite publice sau rămase la posesori.

În ultima parte a studiului Gille Genevieve vorbește despre politica ce trebuie urmată în materie de arhive particulare punînd pe primul plan necesitatea continuării fișării și repertorizării complete a tuturor fondurilor particulare conservate în depozite, apoi colaborarea internațională pentru o mai bogată informare asupra fondurilor duse în alte țări de persoanele care le-au avut în posesia lor. Față de fondurile particulare rămase la proprietari sau descendenții lor, autorul propune să se încerce a se face o listă de toți oamenii politici din secolele XVIII și XIX apoi o eventuală inventariere, microfilmare a fondurilor găsite în posesia lor și recenzarea într-o singură publicație.

Tratînd aceste lucruri, studiul are meritul că aduce unele puncte de vedere în tratarea problemelor arhivelor particulare, constituind un aport important în stabilirea unor căi mai bune privind modul de depistare, clasare și folosire a acestora, mijloacele de informare asupra lor etc.

CORNEL SÎRBU

HARVARD GUIDE TO AMERICAN HISTORY

Cambridge — Massachusetts, ed. IV, The Belknap Press of Harvard University Press, 1965, XXIII + 689 p.

Universitatea Harvard¹ a publicat în anul 1953 un ghid al istoriei americane. Lucrarea a ajuns, în 1965 la

ediția a patra, autorii săi fiind Oscar Handlin, Arthur Meier Schlesinger, Samuel Eliot Morison, Frederick Merck, Jr. și Paul Herman Buck².

¹ Universitatea Harvard din Cambridge, lîngă Boston, statul Massachusetts, este cea mai veche universitate din S.U.A., fiind înființată în anul 1636 de John Harvard.

² Autorii, profesori de istorie americană la Universitatea Harvard, sînt cunoscuți publicului prin lucrările lor și unii dețin diferite premii.

În anul 1896 Albert Bushnell Hart și Edward Channing, care predau istoria la Universitatea Harvard, au întocmit pentru prima dată un ghid ce constituie o introducere clară și concisă în literatura istorică americană de la origini și pînă în anul 1865. Lucrarea care s-a bucurat de succes, a fost reeditată în colaborare cu Frederick Jackson Turner, sub titlul *Guide to the study and reading of American History*, în anul 1912, avînd ca dată limită 1910. Ghidul a fost extrem de util pentru generații de cercetători și studenți. Fiind epuizat de multă vreme și fiind foarte necesar, Departamentul de istorie al Universității Harvard a luat inițiativa întocmirii unei astfel de lucrări. Ca dată limită s-a fixat anul 1950. Autorii arată că nu au urmărit să dea o bibliografie completă într-o anumită temă, ci de a selecționa lucrările cele mai utile pentru cercetătorii istoriei politice, sociale, constituționale și economice. Din această cauză s-au menționat tîlmele cercetări, dar și unele lucrări vechi care și păstrează încă valoarea.

Planul *Ghidului* urmează în linii generale pe acela al lui Channing, Hart și Turner. În prima parte (capitolele I—V) se tratează despre metodele, izvoarele și materialele istoriei americane. În partea a doua (capitolele VI—XXX) se indică liste de publicații pe perioadele mari ale istoriei Statelor Unite.

Capitolele I—V constau în șaiszeci și șase de studii sau eseuri, cum le denumesc autorii, tratînd despre metodele, izvoarele și materialele istoriei americane și oferind cercetătorului și studentului o imagine asupra tehnicii și izvoarelor acestora. La fiecare eseu este dată lista lucrărilor publicate pentru cei ce doresc să facă cercetări în problemele respective.

În primul capitol se face, printre altele, un scurt istoric al istoriografiei americane, se arată în ce constau relațiile istoriei cu alte domenii ale cunoașterii și se expun teoriile de interpretare și principiile criticii istorice din Statele Unite.

Un capitol special (II) este consacrat cercetării și scrierii istoriei, tratînd despre metoda de a lua note cu ajutorul fișelor, despre modul de citare al lucrărilor consultate și despre întocmirea notelor din subsolul paginilor, despre citate și anexe, despre redactarea indicelui final și recenzarea cărților; se arată care sînt mijloacele

puse la dispoziție pentru publicarea de studii, lucrări etc. (edituri ale universităților sau particulare, fundații etc.).

În capitolele III—V, ce constituie partea a doua a lucrării intitulată „*Materiale și instrumente*”, se arată care sînt marile biblioteci istorice din Statele Unite și în ce constau colecțiile lor. Amintim *Biblioteca Congresului* cu 28.685.000 titluri și avînd dreptul de depozit legal pe întreaga Uniune; mai posedă documente de interes federal, manuscrise, filme, fotografii, planuri etc.; *Biblioteca Universității Harvard*, înființată în 1638 și posedînd 5,4 milioane cărți precum și manuscrise; *Biblioteca publică din New York*; *Biblioteca Societății istorice din Massachusetts*; marile biblioteci din orașele Boston, Detroit, biblioteci specializate ca *Army Medical Library* ce posedă cea mai mare colecție din lume referitoare la istoria medicinei etc.

Ghidul mai oferă informații bibliografice asupra izvoarelor nedocumentate (locuri istorice, monumente, muzee rezervații, clădiri istorice, muzee în aer liber etc.), asupra arhivelor iconografice (tablouri, stampe, caricaturi, filme), asupra colecțiilor de hărți istorice de tot felul începînd cu colonizarea și pînă în zilele noastre. Se dau relații în ce privește publicațiile denumite *gazetteer* care sînt compilații conținînd denumirile localităților dintr-un stat, clasate alfabetic.

Pentru fiecare localitate se arată poziția geografică, populația, pentru cele importante mijloacele de transport, comerț, industrie, dezvoltarea construcțiilor, activitatea intelectuală; toate au o mare valoare informativă. De asemenea, se arată ghidurile în arhive și colecțiile de manuscrise. Informații asupra lor se obțin cu ajutorul publicațiilor editate de *Historical Records Survey* care pregătește inventare ale colecțiilor din fiecare stat și uneori pentru cele particulare și pentru arhivele parohiale. Cea mai cuprinzătoare listă a acestora este a lui S. B. Child și D. P. Holmes, *Bibliography of Research Projects Reports: Check List of Historical Records Survey Publications*, Washington, 1943. Amintim de asemenea *Guide to the Records in the National Archives* (Wash., 1948) și *Your Government's Records in the National Archives* (Wash., 1950). Se mai indică ghidurile arhivelor din afara Washingtonului și ghidurile în

arhivele străine ce conțin materiale referitoare la istoria americană.

În continuare se dau unele elemente și se indică lucrări referitoare la mînuirea, grija și păstrarea documentelor de arhivă, paleografia, datarea, editarea și publicarea lor. Se arată care sînt lucrările ajutătoare cercetării istorice: bibliografii de diferite feluri: generale sau speciale, indexuri pentru periodice, ghiduri în Arhivele de Stat din diferitele state ale Uniunii, lucrări privind izvoarele istoriei americane păstrate în diferite țări ca Anglia, Franța, Germania, Canada, America Latină, descrieri și călătorii publicate, reviste istorice și publicații ale societăților istorice, serii de publicații istorice ale universităților, ziare etc., arhive personale, colecții biografii, istorii generale sau lucrări speciale, locale ale statelor, romane și povestiri istorice inspirate din diferite perioade ale istoriei americane, poeme istorice, cîntece, piese de teatru și arhive sonore.

În partea ultimă a lucrării (capitolele VI—XXX) se indică bibliografia generală și specială pe perioadele mari ale istoriei americane. Fiecare capitol conține o introducere în care se scot în evidență subiectele principale tratate, apoi se citează lucrările generale și speciale, izvoare documentare, hărți și bibliografia respectivă, citîndu-se uneori pagini și capitole și alteori reproducîndu-se din cele mai bune lucrări chiar și citate. Se procedează în felul acesta începînd cu epoca preistorică, continuînd cu perioada colonizărilor europene în America, războiul de independență, dezvoltarea Uniunii, războiul civil etc. și terminînd cu perioada dintre anii 1951—1952. Pentru fiecare lucrare s-au dat toate informațiile bibliografice complete la prima citare, iar după aceea sub forma

prescurtată, cea completă putînd fi găsită ușor cu ajutorul indicelui final. În primele cinci capitole referințele bibliografice s-au dat în întregime, iar în rest, din economie de spațiu, sub forma prescurtată. Din același motiv, după prima citare completă a unei lucrări, s-au omis inițialele unui autor, în afară de cazul cînd aceasta nu ar fi produs confuzii. Cînd s-au citat pasajii dintr-o publicație s-a indicat numai pagina de început, nu și sfîrșitul. De asemenea, nu s-a folosit cuvîntul *passim* care se subînțelege pentru publicațiile unde nu se indică paginile sau capitolele. Indicele final este deosebit de prețios pentru consultarea ghidului.

Utilitatea unei asemenea lucrări ce constituie un îndrumător sigur în imensitatea de publicații și materiale documentare păstrate în biblioteci, arhive, muzee, este indiscutabilă dacă se are în vedere ajutorul imediat și precis pe care-l oferă cercetătorului în orice problemă a istoriei americane. Metoda folosită în sistematizarea și prelucrarea enormului material este interesantă și poate servi ca model pentru lucrările de acest fel. Așa cum arată autorii săi, *Ghidul Harvard în istoria americană* este deosebit de util pentru cititorii obișnuiți și scriitori, pentru studenți, pentru cercetători și bibliotecari. Pentru cititori și scriitori oferă o temeinică informație în imensitatea literaturii istorice americane, pentru student un manual care-i pune la dispoziție informația referitoare la metodele și izvoarele istoriei țării sale, iar pe cercetători și bibliotecari îi ajută în cercetările lor, servindu-le ca instrument de informare științifică.

M. FANESCU

THE AMERICAN ARCHIVIST.

vol. 29, aprilie, 1966, nr. 2 published quarterly by The Society of American Archivist.

Volumul nr. 29 al revistei Societății arhiviștilor americani, apărut în preajma deschiderii la Washington în luna mai 1966 a Congresului extraordinar al Arhivelor, dezbate o serie de probleme interesante printre care pe aceea a pregătirii arhiviștilor americani, arhivele asociațiilor profesionale

și a instrăinării materialelor documentare. De asemenea, se dezbate tema proprietății literare asupra manuscriselor și materialelor de arhivă nepublicate, despre grup (*group*) de documente, termen sinonim cu cel de fond arhivistic, despre metodele moderne de clasare a arhivelor din S.U.A. și

despre istoricul descoperirii și recuperării în 1935, a arhivelor fostei ambasade a Statelor Unite la Petersburg.

Partea a doua a volumului cuprinde recenzii și note privind publicațiile și revistele de arhivistică recente, note tehnice despre instalații și aparate moderne folosite azi în Arhive, în special pentru reproducerea documentelor (Xerox, microfilm), informații referitoare la Societatea arhiviștilor americani și alte asociații profesionale de istorie și arhive, scurte informații despre ultimele achiziții la Arhivele Naționale și la Arhivele unor state

Georgia, Illinois, Indiana, Maine, Massachusetts, Missisipi, Nevada, North Carolina, Texas, Wisconsin Wyoming și Biblioteca Congresului). Se găsesc de asemenea informații despre Arhivele publice din Canada, ale diferitelor confesiuni din S.U.A., ale unor colegii și universități, arhiva fostei Ligi a Națiunilor de la Geneva, și despre arhivele economice (*Business Records*). În fine se mai găsesc informații privind Stagiul tehnic internațional al Arhivelor etc.

M. FĂNESCU

JOURNAL OF THE SOCIETY OF ARCHIVISTS,

vol. III, number 1, April 1965

Revista Societății arhiviștilor englezi, pe aprilie 1965, cuprinde o serie de materiale interesante. Astfel un articol tratează problema Arhivelor engleze (*The Public Records*) din punct de vedere al cercetătorului istoric, al interesului național și al politicii oficiale față de acestea, caracterizată prin următoarea apreciere: „prea puțin și prea târziu“ (*too little and too late*). Devotamentul particularilor și indiferența oficială sau amânarea au constituit principiul acestei politici începând din secolul al XVIII-lea, după cum constată G. Nicholas, autorul articolului. Se observă că păstrarea arhivelor se datorește în cea mai mare măsură eforturilor neîncetate ale unor persoane, aflate uneori în serviciul Statului, alteleori ca simpli particulari, dar însuflețite întotdeauna de același zel, al datoriei față de arhivele engleze care, folosind un citat, constituie „o serie fără egal în ce privește integritatea păstrării și a vechimii lor“.

Dr. C. Ingvar Andersson, directorul Arhivelor suedeze din Stockholm, prezintă un studiu despre aceste arhive, istoria și organizarea lor.

Istoria arhivelor Confederației celor cinci porturi (Cinque Ports) din Sudul Angliei (Hastings, Romney, Hythe, Dover și Sandwiches) este prezentată

începând de la sfârșitul secolului al XIII-lea și până în zilele noastre de către Felix Hull. Julian Cornwall prezintă un *domesday* din 1522, din timpul dinastiei Tudor.

În rubrica *Scurte comunicări*, E.G.W. Bill, bibliotecarul Bibliotecii de la Lambeth's Palace, reședința oficială a arhiepiscopului de Canterbury, prezintă un scurt istoric al arhivelor bisericii anglicane conținând documente începând din 1285 și până în secolul al XVII-lea, dispărute în 1634 și redobândite recent de această bibliotecă. Tot în această rubrică, se dau informații despre noile clădiri de arhive din Africa centrală și despre Arhivele comitatului Essex.

Rubrica *note și știri* conține informații despre Centrul pentru arhivele militare de la King's College (Londra), despre Arhivele din Pembrokeshire, despre Societatea de Arhive din Londra ș.a.

Revista se încheie cu prezentarea unor lucrări arhivistice și de istorie, cu informații despre activitatea Societății arhiviștilor englezi și despre al cincilea Congres Internațional al Arhivelor ce a avut loc la Bruxelles în septembrie 1964.

M. FĂNESCU

NOTE BIBLIOGRAFICE

MARIA PESTOWSKA, *Observații asupra întocmirii inventarelor arhivistice*, în „Archeion”, nr. XLIII, 1966, p. 7—14.

Pentru orientarea rapidă a cercetătorilor, al căror număr crește mereu, este nevoie de inventarierea fondurilor, prevăzute cu indici. Cartoteca Direcției Generale a Arhivelor Statului din Varșovia nu este completă, cuprinzând numai 900 de inventare, adică 9% din numărul total al inventarelor lucrate de unitățile arhivelor de pe teritoriul Poloniei.

Constatind că multe inventare și indici n-au fost întocmite științific, pierzându-se, pe de o parte, timpul în mod inutil, iar pe de altă parte punându-se la dispoziția cercetătorilor evidențe care nu-i orientează exact în fondurile respective, autoarea arată cum trebuie întocmit un inventar, pentru a corespunde rostului său.

TADEUSZ GRYGIER, *Inventarul de predare-primire ca evidență arhivistică în secțiile actelor Poloniei populare din arhivele de stat ale voievodatului Olsztyn*, în „Archeion”, nr. XLIII, 1966, p. 31—49.

Autorul crede, pe baza unei practici mai îndelungate, că asemenea evidențe pot ține locul, pentru încă mulți ani, inventarelor arhivistice pe care trebuie să le întocmească specialiștii Arhivelor Statului. Dacă inventarele de predare-primire sînt întocmite conform instrucțiunilor D.G.A.S., acestea pot fi un instrument suficient de orientare în fondurile prelucrate și în felul acesta arhiviștii își pot îndrepta atenția spre fondurile încă destul de multe, care sînt deja în depozite, așteptînd să fie inventariate și puse la dispoziția cercetătorilor.

M. LEWANDOWSKA, B. SEYDŁOWSKA, M. TARAKANOWSKA, *Metodele organizării fondurilor de acte din perioada 1944—1950 din arhiva actelor noi din Varșovia*, în „Archeion”, nr. XLIII, 1966, p. 15—29.

Autoarele descriu metodele de ordonare a arhivelor următoarelor instituții: Ministerul Administrației Publice, Ministerul Informației și Propagandei, Ministerul Industriei și Comerțului, Ministerul Teritoriilor Dobîndite, Oficiul Central de Planificare, Comitetul Economic al Consiliului de Miniștri. Cu ocazia ordonării arhivelor acestor instituții s-au scos toate materialele inutile, în special dubletele de manipulare în probleme administrativ-financiare etc.

CZESŁAW SKOPOWSKI, *Citeva observații și cifre relative la soarta actelor de pe teritoriul voievodatului Poznań*, în „Archeion”, nr. XLIII, 1966, p. 95—104.

În tabele sistematice întocmite se arată ce materiale arhivistice s-au păstrat, scoțîndu-se în evidență pierderile. Autorul vorbește de greutatea muncii de teren și ce se face pentru a se ridica calificarea cadrelor care lucrează în arhivele instituțiilor.

YERZY JAROS, *Citeva observații în chestiunea supravegherii arhivelor instituțiilor*, în „Archeion“, nr. XLIII, 1966, p. 51—54.

Supravegherea ordonării, trierii și inventarierii arhivelor instituțiilor este o problemă însemnată, care încă n-a fost rezolvată mulțumitor și pentru a se ajunge la măsuri eficiente autorul propune să se țină seama de experiența tuturor lucrătorilor din Arhivele Statului.

★

PIOTR BANKOWSKI, *Acte genealogice asupra familiei Mickiewicz în actele Arhivelor Statului Bielorusie din Grodno*, în „Archeion“, nr. XLIII, 1966, p. 105—122.

Este vorba de 28 documente care, pe lângă faptul că dovedesc originea nobilă a ramurii familiei Mickiewicz din Novgorod, întregesc sau corectează unele erori strecurate în literatura polonă relativ la poetul Adam Mickiewicz. Facsimilele reușite întregesc textul.

★

MIECZYSLAW MOTAS, *Schiță a istoriei cancelariei Ministerului de Interne în anii 1918—1931*, în „Archeion“, nr. XLIII, 1966, p. 155—164.

Cancelaria era descentralizată, fiecare secție avându-și arhiva proprie. Se arată cu amănunte interesante încercările de a pune ordine într-o arhivă în care domnea „mare haos și dezordine“.

GH. DUZINCHIEVICI

★

EKKEHARD FISCHER, FRITZ OELZE, *„Ordonare înainte de inventariere...“*, în „Archivmitteilungen“, nr. 3/1966, p. 90—92.

Articolul cuprinde o descriere a metodei ordonării înaintate de fișare folosită la Arhivele Statului din Magdeburg în timpul prelucrării materialului documentar emis de consiliile landurilor.

Prin aplicarea acestei metode s-a economisit foarte mult timp dar se atrage atenția lucrătorilor din arhive că folosirea ei este posibilă numai în cazul materialelor cu o structură adecvată.

★

B. HERLICH, *„O metodă de ambalare a unităților de păstrare“* în „Archivmitteilungen“, nr. 3/1966, p. 107—108.

Autorul descrie metoda de ambalare manuală a unităților de păstrare, care prezintă interes pentru arhivele mici ce nu dispun de posibilitatea să-și procure material. Avantajul folosirii acestei metode este că în loc de a fi ambalate în hirtie, documentele se păstrează în cartoane realizându-se și economie de spațiu.

★

CARL DURING, *Probleme ale dării în folosință a materialului documentar din epoca socialistă din arhiva Academiei germane de științe Berlin*, în „Archivmitteilungen“, nr. 2/1966, p. 44—47.

Autorul își propune să trateze despre metoda folosită și despre unele probleme ridicate de prelucrarea materialului documentar emis de Biroul prezidiului Academiei din Berlin în perioada 1945—1961. După ce se amintesc sarcinile specifice ce stau în fața arhivelor aparținând instituțiilor cu caracter științific

deci și a Academiei, se face un scurt istoric al constituirii arhivei centralizate a acesteia.

O importanță deosebită este acordată prezentării lucrărilor premergătoare ordonării documentelor, aceasta făcându-se pe baza unei scheme de ordonare întocmită cu ajutorul registrului tematic.

După o descriere a capitolelor acestei scheme sînt amintite fazele ordonării, lucrările ce mai trebuie realizate și importanța terminării prelucrării materialului documentar emis de Biroul prezidiului Academiei germane de științe.

★

BOTHO BRACHMANN, *Transmiteri de informații tradiționale și moderne*, în „Archivmitteilungen“, nr. 2/1966, p. 58—67.

Prezintă metodele tehnice avansate aplicate în sortarea și păstrarea documentelor (tehnica scrisului magnetic, mașini magnetice pentru sortarea documentelor și altele).

★

G. MICHEL — TRILLER, — *Învățămînt pentru calificare în districtul Erfurt*, în „Archivmitteilungen“, nr. 1/1966, p. 23—24.

Autorul informează detaliat despre metodele folosite în pregătirea și completarea cunoștințelor profesionale ale arhiviștilor.

★

H. LÖTZKE, *Arhiva documentară a rezistenței austriece*, în „Archivmitteilungen“, nr. 2/1966, p. 69—71.

Ne informează despre înființarea arhivei documentare a rezistenței austriece, care a avut loc în martie 1963 cu ocazia împlinirii a 25 ani de la ocuparea Austriei de către Germania fascistă. Aceasta nu este o arhivă propriu-zisă, ci mai mult un centru de documentare și cercetare cuprinzînd material privitor la lupta de rezistență a poporului austriac.

★

REINHARD KLUGE, EBERHARD SCHETELICH, *Arhivele din Republica Finlanda*, în „Archivmitteilungen“, nr. 1/1966, p. 8—16.

Relatările sînt făcute în urma unei călătorii de studiu a autorilor în Finlanda. Ei informează despre istoricul arhivelor din Helsinki. Îmbogățirea arhivelor prin documente aduse în copie din alte țări (referitoare la istoria Finlandei) publicarea de izvoare prin inventare speciale și probleme de heraldică, necesitatea înființării de noi arhive în diferite regiuni ale țării, secțiile arhivelor (Arhiva de război, Arhiva satului, Arhiva administrativă, Arhiva bisericească și altele), organizarea serviciului de registratură, în problema valorificării și păstrării documentelor. În ceea ce privește păstrarea documentelor se arată că s-au amenajat depozite subterane unde sînt păstrate cele mai valoroase documente.

★

HERMANN SCHREYER, *Concernul I. C. — Farben, predecesorii și urmași săi. Contribuții la istoricul organizației industriei chimice germane (partea 1-a)*, în „Archivmitteilungen“, nr. 3/1966, p. 101—106.

Înainte de istoricul propriu-zis al organizării concernului, autorul ne informează despre rolul jucat de acesta de la înființare, dar mai ales în timpul nazismului analizînd totodată și factorii care au determinat poziția importantă a sa în cadrul economiei germane.

Prezentarea etapelor de dezvoltare a concernului este făcută sub forma unor capitole avînd următoarele subtitluri:

„Cele două Triple Alianțe din 1904”, „Comunitatea de interese (I.G.) din 1916”, „Fuzionarea firmelor de bază și baze organizatorice ale concernului I. G. — Farben” și „Comunitățile industriale 1925—1930”. Acestea sînt subtitlurile primului capitol intitulat „Formarea concernurilor chimice înainte de 1925 și concernul I. G. — Farben 1925—1933” care constituie obiectul primei părți a articolului.

★

HORST THIEME, HEINZ WELSCH, *Cu privire la istoria Internaționaliei I*, în „Archivmitteilungen”, nr. 1/1966, p. 4—7.

Autorii informează pe larg despre importanța izvoarelor Internaționaliei I (în memoria căreia a avut loc o sesiune științifică la Berlin în 1964), felurile izvoarelor care se află în păstrare (izvoare primare — copii ale Internaționaliei și membri ei, izvoare secundare — care au luat naștere din activitatea ideologică și politică a dușmanilor din Asociația muncitorilor Internaționaliei), începuturile activității Internaționaliei, avîntul furtunos pe care-l ia Internaționala în 1869, poziția Internaționaliei I față de războiul franco-german și altele.

HEDWIG PAVELESCU, ERIKA STAN

★

EVDOKIA SIMEONOVA, *Contribuții la problema inventarierii materialelor documentare*, în „Izvestia na dărjavnite arhivi”, nr. 11/1966, p. 3—10.

Pe baza experienței acumulate în Bulgaria în domeniul muncii arhivistice, autoarea examinează cîteva particularități ale inventarierii materialelor documentare. Elucidînd pe scurt caracterul, rolul și însemnătatea inventarului ca instrument de evidență al materialelor documentare, autoarea lămurește problema genului și numărului acestor inventare, oprindu-se și asupra problemei inventarierii unor grupuri de fonduri arhivistice, precum și la caracteristicile inventarierii anumitor categorii de materiale documentare speciale — juridice, financiare, statistice, de planificare etc.

În încheiere, se subliniază necesitatea alcătuirii de prefete și indici care să faciliteze folosirea acestora.

★

K. VAZVAZOVA-KARATEODOROVA, *Despre descoperirea patrimoniului de documente originale ale epocii Renașterii naționale bulgare*, în „Izvestia na dărjavnite arhivi”, nr. 11/1966, p. 11—15.

Pornind de la faptul că în ultimii ani în unele periodice bulgare au apărut comunicări eronate cu privire la descoperirea unor documente originale din perioada Renașterii naționale bulgare și dat fiind importanța deosebită a acestei categorii de documente, articolul de față prezintă cîteva din trăsăturile principale ale documentelor din epoca amintită, trăsături care trebuie reținute în determinarea autenticității lor. În afară de acestea sînt enumerate majoritatea documentele deja cunoscute din această epocă și a fotocopiilor lor care sînt răs-pindite în toată țara (Bulgaria) cu specificația că originalele sînt cunoscute și cu indicația locului unde se păstrează aceste originale.

În vederea înlăturării unor erori de acest fel autoarea consideră că, la publicarea documentelor din epoca Renașterii naționale bulgare, este necesar să se consulte întotdeauna un specialist.

MARIA KUZMANOVA, *Interesul față de monumentele istorice scrise oglindit în presa periodică a epocii Renașterii naționale bulgare*, în „Izvestia na dărjavnite arhivi”, nr. 11/1966, p. 16—24.

Bazată pe un bogat material extras din paginile presei periodice a epocii Renașterii naționale bulgare autoarea analizează atitudinea acestor periodice față de tezaurul documentar al poporului bulgar.

Pe baza unor numeroase exemple este reliefat rolul presei periodice din epoca Renașterii naționale bulgare în publicarea și popularizarea materialelor documentare arhivistice bulgare care au constituit, la acea dată, mijloace eficace în sprijinirea luptei poporului bulgar pentru independență politică, dezvoltarea culturii și iluminarea maselor. În articol se subliniază, de asemenea, marele aport al publicațiilor periodice din epoca Renașterii naționale bulgare la păstrarea numeroaselor monumente istorice scrise.

NADEJDA SIMEONOVA. *Scrisori ale lui Henri Barbusse și Romain Rolland în legătură cu participarea lor la lupta pentru pace (1932—1937)*, în „Izvestia na dărjavnite arhivi”, nr. 11/1966, p. 61—68.

Autoarea publică câteva scrisori originale ale lui Henri Barbusse și Romain Rolland din fondul arhivistic provenit de la scriitoarea și activista bulgară pe tărîm obștesc Sanda Iovsceva care a corespondat mai mulți ani cu cei doi scriitori francezi.

Ele edifică cititorii asupra participării remarcabililor scriitori francezi și personalități ale vieții politice de notorietate mondială, la lupta pentru pace în perioada 1932—1937 precum și asupra legăturii lor cu unii fruntași ai vieții sociale din Bulgaria. Scrisorile conțin referiri interesante asupra organizării Congreselor mondiale ale păcii din anii 1932 și 1936. În una din scrisorile lui Romain Rolland către Sanda Iovsceva sînt oglindite aspecte din activitatea sa antifascistă, atitudinea lui față de evenimentele din Spania în perioada războiului civil.

RUDOLF DIESEL, ULRICHE HESS, *Arhivele departamentale principale ale Turingiei de la Weimar și arhivele departamentale subordonate lor de la Gotha, Greiz, Meiningen și Rudolfstadt*, în „Izvestia na dărjavnite arhivi”, nr. 11/1966, p. 25—43.

Articolul este consacrat situației și activității Arhivei principale a Turingiei de la Weimar și celor patru arhive departamentale de la Gotha, Greiz, Meiningen, Rudolfstadt.

La început, autorii urmăresc istoria arhivelor mai sus amintite și arunca o lumină asupra caracterului și însemnătății documentelor care se păstrează aici. În continuare, ei examinează în amănunțime aceste arhive în ceea ce privește organizarea și conținutul lor, activitatea de completare, expertiză și folosire multilaterală a materialelor documentare.

În articol sînt prezentate date interesante despre activitatea de cercetare și de editare din aceste arhive, despre structura lor, despre pregătirea specialiștilor și despre raportul dintre Arhiva departamentală principală a Turingiei și arhivele de la Gotha, Greiz, Meiningen, Rudolfstadt.

I. BURLACU

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. Ion Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești 1369—1600*, București, 1947, XVI + 324 p., lei 10.
2. *Catalogul documentelor românești*, vol. I, 1521—1799, București, 1955, XXXI + 598 p., lei 27.
3. *Indrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9; vol. III, București 1959, 183 p., lei 8.
4. Il. Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, V. Cute, L. Papadopol, *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
5. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
6. *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei*, București, 1958, 373 p., lei 15.
7. *Înaltul Divan (1831—1847)*, inventar arhivistic, București 1958, 563 p. + VI pl., lei 24,50.
8. *Catalogul documentelor grecești*, vol. I, București, 1958, XIII + 803 p., lei 33,50; vol. II, București, 1958, VIII + 429 — (430) p. + 8 pl., lei 20.
9. *Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700*, București, 1958, 233 p., lei 6,25.
10. *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20; vol. II, București, 1961, IV + 427 p., lei 20.
11. *Documente privind istoria anului revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 516 p., lei 25.
12. *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, 728 p., lei 25; vol. II, București, 1965, 696 p., lei 35.
13. *Industria textilă în Brașov și Țara Birsei*, Catalog de documente, vol. I, 1413—1820, București, 1960, 620 p., lei 20.
14. *Documente privitoare la Istoria Economică a României — Statistică — Țara Românească și Moldova*, Seria B, vol. I. București, 1960, VIII + 315 p. + 12 planșe, lei 20.
15. *Documente privitoare la Istoria Economică a României. Orașe și Țirguri — Moldova*, Seria A., vol. II, București, 1960, IX + 549 p. + 6 planșe, lei 25.
16. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 739 p., 27 lei.
17. M. Fănescu și E. Poștăriță, *Expoziția arhivistică*, București, 1965, 50 p.
18. *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)*, Revista Istorică a Arhivelor României, București, Imprimeria Statului, 1873, 750 p.
19. *Indrumător în Arhivele Statului Banat*, vol. I, București, 1965, 160 p. lei 15.
20. *Revista Arhivelor*, Seria nouă. Apare semestrial, începînd din anul 1958, lei 14 volumul.
21. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană*, București, 1955, (epuizat).

INDICI CRONOLOGICI

1. *Mitropolia Țării Românești*, vol. I, II, București, 1961 1472 p., lei 40.
2. *Episcopia Argeș*, de Ion I. Șucu, București, 1954, 156 p., lei 5.
3. *Episcopia Buzău*, de M. Regleanu, București, 1958, 448 p., lei 10.60.

4. *Episcopia Rimnicului Noului Severin*, de Ion I. Şucu, Bucureşti, 1951, 236 p., lei 5.
5. *Mănăstirile : Sf. Apostoli — Bucureşti, Arnota — Vilcea, Băbeni — Rimnicul-Sărat, Baia de Aramă — Mehedinţi şi Banu — Buzău*, de Ion Gh. Vasile, Bucureşti, 1950, 164 p., lei 5.
6. *Mănăstirile : Bistriţa — Vilcea şi Bradul*, de Claudia Mihăilescu, Bucureşti, 1948, 136 p., lei 5.
7. *Mănăstirile : Brincoveni, Brebu, Bucovăţ, Buliga şi Butoiul*, de Ion Gh. Fănuică, Bucureşti, 1949, 81 p., lei 3.
8. *Mănăstirile : Căldăruşani şi Căluşul*, de V. Antoniu, Bucureşti, 1953, 95 p., lei 3.
9. *Mănăstirile Cimpulung, Căscioarele, Cernica, Cetăţuia, Cheia, Ciocanul, Ciolanul, Ciorogirla, Clocociov*, de Ion I. Şucu, Bucureşti, 1949, 178 p., lei 5.
10. *Mănăstirile : Comana, Cornet, Cotmeana, Cotroceni şi schiturile lor*, de Il. Leonte, M. Fănescu şi L. Papdopol, Bucureşti, 1954, 261 p., lei 5.
11. *Mănăstirile : Cozia, Crasna, Dalhăuţi, Dealul, Deduleşti, Dintrunlemn, Sf. Eca-terina — Bucureşti şi Fedeleştiori*, de A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1947, 180 p., lei 5.
12. *Mănăstirile : Găvanul, Sf. Gheorghe — Buzău, Sf. Gheorghe-Nou — Bucureşti, Ghighiu, Glavacioc şi Golgota*, de Ion I. Şucu, Bucureşti 1953, 87 p., lei 3.
13. *Mănăstirile : Govora, Gruia, Hagi-Dina, Hanul Greci şi Hotărani*, Bucureşti 1958, 96 p., lei 4.
14. *Mănăstirile : Hurez, Iordăcheanu şi Sf. Ioan din Bucureşti*, de Radu S. Greceanu, 1951, 177 p., lei 5.
15. *Mănăstirile : Sf. Ioan — Focşani, Jghiabul, Jitia şi Roaba, Măgureanu — Bucureşti, Mărcuţa şi Mărgineni*, Bucureşti, 1958, 248 p., lei 10.
16. *Mănăstirile : Mihai Vodă — Bucureşti, Mislea, Motru, Nămăeşti, Nifon, Nucetul*, de Radu S. Greceanu, Bucureşti, 1949, 179 p., lei 5.
17. *Mănăstirile : Pantelimon, Pasărea, Plătăreşti, Plumbuita, Poiana Mărului, Prolvragi, Predeal*, de Ion G. Comănescu, 1950, Bucureşti, 93 p., lei 3.
18. *Mănăstirea Radu Vodă — Bucureşti*, de Il. Leonte, Bucureşti, 1948, 544 p., lei 10.
19. *Mănăstirile : Rimnicul-Sărat, Rîncăcioc, Răzvan, Răteşti, Recea, Rogoz, Sădova, Sărindar, Sf. Sava — Bucureşti, şi Seaca — Muşeteşti*, de Il. Leonte, Bucureşti, 1951, 186 p., lei 5.
20. *Mănăstirile : Slobozia lui Enache şi Apostolache, Snagov, Spîrea din Deal, Sf. Spiridon Nou şi Sf. Sptidon Vechi*, de Ioan Vasile, 1954, Bucureşti, 175 p., lei 5.
21. *Mănăstirile : Stavropoleos, Strehai, Surpatele, Suzana, Tîrguşor, Ţigăneşti*, de Ioan Gh. Vasile, Bucureşti, 1955, 139 p., lei 5.
22. *Mănăstirile : Tismana şi Trivalea*, de Il. Leonte, Bucureşti, 1952, 164 p., lei 5.
23. *Mănăstirile : Văcăreşti, Valea Vieroşu, Zamfira şi Zlătari*, de Ion I. Şucu, Bucureşti, 1952, 248 p., lei 5.
24. *Actele Arhivei Militare (Arh. St. Timişoara), I (1724—1800)*, Bucureşti, 1952, 180 p. : II (1801—1815). Bucureşti, 1955. 301 p., lei 10 volumul.

Publicaţiile de mai sus pot fi procurate de la Direcţia generală a Arhivelor Statului, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej Nr. 29, raionul Lenin, telefon 16.21.60., Bucureşti.

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

	Pag.
D. MAZILU — Aspecte ale activității Partidului Comunist Român în domeniul construcției de stat în țara noastră în prima etapă a revoluției populare	3
A. SACERDOȚEANU — Instituțiile supreme ale Moldovei în secolele XIV—X	23
ION IONAȘCU — Mari dregători în domnia lui Antonie Vodă din Popești (1669—1672)	41
DAMIAN P. BOGDAN — Despre codicologie (II)	49
R. MANOLESCU — Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în evul mediu	67
GH. UNGUREANU — Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea	83

C. BOTEZ, GH. BALICA — Arhivele izvor bogat de informare privind istoricul exploatării forestiere din Moldova	101
C. NEGULESCU — Documente privind moșia târgului Birlad	125
A. MOLDOVAN — Tabelele de impunere din arhiva Comitatului Solnocul interior dintre anii 1790—1848 și valoarea lor documentară	131
CONSTANTIN C. GIURESCU — Alexandru Ion Cuza la Viena	139
N. MACAROVICI — Grigore Cobălcescu (1831—1892)	144
S. IANCOVICI — Date despre șederea lui François Recordon la București (1815—1821)	153

DIN ACTIVITATEA ARHIVISTICA

I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU — Congresul extraordinar internațional al Arhivelor, Washington, 1966	161
N. CEACHIR — Informații despre țara noastră în arhivele din R. S. F. Jugoslavia	167
MIHAIL GUBOGLU — Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române	175
M. AMANCEI, M. RACHERU — Noi achiziții și donații de documente la Serviciul regional al Arhivelor Statului Bacău	195
V. TEODORESCU — Expoziția „Putna 500”	199
I. RUSU — Expoziția „George Coșbuc”	201

O P I N I I

- T. COLIBAN — Grăbirea ritmului prelucrării materialelor documentare constituite după sistemul numărului de bază și păstrate în coli de conexare 205

OAMENI DE SEAMĂ ÎN ARHIVELE STATULUI

- M. SOVEJA — C. D. Aricescu 209

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

- N. CHIPURICI — Șantierul de construcții navale Turnu Severin 215
 I. PLEȘA — Camera agricolă a județului Alba 229
 P. PALIU — Fundația culturală (1921—1948) 243
 M. DOGARU, M. TUDORICA — Spiru Haret 258

D O C U M E N T E

- M. CERGHEDEAN — Acțiuni ale maselor populare din județul Hunedoara pentru un guvern democratic 267
 AL. BALINTESCU, V. BĂDOI — Documente privind mișcarea socialistă în fostul județ Dolj 282
 TR. RUS — Cu privire la tipărirea cronicii lui Gh. Șincai 297
 AL. I. GONȚA — Cum arăta o velniță și berărie în veacul al XIX-lea . 305
 M. REGLEANU — Un document necunoscut cu privire la văcărit . 318
 N. GRIGORAȘ — Un document de la domnul Moldovei Petru Rareș 321

C R O N I C A

- D. GANCIU — 15 ani de la înființarea unor unități ale Arhivelor Statului 323

P R O F I L

- V. ARIMIA — Gheorghe Ungureanu la 60 de ani 326

RECENZII — PREZENTĂRI

- *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966 (Iulian Cîrțină) . . . 329
 — *Presa muncitorească și socialistă*, vol. II, 1900—1921, partea I-a 1900—1907, București, 1966 (Gh. Unc) 331
 — *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, 1965, (Șt. Hurmuzache) . . . 334
 — *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1966, (V. Arimia) . 337
 — *Îndrumător în Arhivele Statului Banat*, vol. I, București, 1965, (E. Poștăriță) 338
 — *Osmanlı Tarihi* (Istoria Otomană), vol. IV—V, (Aurel Decei) . . . 341
 — *The Hapsburg Monarchy* (1867—1914), (S. Racoviceanu) 344
 — *Litera de tipar*, București, 1966, (I. Burlacu) 346
 — Duicev Ivan, *Letopiseșul lui Constantin Manasses*, Sofia, 1963; Stoianov Manio — Kodov Hristo, *Catalogul manuscriselor slave din biblioteca Națională din Sofia*, Sofia, 1964; Andreev Mihail, *Hrisovul destinat mănăstirii Votopedi și problemele dreptului feudal bulgar*, Sofia, 1966 (Stănică Vitalie) 348
 — Gill Genevieve, *Les archives privées* (în *Revue Historique*), Paris, 1965 (Cornel Sirbu) 351
 — *Harward guide to american history*, Cambridge-Massachusetts, 1965; *The american archivist*, Washington, 1966; *Journal of the society of archivist*, Londra, 1965 (M. Fănescu) 352

NOTE BIBLIOGRAFICE

SOMMAIRE

ETUDES ET COMMUNICATIONS

Page.

D. MAZILU — Aspects de l'activité du Parti Communiste Roumain dans le domaine de l'édification de l'État dans notre pays dans la première étape de la révolution populaire	3
A. SACERDOTEANU — Les institutions suprêmes de la Moldavie aux XIV—XV siècles	23
ION IONAȘCU — Les grands dignitaires pendant le règne de Antonie Vodă de Popești (1669—1672)	41
DAMIAN P. BOGDAN — Sur la codicologie (II)	49
R. MANOLESCU — L'écriture latine en Moldavie et en Valachie au Moyen Age	67
GH. UNGUREANU — Le sceau de la ville de Jassy au XIX siècle	83

C. BOTEZ, GH. BALICA — Les archives, une riche source d'information concernant l'histoire de l'exploitation forestière en Moldavie	101
C. NEGULESCU — Documents concernant le domaine du bourg de Birlad	125
A. MOLDOVAN — Tableaux d'impôts dans l'archive du Comitat du Solnoc intérieur entre 1790—1848 et leur valeur documentaire	131
CONSTANTIN C. GIURESCU — Alexandru Ioan Cuza à Vienne	139
N. MARCOVICI — Grigore Cobălcescu (1831—1892)	144
S. IANCOVICI — Dates sur le séjour de François Recordon à Bucarest (1815—1821)	153

DE L'ACTIVITÉ ARCHIVISTIQUE

I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU — Le Congrès international extraordinaire des archives, Washington, 1966	161
N. CEACHIR — Informations sur notre pays dans les Archives de la R.S.F. de Yougoslavie	167
MIHAIL GUBOGLU — Des matériaux archivistiques ottomans de la Turquie et de leur importance pour l'histoire des pays roumains	175
A. AMANCEI, M. RACHERU — Nouvelles acquisitions et donations de documents au Service régional des Archives d'État de Bacău	195
V. TEODORESCU — L'exposition „Putna 500“	199
I. RUSU — L'exposition „George Coșbuc“	201

OPINIONS

T. COLIBAN — Accélération du rythme dans les travaux d'inventaire des matériaux documentaires constitués selon le numéro de base et conservés en feuilles de connexion	205
--	-----

PERSONALITÉS IMPORTANTES DES ARCHIVES DE L'ÉTAT

M. SOVEJA — C. D. Aricescu	209
----------------------------	-----

PRÉSENTATION DE FONDS ET DE COLLECTIONS

N. CHIPURICI — Le chantier de constructions navales Turnu Severin	215
I. PLEȘA — La chambre Agricole du district de Alba	229
P. PALIU — La Fondation culturelle (1921—1948)	243
M. DOGARU, M. TUDORICA — Spiru Haret	258

DOCUMENTS

M. CERGHEDEAN — Actions des masses populaires du district de Hunedoara pour un gouvernement démocratique	267
AL. BALINTESCU, V. BADOI — Des documents concernant le mouvement socialiste dans l'ancien district de Dolj	282
TR. RUS — Sur l'impression de la chronique de Gh. Șincai	297
AL. I. GONȚA — L'aspect d'une distillerie et d'une brasserie au XIX ^e siècle	305
M. REGLEANU — Un document inédit concernant l'impôt sur le gros bétail	318
N. GRIGORAȘ — Un document de Petru Rareș, prince régnant de Moldavie	321

CHRONIQUE

D. GANCIU — 15 années passées de la création de quelques unes des unités des Archives de l'État	323
---	-----

PROFILS

V. ARIMIA — Gheorghe Ungureanu à 60 ans	326
---	-----

COMPTES RENDUS — PRESENTATIONS

— <i>L'Assemblée nationale de Blaj</i> , Bucarest, 1966 (Iulian Cîrțină)	329
— <i>La presse ouvrière et socialiste</i> , II ^e vol. 1900—1921, première partie, 1900—1907, Bucarest, 1966 (Gh. Unc)	331
— <i>L'Annuaire de l'Institut d'Histoire de Cluj</i> , 1965, (Șt. Hurmuzache)	334
— <i>Le catalogue des documents turcs</i> , II ^e vol. Bucarest, 1966 (V. Arimia)	337
— <i>Guide des Archives de l'État de Banat</i> , 1 ^{er} vol., Bucarest, 1966 (E. Poștăriță)	338
— <i>Osmanlı Tarihi (Histoire ottomane)</i> , IV—V volumes (Aurel Decei)	341
— <i>The Hapsburg Monarchy, 1867—1914</i> (S. Racoviceanu)	344
— <i>La lettre d'imprimerie</i> , Bucarest, 1966 (I. Burlacu)	346
— Duicev Ivan, <i>La chronique de Constantin Manasses</i> , Sofia, 1963; Stoianov Manio-Kodav Hristo, <i>Le catalogue des manuscrits slaves de la Bibliothèque Nationale de Sofia</i> , Sofia, 1964; Andreev Mihail, <i>La charte destinée au monastère Votopedi et les problèmes du droit féodal bulgare</i> , Sofia, 1965 (Stănică Vitalie)	348
— Gill Geneviève, <i>Les archives privées</i> (dans „Revue Historique”), Paris, 1965 (Cornel Sirbu)	351
— <i>Harvard guide to american history</i> , Cambridge-Massachusetts, 1965; <i>The american archivist</i> , Washington, 1966; <i>Journal of the society of archivists</i> , Londres, 1965 (Mihail Fănescu)	352

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Page

D. MAZILU — Aspects from the activity of Romanian Communist Party as regards state construction in our country in the first period of the popular revolution	3
A. SACERDOTEANU — The highest institutions in Moldavia between the 14 Hr. — 15 Hr. centuries	23
ION IONAȘCU — The high officials under the reign of Antonie Vodă from Popești (1669—1672)	41
DAMIAN P. BOGDAN — On codicology (II)	49
R. MANOLESCU — The seal of Yassy in the 19 th century	67
GH. UNGUREANU — The seal of Iassy in the 19 th century	83

C. BOTEZ, GH. BALICA — The archives, a rich information source concerning the history of forestry exploitation in Moldavia	101
C. NEGULESCU — Documents concerning the estate of Bîrlad townlet	125
A. MOLDOVAN — The tax lists from the archives of the Comitat „Solnocul Interior“ between 1790—1848 and their documentary value	131
CONSTANTIN C. GIURESCU — Alexandru Ioan Cuza in Vienna	139
N. MACAROVICI — Grigore Cobălcescu (1831—1892)	144
S. LANCOVICI — On François Recordon's staying in Bucharest (1815—1821)	153

FROM THE ARCHIVISTIC ACTIVITY

I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU — The Extraordinary International Congress of Archives, Washington, 1966	161
N. CEACHIR — Information concerning our country in the archives from F. S. R. Yugoslavia	167
MIHAIL GUBOGLU — On Ottoman archivistic materials of Turkey and their importance for the History of the Romanian Principalities	175
M. AMANCEI, M. RACHERU — New record acquisitions and donations in the State Archives from Bacău	195
V. TEODORESCU — The exhibition „Putna 500“	199
I. RUSU — The exhibition „George Coșbuc“	201

OPINIONS

T. COLIBAN — The acceleration of the rhythm of the working of documents formed by the basic number and kept in connecting sheets	205
--	-----

PERSONALITIS IN THE STATE ARRIVES

M. SOVEJA — C. D. Aricescu	209
--------------------------------------	-----

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

N. CHIPURICI — The shipyard from Tr. Severin	215
I. PLEȘA — The Chamber of Agriculture from Alba District	229
P. PALIU — The Cultural Foundation (1921—1948)	243
M. DOGARU, M. TUDORICA — Spiru Haret	258

DOCUMENTS

M. CERGHEDEAN — Actions of the popular masses from Hunedoara District for a democratic government	267
AL. BALINTESCU, V. BADOI — Documents concerning the socialist movement in the former District Dolj	282
TR. RUS — As regards the printing of Gh. Sincai's Chronicle	297
AL. I. GONȚA — A „velnita” and a brewery in the 19 th century	305
M. REGLEANU — Un unknown document as regards the cattle tax	318
N. GRIGORAȘ — A document from the Prince of Moldavia, Petru Rareș	321

CHRONICLE

D. GANCIU — 15 years since the establishment of some State Archives Offices	323
---	-----

PROFILE

V. ARIMIA — Gheorghe Ungureanu at yars old sixty	326
--	-----

BOOK REVIEWS AND PRESENTATIONS

— The National Assembly from Blaj, Bucharest, 1966 (Iulian Cîrțină)	329
— The socialist and working Press, 2 vol. 1900—1921, part one 1900—1907, Bucharest, 1966, (Gh. Unc)	331
— The Yearbook of the Institut of History from Cluj, 1965, (Șt. Hunmu-zache)	334
— The catalogue of Turkish documents, 2 , vol. Bucharest, 1966 (V. Arimia)	337
— Guide in the State Archives from Banat, 1 vol. Bucharest, 1965, (E. Poștăriță)	338
— Osmanlı Tarihi Ottman History) 1 vol. IV—V (Aurel Decei)	341
— The Hapsburg Monarchy (1867—1914), (S. Racoviceanu)	344
— Printing letter, Bucharest, 1966 (I. Burlacu)	346
— Duicev Ivan, <i>Constantin Monasses' Chronicle</i> , Sofia, 1963; Stoianov Manio-Kodav Hristo, <i>The Catalogue of the Slavonic manuscripts in the National Library from Sofia</i> , 1964; Andreev Mihail, <i>Charter Intended to Vortopedi monastery and the problems, of Bulgarian „Fundal”, law</i> Sofia, 1965, (Stănică Vitalie)	348
— Gill Genevieve, <i>Les archives priveés</i> (Revue Historique), Paris 1965, (Cornel Sirbu)	351
— Harward quide to american history, Bibliographical Notes Cambridge-Massachussetts, 1965; <i>The american archivist</i> , Washington, 1966; <i>Journal of society of archivist</i> , Londra, 1965 (M. Fănescu)	352

REFERENCES

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

Seite

D. MAZILU — Aspekte aus der Tätigkeit der Kommunistischen Partei Rumäniens im Rahmen der Staatskonstruktionen in unserem Lande in der ersten Etappe der Volksrevolution	3
A. SACERDOTEANU — Die höchsten Institutionen der Moldau im XIV-ten — XV-ten Jahrhundert	23
ION IONASCU — Die grossen Würdenträger während der Herrschaft Antonie Vodas von Popeşti (1669—1672)	41
DAMIAN P. BOGDAN — Über Handschriftenkunde (II)	49
R. MANOLESCU — Die lateinische Schrift in der Moldau und Muntenien im Mittelalter	67
GH. UNGUREANU — Das Siegel der Stadt Iaşi im XIX-ten Jahrhundert	83

C. BOTEZ, GH. BALICA — Das Archiv eine reiche Informationsquelle über die Geschichte der Forstausbeutung in der Moldau	101
C. NEGULESCU — Urkunden die das Gut der Markt Birlad betreffen	125
A. MOLDOVAN — Tabellen der Abgaben aus dem Archiv der Grafschaft des innern Solnoc zwischen den Jahren 1790—1848 und ihr dokumentarischer Wert	131
CONSTANTIN C. GIURESCU — Alexandru Ion Cuza in Wien	139
N. MACAROVICI — Grigore Cobălcescu (1831—1892)	144
S. IANCOVICI — Daten über François Recordons Aufenthalt in Bukarest (1815—1821)	153

AUS DER ARCHIVTÄTIGKEIT

I. MARCUŞ, GH. UNGUREANU — Der ausserordentliche internationale Archivkongress, Washington, 1966	161
N. CEACHIR — Nachrichten über unser Land in den Archiven der S.F.R. Jugoslawia	167
MIHAIL GUBOGLU — Über die ottomanischen Archivalien aus der Türkei und ihre Bedeutung für die Geschichte der Rumänischen Länder	175
M. AMANCEI, M. RACHERU — Neue Erwerbungen und Spenden von Urkunden beim Regionalamt des Staatsarchives Bacău	195
V. TEODORESCU — Die Ausstellung „Putna 500“	199
I. RUSU — Die Ausstellung „George Coşbuc“	201

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

T. COLIBAN — Beschleunigung des Bearbeitungsrythmus der Archivalien die nach dem Registratursystem der Grundzahl geordnet und in Sachbetriffsaktendeckeln verwahrt sind	205
---	-----

BEDEUTENDE ARCHIVARE IM STAATSARCHIV

M. SOVEJA — C. D. Aricescu	209
--------------------------------------	-----

ARCHIVFONDS UND SAMMLUNGEN

N. CHIPURICI — Die Schiffswerft von Turnu Severin	215
I. PLEȘA — Die landwirtschaftliche Kammer des Bezirks Alba	229
P. PALIU — Kulturelle Stiftung (1921—1948)	243
M. DOGARU, M. TUDORICĂ — Spiru Haret	258

URKUNDEN

M. CERGHEDAN — Handlungen der Volksmassen aus dem Bezirk Hunedoara für eine demokratische Regierung	267
AL. BALINTESCU, V. BADOI — Urkunden über die sozialistische Bewegung im gewesenen Bezirk Dolj	282
TR. RUS — Das Drucken der Chronik Gh. Șincai	297
AL. I. GONȚA — Wie eine Branntweimbrennerei und ein Brauhaus im XIX-ten Jahrhundert aussah	305
M. REGLEANU — Eine unbekannte Urkunde die Rindersteuer betreffend	318
N. GRIGORAȘ — Eine Urkunde vom Herrscher der Moldau Petru Rareș	321

CHRONIK

D. GANCIU — 15 Jahre seit der Gründung einiger Einheiten des Staatsarchives	323
---	-----

PROPHYL

V. ARIMIA — Gheorghe Ungureanu im Alter von 60 Jahren	326
---	-----

REZENSIONEN

— <i>Die Nationalversammlung von Blaj</i> , Bukarest, 1966 (Julian Cîrțină)	329
— <i>Die sozialistische und Arbeiterpresse</i> , Band II, 1900—1921, Erster Teil 1900—1907, Bukarest, 1966 (Gh. Unc)	331
— <i>Das Jahrbuch des Instituts für Geschichte von Klausenburg (Cluj)</i> , 1965 (Șt. Hurmuzache)	334
— <i>Letter im Banater Staatsarchiv</i> , Band I, Bukarest, 1965, (E. Postăriță)	338
— <i>Katalog türkischer Urkunden</i> , Band II, Bukarest, 1966 (V. Arimia)	341
— <i>Osmanlı Tarihi</i> (Die ottomanische Geschichte), Band IV—V (Aurel Decei)	344
— <i>The Hapsburg Monarchy</i> (1867—1914) (S. Racoviceanu)	346
— <i>Der Druckbuchstabe</i> , Bukarest, 1966 (I. Burlacu)	348
— Duicev Ivan, <i>Die alte Chronik Constantin Manasses</i> , Sofien 1963; Stoianov Manio-Kodav Hristo, <i>Der Katalog der slavischen Manuskripte aus der Nationalbibliothek von Sofien</i> , Sofien, 1964; Andreev Mihail, <i>Freibrief an das Votopedi-Kloster bestimmt und Probleme über das bulgarische Feudalrecht</i> , Sofien, 1965 (Stănică Vitalie)	351
— Gill Geneviève, <i>Les archives privées</i> , in „Revue Historique“, Paris, 1965, (Cornel Sirbu)	352
— <i>Harward guide to american history</i> , Cambridge-Massachusetts, 1965; <i>The american archivist</i> , Washington, 1966; <i>Journal of the society of archivist</i> , London, 1965 (Mihail Pănescu)	

BIBLIOGRAPHISCHE NOTEN

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

Стр.

Д. МАЗИЛУ — Аспекты деятельности Румынской коммунистической партии в области государственного строительства в нашей стране на первом этапе народной революции	3
А. САЧЕРДОЦЯНУ — Высшие учреждения Молдовы в XIV—XV вв.	23
ИОН ИОНАШКУ — Знатные сановники во время господства Антония Воды из Попешть (1669—1672)	41
ДАМИАН П. БОГДАН — Об изучении кодексов (II)	49
Р. МАНОЛЕСКУ — Латинская письменность в Молдове и Валахии в средних веках	67
Г. УНГУРЯНУ — Печать города Яссы в XIX в.	83

★

К. БОТЕЗ, Г. БАЛИКА — Архивы богатый информационный источник об истории лесозаготовок в Молдове	101
К. НЕГУЛЕСКУ — Документы об имении местечка Бырлад	125
А. МОЛДОВАН — Список налогов из архива графства внутреннего Сольнока в 1790—1848 годы и их документальная ценность	131
КОНСТАНТИН К. ДЖУРЕСКУ — Александр Ион Куза в Вене	139
Н. МАКАРОВИЧ — Григоре Кобэлеску (1831—1892 гг.)	144
С. ЯНКОВИЧ — Данные о пребывании Франсе Рекордона в Бухаресте (1816—1821 гг.)	153

ИЗ АРХИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

И. МЭРКУШ, Г. УНГУРЯНУ — Чрезвычайный международный съезд Архивов, Вашингтон, 1966 г.	161
Н. ЧАКИР — Сведения о нашей стране в архивах Федеративной Социалистической Республики Югославии	167
МИХАИЛ ГУБОГЛУ — Об отоманских архивных материалах Турции и их значение для истории румынских княжеств	175
М. АМАНЧЕЙ, М. РАКЕРУ — Новые документы, приобретенные областным Государственным архивом города Бакэу	195
В. ТЕОДОРЕСКУ — Выставка „Путь — 500 лет”	199
И. РУСУ — Выставка „Джеорджес Кошбуку”	201

МНЕНИЯ

Т. КОЛИБАН — Ускорение темпа обработки документальных материалов, составленных по основному номеру и сохраненных в соединенных листах	205
---	-----

ИЗВЕСТНЫЕ ЛИЦА В ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВАХ

М. СОВЕЖА — К. Д. Арическу	209
--------------------------------------	-----

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

Стр.

Н. КИПУРИЧ — Судостроительный завод в г. Турну Северин	215
И. ПЛЕША — Сельскохозяйственная палата уезда Алба.	229
П. ПАЛИУ — Культурное учреждение (1921—1948 г. г.)	243
М. ДОГАРУ, М. ТУДОРИКЭ — Спиру Харет	258

ДОКУМЕНТЫ

М. ЧЕРГЕДДЯН — Действия народных масс Хунедоарского уезда за демократическое правительство	267
АЛ. БЭЛИНТЕСКУ, В. БЭДОЙ — Документы о социалистическом движении в бывшем Должском уезде	282
ТР. РУС — Об издании хроники Т. Шинкай	297
АЛ. И. ГОНЦА — Как выглядели винокуренный и пивоваренный заводы в XIX в.	305
М. РЕГЛЯНУ — Незвестный документ о налоге за рогатый скот.	318
Н. ГРИГОРАШ — Документ воеводаря Молдовы Петру Рареша.	321

ХРОНИКА

Д. ГАНЧУ — 15 лет со дня создания некоторых единиц Государственных архивов.	323
---	-----

ПРОФИЛЬ

В. АРИМИА — 60-летие Георге Унгуряну	326
--	-----

РЕЦЕНЗИИ

— Национальное собрание в Блэжэ, — Бухарест 1966, г. (Юлиан Кырцына)	329
— Рабочая и социалистическая печать, том, II, 1900—1921 гг., часть первая 1900—1907 гг. Бухарест, 1966 (Г. Унк)	331
— Ежегодник Института истории в Клужэ, 1965 г. (Шт. Хурмузакэ)	334
— Каталог турецких документов, том, II, Бухарест 1966 (В. Аримия)	337
— Руководитель Государственных архивов Баната, том I, Бухарест, 1965 (Е. Поштарэце)	338
— Osmanlı Tarihi (Оттоманская история) том IV и V (Аурел Дечей)	341
— The Hapsburg Monarchy (1867—1914 гг.), (С. Раковичану)	344
— Печатная буква, Бухарест, 1966 г. (И. Бурлану)	346
— Дуйчев Иван, Летописец Константина Манасева, София 1963; Стоянов Манио — Кодав Христо, Каталог славянских рукописей национальной библиотеки города София, София 1964; Андреев Михаил, Грамота предназначенная монастырю Вотопедь и вопросы болгарского основного права, София, 1965 г. (Стэникэ Виталие)	348
— Gill Genevieve, Les archives privées, Париж, 1965 (Корнел Сырбу)	351
— Harvard guide to american history, Cambridge-Massachusetts, 1963; The american archivist, Washington, 1966; Journal of the society of archivist, Лондон, 1965 (Mihail Fănescu)	352

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

VIZITAȚI EXPOZIȚIA ARHIVISTICĂ!

Cuprinde:

Documente feudale,
moderne și contemporane, sigilii,
stampe, planuri, hărți, manuscrise
literare ș. a.

EXPOZIȚIA ESTE DESCHISĂ
MARȚEA, JOIA ȘI DUMINICA
ÎNȚRE ORELE 10-18

ÎN LOCALUL DIN STR. ARHIVELOR Nr. 2,
RAIONUL LENIN-BUCUREȘTI

Lei 14.—

43401